

150003577

12 pts.

Josmaró K
11
15-XI-72

FR XX3445

HISTÒRIA DE VINARÒS

HISTÒRIA DE VINARÒS

(PRIMERA EDICIÓ)

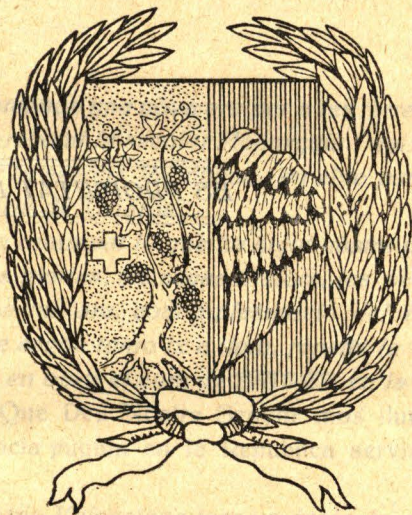
VOLUM II

EDICIÓ 1972

1972

JOAN M. BORRÀS JARQUE

HISTÒRIA DE VINARÒS

TOMO II

IMPREMTA MAS CASTELLÓ

ANY 1931

JOAN M. BORRÀS JARQUE

HISTÒRIA DE VINARS

ES PROPIETAT DE L' AUTOR

TOMO II

LIBRERIA SAN JERÓNIMO
MADRID, 1911

Proleg-Notes

QUAN comença una nova era per a les terres hispàniques, desapareixent la secular Monarquia i naixent per la voluntat popular la segona República, en eixe punt exacte tanquem la Història de Vinaròs.

Aquí queda estampat lo que ha sigut nostre pòble fins a tal punt: les seues glories, les seues tristors, les seues inquietuts.

Només mos cal, ara, com a plasmació del moment històric en que eixe segón tomo ix a llum, repetir la invocació feta per Unamuno en obrir el curs de 1931-32 en la Universitat de Salamanca: «Que Deu Nostre Senyor mos illumine per a que ab la seua Gràcia pugam en la República servir-lo, servint a la Patria.»

I que la Patria Valenciana torne a ésser lo que fon abans de la venjança del francès Duc d' Anjou, primer Borbó d' Espanya, importador del centralisme i ab ell de tota una doll de malhauranses que en dos centurries han anat aniquilant la nostra rassa.

* * *

Comencem el segón volum ab la gran epopeia de la Guerra de la Independència, en la que Vinaròs mereix un llòc honro-

síssim i ben destacat, que no havem vist li concedir cap dels historiadors, per desconeixement dels fets que ara mos toca l' honor de traure a llum.

En el primer volum, la nostra tasca ha sigut agradable, ja que havem anat seguint la carrera ascensional del nostre poble, a pesar d' haver tropessat en el seu camí ab dificultats que proveníen de fóra. En este volum según son mes les amargors: els mals de fóra penetren fins a posar en gran perill de desnaturalisació, l' ànima vinarocenca; i tan i tan es retrocedix en aquell camí progresiu ple de glorioses llumenaries, que Vinaròs arriba a sentir el calofret de l' obscur naufragi que amenaça la seua propia existència. Naufragi del que es salvá,—apart lo sobrehumá i només humanament mirades les coses,—per una banda, moralment, a que l' ànima tradicional s' havia refugiat en la dòna vinarocenca; i per altra, materialment, a l' òbra gegantina del port, conseguit per l' immortal vinarocenc l' Arquebisbe Costa i Borrás.

Per als segles anteriors, el port fon un bell ensomni; si l' hagueren vist realitat, en aquelles circumstancies Vinaròs hauria estat una de les mes importants poblacions miditerrànies. En el segle XIX, el bell ensomni es convertix en realitat en el precís moment en que té de salvar a Vinaròs de la mes tremenda crissi per la que ha passat desde la seua fundació, obrint-li al mateix temps la confiança en el seu renai-ximent.

* * *

En aplegar a la historia dels temps per mosatros vixcuts, la dificultat de l' historiador es enorme, puix actors i espectadors han d' enfocar els fets segóns una infinitat de puns de vista que rarament coincidixquen. Dificultat que tractem de solucionar-la, procurant escriure ab serena objectivitat mirant al futur.....

* * *

En el segle passat i en el present, s' ha anat introduint la

costum de canviar els noms dels carrers segons el gust dels que passen per la Casa Capitular.

A través de les anteriors centúries es donà el cas típic de la plassa que s'anomenà del Fossar, del Sol, de l'Hospital i del Salvador; obedint eixos canvis a la costum popular,—no dels que manaven,—segons que allí hi hagué el Fossar o Cementèri primitiu, mes avant l'Hospital i finalment la Imatge del Salvador en la Casa Gremial dels llauradors.

Des de 'l segle passat, els canvis de noms dels carrers han anat abundant i no per gust popular..... I aixina dits noms no troven mes estabilitat que la de les situacions polítiques. La Restauració borbònica donà 'l nom de Jovellar a la plassa del Salvador. I es cas típic el de la plassa de S. Antoni que s'ha rotulat dos voltes de la Constitució i dos voltes mes de la República.

Per tal causa, en les pàgines que historiem fins nostres dies, si be anem indicant—com cal—les mudances de noms dels carrers, però seguim anomenant-los en general pels noms populars que son els tradicionals, per a major claretat.

* * *

Havíem anunciat un tercer volum com a «Suplement gràfic» que además d' ésser l' album historic i modèrn de Vinaros, mos permeteria completar l' obra ab les Efemèriaes i l' aportació de nostre riquíssim folk-lore.

Per manca de protecció oficial eixe tercer volum queda per ara inèdit, puix el cost seria excessiu tenint en cónter que una obra de investigació local no pot contar mes que ab un àrea de lectura molt llimitada.

Peró, encara que en edicions llimitadíssimes, la Història de Vinaròs ha pogut sortir, gracies a la suscripció, sumada al propi sacrifici material i moral de l' autor.

* * *

Quedem profundament agraits als Centres Culturals, crítics i premsa, que ab tanta benevolença han judicat la nostra obra.

Per les mateixes raóns que exposavem en el primer volum, tenim que seguir esforçant-mos en aquest segón escrivint «per al poble», i veïllant al mateix temps per la dignitat lliteraria.

Confiem obtindre de la crítica la mateixa simpatia; i del poble esperem que estimant el nostre esforç per a adaptar-mos al llenguatge corrent sense caure en la vulgaritat, mos farà la justícia d'acompanyar-mos en l'entussiasme per nostra Parla, arrail la mes fonda de nostra historia, i vescol de nostres amors mes purs. Els pobles mes cults i mes progressius, son els que mes entussiasme tenen per lo propi, començant per la Llengua propia.

* * *

I aquí posem fi ab el versicle davídic que mos serví de lema a nostra obra: «Crédidi, propter quod locútus sum» Creíem en el pervindre lluminós de nostre poble, com lluminós font en el passat; per aixó havem escrit entre goigs i dolors la seua historia, la qual servint d'eixemple per a tots, siga el fonament roquer de nostres belles esperances, en les que mos acompanyen els bons vinarocencs, i els que estimen i admiren a nostre adorat Vinaròs.

Juins crítics

«Lo Rat Penat» Societat d' Amadors de les Glòries Valencianes

Honorable senyor: Lo Rat Penat te l' honor de felicitarvos per l' obra digníssima «*Historia de Vinarós*» tomo I, qual valúa historic literaria constá en acta, despuix de ser lloada per la Junta de Govern celebrada en lo día de la feja. = Deu vos guarde molts anys. = Valencia 26 de juny de 1929.—Lo President, Manuel González Martí.—Lo Secretari, J. Morant Borrás (rubricats).—Sr. En Joan M. Borrás Jarque.»

En semblant sentit oficiaren a l' autor, la Diputació Provincial de Castelló i el Centre de Cultura Valenciana de la que es Director Corresponent.

D' En Ferrán Soldevila, en «*Revista de Catalunya*»

Als Jocs Florals de *Lo Rat Penat* fon premiat un volum d' *Historia de Vinaroç* del senyor Joan M. Borrás Jarque, que ja havía estat distingit com a poeta i narrador en altres certamens. Aquest llibre es, segóms tenim entés, el primer llibre d' historia que apareix en l' antic regne de Valencia escrit en lengua vernacla. Aquest sol fet ja ens el faría extraordinariament simpatic, adhuc si altres qualitats no ostentés—que no es el cas.

Valencia entra en el recobrment literari del seu idioma i hi

entra d' una manera esperançadora... Moltíssim més que no a casa nostra, el poble valencià està desavesat de veure llibres escrits en la seva llengua; molt mes gran que no ací el divorci entre la llengua parlada i la llengua literaria. Per aixó l' autor valencià que vol al mateix temps escriure literariament i ésser llegit pel poble, es troba amb un problema, avuf per avuf una mica diffoil de solucionar d' una manera prou satisfactoria. El día que a Valencia sigui viable un diari en l' idioma vernacle, un gran pas haurá estat donat en el camí de la solució. La solució total, allí com ací, sols pot donar-la l' escola.

El senyor Borrás Jarque ha fet tots els possibles per compaginar el seu objectiu de vulgaritzar la Historia de Vinaroç, amb el desig d' escriure literariament. Per altra banda, ha realitzat una meritoria tasca d' arxiu..... Així la seva obra... resta força ben documentada. Per a la historia de Catalunya tenen especial interés els capítols on es parla de les lluites que es van produir a la mort del rei Martí l' Humá, de les guerres dels Segadors i de Successió, i de les gestions del aragonesos per tal que Vinaroç esdevingui el port d' Aragó; pero sovint al llarg de tot el llibre salten dades interessants per a la nostra historia, des de les relatives a la conquesta per Jaume I fins a les que fan referencia a la possessió de Vinaroç per les ordes del Temple i de Montesa; des de les que ens parlen de la substitució del Fur de Saragossa pel Fur de Valencia, a Vinaroç com a tantes altres viles i ciutats valencianes, fins als simples noms dels vells vinarocenos, que son tots catalans.

Espèrem que l' exemple del senyor Borrás Jarque será seguit per altres historiadors valencians i que aviat ja no será una excepció el fet que la historia d' una vila de Valencia sigui escrita en la llengua de Valencia. L' historiador de Vinaroç tindrà la gloria d' haber estat el capdavanter.»

De «Anales del Centro de Cultura Valenciana»

«El Sr. Borrás Jarque en este primer tomo llega hasta el siglo XVIII. Dos notas interesantes hemos de hacer constar: es la primera
(Passa a la pág. 475)

SEGLE XIX

CAPITOL I.-(1801-10)

Trànsit de Carles IV. La Guèrra de la Independència. Junta Governativa vinarocenca. Rogatives a S. Sebastiá. Vinaròs indefens, ajuda a tots. L' exportació del ví prohibida. Revòlta popular i assassinat de Mirán. Vinaròs demana l' amistat de Inglaterra per a salvar a Espanya. A les Còstes de Oropesa. Ajuntaments dels anys vuit, nou i dèu. A les montanyes morellanes. Sortides dels «miliciáns honrats» en 1810. Vinaròs saquejat dos vòltes. S. Cristòfol.

PER a conectar ab la Història general i comprendre millor l' actuació vinarocenca, mos cal encara que només siga indicar lo que passava fòra de Vinaròs, segòns la pauta que havem seguit fins aquí.

En novembre de 1801, Espanya firmava la pau ab l' Inglaterra. A l' any just, en novembre de 1802, la Cort Real estava a Barcelona aon desembarcaven els Prínceps de Nápols que havien de matrimoniar ab el Príncep d' Asturies i ab sa germana la Infanta Isabel. El día 8, es posaven en camí cab a Valencia. Y el día 14 aplegaven de transit a Vinaròs, els Reis Carles IV i D.ª Maria Lluïsa de Borbó, el Príncep d' Asturies D. Fernando ab sa promesa D.ª Maria Antonia de Nápols, la Infanta Isabel ab son promés el Príncep de Nápols, els Reis d' Etruria, i el Ministre Godoy, ab acompanyament de noblesa i escolta real. El descans que es prengueren en la Vila l' efectuaren en les cases del patricis Julián i Esteller, situades a l' arraval del Socós.

Passà la flamant comitiva.

Y al cap de pòc, l' alta política de l' Estat començava la serie de grans desacèrts que havien de portar a Espanya a la ruïna.

La pau ab l' Inglatèrra fon anulada pel Tractat de S. Ildefóns d' ajuda a França. La conseqüència immediata fon el desastre de Trafalgar, entre quines víctimes hi havien soldats vinarocencs.

Y en eixa enemistat ab l' Inglatèrra s'aplegá a l' any vuit, en que el pòble en pes de tota Espanya s'alçá per a borrar ab la seua sang, els desacèrts i les covardies dels de dalt, presoners o amics de Napoleó I, qui amo de casi tota l' Europa, ho volia ésser també d' Espanya.

Les noves del 2 de maig madrileny anaven despertant en el pòble el sentiment d' independència que veia amenaçada pels francesos, ja amos, traidorament, dels punts estratègics de la Península i de la mateixa capital. Axina es que la explosió popular esclatá en Valencia el día 23, en llegir la «Gaceta» que portava l' abdicació de Fernando VII a favor de Bonaparte. Al cap de la revolució es posá el *Palleter* Vicent Doménech, qui fent a tròssos la seua faixa, els doná com a banderes, quedant-se ell el tròs mes gran, al que posá una estampa de la Mare de Deu dels Desamparats i un retrat del Rei. Allí mateix, el pòble proclamá son representant al frare franciscá P. Joan Ricó, el qual es presentá a la Real Audiencia, aon el Capitá General Comte de la Conquista i demés governants simpatisaven ab el domini francès, i els obligá a formar la Junta Suprema per la Independència.

El día 29 del mateix maig (1808) es sumá oficialment Vinaròs a la sagrada causa. Constitufen l' Ajuntament, l' alcalde i jutge ordinari Silvestre Gassó, els regidors Josep Miralles, Sebastiá Miralles, Josep Agustí Meseguer, i Salvador Llanusa; diputats, Tomás Esteller i Salvador Forner; síndic procurador general, Francés Alsina; personer, Ignasi García; lloctinent de Justicia, Sebastiá Felip; alcaldes de monte, Joaquim Cervera y Josep Agustí Bayla. (1)

(1) Mentres no s'advertixca áltra cosa, la documentació es la que es trova a les carpetes de l'arxiu municipal de Vinaròs

Reunits en sessió extraordinària, l'esmentat dia, acordaren formar la Junta Governativa vinarocenca ab el Retor, Prelats dels Convents, Ajudant militar de Marina, Administrador de Rentes Reals, dos cavallers, dos advocats, un comerciant i els dos Presidents dels Gremis de Llauradors i de Mariners, quins noms son els que seguixen, en el mateix orde ab que firmaren una exposició a la Junta Suprema; Dr. Frei Josep Rico, Retor; Fra Josep Valdecabres, Prior dels Agustíns; Fra Vicent Climent, Guardiá dels Franciscans; Josep Miralles, regidor; Francés Escrivano, advocat; Salvador Forner, Ignasi Garcia, Antoni Ayguals comerciant, Josep Lassala, advocat, Francés Lluís de Julián cavaller, Francés Alsina i Baltasar Esteller cavaller,

Al se'n demà, es formaren, per a la deguda vigilancia, dos rondes de nit, compòstes de un cabo i quatre hòmens armats per a dins de la Vila, i un cabo i sis hòmens per a les afores i platges.

El dia 31, l' Ajuntament i la Junta Governativa reunits, prengueren l' acòrt de que el Clèro i les dos Comunitats celebraren Rogatives en la Parroquial, i que el dissabte següent dia 4 de juny, es baixara de la Ermita a S. Sebastiá per a pregar-li el triomf de la independència espanyola contra l' imperialisme francès. Aiximateix es disposá, que 'ls fadríns, ateses les circumstancies, no ixqueren de nit a fer les típiques rondes de música; i que tot lo món estiguera en sa casa, de retiro, a les onze de la nit, baix pena de tres dñes de presó.

La exaltació patriòtica anava desbordant-se, fins al punt de perillar la vida, no sols dels francesos que estaven per aquí aveïnats, sino de qualsevol que d'alguna manera tingués sang francesa. Per tal causa, a fi d' evitar la efusió de sang innocent, el dia 1 de juny, la Junta feu traslladar a Penýscola a dos francesos casats ab vinarocencques des de fea molts anys. El mateix dia, en la sessió de l' Ajuntament, va fer renuncia de la secretaría, l' escrivá Joan Bte. Mirán, en vista de que era malmirat pel pòble, per ésser fill de pare francès,—ja difunt,—i a pesar de tindre la mare vinarocenca. Es feu constar en acta la seua honorabilitat, i s' acordá que ans de dixar la secretaría,

acabés l' allistament que ell podia fer millor que ningú; en son llòc es nomená a Nicolau Doménech, escrivá de l' Ajudantía de Marina, i auxiliar a Rafel Piñol. A seguit dimití el Dr. Joan Bte. Crozat, advocat assessor ordinari de l' Ajuntament, per concurrir en ell les mateixes circumstancies de Mirán, essent també fill de pare francés i de mare vinarocenca. Aixi-mateix es feu constar l'honorabilitat de Crozat, i es nomená en son llòc a l'advocat Dr. Josep F. Escrivano.

Conforme a l' acòrt pres el dimaig anterior, el dissabte 4 de juny, el poble es traslladá a la Ermita, i fon baixada ab gran solemnitat i emoció la Imatge de S. Sebastiá, començant tot seguit en la Parroquial les Rogatives públiques per espai de tres dies, i seguint nou dies mes de rogatives privades.

Mentimentres, s'havía encomanat al tinent de artillería Valero Villar que estudiara cóm podia Vinaròs posar-se en condicions de ressistir als possibles atacs dels francesos. El dictamen que doná, no podia ser mes desconsolador; Vinaròs ja no era la forta vila amurallada que havem vist als segles anteriors; ara era una gran vila oberta, i per a la seua adequada defença, considerava el tinent Villar necessari un eixèrcit de vinticinq mil hòmens, cosa fantástica en aquelles circumstancies en que tots els pòbles necessitaven atendre a la seua propia defença. Aixís que, Vinaròs quedava a mercé del fòrt enemic.

Si Vinaròs no podia confiar en cap ajuda, ell, com a seguit vorem, encara ajudaria en lo possible als demés. Però, també se li demanaven impossibles: tal fon, la contribució que li senyatá la Junta Suprema, de 188,903 reals: l' Ajuntament i Junta Governativa, es van vore obligats a contestar que Vinaròs no podia satisfer tan enorme cantitat.

I per a colmo de mals, la Junta Suprema de Valencia, per orde de 16 juny, prohibía a Vinaròs l' embarc del ví, suspenent la exportació que mes vida donava a la Vila. Aixó era la ruína, i la Junta Governativa vinarocenca, el día 23 dirigí a Valencia una exposició contra dita orde, donant garantíes de que el ví existent seria sempre superior a les necessitats de l' eixèrcit de Catalunya, per a proveir al qual s'havía donat aquella prohibició.

Tan justa i raonada fon la protesta vinarocenca, que la Junta Suprema revocà la prohibició el dia 2 de joriol, si be ab l'advertència de que no s'enviara vi, ni als llòcs ocupats pels francesos, ni a Inglatèrra.

Entre unes coses i altres, els ànims populars s'havien anat exaltant fins al paroxisme, arribant a cegar-se les intel·ligències. I aixís, a pesar de les precaucions preses per les autoritats, el dia 26 de joriol esclatí una revòltina popular que anà a desfogar-se contra l'ex-secretari Mirán qui vivia a l'arraval del Socós; per a confindre als revoltosos acudí l'alcalde i el Retor, i veent en perill imminent la vida de Mirán, es va traure de la Parroquial el Santíssim Sacrament baix palis. Res valgué davant la ceguera dels amotinats, els quals assaltaren l'edifici de Mirán; i com se'ls escapava corregueren darrere d'ell, atrapant-lo al carrer de S. Jaume, aon sense respectar la presència del Santíssim, baix del mateix palis, un mal'ànima assassinà a Mirán, al que van arrastrar pels carrers, li van tallar el cap col·locant-lo en una canya, i el portaren fins al carrer de l'Angel per a obligar a que'l végeren la dona i la filla del desventurat, les quals s'havien refugiat a casa d'Antoni Ayguals. (1) Els revoltosos, ademés, a l'assaltar la casa de Mirán, van pegar fòc als papers de secretaria que allí encara estaven, perdent-se qui sab els documents de importancia que tanta falta fan a l'arxiu municipal per a la reconstrucció de la Història de la Vila; ad eixe incendi fa referencia l'informe oficial de 1840 que havem mencionat al primer volum. (2)

El cap de mort i autor de l'assassinat, un tal Farruco, fon traslladat a Madrid aon se'l condemnà a la forca en 8 de joriol de l'any següent.

Mes, apartant la vista de tan lamentable sucés, passem a vore el pas trascendental que va donar Vinaròs per a conseguir l'amistat de Inglatèrra per a salvar la Independència d'Espanya; cosa fins ara no treta a llum, i que be val donar-li la importan-

(1) «Apuntes» de Rafels Garcia.
 (2) Vide tomo I, c. IX, p. 82. Per cert que l'aludit informe parla d'un saqueig dels francesos en 1808, del que no'n tenim altra noticia, ni concorda ab les generals.

cia que té, per a que es tinguen en cónter els mèrits de Vinaròs quan la epopeia de la Independència logre trovar el gèni que la sàpiga cantar.

El mateix día que era baixat de la Ermita S. Sebastiá, 4 de juny, la Junta Governativa de Vinaròs enviava un representant seu, el comerciant de la Vila Enriq Galwey, cab a les illes Balears, en busca del Comandant General de la esquadra anglesa, a qui li havia d'entregar un plec demanant l'ajuda de Inglaterra contra Napoleó; quan, paradoxa terrible ¡oficialment Espanya era enemiga de Inglaterra i amiga de França!

Galwey, ab el plec esmentat, contenint ademés les proclames de les Juntas Supremes de Valencia i de Zaragoza, i provist d'un lliure passaport firmat per l'alcalde Silvestre Gassó, s'embarcá en un falutxo de diligencia, encarregant-se de pagar els gastos de la expedició el benemèrit tortosí Joan Bte. Estrany. En 48 hores aplegá el comissionat de Vinaròs a Palma de Mallorca; allí es presentá al Capitá General donant-li coneiximent de la seua comissió, enterat de la qual, dita autoritat va fer acompanyar a Galwey pel Comandant de Marina per a que li presentara al Cònsul anglés. Doná la coincidencia de que en casa de dit Cònsul, estava en aquells moments el Comandant de la fragata anglesa *Hind*, qui en enterar-se de la amistosa embaixada de Vinaròs, se'n va fer càrrec del plec que portava Galwey, passá a bordo de l'*Hind* a tota pressa i doná vèla fent-se a la mar en busca de la esquadra; conseguí lo qual, torná a Palma i li entregá a Galwey el rebut de l'Almirant contestant a Vinaròs que transmetria tot seguit al Govern anglés la seua petició d'amistat i aliança.

La Junta de Vinaròs doná cónter d'estes gestions a la de Valencia, la qual agrái a Vinaròs son gest patriótic, firmant a 10 de Juny una honrosa comunicació de gracies el Comte de la Conquesta i demés components de la Junta Suprema.

El comissionat vinarocenc Enriq Galwey esperá en Mallorca noves ordes de Vinaròs. La Junta Governativa li enviá un ofici demanant fusils a l'Almirant britanic; i per a guanyar temps, el dia 29 s'embarcá Galwey en Palma cab a Mahó,—allavóns port

inglés,—fent el viatge ab els Diputats d' Aragó i de Catalunya que gestionaven, com havia fet Vinaròs, l'amistat i ajuda de la Gran Bretanya. A 3 de joriol, el Vis-almirant anglés Jordi Martín contesta a nostre Galwey, en Mahó, des de la nau britànica *Canopus*, la impossibilitat en que es trobava d'enviar fusils a Vinaròs, però notificaria tal necessitat al Comandant de l'esquadra, qui atendria a la seua defença. Esta contestació,—quin original en anglés es conserva a l'arxiu municipal,—la entregá Galwey als Diputats cataláns Baró d'Eroles i Josep Antoni Cot, que es feen a la vèla, els quals li donaren curs cab a Vinaròs. Enriq Galwey comunicava al mateix temps a la Junta vinarocenca que 'l Govern anglés havia ja manat a la seua esquadra ajudara a Espanya, i que les tropes de la illa, en número de cinc mil homens, anaven a passar a Catalunya i Aragó.

Vinaròs comunicá en 14 de joriol, tan bones noves, a la Junta Suprema de Valencia.

El Tractat Definitiu de Pau i Aliança entre Espanya i l'Inglaterra, no fon signat fins set mesos mes avant,—14 giner de 1809—; però l'amistat i ajuda, quedaven efectives ja, ab set mesos d'anticipació a les fórmules de chancillería. Cal que es conega la part importantíssima que li correspón a Vinaròs en la consecució d'eixa amistat que tan contribuí a la Independència espanyola.

Del quartel general de Tortosa, per manament del General D. Francés Salinas de Moñino, s'ordená el dia 1 de joriol (1808) a les autoritats vinarocenques que auxiliaren en tot lo que demanara, al Comissari de Guèrra D. Joan Persiva, per a cobrir les Còstes de Oropesa, a fi de detindre el pas als francesos. Y el mateix dia maná Persiva que es destinara un falutxo d'esta matrícula per al transport de vitualles a les dites Còstes.

Per orde de la Junta Suprema, donada en 10 de joriol, quedaren suprimides les Junes Governatives dels pòbles, subsistint les dels Caps de Partit, que per a Vinaròs era el de Penyíscola. Y per altra orde del 28 del mateix mes, es maná que s'alçaren forques i el cadafal del garrot contra els criminals

que pululaven arreu aprofitant-se de les circumstancies; i al mateix temps s'ordenava al Refors la explicació de la Doctrina Cristiana els dumenges i festes, i als Religiosos que predicaren en les plasses les obligacions cristianes per a salvar al poble i a la Patria.

A l'arxiu del Cabilde de la Catedral de Tortosa consta que a 23 d'agost, a conseqüència d'un ofici de la Junta Suprema de València sobre un préstam forçós, acordá el Cabilde posar a disposició de l'Administrador de Rentes de Vinaròs, tres mil duros. (1)

Sense mes accidents acabá l'any 1808, fent l'Ajuntament, a 9 de novembre, les propòstes de càrrecs per a l'any següent, remittint-les a la aprobació de Bertomeu Igual de Izquierdo, Apoderat del Comanador de Montesa. Per cert que en la terna per a alcalde, posaren a un llaurador, a un de marina, i a Joan Bte. Crozat, al qual se l'havia nomenat en joriol, Assessor de l'Ajuntament junt ab tots els demés advocats de la Vila que eren nou. Ben diferent sortí la de Crozat, a la de l'infelís Mirán!

Aquell trist recòrt, no obstant, deuria pesar en l'ànim de Crozat qui, potser per a apartar complicacions, el dia 11 giner de 1809, sollicitá el llevaren de la terna d'alcalde; a lo que s'accedí, i en són llòc fon incluit el llaurador Joaquim Cervera.

L'any 1809 transcurrí en mig d'una relativa tranquil·litat per a la Vila. Acoplem tot lo relatiu a la Guerra de la Independència i dixem lo que ad ella no pertany, per a capítols sucessius.

A 20 de febrer es doná orde d'allistament de mossos i viudos sense fills, dels 16 fins als 40 anys. Al mes següent s'establí en la Vila, a 14 de mars, un Hospital general militar per a l'exèrcit d'Aragó i Catalunya.

El dia 17 del mateix mes, es determiná enviar una Divisió de gent armada a les montanyes de Benifassá, a causa de que per l'Aragó s'aproximaven els francesos a les fronteres del Regne. Com a Tinent del Còs de *Miliciáns honrats del poble* havia d'anar ab la Divisió, l'Assessor de l'Ajuntament Joan Bte. Crozat; mes l'Ajuntament acordá el mateix dia, comunicar

(1) «La Catedral de Tortosa», de Ramón O' Callaghan.

HISTORIA DE VINAROS

al Comandant de Miliciàns, que no permetia ixquera de la Vila Crozat, per ésser necessaria la seua Assessoria.

Altra volta, als vuit dies,— 25 de mars,— l'Ajuntament d'acòrt ab els Comandants d'Armes i Milicies, D. Juan Sánchez Cisneros i D. Baltasar Esteller, van disposar que el Somatén de Vinaròs comanat pel Capità Nicolau Becar, que per orde del General apostat en S. Mateu tornaven d'allí a la Vila, es dirigiren cab als colls de Vallivana per a contindre a l'enemic que havia ocupat a Morella. El Somatén va sortir baix el mando del Capità D. Manuel Febrer de la Torre, i de un Subaltern, havent-se allistat molts voluntaris. Per atendre als gastos s'acordá un repart prudencial.

Degut a l'anormalitat reinant, l'Ajuntament nou no s'havia pogut constituir en giner com era lo legal i ordinari, per retardar l'Audiència de Valencia l'aprobació de les propòstes, còsa que no feu fins al mes d'abril. Els quatre primers mesos regí a Vinaròs la Jurisdicció Real ordinaria per comissió de la Real Sala del Crimen del Regne, l'alcalde major de S. Mateu Ignasi Lazcano Gusmán.

Fins que, a 9 d'abril van pendre posseció: Alcalde, Joaquím Cervera; Regidors, Cristòfol Bordes, Carlos Lluch, Batiste Gombau i Josep Roca; Síndic Procurador general, Sebastiá Pons; Lloctinent de Justicia, Pere Vicent Polo. Els quals van elegir totseguít, Escrivá-secretari a Ramón Ayza Roda, i Assessor als Drs. Sebastiá Forner i Joan Bte. Crozat. Foren nomenats Alcaldes de Monte, Vicent Miralles i Sebastiá Ròda.

Per falta de matèries, el Capitá General Caro demaná a Florez, Governador de Penyíscola, que els pòbles recolliren l'estalsim dels fumerals, que serviria per a templar les armes, i l'enviara a la fàbrica de Valencia, aon se 'ls pagarien les series i els pòrts. Semblant orde es rebé en la Vila en 12 de desembre.

Les sortides que 'n eixe any de 1809 feu el Còs de Miliciàns honrats de Vinaròs, foren a Benifassá, S. Mateu i Morella, baix el mando dels Capitáns Nicolau de Becar, Manuel Febrer de la Torre i Tomás Esteller. Els gastos van pujar a 10.439 reals.

Començà l' any 1810 normalment; però en ell havien de tindre llòc les grans desventures de la Vila ab les primeres invasions de l' eixèrcit francès.

Per Cap d' any es constituí el nou Ajuntament: Alcalde ordinari, Pasqual Soriano; Regidors, Cristòfol Bordes, Manuel Costa, Miquel Forner, Batistè Forner; Síndic Procurador general, Francisco de Paula Mayó; Lloctinent de J. Francés Gil; Síndic personer, Francés Lluís de Julián; Diputats, Agustí Roca i Manuel Esteller.

Dos expedicions militars es van efectuar en giner, segóns una relació de gastos del Còs de Miliciáns honrats de Vinaròs, signada a 15 de mars de 1811 i que consta a l' arxiu municipal. Encapsala els gastos en 423 reals i 16 maravedís per a les òbres del Vivac, i 531 reals 8 maravedís de suministres al Còs. Apunta a seguit les sortides ja dites de l' any 1809, i seguixen les del any 1810, veent-se l' extraordinari moviment conforme el perill anava estant mes a pròp.

El día 3 de giner sortí el capitá Becar ab 52 miliciáns cab a Segorb, essent el gasto 300 reals per a 60 racions.

En 15 del mateix, aná cab a S. Mateu, el capitá Febrer de la Torre ab 60 miliciáns i 82 racions que importaven 410 reals.

El mes de mars fon el mes mogut. El día 5 es comissioná al capitá de la Torre per a fer servici per Teròl ab una partida de voluntaris, important els gastos 3.225 reals i 17 maravedís.

Sortiren el mateix día cab a Segorb: el capitá D. Manuel Febrer de Pedro, ab 27 miliciáns, racionats per 1.722 reals: i el capitá D. Vicent Colas, ab 33 miliciáns, racionats per 2.100 reals.

També cab a Segorb aná, en 19 de mars, el sargento Manuel Gisbert, ab 24 homens i 501 reals de racionament. A la Justicia de Alcalá se li van pagar 408 reals per 290 racions de pa suministrades als esmentats capitáns de transit cap a Segorb.

Además dels invasors, havia que atendre també contra la mala gent que es dedicava a robar pels camíns. I aixís, en 15 d' abril consta que es racioná al sargento Jacinto Piñol ab 36

reals, per a que ab vuit miliciáns ixqueren a perseguir als malfactors.

En abril, en les altures morellanes estava el nucli mes gran dels miliciáns, a les ordres de l' Ajudant General de Guerrilles i según Comandant del Tèrs de Vinaròs, D. Manuel Febrer de la Torre. El día 21, el Governador de Penyíscola D. Lluís Antoni Florez maná als pòbles de la seua jurisdicció, que acudiren a reforçar an aquells valents que en contacte ab l' enemic, el contenien i li causaven tot el mal possible.

Vinaròs velant pels seus valents, els envía caudals per mig del sargento Vicent Simó, ab quatre miliciáns. I el día 22, maná al servici de guerrilles entre Morella i Alcañiz al Tinent D. Agustí Ballester ab 32 miliciáns, racionats per 2.970 reals.

En 8 de maig passá a rellevar a Ballester en tan pesat i difícilós servici, el Subtinent D. Agustí Jordá, important el gasto 1.500 reals.

Des de este moment hi ha un buit a l' arxiu municipal; i es als anys posteriors aon se tròven algunes poques noticies de lo que sofrí Vinaròs en el rest de l' any 1810. Ab eixes noticies i les que mos proporciona la Història general, es com podem reconstruir algo la narració de les penalitats vinarocenques, sofrides heroicament per la independència patria.

L' actuació sospitosa des d' un principi, del comte de la Conquesta, l' havia fet impopular, i a la fi li costá ésser destituit de la Capitanía General de Valencia. En son llòc fon posat el General D. Josep Caro, qui atenent a la voluntat del pòble, se'n vingué ab l' eixèrcit de Valencia per a deslliurar a Tortosa que estava setiada pel general francés Suchet. El general Caro prengué posicions entre Benicarló i S. Mateu, i passá per Vinaròs fins Ulldecona. Mes, al vindre-li Suchet, es retirá Caro sense lluita.

Tal fon la causa de la primera invasió francesa que sofrí Vinaròs el día 10 de joriol de 1810. Rafels García la descriu com seguix: (1) «La Divisió del general Arispe, compòsta de cinc mil soldats francesos, entrá en Vinaròs presa de la mes

(1) «Efemérides» en rev. «San Sebastián», joriol de 1908.

gran indignació, per haver-los interceptat les tropes espanyoles i alguns paisáns, entre Alcanar i Lllildecona, gran quantitat de racionés. Els pòcs veíns que no havien pogut emigrar, van rebre aterroritzats als francesos. La Divisió d' eixos, ab son General i Estat Major, entrá pel carrer del Pont, aon des de 'ls ferrats els van apedregar, alcançant un tròs de teula a un dels Edecáns del General, ferint-lo en la ma. Tot furiós, maná el General tocar a degòlla; i el venerable vellet mossén Agustí Esteller, ab algunes distinguides persones de la Vila—pos l' Alcalde i el Retor estaven ausents,—s' aginollá als peüs del General i ab els braços en creu i plorant, demaná pietat i compassió per al pòble indefens; lliurant aixina a la Vila de que es complira la terrible orde. Si be se evitá la degollina, no es van escapar les cases d' horrible saqueig, i les iglesies de profanacións.»

Oliver conta (1) que 'ls francesos van entrar a les deu del matí, i que molts veíns van deure la salvació de les seus vides i hisendes, a son auelo Agustí Giner i Capella, qui es captá la voluntat d' un quefe francés per haver-li donat un gòt d' aigua.

Una nòta de Baltasar Esteller—qui, com a cavaller, fon de la Junta Governativa de l' any vuit,—diu que ell amagá convenientment el Copó ple de Sagrades Formes, i enumera lo que 'ls francesos van robar de la Iglesia com seguix: 9 cálcers (calis) bons, la custòdia del dit de S. Sebastiá, el relicari de la custòdia del Corpus, la llántia major, 2 bordóns de plata, una creu de plata de les provessóns, una capa bona, 19 albes usades, 27 corporals bons, una dalmática negra de fèlpa, la corona que duia la Mare de Deu de la Misericòrdia, 13 estovalles dels altars; van desfer moltes dalmátiques per a emportar-se les cintes blanques, van trencar totes les ares, van tirar en terra la imatge de S. Ròc trencant-li una cama, se van emportar fin la camisa de la imatge de la Misericòrdia, el relicari dels Viáticos, i 268 pesetes i 80 lliures de cera.

Si no van robar mes, fon perque res mes hi havia. Com els invasors ja eren prou coneguts per la seua rapinya en totes bandes, les còses de mes valor de la Parroquial foren a temps

(1) Arxiu parr. «Mesa revuelta», m. s. de D. Josep Oliver Giner.

HISTORIA DE VINARÒS

amagades a casa del boticari Miquel Vallés, com al capítol següent detallarem.

Del poble fugiren molts, uns cab a les illes Balears, altres refugiats en les barques esperant en la mar que 'ls francesos deixaren la Vila. Qui mes sentí la sarpa de l'invasor fon la part llauradora a la que li robaren mes de tres centes cavalleries.

Mossén Agustí Esteller qui va alcançar del general francés fora revocada la orde de la degolla, era aquell any Prior de la Cofraria de S. Cristófol a qui se li acabava de celebrar la Missa solemne de la seua festa quan els francesos entraven en la Vila. Majorals de S. Cristófol eren: Batiste Juan, Josep Cavaller, Just Maria Just, i Agustí Giner Capella—el qui en sa casa del carrer de dit Sant, contribuí a aplacar la ira dels invasors. Els advocats de la Vila, dèu anys mes avant, en una exposició al Bisbe de Tortosa, asseguraven que 'l pòble s' aclamá en tal tribulació a S. Cristófol, atribuint-li la lliveració de la degolla. (1)

Tal fon la primera invasió, acompanyada de saqueig; que sofrí Vinaròs en la Guerra de la Independencia.

El General Caro quedá desprestigiat i fon destituït, reemplaçant-lo en la Capitanía General de Valencia el mariscal D. Lluís Alexandre Bassecourt. El qual també intentá socórrer a Tortosa, i en novembre avançá fins a Vinaròs ab sèt mil infants i cinq cents cavalls. El general francés Suchet no l' esperá en el sèti de Tortosa, sino que se 'n vingué fins a Ulldecona; en vista de lo qual, el Capitá General de Valencia es retirá de Vinaròs arreplegat-se a Penýscola. El día 25 del mateix novembre, Bassecourt torná a avançar des de Penýscola, passá per Vinaròs, i a l' endemá doná batalla a Suchet en Ulldecona. Casi victoriós Bassecourt, en llòc de prosseguir la lluita fins des troçar l' eixèrcit francés, s' arreplegá a Vinaròs; i aquí, mentres descansava, aprofitant el descuit el va sorprendre Suchet com una tromba, passant a sang i foc a la Vila, i causant una gran mortaldat en l' eixèrcit espanyol que quedá desfet. Els que es pugueren salvar fugiren cab a Penýscola. Bassecourt desprestigiat com Caro, també fon destituït de la Capitanía General de Valencia.

(1) Vide cap. IV.

Tal fon el según saqueig que sofrí Vinaròs.

Llegint a Perales (1) sembla que aixó fon en 27 de novembre. Oliver (2) qui es passá la vida espigolant en els arxius de la Vila, diu que fon en 13 desembre, i ho descriu com seguix:

El día 13 desembre de 1810, una fòrta divisió manada pel general francés Musnier, estava acampada per les riberes del riu Cenia, per a observar les forces espanyoles del Regne de Valencia que podíen anar en socós dels sitiats de Tortosa. En eixe día es lliurá una batalla entre les poblacións de Ulldecona y Vinaròs, pos la columna espanyola manada pel general Bascourt—qui estava en Vinaròs—es dirigí per atacar a una altra francesa situada en Ulldecona. En començar l' acció el francesos eren batuts; pero, reforçats ab la cavallería que 'ls arrivá, van fer retirar als espanyóls fins a Vinaròs; en acabant foren sorpresos estos; el francesos els dispersaren, causant-los moltes baixes, i fent 2.000 presoners. La consternació fon gran en esta Vila. Foren molts els atropells, ròbos i malifetes que portaren a cap els francesos.

(1) «Historia general de Valencia», t. III.

(2) Arxiu parr. «Noticias históricas», m. s. de Oliver Giner.

CAPITOL II. - (1811-15)

(Continuació de la Guerra de la Independència.) Municipaleries. Modèl de patriotisme. Exposició de mèrits dolorosos. Les alhajes de la Parroquial. Suchet avança. El terror francès. Cau Peníscola. Autoritats. El Frare guerriller. Vergonyosa proclama francesa. Regidors a la presó. Els francesos es retiren. Primer Ajuntament constitucional. Passa Fernando séptim. Declaració cavallerosa. Liquidació de gastos per la Independència.

LS francesos de Suchet no volien passar avant en el Regne de Valencia, mentres no foren amos de Tortosa; per quina causa, les dos vegades que l'any 10 aplegaren fins a Vinaròs, fon per a inutilisar el socós que a Tortosa enviava Valencia, i conseguí aixó se 'n tornaven al camp de Tortosa de la que per fi s'apoderaren.

A causa d' eixes invasions, la Vila estava desorganizada i la gent fugida. Fent un esfórs de ciutadania, el dia 20 giner de 1811,—passat un mes del según saqueig,—es nomenaren 24 electors de Barris, i eixos elegiren Diputat del Comú a Manuel Pinyol, i Síndic Personer a Gaspar Esteller.

Les autoritats populars eren encara les mateixes de l'any anterior, perque la guerra no havia permetit que es feren a son temps les ternes. Havent tornat ja la majoria dels fugitius que eixercien càrrec, el dia 21 es reuniren i formaren la terna, elevant-la al Real Acòrt de Valencia.

L' alcalde Pasqual Soriano, qui estava ausent des de mes de mig any, torná a la Vila el dia 13 de febrer, reintegrant-se al càrrec; i no estant conforme ab la terna feta pels demés el mes anterior, contra el pareixer de tots va voler presentar una nova terna d' alcalde.

El Real Acort nomená els càrrecs conforme a la terna formada per l' Ajuntament el dia 21 de giner; i el dia 9 d' abril es constituí el Municipi, presidint-lo com Alcalde i Jutge ordinari Sebastiá Covarsi; Regidors, Pere Juan, Agustí Arnau, Agustí Reverter, i Tomás Ribera; Síndic Personer general, Joaquim Guarch; Lloctinent de Justicia, Batiste Miralles; Alcaldes de monte, Sebastiá Paulo i Cristófol Bordes; Diputats, Manuel Esteller i Manuel Pinyol.

En 13 d' abril, el Mariscal comte de Romreé, des de Benicarló, doná les gracies a Vinaròs per son comportament patriótic ab els ferits de l' acció del dia anterior. Y per lo mateix, el día 16, el General Bastecourt, des de Sagunto, enviava també les gracies en nom del Rei D. Fernando, posant a Vinaròs com a modèl de patriotisme.

Per eixos dies, en Semana Santa, degué sofrir Vinaròs el tercer saqueig. De les continues estades dels francesos en la Vila, i de les grans penalitats que Vinaròs passava, dona cónter una Exposició que l' Ajuntament va dirigir a la Junta del Congrés de Valencia, en 4 maig d' este any 1811, en la qual s' escriu: que la Vila havia patit tres saqueigs complets; els francesos havien entrat mes de 15 vegades, i una d' elles es van estar mes de 20 dies, ab son Quartel General; consevol divisió o espanyola o francesa li costá a la Vila mes de mil «pesos» diaris; una vòlta se li obligá a pagar mil «pesos duros» al moment; el Dijous Sant últim, Vinaròs tingué que pagar als francesos mes de 200.000 reals; tot aixó era causa de que els veïns que podien emigraven, fugint de tants perills i pagos que 'ls portaven la ruina. Además, Vinaròs havia concorregut a totes les càrregues de la Nació; havia sostingut l' hospital general per als Eixèrcits de Valencia, Aragó i Catalunya per espai d' un any. En el primer saqueig van robar els francesos

mes de 300 cavalleries. Mes de 200 carros estaven,—al temps que la Exposició s' escrivia,—al servici de la tropa espanyola. Per tal causa, els camps sense poder-se cuidar quedaven èrms; la Marina estava dispersa i ocupada molta part en correus i servicis de provisió als pòrts per als eixèrcits espanyols. Pendant tenia Vinaròs un apremi de suministrar 448 arrobes de farina a Penyíscola, mentres estava donant al mateix temps 25 doblóns diaris de racions a l' eixèrcit de vanguardia.

Exposades les meritíssimes tribulacions de la Vila per la Patria, es demanava al Congrés de Valencia que se sospengueren en Vinaròs la contribució extraordinaria, a fi de poder atendre a les ordinaries... si aixina es podia calificar lo que estava tan fora de lo ordinari.

Raó li sobrava a la Vila en la queixa: el cupo que se li senyalá per la contribució extraordinaria fon de 1.451.634 reals.

Hi ha que afegir encara, que per una llarga temporada, Vinaròs pagá 160 reals diaris, a fi d' eximirse d' enviar 12 carros diaris per a carregar provisions a Tarragona. Y els carregaments dels barcos que es presentaren a dit pòrt, foren seqüestrats, sense reintegrar en res als de tal manera expoliats.

Y finalment, aquell any (1811) sofrí la Vila una fortíssima pedregada que arrasá la majoria de les collites, quines pèrdues les van calcular els pèrits en una millonada de reals.

Les alhajes de la Parroquial, ja dixem dit al capítol anterior, que per a lliurar-les de la rapinya francesa, estaven amagades des de abans del primer saqueig de l' any 10: l' amagatall era en la casa-farmacia de Miquel Vallés al carrer de S. Jaume. L' any 1811, D. Benet Bocanegra, Major d' ordes del General espanyol comte de Romreé, maná que dites alhajes foren traslladades a Valencia per a quedar mes segures. Y a la capital del Regne es traslladaren en nou caixóns que contenien entre les coses de mes valor, 17 llánties ab les corresponents cadenes tot de plata: eren dos de l' altar major, una del Socós, dos del Roser, una de S. Josep, una de la Puríssima ab l' escut d' armes de la Casa Febrer, dos de S. Tèlm, una de S. Pas-

qual, una de Sta. Ana, una de la Capella de la Comunió, i tres de la Ermita.

Per cèrt que la seguritat de Valencia dixá molt que desitjar, pos al cap d'algun temps passá allá en comissió mossen Agustí Esteller i rescatá tres caixóns ab els objectes indispensables per al servici de la Parroquia, i eren: dos creus grans per a les provessóns, un virfil, una custòdia, alguns calís, reliquiariis, Lignum-Crucis, incenser, vineres i sis candelabres, tot de plata. En la Tesorería de Valencia es quedaren els altres sis caixóns, i quan foren reclamats, el Tesorer contestá que allí no havíen mes alhajes que una llántia i algunes altres còses de poc valor...

En juny, el Governador de Penyíscola maná a Vinaròs que li remitira 400 racionés de pa diaries, 30 cassissos de cibada, i 50 arrobes de palla; la Vila contestá que li era impossible cumplir dita orde, per les causes exposades al Congrés de Valencia.

Mes, Vinaròs seguía pagant i donant lo impossible, sense que li vallguera el demanar repetidament clemencia i justicia.

Aixina aplegá el nefast mes de setembre en que 'ls francesos posaren definitivament els pèus en la nostra Vila i Regne de Valencia, que no havíen d'abandonar fins al final de la guèrra.

El dia 15 (setembre de 1811), el general francès Suchet passá ab tres columnes per Vinaròs, avançant a apoderar-se del Regne; i dixá manat que anara a Benicarló una Diputació de la Vila per a fer-li saver el número de veíns, els bagatges, etz. Suchet arribá el mateix dia a Benicarló, establint allí son Quartel General, i declarant a dita Vila Cap de Partit,—que ho era Penyíscola,—en nom de Josep Napoleó a qui son germá l'emperador de França havia posat per Rei d'Espanya. Suchet manifestá en la seua orde que donava a Benicarló tal honor «en atenció a la bona conducta dels seus habitants»; expresió que no dixeria d'ofendre als bons benicarlandos que no podien oposar-se a la força bruta de l'invasor. A l'arxiu municipal de Vinaròs hi ha paper d'aquells temps que porta imprés: *«El Administrador de Bienes Nacionales de la Ciudad y Partido de Benicarló.»*

Troven ara ocupant l'alcaldia vinarocenca, en llòc de Covarsí, al boticari Miquel Vallés qui no tingué mes remei que cumplir les ordes de Suchet. El dia 17, mentres el gròs de l'eixèrcit francès s'internava en el Regne, el Comissari que Suchet dixá en Benicarló, enviá intimació a Vinaròs per a que a l'endemá, ben matinet, estigueren davant del convent de S. Francés, els carros i matxos necessaris per a transportar 800 quintals d'armes, fent responsables al Justicia i demés calitats de la Vila.

Les representacions que Vinaròs tingué que enviar a Benicarló, foren moltes durant setembre, pos els francesos volien estar ben al corrent de tot lo que podien extraure de la Vila, indagant els bèns comunals i particulars, i no dixant recó sense escorcollar. Les ordes les escrivien o en un castellá desastros, o en sa propia llengua francesa.

El dia 2 d'octubre, els invasors posaren alcalde de Vinaròs a l'advocat Joaquim Aragó,—el tercer alcalde en el curs de l'any 11.—Y tement la intensa propaganda patriòtica que es portava a cap ab restallant entusiasme, el Governador francès de Benicarló maná el dia 19, que es recolliren les proclames repartides contra son eixèrcit, i que «siga qui siga, a qui se li troven damunt, que se 'l penge tot seguit»; aixina se imposava el terror.

Mes impresió que eixes inhumanes ordes, causaven les notícies de les desgràcies nacionals. Be se'n donaven cónter els invasors; i per aixó al cap de deu dies (el 29) feen saver en Vinaròs la victoria francesa del dia 25 sobre Sagunto; però, callant-se la heroicitat d'aquells patriotes que baix el mando del brigadier Andriani havien ressitit 34 dies, fins que derrotat en Puzol el General Blake de Valencia, capitularen ixint de Sagunto ab armes i tots els honors.

El pas cap a Valencia estava ja lliure, i Suchet entrá en ella per capitulació el dia 9 giner de 1812.

Mal començava el quart any de la Guèrra de la Independència. En 19 de giner, posaren setí a Penyíscola els francesos, des de Benicarló. Vinaròs, ademés de moltes càrregues,

tenia que portar diàriament una pipa de vi a l'hospital militar francès de dita Vila. En totes les càrregues de la Governació francesa, era Vinaròs el més castigat ab cantitats majors.

Penyíscola caigué el dia 3 de febrer en poder del francèsos, per traïció del Governador d'aquella plassa, Pere Garcia Navarro. Y el dia 27 van posar allí per Governador a Galvañón.

Tot quedava materialment en poder dels francèsos.

Mes, l'ànima seguía lliure; i aixís els invasors es sentíen amos de la tèrra, però no de les voluntats, i les seues ordes per a manar terroríficament es troven a grapats en l'arxiu municipal de la Vila. Una d'eixes ordes, donada des de Segorb pel General Baró de Mazuguell, publicá per 800 duros el cap del famós guerriller anomenat «el Frare» qui no dixava als francèsos un moment de tranquil·litat.

L'Ajuntament de 1812 fon: Alcalde, Manuel Febrer de Pedro; Regidors, Manuel Escrivano, (1) Sebastiá Pons, Batiste Abadia i Sebastiá Tosca; Síndic Procurador general, Josep Ignasi Garcia; Lloctinent de Justicia, Sebastiá Casanova; Alcaldes de monte, Joaquim Cervera i Sebastiá Puchalt; Diputat del Comú, Josep Marzal; Síndic Personer, Silveri Gonzales.

L'advocat vinarocenc Joan Bfe. Crozat, fill de pare francès, fon nomenat per Suchet per al càrrec de Governador de Castelló, quin llòc passà a ocupar el dia 13 de juny; quatre anys cumplíen aquell mateix mes, en que degué la vida en una revoltina popular per créure-se'l mes espanyol que francès.

«El Frare» que abans havem esmentat, era un frare autèntic, Fra Assenci Nebot, franciscá, qui al front de grans partides de guerrillers de la tèrra castellanenca, portava de cap als francèsos. Y com els pòbles, entusiasmat ab l'héroie frare, l'ajudaven en tot i per tot, la persecusió dels invasors s'estrellava com la mar sobre l'arena, i s'esvaia com una bufada d'aire en el camp.

Ben recremats ho confessaren els francèsos en la proclama que sa columna volant comunicá des de Castelló el dia

(1) Conservem les grafies dels cognoms tal com les trovem en els documents; aixina unes voltes mos toca escriure Escrivano, altres Escribano, etc.

el carrer d' Alcanar, contra la muralla; també allí trovaren dificultats, i el dia 29 es va decidir, fer el quartel en la part de l' ex-convent de S. Francés que servia d' Hospital popular.

I l' Hospital, aon tenia que estar? L' edifici pròpi de la plasa del Salvador, fon venut pel Govern seguint la catastròfica Llei desamortisadora, comprant-lo Tomás Juan i Tosca, l' any 1872, i passant en 1876 a mans de Maffes Muñoz, qui obrá l' edifici per a casa particular. L' Ajuntament, privada la Vila del llòc de l' antic Hospital popular o de Caritat, aprofitá una part de l' ex-convent de S. Francés per a recollir als pobres malalts. Vinguè enseguida la guèrra civil; l' augment d' hospitalisats entre malalts i ferits, posá de relleu la defectuosa assistència de les mans mercenaries, i la necessitat de que s' encarren de l' Hospital les insustituïbles Monjes que la Revolució del 68 havia expulsat de la Vila. I tornàren els àngels de la Caritat a cuidar l' Hospital vinarocenc ja instalat en Sant Francés, posant-lo en condicions fals, que se 'l tenia com el millor hospital de la província exceptuant només el de la capital.

Ara, en 1876, pres l' acòrt de convertir l' hospital en quartel, l' alcalde Ibarra maná traslladar els hospitalisats a la iglesia de S. Francés, en la qual també havien de fer la vida les Monjes. L' acondicionament era tan roïn per a malalts i Monjes, que es determiná que l' hospital passara a la iglesia de Sta. Magdalena; còsa que s' efectuá el dia 3 de maig, traslladant-se allí als malalts; per a les Monjes enfermeres s' alquilá una casa veïna.

El dia 6 de maig van començar les òbres per a construir un hospital de nòva planta en el Calvari, aixís com també les òbres per al quartel en S. Francés. Les dos còses estaven pressupostades en 15.000 pesetes. S' aquartelaren les tropes en S. Francés a últims de maig. Però, les òbres del Calvari per al nòu hospital es van suspendre el dia 15 del mateix mes.

La Iglesia Parroquial començá a ésser buidada de les municions i demés efectes militars, el dia 27 d' abril; i del muralló de

14 giner de 1813, amenassant perquè ajudaven al Frare, als pobles del camí real. Als quals se'ls conminava, que per cada correu o militar francès detingut o mort «serán presas y encarseladas diez mugeres y un Clerigo» (sic!). S'advertia que seria afusellat tot paisà que es trovara ab alguna arma. Y crudament exposaven els seus crims, dels que s'envanien, per a causar terror: aixís exposaven que en les Còves havien afusellat a 14 paisàns, dos d'ells, de l'Ajuntament; al secretari l'havien penjat al balcó de sa casa; i havien conduit a S. Mateu presoners a cent dones i al Retor ab una soga al coll. Tan vergonyosa proclama acabava de la ridícula manera que copiem al peu de la lletra: «Pueblos elegit entre la pas y la guerra... experimentareis todo rigor. Elegit y estad alierta». Les firmes en francès, igualment que l'adreça: «Pour la Commune de Vinaros».

Als cinc dies d'eixa cómic-indigna proclama, conforme a les imposicions franceses va pendre posseció l'Ajuntament de la Vila aprovat per l'Intendent francès de Valencia, per a l'any 1813. Foren: Alcalde, Salvador Forner, advocat; Regidors, Manuel Esteller, Agustí Roca, Ildefons Triginer, Francés Costa; Síndic Procurador general, Vicent Colás; Llòctinent de Justícia, Batiste Forner; Alcaldes de monte, Josep Miralles i Diego Forner.

En 28 de febrer, proviren els francesos a Vinaròs la exportació de les garròfes per mar i per terra.

Les exigencies eren tantes que Vinaròs es veia ofegat per a poder complir ab tot lo que els francesos demanaven. Y aixís, en una reunió magna tinguda en 16 de mars per l'Ajuntament, els Gremis i Nobles, es van vore obligats acordar una contribució extraordinaria a fi de complimentar les tiràniques ordes dels invasors. Els quals per a obligar mes a Vinaròs, ja s'havien emportat a les presons de Penyíscola, als Regidors Manuel Esteller, i Agustí Roca, fins que es compliren tots els seus manaments.

Al cap de quatre dies, 20 de mars, els francesos ordenaven a Vinaròs que acudiren els seus habitants a tallar 400 quintals

de joncs al Prat de Penyíscola, i que els carretjaren a dita plassa; ademés, que enviara sis peóns ab destrals per a tallar llenya destinada al castell. Y no confiant de la bona voluntat vinarocenca, que ben be els constava no la tenien per an ells, acompanyaven la orde ab la amenassa, fent saber que tenien apresonats als Ajuntaments de Gálige i de Ceryera per no cumplir les seues ordes d'aprovisionament.

No hi havia mes remei, i a la força s'anava cumplint; al mateix temps que, silenciosament, s'afavoria als guerrillers i es multiplicaven les dificultats i entorpiments contra l'enemic, i es preparaven sorpreses realisant-se les que es podien per a fer-li tot el mes mal possible. A l'arxiu municipal hi ha un projecte de un croquis o plánel de la vila de Lllildecona, per el que Joan Ciurana es proposava sorprendre als francesos l'any 1813.

El dia primer de joriol, octava de la festividad del Corpus, al moment de sortir la provessó, entraven a la Vila 135 infants i 45 coracers de l'eixèrcit francès. La provessó s'entorná tot seguit cab a dins de la iglesia, per pòr de les irreverencies (1) a que tan acostumats eren els invasors.

Aquella columna perteneixia a les avançades que Suchet enviava des de Valencia, per a cobrir la seua retirada del Regne. Efectivament: el Rei intrús Josep Napoleó, tenia que fugir de Madrid i acabava essent derrotat definitivament en Vitoria per les tropes espanyoles i aliades ingleses, comanades per Wellington. La estrella de Napoleó Bonapart començava l'eclipse total.

Suchet abandoná Valencia el día 5 de joriol, entrant allí el mateix día el general Elio. El dia 10, festa de San Cristòfol, la retirada francesa passava per Vinaròs, en direcció cab a Catalunya, als tres anys justest d'haver posat la llur ominosa planta en la Vila, a la que allavòns saquejaren; ara, baix el pés del fracás, passaven sense fer mal a la Vila que tan havien extorsionat; si be encara dixerien probes, en altres llòcs, de la

(1) Arxiu parr. «Llibre de acort» m. s.

llur ferositat, com en Tarragona, aon destruïren la muralla i l'històric Palau d'August.

Retirats els francesos, el Frare Nebot que tan contribuï a amargar-los en l'orgull d'amos d'Europa, establí son Quartel general aiximateix en Benicarló aon aquells l'havien tingut. Y el día 14 de joriol, Fra Assenci Nebot, Comandant General de l'eixèrcit espanyol, manava a Vinaròs i demés pobles, que foren canviades totes les autoritats populars nomenades pels francesos, i que 'ls Ajuntaments es constituïren tal com estaven abans d'entrar aquells en el Regne, en setembre de 1811.

Per a Corregidor Polític del Partit de Penyíscola fon posat Rudecindo Fresquet.

Mes avant passá a Vinaròs el Quartel General del segón Eixèrcit i l'Hospital Militar; per atendre als quals i a tot lo que les circumstancies imposaven, l'Ajuntament acabat de constituir el día 20 de setembre, nomená tres secretaris que foren els escriváns: Nicolau Doménech, Ramón Piñol i Ramón Ayza.

L'Ajuntament que es constituí en eixe mateix día—20 setembre de 1815—fon el primer Ajuntament Constitucional conforme a la Constitució proclamada en Cádiz l'any anterior. Fon Alcalde primér, Francés Antoni Esteller; segón, Josep Miralles Oliu; Regidors, Tomás Esteller, Josep Rosó de Sebastiá, Tomás Forner, Domingo Santus, Damiá Pons, Agustí Uguet, Domingo Costa i Francés Chaler; Procuradors Síndics, Batiste Albella i Agustí Jordán.

Per a Alcaldes de monte foren nomenats Josep Juan de Agustí i Sebastiá Borrás, llauradors; per a Lloctinent de Justícia, Sebastiá Miralles.

Napoléon Bonapart doná llibertat al Rei d'Espanya Fernando sèptim; i este torná de França aplegant a Catalunya el 22 de mars de 1814, d'allí a l'Aragó i a València, i d'ahí, en 5 de maig, a Madrid. El trànsit real d'Aragó a València s'efectuá per Vinaròs, essent aclamat com en totes bandes en tornar del seu cautiveri.

De fet quedava la guèrra ab França acabada. Y Vinaròs

respirant ja a tot pulmó, el dia 22 de maig, festa de la Misericòrdia, retornà a la Ermita al gloriós Patró S. Sebastià, que des de l'any vuit estava en la Vila, havent durat la seua permanència pròp de sis anys, o siga tot el temps de la guerra.

Acabà oficialment la Guerra de la Independència el dia 6 de juny següent. L'estranger quedava vençut i firat fora; però, deixava l'interior desmoralisat i ple de verins que havien de enmalaltir l'ànima espanyola per tot el segle.

El dia 16 d'agost, es complí en la Vila la Real Cédula de 30 d'abril, per la que manava el Rei que foren disòlts els Ajuntaments constitucionals, essent reposats els de l'any 1808. Per defunció de l'alcalde de l'any vuit Silvestre Gasó, ocupà l'alcaldia com a Regent, el Regidor degà Josep Miralles. Al pòc fon nomenat pel Real Acòrt de Valencia, Alcalde propietari Pasqual Febrer, incluit en la tèrta de dit primer any de la guerra contra la invasió francesa.

Una cavallerosa declaració feta per l'Ajuntament i els secretaris Pinyol i Ayza, a 22 d'octubre del mateix any catorse, dona a conéixer alguns altres detalls de la Independència. Era la declaració a favor de Claudi Galvañón, qui haurà sigut Governador del Partit en Benicarló posat pels francesos. Es fea constar que ell fon una providencia per a Vinaròs contra les iniquitats dels invasors, intervenint quan podia contra les contribucions injustes i apersonaments, segons podia donar fe tot el veinat. Una de les intervencions de Galvañón mes notables fon en una ocasió, en que *«el desafortado Romfort»*—com diu l'acta—s'emportà moltes dones de Vinaròs presoneres a Benicarló; tan bon punt com Galvañón s'enterà, les posà en llibertat, fent-les tornar a la Vila. El Comandant francès de Vinaròs s'anomenava Fedriani.

En 17 giner de 1815, complimentant una Real Orde de 29 octubre de l'any anterior, l'Ajuntament de Vinaròs presentà a la Contaduría provincial de l'Eixèrcit, una liquidació sobre els suministres fets per la Vila durant la Guerra de la Independència. Importaven dits suministres, la enorme quantitat de

HISTORIA DE VINAROS

1.227.612 reals, 14 maravedís; i es feu constar que tan extraordinaris gastos per a les atencions de la guerra, aixís en lo tocant a l'èixerçit espanyol com al dels invasors, havfen tingut de gravitar sobre 520 veïns de la Vila. Es fa notar aiximateix que l' Govern espanyol embargá onse mil reals que 'l P. Guardiá de S. Francés havia dixat en poder de l' Admor. de rentes Galvañón; i que dels fondos de propis es van traure per a suministres 136,842 reals i 22 maravedís.

Com a últim detall referent a lo que Vinaròs sofrí en eixa Guerra, mos toca apuntar els desenganys que va findre que aguantar 12 anys mes avant del pròpi Govern central. En èfecte: Vinaròs sollicitá en 18 desembre de 1824, en 5 i 23'giner de 1825, i en 17 febrer següent, que aquella cantitat freta de Propis de la Vila, es tinguera en cónter per a saldar les contribucions atrasades a l' Intendent General del Regne. Ben poca cosa demanava Vinaròs que tan es sacrificá i tan plena de mèrits sortí d' aquella epopeia nacional. A pesar de tot, per Decret de 8 mars de 1825 se li negá lo que sollicitava.

Un altre mèrit es eixe, que hi ha que afegir als molts i relllevants que va contraure Vinaròs en la Guerra de la Independència.

La Història es justa i li dona a Vinaròs el llòc d' honor que ab tota justicia li correspon.

oficial de la Villa se comenza a no acompañar el poble en las
 seces en ociones tradicionales... Al momento por primera ve
 gada en la historia no valgué asociarse a l'álgua popular
 ni el día 20 en l'Ermita ni el domingo día 22 en la festa de la
 Vial... (text partially illegible)

El capde set dies (el 20) se'n anava de Viarós les Mon-
 ies de la Cartal que dedicades a l'ensenyança havien estat
 des de l'1 de agost de l'any 1870. Durant estos cinco anys i mig
 far calambrosos contribuen a l'oblitament de la religio-
 tat de la línia viarósa, que momentan havia de salvar a
 Viarós, necessitades de tota protecció oficial i després
 presentment pel propietari de la casa que ocupaven. Agra-
 lion i se trobava-ne altre a propost, se traslladaren a Sa-
 ricard. Queda molt bona memòria de la Maria Soledad Mar-
 tin, que fou la directora, la qual passà a Toros.

Quedaven en la Villa les Germanes de la mateixa institució
 que estaven al front de l'Hospital pòpular, per primera vegada
 en Espanya des de la última guerra civil en 1871, com es
 dirà al capítol següent.

Per fi, veada la enorme pesadilla d'una guerra, l'Viarós -
 que tant tingut que patir a causa d'una i altra, - celebrà la pau
 general en els dies 20 i 22 de març del 1870, ab vertida de
 les seves poblacions i una pllassa de l'Orons per les víctimes, a la
 que concourien totes les Autoritats militars i civils. Els canons
 dels Yls foren aixecats a les últimes canonades de la guerra,
 que ara ho esten de part en la motxada del dia 20, cosa que
 ocasionà un efecte tragi-còmic, com era hora en que tots els
 balcons encara estaven tancats, la repulsió de les canonades
 va fer una gran francada de cristals.

Tot seguit, es comencen a desfer les barbacoes que hi
 venien pels límits estratègics de la Villa.

CAPITOL III. - (1800-19)

Forn de la marina. Es sollicita la construcció del mòll. Inondació trágica del Servòl. Edifici propi per a escoles i Aula. Drets del Comanador i Sacrista. Rentes de la Vila. Forns lliures. Per l' Alcalde ordinari. Es demanen escoles. Trasllat del Matadero. Els cotxes-diligències. Temporal del 17. Rellonge del campanar. Es trasllada el Mercat. Primers alcaldes de barri. Ajuntaments dels anys 1815 a 1819.

INENIM que retrocedir per a historiar les còses de la Vila que no han tengut cabuda en els capítols anteriors. El primer any de la centuria fon construït un forn en la marina, aon estava una fàbrica d' aiguardent, en la plassa de Sta. Magdalena. Per a construir-lo, demaná permís en 1800, D. Joan Antoni Febrer, fill de Pasqual. L' estadística oficial diu que l' any 1802, la Vila contava 6.983 habitants.

La vella idea de construir un mòll en la platja vinarocenca, tornà a reviuire en este segle ab mes força que mai. Les notícies arxivades sobre les gestions per a la construcció del mòll diuen que quan passà per la Vila el Rei D. Carles IV, l' any 1802, enamorat d' esta platja, manifestà verbalment a l' Ajuntament, que sollicitara dita construcció tan bon punt com la Còrt Real aplegara a Madrid.

A l' any següent, a 10 febrer de 1803, cumplimentà la sugestió Real, l' Ajuntament de Vinaròs, dirigint-li en unió del Capitá del Port, una exposició en el sentit indicat. Només havia trans-

JOAN M. BORRÁS JARQUE

corregut un mes, quan es doná una R. O. en 15 de mars, des de 'l'Ministèri de Marina, admitint la petició de Vinaròs, i nomenant a l'inginyer D. T. Serstevens per a que formara el plano i pressupòst de les òbres.

Començá totseguit els estudis encomanats l'inginyer Serstevens, qui es traslladà a Vinaròs per l' abril següent; i als dos mesos, en 2 de juny, doná el pressupòst calculat i les observacions pertinents. El pressupòst importava en total 17.760.093 reals de velló, desglosant-se en uns quatre millions per al contra-mòll, i en uns deu millions per al mòll. Les observacions de Serstevens, per la seua importancia les traslladem en detall. Diuen:

«Reconegeudes les platges del mar de la vila de Vinaròs situada entre 'l port dels Alfachs i Penyíscola, es veu que la platja de Sta. Magdalena, davant de la població, es la mes moderna de dita Vila i la mes neta. Está entre la penya que 'n diuen de S. Vicent, i la punta de la Bateria o magasem de pólvora, a 150 vares de distancia de la platja del Clòt, barranc aon desaigüen les plujes immediates. Seguíx una altra platja cab a Penyíscola, de igual fondo que la de la Magdalena, pero no es tan neta; li 'n diuen «les Salines», ab un barranc com l' anterior.

«Es constant que la de Sta. Magdalena es la mes pròpia i aon els naturals concebixen mes a propòsit el mòll. Esta Vila es sana i frondosa per sa plana cultivada, hermossejant-la les seues hòrtes sense mes aigüa que la que l'inginyer trau de la terra ab multífit de cénies; les quals no tan sols servixen per a regar, sinó que també les de millor aigua abastixen als habitants de Vinaròs que escassegen d' aigua bona i no tenen cap font. Vinaròs, Benicarló i les seues encontrades, donen increment al comèrs per les moltes vinyes: també té pròxima comunicació ab l' Aragó, i una lluida matrícula, tot molt recomanable per a l' objècte de la construcció del mòll.

«Esta còsta es tormentosa i desabrigada dels temporals dels quatre vents cardinals. Es una platja molt igual, augmentant el seu fondo pòc a pòc, començant pròp de terra per una o dos brases, i fins la distancia de 500 vares només aumenta a cinq

brases, o siga 30 pèus d'aigua; sa situació no admittix mòll sense conframòll que l'abrigue.»

Mes avant, afirma Serstevens que 'l projecte de port el limitava a tres brases de fondo per a fer el còst mes assequible, i que servira de tanteig per a les ampliacions que posteriorment es pugueren acordar; descriu de correguda la vertent montanyosa en forma de mitja lluna; i diu del Servòl: «Ultimament, en 1801, inondá la població, salvant-se l'arraval de Sta. Magdalena a causa del desnivell que té la plassa de S. Antoni ab la Vila: assolá part del convent de S. Agustí, es van ofegar tres o quatre persones, i desaigná pels carrers cab a les platges. En 1784, de resultes d'altres desgracies, es va obrir una gran acequia, evitant aixina, la unió d'altres barrancs que s'unien a les aigües del Servòl quan se'n eixia de mare; estes son les aigües que es derramen pel barranc de prop del port.»

«La mar bat en lo mes de la còsta, contra un terreny dur de formigó endurit que es composita de pedretes, cantals i marga argillosa; els embats repetits de les ones, (1) reblandixen la base fins que cauen a l'aigua masses formidables, i aixina s'han format les puntes de S. Vicent (2) i de la bateria. Tal abundancia de formigó en este terreny abona la sollicitut del mòll. Eixa classe de pedra es de prou pes, però no de tanta consistència en l'aigua com es creu; sa duresa creix com mes s'aproxima a les montanyes. El riu Servòl té pedra d'eixa qualitat, i quant mes s'acòsta a la montanya de l'Ermita de la Misericòrdia, es de superior qualitat. El Puig, Perenchil i Puig de la Nau, contenen pedra dura semblant al jaspe bori: disten a poco diferència, sobre tres quarts de llegua o una hòra de Vinaròs; es podrà aprofitar la pedra del Servòl, prenent la precaució d'eixamplar-lo aon per ésser estret es perjudicial a la Vila causant inundacions.»

El pressupòst, acompanyat d'estes observacions, fon dirigit al Rei, en 2 de juny de 1803. Al mes just, signava el Rei la R. O. de 2 de joriol, que comunicá a Vinaròs el primer secretari

(1) Còps, en vinarocenc.

(2) Desapareguda ara en la base del mòll.

d' Estat i del Despatx universal de Marina, D. Domingo Grandanalla, aprobant el pressupòst i disposant que l' Ajuntament proposara els arbitris per a fer efectiva la quantitat del cost del mòll i contra-mòll.

Gran diligència es van pendre les autoritats vinarocenes en complimentar la R. O. d' aprovació; i aixís al cap d' un altre mes, el 18 d' agost, pugueren presentar al Rei la propòsta d' arbitres, tratant-se de reunir un fondo anyal que permitira acabar el pòrt en vuit anys, contribuint únicament a dit cost, els pòbles que havien de sentir el benefici.

Fins aquí arribá aquella espenta que semblava definitiva; i d' aquí no passá. Els embolics cortesáns que condufen al desastre de la nació, no dixaren ja temps ni per a la aprovació Real dels arbitres presentats per Vinaròs. Y ja no se'n parlá mes, fins 24 anys mes avant, com vorem.

Traslladat el cementèri de dins de la població a les afòres en S. Miquèl—com historiarém al capítol següent—el llòc que havia ocupat en la plassa del Salvador, fon destinat per a la construcció d' un edifici per a escolles de xiquets, de xiquetes, i Aula de Gramática. Les òbres van començar l' any 1807, segons el projecte que en 30 de juny presentá a l' Ajuntament D. Joan Lacorte, arquitecte de la Real Academia de Valencia. El pressupòst era de 44.560 reals. Aixina, la escola municipal que estava als baixos de la Casa Capitular, passava al nou edifici propi per a la ensenyança, conegut popularment per «escola de dalt».

En aixó esclafí la Guèrra de la Independència que dixem ressenyada. De les declaracions arrancades pels francesos a l' Ajuntament de la Vila l' any 1811, a 30 de setembre, consta que seguía essent Comanador montessiá D. Antoni Barnadas o Barradas, Duc de Sedaví, qui percivia la tercera part de les penes de camp, i la quarta dels dèlmes; tenia el dret d' arrendar les herbes comunals del terme per a pasturar; posseïa una casa; cobrava un cèns, pagat de Propis, de 228 reals velló a l' any; i conservava el dret d' elegir els càrrecs públics, per mig de propòsta anual de la Vila. Era Dignitat Sacristia del Cabilde

de Tortosa D. Francisco Xavier Argais, qui obtenia dos quartes parts dels dèlmes vinarocencs.

Les rentes de Pròpis de la Vila eren, en el mateix any 1811, les següents: Forn nou, 5.100 rs.; Forn de la Plassa, 4.111 rs.; Forn de fóra, 6.600 rs.; Forn dels Alfacs, 4.650 rs.; Romana, 6.345 rs.; Embasaduría, 2.565 rs.; Pes de dalt, 5.355 rs.; Pes de baix, 3.200 rs.; Tenda d'óli, de baix, 3.210 rs.; Idem de dalt, 3.495 rs.; Comptaduría de sardines, 4.485 rs.; Hostal de pedra (carrer S. Cristófol), 3.750 rs.; Hostal de baix (carrer Major) 4.245 rs.; Tres quartes parts del molí d'en Castell, 4.500 rs.; Molí d'en Tarrago, 1.350.; Dret de piló, 1.950 rs.; Cèns de Felip Monserrat, 56 rs.; Idem de Perfidi Anglés, 20 rs.; Idem de Josep Miralles, 51 rs. = Total, 65.737 reals.

L'informe que feu l'Ajuntament de l'any 1840 a la Diputació provincial, —al qual varies vòltes mos havem referit,— diu: «En 1812, segons instrucció de l'auditor Intendent de la provincia de Valencia, devia constar en les propòstes en tèrma, les rentes o utilitats dels proposats; i en raó a que segons diu l'article 6 de la referida instrucció, no deuen existir mes representants dels pòbles que les municipalitats mateixes, ja no es proposaren dit any els càrrecs de Diputats i Síndics personers». Mes, de Diputats i Síndics personers, contra lo que diu tal informe, seguim trovant-ne encara uns anys, fins aplegar, a la uniformitat centralista imposada per la Constitució mes avant.

En 1813 i 14, com les Còrts de nova planta donaren lliuretat, es construïren en la Vila sis forns particulars, lo que ocasioná, naturalment, una gran baixa en els ingresos del Municipi. Per tal causa, en 9 setembre de 1815 alçá queixa l'Ajuntament, assegurant que 'ls perjuins a Rentes de Pròpis en els quatre forns de privilegi exclussiu, havien estat de cinq sextes parts de baixa.

L'Ajuntament de 1815 el composaven: Alcalde, Francés Còsta; Regidors, Josep Agusfi Esperanza, Pasqual Adell, Diego Forner i Francés Rabasa; Diputats, Salvador Forner i Pere Fernández; Síndic procurador general, Josep Agusfi

Ballester; Idem Personer, Baltasar Esteller; Lloctinent de Justícia, Sebastiá Forner. Assessor, l'advocat Dr. Josep Ignasi García.

En la sessió del 14-giner de dit any, s'acordá recurrir contra la sollicitud d' un sòl vehí, qui demanava al Rei establir per a Vinaròs, el càrrec d' Alcalde Major que implicava gastos nous. El dia 18, fon dirigida al Rei una exposició, demanant-li en nòm de tots que no s' atenguera aquella sollicitud que ocasionaria perjuís a la Vila, la qual no tenia recursos per a pagar la dotació d' un Alcalde Major; afegint: «esta Vila, des d' un principi es governada per un Alcalde Ordinari en qui residix la Real jurisdicció, que es proposa tots els anys per l' Ajuntament entre els veïns mes bons i honrats de totes les classes, moltes vòltes lletrats, i en elecció privativa del Comanador Duc de Sadiva (1) si be ara la té el Real Acòrt en virtut d' ordes de V. M. D' este sistema de govern li resultà a la Vila la regalia mes apreciable, de la que se'n voria privada en el moment de crear-se Alcalde Major.»

En 12 d' abril següent, comunicava l' Ajuntament al Real Acòrt, que Vinaròs tenia 2.321 veïns, entre els quals es contaven 1.021 matriculats.

Passat un any, en 27 d' abril de 1816, corresponent la Vila als seus tradicionals sentiments de cultura, demaná al Govern permís per a crear dos escòles mes de xics, que havien d' ésser: una de silabari dotada ab 3.000 reals velló, i l' altra per a «llegir y escriure», ab 3.750 reals. Demanava la Vila que si es creaven eixes dos escòles, en la municipal que ja existia d' inmemorial només s' ensenyara Aritmética i Gramática Castellana. Era el mestre en eixe temps, D. Martí Molés. Per a xiques demanava la Vila altres dos escòles; una de 2.000 reals, «per a fer calça», i altra de 2.500 reals «per a cosir i bordar». Proposava que dites escòles foren pagades per mitat, entre els fondos Propis de la Vila i els dèlmes que perteneixien al Dignitat Sacrista de Tortosa i al Comanador.

(1) En altres llòcs s' anomena Sedavi; el mateix passa ab el cognom del Duc que consta en uns escrits Barnadas i en altres Barradas.

Mes, els desitjos culturals de la Vila van quedar desatesos, perquè en este any el Poder Central va seqüestrar els drets del Sàcrista i del Comanador sobre els dèlmes de la Vila, sense voler-los aplicar a benefici de la cultura popular.

En este mateix any, es va establir a favor de D. Francés Delmás, per 85 lliures, el terreno de pròp de la platja, en frònt del carrer de les Animes.

Y també en 1816, es traslladà el Matadero i secador de pells, des de 'l carrer Major aon havia estat d'inmemorial, al carrer d'Alcanar cab a les afòres de la població. El còst de l'òbra, calculat dos anys mes avant, (12 abril de 1818), fon de 7.918 reals.

A 3 setembre, —encara del 1816,—va rebre la Vila comunicació oficial de les parades per al servici que s'anava a implantar de cotxes-diligències. Sortirien les «diligències» cada dos dies, una de Madrid cab a Barcelona, i altra de Barcelona cab a Madrid. Les parades es van disposar de dos a tres lloguers. De Valencia fins a Vinaròs havien les parades: Venta de Puchol, Almenara, Villarreal, Benicassim, Venta de la Cenieta, Venta Sta. Eulalia, i Vinaròs. Les parades eren per a canviar dos mules. En Benicassim n'havien de posar quatre mules fins la Cenieta. En el Regne de Valencia, la Venta de Sumacàrcel i Benicassim, eren punts per a menjar; i El Bonete, Valencia i Vinaròs, per a fer nit.

En 1816 trovem que les tèrnes de l'Ajuntament es presenten al Cavaller Governador i Corregidor del Partit de Penyscola, qui les remitix al Real Acòrt de l'Audiencia de Valencia. L'alcalde Mayó morí en joriol, i ocupá la regencia el regidor degá Cervera. Quan per octubre, l'Ajuntament va fer la tèrta de càrrecs per a 1817, el Governador de Penyscola no la vullgué aprobar, sense dir el perquè. Li requerí l'Ajuntament que senyalara els defèctes que ell veia en la tèrta; i allavòns posá tates a alguns dels proposats; mes, l'Ajuntament es rificá en les tèrtes fetes, i sense variació foren enviades al Real Acórt.

El qual aprobá, per a que formaren l'Ajuntament en 1817: Alcalde, Sebastiá Forner, advocat; Regidors, Josep Agustí Miralles, Francés Chaler, Juan Bte. Meseguer, i Francés Verdadera; Síndic Procurador general, Francés Cabadés, Lloctinent de Justicia, Tomás Oller; Síndic Personer, Tomás Esteller; Alcaldés de Monte, Agustí Queralt i Tomás Forner.

Un espantós i llarg temporal va afligir a la Vila durant els mesos d'abril i maig del 1817, causant molta misèria; els pobres van ésser socorreguts per les autoritats.

A 8 d'agost següent, Andreu Uguer, de Morella, firmá contrata per a fer un rellonge ab tota llei dels nous avanços, que substituïra al vell que havia al campanar. El preu de contrata fon de 380 lliures valencianes. Pero, el rellonge nou no va satisfacer a la Vila, pos com es llig al número 12 de l'Inventari de l'Arxiu municipal. (1) el constructor es va quedar per 50 lliures el rellonge vell «que era—diu—millor que'l nou».

En 1818 trovem eixercint el càrrec de Procurador del Comanador, a Josep Agustí Ballester. Probablement fon l'últim que figurá ab l'antic i noble càrrec de Lloctinent del Comanador montessiá.

El mercat s'havia celebrat fins eixe any, en la plassa que'n dién de l'Hospital o del Salvador. Ara es traslladá a la plassa de S. Agustí; i en 16 de maig, l'Ajuntament acordá en definitiva que «a les pòques venedores que subsistixen en la plassa de l'Hospital, se les mane vagen a vendre a la de S. Agustí, baix la multa de 10 pèsos a les que es resistiren.»

L'Ajuntament del 1818 el constituïen: Alcalde, Maties Gil; Regidors, Baltasar Esteller, Francés Martorell, Josep Roso i Tomás Juan; Síndic Procurador general, Francés Delmás, Lloctinent de Justicia, Cristòfol Gil.

Ja els càrrecs es juraven en la Sala de la Vila; havent supri-

(1) Com havem advertit al primer volum, dit Inventari es de l'any 1879, únic quan escrivim aquesta obra. Aiximateix advertim que este capítol com els que seguïxen, están documentats en les actes de l'Arxiu municipal, i manuscrits de Oliver de l'Arxiu parroquial. Les altres fònts les constatem quan es oportú.

mit les reformes constitucionals lliberals, les solemnitats monestrianes del jurament en la Parròquia.

La Vila estava dividida en 12 barris, quins veïns votaven a dos Electors per cada barri. Els 24 Electors resultants elegien Diputat del Comú i Síndic Personer, que foren respectivament, dit any 1818, Miquèl Sorolla, cirugiá, i el tantes vòltes esmentat Joan Bte. Crozat, ex-Governador de Castelló en temps dels francesos—ço que demòstra el patriotisme ab que eixercí aquell càrrec en tan difícils circumstàncies.

Des de la Capitanía General de Valencia, el General Elio maná en dit any, el nomenament d' Alcaldes de Barri per ajudar a la Justicia. I el día 9 desembre l' Ajuntament dividí la Vila en set Barris de dins, i un de fòra o del camp; cumplimentant la orde del Capitá General, s' elegiren d' allí en avant els Alcaldes de Barri per any, essent els primers els següents:

Barri primer—tot el centre—: Batiste Piñol (plater) i Batiste Cavadés (hisendat).

Barri segón—carrers de S. Francés, Cálig i annexes—: Francés Chaler i Francés Rabasa, (llauradors).

Barri tercer—marina de Sta. Magdalena i S. Josep—: Domingo Santus (fuster) i Pasqual Brau (toneller).

Barri quart—plasses de S. Valent, S. Tèlm i carrers de San Tomás, Sta. Rita, Sta. Ana i Angel—: Josep Miralles i Francés Fontanet (llauradors).

Barri quint—carrers de S. Gregori, S. Sebastiá, Animes i S. Pere—: Sebastiá Gombau (llaurador) i Francés Maspòns (toneller).

Barri sisé—carrers de S. Cristòfol, Ulldecona i camins de la Mare de Deu i del Pont—: Agustí Quixal i Batiste Esteller (llauradors).

Barri seté—carrers de S. Miquèl, del Carme, Sta. Mónica, Romer i Carreró—: Joaquim Cervera i Agustí Arnau (llauradors).

Barri vuité—molíns, ermites, cases de camp—: Sebastiá Puchalt (llaurador) i Antoni Piñol (plater).

Quedá constituit l' Ajuntament de l' any 1819, com seguix: Alcalde, Salvador Forner, advocat; Regidors, Manuel Escrava-

J O A N M A B O R R À S I R A Q U E

no, Pasqual Adell, Pere Fernández i Antoni Gonet. Diputats del Comú, Miquel Sorolla i Sebastià Pons; Síndics, Joaquim Mesguer i Antoni Aiguals; Lòclinent de Justícia, Francés Boix,

dos Electors per cada barri. Els 24 Electors resultants elegien Diputat del Comú i Síndic Personer, que foren respectivament dit any 1818. Miquel Sorolla, cirurgià, i el tantes voltes esmentat Joan Bie. Crosas, ex-Governador de Castelló, en temps dels francesos, co que demostra el patriotisme ab que aixerei aquell càrrec en tan difícils circumstancies.

Des de la Capitania General de Valencia, el General Elio mandà en dit any, el nomenament d' Alcaldes de Barri per ajudar a la Justícia. I el dia 9 de desembre l' Ajuntament dividí la Vila en set Barri de dins i un de fora o del camp; cumplimentant la orde del Capità General, se elegiren d' allí en avant els Alcaldes de Barri per any, essent els primers els següents:

Barri primer — tot el centre — Batllat Piñol (plater) i Batllat Cavades (fisicant).

Barri segon — carrers de S. Francesc, Càlig i annexos — Fran- cés Chisler i Francesc Rabada (barbador).

Barri tercer — marina de l' Ajuntament i S. Josep — Do- mingo Santos (fuster) i Pasqual Juan (toneller).

Barri quart — classes de S. Valent, S. Tim i carrers de San Tomàs, Sta. Rita, Sta. Ana i Angel — Josep Miralles i Francesc Fontanel (llaurador).

Barri quint — carrers de S. Gregori, S. Sebastià, Animes i S. Pere — Sebastià Gombau (llaurador) i Francesc Maspons (toneller).

Barri sisè — carrers de S. Cristòfol, Llibrecons i camina de la Mare de Deu i del Pont — Agustí Quixal i Batllat Esteller (llaurador).

Barri setè — carrers de S. Miquel, del Carme, Sta. Mònica, Romer i Carreró — Joaquim Cervera i Agustí Arnan (llaurador).

Barri vuitè — molins, ermites, cases de camp — Sebastià Pu- chal (llaurador) i Antoni Piñol (plater).

Queda constituït l' Ajuntament del any 1819, com seguix:

Alcalde, Salvador Forner, advocat; Regidor, Manuel Escrivá

CAPITOL IV. - (1800-39)

S. Pasqual a l' Ermita. El Cementèri a S. Miquel. Cabadés, el Roser i els Agustins. Rogatives l' any tres. Campana de S. Sebastià. Els Febrer i la Cofraria de la Puríssima: la propietat d' una Imatge. Rogativa l' any nou. Magistèri d' orgue i capella. S' obliga als Nobles a recullir l' almoïna dels forns. S. Joan, festa popular. Sacristia nova. Mariners, llauradors, i els Sants Patrons. Armonia dels Grèmis. Rogativa de l' any 16. El Cementèri a S. Gregori. Es tancat el monestir de S. Tèlm. L' últim Abad de Benifassá. Els advocats a S. Cristòfol. L' últim Retor monessià. Nou trasllat del Cementèri, i el definitiu. Tornen els Agustins. Supressió de convents, i incautació d' alajes. La Majoralla de la Sang i la Semana Santa.

QUAN comença el segle XIX, mentre a la Parròquia estaven al ple les òbres—que ja esmentàrem—de la Capella de la Comunió (1) per espenta del vilarrealènc Dr. Soriano, a l' Ermita dels Sants Patrons s' estava construint l' altar al Sant de la Eucaristia S. Pasqual Bailón, Patró de Villarreal.

L' obra d' escultura anà a càrrec de Josep Gisbert com es comproba en el llibre de cònters del Prior de l' Ermita, de l' any 1800, on hi ha un pagó a dit artista per raó de dit altar; com el cònter no es més que de sis lliures, fa suposar que seria la última paga, verificada altres anteriorment. Al mateix

(1) Vide tomo I, capítol XXXIV.

llibre i any 1802, consta que es pagà al daurador i estucador Josep Campos, la cantitat de 136 lliures per daudar i lluir l'altar de S. Pasqual.

El mateix any que 'l Sant de la Eucaristia quedava decorosament instalat a l'Ermita del Puig, tenia llòc en la Vila el canvi del Cementèri primitiu. Degut a la creixcuda que Vinaròs havia anat tenint, el Cementèri ocupava ja un llòc dins de la població—en la plassa del Salvador—i es feu precis traslladar-lo per a que altra vegada estára en les afòres.

A tal efecte es pensà en l'Hòrt dels Capellàns, situat a l'extrem del carrer de S. Miquèl; quin Hòrt posseïa Francés Doménech en debitòri a favor del Clèro. Posats d'acòrt el Clèro i la Vila, nomenà l'Ajuntament a quatre pérts, els quals el dia 26 d'octubre de 1802, van anar a inspeccionar l'Hòrt dels Capellàns, per a vore si reunia les condicions necessaries de higiene i demés, cosa que es discutia. Com l'informe dels pérts fon favorable, el dia 2 de novembre, l'Ajuntament a presència i ab l'anuència del Retor Frei D. Josep Rico, acordà el trasllat del Cementèri a dit Hòrt, que seguidament fon benefici. El dia 22 del mateix mes i any—com es diu en una nòta de l'arxiu parroquial—a la una i mitja en punt de la tarde, es començaren a tirar les parets del Cementèri vell de la plassa del Salvador. Al cap de dèu dies, el 2 de desembre, en mig de gran emoció popular, es començà a traslladar al Cementèri nou de S. Miquèl, la terra i els cadavres del vell... tan vell com la població mateixa. Eixe llòc fon destinat per a construir en ell el local d'ensenyança—com dixem historiat al capítol anterior.—

A l'any següent, 1803, al expenses de alguns devòts, es va construir la iglesia del Cementèri de S. Miquèl.

En este any es van acabar totes les òbres de la Capella de la Comunió de la Parroquial, de les que havia sigut decidit propulsor el Beneficiat Dr. Josep Soriano. Qui, per a celebrar l'aconteiximent, com era en tal any Majoral del Santíssim, celebrà extraordinaries festes per al Còrpus Christi, en les que es gastà mes de 700 lliures,—com consta en un follet que publicà

el mateix Dr. Soriano, per a donar mes relleu an aquelles solemnitats.—

Des de 'l segle anterior als ultims anys, la familia Cabadés tenia certs drets i obligació en la iglesia de S. Agustí; còsa que trovem en una acta de l' arxiu parroquial, la qual girem al valencià i transcribim completa, aixís per donar tota llum en tal assumpte, com per vore's curiosament un defall de la organització interior del monestir de S. Tèlm. Diu aixina l' acta: «A 2 d' octubre de 1803, el P. Lector Jubilat Fra Pere Thomas Polache, Prior d' este Convent; proposá als P.P. de Consulta que: havent concedit esta Comunitat a Domingo Cabadés el Patronat de l' altar de la Vèrge del Roser, per haver-lo fet i daurat per son cónter, i havent-li donat la facultat d' obrir-se sepultura davant del mateix altar per an ell, la seua dòna i fills, només ab l' almoína de 10 lliures,—com còsta de la Consulta feta en 24 mars de 1794—; lo qual no s' havia portat a efecte per no haver fet, fins l' any anterior (1802) el vas o sepultura; i haver sigut una gracia excessiva la que se li concedí al dit Cabadés per tan curta almoína; havent-li-hu fet present el P. Prior a l' interessat, vingué a be en que el deute que tenia la Comunitat ab el Cabadés, de 120 pesos que importava la fusta que mos facilitá graciosament per a la obra del Convent en la caiguda (*la derrota*) de les aigües, junt ab les 10 lliures que doná l' any 94, quedaren per capital mòrt en el Convent, per a que passats els dies de Domingo Cabadés i la seua muller, dega esta Comunitat fer una festa a la Vèrge del Roser, ab Missa i sermó, del producte de dit capital; el qual deurá emplear la Comunitat, quan pugua, en alguna finca o millora dels bens del Convent, per a que rendisca les 3 lliures i 10 sòus que están consignats per a dita festa: Es a càrrec dels herèus del Domingo Cabadés, mantindre l' altar d' estovalles, cera i llántia, que deurán posar en dita festa: lo qual, vivint Domingo Cabadés i la seua muller María Francisca Corrau, ho farán ells, i donarán al Convent, mentres vixquen, les 3 lliures i 10 sòus, per a la festa que es celebrará en 4 d' agost día de S. Domingo, o al dumenge immediat; fent gracia al Convent del rèdit del capital de 130 lliures, pel

favor que 'ls ha dispensat la Comunitat, Lo que proposat pel P. Prior als P. P. de la Consulta, acceptaren i ho signaren en dit dia, mes i any. = Fr. Pere Tns. Polache, Prior, Fr. Batiste Quartero, Suprior, Fr. Cristòfol Queral, Fr. Rafèl Cid, Fr. Esteve Ripollés, Fr. Francés Sech, Fr. Francés Reverter (Procurador), Fr. Josep Puig (sacristà major), Fr. Tomás Juan.

Aquesta festa del Roser es celebrá per primera vòlta l'any 1794, a que fa referencia l'acta eixa del 1803; i allavòns Domingo Cabadés «senyalá per hipoteca, per a fer-se dita festa pels seus herèus, un magasem i dos escaletes que estaven als costats sobre el pònt, en front de la capella de sta. Victòria, carrer de sta. Rita»; era Prior en aquell temps Fr. Tomás Ararau.

Un altre detall curiós agustinia el constituix el regal o «finesa» —com diuen les actes— que donava el Convent als seus «oficials», dos vegades a l'any, una d'elles per Nadal, consistent en tarróns, castanyes i avellanes. En temps del Prior Ararau, i per orde del Provincial Fr. Joan Facundo Sidro Vilarroig, es llevá la «finesa» nadalenca, i es seguí obsequiant als «oficials» per la festa patronal de S. Agustí. Com a «oficials del Convent» eren considerats, l'advocat, el menescal, l'escrivá, el metge i la rentadora.

Sentint-se gran necessitat d'aigua per als camps, fon baixada de l'Ermita la Mare de Deu de la Misericòrdia el dia 10 de joriol (1803), fent-li rogatives en la Vila. Conseguida la pluja, es cantá el Te-Deum i es celebraren les festes de costum—segóns queden detallades al primer tomo—. La Vèrge no fon retornada a sa Santa Casa fins el dia 10 de novembre.

Només passats tretze dies, en 23 del mateix, era baixada de l'Ermita la venerada Imatge de S. Sebastiá, per a fer-li rogatives a causa d'una epidèmia. El Sant Patró estigué en la Parroquial fins el dia 27 giner de 1804—dins l'octava de sa festa,—en que fon retornat a l'Ermita ab gran solemnitat. En els llibres de l'arxiu parroquial es feu constar, que mentres S. Sebastiá va estar en la Vila, ningú va morir de la pèsta.

Passats dos anys, el dia 3 jorjol de 1806, es dedicá a San Sebastiá una campana de 45 arrobes valencianes de pes. La qual benel en eixe dia, l' ecónomo de la Parroquia D. Sebastiá Verdú, comissionat pel Bisbe de Tortosa Fra D. Josep Salinas. Tot seguit, la campana de S. Sebastiá fon pujada i colocada al campanar. Els gastos es pagaren de l' Administració de Nostra Senyora del Cap d' Altar, o siga dels fondos de fàbrica de la Parroquia.

En este any es vullgué ressucitar l' esplendor de la antiquíssima Cofradía de la Puríssima, que des de fea divuit anys havia quedat oblidada. Des de l' any 1733 en que fon elegit Majoral primer Joan Bte. Febrer i de la Torre, essent el segón Antoni Forner, ja continuá la majoralía com a vinculada en la casa dels Febrers. En 1740, ocuparen els dos llòcs de la majoralía pare i fill, Joan Bte. i Pasqual; i aixís seguiren fins l' any 1753 en que morí Joan Bte. Febrer i de la Torre; en la reunió del 8 desembre de dit any, assistint com de costum el Retor, Prior de la Cofraría i Oficials de la Vila, Pasqual Febrer i Ferrán suplicá i li fon concedit, prosseguir ell en la majoralía, en atenció als tretze anys que ho havia sigut ab son pare. Fins l' any 1788, ocupá la majoralía de la Puríssima Pasqual Febrer i Ferrán a soles, qui fea gràcia a la Cofraría tots els anys, de les 50 lliures en que per terme mig quedava alcançada.

El llibre de la Cofraría (1) queda en blanc fins l' any 1806, en el qual, per no haver clavari,—diu l' acta,—assistiren voluntariament el Beneficiat Dr. Josep Soriano i D. Joaquim Garcia Doménech. Finada la provessó general del 8 desembre de dit any, congregats l' Ecónomo, Alcalde, Regidors, Diputats i Sindics de la Vila, comparegué D. Manuel Febrer i de Pedro, i manifestá que desitjava eixercir la majoralía que ocuparen per tants anys els seus avant-passats i parents. Concedit lo que suplicava, se li entregá la Santa Imatge, peanya i demés efectes de la Capella de la Puríssima, per a que ho conservara i ho fera servir en les obligacions de dita

(1) Arxiu parroquial, "Llibre de la Cofraría de la Puríssima," m. s.

Capella. Y per a ressucitar la Cofraria s' elegí Prior a mossén Soriano.

A l' any següent es va promoure una roidosa qüestió entre D. Manuel Febrer i de Pedro, qui s' atribuía la propietat de la Imatge de la Puríssima, i l' Ajuntament qui li la negava. Aquell dirigí un Memorial al Bisbe, en 3 setembre de 1807. I segóns Decret de Tortosa a 7 del mateix mes, el Retor Dr. Rico obrí una informació autoritzada per l' escrivá de la Vila Joan Bte. Mirán, «a les nou hòres del matí del día 15 octubre de 1807»; de la qual resulta que 'l cavaller D. Manuel Febrer (girem al péu de la lletra); «de sa voluntat lliure i com amo absolut de la Imatge de la Concepció de que 's tracta, en atenció a que la Cofraria d' este nom no té Imatge per a traure en provessó, des d' ara per a sempre cedix i entrega ab formal donació a la Cofraria de la Puríssima Concepció d' esta Iglesia, la Imatge que es pròpia de la Casa de l' exponent, per a que cada Majoral primer la tinga en sa propia Casa tot l' any, acabada la provessó, del modo que suceix en les demés Majoralles d' altres Sants. Que no existint la Cofraria, quede la Imatge per a sempre en la Iglesia Parroquial o en poder del Reverent Retor; i es farà 'l mateix, en el cas de que no hi haixca Majorals que paguen la festa». Signaren l' acta, el Retor Dr. Frei D. Josep Rico, el cavaller D. Manuel Febrer i de Pedro, —qui es firmava «de la Torre»—, el Prior Dr. Josep Soriano qui tingué part molt activa en la qüestió, i l' escrivá de la Vila Joan Bte. Mirán.

Solucionat el conflicte ab la cessió antecedent, D. Manuel Febrer seguí en la majoralia els anys 1807 i 1808. Durant la Guerra de la Independència, la Cofraria de la Puríssima s' eclipsa, i no torna a renàixer fins l' any 1819, en que el llibre de la mateixa diu que s' elegí majoral a D. Josep Febrer i Depedro, Tinent de Nau i Capitá de Pòrt de la Vila. Mes, esta revifalla no durá mes que fins l' any següent, en la que ajudaren a pagar els gastos de la Cofraria al majoral D. Josep Febrer, la dama D.ª Josefa Febrer Caueli, i D. Andreu Pachés.

En desembre de dit últim any 1820, es pintà la Imatge de la Concepció i la peanya, important 320 reals. Com a curiositat extraem dels cònters, el dels campaners que cobraren per tocar en la festa del dia 8 un total de 16 reals, i el gasto de la música fon de 105 reals. Aquí acaba el llibre de la Cofraria, quedant moltes fulles en blanch. I la Imatge de la Puríssima tan solemnement cedida per la Casa Febrer, ja no tornà a la Parroquia.

Tornant al fil cronològic que havem dixat un moment, retrocedim als anys de la Independència. Ja dixem dit que en 1808 fon baixada de l'Ermia la Imatge de S. Sebastià per a tot el temps que durara la guerra. En la sessió del 24 d' abril de 1809, l' Ajuntament acordà demanar al Clèro fer rogatives d' aigua a S. Sebastià, començant el dimecres dia 26 i celebrant-se gran provessó. Ressalta en eixe acòrt, la particularitat de la rogativa d' aigua que s' havia fet sempre a la Mare de Deu de la Misericòrdia, i ara es feu a S. Sebastià, lo que s' explica per la circumstancia d' estar la seua Santa Imatge en la Vila; aixó sucetà per primera volta, pos ja s' ha vist al primer volum que les rogatives al Sant Patró eren per malalties i danys semblants.

En esta mateixa sessió, l' Ajuntament donà els sermons com seguix: el de la Patrona a mossén Soriano; del Corpus, al franciscà Fra Agustí Cavaller; de S. Joan, al franciscà Fra Josep Roselló; de l' Assumpta, al franciscà Fra Antoni Bordes; i el de S. Ròc, a l' agustinià Fr. Carles Monfort.

Al mes següent, en la sessió del 12 de maig, per defunció de l' organiste Ramón Gomis, l' Ajuntament nomenà ab caràcter d' interinitat Organiste i Mestre de Capella a Fra Jaume Ferrer, monjo de l' Orde de S. Geròni del Real Convent de l' Escorial, resident allavòns en Cervera del Maestre, d' aon era fill, per estar l' Escorial invadit pels francesos. Se li senyalaren set reals de velló diaris. El dia 19 va pendre possessió Fra Ferrer; i considerant l' Ajuntament que 'ls set reals de sou eren massa, es va convindre en donar-li 'n sis...

Mentrimtrentes s' anuncià la vacant, i en 11 de juny es va

rebre sollicitut de Josep Bonau, de Barcelona, qui fea constar haver sigut set anys de la escolania de Montserrat, i tindre fetes varies oposicions d'Organiste i de Tenor. El día 12 fon Bonau examinat rigorosament per Fra Ferrer, qui certificá la plena aptitud del solicitant. Y a l'endemá, día 13, l' Ajuntament aprobá a Bonau per a Organiste ab la condició de que no havia de cobrar fins que'l cerverí Fra Ferrer puguera tornar a l' Escorial.

En el contracte del Magistèri de Organiste i Capella que es firmá entre l' Ajuntament i Josep Bonau, dit día 13 juny de 1809, s' establiren les obligacions conforme a us i costum, i entre les quals figuraven les següents:—L' Organiste cuidarà de tindre sempre la Capella completa, aixina de veus com de instruments. —Tindrà sempre quatre «infantets» deprenent. —Tindrà ensenyança pública de música, de cant i consevòl instrument, en casa, a dos hores diaries que serán distintes de les de l' escola del Magistèri primari. —El mes d' agost serà de vacances. —Estará obligat a compòndre cada any els *villancicos* de Maytines per a Nadal, dos mes per als Maytines de S. Sebastiá, un per a la festa del Còrpus, i un alire per a l' Assumció (1). Entre les festivitats obligades es senyalava la de S. Joan, ab Missa solemne i vespres.

El sòu per a l' Organiste i Mestre de Capella, quedá senyalat en 250 lliures anyals, que corresponfen a 10 reals diaris. Per a pagar els gastos d' Organiste, aixís com els del culte parroquial, no hi havia mes entrada que l' almoina dels forns per a la fàbrica de la Iglesia. Y com els Nobles, comerciants i propietaris es retrafen de pendre part en eixa capta, l' Ajuntament, en eixa mateixa sesió, acordá obligar-los a que anaren o feren anar per son cónter quan els tocara, a recollir als forns dita almoina.

Fra Jaume Ferrer qui seguía ocupant la plassa provisionalment, el día 10 d' octubre sollicitá junt ab Bonau, que del sòu

(1) Un «villancico de l' Assumció» compòst per Bonau, está publicat en la revista vinarocénca «San Sebastián»—any 1915—. Es versificat en forma dramática, intervenint Angels i Sants, a la manera dels antics «Mistèris». Ell dona idea de lo que eren eixes composicions anomenades «villancicos», i de la solemnitat típica ab que es celebraven en Vinarós aitals festes.

senyalat per a l'Organiste, seguint ell cobrant els sis reals, se li pagaren al Bonau els altres quatre reals diaris de diferència. Còsa que fon concedida al punt, atés a que qui savia el temps que hauria de passar per a que s'acabara la guèrra i puguera retornar Fra Ferrer a l'Escorial. Mes, no va caldre esperar el fi de la guèrra, pos a Fra Ferrer se li donà l'any 1812 un Benifet en Cervera, sa pàtria, i el dia 4 joriol de dit any, l'Ajuntament comunicà a Bonau que entrava en posseció plena del càrrec d'Organiste i Mestre de Capella.

El dia 25 següent, el Municipi acordà eximir als cantors i músics de la Capella Parroquial, dels pagos de contribucions i demés càrregues municipals.

Veem entre les festes obligades per a l'Organiste que senyalava l'Ajuntament, la de S. Joan; per a quin dia nomenava també predicador. Y tals acòrts del sermó de S. Joan es tròven fins l'any 1819, en les actes municipals, corroborant la força de la tradició popular que tal festa tenia en la Vila, plasmada en la bella escultura del Sant en mig damunt del Tabernacle del secular retaule parroquial.

D'una testamentària de donya Rosa Gamón—de la que eren albacees el Retor D. Josep Rico, l'advocat D. Josep Francés Escrivano i D. Antoni Ayguals,—com consta en els llibres parroquials,—es van mampendre varies òbres en la Iglesia, als començaments del segle, que justament van arribar al plé en els anys de la invasió francesa. La principal d'estes òbres fon la sacristia nòva parroquial, que es va començar el dia 1 mars de 1810, baix la direcció del famós arquitecte vinarocenc i agustinià Fra Pere Gonel. Ab motiu de la invasió francesa i saqueig del 10 de joriol, es van tindre que suspendre dites òbres; mes, al cap de pòc, es van tornar a seguir. El retaule de la sacristia ab els encaixonats i armaris laterals en quines pòrtes ressalten els baixos-relleus de S. Sebastià i S. Ròc, es una òbra artística de mèrit que acabá el mateix any l'escultor Josep Gisbèrt, ab qui havem començat este capítol. La pintura aná a càrrec de Vicent Dolz. En agost de 1819, el retaule fon estucat i daurat per l'artista Josep Campos.

Una altra obra fon el pis de pedra que es posá al presbiteri de la Parroquial en maig del 1810.

De la mateixa important testamentaria que fon de 7.450 lliures, 7 sòus i 5 dinés, s' encarregá a Valencia un tèrn roig, bordat en plata, dedicat a S. Sebastiá, l' any 1818; i altres objectes per al culte, com un hisòp de plata, en 1819, fet per l' artista plater Antoni Piñòl; un vas de plata, per al Peluriá, en 1820; sis candelabres platejats, per a l' altar major; unes crismeres de plata i una petxina de lo mateix per a batejar.

L' últim any de la guèrra dita del francés, l' Ajuntament solucioná una vella qüestió, niu de baralles entre mariners i llauradors, que es disputaven la preferència per a portar la peanya de S. Sebastiá, aixís com dels llòcs en les provessóns dels Sants Patrons majors. El día 19 giner de 1814, es reuní l' Ajuntament ab els Grèmis del Salvador i de S. Tèlm, i tots junts van acordar: que la peanya de S. Sebastiá, la portarien en avant, dos mariners en preferència i dos llauradors detrás; la primera parella de atxes seria dels mariners i les parelles següents alternarien ab les dels llauradors; la peanya de la M. de D. de la Misericòrdia, la havien de portar dos llauradors davant i dos mariners darrere; les dos atxes primeres serien dels llauradors i a seguit alternades ab les dels mariners.

Conforme an eixe acòrt, es celebrá al se 'n demá la festa del Sant Patró de la Vila. Y als quatre mesos, día 22 de maig, era retornada la Santa Imatge a l' Ermita, havent permaneixcut prop de sis anys en la Parroquial per la guèrra.

La bona armonía que regnava entre els dos antics i poderosos Grèmis, es posá ben de relleu quan,—com consta en les nòtes gremials existents a l' arxiu parroquial,—el día 12 joriol de 1815 «el llustre Grèmi de Mariners envía al de Llauradors al Director i un altre dels Elets, per a que es servira dit Grèmi de Llauradors assistir a les corregudes de novillos que 'ls dies 23 i 24 del mateix, havien de celebrar-se en la plassa de S. Agustí; i el Grèmi de Llauradors acceptá gustós la ofèrta, per a que vegera tot el pòble la verdadera fraternitat dels dos Grèmis.» «Els dies 4 i 5 d' agost, el Grèmi de Llauradors convidá al de

Mariners, els quals acceptaren, i en dits dies van sortir els dos Grèmis ab el Magnífic Ajuntament de la Casa de la Vila, guardant l' orde degut, que es donar la dreta als convidats, lo mateix que havía fet l' esmentat Grèmi de Mariners; i el día 6 d' agost, es va fer igual en les corregudes de joies. En conseqüència, el Grèmi de Mariners maná enllumenar ab tota pompa, l' altar del gloriós S. Tèlm; i sortí el Pendó del Sant a la provessó general del Santíssim Salvador en celebració de la gran fraternitat i eterna unió dels dos Grèmis.»

A l' any següent es torná a baixar la Patrona de l' Ermita, per rogatives d' aigua. Era alcalde, Francisco de Paula Mayó, qui junt ab els Regidors i demés municipis, prengueren, l' acòrt conforme a l' acta que girem a continuació: «En la Vila de Vinaròs, als 27 dies del mes de giner de 1816, els senyors Justicia i Ajuntament, ab el Reverent Retor, en atenció a la falta d' aigua que s' experimenta en esta vila i terme, i que les Rogatives públiques i privades que per llarc temps s' han fet no han sigut pròu per a apagar la ira de Deu Nostre Senyor, a fi d' implorar la seua misericòrdia per a que favorixca ab el benefici de l' aigua de que tan se necessita, resolgueren que 'l dumenge 4 de l' entrant febrer, es baixe en Provessó de Rogatives a la Parroquial Iglesia d' esta Vila, des de son Ermitori, Ntra. Sra. de Misericòrdia, en la forma, pompa i estil que s' ha acostumat; a quin efecte, es passe la oportuna noticia pel Síndic Procurador general, al Reverent Clero, Comunitats i Grémis, i es fassa saver al Públic per mig de Pregó; a fi de que per la intercessió de María Santíssima, es conseguixca la pluja de que tan necessiten eixos camps.»

El día 4 de febrer es baixá la Patrona. L' endemá, l' Ajuntament i el Retor organisaren la novena de Rogatives; la qual començá el día 6, predicant este día i el de la provessó, mossen Soriano; els demés dies, alternant franciscáns i agustíns. La provessó general, que tingué llòc el dumenge día 11, fon d' una grandiositat extraordinaria, concurrint tot el pòble, i essent presidida per l' Ajuntament. A la dreta de l' Alcalde anava el Tinent General D. Lluís Lacy, i a l' esquerra el

Mariscal de Camp de Joan Antoni Martínez, i el Coronel del Regiment de Canaries D. Demetrio O-Daly; a una i altra ma, anaven els quefes i oficials de dit Regiment.

La Verge Patrona estigué en la Vila fins el dia 28 d' abril, en que se li cantá solemne Te-Deum d' acció de gracies, i se la retorná a l' Ermita.

En este mateix any (1816), a 21 d' agost, el Governador del Partit de Penyscola ordená a Vinaròs que el cementeri fora traslladat a llòc mes distant de la població, que el que ocupava des de 14 anys a l' extrem del carrer de S. Miquel. L' Ajuntament, per a complimentar la orde, acordá construir el tercer cementeri a cosa d' un kilòmetre fora de la Vila, en una heretat de Baltasar Esteller, tocant a l' ermita de S. Gregori. L' obra de tancar ab parets el camp destinat per a cementeri, fon subastada i adjudicada a cinq obrers de la Vila, per preu de 543 lliures, 7 sòus i 8 dinés; ab la obligació de trevallar sense interrupció, fins dixer-la completament acabada.

Al cap d' un mes, s' efectuá el primer soterrament, el dia 24 de setembre: fon una xiqueta, de nom Agustina Rita Amela Verge, filla del matrimoni Sebastiá i Vicenta Rosa. El dia 29, s' enterrá el primer home Josep Juan Gombau, i la primera dona Teresa Maspons Pruñonosa. Y en 4 d' octubre, el primer xiquet, Josep Miralles Giner.

Mentresianí, en la política general de l' Estat s' havien anat infiltrant les idees exòtiques anticlericals, i el Govern lliberal de l' any 1820 decretá la primerá supresió de convents. El monestir de S. Tèlm, el dia 17 de mars tingueren que desallotjar-lo els 12 frares agustíns, ab gran disgust del pòble qui no veia quines ventatges li pugueren pervindre ab semblant supresió. Els ornaments i vasos sagrats van ésser traslladats a la Parròquia. S' anomenava el prior, Fra Josep Puig. Del convent de S. Francés era Guardiá Fra Dionís Sales, i havien 14 ordenats «in sacris».

Els efectes d' eixa absurda disposició oficial foren fatals per al famós monestir de Benifassá, el qual acabá per a sempre mes la seua gloriosa història. L' últim Abad Mitrat d' aquell

monestir fon un vinarocenc, Fra Alexandre Reverter, elegit en 1818. L' Abad Reverter se'n vingué a Vinaròs en 14 joriol de 1821; i des d' aquí envià a Valencia l' arxiu i la gran biblioteca de Benifassá.

La política antirreligiosa del Doder Central destroçà ademés, per complet, tot lo que a pesar de Felip V havia quedat de tradicional en la organització de la societat vinarocenca que a tan de progrés havia enlairat a la Vila; i desfets els gloriosos Grèmis, per a apartar els oficis del caliu vivificador de la Iglesia i laisisar-los, d' aquí en avant Vinaròs començà a decaure en tots els ordes.

Foren majorals de S. Cristòfol, en dit any 1820, els advocats de la Vila D. Joan Bte. Pechinat, D. Salvador Forner i D. Francés Miralles; els quals dirigiren al Bisbe de Tortosa D. Manuel Ros de Medrano, una sollicitut que demòstra la religiositat vinarocenca encara viva, i les esperances enganyoses que es tenien en les reformes polítiques de l' Estat. Com document estimable i revelador dels sentiments d' aquella época, el traslladem i girem ab tota fidelitat: « Illm. Sr. — El advocats dels Tribunals Nacionals de la Vila de Vinaròs, D. Joan Bte. Pechinat, D. Salvador Forner i D. Francés Miralles, tots Majorals de S. Cristòfol d' esta Vila, a V. S. Ilma. atentament diuen: Que S. Cristòfol siga un dels primordials Sants a qui esta Vila rendix llurs homenatges, es un just retorn als seus portentosos fets. De fet, Senyor. L' any 1810, el día del Sant, entraren en dita Vila les tropes gales ab el desconcertat tòc d' orde del día a degòlla i saqueig. Tots els homens es prosternaren als peus de S. Cristòfol, conseguint triomfar de vides i hisendes. Any 1813, día mateix del Sant, es retiraren per a sempre d' esta Vila, i quan devien portar davant l' horror que es consegüent d' una retirada forçosa, fon una despedida amorosa i dolça. = Recompensadora dita Vila a tan gran favors, ha exposat mes d' una vegada en dit día a Sa Divina Magestat en la parroquia; i desitjant que en els anys successius, pels esmentats motius; i a major abundament ésser este any, el día 10 de joriol, el mes retumbant i gloriós per ésser el día que'l maj

prou celebrat Congrés Nacional donarà començament a la nostra total felicitat. Per lo mateix. = A V. S. Ilma. rendidament supliquen que en el dia 10 de joriol dels anys successius, estiga el Senyor manifest, per a que tots congregats i ajuntats ab rebrots de olivera al Sagrat Tabernacle, obliguen a Deu ab llurs deprecacions, que 'ls Pares de la Patria siguen l'ànchora de nostre salvament. Aixís ho esperen del recte zel i notori obrar de V. S. Ilma. Vinaròs, 14 juny de 1820. = Illm. Sr. = Joan Bte. Pechinat. = Salvador Forner. »

La contestació de la Curia es un modèl de discreció, concedint lo que es demanava, però sense aludir sisquera an aquelles ditiràmiques esperances en el Congrés Nacional, que tan fallides havien de resultar. Diu aixina: «Tortosa, 17 juny 1820. = Concedim nostre permís per a que en nostra Parroquial Iglesia de la Vila de Vinaròs, en el dia de S. Cristòfol puga exposar-se el Santíssim Sacrament, divent encendre's el mínim de catorse llums: aiximateix concedim 40 dies de Indulgencia a tots els fiels que ab devoció assistixquen a l'acte religiós en que dit dia de S. Cristòfol estarà exposat l'August Sacrament de l'Altar, pregant per la exaltació de la Santa Fe Catòlica, felicitat de la Iglesia i Monarquia. Aixís ho decretá, maná i signá S. S. I. el Bisbe mon Senyor, de que certifico. = Manuel, Bisbe de Tortosa. = Per manament de S. S. I. el Bisbe mon Senyor. = Josep Antoni Rives, secretari. »

Dos anys abans, a 13 novembre de 1818, havia mort el penúltim Retor montessiá, Dr. Josep Rico qui regí la Parroquia vinarocenca durant 20 anys. En 25 joriol de 1820, el Reverent D. Agustí Vaquer comunicava a l'Ajuntament de la Vila, des de Tortosa, son nomenament per a Retor de Vinaròs. Ell seria l'últim Retor de la Orde de Montesa que tendria la Vila.

En 1821, a 8 de mars, l'Ajuntament acordá traslladar alfra vegada el Cementèri, des de S. Gregòri aon estava ja cinq anys, al llòc anterior de S. Miquèl aon es torná a soterrar a l'endemá dia 9. Aixina es feu per la petició de molts veïns a causa dels majors gastos que ocasionava la conducció dels ca-

dávvers a S. Gregòri, i prèvi dictamen dels facultatius favorable. Contra tal dictamen acudí al Rei, en 18 desembre de 1827, Josep Orosco, propietari de les terres colindants ab el Cementèri de S. Miquèl; aduint que irrogaven perjudis a la salut pública, per la proximitat del Cementèri a les cases de la població. I atesa la nova sollicitut, a l' any següent, el Cementèri es retorná ja definitivament a S. Gregòri, a conseqüència de l' informe donat per l' Ajuntament en 5 mars de 1828.

L' anticlericalisme estatal fon vencut per un moment en 1823, anulant-se les barrabassades del 1820, i tornant-se en conseqüència els convents als religiosos. El de S. Tèlm fon reclamat a 3 de joriol, pel Vicari General dels Agustíns en el Regne valenciá; i es retorná a Fra Josep Clarí representant a tota la Comunitat, celebrat-se la tornada dels Agustíns ab solemne Te-Deum, al que assistí el Clero Parroquial, Ajuntament i gran concurrència del pòble.

Mes la política antirreligiosa torná a imposar-se, i en 1835 culminá ab una gran persecució contra els religiosos i contra la Iglesia en general, incautant-se l' Estat dels bens conventuals i del Clèro. El Governador eclesiastic de Tortosa oficiá al Retor de la Vila a 22 d' agost, per a que, en portar-se a cap la supressió dels dos convents dels Agustíns i Franciscáns, es prengueren les precaucions necessaries per a atendre en lo possible al be espiritual de la Parròquia, i salvar la part material que es puguera.

En tancar-se els convents l' any 35, hi havíen 18 frares franciscans i 9 agustíns.

El Comissari d' Amortizació i alcalde de la Vila Josep Antón del Olmet, disposá en 10 de febrer de 1837, que totes les alajes i vasos sagrats dels dos convents suprimits, li foren entregats per a traslladar-los a la Capital i posar-los a disposició de la Junta d' enagenació. A l' efècte, Olmet presentá a l' Ecónomo de la Parròquia el següent inventari de lo que es reclamava: dels Agustíns, 2 cálzers, 3 reliquies, 1 hisop, 1 Vera-Creu, 6 rams i 1 crucifix, tots dits objèctes de plata; dels Franciscáns, 3 cálzers de bronse platejats, 1 reliquia de S. Pere d' Alcántara,

de plata. 1 id. de S. Pasqual, de id., 1 id. de S. Andreu de id., 1 albufeta de id. per als Sants Ollis, 1 custòdia de cobre ab planxa de plata, 1 copó aiximateix de plata.

L' Ecnòmo mossen Agustí Darder passà l' avís als encarregats dels convents; i el de S. Agustí, l' ex-claustrat P. Joaquim Miralles, confessà que algunes alafes perteneixien a particulars que les van reclamar i els foren entregades, quedant-se: D. Agustí Ballester, les reliquies de S. Nicolau i de la Vera-Creu; D.ª Joaquina Izco de Ayguals, la reliquia de Sta. Mònica; D. Joaquim Meseguer, un cális, l' hisop i la reliquia de Sta. Rita. El convent de S. Francés no va eixir-ne tan ben lliurat, ja que només consta que quedà en la Vila la custòdia—preciosa obra de art—en poder del pare del convent D. Joaquim Esteller, com a propietat d' ell.

Una reliquia de gran aprecí es va desaparèixer del convent de S. Francés: la «redoma ab la Sang del Màrtir S. Valent», de la qual fins avui dia no se 'n tenen notícies d' aon puga parar.

Hi havien soterrades en la iglesia de S. Francés, personalitats de relleu entre les quals es conten: la Venerable Vicenta Sabater,—quina biografia va a l' Apèndix—el Brigadier de Dragons de Buenos Aires D. Miquèl Fabra, i els notables religiosos Fra Joan Plana, Fra Andreu Ibáñez, Fra Francés Fajardo i Fra Joan Robillo. Dels soterraments notables en S. Agustí, ja 'n parlarem al primer volum.

Vinaròs, encara no contaminat per les absurdes propagandes dels polítics centrals revolucionaris, no va tacar les pàgines de la seua Història com les tacaren tants de altres pobles que cremaren convents i assassinaren frares indefensos. Vinaròs vegé complir-se les ordens governamentals ab tota pau i tranquil·litat. Si alguna anormalitat hi hagué, fon causada per qui mes havia de guardar l' orde i la justícia; fon el Coronel de Santiago Tadeo Sulicosqui, qui el dia 13 desembre de 1838, donà orde de que en el terme de dos hores es fragueren les imatges del convent de S. Agustí,—que foren traslladades a la Parroquia—i immediatament maná destrossar i fer astelles tois

els retaules, confessionaris, calaixeres i portes (1) desapareixent aixina verdaderes òbres d'art dels segles anteriors.

Y disposá acte seguit, l'esmentat coronel, que la iglesia de l'ex-convent passara a servir de magasem de provisions militars. S'estava en la guerra carlista de Cabrera, coneguda per «la dels set anys.»

Ab la supressió de les Ordes religioses, quedá igualment suprimida la Majoralia de la Sang que estava adscrita a la Comunitat dels Agustíns, ab intervenció de l'Ajuntament. Com dita Majoralia tenia a son càrrec la llumenaria i demés gastos de les grans provessóns de Dijous i Divèndres Sants, i ab la supressió quedava ferida de mòrt la solemne Semana Santa vinarenca, l'Ajuntament interpretant el sentir unánim del pòble, acudí a buscar adequat remei; i en sessió de 26 de mars de 1839 acordá demanar als Majorals de l'antiquíssima Cofradía parroquial del Santíssim, si ells acceptarfen els drets i obligacions, a tal respècte, de la suprimida Majoralia de la Sang. Els Majorals del Santíssim van contestar afirmativament; i des de allavóns, les famoses provessóns de Semana Santa corren a càrrec d'ells, ab el consegüent dret de presidir tals solemnitats.

L'acta d'acceptació la van signar el mateix dia 26 de mars, els Majorals de Nòstre Senyor de la Parroquial Francés Delmás, Gaví Viscarro, Josep Pérez i Manuel Sabater. Per l'Ajuntament firmaren l'acta l'alcalde Wenceslao Ayguals de Izco—qui havia pres posseció de la vara en aquell mateix mes—, l'alcalde según Federic Cros i els Regidors.

Quan s'acabá la guerra civil, la iglesia de S. Agustí es torná a obrir al culte en 1847, quan la Vila la rescatá de la venta estatal a particular (2). La Parroquial contribuí a la reconstrucció dels altars i li retorná les Imatges, regalant-li l'altar de San Cristòfol per al Tabernacle, i el de S. Pasqual per al Nasareno i Sta. Victoria.

En temps dels Agustíns—com s'ha dit—la Cofradía de la Sang dependia d'ells i de l'Ajuntament. El Llibre de la Cofra-

(1) Arxiu parroq. «Maneta» m. s. del P. Reverter.

(2) Es detalla eixa qüestió al capítol VIII.

ria el guardaven els frares; i la elecció de Clavaris es celebrava en la sacristia del convent, en presència de l' Ajuntament qui anava allí a pòsta. La Novena del Nasareno es celebrava en S. Agustí, i en la funció de la tarde assistia l' Ajuntament en Corporació. La Cofraria es cuidava de les funcions de Dijòus i Divèndres Sants. La proressó matinal del Dumenge de Pasqua era funció dels frares Agustíns, i l' Ajuntament assistia portant les vares del Palis. (1)

(1) Arxiu parroq. Papers de l' ex-convent de S. Telm.

CAPITOL V. - (1820-34)

Les escòles i l' Aula en 1820 i 21. Pleyt de la Marina. Re-fugi dels lliberals castellonencs. Vinaròs neutral entre re-alistes i constitucionals. El jòc de pilòta del carrer S. Ni-colau. Tránsits Reals. Nòus tramits per a la construcció del mòll... que tampòc suren. Còsta i Borrás, catedràtic. També despèrta la centenaria idea de la carretera a l' Ara-gó, i torna a dormir-se. Passa la Infanta Amalia. El cò-lera del 1834.

DEL número 94 de l' arxiu municipal traslladem: «En 1820 havia en esta Vila tres escòles, una a càrrec de l' Ajuntament, altra al del Grèmi de Marina, i altra dels religiosos de S. Francés, totes gratuïtes. També havia Aula de Lletinitat pagada dels fondos de Pròpis. Per a xiquetes no havia cap ensenyança pagada dels fondos municipals, i únicament algunes dònes es dedicaven a la ensenyança».

Desfets,—per òbra de les noves idees estatals,—els Grèmis que tanta glòria y progrés donaren a la Vila, immediatament trovem la desaparició de la antiga escola gratuïta que sostenia el Grèmi mariner de S. Tèlm.

L' Ajuntament, en 20 mars de 1821, informá a la Superioritat, declarant la existència de «inmemorial» d' una cátedra de lletimitat, ab un mestre i assignació de 3.000 reals, que dotá el Concell de Castella, i es pagaven dels fondos de Pròpis de la

Vila. Contava dit any ab 46 alumnes. Y diu l' informe: «Esta escola s' ha considerat sempre tan necessaria com la de primera educació, en raó de la particular afició que de inmemorial han manifestat estos naturals a la Literatura; i de fet s' ha verificat que constanment han cursat facultats majors alguns d' estos veïns». Destacava aiximateix la privilegiada situació de la Vila, que la constituïx en centre per als estudiants dels pòbles comarcals. Y manifestava la conveniència d' augmentar la dotació en 2.000 reals mes.

Respecte a la educació primaria, es fea constar la existència de tres escoles, de les que era una perpétua i dos temporals. La perpétua datava de inmemorial; les temporals eren, una dels frares Franciscans, i altra de un Mestre particular. La de la Vila tenia 190 alumnes, i de dotació pel Concell de Castella, 4.500 reals velló. La dels Franciscans tenia 50 alumnes i era gratuita en tots conceptes. La particular es sostenia per retribució al Mestre, dels alumnes que sumaven 148. Les ensenyances estaven constituïdes pel tradicional *trivium*—llegir, escriure y contar,—Gramática Castellana i Catecismes de la Doctrina Cristiana i Polític. La escola de la Vila es pagava de Pròpis, i es demanava la creació d'una altra escola dotada igualment, però que fora pagada de fondos públics; i aiximateix es sollicitava consignació per a acabar l' edifici escolar començat 14 anys arrere damunt de lo que fon primitiu cementèri en la plassa del Salvador.

De l' Ajuntament del 1821, trovem: Alcalde, Salvador Zaragoza; Regidors, Francés Cabades, Josep Esteller i Agustí Esperança; Diputats, Ramón Adell i Cristòfol Ribera. Assessor, Crosat; Secretari, Piñol.

La Marina, per eixe temps, sostenia un interessant pleyt ab l' Ajuntament, sobre qüestió de pagos. Sostenia la Marina que si be en 1803, trovant-se en estat floreixent, contribuïa a les càrregues de la Vila pagant un tèrs manco una dotzava part, del total del Real Equivalent, ara les circumstancies havïen canviat, i la Marina no podia pagar allò. Per tal motiu, en 1818, demanà i conseguí que 'ls barcos pagaren lo que 'ls corresponguera per

son valor, en igualtat de condicions com les demés finques. L'Ajuntament no vullgué reconéixer tal estat de còses, i es va mòure el pleyt; quin llarc expedienteig es va acabar en 22 de setembre de 1823, en que l'Intendent General de Valencia decretá conforme a lo que la Marina demanava.

Era alcalde en 1823, Andreu Reclus; Regidors, Manuel Escrivano, Tomás Esteller, Pere Fernandez i Ramón Adell; Diputats, Cristòfol Bordes i Manuel Esteller; Síndic Procurador general, Manuel Febrer de Pedro; Síndic Personer, Francés Luis Julián; Lloctinent de Justicia, Sebastiá Giner.

Les trifulques entre demócrates i realistes, que tenien convertida a Espanya en un camp de Agramante, aplegaren fins a Vinaròs eixe any. A últims de mars, el Brigadier anticonstitucionaliste Chambó, havent-se apoderat de Sagunto que defenien els lliberals, es dirigí a Castelló; i els lliberals castellanencs se'n fugiren, no parant fins a Vinaròs aon es van considerar fora de perill. Quan Chambó se'n aná de Castelló, els constitucionalistes fugits, dixaren Vinaròs i se'n tornaren allá, aon per a desfogar-se van assassinar a un tender fill d'Alcalá, anomenat Manuel Robles «l'Almidoner», pel delit de que no pensava com ells.

Còsa d'un mes, mes avant, a primers de maig, el Comandant General de Castelló, Antoni Fernandez Bazán, lliberal, qui derrotat pels realistes s'havía refugiat a Valencia, vingué d'allá per mar i desembarcá en nostra Vila algunes companyies de tropa. Ab les quals, passá tot seguit cab a Morella, aon arribá el día 6, sense altra finalitat mes que la de apoderar-se de tot l'or i plata de les iglesies, digué que per a socórrer a Valencia setiada pels realistes. Morella ja no recuperá les alajes de les seues iglesies; tan sols pugué saber que el lliberal Bazán no portá a Valencia aquell tresor robat. A l'any següent, Bazán moría afusellat en Oriola, en una inténfona d'alçament lliberal contra el Govern.

El día 15 joriol següent, el coronel realiste D. Francés Sanz demaná a l'Ajuntament de Vinarós la quantitat de dos mil duros, ab els que s'havien d'armar tres naus per a enviar-les tot

seguit a vigilar a Denyíscola que s'havia declarat en armes en rebelió.

Vinaròs, per lo que es veu, era neutral en eixa lluita civil, i lo mateix ofería galana hospitalitat als lliberals fugits de Castelló, com obedía les ordres dels quejers realistes o siga del Poder constituít.

Aquella lluita civil acabá ben vergonyosament: el pòble cansat de les barrabassades dels lliberals, aclamá a l'exèrcit francès del Duc de Angulema que vingué a Espanya a restablir l'absolutisme de Fernando VII. Aixina en 1823 començá la decadada absolutista, tan fatal per al pòble com la época constitucionalista anterior.

El Capità General de Valencia, en 22 d'agost de 1824, aprobá el nomenament de Comandant d'armes de la Vila per al quefe dels voluntaris realistes vinarocencs D. Cosme Covarsi.

Apart d'eixes politiquerías, havia per eixe temps una qüestió curiosa: la del llòc a propòsit per a jugar a pilòta. Als primers aixamples del segle XVIII, ja vegérem que en la Vall de l'araval del Socós hi havia un trinquet, el qual desaparegué a causa de les nòves construccions. D'allí passá el jòc de pilòta al carreró de S. Nicolau; i tan satisfets estaven jugadors i veíns, que van pagar la construcció d'una Imatge de S. Nicolau i de son retaule, per al convent de S. Agustí, i tots els anys li feen solemne festa. L'any 1817, per disposició del Capità General Elio, quedá prohibit el jòc de pilòta en tal carrer. Mes, a l'any següent, en representació de jugadors i veíns, van acudir a l'alcalde en queixa, Francés Bonagarde i Cristòfol Juan, alegant que en dit carrer els proporcionaven les pilòtes, que construïren la Imatge i retaule de S. Nicolau, que'l carrer era el mes a propòsit per ésser tancat i sense trànsit, i que 'l de pilòta «era el jòc mes noble i real que es coneixia». La defensa fon bona, ja que es seguí jugant allí; fins que a l'any 1827, a instància de D. Andreu Reclus—l'alcalde del 1825,—quedá prohibit definitivament el jòc de pilòta al carrer de S. Nicolau, i es traslladá al carrer de sta. Magdalena—part de dins—des de 'l pri-

mer carreró cab a ponent, fins la construcció d'un nou trinquet. Tal disposició fon acordada en 5 joriol de dit any, per l'Ajuntament en unió del Governador Corregidor i Subdelegat de policia del Partit de Penýscola.

En el número 22 de l'arxiu municipal consten els transits per la Vila: del Princep Maximiliá, en 1825; dels Reis, des de Valencia a Tarragona, el día 26 setembre de 1827; i de les Majestats Sicilianes, ab la «futura Reina Cristina», en 30 novembre de 1829. No cal dir ni descriure cóm Vinaròs, sempre cavaller i festiu, va celebrar ab tota solemnitat aquells tránsits. A Fernando VII, quan passá en 1827, l'acompanyava el Ministre Calomarde, i anaven a vore d'apaciguar les revòltes que en Catalunya ocasionaven les seues famoses versatilitats i desacèrts en la governació de l'Estat.

Dormien, mentimentres, els trámits per a la construcció del mòll aprobats fea 24 anys. L'Ajuntament de 1827 dirigí al Rei, en 22 novembre, un recurs a fi de que es donaren les ordes oportunes per a la realisació del projecte.

A 26 desembre es dictá una R. O. que comunicá el Comandant del Tèrs Naval de Valencia a l'Ajudant de Marina i al Capitá del pòrt, ordenant novament la formació de pressupòst i nòta dels arbitres que s'havfen d'establir «segòns les circumstancies actuals del país». Segurament desorientat l'Ajuntament ab semblant eixida, no es doná pressa en contestar; i el Director General de la Real Armada, en ofici de 27 juny de 1828 ordená al Comandant del Tèrs Naval de Valencia, demanara a l'Ajuntament de Vinaròs ab urgència el pressupòst i nòta del mòll, queixant-se de la tardança en contestar. En deu dies, enllestí ara l'Ajuntament lo que se li ordenava; i en 7 de joriol ho enviava al Comandant del Tèrs Naval, advertint que com en un principi l'obra tenia d'ésser un llòc de desembarc, es calculá el còst en 1,200.000 reals velló; i els arbitres que es proposaven, donarfen 129.205 rs. v. a l'any.

Per si el pressupòst de l'any 1803 era assustador, ara no es fea menció mes que de la quantitat mínima, a fi de facilitar el començament de les òbres. Per R. O. de 26 d'agost del mateix

any 1828, es comissioná a D. Agustí Liminiana, director d'òbres del pòrt de Salòu, per a que examinara el projecte de Vinaròs. Es presentá a la Vila dit comissionat en primer d'octubre; però, el projecte primitiu original estava en la Secretarfa d'Estat i del Despatx universal de Marina, i les còpies havien desparegut ab altres interessants documents quan la revoltina popular antifrancesa del juny de l'any vuit, i saqueigs posteriors del francesos. El día 8 d'octubre es van demanar els antecedents al Ministèri, i en 8 de novembre ja estaven a la Vila.

Allavòns a l'Ajuntament li paregué insuficient i casi insignificant el plan d'arbitres proposat, i en presentá un altre al Rei, en 15 febrer de 1829, per a que produiren a l'any 514.500 reals velló. Una R. O. de 9 desembre següent maná a l'Ajuntament que s'entregaren al Capitá de Nau D. Josep de Solar, totes les notícies, documents i plans de la òbra proposada, a fi de que donara informe; i en 27 giner de 1830 complimentá la Vila lo ordenat.

Tant de trámit semblava a propòsit per a pèrde 'l temps. Mes, al cap de dos anys, sense cap antecedent de que 'l Ministèri haguera aprobat res de tot lo tramitat, arribá a la Vila una R. O. de 12 novembre de 1832, dient: «S. M. vol que a la major brevetat possible, si pòt ser a vòlta de correu, se li remifixca una relació circumstanciada de tots i cada un dels drets o arbitres que estiguen assignats a estes obres, ab expressió i distinció dels que es cobren i dels que es perciben, de quí o de quíns els recauden, i de quí o de quíns els distribuixen o administren». Causá estupor la R. O.; tants treballs demanant aprobacions que mai aplegaven... per a despenjar-se ara volent saver S. M. uns detalls que no s'havien pogut posar en práctica per no haver-los taxativament aprobat S. M.

Y torná a quedar afonada la tramitació del mòll. Mes, ja començava a lluir qui l'havfa de fer surar i portar-la a la realisació tan de temps ensomiada: l'inmortal vinarocenc Còsta i Borrás, als 24 anys de edaf, en 1829 era catedràtic de la

HISTORIA DE VINAROS

Universitat de Valencia; en 1831 cantava Missa: i començava a escalar les majors dignitats, quina influència posaria a la consecució de lo que'l seu pòble fan desitjava i necessitava ja.

Un'altra idea, dos vòltes centenaria, permaneixia en la obscuritat dels arxius oficials: la de la carretera a Zaragoza. Qui la torná a traure a llum fon ara el Corregidor de Valencia; qui tenint entre mans els trámits sempre fallits per a la construcció del pòrt de Vinaròs, exposá al Rei que com a complement seria molt ventatjós per al Regne de Valencia i de l'Aragó. l'apertura de la carretera de Vinaròs a Zaragoza. En consequència, per R. O. donada en joriol de 1830, es nomená a D. Mariano Ríos, Celador facultatiu de camins, per a que formara plan i projecte de tal obra; la qual calculá en 8.538.099 reals, seguint el camí des de Vinaròs per Traiguera, Chert, Vallivana, Morella, Alcañiz, Calanda a Zaragoza; «peró, que existint algúns tróssos de camí que només habilitant-los, es podia fer us d'ells, serien suficients 987.734 reals per a posar corrent el tránsit de dita carretera sense cap perill».

Igual com per al pòrt, a fi de donar facilitats, es rebaixava enormement al càlcul del còst, en vista de tants fracassos anteriors. A 6 dèsembre següent es doná una R. O.—que comunicá a la Vila el Capitá General de Valencia, en giner de 1831,—disposant: que en atenció a les circumstancies i ésser escassos els fondos de l'Erari Públic, es procedira a l'habilitació dels esmentats tróssos de camí, i que es proposaren els arbitres convenients. L'Ajuntament proposá dits arbitres en 4 de mars.

Com passá l'any sense saver-se res mes, l'Ajuntament en 16 maig de 1832, demaná la aprobació al Capitá General; qui en 27 de juny contestá que s'havía de fer nova propòsta per no aprobar-se la primera. Novament, en 24 de joriol, es presentaren altres arbitres. I com lo del pòrt, quedá també dormit per miléssima vòlta. Uns anys mes de catalèpsia que ja serien els últims.

L'any 1832 passá per Vinaròs la Infanta D.ª María Amalia,

en son itinerari des de Barcelona a Madrid. El Ministre Calomarde escrigué a les autoritats de la Vila anunciant tal viatge, aixís com la determinació de que la Infanta faria nit aquí.

També comunicà en este any, a 23 de maig, el Bisbe de Tortosa a l' Ajuntament, la seua preocupació per les alarmants notícies que es tenien de la aproximació del còlera morbo, oferint-se per a donar solemnitat ab la seua presència a les Rogatives que la Vila vullguera disposar, i recomanant per la seua banda, la Vèla al Sm. Sacrament. No consta que l' Ajuntament es preocupara ni pòc ni molt, d'organisar les Rogatives.

Als dos anys, la terrible epidèmia feu la seua aparició en estes terres, causant gran mortaldat. La primera invasió en Vinaròs fon el dia 16 setembre de 1834; i l' últim cas, en 7 desembre següent. Es van registrar 67 defuncions.

CAPITOL VI. - (1833-38)

La guerra civil dels set anys. El Baró d' Hervés. L' acció d' Alcanar. Llista gloriosa dels héroes. Auxili a uns nàufrecs enemics. Afusilament del Governador de Tortosa. Jurament, en la Parroquial, de la Constitució del 37. Ajuntament. Agraiment Nacional a Vinaròs. Salvament d' un batalló de Valencia. Nou amurallament de la Vila. Vinaròs salva el comerç marítim de Valencia-Barcelona. Suscripció voluntària. Cabrera en Morella. Politiqueríes. S. Agustí, quartel. Cónsters de la fortificació. Detall dels fòrts. Les subsistències.

LES calamitats per les que anava Espanya donant toms, es van vore superades ab la guèrra civil anomenada del set anys, que començá l' any 1833 ab l' alçament carliste de Bilbao, Vitoria, Castella i Navarra.

El Baró d' Hervés, en Valencia, es proclamá també partidari de l' Infant D. Carlos; mes, com allà no tenia gran partit, se'n ixí el día 4 d' octubre, fent cap a Vinaròs aon tenia hisenda i amics, com la noble familia dels de La Torre; en el «Plan» de la situació de Vinaròs que'l Pilòt Roso feu en 1837 (1) es diu *Huerto del Barón Derbés*, el de la torre del mig dels hòrts tancats entre els carrers del Socós i de S. Josèp. D' aquí, el día 8 de novembre, es dirigí cab a Morella, aon ab els parti-

(1) Es conserva una copia en el arxiu parroquial.

daris que arplegá per la Plana i pel Maestrat, proclamá com a Rei d' Espanya a l' Infant germá de Fernando VII, qui en morir havia dixat hereva del trono a sa filla Isabel.

Mala sortí va tindre el Baró d' Hervés, qui perseguit pel Governador de Tortosa, tingué que abandonar Morella, i a la fi fou alcançat i afusilat.

La guerra carlista quedava encesa per eixes terres, i Vinaròs no tardá en sentir els terribles efectes de la lluita fratricida. L' estudiant tortosí Ramón Cabrera començava a donar-se a conèixer organisant guerrilles carlistes; i l' any 1835, junt ab el capitá Arévalo qui se 'n havia passat de les files lliberals, acudí a apoderar-se d' Alcanar. I ahí fou la catástrofe de Vinaròs, que lleal al Poder constituít, noble i generós, vullgué salvar la situació compromesa del pòble vehí. Nostre D. Pepe Oliver, coetani de l' acció, ho conta com seguix:

«El día 18 d' octubre de 1835 era dumenge. El Batalló de la Milícia Nacional, en acabant l' eixercici que es verificava tots els dumenges pel matí, aná a Missa, i estant en este acte religiós, vingué un avis de Alcanar manifestant que 'ls Nacionals de dit pòble estaven setiats per les forces de Cabrera. Enseguida sortí el Batalló de la Iglesia, donant orde a tots per a que es llevaren l' uniforme i acudiren tot seguit ab les armes, a la plassa de la Parroquial. Aixina ho van fer casi tots. Sortí el Batalló cab Alcanar, i a l' arribar al pont que dividix Valencia de Catalunya, posá a la part opòsta la companyia de Cassadors. Els carlistes tenfen emboscada la Cavalleria que va acometre als Nacionals de la banda de Catalunya, passant també el pont, lo qual fou motiu de la dispersió de tot el Batalló, fent 64 víctimes; i els demás, uns se refugiaren a les Torres de Sòl de Riu, i altres pugueren arribar a la població, rendits de cansament. Fou un día de dòl i de terror per a Vinaròs, pos era rara la família que no tingués algún dels mòrts.»

En la «Història de don Ramón Cabrera» escrita per El Flavio, Conde de XXXX, es referix que l' 18 d' octubre aparegué Cabrera davant d' Alcanar ab dos batallóns i 50 cavalls; i en-

trant en el poble, atacà a la iglesia convertida en fortificació des d' aon ressiſtien 70 Nacionals. Mes, una columna de mil homens (nostre Batalló de Vinaròs) es presentá de repent en auxili d' Alcanar. Cabrera sortí en busca de la columna i penetrá per mig d' ella a la bayoneta, causant el dòl de Vinaròs. «Inſinitat de cadavres i 500 fusils, sembraven l' arena del combat»,—diu textualment dit historiador. El dia 19 es rendí el fòrt dels canareus, els quals demanaren clemència. Cabrera els respectá les vides i els acompanyá fins pròp de Vinaròs, aon els dixá lliures.

Cabrera doná cónter al Comte de Villemur, Ministre de la Guèrra del Govern carliste, ab el següent comunitat que publicá la «Gaceta del Real de Oñate»: «L' enemic estava a tir de fusil del poble, format en massa i ab les guerrilles desplegadas, continuant la marxa, arma a discreció i pas de càrrega. S' aturá la columna i obrí el fòc la seua guerrilla; però, els meus van avançar sense contestar, fins que estant a mig tir de pistòla, maig manar a la bayoneta i al crit de, vixca el Rei! es doná la càrrega; vaig entrar en mig de la massa, la vaig dispersar, entrá el desorde i seguí la fugida; aplegá la resserva i se'ls perseguí en totes direccions. El Comandant de Marina i un quefe d' Urbáns, es van batre ab mi còs a còs, i els vaig matar en la lluita, apoderant-me dels seus cavalls.»

L' historiador lliberal Perales diu, que esta desgraciada acció en la que sucumbí la flor de la milicia i de la joventut de Vinaròs, aumentá considerablement el prestigi dels carlistes.

El Batalló de Nacionals de Vinaròs, desfet, com es veu, mes per la impericia del mando que per la força de l' enemic, repassá el riu Cenja i allí acabá la persecució de Cabrera perque li convenia apoderar-se d' Alcanar sense pèrdua de temps, essent aixó causa de que la catástrofe no fora major.

Els héroes vinarocèncs que en l' acció d' Alcanar van perde la vida, son: Josep M.ª de Julián, Joan Ballester, Joaquim Ayguals, Domingo Roca, Salvador Egea, Isidro Adán, Doctor

Francés Martí, Joan Bte. Juan, Salvador Zaragoza (Tonsurat), Tomás Zaragoza, Carlos Forner (farmacèutic), Bertomeu Mayó, Joan Bte. García (Tonsurat), Francés Pallarés (Ordenat de capellá), Wenceslao Ayza, Manuel Gisbert, Batiste Quixal, Francés Costes, Federic Crós, Agustí Crós, Joan Bte. Julbe, Antoni Gombau, Pere Doménech, Antoni Esparducer, Pere Borrás, Josep Antoni Castell, Joan Bte. Surio, Agustí Miralles, Antoni Balaguer, Vicent Sales, Agustí Bonastre, Ramón Morezo, Vicent Mundo, Joaquím Fansó, Joan Rich, Joan González, Miquel Bayarri, Vicent Velete, Sebastiá Mollóns, Vicent Borrás. *Marins*: Antoni de la Rosa, Josep Agustí Guimerá, Ramón Riera, Damiá Delmás, Agustí Safón, Vicent Escot, Joan Bte. Persiva, Domingo Juan, Sebastiá Agustí Roso, Agustí Juan, Josep Agustí Comes, Josep Agustí Blanchadell, Isidro Ramón, Guillermo Doménech, Francés Lluch, Cristòfol Ortiz, Agustí Subirats, Joan Bte. Pascual, Josep Portales, Francés Anselmo Banasco, Josep Agustí Nicolau.

La Vila honorá la memoria dels héroes, colocalant els seus noms orlats de negre, en la sala de sessjóns de la Casa Capitular, (1) i establí un funeral religiós anyal el día de l' Aniversari.

Les viudes i òrfens dels que moriren en tan trista ocasió, van ésser pensionats per Real Orde.

Passats pòcs días de l' acció d' Alcanar, un gran temporal estrellá contra les ròques de la nostra còsta, a una nau. Al tòc de socós acudí tot el pòble a la platja; i 'l valor i la pericia dels mariners vinarocencs van salvar a tota la tripulació i a 147 indivíduos mes, de la nau estrellada. Enseguida es va saver que dita nau era la *N.^a Señora del Mar* adscrita a la Armada Espanyola, i que 'ls 147 náufrecs acabats de salvar, eren carlistes presoners que de Cartagena eren traslladats a Barcelona. I a pesar d' ésser la ferida del còr vinarocenc tan cruel com tènbra, la seua generositat encara

(1) Les òrles endolades subsistixen quan aquesta obra surt a llum; mes creem que deurien ja desaparéixer, sustituint-les una lápida ab lletres d' or, per a eterna memòria gloriosa dels que es sacrificaren generosament per l' orde constituít i en auxili del pòble vehí que li 'l demaná.

era mes gran, i ofegant tot crit interior de venjança, Vinaròs va atendre an aquells presoners enemics ab tota humanitat. Acte de verdader heroisme digne d'eterna lloança, no a tots assequible!

Conta el Dr. Matamoros en «Historia de mi pueblo», que a l'any següent, un batalló de voluntaris de Vinaròs anà a Alcanar, el dia 19 giner de 1836, fent-se fòrt en la ermita del Remei. Cabrera els derrotá també, matant-ne 200, i fent mes de 50 presoners. El no conservar-se memòria d'esta segona tragèdia en Vinaròs, de la que ni'n fa menció el coetani Oliver, demòstra que el tal batalló, si es que procedia de Vinaròs seria de les tropes governamentals de pas, en el que no formaven els fills de la Vila.

Al mes de febrer següent, fon afusilat en Vinaròs el Governador del castell de Tortosa, per haver-se descobèrt que tramava un complot ab Cabrera per a entregar-li aquella fortalesa.

En este mateix any, el Brigadier lliberal Agustí Nogueras afusilá en Tortosa a la mare de Cabrera, només que per èsser mare de tal fill; crim execrat al punt pels Parlaments d'Inglaterra i de França, i causa de les represalies terribles d'aquella lluita fraticida que li vallengué a Cabrera el calificatiu de «figre del Maestrat».

Mentres, els polítics van fabricar una nòva Constitució l'any 1837. La qual fon jurada solemnement per Vinaròs el dia 16 de joriol de dit any. L'acte está descrit en l'acta corresponent que va alçar el secretari municipal D. Sebastiá Fraile, i fon com seguix: A la Casa Capitular es reuniren l'Ajuntament, Autoritats, Empleats, Oficials de la Guarnició, Milicia Nacional i persones distingides de la Vila. D'allí, passaren tots a la Iglesia Parroquial, en la que es cantá una Missa Solemne. A l'Ofertòri fon llegida la Constitució en veu alta; i a seguit, mossén Aguilar feu una exortació de circumstancies. Acabada la Missa, es prestá jurament per tots, baix la fòrmula: *¿Juráis por Dios y por los Santos Evangelios guardar la Constitución de la Monarquía Española, decretada y sancionada por*

las Cortes en 1837, y ser fieles a la Reina?—Tots a una, poble, Autoritats i Clero, van contestar:—*Sí juramos. I seguidament es cantá el Te-Deum.*

L' Ajuntament estava format per: Agustí Uguet, alcalde primer; Agustí Ballester Pons, alcalde segón; Regidors, Pasqual Esparducer, Agustí Francés Alsina, Agustí Bover, Francés Segura, Josep Marqués, Bonaventura Costas, Josep Carlos Juan; Síndics, Agustí Cervera, Agustí Francés Mayó i Joaquim Manuel de Ferrán. Des de '16 de juny era Secretari en propietat el seminariste D. Sebastiá Fraile.

Els dies 2 i 3 del mateix joriol, Vinaròs sofrí valerosament furiosos atacs de les forces carlistes que en número de 20,000 homens estaven dirigides pel propi Pretinent l' Infant D. Carlos. Vinaròs retxassá eixos violents atacs que tingueren gran ressonancia, i es cobrí de gloria. Les Corts aixina ho van reconéixer, premiant a Vinaròs, com es feu constar en la *Gaceta de Madrid* de 6 novembre, com seguig: *D.ª Isabel II por la gracia de Dios etc. y en su nombre y durante su menor edad, D.ª María Cristina de Borbón, Reina Regente y Gobernadora del Reino, sabed: Que las Cortes han decretado y Nos sancionamos lo siguiente:—Las Cortes en uso de sus facultades han decretado: Art.^o 1.º Se declara que la Villa de Vinaroz y cuantos tomaron parte en su defensa, en los días 2 y 3 de Julio último, son dignos de la gratitud nacional.* Els articles 2, 3 i 4 son dedicats a Castelló per sa defensa els dies 7, 8 i 9, declarant-la *«fiel y leal ciudad»*. L' article quint dispòsa que s' instruïxca expedient per a indemnitzar a Vinaròs i a Castelló de les pèrdues sofrides. *«Palacio de las Cortes, 12 de Octubre de 1837.—Juan de Muguizo, Presidente.—Cristóbal de Pascual, Diputado Srío.—Antonio M. García Blanco, Diputado Srío.—Palacio 28 de Octubre de 1837.—Publíquese como ley.—María Cristina.—Como Ministro de Gracia y Justicia, Pablo Mafa Vigil»*.

Tan honrosa distinció de les Corts a Vinaròs, fon comunicada per ofici del Governador civil de Castelló; i l' Ajuntament, en 21 de novembre acordá unir dit ofici a les Mans d' acòrts.

Grans foren, com es veu, els servicis de Vinaròs als Poders constituïts. Encara en el mateix any, tornà Vinaròs a acreditar els seus mereiximents. El Segon Batalló de Valencia anava en persecució dels carlistes; però en aplegar al camí d'Ulldecona el va sorprendre Cabrera, qui no el copà gracies a que ixqueren grans reforços de Vinaròs que van salvar a dit Batalló. (1)

L'aixample definitiu de Vinaròs en el segle XVIII, ja vegegrem que'l dixá indefens per a cas de guerra; i aixina es trová la Vila en la Independència, oberta a toda invasió. Ara, ab motiu de la primera guerra civil carlista, el General en Cap de l'Eixèrcit isabelí del Centre, maná que es tornara a posar Vinaròs en condicions de defensa; i aixís, l'any 1837, ja tenia acabats els Fòrts del camí de Cálíg, camí de Ulldecona, i del mar. El Comandant general d'Ingenyers D. Tomás Aguirre, i el segon quefe de l'Estat Major, General Labalet, van delinear el plánot de la Vila ab dits Fòrts i el senyalament de les cortines o muralles que devien tancar-los. (2)

Pròu foren les primeres òbres defensives construïdes, per a que la fòrta guarnició posada pel Govèrn en la Vila, junt ab l'entussiasme del pòble, pogueren retxassar els atacs de l'Infant D. Carlos en joriol, i cobrir-se Vinaròs de glòria, com queda escrit.

Els carlistes, amos del mar des de Alcanar als Alfacs, armaren dos barques del bòu, dos muletes i una llanxa gran, i a les quatre del matí del 28 desembre (1837), atacaren a unes naus de comers i correu que anaven a Tortosa, apresant-ne tres de la matrícula de Valencia, carregades de farina, arròs, fesòls, safrá, cànem i seda; altres naus pugueren escapar ab averfes y pèdua de gent. Un falutxo dels escapats, arribá a nostra platja ab dos mariners tan mal ferits, que moriren a les pòques hores d'ingresar en nostre Hospital.

Com es savia que'l dia 29 segufen els carlistes fent corso,

(1) «Historia de mi pueblo» Dr. Matamoros.

(2) Arxiu parroq. «Copia exacta por calcado del Plan de la situación de Vinaroz, por el Piloto Juan Bta. Roso, año 1837».

Vinaròs avisava el perill ab una canonada quan es divisaven naus que feen rumbo a Barcelona.

Algúns barcos es refugiaren en nostra platja, i per a que pugueren seguir viatge, els convoiaren fins a les boques de l'Ebre dos falutxos vinarocens, armats ab dos canóns de gròs calibre, el día 4 de giner següent (1838). Dixats els barcos en segur, nostres falutxos encara es van atrevir a hostilisar als carlistes penetrant en els mateixos Alfacs. (1)

Vinaròs salvava d'esta manera el Comerç, entre Valencia i Catalunya.

Als pocs dies—començaments de l'any 1838—atacá novament Cabrera a la Vila; mes, també tingué que retirar-se.

Per tal causa, com el perill sempre era imminent, la Vila desitjava que les òbres de fortificació es portaren avant sense reparar en sacrificis. Y el día 16 de giner es celebrá una reunió magna, en la que 'l pòble manifestá sa voluntat de que es completaren les fortificacions; per a lo qual s'acordá obrir una suscripció voluntaria per a arreplegar 60.000 rs. reintegrables, que 'l Director de les òbres Baró de Villadardí assegurá com a cantitat sufficient.

Des de 'l 30 del mateix giner, fins al día 3 de febrer, estigué en Vinaròs la columna del General Quefe de l'Eixèrcit del Centre. En anar-se'n, dixá en la Vila una gran guarnició, per a la que eren necessaries 900 racions diaries de tota especie.

En 18 de febrer es constituí el nou Ajuntament, ocupant la primera vara Josep Anton del Olmet; la segona, Josep Juan; Regidors, Tomás Agustí Rodríguez, Rafel Esteller, Josep Esteller i Cristòfol Agut; Síndic segón, Francés Cabadés; eixerint els demés càrrecs, els quatre primers de l'any anterior ja dits. En la sessió del día 22, es va vore obligat el nou Ajuntament a pendre l'acòrt de demanar a l'Intendent de Valencia que proporcionara el racionament de la guarnició, per ésser insoportables els gastos que pesaven sobre la Vila.

(1) Aixiu mun. «Copiador de los partes semanales de seguridad pública» dels anys 1837-38 i 39; molt curiós i important per a tota monografia d'aquesta guèrra. Fon manat fer pel Govèrn Polític de Castelló, al «Alcalde de la Cabeza de Partido de Vinaróz». Es el primer document aon consta Vinaròs com a Cap de Partit.

La importància de les victòries vinarocènques sobre el Pretenent i Cabrera, prenen relleu quan este s'apodera de la forta Morella en 26 de febrer, fent-la centre de la seua famosa campanya. D'allà dalt, baixà a S. Mateu, al que també rendí i assolà les muralles. Per cert que en auxili de S. Mateu aplegà tant el Capitá General d'Aragó, Valencia i Murcia, D. Marcelino Oraa, qui encara pugué salvar a Benicarló contra les forces carlistes de Miralles; i passà, a seguit, per Vinaròs. En el mes de maig, reuní dit Capitá General un eixèrcit en nostra Vila per atacar a Cabrera sobre Morellà; mes, per ordres superiors, passà de Vinaròs a Teròl, i Cabrera allavòns l'atacà an ell.

Els carlistes ocupaven tots els pòbles circumveïns; els quals estaven tan satisfets, com ho demòstra la comunicació de Vinaròs al Govern Polític de Castelló, en 27 d'agost, dient ab motiu de l'alçament del sèñi de Morella contra Cabrera, lo que els carlistes creïen era la sòrt de la llur Causa: «Els pòbles han manifestat de la manera mes explícita, el goig que 'ls anima per uns aconteiximents que mosatros lamentem».

A l'interior, la política de la Vila anava revòlta. Conseqüència de les lluites internes entre els polítics que volien manar del pòble, un dels mes exaltats el Comandant de la Milícia Nacional de l'any 1838, Wenceslao Ayguals de Izco, tingué que dimitir dit càrrec; dimissió que li fon admitida per l'Ajuntament en la sessió del 20 d'abril. La Diputació Provincial (1) li demanà cònters. I donats estos, torná la Diputació a comunicar a l'Ajuntament, en 8 d'agost, que Ayguals havia de reintegrar als fondos de la Milícia Nacional de la Vila, 7.648 rs. 18 ms., impòrt de les partides «que se excluyeron de las cuentas». No'n va fer cas Ayguals; i l'Ajuntament acordá en 13 del mateix mes, requerir-li que dins del terme de tres dies pagara a la Milícia Nacional aquella cantitat que en els cònters havia fet fonedissa.

No tingué mes remei Wenceslao que pagar; però, la dimissió de la Comandancia Miliciana no la va fer efectiva, ans al

(1) Les Diputacions Prov. havien sigut creades per R. O. de 30 novembre de 1833.

contrari, seguí ocupant el càrrec sense fer gran cas de les demés autoritats. En 2 desembre, l'Ajuntament acusava a Wenceslao d'haver ordenat a la banda de tambors i als Gastadors de la Milícia Nacional, que usaren els uniformes prohibits per la Diputació.

Als pòcs dies, el 13, el Comandant militar *de este Cantón*—com es llig en les actes municipals—i Coronel de Santiago, oficiá a l'Ajuntament la orde de habillar el convent de San Agustí per a quartel, i que'l Retor retirara d'allí els vasos sagrats el mateix dia. El Retor complí immediatament; i el Coronel, ab un abús d'autoritat execrable, ordená, además, arrancar els altars i fer-ho tot astelles, com havem referit al capítol quart.

L'Ajuntament, prou y massa carregat ab els gastos de guerra, i sobretot de l'amurallament, es negá a les despeses d'habillar per a quartel a S. Agustí. Mes, el Comandant *de este Cantón* conminá al Municipi a fer dits gastos recorrent a un repart veinal, sino pendria *medides desagradables*. Y l'Ajuntament no tingué mes remei que accedir.

La importancia dels sacrificis fets per Vinaròs, ho pòs a de manifest l'estat de cònters de les òbres portades a cap per a la fortificació i amurallament de la Vila. El just-prèu practicat en 24 joriol de 1838 pels pèrits paletes, del valor dels edificis assolats per a millorar la fortificació, detallá: 51 cases assolades del carrer de Cálíg, 260.060 rs.; 17 cases id. carrer d'Esteve, 36.395 rs.; 15 id. carrer de Soró, 54.590 rs.; 42 id. carrer de la Mare de Deu, i 11 parets, 102.615 rs.; 2 id. carrer S. Francés, 13.500 rs.; 1 id. carrer Alcanar, 1.400 rs.; 1 id. carrer S. Esteve, 2.500 rs.

Además, segóns just-prèu verificat a 27 de joriol pels pèrits llauradors Sebastiá Bordes i Agustí Vilar, el valor de los tèrres de regadiu de 39 propietaris, inutilisades a benefici de la fortificació, importá 66.740 rs.

I apart d'estos valors, el còst de les òbres de fortificació i defensa, pujá a 403.127 rs., segóns just-prèu practicat per orde de l'alcalde Olmet, en 25 setembre següent, pels pèrits

Salvador Molinos i Fèlix Tosca, (paletes), Agustí Bover i Batiste Verdera (fusters), Josep Frexes i Ramón Frexes (armers i manyàns). Dites òbres foren:

Fòrts ab artillería. Interiors: En la Iglesia Parroquial i Torre.—En el quartel de la Marina (Fortí).—Torre de la Marina (platja de la Magdalena).—Fòrt del Cementèri (S. Miquèl).—Fòrt de Ayguals (platja de S. Agustí). *Exteriors:* Fòrt de la Constitució (platja del Clòt).—Fòrt de la Llivertat (en frònt a la Torre de la Marina).—Fòrt de Marte (damunt del carrer San Francés).—Fòrt de sta. Bárbara (extrem carrer del mateix nom).—Fòrt de Cálíg (extrem del carrer de Cálíg).—Fòrt de Vila Atardi (extrem del Camí Carreró).—Fòrt del Pònt (carretera).—Fòrt de Alcanar i Fòrt de S. Pere als barris respectivus.

Fòrts aspillerats: Ermita de sta. Magdalena. Convent de S. Francés. Barranc. Convent de S. Agustí. Camí del Carreró (a la línea d' este carrer ab el Calvari). Cases de Febrer, Fons i Mayó (als hòrts de l' arraval del Socós). Torre de Julián (en mig dels hòrts entre l' arraval del Socós i carrer de S. Josep).

Portes de la plassa: Del carrer S. Francés (dos: una a la muralla, i altra a l' interior, prop de l' ex-convent). Del carrer de Cálíg. Del Carrer d' Ulldecona o del Pont, (dos: una a la muralla, i altra prop de la plassa dels Tres Reis). Del carrer d' Alcanar (dos: a la muralla, i a l' interior a mitant carrer) De S. Pere.

Línies de muralles i fòssos: Muralla del mar al Fòrt de la Constitució. Fòssos: del Fòrt de la Llivertat al de Marte; del de Cálíg al de Vila-Atardi. Muralla del Fòrt interior Camí Carreró al de Vila-Atardi. Muralla i fòsso del de Vila-Atardi al del Pònt. Muralla del Pònt al d' Alcanar; d' ahí a l' interior o Porta d' Alcanar; i seguint el del Pònt fins al mar per S. Pere.

Aixina, des de la desaparició en el segle anterior de l' amurallament primitiu a causa del creiximent de la Vila, ara passada una centuria d' estar la Vila obèrta, tornava a quedar tanca-da bèl-licament, l' any 1838.

Entre les comunicacions al Govern Polític provincial durant la Guerra, trovem els preus de les subssistències, que extraem en tres dates diferents:

	1837-27 octubre	1838-26 octubre	1839—21 febrer
Blaf.	20 rs. barsella		
Farina candeal.	23 « arroba	22 rs. arroba	20 rs. arroba
Farina xeixa.	22 « «	18 « «	17 « «
Fesòls.	24 « barsella	20 « barsella	24 « barsella
Arròs.	28 « arroba	24 « arroba	26 « arroba
Oli.	44 « «	56 « «	56 « «
Carn	6 « liura	4 « 8 sòus, ll.	5 « 17 sòus, ll.
Llenya.		17 « sòus	
Palla.			2 «

CAPITOL VII. - (1839-42)

Wenceslao Ayguals alcalde i comandant. Manifest de fòc i flama. Música miliciana. Benedicció de la Bandera. Justicia aygualista. Aniversari d' Alcanar. Te-Deum. Represalies lli-veral-carlistes. Eleccions protestades. Discòrdia, presó, des-tèrro i nou Ajuntament contra Ayguals. Aceres. Tornen Ayguals i la discòrdia. Hospital militar. Fracassa la res-tauració de la Fira. Pronunciament de setembre; torna a manar Ayguals. Canvi d' empleats. Festes cívic-religioses del Pronunciament. Acabada la guerra civil, es tornen els S. Patrons a l' Ermita. Comença el Registre Civil. Pólvora en sta. Magdalena. A favor de Sta. Magdalena de Pulpis. La Creu de S. Francés. Estil aygualiste. Precaucions. La Milicia Nacional dividida. Teatre municipal. Ajuntament sense Wenceslao. Informes sobre el Clero. Contra un «de la Torre». Proveçons lluides. Pressupost per a la Iglesia. Llum pública. Faros. Contra els Sants dels carrers. Rinça en Benicarló. El germá de Wenceslao mana de la M. N. Antigüetat de la M. N.

LES lluites polítiques que en el capítol precedent ha-vem apuntat, donaren la victòria a Wenceslao Ay-guals de Izco en 1839, formant el dia 4 de mars l' Ajuntament baix la seua presidència. Ocuparen els demés llòcs: alcalde segón, Federic Cros; regidors, Tomás Agustí Rodríguez, Rafel Esteller, Cristòfol Agut, Tomás Agustí Obiol, Joan Bte. Uguet, Salvador Banasco, Agustí Quixal, Josep M.ª Uguet; síndics, Francés Cabadés, Josep Rafels. Elegiren Lloctinent a Francés Miralles. Chaler.

Wenceslao era ara Alcalde i Comandant de la Milicia Nacio-

nal al mateix temps. La primera providencia que prengué fon encarregar en 21 de mars, de la direcció de l'Hospital militar, al capellá Rvent. D. Sebastiá Banasco.

I la segona providencia, publicar en 24 de mars, un inflammat manifest dirigit als *Liberales*, firmat i acordat per l'Ajuntament, manant: que tots, veïns i forasters, dels 18 als 50 anys, es presentaren a inscriure's en la Milicia Nacional dins tres dies; els exents formarien una Companyia de Patriotes per a dies d'alarma; serien castigats «*los que vertieren la menor expresi3n que pueda desalentar*». I acabava: «*La Reina, la Patria y la Libertad nos llaman a las armas. Maldici3n al que no las empuñe... maldici3n al que se muestre indiferente...*»

La música de la Milicia Nacional es va vore afavorida ab un acòrt municipal en 25 de maig, recompensant ab 4 reals diaris al músic major del Batalló, per son treball i gastos de paper i demés, ab obligació d'ensenyar als veïns que vullgueren dedicar-se a la música.

El dumenge 21 de joriol, per acòrt municipal del día 13, es celebrá una brillant festa en la Parroquia, per a beneir la Bandera del Batalló de la Milicia Nacional. Digué la Missa, ab música, el capellá del Batalló; i predicá mossén Joaquím Aguilar. Beneïda la Bandera, prestá jurament el Comandant Ayguals de Izco, en la iglesia. I des d'allí, passá el Batalló a la plassa de la Constituci3n, aon els miliciáns juraren la Bandera davant del Comandant. La festa fon completada ab un rantxo extraordinari per als Nacionals i per a la Guarnició, que fon preparat ab «el bòu de S. Joan».

Als que no servfen en files de la Milicia Nacional, se'ls senyalá el pago d'una cuota «*según sus haberes*». I era inútil reclamar. D. Sebastiá Fabregat demaná exenci3n de la cuota mensual dita, per eximir-lo la Creu de S. Fernando ab la que estava condecorat; i se li contestá per «decret» de l'alcaldia, en 5 de setembre, que no estava exent de dit pago, ni devia fer «*alarde*» de la Creu de S. Fernando «*con que se le premi3 en la década del despotismo...*».

Les molesties de la guerra civil es sentiren eixe any en la

pèrdua de les collites de garròfes i raim, que 'ls carlistes de les guarnicions veïnes es cuidaren de collir i veremar en nostre terme. Wenceslao Ayguals de Izco qui no havia pogut impedir tal llatrocini, el vullgué cobrar d'una manera tan original com arbitraria: son Ajuntament acordá en 23 de setembre, convocar «a un crecido número de sugetos que no hayan dado pruebas positivas de decisión por la causa de la Libertad», els quals tingueren que pagar aquelles collites, per repart fet entre ells, i cobrat per ells mateixos...

Per al 18 d' octubre, acordá l' Ajuntament celebrar en la Parròquia, solemne Aniversari per les víctimes de l' acció d' Alcanar, encarregant el sermó a mossén Joaquím Aguilar. (1)

Al mateix orador, s' acordá donar-li els sermons de Quaresma, i a mossén Sebastiá Banasco el sermó de S. Sebastiá.

En el mateix octubre, el Municipi va fer celebrar en la Parròquia un Te-Deum, per haver dixat el Pretinent les Províncies. Era que en 31 d' agost anterior, en el Nòrt s' havia firmat el Conveni de Vergara que apartá de l' Infant D. Carlos el gròs de son eixèrcit, i el Pretinent tingué que passar el Pirinèu.

Peró, aquí quedava Cabrera amo del Maestrat, seguint la guèrra. I seguint uns i altres, les persecucions contra els que no pensaven igual. Durant el mes de desembre, foren expulsades de la Vila les famílies que tenien algú de casa entre els carlistes que eren anomenats «els facciosos». El carlistes obraven igual en els pòbles aon ells manaven; i aixina en Vinaròs teníem veïns de S. Jordi, Traiguera, Ulldecona i altres, expulsats dels seus pòbles respectius.

En 3 giner de 1840, es constituí nòu Ajuntament, seguint d' alcalde primer, Wenceslao Ayguals; segón, Vicent Martorell; regidors, Joan Bte. Uguet, Josep M.ª Huguet, Agustí Quixal, Salvador Banasco, Francés Delmás, Joan Bte. Bas, Josep García, Agustí Safón; síndics, Francés Escrivano i Josep Rafels.

La marejada política era gran. Les eleccions municipals

(1) L' Aniversari per l' acció d' Alcanar seguí celebrant-se tots els anys fins que l' suprimiren els republicans en 1902.

celebrades en 30 de desembre anterior havien sigut protestades; constituït l' Ajuntament; li demanà la Diputació el dia 6 que li remetira les actes electorals, i s'acordà que *«enterados»*.

Wenceslao estava ademés en discòrdia ab el Comandant Militar, i el dia 14, el seu Ajuntament acordà per majoria, demanar al General en Qüefe, que rellevara a dit Militar i canviara tota la Guarnició. El mateix dia vingué una orde de la Diputació separant de l'alcaldia a Wenceslao; i reunint altra vegada l' Ajuntament, acordà per 5 vots contra 3, oposar-se a la Diputació *«para evitar las catástrofes que podrían originarse»*—diu l'acta municipal.

La discòrdia culminà el 17 del mateix giner, en que havia de pendre posseció de la vara el primer Regidor Joan Bte. Uguet, qui contava decididament ab el Comandant Militar. En eixe dia, mentre Wenceslao tenia formada la Milícia Nacional en actitud desafiadora en la plassa de la Constitució, es reuniren els regidors en la Sala de la Vila i acordaren per 5 vots contra 4, oficiar al Comandant Militar que s'abstinguera d'ajudar al Regidor primer contra l' Alcalde Ayguals, per a que *«no corra tal vez la sangre de Ciudadanos honrados»*. En la mateixa sessió no s'admití un ofici del primer Regidor demanant la vara.

Peró, fon el cas, que en el mateix dia, els mateixos regidors que tals acòrts acabaven de pendre en la Sala, es reuniren en casa del primer Regidor Joan Bte. Uguet, i firmaren una altra acta reconeixent-lo com Alcalde President. Els firmants d' eixes dos actes tan contradictories, eren els regidors, Quixal, Rafels, Safón, García, Bas, Delmás, Banasco i Escrivano.

Era que davant l' actitud desafiadora d' Ayguals qui amenaçava ab un dia de dòl per a la Vila, el Comandant Militar, Coronel Sixtó Fajardo, declarà la Vila en estat de guerra, tancà en S. Agustí—que feu de presó—als mes exaltats partidaris de Wenceslao Ayguals de Izco, i an' este l' envià deportat a les illes Balears. I la sang no va correr. L' empresonament durà alguns dies; el 21 acordà l' Ajuntament socórrer als detinguts.

La Diputació anulà aquelles eleccions i manà que es cele-

brara Junta Parroquial per al nomenament de compromissaris que elegiren nou Ajuntament. El qual quedà format en 5 de febrer, d' esta forma: Alcalde primer, Agustí Ballester Pons; según, Cristòfol Juan; regidors, Joan Bte. Sires Sanz, Juliá Banasco, Agustí Alcina, Joan Bort; síndic, Francés Escrivano; ademés, els de l' any anterior, Joan Bte. Uguet, Salvador Banasco, Agustí Quixal, i síndic Josep Rafels.

El nou Ajuntament posà al front de la Comandancia de la Milicia Nacional, accidentalment, a Josep Carlos Juan. Els que ara manaven, enemics de Wenceslao, eren lliberals com ell; i per a acreditar-ho, donaren també un manifest lliberal, a l'endemà mateix d' haver prés possessió.

Y a l' altre dia, el 7, completant la llista dels sermons començada per Wenceslao, donaren el de la Misericòrdia a mossén Pere Bort, el de Corpus a mossén Sebastiá Banasco, i el de la Mare de Deu d' agost a mossén Carlos Puchol.

Els veïns del carrer Major demanaren per eixe temps a l' Ajuntament, permís i ajuda oficial per a fer-se aceres d' empedrat, a costa d' ells. Aixina s' acordà en 6 de mars, donant l' Ajuntament la pedra i son acarreg.

Wenceslao Ayguals no tardà en tornar de son destèrro. La Comandancia Militar de la Vila la ocupava ara un amic d' ell, el Coronel Villapadierna, qui li retornà tot seguit la Comandancia de la Milicia Nacional, a pesar de que no estava en les seus atribucions fer tal cosa. Fon de baes que l' Ajuntament protestara en 22 d' abril, fent-li saver a Villapadierna que la organisió, reemplaçs, armament, etz. de la Milicia Nacional eren coses municipals, i l' acòrt municipal era que seguirá Carlos Juan en la Comandancia. El Coronel Villapadierna contestà a l' Ajuntament, el dia 25, que sostenia a Wenceslao, i *«haré hasta fusilar por propia providencia como a traidor, a cualquiera que enerve mis disposiciones»*.

L' Ajuntament, al se'n demà, acordà dirigir una exposició a la Reina contra la «firanía» ab que Villapadierna, tractava a l' Ajuntament lliberal, mostrant-se també contrari als homens de orde, i protector dels revolucionaris. Igualment demanava

protecció a la Diputació Provincial, i que es castigara a Villapadierna.

En contra protesta, acudiren aiximateix a la Diputació Provincial, Villapadierna i Wenceslao, ab firmes del pòble. Mes, l'Ajuntament notificà a la Diputació, que entre aquelles firmes n'hi havien de xiquets i de gent sense responsabilitat, i de «*hombres miserables que ni aún a escribir han aprendido... amañios de que siempre han hecho uso*»—referint-se als Comandants Militar i de la Milícia.

Eixa contraprotesta fon el dia 30 d'abril. En la mateixa sessió municipal s'acordà informar al General en Queje de l'Eixèrcit del Centre, contra Jaume Sorolla a qui se l'havia destituït com Vocal de la Junta de Fortificació. Com el Sorolla havia recurrit contra la destitució, se informava que era interessat en les òbres de fortificació que passaven per finques d'ell, que no servia en la Milícia Nacional, i que fugí a Gibraltar quan passà el Pretinent carliste per estes terres l'any 37.

Fins al Congrés Nacional aplegaren les politiqueríes vinarocènques, ab una exposició dels partidaris de Wenceslao, que firmava en primer lloc Francés de Vera. L'Ajuntament escrigué en 6 de maig, al Ministre de la Governació, assegurant-li que ells eren mes lliberals que'ls seus detractors, i que el Vera era «*un sujeto inmoral que solicitó ser abanderado del Cuerpo de Realistas en la ominosa época*», i condenat, fea poc, per l'Audiència territorial de València «*como perjuro e infamador*». Y el dia 8, remifi l'Ajuntament una exposició al Congrés Nacional, en el mateix sentit que la carta al Ministre.

Peró, en Madrid, altres preocupacions mes sèries tenen...

La Diputació sí que vullgué fer-ne cas: en 11 de maig, oficià a l'alcalde Ballester, remittint-li copia de una comunicació dirigida pel General Segón Cabo al Comandant Militar de Vinaròs, manant-li: que obedirà a l'Ajuntament, destituint a Wenceslao Ayguals, qui podria recórrer a la Diputació; que s'abstinguerà de posar-se en les còses municipals; i que s'expressara mes comedidament.

L'alcalde contestà a la Diputació que des de'l dia 7 tenia el Comandant Militar la comunicació eixa del General, però com si tal cosa...; Ayguals seguia en la Comandancia de la Milicia Nacional.

El Coronel del Batalló de la Reina que entrà en la Vila el dia 18, demanà per orde del General des de S. Mateu, que es disposara un hospital militar. Com este havia sigut suspès quan era alcalde Ayguals, ara es tornà a posar en condicions. Les tropes governamentals mamprenien les operacions en gran escala, per a desallotjar a Cabrera del Maestrat. El dia 20 (maig) hi hagué una terrible acció; el Coronel Quintana demanà que es disposaren 200 llits per als ferits, oferint que els pòbles veïns aprontarien 100 llits mes. Tot es cumplí al punt, sortint l'Ajuntament pel pòble el dia 21, a recollir mantes, llansols, draps, etz. donats voluntariament pel veïnat. Es nomenà Contralor de l'Hospital Militar a Jaume Rato, i Capellà a mossén Sebastià Banasco qui ho era també de la Milicia Nacional i ja havia tingut abans el mateix càrrec.

Als pocs dies, en 1 de juny, Cabrera repassava l'Ebre i acabava la guèrra civil dels set anys.

Mes, la discòrdia civil seguia dins de la Vila sense amainar. En ella havien dos poders enemics: per una banda, l'Ajuntament; en frònt d'ell, Wenceslao Ayguals de Izco, qui de tal manera manava en la Milicia Nacional en rebelió contra l'Ajuntament del qui dependia, que en 5 de juny destitut i tot al Capità del Detall i posà en eixe càrrec a son germà Demetrio.

En condicions tan desfavorables es celebrà en eixe istiu de 1840, la Fira concedida per l'últim Austria—com havem historiat al primer volum—i que des de fea centuria i mija no s'havia tornat a celebrar. A l'efecte, l'Ajuntament presidit per Ballester, en 23 de mars anterior, havia pres l'acòrt de demanar la confirmació del vell Privilegi a la Reina Regent D.ª Maria Cristina, mare de Isabel II; i per mig de la Diputació, envià instancia, juntament ab testimoni de la Real Carta de Carles II, lliurat pel notari Francés Poy. La instancia fon atesa, i per R. O. del 10

de juny es confirmá l' antic Privilegi de la Fira, havent-se de celebrar, segóns ell, del 10 al 18 d' agost.

Se instalá la Fira en l' arraval del Socós, i no tingué éxit, acudint pòcs feriants. Com a l' any següent tampòc s' animara, torná a dixer-se de celebrar la Fira per a no reaparéixer fins 34 anys mes avant.

El Pronunciament de setembre que doná el mando d' Espanya al general Espartero, posá altra vegada l' Ajuntament de Vinaròs en mans de Wenceslao Ayguals de Izco, constituint-se el dia 13 com seguix: Alcalde primer, Wenceslao; segón, Vicent Martorell; Regidors, Francés Delmás, Agustí Safón, Joan Bte. Bas i Verdera, Josep M.ª Huguet, Salvador Banasco, Josep Bonvi, Joan Bte. Reverter, Cristòfol Giner; Síndics, Josep Rafels i Rafé Esteller. En firmar l' acta es feu constar que Giner no'n savia.

La Diputació Provincial fon disolta, i en Vinaròs es constituí una Junta Provisional del Partit.

En la primera sessió, el dia 14, l' Ajuntament acordá felicitar a la Reina i a Espartero, Duc de la Victoria, ab mótiu «*de los gloriosos acontecimientos recientes*», els quals es celebrarien la última semana d' octubre—en que serien retornats a l' Ermita els Sants Patróns—ab fòcs artificials, correguda d' un bòu, menjar als pòbres, joles, corregudes de cavalls, i serien passejats els retrats dels Reis y d' Espartero.

S' acordá, també, destituir a 26 empleats municipals, donant els càrrecs a subjèctes que coincidiren en les idees de Ayguals. Qui podia aportar «mèrits» an eixe respecte, era Francés de Vera, el de la exposició al Congrès a favor de Ayguals en maig anterior; i els aportá per a sollicitar la secretaria municipal que ocupava Fraile. Però, era un cas extraordinari el del seminariste Fraile, respectat per tots, blancs i negres; i seguí en la secretaria municipal. A Vera se li doná la secretaria de Sanitat, i mes avant obtingué la escrivania de Adzaneta.

Tot seguit fon organizada la Milícia Nacional; i les cinq companyies de que es composava, elegiren el dia 20 per a respectius capitáns, a Iosep Carlos Juan, Josep Zanón i

Puig, Demetrio Ayguals de Izco, Joan Bte. Bas i Verdera, Cristòfol Ribera. Els capitans elegiren Comandant a Wenceslao. La secció de cavalleria elegí Cabo primer a Rafèl Esteller, farmacèutic.

El dia 22 fon suprimida la capellania de l'Hospital, i otorgada la contrata de medicines del mateix, als farmacèutics Rafèl Esteller i Miquèl Roso.

Els canvis de personal aplegaren i tot als de l'Ermita, essent rellevats en 27 d'octubre els clavaris Agustí Bover i Francés, i posant en son lloc a mossén Carlos Puchol i Antoni Miralles.

Les festes del Pronunciament es celebraren en novembre, segons el programa que es publicà ab una «proclama al poble», i fon com seguix: Dumenge dia 8, dematí, joies; tarde, màixques, nit ball de jugláu en la plassa de la Constitució. Dillúns, dimatx i dimecres, dos hòus pels carrers, dematí i tarde; nit, ball de jugláu. Dijòus, dematí, corregudes de xiquets i de fadrins; tarde, corregudes de cavalleries.

Divèndres: Missa Major i sermó en obsèqui de Nòstra Senyora de la Misericòrdia i de S. Sebastiá. El sermó el va fer el Retor mossén Vaquer—l'últim montessiá—a qui l'Ajuntament li doná les gracies, fen-ho constar en acta del dia 24. Per la tarde, Provesó General.

Dissabte: retorn dels Sants Patróns a l'Ermita, ab Te-Deum, i arròs als pòbres. Predicá en l'Ermita mossén Carlos Puchol.

Dumenge: matí, festa naval, premiant-se la llanxa primera que arrivá a la meta; nit, fòcs artificials i alçament d'un gran globo.

Es de notar que ja no se'n fea menció de la passejamenta dels retrats Reals i d'Espartero, acordada dos mesos abans.

Hi ha de notable en eixes festes, el retorn dels Sants Patróns de la Vila a l'Ermita. Com de la baixada no se'n parla, es de suposar que, com en la Independència, les tradicionals imatges foren venerades en la Parroquial durant tota la guerra carliste, per a implorar la pau i lliurar-les de profanacions; i

ara, acabada la lluita civil totalment, per això les Santes Imatges eren devotament retornades a sa Santa Casa del Puig.

En 1841 seguí el mateix Ajuntament de Wenceslao Ayguals. La Regència establí eixe any el Registre civil de naiximents, casaments i defuncions; el dia 1 de mars, oficià l'alcalde al Retor que des de l'endemà, no es podria batejar ni enterrar sense papeleta del Registre civil, en que constara sentada la parfida; i respecte als casaments, s'hauria de passar notícia circumstanciada i exacta, dins de les 24 hores de verificats, a l'encarregat del Registre que passava a ser-ho el Secretari municipal. Es demanà la relació des de gener.

En 6 de mars, els veïns de la marina i ab ells l'Ajuntament, demanaren al Comandant d'armes que llevara de sta. Magdalena el depòsit de pólvora per a evitar perills. I en 27 de joriol s'acordà no tancar ja, de nit, les portes de les muralles. Eren els raders ressagos de la passada guerra.

Santa Magdalena de Pulpis que era per eixe temps un barri de Alcalá de Xisvert, treballava per la seua emancipació i Vinaròs l'ajudà informant favorablement a la Diputació, en 6 d'agost.

Les incongruències famoses de Wenceslao Ayguals es posaren ben de manifest en octubre, ab una disposició característica de la seua idiosincracia: el dia 1 manà llevar la Creu que hi havia en la plassa de S. Francés; però no vullgué que apareguera la còsa com una irreligiositat, sinó al revés, fent constar en acta que aquella Creu era objecte de irreverències pels xiquets que jugaven allí... i en contes de manar vigilància, pos manà que la Creu fora depositada en les angolfes de la Casa Capitular.

En canvi, per a l'Aniversari del dia 18, ja de costum, en memòria dels héroes d'Alcanar, disposà per a major solemnitat, que acudiren a la porta de la Iglesia un piquet i els Gastadors de la Milícia Nacional, completament uniformats. La oració fúnebre anà a càrrec de mossén Joaquim Aguilar.

Un bon colp de efecte teatral el donà Wenceslao Ayguals,

ab motiu de la condecoració que el Regent Espartero concedí als que contribuïren al Pronunciament de setembre de l'any anterior. Wenceslao oficiá al Queje Polític, en 15 d'octubre, que 'ls de Vinaròs no reclamaven tal condecoració *«porque en el estado en que se encuentran los pueblos más necesitan de pan que de cruces»*.

Lo pitjor era que «el pa de cada día» de la política general eren els alçaments i la intranquilitat. El general O'Donell era ara un «rebelde», pronunciat en Pamplona; i en conseqüència, les demés guarnicions peninsulars estaven a la que salta. La Junta d'Armament i Defensa de nostra província, desconfiant de la guarnició de Penýscola, disposá en 23 d'octubre, que passaren allí 100 Nacionals de Vinaròs.

Mes, en la Milícia Nacional vinarocenca tornava a haver mar de fondo... entre aygualistes i antiaygualistes. Havien dos companyies, la 2.ª i la 4.ª, sense poder elegir els seus oficials, perquè els seus components no eren de la devoció de Wenceslao. Per fi, en 7 de novembre, la 2.ª companyia elegí a oficials de abans del Pronunciament. I l'Ajuntament d'Ayguals, a seguit, va suspendre la elecció i va disòldre la companyia.

Tingué que intervindre la Diputació desaprobant, el dia 13, tal disolució, i manant que es verificara la elecció ab tota llibertat. Aixina es feu el dia 14, resultant elegit Capità Francés Escrivano; Tinents, Nicolau Ballester i Josep Antón del Olmet; Subtinents; Josep Corrau i Batiste Reverter.

En eixe any 1841, es construí el Teatre municipal damunt de lo que havia sigut el Fortí, tancant la plassa de S. Antoni per la banda del mar. Els gastos es van pagar dels fondos de contribucions recaudades; el quals fondos havien d'haver sigut destinats a reintegrar als contribuents i anticipistes de la guerra dels set anys, que ab tan enfussiasme i sacrifici van contribuir als suministres i fortificacions; però, es tingueren de contentar, per tot reintegro, ab la contemplació del Teatre... aon Wenceslao podía cultivar les seues aficions folletinesques. (El llòc sobrant del Fortí, fon venut en pública subasta per l'Ajuntament,

en 7 de desembre de 1842, quedant a favor de Agustí Bordes, per la quantitat de 701 lliures).

Les eleccions municipals de fi d'any, donaren la constitució del nou Ajuntament que prengué possessió en 3 giner de 1842: Alcalde primer, Donato Manso; segon, Antoni Miralles Chaler; Regidors, Francés Delmás, Agustí Safon, Bte. Bas i Verdera, Josep M.ª Huguet, Cristòfol Ribera, Manuel Banasco, Antoni Esteller, Domingo Garcia,—el qual consta en les actes que no sabia firmar—; Síndics, Rafél Esteller i Ramón Jordi Ayza.

Es creà la comissió de «Teatre i Alameda»; i Director del Teatre es nomenà a Wenceslao Ayguals.

Una de les primeres coses que li tocà fer a l'Ajuntament, en 7 i 14 de giner, fon informar al Quefe Polític de la provincia, qui volia saber si els del Clero havien fet actes positius d'adhesió al llegítim Govern, en especial mossén Carlos Puchol a qui algú acusava d'haver expresat des de la trona «doctrines contraries a l'Evangèli i a la Constitució». L'informe de l'Ajuntament fon favorable a tot el clero vinarocenc i afirmà que a ningú li constava lo que es dia contra mossén Puchol.

També informà el dia 28, però desfavorablement, un recurs a la Diputació, de D.ª Reyes Echevarría a favor de son marit D. Manuel Febrer de Pedro, expulsat de la Vila. L'Ajuntament feu constar que Febrer de Pedro havia pres part en la «facció», fugint a França quant se'n anà Cabrera; que per faccions se li havien confiscat els bens; que per l'indult general concedit en 30 d'agost anterior havia tornat a la Vila en 29 de desembre últim; i que l'Ajuntament no'l volia i l'expulsà... a pesar de l'indult.

Les provessons de Dijous i Divendres Sants, fingué eixe Ajuntament gran interés en que foren ben solemnes; i a l'efecte, acordà en 23 de mars, convidar als particulars a que dugueren atxa; les Autoritats tindrien atxes en la sacristia parroquial; i la oficialitat de la Milicia Nacional portaria el palis, posant ademés el piquet d'honor.

Cumplint ordres de la Diputació i oit el Retor, l' Ajuntament acordà en 3 de maig, el següent pressupòst clerical:

Pa i vi per als sacrificis.	600 reals
Oli de dos llànties, 12 arrobes a 44 rs.	528
Cera per a les festivitats.	2.100
Neteja i recomposició de ròbes.	600
Conservació i reparació de la Iglesia.	1.500
Dotació de dos escolanets.	480
Dotació d' un escolá major.	750
Dotació del Mestre de Capella, organiste.	4.500
Gastos extraordinaris.	1.000

Per eixe temps,—istiu del 1842,—va tindre llòc una important millora; la inauguració de la llum pública de reverbero per a les nits sense lluna, fins a la una de la matinada; en les nits de lluna s' estalviava eixe gasto, abòns desconegut. La llum era d' oli, i es posaren 63 faròls de reverbero i 20 de xicotets.

De la llum dels carrers, passà nostre Ajuntament a la llum del mar, i en 22 de joriol oficià a la Diputació Provincial la conveniència de posar un faro en esta còsta, dos al Cap de Tortosa, un en la Punta de la Piqueta, i un altre en la desembocadura de l' Ebre.

Junt a uns acòrts tan lluminosos, fon una llástima que en 26 d' agost ne prengueren un altre «contra les llumenaries del cel», consistent en llevar els noms de Sants dels carrers: el de S. Vicent, volien que es diguera de l' Hospital; el de la Mare de Deu del Socós, Alameda; el de sta. Magdalena de dins, Teatre; el de sta. Magdalena de fóra, Liceo; el Santíssim, Astillero; el de S. Josep, Marina; el de S. Agustí, Mercat; el de S. Tomás, Comèrs; el de sta. Rita, Escola; el de l' Angel, Mar; el de les Animes, Peixcadors; el de S. Cristòfol, Barcelona; el de S. Ramón, Ensenyança; el de S. Tèlm, Matrícula, el de sta. Ana, de la Fonda.

El pòble demostrá visiblement son disgust davant d' eixos canvis tan pòc sucs, i en vista del fracás, l' Ajuntament dixá tranquils als demés Sants; però, aquells nòms aplegá a posar-

HISTORIA DE VINAROS

los en rajoles. ... que a petició del poble serien llevades al cap de dos anys i mig.

El dia 27 del mateix agost (1842) es va moure un gran conflicte entre vinarocens i benicarlandos. Fon la cosa en Benicarló, aon per una baralla entre un vehí d'allí i un d'aquí, es van embolicar els paisáns d'un i altre, generalisant-se la lluita i resultant molts ferits, principalment de vinarocencs que, com es natural, estaven en minoria; una secció de cavalleria destacada en aquella vila, tingué que intervinde per a posar fi a la trifulca. Mes, quan en tornar els vinarocens contaren aquí lo que havia passat, es va produir un motí pretenent que 'l Batalló de la Milicia Nacional anara a atacar a Benicarló. (1) Les autoritats lograren que s'imposara el bon seny, i es desistí de l'absurda idea filla de l'acalorament.

Una cosa trista quedava evident: la falta de cordialitat entre les dos viles que havien format la célebre Encomanda montesiana, ja desfeta per les lleis estatals.

D'acort ab el Quefe organisador D. Josep Galiana, Jutge del Partit, nomenat per la Diputació en 9 de setembre, la Milicia Nacional verificá eleccions dels seus oficials el dia 16 d'octubre, donant per resultat: Capità de la Companyia de Cassadors, Demetrio Ayguals; Capità de la Companyia de Granaders, Josep Carlos Juan; Capità de la 1.ª Companyia, Francés Escrivano; de la 2.ª Companyia, Joan Bte. Bas i Verdera; de la 3.ª Companyia, Cristòfol Ribera; de la 4.ª Companyia, Agustí Banasco; de la 5.ª Companyia, Joan Bte. Reverter; de la 6.ª Companyia, Agustí Magriñá; Alferes de la Cavalleria, Rafel Esteller.

Els oficials elegiren el dia 23, la Plana Major: Comandant, Wenceslao Ayguals; Segón Comandant, Demetrio Ayguals... Capellá, mossén Sebastiá Banasco.

Peró, Wenceslao residia en Madrid, aon havia anat fea mes de mig any, a implantar una tipografia, buscant un altaveu per als seus folletins.

Y quedá al front dels Miliciáns, son germá Demetrio, qui

(1) «Efemerides» de Rafels García, rev. «San Sebastián» de l'any 1909.

J O A N M . B O R R Á S J A R Q U E

posá per a Capità de la seua Companyia de Cassadors a Gaspar Corróns.

Aquí es tanca el període de la política de Wenceslao Ayguals de Izco, ben folletinesca per cert.

Com en els dos capitols anteriors té gran relleu la Milícia Nacional, completem per a l'història d'ella, ab unes notes sobre la seua antigüetat: En la Independència ja havem escrit com s'ompliren de glòria els «Milicians honrats del poble». L'any 1820 havia Milícia ciutadana; i en les trifulques entre constitucionals i realistes, ja havem constatat la existencia de la Milícia realista vinarocenca.

El Brigadier D. Rafèl Hore, en 1 febrer de 1834, convertí la força ciutadana en Batalló,—com consta en l'acta municipal de 9 mars de 1843—; i des de allavòns adquirí la organització oficial i el nom de Milícia Nacional ab dependència de l'Ajuntament.

CAPITOL VIII. - (1842-45)

Escòles: Elemental i pàrvuls en S. Agustí: primer altar. Llefinitat. Traspàs dels ex-convents: el de S. Francés per a Presó; el de S. Agustí, venut a particular. Exposició a la Reina. La Vila recompra l'ex-convent agustinià. Venta de Pròpis. Pronunciament del 43, i l'altre Ayguals a la que salta. «Las luces» i el Fortí-Teatre. El segón Ayguals fracassa. Junta de Seguritat del Distrit. Original celebració de la major edat de Isabel II. Disolució de la M. N. El nou Ajuntament demaná Rogatives d'aigua. S. Francés quartel. Passa Isabel II per Vinaròs sense una bayoneta, i visita la Vila. La Marina vinarocenca, segona matrícula d'Espanya. Moviment del pòrt. Contra el canvi de noms de carrers del 42. Antolí, Mestre de l'Aula. Torna a passar la Reina. La Parroquial agregada a la catedral de Roma.

EN 26 d'abril de 1842, l'Ajuntament creá dos escòles municipals, una per a xiquets i altra per a xiquetes. I nomená als Mestres corresponents: per a la Superior—la de inmemorial, en la plassa del Salvador—a D. Lleó Molés; per a la Elemental, nova, a don Aleix Doménech; per a la de xiquetes, nova, a D.ª Rosa Tosca. La Elemental es posá en la Capella de la Comunió de San Agustí.

En 13 d'octubre següent, va resòldre el Municipi establir també una escola nocturna, per a fadrins dels 14 als 30 anys d'edat, als que s'havía d'ensenyar a llegir, escriure, i les quatre regles «de contar». Les hores de classe serien de sis i

mija a les vuit de la nit, durant l'ivèrn. El pressupòst que s'aprobà el dia 16, fon: Gratificació anyal al Mestre, 1.500 reals; 24 onces d'òli per a 20 llums, que a l'any son 24 arròbes, a 60 rs., total 1.440 rs.; 20 quinqués a 20 rs., 400 rs.

Començaren les classes nocturnes baix la direcció dels dos Mestres abans dits, srs. Molés y Doménech.

L'Ajuntament de 1843 seguí la preocupació cultural de l'anterior; eren: Alcalde primer, Josep Joaquim Meseguer; segón, Agustí Banasco; Regidors, Cristòfol Ribera, Josep Manuel Banasco, Antoni Esteller, Pau Sorolla, Domingo García, Sebastià Duran, Josep Guimerà i Francés Brau,—els quatre últims no savien firmar;—Síndics, Ramón Jordi Ayza i Federic Cros.

Ab l'autorització del Qüefe Polític de la provincia, s'acordà crear una escola de párvuls, elegint en 3 de febrer per a Mestre, a l'ex-claustrat agustinià Pare Agustí Ribera. El pressupòst fon: Material d'escola, 598 rs.; dotació al Mestre, 2.190 rs. a any.

S'havia de inaugurar la escola de párvuls el dia 6 de febrer, tenint per local la iglesia de S. Agustí. El P. Ribera aprofitant hàbilment la ocasió, demaná a l'Ajuntament que li habilitara en S. Agustí un altar per a dir Missa i adoctrinar als párvuls; cosa que s'acordà el dia 4. I aixina es torná a celebrar Missa en S. Agustí después de la ex-claustració, fent al mateix temps de iglesia i d'escola.

Per a completar el quadro cultural, afegirem que l'acta municipal del 3 d'abril, diu que hi havien dos cátedres de Lletinat: una oficial,—la de tan gloriosa història, com havem escrit al primer volum,—dirigida per D. Manuel Martínez, ab una dotació de 4.500 rs.; i una particular, que D. Joan Ramón Antolí tenia establida en sa casa. La oficial contava ab 11 alumnes, i la particular 10.

Al Mestre Elemental se li aumentá la dotació en 1.000 reals mes, en 6 d'abril.

Queda, pos, que quan s'havien fet desaparèixer els Grémis, i s'havien tancat els convents, i era necessari reconstruir la

cultura popular—tan feta malbé com ho demostren en eixe any els quatre concejals sense saber firmar.—les escòles nòves no tenien mes llòc que 'l de l' ex-convent de S. Tèlm. I quan, per restabliment del Culte, la Capella i la Iglesia no podrien allotjar les escòles, passarien eixes a altres dependències del mateix ex-convent, aon estarien fins nostres dies.

Resumim tot lo referent al traspàs dels dos ex-convents per a la Vila:

Ja en 1841, l' Ajuntament de Wescelao Ayguals, en 5 de giner acordá, i en 27 del mateix reclamá a les autoritats superiors principals, se li concediren els ex-convents de S. Agustí i de S. Francés; el primer, per a instalar en ell el mercat, i el segón per a convertir-lo en presó de Cap de Partit. Esta peticció es va vore afavorida per una orde general del Regent de l' Estat, apareguda en la «Gaceta» del 27 joriol de 1842, sobre utilisació dels convents tancats per a còses d' utilitat pública. Apoiant-se en dita orde, recurrí l' Ajuntament de Donato Manso a la Diputació provincial, el día 5 d' agost següent. I per R. O. del 14 febrer de 1843, fon a la fi concedit gratuïtament al Municipi vinarocenc, tan sols el convent de S. Francés, per a convertir-lo en Presó del Partit dins el plasso de sis mesos. El día 14 de maig es van subastar les òbres, rematant-se per la cantitat de 26.920 rs. a favor de Agustí Bover i Costo.

La presó primitiva estigué al carrer de S. Isidro que per tal motiu s' anomenava carrer de la Presó,—com dixem apuntat al primer volum—. D' allí passá a la plassa del Salvador, lo mateix que l' Hospital. I en 1843, passava a l' ex-convent de S. Francés, ab la categoria de Presó del Partit, tenint que contribuir als gastos els pòbles del mateix—els quals oposaren molta resistència—. La casa del carrer de S. Isidro que fon presó, darrere de la Abadía, fon destinada per al porter de la Casa Capitular. I la de la plassa del Salvador fon venuda en pública subasta, el día 20 d' abril de dit any, a D. Ramón Frexes, per 14.320 rs. Els llandars de dita presó havien sigut: de costats, ab la Casa Capitular i casa de Joan Llanes, i espales ab el forn de la plassa.

L'ex-convent de S. Tèlm i corresponent iglesia de S. Agustí, a pesar de les protestes i recursos del Municipi, foren venuts per l'Estat a un particular, qui ho volia destruir tot per a revèndre-ho com a solars. Es notable a tal respecte, la exposició que l'Ajuntament dirigí a Isabel II en 5 setembre de 1843, — dos mesos abans d'ésser proclamada major d'edat per les Corts—. Dita exposició, fidèlment girada, s'expressa com següix: «A S. M. la Reina. Senyora: En tots els païssos i en totes les nacions del mon, es procuren per al culte religiós, temples dignes de la divinitat que s'adora, i proporcionats al caràcter de llurs adoradors. El pòble de Vinaròs, un dels de la catòlica Espanya, i afortunat en pertenéixer al grèmi de la verdadera Religió, faltaria a son deure, si per mig de son Ajuntament constitucional no cridara l'atenció de V. M. sobre la impossibilitat de que's portè el servici espíritual ab un sol santuari. Esta Vila, Senyora, conta ab mes de 9.000 ànimes, i la Iglesia Parroquial que es construí quan no eren la mitat, no té en el dia local suficient, especialment en les festes de solemnitat en que deuen concurrir els veïns. Per tal raó, s'ha acudif varies vegades al Govern de V. M. sollicitant per ajuda de Parroquia el temple del suprimit convent de Religiosos Agustíns d'esta Vila. Si s'haguera accedit a la petició, hagueren desaparegut tots els inconvenients, perque trovant-se la iglesia reclamada en un llòc aon comodament i ab la major facilitat pòl concurrir una tercera part del pòble, contant-se la classe mes infelís, que a pesar de llur fervor, es veuen a sovint impeditos d'oir la divina paraula per no poder-se presentar a la Parroquial ab la desencia que ho fan els demés conveïns, es tendria un llòc proporcionat que remouria tots els obstacles. Estes consideracions inclinaren ab eficacia l'ànim del sr. Governador eclesiàstic d'esta Diócesi, a informar al mateix Govern ponderant la necessitat del Santuari; i quan s'esperava una resolució favorable que aquietara fins les conciençies d'estos habitants, s'ha vist ab sorpresa i desconsòl, anunciada la venta del convent d'Agustíns d'esta Vila, ab la iglesia i tot, per al dia 5 d'octubre pròxim. =V. M. Senyora, que ab son còr innocent i pur apreciará el valor i ten-

dencia d' este recurs, pòt unicament concedir una gracia que redundará en benefici del culte diví i d' un pòble lleal i religiós, si es digna ordenar que, suspenent la venta de la iglesia del convent d' Agustíns, es destine per ajuda de Parroquia d' esta Vila, que es lo que sincerament suplica l' Ajuntament Constitucional».

Fon inútil eixa súplica recurs a la Reina. La iglesia de S. Agustí junt ab el convent passá a poder d' un particular, ab disgust de tot el pòble. I com el perill de la desaparició de la bella iglesia agustiniana era imminent, l' Ajuntament, en vista del clamor popular es posá tot seguit a la parla ab el comprador per a que ho revenguera a la Vila.

L' acòrt de la compra es va pendre en la sessió municipal del 30 d' abril de 1845, essent alcalde D. Joan Francés Forner, ajuntant la necessitat de la iglesia ab la conveniencia del demás edifici per a la venta de la carn i del peix, que tenien els llòcs disseminats pels carrers. Dita compra havia d' importar 30.000 reals per l' ex-convent, i 200 rs. per gastos d' escritpura. I com la caixa municipal no disposava de tal quantitat, s' acordá posar en venta les següents propietats del Comú, ab la tassació feta en 6 de maig pels pèrits Felix Tosca i Josép Miralles (obreras paletes), i Domingo Bover i Antoni Breixano (fusters):

Llòc alt del forn de l'Alfac	5.250 reals.
Id. id. forn Nou.	5.700
Id. id. forn de fòra	1.875
Id. id. forn de la Plassa	1.800
Carnissería de dalt	3.000
Carnissería de baix	9.450
Casa taverna del c. Major	9.000

Tals acòrts foren aprovats per la Diputació Provincial en 20 maig de 1845.

La Carnissería de baix fon venuda a l' any següent per 10.300 rs.; i la Casa Taverna, igualment, també per damunt de la tassació, per 13.400 rs.

Es passaren algunes dificultats per causa dels pagos; i en

2 mars de 1847, essent alcalde D. Francés Cabadés, s'escriturá la compra de l'ex-convent de S. Agustí a favor de la Vila, per la cantitat de 29.289 rs. 22 maravedís. Otorgá la escriptura don Miquèl Sanahuja, de Castelló, primer comprador, qui ho revénia a Vinaròs per no poder pagar a l'Estat el segón plasso de lo que devia. L'Ajuntament demaná al Govèrn la condona de dit segón plasso sense conseguí-ro. La carta de pago porta la data de 29 maig de 1847.

La iglesia de S. Agustí es destiná tot seguit al culte, i les escòles passaren al demés edifici de l'exconvent.

Per a dixer complet el resum de tot lo referent al traspás dels ex-convents a favor de la Vila, mos havem avançat un pòc cronològicament, i mos toca retornar ara a l'any 1843.

En el qual, en la matíada del 12 de juny, al tòc de generala, ocorregué un altre Pronunciament. I també hi hagué un Ayguals de Izco aprofitant les circumstancies per a manar: tres anys arrere fon Wenceslao a favor d'Espartero; ara era son germá Demetrio contra Espartero.

El mateix día es constituí una Junta provisional de Govèrn de Vinaròs, presidida per Demetrio Ayguals, i tenint per secretari a Agustí Magriñá. Demetrio oficiá enseguida a l'Ajuntament que posara a la seua disposició tots els fondos que existiren en Depositaria, i que la propia Corporació Municipal es posara baix de les seues ordes. Se li contestá la conformitat. La cantitat de que se'n feu càrrec la Junta fon de 38.846 reals.

No satisfet encara, en el mateix día 12, torná Demetrio, per la Junta, a manar: el cesse del segón alcalde Agustí Banasco, substituint-lo pel Capità de Nacionals Agustí Magriñá, secretari de la Junta revolucionaria; el cesse dels regidors Pau Sorolla, Manuel Banasco i Francés Brau, substituint-los per Agustí Sañón, Sebastiá Bas i Tomás Lluch. Es respectava als García, Durán i Guimerá, que no savien firmar.

Desseguida algú va denunciar a la autoritat militar, que 'l Teatre s'havía construït ilegalment sobre lo que era Fortí o Baluart de S. Antoni. L'Ajuntament de Demetrio contestá

el día 13, que 'ls denunciants eren enemics de Vinaròs i «del progreso de las luces».

Lo que fea falta eren diners; i la Junta revolucionaria, el día 22, conminà a l' Ajuntament, fent-lo responsable, per a que activara el cobro de les contribucions. L' Ajuntament, sumís, acordà sortir al se'n demà, en persona a cobrar, distribuint-se en dos comissions.

Els regidors destituïts posaren la arbitrarietat en coneiximent de la Junta de Govern de la Província; la qual preguntà en ff de Joriol, a l' Ajuntament, la raó d'aquelles destitucions i canvis; i contestà l' Ajuntament que no ho savia i que ho diguera la Junta provisional que tal cosa disposà.

Peró, eixa Junta no semblava tindre mes preocupació que la de cobrar; i aixina, el día 21, li demanà a l' Ajuntament que fera entregar a Agustí Alsina, mil reals que tenia per a les òbres de la Presó; a lo qual, la Corporació municipal, ja empipada, contestà que es tractava de diners particulars i no podia obligar.

Demetrio Ayguals es va vore ben pronte d' espales a la revolució que havia vullgut servir. Els Capitans i Oficials de la Milicia Nacional li anaven dimint uns radere dels altres. La Junta provisional que ell presidia tingué de disoldre's, per orde superior, en 10 d' agost. I al cap de nou dies mes, ell mateix es va vore obligat a fer dimissió de la Comandancia Miliciana, culpant a l' Ajuntament de poca protecció a la Milicia Nacional. L' Ajuntament li admiff la dimissió ab frasses tan pòc cordials com les que consten en acta: «*A pesar de lo infundado e indecoroso de la reclamación... se accede a lo que este recurrente solicita*». I es donà la Comandancia al Capitá mes antic del Batalló, Josep Carlos Juan,—igual que en temps del primer Ayguals—.

En 13 de novembre es formà una Junta de Seguritat pública del Distrif, com seguix: per Vinaròs, Maffes Gil i Francés Forner; per Benicarló, Josep Bosch, advocat, i Antoni Oller, comerciant; per Penyíscola, Rafel Llopis Obiol; per S. Jordi, Jaume Pascual Cifre; per Cálig, Josep Borrás.

Fon en eixe mes la major edat de Isabel II i consegüent proclamació, que Vinaròs celebrá ab la originalitat que consta en els acòrts municipals. Per la matinada del 30 de novembre, hi hagué vòl de campanes i juglá; les barques s'ompliren de banderes, s'adornaren els balcóns de les cases i ixqueren carros triomfals ab xiquetes que recitaven versos alusius. Per la nit, lumenaries generals.

Al se'n demá, 1 desembre, a les nòu del matí van sortir de la Casa Capitular les autoritats i veíns distingits, anant davant la música i massers, i donaren la vòlta llegint en algúns llòcs la proclamació de la Reina. Seguidament entraren en la Parroquial, aon es celebrá Missa Solemne, predicant el capellá del Regiment de Saboia mossén Pere Carrasco. Autoritats i pòble, juraren fidelitat a la Reina, i es cantá el Te-Deum.

Acabades eixes cerimònies, es repetí la manifestació cívica, portant ara l' alcalde el retrat de Isabel II, del que penjaven cintes simbòliques que duien les autoritats com seguix: la cinta espanyola, el Comandant de Marina; la blanca «alusiva a la inocència de nuestra adorada Reina», el Comandant de Saboia, de guarnició en la Vila; la vèrda, simbol del Còdic fonamental, el Comandant de la Milícia Nacional; la blava-cèl, en recòrt de la Reina Mare, el Comandant Militar d' esta Vila i «Cantón»; i finalment, el Retor portava una cinta de tots els colors.

A la tropa se li doná rantxo extraordinari i vi, es feren calderes d' arròs per als pòbres, i es celebrá ball públic en la «escòla de dalt».

En començar l' any 1844, la Milícia Nacional que havia anat pegant toms d' un Ayguals a l' altre, aplegá a la total dissolució, per orde del Comandant General de les tropes del Maestrat, present en la Vila en 5 de febrer. L' Ajuntament ordená per mig de pregó, el mateix día, que dins de tres hores li entregaren els miliciáns totes les armes i uniformes. I s' obrí nòu allistament. (1)

En 31 de mars es constituí l' Ajuntament d' esta forma: Al-

(1) O'Donell, en 1856, va disòldre la M. N. en tota Espanya.

calde, Nicolau Ballester,—el qual no vullgué pendre posseció perque no estaven aprobades encara les actes electorals, i cumplit eixe requisit, prengué la vara en 4 d' abril—; alcalde según, Tomás Juan de Agustí; regidors, Agustí Quixal, Joan Bte. Uguet, Tomás A. Ribera, Baltasar Piñol, Sebastiá Adell i Martínez, Joan Bte. Sires, Agusí Cervera, Geròni Breixano, Francés Bonagarde, Joan Bte. Sanz, Francés Escribano, Miquèl Rabasa, i Francés Brau,—els dos últims no savien firmar—.

En la primera sessió, 6 d' abril, s' acordá demanar al Retor la celebració de Rogatives d' aigua, a causa de la gran sequia que es patía, productora de molta miseria. Accedí el Retor. I com celebrant-se les Rogatives començá a ploure, el día 10 acordá l' Ajuntament que es cantara en la Parroquia un Te-Deum en acció de gracies.

Nicolau Ballester cessá en la alcaldía el día 15, i el sustituf Joan Francés Forner.

A petició verbal del Capitá General D. Federic Roncalí, en 4 de joriol es disposá que la guarnició tinguera son quartel en S. Francés, lliurant-se aixina el pòble dels allotjaments dels soldats.

Pòc mes de mig any havía passat de la proclamació de Isabel II, quan Vinaròs tingué el goig de rebre la visita de la allavons jove i simpática Reina. El día 13 d' agost, a les cinq de la tarde, rebia l' Ajuntament un ofici del Quefe Polític de Tarragona, participant de R. O. que la Reina, ab sa Mare i germana, havía resòlt fer el viatge de Barcelona a Valencia, per tèrra, i per consegüent que es preparara la Vila per a la Regia visita. Mes, la sorpresa fon gran, pos al matí següent, día 14, es presentá part de la comitiva real anunciant la immediata arribada de la Reina, sense temps per a preparar res, ni sisquera el *Palacio* de l' arraval Socós; per lo que es disposá l' allotjament en casa de D.ª Lázara Ayguals.

En efecte, al pòc rato aplegaren les Reals Persones, a les que ixqueren a esperar l' Ajuntament, Clèro i demés autoritats ab tot el pòble. La sensació agradable de Vinaròs fon gran, en

vore que la Reina es presentava sense cap ostentació de força, «sense escolta i sense absolutament ni una bayoneta»—com diu l' acta municipal.—Isabel II fiava en la llealtat tradicional ab que Vinaròs s' havia anat ennoblint de segle en segle. I Vinaròs, agraint a la Reina aquella confiança tan extraordinaria en temps tan revòlts, li demostrá gran entusiasme, acompanyant-la ab vítors en tot moment. La Real comitiva baixá al carrer de San Francés, aon estava l' administració de les diligències; i s' encaminá, a peu, a la Iglesia Parroquial, aon feren oració i adoren els Còssos dels Màrtirs S. Valent i Sta. Victòria,—la qual estava allí des de la exclaustració i clausura de la iglesia de S. Agustí.

Seguidament passaren a la casa de la senyora Ayguals, al carrer de l' Angel, aon foren obsequiades les Reals Persones; i al cap de dos hores, atravesant a peu tota la Vila, es disposá la marxa. L' Ajuntament d' acòrt ab el President de Ministres, presentá a Isabel II un memorial demanant que es començaren les òbres de la carretera a Zaragoza, des de dos centuries i mitja constanment demanada.....

I entre les aclamacions del pòble, seguí son itinerari la comitiva real. Però, un accident allargá un poc mes la afectuosa demostració de Vinaròs. A unes dos centes passes de la Vila, es trencá la llança del cotxe real; i allí acudí tot el pòble a donar l' auxili necessari. Al cap d' un quart d' hora ja estava tot arreglat, i arrancá el cotxe en mig de grans aclamacions. Oliver, qui descriu estes escenes per ell presenciades, fa notar que la jove Reina no va permetre als vinarocencs que estigueren ab el cap descobert, a causa del sol que apretava en aquell calorós día 14 d' agost.

Com a complement del memorial entregat a Isabel II, s' enviá en 7 de novembre una altra detallada Memòria als Diputats a Corts per Castelló i Teròl, escrita pel secretari municipal don Sebastiá Fraile, qui recollí sobre el particular totes les notícies arxivades des de l' mes antic.

El día 13 d' abril del mateix any 1844, l' Ajuntament havia dirigit a la Reina una súplica per a que, per conveniència pú-

blica (1) s'habilitara el pòrt i l'Aduana de Vinaròs ab iguals prerrogatives que 'ls demés del Regne, per no haver-ne cap d'habilitat des de Salòu a Valencia, trovant-se Vinaròs entre mig d'un i altre, a 15 llegües de Salòu i 20 de Valencia. Ademés, afirmava la conveniència de dita habilitació, la importància de la Marina vinarocenca, que a través de les centúries havia anat guanyant lloc preferent en tot el litoral de la Península, fins ocupar en aquells moments la segona matrícula de Espanya.

Efectivament, en tal any, Vinaròs contava 1.442 individus inscrits en la llista especial d'hòmens del mar, 82 embarcacions de 1.ª classe, 101 de segona, 94 de tercera, i 53 de quarta.

Segons els datos oficials de l'Aduana, el moviment del pòrt vinarocenc—millor dit, platja habilitada com a tal pòrt—durant els anys 1844 i 45, fon com seguix: (2)

Valor dels articuls ixits, 5.192.187 rs. velló.

Valor dels articuls entrats, 9.364.873 rs. velló.

Entraren 1.203 naus, fent 30.286 tonellades, ab 7.868 tripulants. Ixqueren 1.093 naus, fent 26.483 tonellades, i 7.417 tripulants. Això tocant al comèrs de cabotatge.

I en quant al comèrs estranger, entraren 26 naus, ab un total de 1.166 tonellades i 215 tripulants; sortiren 25 naus que totalisaren 1.130 tonellades i 208 tripulants, les quals es van endur 604 arròbes d'òli, 216 arròbes d'aiguarent, 1.280 arròbes de garròfes, 90 cafisos d'avellanes, 75 arròbes desperdicis de seda i 62.527 arròbes de vi.

Les dates de dotze anys arrere diuen que en 1833, van embarcar en la platja de Vinaròs les naus estrangeres, òli del país i de l'Aragó valorat en vuit millóns, quatre cents mil reals.

Això demòstra la gran importància a que arribà la platja vinarocenca, només per la seua força natural, sense cap ajuda de ningú. Si les millores d'antic demanades i sempre concedides, però mai conseguides, s'hagueren portat a cap, es fácil imaginar lo que Vinaròs haguera pogut aplegar a ser.

(1) Pareguda petició s'havia fet a les Còrts en joriol de 1841, i a la Reina Mare en agost de 1843.

(2) «Diccionario Geográfico-Estadístico» de P. Madoz, 1850, Madrid.

Completant l'història del 1844, afegirem que'n la sessió municipal del 2 de desembre, el regidor Baltasar Piñol proposà i el Consistòri aprobà, dixer sense efecte el canvi de noms de carrers fet en 1842 a disgust del poble «*habiéndose perjudicado el buen nombre de este religioso pueblo*»—diu l'acta—; i que es llevaren les rajoletes d'aquells noms i es posaren els antics que'l poble seguía nomenant.

L'últim dia de l'any se li donà per mèrits, a D. Joan R. Antolí, la propietat de l'Aula de Lletinitat oficial, que interinament venia regentant des d'abril, per defunció del professor D. Manuel Martínez.

Al cap de deu mesos de la régia visita, en 3 juny de 1845 tornà a passar per la Vila Isabel II, ab sa mare Marfa Cristina i la Infanta Marfa Lluisa Fernanda, en direcció contraria, o siga de pas cab a Barcelona. Esta vegada l'Ajuntament tingué temps de preparar-se, i va fer alçar al portal de Valencia un arc triomfal de tres arcades de 30 pams d'alçada, ab un ròtul de 21 pams d'alt i 10 d'ample, que dia: «Vinaroz a S. S. M. M. y A.»; sobre'l ròtul, dos lleons sostenint els escuts Real i de la Vila; el material era de llens pintat, imitant màrmol, además d'altres ròbes de damasc. A l'eixida, per la part de Barcelona, es construí un arc de murta. Foren adornats els balcons i finestres, i per tota la carrera, de terrats a terrats, es posaren les banderes dels barcos vinarocens. El trànsit real fon molt celebrat, detenint-se en la plassa de l'Hospital o Salvador, per a canviar les cavallerfes. El secretari municipal sr. Fraile, va fer el discurs de salutació en nom del poble, i les campanes es van voltejar mentres durà el trànsit.

Abans d'acabar-se l'any 1845, en 27 de novembre, el Papa Gregòri XVI concedí a la Parroquia de Vinaròs l'alt honor d'agregar-la a la Iglesia de Letrán, otorgant-li conseqüentment les extraordinaries gracies espirituals de la Catedral Romana.

CAPITOL IX.-(1846-55)

Ajuntament. De secretari a Retor. Celebració del casament de Isabel II. Inauguració de l'actual Calvari. La carretera de l'Aragó, realitat. Nou Ajuntament. Còsta i Borrás, Bisbe de Lleida. Campoamor i el mercat semanal. Còsta i Borrás, Bisbe de Barcelona. La campana major. Els Febrer de la Torre i la Puríssima. Invasió del jardí del Guardià de S. Francés. Última baixada a la Vila, de la M. de D. de Misericòrdia, en rogativa. Torre telegràfica. Còsta i Borrás i el port. Última correguda de cavalls, dels llauradors. El forn dels Alfacs, venut. El rellonge actual de la torre. La plassa de bòus vella. L'últim Retor montesià. Carnisseria i peixcateria a S. Agustí. Altre canvi ridicol dels noms de carrers. Pronunciament de 1854. El cólera i rogatives a S. Sebastià que es baixat a la Vila. Grans festes d'acció de gracies. El S. Patró novament en la Vila. Aixample del Cementèri.

LINA R. O. del 25 desembre anterior disposà la constitució de l'Ajuntament bienal, que s'efectuà en el giner de 1846 com seguix: Alcalde, Francés Cabadés; primer finent, Joan Bte. Verdera; segon finent, Diego Forner; concejals, Joan Bte. Crozat, Jaume Sorolla, Pasqual Esparducer, Francés Segura, Ventura Costes i Oliver, Agustí Llorens Uguet, Agustí Francés Alsina, Josep Esteller de Francés, Miquèl Vidal, Nicolau Roca, Joaquim Miralles i Cervera, Antoni Brau i Miralles,—els tres últims no savien firmar—.

El dia 4 d'agost dimíttí el càrrec de Secretari municipal

HISTORIA DE VINAROS

D. Sebastiá Fraile, «per incompatibilitat ab el càrrec per al que acabava d' ésser nomenat ab aprobació de S. M. la Reina». Era, que passada un poc la furia lliberal contra la llibertat de poder seguir cadascú la propia vocació, D. Sebastiá Fraile qui tenia acabada la carrera del sacerdoti des de fea molts anys, pugué anar a Tarragona a ordenar-se de capellá, i seguidament fon nomenat Retor de Vilarreal.

La vacant de Secretaria la ocupá interinament l' auxiliar Oliver,—l' autor dels manuscrits històrics que es guarden a l' arxiu parroquial—. En setembre es doná en propietat, per mig de concurs, al que es presentaren el Mestre Joan R. Antolí, Isidor Sedano i Rogeli Ayguals; l' Ayguals no va obtindre mes que un vòt, i Antolí i Sedano quedaren empatats, decidint l' alcalde la votació a favor d' Antolí.

Vinaròs vullgué celebrar el casament de la Reina Isabel II ab son cosí Francés d' Assís, i en 15 d' octubre, l' Ajuntament acordá fer festes populars els dies 18, 19 i 20 de novembre. Les quals festes consistiren: en una Missa Solemne, ab Te-Deum, els tres dies; apetitosos i abundans dinars per als pòbres, Hospital, i destacament de la Vila; músiques, fòcs artificials, i dos corregudes de novillos.

A l' any següent (1847), se inaugurá el Calvari del Cementèri vell de S. Miquèl. Quan la guerra carlista dels sèt anys, la Capella de dit Cementèri l' havien terraplenada per a colocal allí un canó, i les parets foren assolades. El Retor D. Agustí Vaquer, passades aquelles anormals circumstancies, reedificá les parets del Cementèri vell, per mig d' almoines; i en 1845, predicant la Quaresma, exposá son pensament d' edificar allí un Calvari per a pregar pels difunts, còsa que entussiasmá al pòble. Les òbres començaren tot seguit, aiximateix d' almoines; i al voltant de la Capella del Sm. Crist de l' Agonía, es construiren les estacions, recorrent tot el perímetre del camp. El Dimercres de Cendra, día 17 febrer de 1847, acabada la Missa Major de la Parroquial, es sortí ab provessó presidida per l' Ajuntament, dirigint-se al nou Calvari ja construït, i tingué llòc la solemne cerimònia de la seua benedicció.

En eixé mateix any, Vinaròs va vore, per ff, convertir-se en realitat un dels seus ensòmnis mes vells: la carretera de l'Aragó. Però, a última hora i tot, havia de lluitar ab grans contrarietats. Ara es trová en que la carretera s'havia començat a construir, mes no de Zaragoza a Vinaròs, sino a Castelló, passant per S. Mateu, Morella i Alcañiz, segòns R. D. de 20 febrer de 1847. Vinaròs que tenia raó per a desesperar, no desesperá; ans reconcentrant tota la seua energia, acompanyant-la de la força que li donava la raó reconeguda constanment a través de dos segles i mig, dirigí a la Reina, en 12 d' abril següent, una valenta exposició fent història de la gestació, dos vòltes centenaria, de dita carretera, i reclamant els seus drets incontrovertibles, i encara de conveniència pública, per damunt dels que puguera ostentar Castelló.

De tal efecte fon la exposició a la Reina, que en 25 de juny es doná una R. O. «accedint S. M. a les fonamentades raóns en que l' Ajuntament de Vinarón ha apoiat la seua sollicitut, sobre que 'l camí ja començat de Morella a S. Mateu s'allargue fins a Vinaròs». Difa R. O. fon comunicada en 2 de joriol pel Governador Polític de la Província D. Albert Rodríguez, a l'alcalde D. Francés Cabadés.

La carretera de l'Aragó quedava, a la fi, conseguida: dos cents trenta nou anys de trevalls i desilusions havia costat!

L' Ajuntament per al biení 1848-49 el formaren en 1 de giner: Alcalde i tinens, els mateixos del biení anterior; concejals, J. Francés Salomó, Agustí Quixal, Miquèl Vidal, Josep Esteller, Josep Pérez, Josep Corrau, Sebastiá Jordán, i els cinc que no savien firmar Celedoni Quer, Sebastiá Brau i Miralles, Francés Redó, Agustí Boix i Rasqual Gombau.

El día 17 del mateix giner (1848), es llegí en sessió municipal, un ofici que 'l fill de la Vila Dr. D. Josep Domingo Còsta i Borrás enviava des de Valencia, ab data del 14, fent saver que 'l Papa Pío IX havia confirmat la presentació que d' ell feu la Reina per a Bisbe de Lleida; i s' ofería en tot al seu pòble. S' acordá l'agraiment i felicitar-lo. En 19 de mars, Còsta i Borrás era

consagrat en Madrid, pel Nunci del Papa, per a la dignitat episcopal. Vinaròs celebrá ab emoció l'enlairament de son fill il·lustre que a tots havia de superar.

Un gran poeta de Castella vingué a presidir, en 13 de juny, una sessió de nostre Ajuntament: Ramón de Campoamor, Quefe Polític de la província castellonenca. Assistiren a la sessió, també, els majors contribuïents, donant-li caràcter de gran solemnitat. Era per a demanar al Govern: l'habilitació de l'Aduana del pòrt de Vinaròs; que la Comandancia de Marina «de la província de Tortosa» es traslladara aquí; que Vinaròs finguera Quefe Civil com a capitalitat del Distrit; i que es consentira l'habilitació de l'ex-convent de S. Agustí per a carnisseries i peixcateria.

Com el Governador-Poeta demostrava son interès per nostra Vila, vuit comerciants i veïns nostres, al front dels quals signava Joan Baldrich, li demanaren per a Vinaròs un dia de mercat semanal, cosa que estava en les seues mans concedir. L'informe de l'Ajuntament fon favorable. Y Campoamor concedí, en 28 d'octubre, el mercat semanal, que començá a celebrar-se en dilluns al carrer del Socós i plassa del Salvador. (1)

Els mèrits de Còsta i Borrás eren tan rellevants, que novament l'exaltà Isabel II, presentant-lo per al Bisbat de Barcelona en 18 juny de 1849; entrá oficialment en la capital catalana, el dia 9 maig de l'any següent.

En 31 d'octubre del 1849, es procedí a fondre la campana major de la Parroquial. Doná de pes, 120 arròbes de 36 lliures valencianes; i importá son cost, 146 duros. El dia 3 de novembre fon traslladada la campana al peu del campanar. Se li grabá la inscripció: «Fundida en 1849. Consagrada por el pueblo de Vinaroz al Señor», i a la part contraria, una creu ab un gèrro a cada costat. Era la campana gran de l'any 1746, quina inscripció fon: «S. Deus + S + Fortis + S + Inmortalis Miserere + nobis + S + María + Ora pro nobis + Anno

(1) Ara el mercat semanal es en dijous, i es celebra en les places de S. Agustí—comestibles,—i de S. Antoni—roba, quincalla i demés—.

1746 + H + = *Josephus Gustave me fecit*; i tenia grabades les imatges de Jesús i Maria, una a cada extrem de diàmetre, i entre les dos, sta. Bárbara i S. Sebastià; pesava 35 quintals.

Dixem historiat al capítol IV d'este volum, les vicissituds per les que passà el patronat de la Casa Febrer de la Torre sobre l'Altar i Imatge de la Puríssima de la Parroquial. En 15 desembre de 1849, el Cap de la Casa D. Manuel Maria Febrer de la Torre, Gentil-Hom de Cambra de S. M. ab eixercici, junt ab el Retor D. Agustí Vaquer, de la Orde Militar de Montesa, i mossén Vicent Cavaller, arxiver de la Iglesia, reunits en la Sala Capitular parroquial, alçaren acta reconeixen el dret «inmemorial» de la familia Febrer sobre el referit patronat; per aixó, i ademés per ésser la Inmaculada Patrona, també, de la Orde Real de Carles III, de la que era Cavaller D. Manuel Maria, manifestá este sa voluntat de tornar a obligar-se ell i els seus herèus, en tots els drets i obligacions d'aquell patronat,—no eixercit des de fea un grapat d'anys,—encarregant-se de fer altra vòlta la festa del 8 desembre, traure en provessó tal dia i per Còrpus, la Imatge de la «seua propietat», i posar llums a l'altar durant la Missa Major dels dumenges i festes.

Esta acta sembla demostrar que 'ls que la signaren desco-neixien el «Llibre de la Cofraria de la Puríssima», que estaria, potser, oblidat entre els papèrs de l'arxiu parroquial. Aixina ho fa suposar l'afirmació del «dret inmemorial», que no era tal sino que naixia del según tèrs del sègle XVIII; i lo de la Imatge «de la propietat» dels Febrer, cosa pleitejada l'any 1807, quedant formalment propietat de la Iglesia Parroquial (V. cap. IV d'este volum). Dita Imatge, es llig en el manuscrit «*Noticies històricas*» de Oliver, que se la va emportar D. Josep Maria Febrer de la Torre i Llano, predecesor de D. Manuel Maria.

Quan,—com dixem escrit,—tingué llòc la venta per l'Estat de l'ex-convent de S. Agustí, i cedí a la Vila el de S. Francés per a Presó del Partit, posá a la venta en pública subasta l'hòrt d'este últim, anunciant-se en el «*Boletín Oficial*» de la provincia. L'hòrt de S. Francés passá aixís a poder de Josep Chuliá;

peró, en l'acta de remat de la subasta, es fea constar, que la venta era de dit hòrt, i en la carta de pago s'afegia l'apropiament del terrenó aon estava el «jardí del Guardiá». L'hòrt fon convertit en solars, i el «jardí» el va vendre Chuliá a Lluís Galf, qui començá a construir allí dos cases.

L'Ajuntament formá expedient per a que es suspengueren eixes construccions. I en 10 juny de 1849, essent alcalde D. Joan Bte. Verdera, per orde del Quefe Polític de la provincia, els pèrits Diego Forner i Agustí Vilar, efectuaren la medició dels terrenos, resultant que l'hòrt de S. Francés tenia dos jornals i 600 ceps, i el «jardí del Guardiá» 200 ceps. La qüestió aplegá fins al Concell Provincial, qui per resolució de 25 giner de 1850 doná la raó a l'Ajuntament «per haver-se edificat les cases fóra del terrenó que cónsia en la escriptura d'adquisició» de Chuliá. Tal resolució fon aprobada pel Quefe Polític en 28 de febrer següent. No havia mes remei que assolar les cases i dixer lliure el «jardí del «Guardiá» invadit ilegalment; mes, la viuda del Chuliá demaná prórroga en 27 d'abril i en 18 desembre, essent alcalde D. Agustí Ballester; i finalment el Muniçi abandoná la qüestió.

L'any 1850 tingué llòc la última baixada a la Vila, de la Patrona, en rogativa d'aigua. Prenem la descripció, de la que cónsta a l'arxiu parroquial, escrita per mossén Batiste Maspons, i que girada fidelment diu: «En el 17 de febrer d'este any, a petició de l'ilustre Arcipreste, pujaren quatre del Clèro, per la tarde, a l'Ermitóri de Ntra. Sra. de la Misericòrdia, per a baixar-la al pòble i implorar el benefici de la pluja per mig de nòstra amorosa Mare; i efectivament ho verificaren, havent llegit l'acòrt en la sacristia de l'Ermita, davant de l'Ajuntament i Clèro. Van arribar en fer-se de nit, en provessó de rogativa, pel carrer de Cálig, ab la Imatge de Nostra Senyora portada en braços per capelláns; i allí es colocá en peanya, i es portá pels carrers de la provessó ab una gran i devóta concurrència com mai s'ha vist. Durant la provessó, dos sacerdots i el sr. Retor, exortaven a penitència; i algúns xiquets i xiquetes anaven plorant, vestits de penitents. A l'aplegar la provessó a la Parroquia, el Retor

acabá ab una plática, cridant a penitència en este temps tan pròpi per ésser primer dumenge de Quaresma. A l'endemá, es començá una solemne rogativa de matí i de tarde, sense alcançar l'aigua fins el 12 maig, dumenge de l'Ascensió, en que es va fer la festa i es fa a la Verge tots els anys; pero, encara, que no hi ha novena, en este any el Retor determiná fer-la, per a vore si alcançaríem dit benefici; i en efecte, als tres dies del novenari començá a ploure tan benéfica i abundantment, que ningú dubtá que era cosa maravellosa. Agrait el pòble a tan gran benefici, es tractá de pujar la Imatge de Ntra. Senyora a l'Ermita, i es virificá el día 20 de maig. Despuntá tan alegre día, i a les quatre del matí sortí la provessó de la Parroquia, i donant la vòlta pel pòble passá a la eixida pel pònt, aon el Retor va fer una tènbra despedida, i també un xiquet vestit d'angel, en nom de tot el pòble; i en arribar la provessó dalt de la montanyeta, es trová ab la que sortí de l'Ermitori portant al Màrtir S. Sebastiá. Aquí parlá alfra vòltra el Retor, qui també feu el sermó en la Missa Major que es cantá en l'Ermitori; acabant la festa ab unes solemnes Vespres per la tarde; i es retirá el pòble de Vinaròs, guardant imborrable memòria d'este día per a tota sa vida. Alabat siga el Senyor que tan felissos dies concedix als pòbles que creuen. Vinaròs, 1 juny de 1850. J. Batiste Maspons, pvre». (1)

Tot fon d'acòrd ab l'Ajuntament, com cònta en les actes municipals.

A 5 de setembre següent, la Direcció general de comunicacions disposá que es construïra una torre telegráfica damunt del campanar de la Parroquial; mes, l'autoritat eclesiástica s'oposá, a causa dels perills per al pròpi campanar i per a la iglesia; i no es portá a efecte.

Havem vist en els cinq anys anteriors com la gran figura de Còsta i Borrás començava a destacar-se en la societat espanyola. Vinarocenc de còr, aprofitá tota la seua influència per a conseguir portar a la realitat l'antic ensòmni del pòrt, que,

(1) En este document veem per primera vegada el títol d'Arcipreste al Retor de Vinaròs.

ja semblava irrealisable. Els efectes de la seua intervenció començaren a vore's des de l'any 1851. El dia 11 joriol de dit any es presentá en la Vila l'inginyer D. Manuel Caravantes, nomenat per l'inginyer Quefe del Distrit D. Luci del Valle, segóns orde del Governador de la provincia, a fi d'alçar el plano del mòll, còsa que va fer tot seguit. El dia 17, dit inginyer va reconèixer les pedreres del Puig, de la Nau, i de la Sèrra de l'Ermita. Y el 18, se'n torná a Valencia, a formalisar la Memòria i portar avant els treballs preliminars.

L'espena eficaç ja estava donada. A la década següent seria la inauguració de les òbres del mòll.

El dia 6 d'agost de dit any 1851, en les corregudes de cavalls que acostumaven celebrar els llauradors per la festa del Salvador abáns de la provessó, resultá atropellat un jove de 25 anys, fill d'Algimia de Almonacid, qui havía vingut a Vinaròs a vendre gaiatos; les ferides foren tals, que morí a l'aplegar a l'hospital. Des de eixe any en avant, ja no s'han celebrat mes corregudes.

En eixe any, l'Ajuntament formá expedient per a la venta de les finques de Pròpis, Molí d'en Tarragó i forns dels Alfacs i el Nòu. Era Alcalde «Corregidor» D. Josep Galiana, conforme a una R. O. de 29 desembre de 1850. En el 51 torná a ocupar l'alcaldia D. Agustí Ballester, qui seguí en el càrrec per tot l'any 52. El forn dels Alfacs (o carrer S. Joan) passá a propietat particular de Pasqual Esparducer, per 11.760 rs.

Només contava el rellonge del campanar 33 anys, quan ja estava tan envellit que fon precisa la sustitució, acòrt que prengué l'Ajuntament en 27 setembre de 1850. Es van pressupostar 9.000 rs.; i per subasta s'adjudicá l'òbra al rellonger Josep Verdú i Carbonell per 8.000 rs. i el rellonge vell. En 1 d'abril de 1852 s'estrená el rellonge nòu, qu'es l'actual.

Un mes abans, en 27 de febrer, Pau Gonel, Josep Pérez i Domingo Bover, van solicitar la construcció d'una plassa de bòus en el llòc que ocupava el Fòrt de la Constitució, junt a la platja del Clòt. Allí s'alçá el primer tauródromo al cap de deu anys, en el mateix llòc que ocupa l'actual; pero, aquell, sense preten-

sions, només com a plasmació moderna de l'antiquíssima afició vinarocenca.

El dia 11 d'abril (1852), morí el últim Retor Cavaller de Montesa que ha regit la Parròquia de Vinaròs, Fra D. Agustí Vaquer. També fon l'últim Prior del Temple de Valencia, càrrec important que eixercí junt ab el de Retor de Vinaròs. Durant 32 anys estigué al front del curat d'ànimes de la nostra Vila, i son recòrt ha aplegat viu i amable fins als nostres dies, atribuïnt-se-li per la gent del pòble, coses extraordinaries. (1)

L'ex-convent de S. Agustí, conforme s'havia demanat uns anys arrere, s'habilità en els baixos per a la venta de carn i peix, i allí es traslladaren carnisseries i peixcateries en 11 d'abril de 1853. (2)

Començà l'any 1854 ocupant l'alcaldia D. Josep Galiana, el qual fon nomenat en 2 de mars, Jutge de 1.ª instancia i l'alcaldia quedà a càrrec de D. Fernando Zanón. Este senyor, segurament per a deixar memòria de son pas per la Casa Capitular, no trovà altre mig que canviar tots els noms dels carrers de la Vila, sense dixer el nom de cap Sant, sense tindre en cònter el fracàs dels de l'any 42. Només respectà el de San Sebastià. La llista del canvi no tenia ni cap ni centener, però li sobraven ridicoleses, com les de anomenar carrer «de la Lluna», al de sta. Mònica; «del Clavell», al de sta. Rita; «de la Fonda», al de sta. Ana; «del Coronel», al dels Sants Metges; «del Poll», al de sta. Bàrbara; plassa «de l'Artiller», a la del Santíssim, i «la Valentina», a la de S. Valent....

La ridícula animositat de Zanón contra els Sants, li fon pagada pel nou Pronunciament, ocorregut el tercer dumenge de joriol, festa de S. Valent, tirant-lo de l'alcaldia. Tot l'Ajuntament fon destituït, i canviat tot el personal per altre de incondi-

(1) Es ben digne, el Retor Vaquer, d'ocupar un lloc en el Panteón d'Il·lustres que Vinaròs deuria alçar a la memoria dels seus fills notables, i dels que no essent vinarocencs de naiximent ab l'amor de Vinaròs han perfumat la seua pròpia vida i notabilitat.

(2) Tal lloc han ocupat, fins que damunt d'ell s'ha construït el mercat de nova planta en nostres dies.

cionals de la nòva revolució; i la Junta de Salvació que es formà, posà al front de l'alcaldia a D. Joan Uguet, Aixina repercutia aquí el nou Pronunciament militar, altra volta a favor d'Espartero i de les Còrtes Constituents, ben pròntes ametrallades i disòltes per O'Donell.

Com si les calamitats polítiques no foren prou, aparegué el còlera morbo per acabar d'apanyar-ho. Revolucionari i tot, l'Ajuntament de la Vila encara no confonia les idees de política i religió; i aixís, d'acòrt ab el Clèro, el dia 23 d'agost, ab gran acompanyament de pòble, es traslladaren els comissionats a l'Ermita per a baixar a S. Sebastiá i demanar-li son auxili contra la terrible epidèmia.

A les sis del matí baixava la provessó de l'Ermita, arribant a les vuit a la Vila, carrer de Cálig, front a la casa de la viuda de Joan Bte. Escrivano, aon esperava el demés Clèro, Ajuntament i el pòble en pes. Allí, la Imatge de S. Sebastiá es posà en una taula, i el Retor mossén Vicent Piñón feu un discurs manifestant la fe tradicional de Vinaròs en el Sant. Enseguida s'organisà la provessó que anà per la plassa del Salvador, Socós, S. Antoni, platja, S. Agustí, Major, acabant en la Parroquial ab grans víftors.

El dia 26 començà un solemne Novenari. El primer cas de còlera es presentà en la Vila el 2 de setembre i l'últim fon en 20 d'octubre, morint en tal espai de temps 77 persones, o siga un terme mig de tres defuncions per cada dos dies. El 21 d'octubre es cantà solemne Te-Deum, per vore 's la Vila lliure ja de la terrible pèsta que estava assolant a molts pòbles.

A fi de que 'l pòble puguera exteriorisar el seu entusiasme per mig de festes de carrers en acció de gracies, el dia 27 d'octubre acordà l'Ajuntament, en unió del Retor, que S. Sebastiá no seria traslladat a l'Ermita fins el dia 20 de novembre.

Començà les festes l'Ajuntament el dumenge dia 29 d'octubre, ab Missa Solemne en la Parroquial, a honor de la M. de D. de la Misericòrdia, S. Sebastiá i S. Ròc, predicant el Retor. Per la tarde, Provesió general, ab les tres Imatges, acompanyant la música i assistint mes de dos cents hòmens portant aixà.

Día 1 de novembre, funció religiosa del carrer de S. Sebastiá, predicant mossén Batiste Maspons. Día 4, festa dels fusters a S. Josep, ab Missa Major, sermó per l'exclaustrat franciscá P. Sebastiá Roso, i provessó general, concurrint els fusters de blanc, de ribera, de carros i tonellers. Día 5, festa dels llauradors a la Patrona; en la Missa Solemne predicá mossen Carlos Puchol; es van disparar tres traques i fusileria; a mig dia es donaren calderes d'arròs als pòbres; Provessó general ab número extraordinari de llums; per la nit, al balcó de la Casa gremial del Salvador, es feren pantomimes deombres—precursores del cine.—i ball de juglá.

Díes 6, 7, 8 i 9, festes ab Missa Major, dels carrers del Roser, S. Vicent, Angel i sta. Rita.

Día 11, festa del carrer S. Francés en la iglesia de l'exconvent, predicant mossén Puchol. A l'altar major es colocá la Puríssima, S. Francés i S. Pasqual. Per la nit, juglá i fòcs.

Día 12, festa de la Marina, en la Parroquial, predicant el P. Roso. Durant la Missa Solemne es van disparar tres traques i tres canonades en la plassa, ab un canó del calibre 6, que ocasioná molta frencadissa de cristals. A les dotze, dinar als pòbres en la plassa de S. Agustí, aon havfen posat a la porta de l'ex-convent, un gran altar ab les Imatges de S. Sebastiá, S. Pere i S. Tèlm. Per la tarde, Vespres a gran orquesta i Provessó general ab la Imatge del S. Sebastiá de l'Ermita, presidint l'Ajuntament, acompanyat d'un piquet de Nacionals que anaven fent descárregues; aiximateix disparaven dos canóns situats al peu del campanar i al Fortí de S. Antoni, i ademés cinc traques; en la plassa Parroquial, en la de S. Antoni, al Fortí, davant l'altar de S. Agustí, i altra vegada en la plassa Parroquial a l'entrar S. Sebastiá en la Iglesia.

En l'altar de la plassa de S. Agustí, es van fer ombres xinesques i juglá, per la nit, com s'havía fet en la vespra.

Del día 13 fins al 17, seguiren ab Missa i juglá, les festes de la plassa S. Valent, carrer Socós, S. Gaetano, S. Domingo i plassa de S. Agustí.

El día 18, festa de les fadrines a la M. de D. de la Misericòr-

dia: Missa Major a tota orquesta i sermó; per la tarde, Provesó general de la Patrona, ab xiquetes vestides de blanc que anaven tirant flors i versets.

Día 19, festa del Clèro al Santíssim Sacrament: Missa a gran orquesta i sermó que predicá el Vicari mossén Sebastiá Brau. A mig día, almoines de dos quinsets als pòbres i als presos. Tarde, Provesó general, molt vistosa, ab xiquets vestits de pelegríns, angels i soldats románs armats, i xiquetes de verges, ixint les Imatges de S. Vicent, S. Isidro, S. Ròc, S. Valent, Sant Sebastiá de l' Ermita, Ntra. Sra. de la Misericòrdia i el Santíssim Sacrament. Presidí l' Ajuntament i hagué música, dos juglars i traques.

Conforme s' havia acordat, el día 20 fon el retorn de Sant Sebastiá a l' Ermita, verificant-se a les cinq del matí ab extraordinaria emotivitat. En el Santuari es celebrá Missa Solemne, ab sermó i música, assistència de l' Ajuntament, autoritats i gran concurrència de pòble.

A l' any següent (1855), ab les mateixes formalitats i solemnitats de l' anterior, es torná a baixar de l' Ermita a S. Sebastiá, en rogativa també contra el còlera; va permaneixen el Sant Patró en la Parroquial fins el 13 de novembre en que fon retornat al Santuari. No havem vist notícies de cap invasió colérica en la Vila en eixe any.

En el mes de joriol del mateix any fon beneída la part d' aixample agregada al Cemeteri de S. Gregòri, ja acabades les òbres. L' aixample, a instància de la Junta de Beneficència, s' havia acordat l' any 1851; s' adquiriren els terrenos necessaris en dit any i en els 1853 i 55, en quin mes de juny s' aplegá al cap de les òbres.

En este any 1855, van haver tres alcaldes; Domingo Adell, Josep Gil i novament Joan Uguet, el del Pronunciament de l' any anterior.

CAPITOL X. - (1855-71; 1817-72)

Celebració del Dogma de la Puríssima. Reserva del Sm. en S. Francés. Reconstrucció d'altars en S. Agustí. Fundació de les Conferències de S. Vicent de Paul. L'Obra del Catecisme. L'organiste Argemí. Fundació de la Cofraria del Carme. La campana de Còsta i Borrás. Capella del Cementèri de S. Gregòri. Célebre Missió de Sanz i Forés, qui funda la Congregació de les Esclaves. L'Ajuntament felicita a l'Arquebispe Còsta i Borrás. Les monjes de la Consolació i l'Hospital. La «Minerva» del Santíssim. Còses de l'Ermita (1817-72): La «redonda» invadida. Altars de S. Josep i del Roser. Les pintures al fresc, de Oliet. Emoluments i obligacions de l'ermità.

VINARÓS celebrà solemniament la Definició Dogmàtica de la Inmaculada Concepció de la Verge Maria, en la festa de S. Joan de l'any 1855.

Per la vespra, dia 23, hi hagué en la Parroquial solemnes Vespres i Completes, gran vòl de campanes, i per la nit llumenaries en tota la població que volia demostrar l'entusiasme que sentia per la consagració del gran Mistèri marià que Vinaròs venia adorant i defenent des de mes de quatre segles abans.

En despertar el dia 24, es va voré l'adhesió popular adornant les fatxades de les cases com en festa extraordinaria. En la Parroquial fon colocada la Verge Inmaculada a l'altar major, baix majestuós doser, tenint als costats a S. Joaquim i Sta. Ana. La Missa Solemne es celebrá ab exposició de S. D. M.; feu el

panegiric un Reverent del Clèro, i s'acabá cantant-se el Te-Deum. El testic presencial Oliver, a qui devem els detalls de casi tot este capitol, (1) escriu que'l pòble omplía la iglesia de gom a gom.

Per la tarde tingué llòc una lluida provessó, a la que assistí gran concurrència de persones «de totes classes i opinións polítiques». Davant de la Puríssima, portada per quatre sacerdots, anaven xiquetes vestides ab túnica, vèl blanc i llassos blaus, portant al còll la medalla milagrosa i a les mans un emblema de la Verge. Presidí l' Ajuntament.

Als pòbres se 'ls obsequiá ab una almoina consistent en un pa i metàlic.

El día 8 de joriol, celebrá aiximateix el Dogma de la Inmaculada, la Tercera Orde franciscana en la iglesia de l' exconvent de S. Francès, ab gran magnificència. Dita iglesia ab motiu d' esta festa, restablí la Resserva del Santíssim Sacrament, que no tenia des de la ex-claustració.

El bo d' Oliver, en la descripció inflamada que feu de tals actes, acaba ab unes frasses que revèlen ben al viu l' estat d' aquella época: «en prèmi de tot,—diu,—que tornant tots al bon camí, acabe el castic que Deu mos envía per nòstre descarrilament, i vixcam en pau i com germáns.»

Com ja queda historiat, al temps de la ex-claustració, la iglesia de S. Agustí quedá sense un altar, i serví sucessivament de quartei, magasem, presó i escòtes. Al front de dita iglesia quedá l' ex-claustrat P. Agustí Ribera, com a Mestre de párvuls, qui hábilment conseguí de l' Ajuntament, en 1843, l' habilitació d' un primer altar per a dir missa i catequisar als xiquets. Pòc a pòc, ab l' ajuda del pòble, aná refent la iglesia des de que en 1847 s' obrí al culte públic. La Parroquial li va tornar el Còs de Sta. Victòria, el Nasareno i demés. Imatges; i contribuí a la reconstrucció, cedint-li l' altar de S. Cristòfol per al Tabernacle de la Capella de la Comunió, i l' altar de S. Pasqual per al Nasareno i el Còs de Sta. Victòria.

(1) Arxiu parroq.: «Mesa revuelta» «Noticias históricas», «Diferentes noticias», m. s. de Oliver; «Libre de acorts» parroquial.

En 1855, tenia ja S. Agustí set altars construïts, i pogué celebrar la Semana Santa per primera vegada, encara que com una sombra de l'antic esplendor, pos les grans provessóns eren ja còsa de la Parroquial des de la ex-claustració.

Ja només faltava un altar major digne, pos el que existia provisionalment era fet de tròsos de retaules que s'havien pogut arreplegar. En febrer de 1856, el P. Ribera demanà permís al Governador Eclesiàstic de Tortosa, per a la construcció del nou altar major. Les òbres es van manpendre deseguida resultant el magnífic altar ab la gran escultura de S. Agustí que avui admirem.

El mateix any 1856, a 19 de novembre, fundaren en la Vila la Conferencia d'hòmens de S. Vicent de Paul, D. Baltasar Piñol, D. Josep Escribano, D. Josep Oliver, D. Josep M.ª Quadrado (de Palma de Mallorca), i els preveres mossén Joan Bte. Maspons i mossén Joaquim Gombau, elegint-se als tres primers President, Tesorer i Secretari, respectivament. El Concell general de les Conferencies, en 29 juny de 1857, acordá la agregació de la de Vinaròs; lo que ho comunicá el Concell Superior de Madrid, donant-se cónter en la Conferencia del 5 de joriol. El día 19 del mateix mes, es consagrà la Conferencia vinarocença als Sms. Còrs de Jesús i de Marfa; i en 17 d'octubre, fundá una escola de Doctrina Cristiana en la Capella del Calvari, en la que s'allistaren 434 xiquets que concurríen els dillúns, dimecres i divèndres, en ferse de nit, actuant de mestres alguns socis d'honor i actius.

L'Arquebispe de Tarragona Còsta i Borrás, que feu la entrada oficial en la Arxidiocessi el día 3 de novembre d'aquell any (1857), dins del mateix mes, día 24, enviá la seua benedicció a la Conferencia, concedint 80 dies d'Indulgencia per cada acte de caritat que feren els sòcis de Vinaròs. Igual va fer el Bisbe de Tortosa D. Gil Esteve i Tomás, el día 22 giner de 1858, concedint 40 dies d'Indulgencia per cada acte de caritat, i altres 40 per cada vegada que'ls sòcis es dedicaren a ensenyar als xiquets de la Doctrina.

Al cap d'onze anys, la revolució de 1868 va disòdre eixes

Conferències que no tenen altre fi mes que ajudar a la Humanitat desheretada, tractant als pòbres fraternalment. Passats dotze anys mes, tornaria a renaixer la Conferència vinarocenca de cavallers.

La Conferència de senyores de S. Vicent de Paul, es va fundar el dia 4 de desembre de 1863, essent la primera Presidenta D.ª Josefa Ballester, Vis-Presidenta D.ª Palmira Febrer, Tesorera D.ª Concepció Gil, i Secretaria D.ª Concepció Esteller. Esta Conferència subsistí a través de la revolució del 68.

Uns anys abans, en 30 maig de 1858, s'inaugurá també en la Vila la Obra Santa del Catecisme, baix la direcció de la Junta Subalterna d'esta Arciprestal, conforme a les disposicions del Bisbe de Tortosa. Les comissions catequístiques es formaren ab eclesiàstics i seglars de la Conferència de S. Vicent de Paul que ja s'havía avançat a l'Obra en un any. La catequesis dels xiquets s'implantá en les iglesies de S. Francés, S. Agustí, Sta. Magdalena, i Calvari; la de xiquetes en la Párrroquial.

Per tals anys exercia el càrrec d'organiste i Mestre de Capella Francés Argemí Casamada, qui en 1859 passá a organiste d'Alcalá. D'acòrt Ajuntament i Clero, donaren el càrrec a Geroni Perera, en 12 d'agost de dit any. Al pòc, l'Argemí desitjant tornar al seu pòble, permutá ab Perera, i s'encarregá novament de l'òrgue i de la Capella de Vinaròs, fins la seua mort que ocorregué 28 anys mes avant.

El dia 15 giner de 1860, es constituí canònicament en la Párrroquial, la Cofraria de la Mare de Deu del Carme. La cerimonia tingué llòc per la tarde, en l'altar de S. Valent, i oficiá el Provincial de la Orde dels Carmelites Fra Vicent Rubió, ab l'Arcipreste mossen Piñón, vestint acte seguit l'Escapulari gran número de devòts.

La campana gran refundida l'any 1849, ara fon refundida altra vòlta l'any 1861, a despeses de l'Arquebispe Còsta i Borrás. El dia 16 de joriol arrivá a la platja del Barranc, el llaud que portava la campana, patronat per Francés Forner, isant tot

seguí la bandera espanyola i la d' esta matrícula. El patró passá a donar avís al Retor i a l' Alcalde. A l'endemá, a les sis de la tarde, carregada la campana sobre dos carros units, —dels de pipes de vi, —adornats ab banderes, es traslladá cab a la plassa Parroquial, no permetint l' entussiasme popular que s' utilisaren cavalleries, sinó que posaren als carros una corda a la que s' agarrá una gran multitut d' hòmens. Aixina, acompanyats de gran gentada, del juglá i de la música, van donar la vòlta pels carrers de S. Sebastiá, Alcanar, S. Cristòfol, plassa Parroquial, Major, Travessia, S. Antoni, Socós, Salvador, i Cálig, fins la casa de D. Josep Meseguer, (cunyat de l' Arquebisbe). Allí es vitorejá a Vinaròs, a Còsta i Borrás, a l' Ajuntament i al Clero; i seguidament fon traslladada la campana al péu del campanar.

El día 19 per la tarde, l' Arcipreste beneí la campana ab tota solemnitat, i en acabant fon pujada a la torre per mig dels aparells marítims convenienment dispostos que permetiren fer-se la operació «ab asombrosa brevetat». Colocada la campana en son llòc, tocá la música i es tiraren confits en abundancia des de 'ls balcóns de les cases Capitular i Arciprestal. Fon un día de festa popular, pos fins els trevalladors d' arts i oficis van suspendre el treball; la plassa Parroquial oferia un còlp de vista magnáfic, adornada ab mes de 40 banderes dels barcos de la matrícula. A la benedicció assistí la Corporació Municipal i demés autoritats militar, de marina, etz.

La campana té grabada aquesta inscripció: *«El Ayuntamiento, el Clero y la villa de Vinaroz, siguiendo las piadosas huellas de sus mayores, ofrecen, dedican y consagran a S. D. M. en el Augusto Sacramento del Altar, esta campana que ha sido refundida en la Ciudad de Reus en el año 1861 por disposición del Exmo. Sor. Arzobispo de Tarragona natural de dicha villa.»* Y també: *«Este trabajo ha estado a cargo de José Pomerol y Ramón Pomerol hijo, en cuya fábrica se ha purificado y mejorado el antiguo metal. Pesaba antes 33 quintales 1 arroba 13 libras catalanas, y*

ahora 35 quintales. Ostenta además els grabats de una Custòdia, S. Josep, S. Pere, la Verge, i els escuts de l' Arquebisbat de Tarragona i de la Vila de Vinaròs.

Des de la guèrra carlista dels set anys, en que la Capella del cementèri vell de S. Miquèl fon terraplenada i utilisada per a l' artilleria, el Sant Crist de l' Agonía que allí es venerava havia sigut traslladat a la Parroquial. L' any 1861 es començá a construir la Capella del Cementèri nou de S. Gregòri; i acabada la obra en 1862, an ella es traslladá el Sant Crist, organísant-se una provessó fúnebre que sortí de la Parroquial a les tres de la tarde del día 25 de mars, assistint ab el Clero, l' Ajuntament i gran concurs de pòble. Arribada la provessó al Cementèri, l' Arcipreste mossén Piñón beneí la Capella, es colcá el Sant Crist de l' Agonía a l' altar, i acabá la còrprenedora cerimònia ab una oració fúnebre que sentidament va pronunciar el mateix Retor.

Al se'n demá es celebrá allí la primera Missa, que fon a intenció de Nicolau Ballester.

Data memorable dins l' orde religiós es la del 7 al 25 novembre de 1863, en que es celebrá en la Vila una gran Missió, i quedá instituída la popularíssima Congregació de les Esclaves de la Mare de Deu dels Dolors, formada per fadrines.

Dirigí la Santa Missió el allavóns Canonge Lectoral de Tortosa Dr. Benet Sanz i Forés (qui mes avant fon Cardenal-Arquebisbe de Sevilla); eren ab ell, els missioners, mossén Villuendas (Retor de Vilarreal), mossén Ramos (Retor de Ribesalbes), i mossén Castelló (Retor de Onda). El día 7—dissabte—a les sis de la tarde, fon la entrada de la Missió pel Camí del Pònt; allí els missioners van besar tèrra, i s' organísá la provessó de rogativa, portant el pendó de la Verge dels Dolors el Dr. Sanz i Forés. La provessó molt numerosa i presidida per l' Ajuntament ab son alcalde D. Josep Rafels García, seguí pel carrer S. Cristòfol a la plassa del Salvador, donant la vòlta de costum fins la Parroquial, aon mossén Villuendas llegí el Decret missional del Bisbe de Tortosa Dr. Benet Vi-

lamitjana; i a seguit, el Dr. Sanz i Forés pronunciá el primer sermó.

El dia 24 es celebrá un Combregar General, portant la Comunió a quinze malalts i sis presos; fon presidida esta provesó eucarística, per l' Ajuntament.

El mateix dia aplegá el Bisbe Vilamitjana pel Camí del Pònt; i el 25 celebrá la Missa de Comunió General, predicant el Doctor Sanz i Forés; reberen la Comunió 411 hòmens i 1.500 dones, durant tres hòres la grandiosa solemnitat.

Com a final, presidint el Bisbe, es celebrá una gran provesó ab el quadro de la Mare de Deu dels Dolors, Patrona de la Missió. Dit quadro fon colocat en el canzell de la Iglesia i es declará establida la Congregació de les Esclaves de la Mare de Deu dels Dolors, formada només per solteres.

Els dies 26 i 27, el Dr. Sanz i Forés doná Eixercicis Espirituals a les fadrines que es van inscriure en la Congregació de les Esclaves.

Dels sermóns missionals ne predicá 30 el Dr. Sanz i Forés, 17 mossén Villuendas, 6 mossén Castelló, i 5 mossén Ramos. La concurrència fon tan extraordinaria que, de nit, havien d'estar obertes de bat a bat totes les portes de la Iglesia, perque quedava gent al carrer. Per a les confessions s'emplearen els 4 missioners, 14 capelláns forasters, i 17 de la Vila.

A l' any següent moría en Tarragona el mes ilustre fill de Vinaròs, l' Arquebisbe Còsta i Borrás. L' Ajuntament de la Vila, vintivuit dies abans de la mòrt del gran patrici, li enviá una encesa felicitació per haver conseguit de la Reina l' enyorat Pònt; document que copiem fidelment sense girar-lo. En la cobèrta hi ha inscrit: «*Felicitación al Exmo. e Ilustrísimo Señor D. José Domingo Costa y Borrás, Arzobispo de Tarragona, la muy noble y muy leal villa de Vinaroz*». Y a l' interior diu: (1)

«*Al muy respetable, muy querido y venerado hijo de Vinaroz, el Exmo. e Ilmo. Señor D. José Domingo Costa y Borrás, Arzobispo de Tarragona, sus compatriotas agrade-*

(1) L' original d' este document es conserva en l' Arxiu parroquial de Vinarós.

cidos.=Exmo. e Ilmo. Sr.=La Villa de Vinaroz, cuyo mejor timbre y gloria es el contar a V. E. Ilma. en el número de sus hijos, está hoy de plácemes y enhorasbuenas y acude presurosa a rendir a V. E. Ilma. el justo y debido tributo de su gratitud, por la parte tan principal que ha tomado en el motivo de sus alegrías.=El importantísimo proyecto del Puerto de esta Villa, ya de siglos concebido y por el cual tan constantemente se ha suspirado, ha sido por fin aceptado por el Gobierno de S. M. (Q. D. G.) y acordada su realización. La poderosa iniciativa de V. E. y sus altas y eficaces recomendaciones secundadas y coadyuvadas por los nobles y generosos esfuerzos de otro dignísimo compatriota, el actual Diputado a Cortes D. Manuel Febrer de la Torre, han conseguido que esta Villa espere ver en breve realizada la interesantísima obra que por tantos y tantos años había sido el dorado sueño de sus mayores.=Unido ello a la también decretada carretera a la Serafina, que ha de empalmar con la de S. Mateo a Morella y Aragón, y a otras obras de gran interés, cuya realización también es de esperar, auguran a esta Población un porvenir de esplendor y prosperidad, y la Marina se alzará de su postración, el Comercio de su abatimiento y la Villa toda experimentará los grandes beneficios consiguientes a tales mejoras que han de cambiar por completo la faz de ella.=Honor pues y gloria al eminente y respetabilísimo Prelado que es ya de por sí el honor y gloria de la Villa; y honor y gratitud también al otro noble y digno patricio que tanto se interesa en unión con el mismo por el bien de ella. Empero V. E. Ilma. ha expresado una gran verdad al decir «que conviene no dormirse sobre los laureles». En efecto, Excelentísimo e Ilmo. Señor. Se ha hecho mucho, pero falta aun mucho que hacer. Sin embargo Dios ha bendecido ahora los benéficos esfuerzos de V. E. Ilma. y es de esperar los bendecirá también en lo venidero. Con la protección, pues, de V. E. Ilma. con la intercesión de los Santos Patronos y la bendición y favor de Dios, espera la población toda conseguir por

el tiempo cuanto la pueda convenir; y la actual generaci6n y las futuras transmitirán por ello, una tras otra el glorioso nombre de V. E. Ilma. a la posteridad lleno de respeto y veneraci6n y rodeado de esplendentes e inmarcesibles laureles.=Dignese V. E. Ilma. acoger con benignidad esta entusiasta y cordial muestra de gratitud que le dirige la Poblaci6n entera, interin invoca sobre V. E. Ilma. todas las bendiciones del Cielo y ruega postrada a sus pies le conceda la suya paternal apost6lica.=De V. E. Ilma. muy apasionados compatriotas, muy sinceros admiradores y respetuosos servidores.=Casas Consistoriales de Vinaroz, 17 Marzo de 1864.=Exmo. Señor.=El Ayuntamiento, Antonio Sorolla, Juan Esparducer, Joaquín Querol, Ignacio Rico, Agustín Gerada, Estanislao Uguet, Fernando Miralles, Agustín Giner, Francisco Gombau, Agustín Mariano, Domingo García, Baltasar Jordán, Cristóbal Giner y José Reverter, Secto».

Al mes següent, en 14 d' abril, passá a la Eternitat l' ànima de l' immortal vinarocenc, quina memòria serà eterna en el seu pòble, «propagant-se de generaci6n en generaci6n», com escrigué profèticament l' Ajuntament de la Vila vintivuit dies abans.

En setembre de l' any 1865 es va embaldosar el pis de la Iglesia Parroquial, durant les òbres fins al mes de novembre.

Per al millor servici de l' Hospital de Caritat, de tan gloriosa tradici6n, però que sempre havia estat servit per particulars, ab molt bon acòrt disposá l' Ajuntament de l' any 1867 contratar a les Monjes de la Consolaci6n, de Tortosa. I a l' efècte, en la sessi6n municipal del día 25 d' abril, s' autorisá a l' alcalde Rafels García, per a que formalisara dit contrate.

El día 1 de maig del mateix any, van arribar a la Vila les Monjes del benemèrit Institut de la Consolaci6n, i s' encarregaren tot seguit de l' Hospital; dos d' elles eren pagades per l' Ajuntament, i una pel Bisbe de la Di6ccesi qui fea eixa caritat als pòbres malalts de Vinaròs.

El contrate fon per a cinc anys, havent-se constituït una Junta de l' Hospital formada per D. Josep Escrivano i Ballester

(President), D. Pascual Nebot (secretari), i vocals, mossén Sebastià Brau, D. Aleix Querol i D. Joan Domingo Meseguer. L'Hospital encara estava en la plassa del Salvador.

A pesar del contracte, en la revolució de l'any següent (1868), la Junta revolucionaria de la Vila despedí a les Monjes, quins bons oficis serien altra vòltra sollicitats només que mija dotzena d'anys mes avant. L'Hospital forná a quedar en mans de particulars, privat d'aquell notabilíssim progrés hospitalari a benefici del pòbres.

També a conseqüència de la mateixa revolució del 68, capitanejada en la Vila pel segón Ayguals (Demetrio), trencá l'Ajuntament l'antiquíssima costum de intervindre ab el Clèro en el nomenament de Majorals de la Cofraría del Santíssim, a quines festes contribuía.

Per a tornar a reviuere, encara que baix una altra forma, la mes vella Cofraría que ja existía en la primitiva iglesia parroquial, l'Ecónomo mossén Gabriel Cardona sollicitá en 30 setembre de 1871, la observancia en la Vila del Reglament de la Cofraría de Jesús Sacramentat, titolada «Minerva», erigida en 10 de maig de 1858 pel Bisbe de Tortosa Dr. Gil Esteve i Tomás. El 2 d'octubre de dit any 1871, vingué de Visita Pastoral a Vinaròs el Bisbe Vilamitjana, qui decretá a seguit de l'articulat de la «Minerva»: «Havent-nos presentat el precedent Reglament en esta Santa Visita, i examinat per Nos, l'aprobem en quant hi haixca llòc en dret».

Erigida canònicament la «Minerva», el Rvent. Ecónomo, President nat, proposá al Bisbe la primera Junta Directiva, que fon aprobada per ofici de 11 desembre següent, formant-la: Vis-president, D. Baltasar Piñol; Depositari, D. Josep Escrivano, i Secretari-Interventor D. Josep Oliver.

Des d'eixa renovació, es tornaren a nomenar Clavaris o Majorals del Santíssim en número de quatre, ab tots els drets adquirits anteriorment; i aixina seguix en nòstres dies.

Com a l'últim any de la década del 1870, es fanca l'inventari únic oficial que existix de l'arxiu municipal, i a tal década apleguem en este capítol d'orde religiós, dixarem constatat en

resum lo que allí apareix inventariat respecte a l'Ermita dels Sants Patrons, junt ab lo que havem pogut escorcollar també per altres fonts.

La «redonda» de l'Ermita—de la que'n parlárem al tomo primer,—apareix invadida per alguns propietaris colindants, i l'Ajuntament obrí expedient per a depurar responsabilitats, l'any 1817. Aquell expedient ha desaparegut en temps posteriors. Tampòc es trova un altre expedient de l'any 1857, sobre invasió de terrenos comunals. Finalment, en els anys 1871 i 72, consta en l'inventari un expedient d'arrendament «de les terres de l'Ermita de la Misericòrdia» a favor de Miquèl Ferrá, i altre d'apremi contra el mateix.

Tot fa pensar que alguna ma interessada ha fet desaparèixer eixos documents que podrien donar llum i fòrça legal al restabliment de la «redonda». Mes, les fites o mollóns antics, encara existixen avuí día, senyalant la extensió que la «redonda» tenia en altres temps.

L'Ermita adquirí en esta centuria dos altars mes,—ademés del de S. Pasqual—: el del Roser, l'any 1821, i el de S. Josep l'any 1824, fets construir per D.ª María Francisca Corrau, viuda de Domingo Cavadés, com cònsa en les inscripcions dels mateixos altars.

Sumen estos altars, ab els anteriors, els sèt que subsistixen en la actualitat.

En la bòveda de la nau hi han unes notables pintures al fresc, que l'historiador de Morella Segura Barreda assegura son del célebre artiste morellá Olief, com les de l'ermita de la Mare de Deu del Socós de Cálíg. Als arxius vinarocencs no havem trovat cap referència sobre eixos frescs notabilíssims. Mes, relacionant l'aportació de l'historiador de Morella, ab la inauguració de l'ermita de Cálíg, dona peu per a situar la época de tals pintures a la dels altars de la Viuda de Cavadés. En efecte: en una nota de l'arxiu parroquial de Cálíg, signada pel Retor montessiá Dr. Frei Josef Blanch, consta que en 28 d'agost de 1826, benef l'actual ermita de la Verge del Socós, construída en el mateix llòc aon estava l'antiga capella. An eixa época,

per tal, perteneixen els frescs d'Oliét d'aquella ermita; d'allí vindria a pintar els de la nostra. Els frescs de les dos ermites son germans: cosa que noten els ulls mes profans en l'art pictòric, a causa del paregut notable d'uns i altres. (1)

En la sessió municipal de 28 febrer de 1846, consten les condicions ab que l'ermità de la Misericòrdia obtenia el càrrec. Eren: «Emoluments»: Se li donaven de sòu 6 lliures; la mitat dels fruits recollits d'almoina en la Vila; també la mitat dels diners arreplegats en el bassí, els dumenges i festes en la Vila; el producte de les terres de sembrar. «Obligacions»: custodiar tot l'ermitori i agranar-lo els dissabtes; cultivar les terres, recollir els fruits, i cavar els troncs dels arbres en paratges incults; entregar la mitat dels fruits de les terres al Clavari, a qui havia d'avisar els dies de la collita; entregar al mateix, la mitat dels diners i dels fruits recollits en la Vila els dumenges o en el temps de les collites; entregar també al Clavari, totes les dádives i almoines de diners, oli, cera, llana i demés, de tot lo qual havia de dur un registre; no podia deixar entrar en la «redonda» cap ganado, ni posar colmenes; devia conservar, des de les últimes garroferes del mas «den Cerdá» fins les parets de l'Ermita, tot el camí.

(1) Oliet (Joaquim) es fill de Morella, i fou supernumerari de mèrit de la Real Academia de S. Carlos de Valencia. Son també òbres del famós pintor, un "S. Bertomeu" en Benicarló; els frescs de la iglesia de monjes clares en Castelló, i de la Parroquial d' Alcoy; el llens del camaril de Vallivana; un "S. Ròc" en el Museu de Valencia; un "S. Francisco Xavier" en Morella; "S. Pere" i la "Puríssima" en Cinctorres.

CAPITOL XI. - (1856-66)

Es demana una «Casa de Misericòrdia»; es venen finques de Pròpis per als gastos; i no es realisa. Passa el Príncep de Baviera. L' intent carliste de S. Carlos de la Rápita. Isabel II concedix a Vinaròs els títols de «Molt Noble i Lleal». Les aigües del riu Cenja. Pònt, sobre el Servòl. Venta de la Casa gremial del Salvador. La primera plassa de bòus. Un Febrer de la Torre, Diputat a Corts. Es concedix, a la fi, la construcció del pòrt. Circol Agrícola. Primer periòdic. Aduana principal de Castelló. Tempestat. Tranvia de la cantera i ferro-carril de comunicacions. La primera pedra del mòll. Inondacio i estropicis del Servòl. Les naus de cabotatge: resum del segle.

CUPÁ l'alcaldía, el dia 13 d' agost de 1856, Francés Mayó en substitució de Josep Joaquim Meseguer. I vullgué portar a cap una gran obra a benefici dels vellets i dels òrfens desamparats. A tal efecte, el dia 23 del mateix mes, l' Ajuntament dirigí a la Reina una sollicitut, demanant la creació en Vinaròs d' una «Casa de Misericòrdia», per a la que es destinaria el 80 per cent de les finques de Pròpis venudes o que es vengueren. En 15 i en 24 de setembre, el Governador i la Diputació Provincial comunicaren a l' Ajuntament l' aprovació Real de tan lloables propòsits.

En esta i les dos dècades següents, es van vendre de Pròpis: l' Hostal de Pedra, Forn de la plassa, Forn del carrer Sant Tomás, Forn del carrer S. Joan, Forn del carrer Socós, Carnissería de dalt, Carnissería de baix, Casa Taverna, Alfolí o

casa de venta de la sal, Molí de'n Castell, Molí de les caixetes, Molí de'n Tarragó, Casa del Grèmi de S. Tèlm, Casa del Grèmi del Salvador, i Hostal del carrer Major (que donava, també, per radere de la primera casa, a la plassesta de la Comunió). El 80 per cent d'estes ventes formá un capital en lámines del Tresor, que produía una renta de 10.000 reals a l'any. Dita renta l'anaren utilisant els Ajuntaments, i les lámines del Tresor anaren desapareixent per a pagar atrassos municipals de l'Hisenda Pública...

I la «Casa de Misericòrdia» no passá d'esser un bell ensomni.

L'Ajuntament de 1858 el trovem format per: Joan Bte. Rico, Alcalde; Cristòfol Gaudí i Amado Viciano, tinents d'alcalde; i els regidors, Francés Gombau, Francés Adell, Antoni Esteller, Pau Gonel, Nicolau Ballester, Agustí Boix i Antoni Brau. Exercia de secretari Agustí Magriñá.

Les còses de la Sala de la Vila anaven marejades, i en les sessions es tiraven al cap l'alcalde i el primer finent. Però a tal estat de còses posá fi una R. O. del 22 d'abril, destituint a Rico i donant-li la vara a Gaudí.

A l'any següent, Vinaròs torná a vore el tránsit d'una persona Real. En 28 setembre de 1859, passava el Príncep de Baviera Maximiliá, qui fon respetuosament complimentat per les autoritats de la Vila. El Príncep descansá en casa de Juliá Mayo, que estava al carrer de S. Francés.

Les intrigues i revoltines de l'alta política havien tingut un parèntessi l'any 1859, a causa de la guerra d'Àfrica mampresa per O' Donell, i en la que a principis del 1860 s'ompliren de glòria els 400 voluntaris cataláns acapdillats pel general Prim, apoderant-se per primera vòlta de Tetuán i vencent en Wad-Ras. Tan gloriós campanya acabá sense cap profit per a Espanya, ocasionant disgust general. Aixó fon lo que doná peu a un intent del Comte de Montemolín,—fill del primer Pretinent carliste,—per apoderar-se del trono.

Montemolín—o Carlos VI—son germá Fernando, i el general Elio, passaren de França a les illes Balears, en intel·ligèn-

cia ab el Capitá General d'allí, Ortega. Ab les tropes de les illes desembarcaren en S. Carlos de la Rápita, el día 2 d'abril, Dumenge de Rams, molt matinet; telegrafiaren a les Juntes carlistes de Valencia, Barcelona, Zaragoza i Madrid; i el día 3 es dirigiren a apoderar-se de Tortosa; mes pel camí es va desfer la intentona per ella mateixa, pos en donar Ortega el crit de «viva Carlos VI», la majoria de les tropes que no'n savien res, van contestar «viva la Reina». El General Ortega, escapat, fon fet presoner en Calanda, i conduit a Tortosa, aon se l'afusilá el día 18. Els Infants Montemolín i Fernando que anaven en una tartana, es refugiaren a Ulldecona; descuberts el día 22, foren traslladats a Tortosa; i d'allí, amnistiats per la llur cosina la Reina Isabel II, el día 1 de maig se'ls transportá, junt ab el General Elio, al pòrt francès de Port Vendres.

Alguna part li tocá a Vinaròs en eixa aventura, còsa que dixá escrita el coetani Oliver d'esta manera: «Al mes d'abril de 1860, no recordant el día, es van presentar en esta, unes fòrces militars de diferents instituts de l'Eixèrcit. Ningú comprenia quina finalitat portaven dites fòrces; van demanar racions i bagatges «inmediatament». Uns oficials preguntaren per la estació telegráfica, i es sab que van posar un parte dient: «Dolores ha parido». Enseguida se'n anaren cab a S. Carlos de la Rápita, i es propagá la veu de que eren carlistes procedents de Palma de Mallòrca, que havien desembarcat en S. Carlos ab el General Ortega; que també havien desembarcat i estaven en Ulldecona els Infants D. Carlos VI i D. Fernando, en companyia del General Elio; i els tres caigueren presoners, en quina captura prengueren part molt activa, la principal, Batiste i Domingo Bover, i Agustí Safòn. El General Elio fon conduit a Vinaròs en la matinada d'un dumenge, i pres en la Casa Capitular; a l'endemá se'l van endur i no es va saver res d'ell. Este senyor s'aclamava de que li havien robat son equipatge i un rosari benèit pel Papa i regalat a sa mare, que conservava religiosament. A Batiste Bover i Agustí Safòn, en recompensa els concediren un estanc a cada un». Aixó es veu que ho escrigué Oliver passat algùn temps,

i per tal causa apareix cèrta confusió que queda aclarida ab la ressenya previa que havem fet, extreta del Diccionari enciclopèdic Espasa.

En 1861 doná la Vila una nota de modernitat, posant ròtuls de taulells a les entrades de la població i en els edificis públics, aixís com als carrers i places que'ls ne faltaven o que s'havien de renovar.

Atenent als mèrits que la Vila podfa ostentar per la seua llealtat al trono i noblesa de caràcter, en agost del mateix 1861 fon dirigida a Isabell II una exposició demanant-li el títol de «Molt noble, molt lleal i molt esforçada Vila»; firmaven, l'alcalde Estanislao Uguet, regidor Joan Esparducer, síndic Ignasi Rico, Retor Vicent Piñón, Vicari Sebastiá Brau, mossén Agustí Lluch, mossén Carlos Puchol, Francés Escrivano, Tomás Agustí Ribera, Agustí Adell, Manuel Febrer de la Torre, Secretari Joan de la Creu Cabello.

La Reina va atendre la justícia de la petició, i per R. O. de 10 desembre de 1862, comunicada el 14 al Governador de Castelló, es concedí a Vinarós el títol de «*Muy noble y leal Villa*», especificant els mèrits adquirits en la guèrra de Sucessió de 1704, en la de Independència, i en la civil dels set anys.

L'antiquíssima qüestió de les aigües del riu Cenja la tornem a trobar ara com incidentalment. El dia 5 d'agost de 1862, el Governador de Tarragona oficiava al de Castelló, per a que avisara a Vinarós, Traiguera i Rossell, que'l dia 25 s'havja de celebrar en Ulldecona una reunió de tots els que tingueren dret a les aigües del riu Cenja, a fi d'evitar les contínues queixes que dit Governador revfa. El de Castelló oficiá a Vinarós, notificant-li que si es ferfen els seus drets, alçara la oportuna reclamació.

Conforme a l'avís, l'Ajuntament nomená Comissionat de Vinarós a l'advocat Domingo Adell, qui acudí a la reunió de Ulldecona el dia senyalat.

Seguidament, Vinarós doná conter al Governador de Castelló, de que a la reunió de Ulldecona no havien acudit tots els

pòbles afectats i convocats, i per tant no s'havia pogut celebrar reunió formal; que 'ls de Ulldecona presentaren un projecte de reglament per a formar un Sindicat de Regants, del qual podrien derivar-se perjudis a Vinaròs. A l'efecte es recordava que en el segle anterior existia una acequia que, des de mes amunt del molí de'n Castell, anava l'aigua per entre els termes de Traiguera i S. Jordi, al de Vinaròs; que en aquell temps ja es suscitá qüestió, i probá Vinaròs l'us del seu dret des de mes de cent anys abans; i es demostrá també que Ulldecona tenia dret a la mitat de les aigües que passen per davant del seu terme, i l'altra mitat correspón als pòbles de la ribera valenciana.

No sabem que la qüestió de les aigües del riu Cenia s'haixca menejat mes.

En este any 62 s'obrí la carretera general a Martorell en direcció de Ulldecona. Els empresaris d'estes òbres construíren el pont nou sobre el riu Servòl, a poca distancia del pont vell—que algú ha escrit que data de l'any 1802, pero ho posem en dubte, pos en les Rogatives del 1700, (V. tomo I) ja es fa menció d'un pont, i verdaderament el pont vell té trassa d'ésser molt mes antic—. Es notable que, mentres el pont nou ha sigut alguna vòlta destruít per les grans avingudes del Servòl, arrastrant fins al mar pedres de la silleria de cent arrobes, el pont vell sempre ha permaneixcut intacte, sense ressentir-se siquera.

De la Casa del Salvador, propietat de l'antic Grèmi dels llauradors, se'n parla per última vòlta en eixe any 62. Per la ínicua Llei de la Desamortisació (1) se 'ls llevá, als mariners i als llauradors, la propietat de les seus Cases Socials, posant-les a pública venta. La del Salvador la comprá Sebastiá Jordán, ab la finalitat de que 'ls llauradors no es quedaren sense la tradicional Casa; i efectivament, en ella seguiren reunint-se els llauradors, mentres va viure el comprador. Mes, en morir el Jordán, com en el testament no havia fet constar tal cosa, els

(1) El gran polígraf Menéndez Pelayo calificá a la Desamortisació de «inmenso latrocinio».

herèus se'n van apoderar de la Casa del Salvador i la van vendre a altres. La organització dels llauradors quedà des d'allavors, completament desfeta en tots sentits.

L'afició vinarocenca als bòus, per a posar-se a tò ab les poblacions importants peninsulars, inaugurarà en 1863 la primera plassa, construïda de fusta, a la vora del mar en la partida del Clòt,—conforme s'havia sol·licitat en 1852—. La primera correguda es celebrà el dia 8 de setembre, toorejant la quadrilla del «Relojero»; presidí la festa l'alcalde, i una gran concurrència omplí la plassa de gom a gom.

Un aconteiximent polític d'importància tingué llòc el mateix any: la unanimitat ab que Vinaròs elegí Diputat a Corts a son fill il·lustre D. Manuel Febrer de la Torre, descendent dels famosos «la Torre» que tantes vegades han aparegut pels capitols d'aquesta òbra; perteneixia a la política conservadora, mes el votaren tots els dels partits contraris, a pesar de tanta lluita com sempre havien sostingut; fon un eixemple de patriotisme digne de destacar-se.

Ja Diputat a Corts, Febrer de la Torre es posà al costat de son compatrici l'Arquebisbe Còsta i Borrás, ajudant-lo per a la consecució definitiva de l'ensomniat pòrt del seu pòble. A l'any següent, en 9 giner de 1864, aplegà a la Vila la joiosa notícia oficial de la aprovació dels arbitres per a les òbres del mòll; i als dos mesos, en 5 de mars, la aprovació dels planos per a les òbres i orde per a la subasta.

Pòt suposar-se ben fàcilment l'alegría de Vinaròs en vore sortir a la realitat el seu ensòmni secular. El dia 17 del mateix mars, l'Ajuntament en ple dirigí als dos grans patricis Còsta i Borrás, i Febrer de la Torre, la entussiasta felicitació que havem transcrit al capítol anterior.

En eixe mes, es fundà una societat titolada Circol Agrícola Comercial, de la que fon President per espai de dotze anys seguits D. Josep Rafels García. El qual donà també a llum el primer periòdic vinarocenc, en forma de semanari que portà per títol «*El Progreso Vinarocense*».

Per R. O. del 9 d'agost del mateix any, s'habilità l'Admi-

nistració d' Aduanes de Vinaròs de segona classe, declarant-la principal de la província de Castelló.

El dia 1 joriol de 1865, entre les sis i les set de la tarde, descarregá damunt la Vila una tempestat imponent. En mig d' espantosa tronada, caigué gran quantitat de pedra que arrasá les collites i va fer malbé els arbres. A l' Ermita dels Sants Patróns, penetrá un rayo arrancant la bola de l'aranya de l'altar major i socarrant la balaustrada del presbitèri.

Conseguida, com s' ha dit, la realisació de les òbres del pòrt, totseguit començá la febricitat de guanyar el temps possible, i s' activaren els trevalls per a l' apertura de la cantera i construcció de la vía-férrea per al tranvía que havia de carregar la pedra, indemnisant-se degudament als propietaris dels terrenos ocupats per la dita vía. (1) El dia 15 a' agost es van inaugurar les òbres d' una cosa i altra.

Còsa digna de notar-se: abans de que passara per Vinaròs el tren o vía-férrea de comunicacions generals, ja la Vila aprofitava el gran invent per a la construcció del seu pòrt.

En la vía-férrea del tren, ja s' estava trevallant des de l' any anterior; i en 1867, es construía l' estació. (2)

Entre mig d' eixes dates tingué llòc la triomfal inauguració de les òbres del pòrt. Fon el dia 9 febrer de 1866. A les quatre de la tarde sortí de la Casa Capítular cab a les ròques de Sta. Magdalena, l' Ajuntament presidit per l' alcalde D. Batiste Agramunt, ab el Rvent. Clèro i demés autoritats militars i civils, i persones notables de la Vila; seguía el pòble en pes, i precedía la banda de música municipal i la societat coral vinarocenca que s' havia fundat a l' estil de les de'n Clavé de Barcelona; per cèrt que la Societat Coral de la capital catalana havia premiat a la de Vinaròs, i esta ostentava en el seu estandart el

(1) Pròp de la pedrera del Puig entre Benicarló, Càlig i Vinarós, encara hi han ruines del pònt que per a dit tranvía es construí sobre el barranc del Surracs.

(2) En 20 d' octubre de 1848 circulá el primer tren d' Espanya, de Barcelona a Mataró; en febrer de 1851 s' inaugurá la segona línea, de Madrid a Aranjuez.

llas de tan honrosa distinció. (1) El patrici D. Josep Ráfels García fen un discurs enalfint la memòria del gran Costa i Borrás a qui es devía la conseció del pòrt i que havia mòrt dos anys abans de poder tindre el goig de vore començar les òbres.

Seguidament, l'Arcipreste Rvent, Piñón beneí la primera pedra, que pesava 144 quintals, i fon tirada al mar, mentres es disparaven atronadors coets i es tiraven peladilles a la multitud.

La manifestació cívica retorná a la Casa Capitular, donant fa vòlta pels carrers de S. Josèp i S. Francés; s'obsequiá als convidats ab un espléndit refresc, i pel balcó es van tirar als manifestants gran quantitat de dolços i confits.

Al cap de nou mesos, el día 20 d'octubre a les tres i mija del matí, el Servòl se'n ixí de mare, inondant el terme i la població, a la que despertá el tòc d'alarma de les campanes. La impetuosa corrent destruí el pònt que s'acabava de fer per al ferro-carril, i el pònt nou de la carretera general, no fent-li al vell mes mal que'l tirar-li les baranes. A l'ermita de S. Gregòri arribá l'aigua a sis pams d'alçada. A la Vila entrá l'aigua per la carretera, Camí de la Mare de Deu, Carreró i carrer de Cálíg. La inundació durá unes dos hòres, i no hi hagueren desgrades personals.

Semblava com si una ancestral protesta del Servòl per haver tardat segles en concedir-se el pòrt de Vinaròs, tinguera també el dò profètic d'anunciar que aquella vía-férrea que s'estava construint al mateix temps, sería una enemiga de la prosperitat de la Vila. El gran progrés del ferro-carril passava per Vinaròs com burlant-se del pòrt i de la carretera a l'Aragó, que ja no anaven a tindre la utilitat que hagueren tingut anys arrere; per a no ésser el tren enemic del pòrt, haguera tingut de vindre de l'Aragó, com la carretera se-

(1) En Barcelona havia fundat el célebre Clavé les primeres societats corals d'Espanya, fea setze anys; en juny de 1864, organís Clavé un concurs, acudint 57 societats anomenades euterpenses, ab 2.090 coristes, i orquesta de 300 professors, a quina solemnitat artística acudiría el Coro de Vinarós guanyant-se la corbata simbólica.

cular ensomiada... Ara el tren desplaçaria cab a altres ports lo que havia d'haver enriquit el nostre.

Els efectes d'eixa incompatibilitat es vegeren ben pronte en la marina vinarocenca, a causa de que el tràfec comercial fugia per les majors facilitats ferroviaries.

Un resum del moviment de les construccions navieres, des de començaments del segle, posa en evidència tal afirmació:

En la primera dècada del segle XIX, es construïren en Vinaròs per a la matrícula pròpia, 45 barcos de mes de 20 tonellades; entre ells hi ha que contar una goleta de 105 tonellades, de nom «*Nuestra Señora del Rosario*»; i que tenia per capitá a Joan Bte. Roso. (1)

Com a curiositat, abans de seguir el resum, donem els noms dels primers constructors que apareixen registrats en la Ajundantia de Marina de la Vila; son: Josep Salomó, constructor en 1810, del llaud «*Las Almas*», de 700 quintals, propietat de Batiste Verdera de Agustí; Josep Antoni Bas, en 1812, del llaud «*Virgen del Carmen*», de 400 quintals, propietat de Agustí Viscarro de Josef; Sebastiá Isarch, en 1813, del llaud «*Virgen del Carmen*», de 1.000 quintals, propietat de Serafi Plá; Agustí Pascual, en 1813, del llaud «*La Divina Aurora*», de 436 quintals; Carlos Lluch, del llaud «*San Francisco de Paula*», de 700 quintals; Josep Antoni Lluch, del llaud «*Nuestra Señora del Carmen*», de 830 quintals; Miquèl Fluixa, del «*San Francisco de Paula*», de 550 quintals, en el mateix any 1813; i Pere Llanusa, constructor en 1814 del llaud «*San José*», de 560 quintals.

Seguim el resum, en el qual hi ha que tindre en cónter, que només s'inclueixen les naus de mes de 20 tonellades construïdes per a la matrícula vinarocenca, no contant les construccions per a fóra:

De 1820 al 30,	es construïren	92	barcos.
De 1830 al 40,	es	» 40	»
De 1840 al 50,	es	» 31	»
De 1850 al 60,	es	» 59	»

(1) Datos extrets dels llibres de la Ajundantia de Marina de Vinarós.

HISTORIA DE VINAROS

De 1860 al 70, es construïren 14 barcos.

I en els últims trenta anys del segle, o siga des de l'any 1870 fins al 1900, només foren construïdes 10 embarcacions.

An esta baixa tan definitiva en les construccions de naus d'altura i de cabotatge, contribuï junt ab el tren, l'aplicaci6 també del vapor a la navegaci6.

Mes, el port que naixia en tan adverses circumstancies, obría providencialment els seus cíclopes braços en el punt i h6ra en que eren necessaris per a salvar a Vinar6s del terrible naufragi al que l'havien de portar les causes externes ja apuntades, i les int6rnes, encara mes perilloses, de la descomposici6 polí-tica i conducta absurda i suicida d'algúns vinarocencs oblidats de la tradici6 gloriosa de n6stra Hist6ria, com ressenyarem—encara que ab dolor int6ns—als capítols que següeixen.

CAPITOL XII. - (1867-73)

Els «asgarrats» d' Alcalá. Adhessió a la «Gloriosa». Naix la idea de canalisar l' Ebre cap aquí. Primera entrada dels carlistes, sense resistència. La República i les rinyes republicanes. Destitució del segon Ayguals i nou Ajuntament. Celebració solemne del Còrpus. Villacampa. Els republicans comencen a mostrar-se anticlericals. Volien assolir la Capella de la Comunió. La Iglesia Parroquial la fan servir de quartel. L' anarquia del 73.

ENYAL evident de l' anarquia que en aquells temps reinava arreu-arreu d' Espanya, mos la dona el fet estrany que conta Oliver en les seues memòries ab aquestes paraules:

Un dia del mes d' agost de l' any 1867, es presentà en esta Vila una partida d' un centenar d' hòmens molt mal armats i pitjor vestits ab roba vella i esgarrada, manats per un subjècte d' Alcalá. En aplegar a la porta de la Casa Capitular, van tirar tres firs a l'aire i cridaren «Viva España». Tot seguit prengueren possessió del campanar i establiren una guardia. Com anaven d' una manera tan desastrosa que feen pensar si serien lladres saltejadors, el pòble s'assustá tement un saqueig, i molts començaren a tancar les portes, ab mes motiu per quan l' Alcalde i al mateix temps Comandant Militar, Rafèls García, aconsellava als veïns que es retiraren a casa.

L' armament de tals subjèctes era d' escopetes, carabines, fusils, espases, etz. Les armes de foc, unes no tenfen clau,

altres careixien de vaqueta, i casi fotes eren inútils. La roba era de lo mes a péntols que s'havía vist; eixa gent va pendre molt a tò el nom «del asgarrats».

Al cap de dos hòres se'n van anar sense ofendre a ningú, però van pegar fòc ab petròli al pònt de fusta del ferro-carril.

Res mes savem d'eixe incident casi còmic, que venía a ésser com un anunci grotesc de la revolució de setembre anomenada «la Gloriosa», que tingué llòc a l'any següent, costant-li a Isabel II el trono i el destèrro.

Vinaròs s'adherí a «la Gloriosa» el dia 6 d'octubre (1868), tornant a aparéixer en l'escenari polític el revoltós Demetrio Ayguals de Izco. Es constituí la Junta revolucionaria baix la presidencia de Demetrio, i es dedicaren «els gloriosos» a la «progressiva» tasca de destituir a tots els empleats del municipi, inclús als estanquers, sustituint-los per amics incondicionals; còsa ja no massa nova, com havem vist, i que seguiría copiant-se, com vorem. Al cap de pòc «els gloriosos» van renyir uns en altres, tocant-li les de pèrde a Demetrio, qui fon llançat de la presidencia de la Junta revolucionaria, la cual fon ocupada per Ramón Vidal i Clofan. Demetrio encara fon respectat en l'alcaldia, de la qual el llançaríen, al cap de cinq anys, els republicans en ple poder.

Per Decret de 11 d'octubre del mateix any de «la Gloriosa», fon disòlta la Guarderfa Rural; i el Municipi tingué d'estudiar la manera de cóm havíen de custodiar-se els fruits dels camps que quedaven abandonats.

L'«Ajuntament popular»—aixina es titolava,—de 1869, apadrinà la magnífica idea de la canalisació de l'Ebre per al rec de nostra comarca; i en el mes de juny, dirigí una exposició en tal sentit a les Corts Constituents, que començava: «*Grande es, ciudadanos Diputados de la Nación el proyecto o más bien la idea...*»

El canal es projectava per a regar: Mora de l'Ebre, Mirabet, Chèrta, Aldover, Jesús, Tortosa, Mas de Barberáns, Freginals, Mas de'n Verge, Sta. Bárbara, Godall, Galera, Cènia, Ulldecona, Alcanar, Ampòsta, i S. Carlos de la Rápita, en la

provincia de Tarragona; i en la de Castelló: Rossell, Canet, La Jana, Traiguera, S. Jòrdi, Vinaròs, Benicarló, Chert, S. Mateu, Albocácer, Cervera, Cálíg, Coves de Vinromá, Penyíscola, Sta. Magdalena de Pulpis, Alcalá de Xisvèrt, Torreblanca, Salsadella, Benllòch, Cabanes, i Oropesa, si desembocava el canal per ahí; mes, es sugeria que podria allargar-se fins Almenara.

Hi han dos parrafades en la exposició, que considerem dignes d' ésser destacades. Son estes que girem: «El célebre aragonés Ramón Pignateli, en el segle passat, va fer tots els possibles per a posar en eixecució esta idea. Nostre immortal Jovellanos, en son magnífic informe sobre la llei agraria, encomiá altament les seus ventatges: i l' insigne botánic espanyol Cabanilles, parla de semblant projecte ab verdader entussiasme; però, desgraciadament, les guerres que han assolat a la nació, nostres discòrdies civils, i sobre tot eixa funesta política de banderfa que ve absorbint l' atenció dels governants en detriment de la còsa pública, han impedit la seua realisació». «Si els millóns que fa pòc s' han derrotxat infructuosament en el mal anomenat «Canal de navegació de l' Ebre» des de Amposta a S. Carlos de la Rápita, que s' inaugura ab tanta pompa; i que ha sigut abandonat per trovar-se cegat completament. Si els millóns que sense esma s' han invertit en altres òbres de duptosa utilitat, s' hagueren consagrat al foment de l' agricultura, a la construcció de Canals de rec, verdaderes venes de riquesa per a una nació, i cent vòltes mes útils que les mines d' or, altra seria la prosperitat de nostra patria, porque a bon segur no hagerem experimentat, un any i altre, la falta de subsistències que han fet necessaria la introducció dels cereals estrangers; i tampòc es vorien precisats alguns pòbles del Maestrat, en cèrtes temporades de l' any, a tindre que anar en busca d' aigua per al consum, a dos i tres hores de distancia».

Firmaven: l' alcalde primer, Demetrio Ayguals de Izco; segón, Juliá Fábregues; tercer, Agustí Bel i Poy; concejals: Joan Bte. Lacomba, Maties Muñoz, Sebastiá Caballer i Roso, Vicent

Giner, Batiste Miralles i Guardino, Miquèl Puchol i Quixal, Antoni Vidal i Bordes, Batiste Busutil i Bel, Joaquím Miralles i Farxa, Antoni Fòra, Sebastiá García i Giner, Tadeo Banasco, Mariano Selma, Sebastiá Lluch i Esparducer, Miquèl Gerada, i el secretari Joan de la Creu Cabello.

Grandiós era el projecte, que no savem si mai es portará a efecte; però, aixina va náixer en segles anteriors el del pòrt i el de la carretera a l' Aragó...

El «ciudadanos Diputados» no podien atendre a tan útil idea: estaven acaparats per a donar a llum una nòva Constitució, la del 1869, pos totes les Constitucions es feen velles a tota presa; i per a buscar també un nòu Rei... extranger... proclamant en 1870 a Amadeo de Saboia. Este príncep italiá, només posá els peus en Espanya, vegé assassinat al General Prim, a qui devía mes que a ningú la corona; al cap de pòc, en 1872, s' en-cenia de nòu la guèrra carlista reclamant el trono per a Carlos VII; i en 1873, pensant-se-ho millor, Amadeo se'n torná a Italia renunciant la Corona espanyóla.

La guèrra carlista havia pres gran increment en Catalunya ab els famosos guerrillers Tristany i Savalls, havent enviat allí el Pretinent a son germá el Príncep Alfóns. De la veina població nòstra Alcalá de Xisvert, també va sortir un famós guerriller, el llaurador Pasqual Cucala. El día 2 giner de 1873, a les quatre i mija de la tarde, entrá Cucala ab 300 homens en Vinaròs, sense que ningú li oposara resistència, i li demaná a l' alcalde Demetrio Ayguals una cantitat; com li manifestara que no tenia fondos, Cucala es dirigí a l' Administració de Rentes que estava a càrrec de Gregòri Zanón, i va fraure d' allí mes de 28,000 reals. Per la nit, a les vuit es dirigí dita força de Cucala cab Alcanar. (1)

Ab la renuncia d' Amadeo de Saboia, i no tenint pròu partit els carlistes, no es va vore altra solució estatal que proclamar la República en Madrid. El mateix es feu en Vinaròs el día 11 de febrer, llegint Ayguals al pòble el telegrama oficial enviat de

(1) Es el nostre guía principal d' aquí en avant, el curiós manuscrit "Cuaderno en que constan algunos acontecimientos de Vinaroz desde 1873 a 1880", escrit al día per Oliver, testic "de visu", i que es guarda en l' Arxiu parroquial.

la Capital d' Espanya. Es constituí acte seguit una Junta revolucionaria federal, la qual destituí a tot l' Ajuntament, inclús a Demetrio Ayguals de l' alcaldia. S' acabaven de formar dos fraccions republicanes irreconciliables.

Demetrio Ayguals conseguí als pòcs dies que fora disolta la Junta Federal, tornant a constituir-se el seu Ajuntament. Mes, els federals, que tenien per cap a Lluís Quer, formaren el Comitè de «*la Fraternidad*», demanaren i conseguiren 200 fusils, construiren un fòrt davant de la torre campanar, i les autoritats s' entenien ab ells, com si l' Ajuntament no pintara res. A la fi, se'ls formá causa als federals; però, sense que'n resultara cap sanció per a ningú.

Al maig, es celebraren eleccions a Diputats a Corts, resultant elegit Roc Barcia (1). Demetrio Ayguals i Lluís Quer, ab tal motiu, cadascú per la seua fracció, celebraren la elecció republicana ab música pels carrers, cobertors als balcóns, i llums per les nits dels dies 13 i 16, a dia per cada partit en competencia.

La trifulca entre les dos fraccions republicanes, aplegá a un punt força perillós en la nit del dia primer de juny. Fon la causa, que 'ls federals de Quer digueren que s' havia proclamat en Madrid la República Federal, i ho començaren a celebrar ab vòl de campanes, a les nou de la nit. L' alcalde Demetrio Ayguals maná enseguida fer un pregó que ningú va poder saver de qué tractava, perque només anunciar el pregoner el «per orde de l' alcalde», els federals l' obligaren a callar; i d' ahí es va promoure una colissió entre els federals i els aygualistes, disparant-se bona cosa de tirs; sortosament no hi hagué mes que un ferit de bala en una cama. No passá mes, perque trovant-se en la Vila el Brigadier Villacampa, va intervindre logrant fer retirar a uns i altres; reuní a les autoritats urgentment, i a les onze de la mateixa nit va fer publicar un bando prohibint que ningú transitara ab armes, i fent saver que patrullaria la Guardia Civil. (2)

(1) Roque Barcia es autor d' un diccionari etimològic, que li doná algún nom, però l' obra es de pòc crèdit entre els filòlegs.

(2) Es la primera vegada que trovem en Vinaròs a la Benemèrita.

A l'endemà (2 de juny) vingué a la Vila el secretari del Govern Civil de la província, i reuní als concejals demanant-los la dimissió, a lo que ells es negaren; Demetrio Ayguals, citat també, no vullgué acudir. El dia 3, requerit Demetrio per a que es presentara a l'autoritat militar i al secretari del Govern Civil, feu contestar que estava dolent al llit, cosa que certificaren els metges. I el dia 4, el malalt desaparegué de la Vila, constant amics i enemics, tots sorpresos, que Ayguals se'n havia fugit en el tren.

Per la tarde (dia 4) arribaren a Vinaròs el Governador Civil i la Comissió Permanent de la Diputació republicana, essent rebuts ab vòl de campanes. Dites Autoritats celebraren per la nit una reunió ab l'Ajuntament aygualiste, al qual destituïren. Al dia següent convocaren per bando als associats i contribuïents; l'assemblea aixís formada, conforme a les instruccions donades, nomená a 40 d'entre els presents, i ells elegiren per al nou Ajuntament, a: Ramón Freixes, alcalde primer; Amado Vizcarro, según; Matfés Muñoz, tercer; Joaquim Querol, quart; concejals, Tomás Pedrell, Josep Antoni Salomó, Jaume Vizcarro, Batiste Bosutil, Baltasar Jordán, Vicent Giner, Josep Ferrás, Francés Brau, Manuel Martínez, Sebastiá Lluçh, Mariano Salvó, Vicent Obiol, i Batiste Borrás.

Com el secretari i auxiliars presentaren la dimissió, l'alcalde Frexes, el dia 8, li pregá insistentment a Josep Oliver—l'autor dels manuscrits que tanta llum donen en eixos temps,—que s'encarregara de la secretaría municipal. Oliver es negá de primer, i davant la insistència de Frexes, acceptá provisionalment i acudí el dia 9 dematí a la Sala; per la tarde tingué notícies de que tan els partidaris de Ayguals com els de Quer estaven malhumorats, fent qüestió de partidisme, cadascún pel seu estil, la provisió de la secretaría; i per la nit li digué Oliver a l'alcalde que es retirava definitivament.

La festa del Còrpus, que fon el 12 de juny, es celebrá ab tota solemnitat, presidint-la una comissió de l'Ajuntament de la República ab l'alcalde Frexes. Obrí la provessó un piquet de cavallería de la Guardia Civil; vuit Guardies mes, dona-

ven escolta al Santíssim Sacrament; i un altre piquet d'honor anava darrere de les autoritats. Resultá una provessó lluidíssima,

En acabant, hi hagué un incident còmic que pinta l'estat d'alarma en que es vivia. Fon, que 'l Brigadier Villacampa reuní les seues forces ab els voluntaris de la República, en la plassa de S. Antoni, per a fer-los saver la proclamació, en Madrid, de la Federal; en aixó, una veu cridá «mentira!», i al moviment dels que anaven a defendre al del crit, es va assustar la gent i començaren tots a córrer i a tancar portes, propagant-se l'alarma per tota la Vila, corrent la veu de que'n dita plassa s'estaven matant...

La proclamació de la República Federal es celebrá el día 22, avant vespra de S. Joan, ab repic de campanes a les sis del matí; juglá i música pels carrers tocant l'himne francès «La Marsellesa»...; bòu de corda per la Vila; calderes per als pòbres, i regates de llanxes al mòll. El programa s'anunciá per bando, manant ademés posar cobertors als balcóns i fer llumernaries generals, còsa que només ho van cumplir com una dotzena de cases. Per la nit es van repartir garrotades a manta entre els mateixos republicáns.

Els dies 23 i 24, es va córrer el tradicional bòu de S. Joan, resultant tres ferits.

A últims de juny, torná Demetrio Ayguals a la Vila, havent estat a Madrid en busca de influències contra els republicáns de Quer; i Lluís Quer va fer seguidament lo mateix contra els republicáns de Demetrio.

De bon matí del día 9 de joriol, la columna de Villacampa es traslladá en el tren cap a Sta. Bárbara, i d'allí seguí a peu cab a Amposta, aon s'assegurava que s'havía insubordinat una part del destacament del Regiment d'Aragó. Per la tarde torná dita columna, portant presoners a 30 soldats, algúns cabos i 3 sargentos, que el día 12 foren transportats a Catalunya.

Villacampa abandoná Vinaròs, dirigint-se a Benicarló, en la tarde del día 20 (joriol), disgustat perque els republicans ja no volíen obeir al Govern de la República, i havien acordat se-

cundar el moviment separatista adherint-se al Cantó de València, prescindint del de Castelló. Però, a l'endemà, tornà Villacampa ab la columna, a precís d'una comissió que li assegurà que 'l pronunciament cantonal no s'havia fet oficial, i que per altra banda, alguna fracció republicana (la derrotada de Demetrio Ayguals) es sentia ganosa de moure sarabastall contra els rics i contra la Iglesia.

Es la primera vegada que 'n la Història de Vinaròs apareixen vinarocens atacats de la retrògrada morbositat anticlerical que tan desacreditava a la República espanyola allavòns, com la dixeria desacreditada per al futur.

Unides a les causes polítiques, la causa religiosa, per la impolítica republicana, la guerra civil carlista prengué gran increment. En la Vila es posaren a treballar afanosament, en la recomposició de les muralles i en la construcció dels portals desapareguts passada la primera guerra carlista.

Els carlistes anaven ja rondant pel terme amenassant la població; en la nit del 15 d'agost van pegar foc a la estació del ferrocarril, ocasionant en la Vila grans alarmes durant tres nits seguides.

La columna de Villacampa sortí definitivament de Vinaròs per a operar contra els carlistes. Els republicans de la Vila, no tenint prou ab la torre-campanar per a la defensa, posaren els ulls en utilitzar també la Iglesia Parroquial; per a lo qual es proposaren fer desaparèixer la Capella de la Comunió. A tal efecte, es celebrà reunió magna el dia 2 de setembre, en la Casa Capitular; mes, les autoritats populars, que perteneixien al grup republicà mes moderat i intel·ligent, es van oposar a tan descabellat propòsit, i s'acordà en llòc de aixó, assolir les dos cases immediates, a fi de que tota la fàbrica de la Iglesia i campanar quedara isolada.

El dia 6 d'octubre, per orde del comandant militar D. Diego Navarro, s'efectuà la evacuació de la Iglesia Parroquial, per afer-la servir de quartel. Al revés de la primera guerra carlista, ara li tocava a la Iglesia de l'ex-convent de S. Agustí fer-se'n càrrec del Sagrari i de les principals imatges de

la Parroquial; algunes imatges foren guardades en cases particulars.

Per la farde, es colocá una bandera negra en el campanar, i es van disparar sèt canonades contra una partida carlista que passava per les afòres en direcció a Benicarló; com ademés, es va tocar «a rebato», tot el pòble es posá en connció, figurant-se que es tractava d' un atac.

No podfa ésser major la intranquilitat del pòble. Les circumstancies eren ben diferents a les de l' any 35; allavóns, Vinaròs no estava engangrenat per les divisions interiors—encara que ja començaven—; a l' exterior, veía l' autoritat secular de la monarquia representada en una Reina a la que adorava; i aixina pugué realisar-se aquella acció desgraciada, però heròica, d' Alcanar, en la que prengué part la flor de la joventut vinarocenca representació de la unió espiritual de tot Vinaròs, barrejades totes les classes socials, inclús estudiants de capellá. Ara, al 73, tot era anarquia dins i fòra, tot divisió entre els mateixos que manaven; no havia autoritat en la República ni per als mateixos republicans, els quals, ademés, envenenaven al pòble dividint-lo ab la intolerancia irreligiosa. Ara, tots pergueren la fe en la seguritat ni de les muralles, ni dels canóns, perque tampòc el pòble sentfa la idealitat de defendre lo que havia d' ésser l' Orde Constitut i no era mes que desorde, i moltes families es donaren pressa a fugir.

L' Administrador de rentes Gregòri Zanón, escarmentat de lo que li passá el 2 de giner, recollí tots efectes estancats i es retirá a Penyíscola. Mes com les semanas pasaven sense novetat, Zanón torná a la Vila, aon l' havia de sorprendre a la fi, la tan temuda repetició de la entrada dels carlistes.

Les muralles de l' any 35 foren apanyades; la torre campanar es reforçá ab el fòrt que construiren els federals de Quer contra els republicans de Ayguals, interceptant la carretera, i ademés, ab un muralló que tancava la plassa Parroquial, i un altre fòrt darrere la Iglesia dominant la plassa de S. Valent, ab comunicació per la sacristia. En la confluència dels carrers de Cálig i S. Francés s' alçaren barricades que enfilaven la carre-

tera general i la de Morella o camí de la estació. L'impòrt total d'estes òbres fon de 56.173 pessetes, a costa de la Vila. A cónter de dos trimestres de contribució de guèrra, Vinaròs es ressarcí 25.602 pessetes d'aquell total.

La República, buscá un refòrs en l'armament del pòble, i reorganisé la gloriosa Milícia Nacional. Per tal reorganisació tingué que pendre les armes en la 7.ª companyia del Batalló Miliciá D. Josep Rafels García, en 1 desembre. La oficialitat dels Nacionals elegí a Rafels García per a Comandant del Batalló. Però, en dit càrrec no pugué sostindre's—com ell conta en els seus manuscrits—mes que molt pòc temps a causa «de no poder ressistir la conducta despòtica i arbitraria que observava el Comandant Militar, Coronel Navarro, ab els Nacionals.» I Rafels García torná a la 7.ª companyia, aon l'anava a sorprendre, als pòcs dies, la entrada carlista.

CAPITOL XIII. - (1874)

Segona entrada dels carlistes a Vinaròs, ara per assalt. La nit del 17 al 18 febrer. Comença el domini carliste. Destrucció de les muralles. L' Ajuntament complimenta al carliste General Palacios. Segarra posa en llibertat als presoners. Hi hagué venta? Reconciliació de la Parroquial. Junta carlista. Cinq dies de parèntesi: la columna governamental de La Guardia. Cucala es porta mal. A Vallés se 'l ressibix entussiàsticament. Moviment de les partides i pagos exorbitants. Estada en la Vila dels Infants D. Alfons i D.ª Blanca. Acaba la dominació carlista en Vinaròs.

ANANS dels onze mesos de vida, moria la República espanyola a mans dels mateixos republicans. Estos havien fet dimitir al quart President D. Emili Castelar, perquè era massa pacífic. I el General Pavía ho rematà tot, assaltant l' Asambleia Constituent en 2 giner de 1874. Es constituí un Govern nacional presidit pel General Serrano.

El Comandant militar de Vinaròs, Coronel Navarro, el dia 17 de febrer, va vore seriament amenaçada la plaça del seu mando, en saver que estava setiada pels carlistes; a Benicarló estaven les forces de Cucala, a Ulldecona les de Vallés, i en Alcanar les de Segarra. L' atac era imminent, i el Coronel Navarro preparà la defensa ab els pòcs elements de que disposava, Carabiners i Voluntaris mòvils; i cridà a les armes a la Milícia ciutadana de vinarocencs; en total, uns pòcs centenars de paisans, i menos de un centenar de tropa.

A les vuit en punt de la nit, ja les forces de Segarra i de Vallés, formades per un contingent de mes de 3.000 hòmens, estaven davant de les muralles del carrer de Cálíg. Aquí anota el testic presencial Oliver, que era la mateixa hora, del mateix día, que en l'any anterior, els republicàns celebraren la instauració de la República ab un entèrro del Carnaval, escandalós com mai s'havía vist còsa pareguda en la Vila, escarnint els sentiments religiosos ab tota crudesa.

Còm podria estranyar a ningú, que hi hagueren vinarocencs, que vegeren en els carlistes la llibertat i el respecte per a les seues creències, que 'ls negaven els republicàns, ademés de vore els de opinió monàrquica també en aquells als defensors del trono arreconat per la República? Aixina es, que en les files carlistes figuraven no pòcs vinarocencs, als quals reuniren Vallés i Segarra, per a que, com a coneixedors dels carrers dirigiren l'assalt.

Ademés, sembla que es doná el cas de que 'ls dos sargentos governamentals encarregats de la muralla, des de 'l carrer de Cálíg a la torre de S. Francés, estaven en connivencia ab els carlistes: es va dir que l'un carregá la bateria sense bales, i que l'altre doná la senyal als carlistes encenent un misto en una aspillera, i al punt assaltaren eixos la muralla, sorprenent al còs de guardia que estava jugant a les cartes.

Amos els carlistes del portal de Cálíg, es corregeren cab a la torre de S. Francés, que van trovar abandonada. Tot seguit, des de davant de la casa de Zanón, començá la ressiència de la tropa atacant de valent. Els carlistes, allavóns, es dedicaren a foradar per l'interior de les cases fins la dels Meseguer; i atravesant per l'altre costat l'hòrt de D. Joaquim Meseguer, van desembocar pel carrer de sta. Bárbara al carrer de Cálíg. Aquí es desarrollá un gran tiroteig entre els assaltants i uns 70 de tropa i carabiners, situats en front de la casa de Gregóri Zenón, els quals, davant la superioritat dels carlistes, tingueren que retirar-se a la torre-campanar. Uns 30 individus de la Milicia ciutadana caigueren presoners en la muralla i foren portats a l'hòrt d'Agustí Juan, dixant-los en llibertat al pòc rato.

Cab a les onze de la nit, tot el carrer de Cálíg estava en poder dels assaltants, inclús la casa de Zanón, quins efectes estancats tornaren a caure en poder dels carlistes. Es tocá parlament i acabá el fòc. De la torre sorí Zanón com a parlamentari. Les negociacions de la rendició foren molt laborioses, allargant-se fins a les tres del matí, a causa de que en el fòrt estaven tots dividits, fins al punt de que posada a votació la entrega o la rersistència, resultaren empatats; el Comandant militar no va voler desfer l'empat, sinó que exigí que 'n un sentit o altre haguera majoria.

A dita hora, (tres del matí), Segarra avisá que si no resollien en definitiva, abans de fer-se de dia seguiria l'atac fins conseguir la rendició ab totes les conseqüències. En vista de l'ultimatum, els del fòrt considerant inútil tota rersistència que no havia de fer mes que empitjorar la situació d'ells i la de la Vila, van resòdre rendir-se. Però, els 200 milicians que havien en la torre, cremats perque no s'havia contat en la opinió d'ells, van manifestar que no volien entregar-se; els del fòrt els van convèncer de lo contrari, i obriren la porta als carlistes.

Els militars i tropa quedaren presoners, conservant les armes el Coronel Navarro i els oficials; als paisáns i milicians se 'ls desarmá i se 'ls dixá lliures.

Els demés que estaven en les guardies i recinte, aixina que 'ls carlistes entraren al carrer de Cálíg, havien abandonat els punts, tirant les armes i amagant-se uns per les cases i embarcant-se altres cab als Alfacs, Barcelona, Penyíscola i Valencia; uns pòcs s'havien refugiat al fòrt.

Les baixes foren: dels carlistes, 4 mòrts i 40 ferits, dels que mes avant moriren dos; de la tropa, 10 mòrts i 20 ferits, dels que ne va morir un.

Molts veíns, horroritzats durant el tiroteig de les vuit a les onze de la nit, es figuraven que 'l silenci des de dita hora, era degut a que 'ls carlistes s'haurien retirat. En despertar es trovaren que Vinaròs era dels carlistes.

El dia 18 pel matí, un bando del Brigadier Vallés maná, baix pena de la vida, que en el terme d'una hora presentaren

tots els veïns les armes, municions, i tota classe de pertrets de guèrra que tingueren. El total, entre fusils i escopetes que es recolliren de tropa i paisàns, no fon mes que de 1.353; lo que demòstra lo abandonat que Vinaròs estava pel Govern ja republicà, ja provisional.

Seguidament, un altre bando ordená que acudira immediatament un home de cada casa per a destruir les muralles. Els dies següents acudiren per a lo mateix molts jornalers de Benicarló i d'Alcanar.

Cucala, qui estava en Benicarló ab dos mil hòmens formant la retaguardia durant l'assalt de la nit del 17, en saver que la victoria era dels seus companys, procurá armar alguns barcos per a bloquejar a Vinaròs i fer presoners als que s'escapaven per mar; però, no trová cap barco, i un tot sòl que n'hi havia propietat de O'Conor, no'l pugué aprofitar, per ésser eixe senyor Cónsul estranger. Al se'n demá, passá Cucala per les afores de Vinaròs cab Amposta, de la que s'apoderá el día 21, escapant-se aquella guarnició per l'Ebre i refugiant-se a Tortosa.

El día 20 se'n aná Vallés ab la seua partida; i per la tarde entrá el General Palacios, qui fon allotjat en casa de D. Josep Joaquim Meseguer—aon també havia estat Vallés—. L'Ajuntament de la Vila, que presidia l'alcalde Antoni Verdera, es reuní en la Casa Capitular junt ab els majors contribuents, i anaren tots en corporació a saludar al General carliste, el qual agraf l'atenció i els assegurá que, fóra de les molesties inevitables de l'estat de guèrra, ningú seria perseguit ni perjudicat.

Una de les aludides molesties inevitables fon el pago de tres trimestres de les contribucions territorial i industrial, calculant-se en uns deu mil duros en total.

Segarra, el día 22, doná llibertat a tots els presoners de tropa, oficials i Coronel Navarro; abans de soltar-los, els dirigí una arenga de tal forma, que 'ls presoners conmoguts, en vore's lliures, es posaren a vitorejar al «Coronel Segarra».

El día 23 abandoná Segarra a Vinaròs, dirigint-se ab la seua partida cab a Ulldecona, per a prosseguir les operacions.

En la Vila dixá de Comandant d'armes a Vicent Valls, d'apodo Náquer, de Cálíg, només ab 10 hòmens; Náquer va fer publicar un bando per a que al día següent, a les set del matí, acudiren tots els carros i peóns, per a acabar de destruir el fòrt, i traure les enrunes de la plassa de la Iglesia, la qual tornava a ésser respectada com era degut.

Tan exígua guardia carlista com quedava en Vinaròs, demòstra ben a les clares la situació d'absolut domini carliste aquí i en tots els pobles veïns, aixís com l'abandono en que havia deixat el Govern a Vinaròs.

Fins als nostres dies ha aplegat el rumor de que eixa entrada dels carlistes fon una venta, i es barregen i tot alguns nòms de veïns de la Vila com a venedors; dos o tres combinacions de nòms havem arreplegat del rumor popular. No trovem la consistencia que 'l tal rumor puga tindre; ans al contrari, nos inclinem a no creure en ell, pos no han transcorregut molts anys per a que s'haixca oblidat que 'ls carlistes no estaven en situació de fer ric a ningú «comprant pòbles», sinó al revés. Ademés, els detalls de la situació de les cases dels aludits «venedors» pròp o tocant muralla, no lliguen, ja que l'assalt s'afectuá per aon les aludides cases no tingueren res que vore, per estar apartades unes, o en altre lléns de muralla altres. D'ésser cèrta la venta ¿no haguera sigut mes fácil la entrada per algún d'eixos llòcs dels «venedors»?

Que hi hagué defecció, traició o com es vullga dir, dels gubernamentals, o siga inteligencia entre els carlistes i els sargentos forasters que guardaven la muralla del portal de Cálíg a la torre de S. Francés, nos pareix indubtable: el jòc de cartes del còs de guardia, en circumstancies tan crítiques es ben significatiu...

De totes maneres, la entrada dels carlistes a Vinaròs no ofería gran dificultat, com es desprèn per la descripció feta; la Vila estava mal defesa,—1.353 entre fusils i escopetes...—ab poquíssima tropa, i el pòble prenent pòca o cap part en la lluita, desitjós de pau i tranquilitat que no li doná la República, ni savia quí li la podia donar, ja que 'l Govern era provisional

sense República ni Monarquia...; mentres que 'ls carlistes, que al cap i a la fi defenien grans ideals, passaven de tres mil, ben armats, además dels dos mil de retaguardia.

Vinaròs es va lliurar d'una gran catástrofe aquella nit, que indefectiblement li haguera esdevingut si l'assalt s'haguera efectuat contra una defensa desesperada; prou tenaç fon la defensa, com ho diu el número eloquent de baixes. Cabalment es complien tretze mesos que 'ls carlistes entraren per primera volta en la Vila sense cap resistència.

En lo que tòca a la idea de venta, hi ha que findre en cònter,—com ho confirmen els historiadors,—que fon idea molt generalisada en totes les guèrres civils. Consevol desastre era atribuït a venta. Aixina havem oït als vells, aplicar el mateix concepte de venta fins a l'acció de Alcanar, de la guerra anterior.

Entre els miliciàns que 'n la nit de la entrada carlista abandonaren les muralles refugiant-se en un vapor, estava Rafèls García,—com ell ho conta en un dels seus manuscrits—. El vapor era el «Jorge», el cual per la matinada feu rumbo cab a Barcelona. En la capital catalana, Rafèls García abs els nacionals emigrats es presentaren a les autoritats demanant socòrs, i conseguint d'aquell Ajuntament 408 pts. diaries per una temporada, ab l'ajuda del secretari municipal D. Josep de Toda.

Oliver mos ha dixat la trista impresió que causava nostra Iglesia Parroquial quan els carlistes la lliuraren de l'abús comés pel mando republicá. Diu que havia sigut «profanada ab escenes les mes indesentes, trencats els bancs, fet astelles l'encaixonat de la sacristia, cremats els frontals dels alfars, fets a fróssos els caixóns i quants objectes trovaren a ma; i tota la Iglesia plena de inmundicia, convertida en una quadra».

Els carlistes tornaren la Iglesia Parroquial al Retor, i convenientment netejada i reparada, el día 13 d'abril a les vuit del matí, fon reconciliada per al Culte, i a les déu i mija es traslladá el Santíssim Sacrament en peanya i templete, des de l'exconvent de S. Agustí, junt ab algunes Imatges. Actuá en la emotiva cerimònia, representant al Bisbe de la Diócessi, el

Retor de Ulldecona Rvent. Agustí Lluch, fill de Vinaròs; i predicà el Rvent. Ecónomo Gabriel Cardona.

En la Vila s' havia constituït una Junta carlista, baix la presidència de Baltasar Piñol, actuant de secretari l' advocat Francés Salomó i Darder.

En la nit del dia 3 de mars fins a les tres de la matinada hi hagué alegre repic general de campanes, per les notícies del Nòrt que donaven a conèixer la entrada de D. Carlos VII en la forta plassa de Bilbao.

A les pòques hores—10 matí del dia 4,—tornava Segarra a Vinaròs ab la seua partida, procedent de Benicarló; i sortí per la tarde cab a la pedrera, al mateix temps que pel portal d' Ulldecona entrava la columna governamental del Brigadier La Guardia ab 1.300 infants, 150 cavalls, dos peces d' artilleria de montanya i 4 de Krup, procedent d' Amposta. La cavalleria encara perseguí fins l' estació als carlistes, no havent cap baixa d' uns ni altres.

La columna de La Guardia va permanèixer en la Vila fins al dia 8, esperant a una altra columna per la part de Valencia; i per aprofitar el temps, demaná el pago del tercer trimestre de la contribució territorial i industrial. La intranquilitat del pòble estava en gran tensió, porque com Segarra no s' havia alluntat molt, sempre s' esperava si atacaria. Tement La Guardia lo mateix, colocá reténs en tots els carrers i punts estratègics, i enfocá l' artilleria als carrers Major, S. Cristòfol, Cálig i Sant Francés, tenint per les nits a una tercera part de les forces en vigilancia.

Com la columna de Valencia no venia, i La Guardia no s' atrevia a passar avant per la zona carlista, es decidí a embarcar tota la columna en quatre vapors que a l' efecte es presentaren al pòrt. El dia 7 començá l' embarc per la cavalleria, i acabá a boqueta nit del dia 8, fent rumbo els vapors cap al sur.

Seguidament, encara a la vista dels vapors, entrá la partida de Segarra. Posá al cobro dos trimestres de contribució; i va fer saver per bando que les persones emigrades podien

tornar contant ab totes les seguretats personals. Raféls García havia tornat a la Vila desde Barcelona, durant la estada de La Guardia, i no fon molestat en tot el temps del domini carliste.

El día 9, per la nit, maná Segarra tocar les campanes i fer lluminaries, per les victores carlistes del Nòrt; i celebrá una serenata la música de la partida, davant de la casa de Zanón, aon s' allotjáva el quefe carliste. Este disposá també que una trentena de fusters de carro, ferrers, mestres d' aixa i manyáns, anaren a La Cenia de Rossell a construir carretes per a l' artillería de la secció que estaven organisant ab els sèt canóns que trovaren en Vinaròs,—un llarc anomenat colombrinia, dos obuses i quatre canóns petits—. Tals trevalls van durar quatre setmanes. Des de aquí es transportaven a La Cenia les fustes, fèrro, còrdes i carbó de pedra, necessaris, pagantse tot de bestreta. Per a transportar la colombrina aon fora menester, es construí a pòsta un carro com els de carregar pipes o bocoyes de vi.

El día 10, per la tarde, sortí Segarra i sa partida cab a Benicarló.

El Comandant d' armes carliste Náquer de Cálíg, savedor de que pel terme corría una quadrilla de lladres, va fer publicar un bando, el día 21 per la nit, avisant als veíns que ningú obrira les portes de casa mes que a la veu de l' alcalde o del comandant; i cas de vore que 'ls que toquen van armats, alsen el crit de «lladres» per a que acudixca la força de la Comandancia.

Aquella mateixa nit, entrá i s' allotjá una força de Cucala, de 200 infants i 25 cavalls. El quefe d' esta força maná el pago de un trimestre de contribució, que s' efectuá els dies 22, 23, 24 i 25. També es cobraren molts atrassos dels cinq trimestres que van manar Segarra i Vallés anteriorment. Esta força de Cucala portá molta intranquilitat a la Vila, per no estar tan subordinada com les dels altres quefes carlistes. La nit del 25, van ferir al paisá Antoni Redó; però els tres agresors foren presos; i el día 27 pel dematí se 'ls castigá públicament ab una

corantena de bastonades, per a congraciar-se ab els vinarocencs, sense conseguir-ho, perque tal castic causá també ben mala impressió en el pòble. Seguidament dita fòrça abandoná Vinaròs i pugueren tots respirar tranquils.

En canvi, al se'n demá, —28 de mars,—aplegá Vallés ab la seua partida, cab al tart, i se li va fer una rebuda entussiasta, ab vòl de campanes i manifestació sense distinció de partits, presidida per l' Ajuntament, acompanyant-lo fins a la casa de lbarra aon se li havia preparat l' allotjament. Enterat Vallés dels disguts donats a la Vila pels de Cucala, manifestá el seu pesar, i doná paraula de que al punt manaría formar diligencies per a castigar degudament als culpables indisciplinats.

Vallés sortí cab a Benicarló el dia 31, quedant-se a Vinaròs dos companyies per a seguir cobrant els atrassos dels sis trimestres demanats; el quefe d' hisenda, per la tarde, demaná el seté trimestre de territorial.

Fins al mes de juny no passa res de notable, mes que el moviment continuat de les forces carlistes que tenfen en Vinaròs un centre de operacions propi. Resumim, tal com apareix en el dietari de Oliver:

Abril, 1: Seguíx la fòrça de Vallés cobrant el seté trimestre i atrassos.

2 i 3: Es suspenen les oficines per ésser Dijòus i Divendres Sants.

5: A les onze de la nit arribá la Cavallería de Vallés.

6: A les deu del matí, dita Cavallería seguí cab Amposta.

7: A les nou del matí, arribá tota la Infantería de Vallés, i se'n aná al cap de dos hores cap Amposta.

11: Vingué tota la fòrça de Vallés; la Cavallería quedá aquí, i la Infantería passá a Benicarló. A les sét de la tarde arribá el segón batalló de Segarra.

12: Se'n aná la Cavallería de Vallés a Benicarló. Vingué el primer batalló de Segarra, i junt ab el segón, seguiren a Lllldecona.

16: Vingué el recaudador general per a cobrar un emprès-

HISTORIA DE VINAROS

tit de tres trimestres als contribuïents que pagaven de 10 pessetes per amunt, trimestrals.

17: Bando manant pagar dits tres trimestres fins a les quatre de la tarde. Una comissió de veïns li manifestà al recaudador l'estat deplorable de la població a causa de tants pagos; i es va convindre en pagar només un trimestre i mig.

25: Vingué el segon batalló de Segarra.

26: A les cinc del matí, se'n anà dit batalló cab a Ulldecona.

Maig, dia 1: Vingué el primer batalló de Segarra des de Ampòsta.

2: Per la tarde se'n anà dit batalló.

4: Començà el bloqueig de Penyíscola per les forces de Cucala, per a que aquells veïns pagaren un any de contribució.

5: Vingué la partida de Vallés, composta de dos batallons i 90 cavalls.

6: Se'n anà dita partida pel camí de Cálig, portant presoners a un capitá anomenat «el Pardo» de Benicarló, a dos individus, i a un ferrer que solia vindre de La Cenia encarregat de la ferreria per a l'artilleria.

8: S'alçà el bloqueig de Penyíscola i ja aplegà el correu.

15: Vingué la partida de Vallés i demaná un trimestre de contribució territorial, al tipo del 13 0/0, i un de la industrial al 75 0/0 de lo que es pagava al Govern. Per parlar contra els carlistes, foren detinguts un sereno anomenat «el Moreno», i un barber tortosí que vivia al carrer de S. Cristòfol; es va intervindre a favor d'ells i se'ls soltà, quedant tot el poble content.

16: Se'n anà dita partida camí d'Ulldecona, quedant aquí uns 50 infants i 5 cavalls, per a cobrar la contribució. Bando proivint que ningú trevalle les heretats dels que han fugit per a no pagar. Altre bando per a que no es parles de política en els cafés, tavernes, etz., baix severíssimes penes.

18: Se'n anaren els 50 infants i 5 cavalls, per a unir-se a

la força de Vallés i anar a l'Ebre a esperar als Infants D. Alfons i D.ª Blanca que venien.

19: Fon destituït el Comandant d'armes Náquer de Cáliz.

22: Passá cab a Catalunya un batalló manat pel fill de Cucala.

26: Vingué Cucala (el pare) ab una escolta de dos companyes.

29: Foren fusilats prop de la plassa de bòus, tres presoners que es feren en el barco correu, en aigües d'Alcocebre. Vingué el tercer batalló de Cucala.

30: Se'n aná Cucala ab el seu batalló i escolta, cab a Ulldecona. I arribá la noticia de que l'Infant D. Alfons i la seua esposa D.ª Blanca havien passat l'Ebre per Chèrta.

Juny, día 1: Es posá al cobro el vuité trimestre de territorial, al 13 °/°, i l'industrial al 75 °/°, per forces de Vallés. Este ha sigut ascendit a Mariscal de Camp, i destinaç a Vistabella.

7: Procedents de la banda de Catalunya, passaren cab a Benicarló els tres batallóns de Cucala.

A les vuit de la tarde del día 8 de juny, entraren triomfalment en Vinaròs els Infants de la rama carlista D. Alfons i D.ª Blanca, que venien acompanyats, des de Catalunya, per dos fills de l'Infant D. Enriq, i per un brillant sèquit de generals, brigadiers, coronels, etz.

Per a honrar-los dignament, s'havien alçat arcs de llorer damunt del destruït portal del Camí del Pònt, davant la porta de la Iglesia Parroquial, i davant del Palau del carrer Socós, on es prepará l'hostatjament dels Prínceps. Tota la carrera s'adorná ab les banderes dels barcos, i es posaren cobertors a tots els balcóns, finestres i fins alguns ferrats, acudint el poble en massa.

Fon una entrada magnífica, règia. L'Ajuntament, ab el Clèro i una trentena de les persones principals de la Vila, formaren corporació que sortí a l'extrem del carrer del Pònt, a donar la benvinguda als Prínceps. I desfilá la comitiva mentre eren voltejades les campanes que armonisaven ab les tres

músiques militars que acompanyaven als respectius batallóns: la del batalló de Suavos, la dels dos batallóns de Vallés, i la dels dos batallóns de Segarra. La força armada era de uns 5.000 homens.

A les deu i mitja del matí següent, anaren els Prínceps a la Parroquial a oir missa, que celebrá el capellá del batalló de Suavos. La carrera des de 'l Palau, i la Iglesia, s'ompliren de inmensa gentada.

El día 10, a les sis de la tarde, marxaren els Infants cab a Benicarló, acompanyant-los son Estat Major, el batalló de Suavos, i els primers batallóns de Vallés i de Segarra ab uns 150 cavalls.

La força de Marco de Bello, que vingué el día anterior, se'n aná també el día 10, ab la força Aragonesa, cab a Ulldecona; i el día 11 per la tarde, va fer lo mateix el batalló de Vallés, pel camí de Cálig.

El moviment i pas de forces carlistes per la Vila era incessant. El 24 de joriol es tocaren les campanes i es feu llumeneria general, per la entrada dels carlistes a Cuenca. A les onze de la nit del día 27, es van desembarcar 340 caixóns de tabaco, que foren transportats en 43 carros a La Cenia de Rossell.

La festa de la Mare de Deu d'agost, es celebrá en son día pròpi en la Iglesia Parroquial, ab gran solemnitat, omplint-se de gom a gom. Predicá el Canonge Abril, Magistral de Cuenca, famós orador.

D. Alfóns i D.ª Blanca, tornaren a Vinaròs el día 21 d'agost, per la nit, procedents de Ulldecona, acompanyats d'una força de 2.200 hòmens, quatre peces d'artilleria de montanya, i un centenar de cavalls. Ara foren hostatjats els Prínceps en casa de D. Francés Escrivano. El día 24, vòl de campanes i llumeneries generals, per la rendició del castell i ciutat de la Séu d'Urgell.

Gravement malalt el senyor Escrivano, fon peluriat el día 25. I per tal causa, els Infants es traslladaren per la tarde del 26, a Benicarló, aon van permaneixen fins el 2 de setembre.

en que passaren a Alcalá; d' allí, el día 3, cab a les Coves, i el 16 d' octubre pernoctaven en La Cenia, de viatge cap a la Séu de Urgell.

Durant el mes d' octubre, es produïren algunes alarmes en la Vila, aon aplegaven notícies de que s' aproximaven columnes del Govern Provisional. El 9 de desembre, l' alarma fon de tot punt tremenda, per tindre's noticia cèrta de que una poderosa columna governamental pernoctava en Alcalá; mes, va renaixer la tranquil·litat, en saver la decissió dels carlistes de no oferir ressiència.

Efectivament, aquella mateixa nit, les fòrces carlistes abandonaren Vinaròs dirigint-se camí de Ulldecona.

I a l' endemà, día 10, va fer lo mateix el Comandant d' armes ab els pòcs indivíduos que havien quedat a les seus ordes, i ab uns quants cavalls que se li incorporaren de Benicarló i altres punts.

Al mig día, quedá la Vila evacuada.

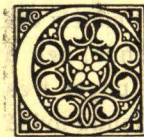
Havien dominat els carlistes a Vinaròs, per espai de nou mesos i vintiun día.

CAPITOL XIV. - (1874-76)

Jovellar. A reconstruir les muralles. La Iglesia Parroquial altra vegada depòsit militar. Treballs i amenasses. Restauració borbònica. Atac de Cucala el dia dels Reis. Recepció oficial del mòll. L' Ermita tancada, i els S. S. Patrons a la Vila. Pagos arruinadors. Alarmes. Un emprèstit forçós. Dozal, comandant de Vinaròs. Presoners de Cherta. Dònes d' Alcalá presoneres. Plassa Jovellar. Bando despòtic. Presoners de Cantavieja. S. Francés, hospital. Es donen armes als veïns, pero no als federals. Un rayo al campanar. Reinauguració del tren. Festes per la pacificació del Centre. Tornada dels S. S. Patrons a l' Ermita. Fundació de les Teressianes. Prolongació del pòrt. Jubilèu. Monjes d' ensenyança que se'n van. Festes de la Pau.

CAB a les dos de la tarde del dia 10 desembre de 1874—a les dos hores de la evacuació carlista,— entrava en Vinaròs al galòp, una avançadilla de 20 cavalls de la columna governamental del General Jovellar.

Una hora mes avant, ho verificava tota la columna formada per 4.000 homens, 6 canóns, dos companyies de ingenyers i tres esquadrons de cavalleria. Efectuada la entrada, es publicá un bando manant posar cobertors als balcóns i fer llumenaries per la nit.

Un altre bando maná el dia 11, que 'ls llauradors facilitaren

les cavalleries per al servici de bagatges, baix la multa de cinc pessetes.

Totseguit, Jovellar disposá la constitució d'una Junta de fortificació i defensa, i una altra Junta econòmic-administrativa; acordant-se fortificar novament la Vila a càrrec del poble.

La reconstrucció de les fortificacions,—fer i desfer, com la fèla de Penélope!...—començá el mateix día 11, alçant un reducte davant de la Iglesia.

Del vapor «Lepanto» es van desembarcar vuit canóns, procedents del castell de Penyíscola.

La columna de Jovellar, se'n aná cab a Lilldecona el día 13, dixant en Vinaròs un batalló, quatre companyes de la resserwa, una secció de cavalleria, una companyia de ingenyers i dos canóns. Torná el día 17; i en tal día, maná Jovellar al Retor que evacuara altra vegada la Iglesia Parroquial per destinar-la a servicis militars; de les lmatges se'n feren càrrec persones particulars.

Per a la fortificació de la Iglesia,—segona vòlta profanada,—s'obligá a tots els veïns a carregar sacs d'arena ja des de 'l día 13; per a gastos, es va fer pagar el día 14, mig trimestre al 21 %; i des d' este día en avant, per a activar les òbres de muralles i demés, no tan sols es maná acudir als vinarocencs, sinó que es portaren també obrers i materials dels pòbles del Partit. El día 19, els de Benicarló no acudiren a dites òbres, i una secció de cavalleria aná a portar-los a la fòrça. Tampòc els vinarocencs acudien de bona gana; i el mateix día 19, que era dumenge, es van vore amenaçats per bando, per a que acudiren tots sense distinció, baix pena de pagar tres peóns el que faltara; i el dillúns, día 20, un altre bando avisá que els del turno que no acudiren a les òbres de fortificació, serien castigats a treballar tres dies consecutius i dormir en la presó.

Cansat com estava Vinaròs per tantes calamitats, tampòc sentí cap entussiasme per a refer la Milicia ciutadana, la lo que se l'obligá per reiterats bandos en els dies 14, 15 i 18, sense que donaren grans resultats.

Jovellar nomenà el dia 20, per la nit, nou Ajuntament, posant d'alcalde a Salvador Masdemón. Els oficials de secretaria Ratto i Roso, foren substituïts per Francés Caudet i Rafel Delmás; es nomenà secretari interí a Joaquim Esperanza; i es canviaren els municipals i alguasils.

La columna sortí de la Vila ab son General Jovellar, qui no havia de tornar mes.

El General Martínez Campos, el dia 27, proclamà en Sagunto al fill de la destronada Isabel II, i Jovellar s'adherí al moment al crit de «viva Alfonso XII»; crit que corregué al punt per tota Espanya, donant-li una solució definitiva al Govern provisional,

L'últim dia del mes i de l'any 1874, a primera hora de la tarde, aplegava a Vinaròs un vapor, del que desembarcà un pròpi, enviat per Jovellar, que es presentà al Brigadier Morales Reina—qui s'havia quedat ab sa columna en la Vila,—ab la orde d'adherir-se a la restauració borbònica.

Inmediatament, Morales Reina,—serien les dos de la tarde, del 31 de desembre de 1874,—reuní totes les forces que es trobaven en la Vila, celebrant grant parada en la plassa de S. Antoni ab dos batallons del Regiment de Cuenca, quatre companyies de la Resserva de Castelló, una companyia de Enginyers, una secció d'artilleria de montanya, i 60 cavalls de Villaviciosa, además d'algunes partides de Voluntaris. El Brigadier es colocà en mig ab son Estat Major, llegí la orde del General Jovellar, i proclamà a D. Alfons per Rei d'Espanya, repetint tots els tres crits de «Viva Alfonso XII! ¡Viva España! ¡Viva la Religión!». Era el crit equivalent de «Deu, Patria i Rei» dels carlistes, als quals aixina desarmaven ab mes política i eficacia que l'anticlericalia dels republicans. La banda de música de Cuenca tocà la Marxa Real, i les campanes foren tirades al vol.

Efectuat el desfile, es manà per bando que es posaren cobertors als balcons i per la nit hi haguera iluminació general.

En el Ministeri que totseguit es formà, presidit per Cánovas del Castillo, ocupà Jovellar la cartera de Guerra.

El dia 4 de giner (1875), es colocá el retrat d' Alfons XII, en el saló de sessions de la Casa Capitular, ab assistència de l' Ajuntament, Clero i persones de mes categoria, baix la presidència de Morales Reina. Hi hagué vòl de campanes, tocá la música de Cuenca, i s' adornaren els balcóns.

A l' endemá se'n aná el Brigadier Morales Reina ab la seua columna, quedant en la Vila vuit Companyes, mija de Enginyers i part de la Cavallería.

Aprofitant tal disminució de fórces, la partida de Cucala intentá recuperar a Vinaròs, i a l' efecte realisá un intèns atac en la matinada del dia de Reis, penetrant per la carretera de Benicarló fins l' ex-convent de S. Francés, i per la marina fins la plassa de S. Antoni; eixa penetració fon facilitada, ademés, per estar les muralles assolades. Mes, Cucala s' havia fet anteriorment odiós als vinarocencs; i davant de l' imminent perill de tornar a caure en les seues mans, tots com un sòl home ajudaren a les tropes contra n'ell, i el retxassaren, causant-li moltes baixes.

La victòria contra Cucala la celebrá Vinaròs ab gran goig, recordant-la per molts anys ab emoció.

Morales Reina torná al dia següent, 7 de giner, ab la seua columna, portant molts hòmens dels pòbles veïns per a treballar en la reconstrucció de les muralles. Se'n aná altra volta, i al cap de vuit dies (el 15), torná des de La Cenia; al se'n demá torná a marxar.

La restauració borbònica començá en la Vila, celebrant el dia de S. Antoni (17 giner) encara que sense cap solemnitat, la recepció oficial del mòll, ja acabat conforme a la primera conseció, als 8 anys, 11 mesos i 8 dies, de la primera pedra. Entre una data i altra, quedava compresa tota la Revolució antiborbònica:—destronament de Isabel II, Amadeo de Savoia, República i Govern Provisional—. Reinant la Mare, es concedí el pòrt i es posá la primera pedra; mentres estava la Mare en destèrro, quan començava a reinat el Fill, es verificá la recepció del pòrt, lo que implicava el reconeiximent com a tal, adquirint des de eixe dia tots els drets oficials.

Ni la festa de S. Antòni, dels llauradors, ni la del Patró S. Sebastiá, es pugueren celebrar, degut a les circumstancies.

I no sòls aixó, sino que l'alcalde Masdemón, el día 20 de febrer, ordená per ofici al Vicari que desocupara l' Ermita dels S. S. Patróns; i a l'ermitá—que ho era Miquèl Ferrá,—li doná orde verbal per a que 'l día 25 a mig-día li entregara les claus. El día 24, les lmatges de la M. de D. de la Misericòrdia i de S. Sebastiá, foren baixades de l' Ermita i depositades en la de S. Gregòri. El 25, el S. S. Patróns foren traslladats a la Vila solemnement; el Clèro pujá fins al Cementèri; els llauradors i els mariners es disputaven l'honor de portar les respectives peanyes de la Misericòrdia o de S. Sebastiá; en el portal d' Lllldecona s'agregá a la provessó l'Ajuntament i totes les Autoritats, ab un piquet de tropa i la música del Regiment de Cuenca, seguint una concurrència enorme. La provessó aná pels carrers del Pònt, S. Cristòfol, Hospital o Salvador, Socós, S. Antòni i Travessía, depositant el S. S. Patróns en l'altar major de S. Agustí, per trovar-se la Parroquial servint de quartel.

L' Ermita quedá tancada.

Per eixos dies es posá al cobro mig trimestre de guerra, destinat per a la fortificació de Castelló. I al mateix temps es cobraven: 4 trimestres de l'emprèstit, 2 de l'any económic anterior, 1'5 per a la fortificació de la Vila, i 3 del municipal, fent un total de 11 trimestres.

A banda d'aixó, s'efectuaren 4 quintes dels fadríns de 19 anys, dels de 21, i dels 22 als 25 anys.

Tantes exaccions arruinaven a Vinaròs que ja no podia resistir mes; els contribuents acabaren per fer-se el sort, i no s'acudia a pagar mes que a la fòrça bruta; aixina fon, que una nit es passá tota ab les oficines obertes en la Casa Capitular, i als contribuents se 'ls obligava a alçar-se del lliit i se 'ls conduía entre bayonetes a que efectuaren els pagos.

Ademés, el día 1 de mars, un gran número de comer-

ciantis i de industrials, es van vore apremiats a pagar les matrícules ab fòrtes multes, de tal manera que n'hi havien que 'ls pujava la papeleta a la ratlla dels dos cents duros.

I les peonades o jornal de vila per a les fortificacions, que a tots tocaven cada vuit o dèu dies.

I per si no n'hi havia prou, des de primers d'any (1875) tots els veïns estaven obligats a posar llum, per les nits, als balcons i finestres, a fi de que la població no estiguera a fosques, ja que la guèrra carlista seguia violenta prop de Vinaròs. La columna de Morales Reina tingué una batalla ab els carlistes, el día 8 de mars, entre Rossell i La Cenia. Per aixó, s'extremaven les precaucions. Però la càrrega pesava,—damunt de tantes càrregues,—sobre els veïns; fent el càlcul d'un gasto de tres onces d'olí per cada una de les 1.100 llums per nit,—número de la mitat de cases empadronades,—donava un gasto o sobre-contribució de 2.700 pessetes al mes.

Encara havia que afegir la càrrega dels allotjaments de quejes, oficials i tropa, i la càrrega també dels bagatges. Verdadaderament era massa tribulació per a un pòble!

El día 14 de mars, la columna de Morales Reina, com a dumenge que era, oí Missa de campanya que fon celebrada en el balcó de casa de Ibarra. El día 16 pernoctá en la Vila també, la columna de Montegro, ab la que va vindre el General Echagüe, Queje de l'Eixèrcit del Centre. A l'endemá se'n anaren camí de Cálig i Cervera, les dós columnes, ab un total de 5.400 hòmens de totes armes.

En eixe mes de mars, per R. O. del día 6, el vinarocenc Rafèls García fon nomenat Diputat Provincial pel Distrit de Vilarreal; i mes avant, obtingué el nomenament del mateix càrrec pel Distrit de Vinaròs.

Les alarmes eren contínues, a causa de que 'ls carlistes seguien operant per tot el Maestrat fins els pòbles veïns. El pánic culminá el día 2 d'abril, en que s'esperava un atac per la part de Benicarló, havent hagut firoteig la nit anterior des de la plassa de bòus. Els veïns dels carrers extrems, de sta. Magdalena i de l'Angel, es traslladaren als barcos i als carrers inte-

riors, i la força estigué tota la nit sobre les armes; però, no passá res.

El 4 d' abril es celebrá el Combregar dels impèdits, Hospital i Presó, ab tota pompa, assistint l' Ajuntament, Comissió Militar i la música de Cuenca.

En este mateix día, es celebrá en la Sala Capitular, una reunió de majors contribuents i associats municipals, que resultá violenta: es tractava de firmar un emprèstit de tres mil duros, que otorgava Joan Antoni White, de Benicarló, a l' interés del vuit per cent; l' emprèstit es destinava a fer front als gastos de les fortificacions; molts es negaven a firmar lo que consideraven un abús, damunt de les tristes circumstancies que ofegaven a la Vila, pero no tingueren mes remei que firmar tots, pos es tancaren les portes de la Sala, no dixant sortir a ningú que no haguera firmat. Fon sellada la reunió pel nòu secretari Francés Vicent Ferrer, qui havia pres possessió el día anterior.

De la Governació militar de Vinaròs vingué a posseccionar-se, el día 10, Angel Dozal, Comandant ab grau de Coronel.

Montenegro passá ab la seua columna el día 19, i ordená a l' Ajuntament li entregara 10,000 duros dins de mija hora; no hi hagué mes remei que cumplir la orde, i al moment es tingué que fer el repart, posant-se al cobro per tota aquèlla nit i al día següent. Manco mal que al cap només de vuit dies, se 'ls reintegrá als contribuents dita cantitat.

El General Montenegro torná a la Vila el día 22, por tant uns 200 presoners carlistes de Cherta, que foren colocats en la plassa de bòus, i a l' endemá, fins el día 25, a l' escola de la plassa de l' Hospital o Salvador. Per a celebrar eixa victoria alfonsina, sortí l' Ajuntament fins al portal d' Ulldecona a felicitar al General, i tota la carrera fins casa de Ibarra fon adornada ab banderes.

Una cosa molt lleija va fer Montenegro l' ultim día d' abril: perquè 'ls quintos d' Alcalá no es van presentar, va fer presoneres a les mares i germanes d' ells, i en número de 63 les va portar en carros a Vinaròs i les tancá a «l' escola de dalt». La

hidalguia vinarocenca es va sentir molesta i asquejada, de que a fals extrems es portaren les còses de guerra.

També el dia 3 de maig va portar de Ulldecona cinc carretades d'hòmens i dones, per falta de pagos de contribucions, tancant-los en la Presó del Partit.

Unes i altres van estar aquí apresonats mes de quinze dies. Les dones d'Alcalá, el dia 13 de maig, foren traslladades des de l'escòla a la Presó, i el dia 5 al Teatre.

Com una pesadilla inacabable, les escenes violentes de pagos del mes de mars, es reproduiren en maig, tornant les bayonetes a portar als contribuents a pagar vullgueren que no vullgueren. Ara ab una novetat: els contribuents, aixina engabiats com en una caceria, havien de afegir una pesseta per al soldat i una altra per a l'aguasil...

Els pagos, foren: unes 50.000 pessetes a Montenegro per contribucions de territorial i industrial; i a l'Ajuntament, 20.000 pessetes com empréstit per a les fortificacions. I estant en aixó, es presentá el dia 23 de maig, un comissionat de Castelló, exigint a l'Ajuntament 35.000 pessetes per contingent provincial.

No es comprén cóm en circumstancies tan penoses, encara hi haguera humor per a dedicar carrers a ningú. Efectivament: el dia 20 de juny, estant en la Vila la columna de Morales Reina, se li dedicá al General Jovellar la plassa que 'ls republicáns havien dedicat a Castelar durant el seu mandó, i que 'l pòble no dixava de dir i seguiria dient, del Salvador. Hi hagué vòl de campanes, banderes, tocá la música de la columna, i discursejaren Ibarra i l'alcalde Masdemón.

Als dotze dies, —2 de joriol,—es publicava eixe bando: *«Por orden del sr. Gobernador militar, se hace saber: que en vista de la rebeldía de los labradores vinarocenses, que el que no se presente inmediatamente en la plaza de Jovellar, mañana se tomará nota y serán expulsados de la población con sus familias y tapiadas las puertas de sus casas»*. Eixe Governador militar que tan «liversalment» estrenava

el nom de la plassa, era Dozal; i el motiu, el cansament tan justificat dels vinarocencs per tantíssims bagatges i trevalls en les fortificacions, damunt de tants pagos aniquiladors i quintes.

Les campanes tocaven ara contra els carlistes, conforme veníen notícies de les victories alfonsines: foren notables, el 29 de juny, per la rendició del castell de Miravet, aon teníen els carlistes els canóns de Vinaròs; i el 9 de joriol, per l'arribada de la columna de Morales Reina, qui havia rendit a Cantavieja per capitulació honrosa, i portava presoners a 1.810 individus de tropa, 51 quefes i oficials i 15 cadetes, respectant a tota la oficialitat la espasa i el revólver; el Brigadier carliste anava a cavall, al costat de Montenegro—quina columna estava en la Vila i va eixir en honor de la de Morales Reina;—la gent s'estranyava en vore com els dos Brigadiers, el carliste i l'alfonsí, es donaven un a l'altre un cigarro puro; Montenegro pagá a la oficialitat carlista un sopar espléndit. Els presoners de Cantavieja foren embarcats a l'endemá, en dos vapors, cab a Valencia, segóns es condicioná en la capitulació.

En este día,—festa de S. Cristòfol,—vingué la Brigada de Borrero, compòsta de dos batallóns, artillería i cavallería. Aixina es, que junt ab les altres dos columnes, havia en la Vila 8.000 hòmens de totes armes, que ho omplien tot a rebassar. Entre el dos dies següents, van sortir les tres columnes; mes, servint ara Vinaròs de centre de operacions alfonsines, les entrades i eixides de tropa eren a diari.

L'alcalde Masdemón, el día 13 (joriol), va fer desocupar la iglesia de S. Francés per a destinar-la a hospital de contagiosos, i es col·locaren en ella 40 llits facilitats per l'Administració militar.

Només quedava obèrta la iglesia de S. Agustí; la de Santa Magdalena també servia de magasem i còs de guardia:

El Bisbe de Tortosa, proveint a les necessitats espirituals de Vinaròs, disposá el día 25, que servira de Capella Pública l'Oratori particular de les Mònjes de la Caritat de l'Hospital de la Vila, que estava aiximateix, des de fea pòc, en part de l'edifici de l'ex-convent de S. Francés.

El següent les gestions, es conseguí que 'l día 31 donara permís l' alcalde Masdemón per a que es tornara a obrir l' Ermita dels Sants Patrons i la iglesia de S. Francés.

Conforme al permís, al día següent, dumenge, día 1 d' agost, la iglesia de S. Francés fon beneida a les cinq de la tarde, officiant el Retor d' Ulldecona mossén Lluch. Els particulars retornaren les Imatges de que se'n havien fet custòdis. El dillúns, ja es pugué lucrar en dita iglesia la Indulgència de la Porciúncula.

El Comandant general de la Provincia, Brigadier Velasco, vingué a la Vila el 4 d' agost per la tarde i maná a l' Ajuntament, baix severes amenasses, que repartira algunes armes del fòrt entre 'ls veíns. A les cinq del matí següent, es van repartir 113 armes, ab quatre paquets de municions per a cada un, entre 'ls majors contribuents sense distinció de partits, exceptuant als federals.

Passada la interrupció per la guèrra civil, el día 22 del mateix mes, es pugué ja comunicar telegráficamente ab Castelló i Zaragoza.

Al cap de vuit dies (el 30), es produí un pánic enorme en la Vila, a causa de que a les onze i quart del matí, va caure un rayo ab gran estrèplt al campanar, baixant per la cadena de les hòres i fent a tròssos la esfera del rellonge; com per allí i altres llòcs ixía fum, s' alarmá el pòble i fugiren tots cab a les afòres, pensant que s' encenia la Iglesia, la qual no tardaria en volar, plena com estava d' explossius de guèrra. Afortunadament no passá d' un susto.

El tren torná a córrer des de 'l día 10 de setembre, per haver quedat ja definitivament sofocat l' alçament carliste per estes tèrres. Masdemón vullgué que es celebrara solemnement eixa reinauguració, i a les onze del matí anaren les Autoritats a vore passar el primer tren, saludant-lo ab vòl de campanes; es posaren banderes per la Vila, i es maná baix multa de dos pessetas que per la nit feren tots llumenaries. L' amenassa de la multa confirma lo que diuen les notes d' aquell temps: que 'l pòble no sentía alegríja per la reinauguració del tren que,—

paradoxa del progrés!—venia a ésser un enemic de la prosperitat de Vinaròs.

Des de 'l día 4 d' octubre fins al 12, es van celebrar grans festes per la pacificació del Centre en la guerra dinástica, gastant el Municipi 3.473 pessetes, a pesar d' ésser un any tan aniquilador per a la Vila. Es cantá un Te-Deum en S. Agustí—Parroquia accidental,—el día 5, ab assistència de l' Ajuntament, Comandant militar Dozal i demés Autoritats, que sortiren en corporació de la Casa Capitular, acompanyats per dos juglars i la banda de música del Batalló provincial de Castelló. Els demés dies es corregeren per la Vila els bòus dits de Sant Joan, que tenfen el corro al carrer de S. Nicolau; i per la nit, balls públics en la «escòla de dalt». L' últim día es van repartir sèt calderes d' arròs ab carn de bòu, per als pòbres.

En el programa d' eixes festes es va incluír la tornada a l' Ermita dels Sants Patróns, que tingué llòc el día 6, a les sèt del matí. Assistí l' Ajuntament, Comandant militar, Jutge de 1.ª instància i Comissió Militar. La carrera que seguí la provessó, tota adornada de cobertors, fon: plasses de S. Agustí i S. Antoni, carrer Socós, plassa del Salvador, carrers de Sant Cristòfol i del Pònt. Allí, en la «Creu verda», el Provincial dels P. P. Escolapis de Valencia feu un discurs que emocioná a la multitut; i seguí la provessó fins l' Ermita, portant com de costum, els llauradors a la M. de D. de la Misericòrdia, i els mariners a Sant Sebastiá.

Al final d' este mes,—octubre de 1875,—tingué llòc la fundació de la Associació de Teressianes en Vinaròs, portada a cap per son creador l' inclit Rvent. D. Enriq Ossó, catequètic del Seminari de Tortosa, de santa memòria, de qui está iniciada la causa de Beatificació quan aquestes pàgines escrivim.

El día 30, mossén Ossó vingué a la Vila i doná una conferència en S. Francés, explicant la finalitat de dita associació de riques que havia de contribuir a guardar i reforçar les virtuts tradicionals de la dòna vinarocenca. Es constituí la primera Junta baix la presidencia de D.ª Rosa Escribano, decidint cons-

tituir la Associació oficialment, a l'endemà; a tal efecte, com la Parroquial i el campanar estaven ocupats per les autoritats militars i civils, una comissió de xiques passà a demanar-li permís a l'alcalde Masdemón per a fer vòl de campanes; Masdemón negà el permís a les xiques, quan les campanes tan voltejaven per altres motius que no eren els pròpils per als que havien sigut construïdes.

La festa inaugural es celebrà el dia 31 en la Parroquia inferna de S. Agustí. En l'altar major es colocà en pavelló de flors, la Imatge de la Puríssima de l'ex-convent de S. Francés; a la seua dreta, Sta. Teresa, i a l'esquerra S. Josep. La Missa Solemne fon ab Exposició de S. D. M.; i predicà eloquenment mossén Froilá Belfrán, d'Alcanar. Per la tarde, solemnes Vespres i Trisagi, ab panegíric que pronuncí encesament el fundador mossén Ossó. Acabá ab el cant del Te-Deum i imposició de l'escapulari a la Junta de les congregantes.

Per R. O. de 21 de novembre, es concedí la prolongació del pòrt, fent-se constar que 'l pago de la mitat de l'impòrt aniria a càrrec de l'Estat, una quarta part a càrrec de la Província, i l'altra quarta part a càrrec de la Vila; però, «donada la penúria de l'Erari Públic, es disposava l'aplaçament de les òbres».

An este any corresponia en el mon catòlic, el Jubileu de l'Any Sant; i Vinaròs el celebrà en els dies 28 de novembre, i 5, 8, 12 i 19 del desembre, fent les Visites Jubilars en provessó, a S. Agustí, Calvari, S. Francés i S. Agustí segona vòlta, per no haver cap mes iglesia obèrta.

Començá l'any 1876 ab dos commemoración: el 6 de giner, primer aniversari de l'atac de Cucala que fon vençut; el 9 del mateix mes, el primer aniversari de l'entrada d'Alfóns XII en Espanya. Les dos dates es celebraren ab vòl de campanes, múliques, cobertors i llumenaries.

I també repicaren les campanes el dia 19, anunciant per a l'endemà, la festa vinarocenca de S. Sebastiá, que havia estat suspesa tres anys seguits a causa de la guèrra dinástica. La festa popular fon emocionant; mes, ab una nota trista... la part

oficial de la Vila ja començava a no acompanyar al pòble en les seues emocións tradicionals...: l' Ajuntament, per primera vegada en la Història, no vullgué associar-se a l' alegría popular, ni el día 20 en l' Ermita, ni el dumenge día 23 en la festa de la Vila!

I al cap de set dies (el 30), se'n anaven de Vinaròs les Monjes de la Caritat que dedicades a l' ensenyança, havíen estat des de 'l 1 d' agost de l' any 1870. Durant eixos cinq anys i mig tan calamitosos, contribuiren a l' afiançament de la religiositat de la dòna vinarocenca que moralment havia de salvar a Vinaròs; necessitades de tota protecció oficial, i despedides brúscament pel propietari de la casa que ocupaven Agustí Juan, i no trovant-ne altra a propòsit, es traslladaren a Benicarló. Quedá molt bona memòria de la Mestra Sor Rita Martín, qui fon la directora, la qual passá a Tortosa.

Quedaven en la Vila les Germanes de la mateixa Institució que estaven al front de l' Hospital popular, per primera vegada en S. Francés des de la última guèrra civil en 1874,—com es dirá al capítol següent—.

Per fi, acabá la enorme pesadilla d' eixa guèrra, i Vinaròs—que tan tingué que patir a causa d' uns i altres,—celebrá la pau general en els dies 20, 21 i 22 de mars, del 1876, ab varietat de festes populars; i una Missa de Difunts per les víctimes, a la que concurriren totes les Autoritats militars i civils. Els carrers de la Vila foren atronats ab les últimes canonades de la guèrra, que ara ho eren de pau. en la matinada del día 20, cosa que ocasioná un epílec tragi-còmic: com era hora en que tots els balcóns encara estaven tancats, la trepidació de les canonades va fer una gran trencadissa de cristalls.

Tot seguit, es començaren a desfer les barricades que havíen pels llòcs estratègics de la Vila.

oficial de la Villa se comenza a no acompañar el poble en las
 seces en ociones tradicionales... Al momento por primera ve
 gada en la historia no valgué asociarse a l'álgua popular
 ni el día 20 en l'Ermita ni el domingo día 22 en la festa de la
 Vial... (text partially illegible)

El capde set dies (el 20) se'n anava de Viarós les Mon-
 ies de la Cartal que dedicades a l'ensenyança havien estat
 des de l'1 de agost de l'any 1870. Durant estos cinco anys i mig
 far calambrosos contribuen a l'oblitament de la religio-
 tat de la línia viaróvesa que momentni havia de salvar a
 Viarós; necessitades de tota protecció oficial i després
 presentment pel propietari de la casa que ocupaven. Agra-
 lion i se trova en altre a propost, se traslladaren a Be-
 ricard. Queda molt bona memòria de la Maria Soledad Mar-
 tin, que fou la directora, la qual passà a Toros.

Quedaven en la Villa les Germanes de la mateixa institució
 que estaven al front de l'Hospital pòpular, per primera vegada
 en Espanya des de la última guerra civil en 1871, com es
 dirà al capítol següent.

Per fi, veada la enorme pesadilla d'una guerra, l'Viarós -
 que tant tingut que patir a causa d'una i altra, - celebrà la pau
 general en els dies 20 i 22 de març del 1870, ab vertida de
 les seves poblacions i una pllassa de l'Orons per les víctimes, a la
 que concuerren totes les Autoritats militars i civils. Els carers
 dels Vils foren atornas a les últimes canonades de la guerra,
 que ara ho serà de part en la mortada del dia 20, cosa que
 ocasionà un efecte tragi-còmic, com era hora en que tots els
 balcons encara estaven tancats, la repulsió de les canonades
 va fer una gran francada de cristals.

Tot seguit, es comencen a desfer les barbacades que ha-
 vien pels límits estratègics de la Villa.

CAPITOL XV. -(1876-80)

L' Hospital popular en S. Francés, i d' açi a sta. Magdalena; quartel. L' Arciprestal retornada al Culte: segòna Reconciliació. Mes del Còr de Jesús per primera vòlta. Nou Patronat de l' altar de la Puríssima. El venerable Ossó funda el «Rebañito». Els fòrts de la Iglesia. El Gov. Civil a les festes de S. Sebastiá. Via-Crucis en l' Arciprestal i en S. Agustí. Les Monjes de l' Hospital segona vòlta despedides. Per la llibertat del Papa. L' Arcipreste Falcó. Imatge de sta. Teresa. Missa del gall. Fundació del convent de la Dna. Providencia: ensenyança per a xiques; primera pedra de la iglesia; la campana. Via-Crucis al Convent i al Calvari. Torna l' Hospital a S. Francés i va el quartel a S. Agustí. Acta de la primera pedra.

INMEDIATA conseqüència de l' acabament de la guerra civil en 1876, fon una orde governamental per a que 'ls destacaments militars es retiraren dels pòbles i es concentraren a les capitals de provincia. A petició de les autoritats de Vinaròs, el Capitá General de la Regió va concedir la permanència en la Vila de dos companyes; però, ab la condició precisa de que disposaren d' aquartelament pròpi.

D' aquí va náixer un problema de no fácil solució: aon es construiria el quartel? En 16 d' abril de 1876, s' acordá fer-lo al Calvari; mes, davant de la dificultat de tindre que tirar la Capella, es desistí, i el día 19 es prengué l' acòrt de construir-lo en

davant la porta principal, es començà l'assolament el 2 de maig. Copiem la impresió desoladora que li causà al bo de Oliver, l'aspecte que ofería la Parroquial, acabada la segona profanació,—del tot semblant a la primera,—tal com consta en el seu dietari: «4 maig. Vinc de vore la Iglesia que s'está evacuant. El còr s'oprimix en vore la devastació de tan hermós temple. Paréix que un eixèrcit d'infiels l'haixca invadit i saquejat. Els armaris, frontals, capelles, tot está destroçat. Els bancs trencats i plens de terra, i restos de confessoraris i de altars tot en un munt dalt del presbiteri. De frontal no'n queda cap. El rentamans de la sacristía está arrancat, el pis tot destroçat i fet malbé per la salaúra, i l'encaixonat de l'avant-sacristía fet a tròssos, veent-se que ha servit de salador de tocino. Moltes portes arrancades, i el pis de la iglesia fet un corral. També es noten trencadures en alguns llensos, cristalls i quadros, impossible de restaurar. Fins a l'orgue s'ha dixat sentir la ma destructora, arrancant de son llòc moltes peces. En fi, no pòt vore's tanta destròça, sense oprimir-se el còr, i indignar-se contra els devastadors».

L'alcalde Ibarra torná les claus de la Iglesia al Vicari, el día 6 de maig; i per segona vegada en dos anys, es va mampendre la tasca de reparar el magnífic temple que'n malhòra s'havía llevat al Deu de la Pau per a utilisar-lo en una trista guèrra de germáns contra germáns.

El pòble va vore ab goig la pròxima reapertura de l'Arciprestal, i va contribuir de bon còr als gastos que originava l'adesentament del temple, arreplegant 1.362'91 pts. en almoines; l'Ajuntament també va entregar 1.000 pts.; i del Culte es van pagar 1.545'59 pts. Els gastos van pujar a 3.908'50 pessetes.

La cerimònia de la segona Reconciliació de la Iglesia Parroquial tingué llòc el día 12 de juny, actuant en representació del Bisbe, l'Ecónomo mossén Sebastiá Brau, i ab assistència de l'Ajuntament i totes les Autoritats militars i civils. Acabada la benedicció que començá a les vuit del matí, es celebrá la Missa Solemne, ab sermó que predicá mossén Froilá Beltrán,

d'Alcanar. Seguidament, ab lluidíssima provessó, fon traslladat des de S. Agustí, el Santíssim Sacrament, acompanyant-lo les Imatges de la M. de D. de la Misericòrdia i de S. Sebastiá que es veneren en la Vila,—tot igual com l'any 1874—. Les armoníes de l'orgue,—divuit mesos mut,—i la majestat de les campanes que ara sonaven per damunt de les flaqueses humanes, ompliren d'alegría al pòble que semblava desferfar d'una pesadilla mes que terrible.

El mateix día, en la Capella de la Comunió de la Parroquial es seguí la devoció del mes dedicat al Sagrat Còr de Jesús, que es celebrava en la Vila per primera vegada, i que s'havia començat el día 1 en la Capella de la Comunió de S. Agustí. L'introductor de tan hermosa devoció fon mossén Joan Bte. Maspòns.

L'històric altar de la Puríssima del temple Arciprestal, apareixia ara baix el Patronat del Marqués de Gironella, D. Josep Maria Febrer i Calderón, a qui li l'havia cedit son parent D. Josep Febrer de la Torre i Llano, per escriptura otorgada tres mesos abans, en 4 de mars, davant del Notari de Barcelona D. Ignasi Ferrán i Sobregues.

També passá a la Parroquial la Associació de Teressianes, fundada vuit mesos abans en S. Agustí en funció de Parroquia interina. Del día 2 fins al 8 de joriol, son fundador el Venerable Ossó doná Eixercicis Espirituals a les fadrines de la nova Associació, cooperant ab ell, el Retor d'Ulldecona mossén Agustí Lluch, i mossén Froilá Beltrán, d'Alcanar.

L'esperit evangèlic de mossén Ossó aprofitá esta segona vinguda en honor de les Teressianes, per a implantar en Vinaròs una altra fundació memorable: la del «*Rebañito del Niño Jesús*». Per a lo qual, congregá el día 6 (joriol) per la tarde, gran estòl de xiquetes menudes, a les que dirigí una prédica tendríssima. Com diu Oliver, «el senyor Ossó estigué lo mes felís que puga imaginar-se i feu caure les llágrimes a tots els concurrents». I quedá establida la suggeridora fundació catequística per a la infancia vinarocenca.

Llevats els murallóns i restaurada la Iglesia Parroquial, en-

cara quedaven els fòrts de S. Valent, i el del costat de la torre-campanar; el pòble demaná que desaparegueren també, i el dia 15 giner de 1877 es començá l' assolament d' eixos últims fantasmes de la passada guerra.

A la festa del Patró de la Vila Sant Sebastiá, assistí l' any 1877, el Governador Civil de Castelló D. Francés del Villar. El dia pròpi del Sant, i festa en la Ermita, 20 de giner, caigué en dissabte; per lo que la festa en la Vila, que tòca el dumenge infra octava, fon consecutiva, al dia següent. El Governador doná major solemnitat presidint les dos festes. Fon el predicador en l' Ermita i en la Vila, mossén Higini Ribera.

El dia 2 de febrer, el beneficiat mossén Batiste Maspóns benef el Vía-Crucis de la Iglesia Arciprestal, i colocá les creus de cada quadro; per a lo qual tenfa autorisació Apostòlica concedida pel Ministre General dels P. P. Franciscáns, Fra Bernat A. Postu Romatino, refrendada pel Bisbe de la Diócessi D. Benet Villamitjana. Actuaren de testics Baltasar Piñol i Josep Oliver Giner.

La mateixa cerimònia va tindre llòc en la iglesia de S. Agustí, el dia 16 següent, essent testics el Pare Agustí Ribera y mossén Vicent Adell.

Precisament en cumplir l' any de la instalació de l' Hospital popular en la iglesia de Sta. Magdalena, en 3 de maig, les Mònjes de la Caritat enfermeres tenien que abandonar la Vila per segona vegada, com al 68. L' Ajuntament de Ibarra, sense acabar de cumplir la contrata ab la que se les havia fet tornar a vindre en els anys de la guerra civil,—contrastant ab el sacrifici de les Monjes, que ni sisquera disposaven de llits per a dormir elles, sino de sòles unes males márfegues,—ara les despedí.

Ibarra, qui manant els carlistes allotjá en sa casa al General carliste Vallés, ara era alcalde alfonsí entregat, com abans Masdemón, a la anticlericalia atrassada. I els desdixats pobres malalts, quedaren una vegada mes privats del bòn servici de les Mònjes, i en mans d' una criada, en la vella iglesieta de la marina.

Corrien els anys en que es formá el nou Estat Italiá apoderant-se dels Estats Pontificis. Vinaròs que conta entre les seues glòries l' haver perteneixcut, encara que per un curt temps, a la Sobirania temporal del Pontífice, (1) celebrá un solemne Tríduo per la llibertat del Papa i de la Iglesia, en els tres primers dies del mes de juny de l' any 1878.

En 21 d' agost d' eixe any, va pendre posseció de la Parroquia vinarocenca el nou Arcipreste Rvent. Cristòfol Falcó, qui estava d' Ecónomo en Almagora, aon se'n torná el mateix dia per a fer entrega d' aquella Iglesia. En 23 de setembre començá a eixercir son Ministèri en Vinaròs.

La festa de les Teressianes, l' any 78 fon extraordinaria, per estrenar la imatge de Sta. Teresa, feta en Valencia per preu de 500 pessetes. El dia 27 d' octubre per la tarde, ab gran solemnitat fon beneïda dita imatge en la plassa de la Parroquial. I a l' endemá, dia 28, tingué llòc la festa lluidíssima, en la que predicá el Canonge Beltrán, notable orador sagrat, fill de Cálig.

A causa dels pronunciaments militars i de la guerra civil, havien passat un grapat d' anys sense que es puguera celebrar la popular i tradicional Missa nadalenca del gall. En Nadal d' eixe any, el nou Arcipreste mossén Falcó disposá que tornara a celebrar-se fan poètica costum. I la Missa de la mija nit torná a omplir de goig les ànimes, havent orde i devoció.

Entre els anys 77 i 78, es va portar a cap en la Vila, una gran fundació religiosa: la del Convent de clausura de la Divina Providencia, per a Mònjes Franciscanes de Santa Clara, ab colège gratuit per a xiques. La grandiosa idea fon patrocinada des de l' primer moment pel vinarocenc mossén Josep Antoni Gombau, i pel venerable tortosí fundador dels Operaris Diocesans mossén Manuel Domingo Sòl, de santa memòria. Una piadosa senyora, D.ª Concepció Esteller, dedicá an este efecte un important llegat; del producte de les finques venudes, mossén Sòl i mossén Gombau, destinaren 7.375 pts. a la compra d' un hòrt, en el carrer d' Alcanar, propietat de Francés Casal-

(1) Vide tomo I, pàgines 67 i 476.

duero, segons escriptura que otorgá el Notari D. Joan Bte. O' Callaghan, en 16 febrer de 1877.

Feta la escriptura, als onze dies presentá mossén Sòl (día 27) una exposició a l' Ajuntament de la Vila donant-li a conèixer el projecte, i demanant-li la seua cooperació moral. En el mateix dia van començar les òbres en l' hòrri comprat, obrint els fonaments del gran Convent que venia a omplir el gran buit produït per la desaparició dels dos monastirs de agustíns i de franciscans.

Mossén Sòl, en 22 de maig, sollicitá el permís del Bisbe de Barcelona, per a que les Religioses Clarisses del Convent de Mataró, pugueren traslladar-se a la fundació de Vinaròs; cosa que fon concedida immediatament, segons decret marginal. I les Monjes del Convent de la Divina Providència de Mataró, el día 8 de desembre, festa de la Puríssima, elegiren d' entre elles, a les providencials fundadores que havien de vindre a formar la primera Comunitat en la nostra Vila. Les quals foren: Mare Juliana del Sagrat Còr de Jesús, Mare María Brígida, Sor Sòletat de S. Joan Evangeliste, Sor Providencia de S. Salvador, Sor Gabriela de l' Assunció, Sor Rafèla de la Pietat, Sor Catalina de Jesucrist, Sor Serafina de Ntra. Sra. del Roser, i la novicia Sr. Pilar de S. Jaume.

A l' altre mes, día 11 giner de 1878, les elegides ixqueren de Mataró, acompanyades per la M. Abadesa Sor María de Sta. Escolástica i Sor Agnès de la Sma. Verge del Carme, d' aquell Convent, per mossén Sòl i algunes distingides personalitats; i es van detindre en Barcelona, quin Bisbe havia manifestat grans desitjos de saludar-les. El día 12 seguiren viatge; en la estació de Tortosa s' agregá el Bisbe de la Diócesi qui vullgué acompanyar-les a Vinaròs, aon aplegaren a les dos de la tarde.

Vinaròs sancer acullí a les Monjes ab una manifestació tan plena d' espontaneïtat, tan entussiasta i unánim, que—com escrivia el diari madrileny *El Siglo Futuro* fent-se'n eco per aquells dies,—no semblava que en Vinaròs hi haguera la irreligiositat de la que ja s' escampava una trista fama. A la mani-

festació popular s'uniren les Autoritats, i ab música fon acompanyada la expedició fins a la Parroquial aon es doná gracies a l' Altíssim, i des d' allí al Convent.

A l' en demá, día 13, es celebrá en la Iglesia Parroquial Missa Solemne, en la que predicá el Canonge Arcediá de Tortosa D. Andreu Noguera; i per la tarde, cant del Trisagi ab sermó pel mateix orador. Acabada la funció, el Bisbe traslladá el Santíssim Sacrament a la Capella provisional del Convent, assistint les Monjes i totes les Autoritats, ab incontable concurrència del pòble.

El Bisbe, Dr. Vilamitjana, administrá el Sacrament de la Confirmació els dies 14 i 15; i se'n torná a Tortosa el día 16, acompanyant-lo la música i les Autoritats fins la estació.

No dixaren passar les Monjes Clarisses mes que 'l temps precís per a tindre les còses arreglades, i al mes i mig, día 1 de mars, obriren ja les classes d' ensenyança gratuita per a xiques. El pòble sentí gran goig per esta apertura de classes que venia a remeiar una sentida necessitat, ja que la ensenyança per a la dona havia quedat molt abandonada, sense que se'n preocuparen les autoritats civils. Particularment havien donat classes les Monjes de Caritat des de l' any 70; i fea any i mig que se'n havien tingut d' anar—com queda referit en el capítol anterior—. Era pos, ben providencial i necessaria aquesta fundació.

En el mateix primer de mars, fon colocada la primera pedra de la iglesia del Convent de la Divina Providència, actuant com a Delegat del Bisbe l' Arciprestre mossén Falcó, acompanyat pel Clèro, per mossén Sol, mossén Gombau i el Director de les òbres D. Vicent Benet i Besora. Feu un bell discurs el Llicenciat D. Bonaventura Pallarés; i presenciaren la cerimònia les autoritats civils, militars i judicials.

S' alçá acta que es posá dins d' una botella, i junt ab algunes monedes corrents d' Alfóns XII, fon depositada en un buit de la primera pedra entre la nau i el presbitèri, a la banda de la Epístola. Al final del capítol transcribim dita acta.

El dia 26 d'abril, la Abadesa Sor Maria i Sor Agnès, acompanyades per mossén Sòl, se'n tornaren al Convent de Mataró.

En eixe any (1878), havia ocurregat la mòrt del primer Papa presoner voluntari en el Vaticà, Pío IX, el dia 7 de febrer. El dia 19 es celebraren solemnes funerals en la Parròquia, assistint l' Ajuntament i demés Autoritats. El dia 24 es cantà el Te-Deum per la elecció del nou Papa Lleó XIII.

L' Arcipreste mossén Falcó sollicità del Bisbe de Tortosa la conseció Apostòlica del Via-Crucis per al Convent i per al Calvari, tal com l' any anterior s' havia instalat en l' Arciprestal i en S. Agustí. Concedida la petició en 4 de mars, fon erigit el Via-Crucis, a intervals de dos dies, com se-guix: al chòr del Convent de la Divina Providència, el dia 6 de mars, essent testics Sebastià Agramunt i Josep Brau; a l' oratòri públic—iglesia provisional—del mateix Convent, el dia 10, actuant de testics Batiste Puchol i Sebastià Agramunt.

I entre mig, el dia 8, fon la erecció del Via-Crucis al Calvari, precedint la cerimònia ritual de la reconciliació del ja existent, profanat en la passada guerra. Foren testics, el Retor i Lluís Monsó.

Ja s' havia dessistit de portar l' Hospital de Caritat al Calvari, decidint construir-lo en definitiva en terreno de l' ex-convent de S. Francés. I el quartel que en S. Francés s' havia acondicionat, se'l traspassava a S. Agustí, aon feren òbres per a tal ff en 1879. Finalment, les dos companyes de tropa que s' havien concedit a la Vila foren retirades.

El dia 9 d' abril del 1879, fon beneïda per al Convent de la Dna. Providència, una campana fundida en els tallers moderns que 'n la Vila havia instalat D. Antoni Sendra Bonet; qui en memòria de la seua muller difunta, li posà a la campana el nom de Santa Genoveva. Acabada de beneir, fon colocada immediata-ment i voltejada.

Tot, en la Divina Providència, era degut al desprendiment de les persones caritatives. En 12 novembre de l' any següent (1880), les Monjes celebraren una solemne funció religiosa en

acció de gracies per les òbres de la nòva iglesia, que anaven avançant, i per la inauguració de la portalada construïda a càrrec d'algunes persones devotes.

=Acta que s' alçá en la colocació de la primera pedra per a la iglesia del Convent de la Divina Providència: =

«A honor y gloria de la Santísima Trinidad y del Corazón de Jesús Sacramentado, exaltación de la fe católica y aumento del culto de Nuestra Señora Madre Purísima de la Divina Providencia, bajo los auspicios del Arcángel San Miguel y San Antonio de Padua, en la Villa de Vinaroz de la Diócesis de Tortosa, provincia de Castellón de la Plana, el viernes día Primero de Marzo del año mil ochocientos setenta y ocho, a los veinte y dos días del fallecimiento del Papa Pío IX el Grande, y nueve de la elección para la Silla Apostólica de Nuestro Santísimo Padre León XIII, año décimo sexto del pontificado de nuestro digno Prelado Dr. D. Benito Vilamitjana y Vila, reinando en España Don Alfonso XII, siendo Alcalde de esta Villa el Sr. D. Joaquín Santos de Ibarra Ginart, después de cuarenta y siete días de haberse inaugurado el Convento de la Providencia de esta Villa de Vinaroz con la entrada de las Religiosas fundadoras del mismo Instituto procedentes del Convento de la Ciudad de Mataró, con el fin de solemnizar la inauguración o apertura de las clases de Enseñanza gratuita a que se dedican las expresadas Religiosas y la bendición y colocación de la primera piedra para la Iglesia del propio Convento, el Rdo. D. Cristóbal Falcó, Pbro. Cura propio de esta misma parroquia de Vinaroz como delegado al efecto del Ilmo. Sr. Obispo de esta Diócesis, acompañado del Rdo. Clero, de los Rdos. Sres. Dr. D. Manuel Domingo y Sol y D. José Antonio Gombau Pbro. del Maestro director de las obras D. Vicente Benet y Besora, después de las ceremonias prescritas por el Ritual Romano y de una sentida plática por el Licenciado D. Buenaventura Pallarés,

procedió a la colocación de la primera piedra en el ángulo que media entre la nave y el presbiterio del lado de la Epístola de la citada Iglesia que ha de construirse bajo la advocación de Nuestra Señora de la Providencia, presenciando el acto las Religiosas desde su clausura y ante las autoridades civiles, militares y judiciales, y de una numerosa concurrencia de personas de todas las clases de la sociedad que acudieron a tan solemne función. Y para que así conste y de memoria de tan fausta nueva se levanta la presente acta que firman los infrascritos en dicho día y sitio expresados.

=Cristl. Falcó, Cura.=Manl. Domo. Sol, Pbro.=José Anto. Gombau, Pbro.=Vicente Benet.=Seb. Brau, Vico.=Juan Bta. Maspons, Pbro.=Ang. Lluch, Pbro.=Eusebio Sanz, Pbro.=Valente Miralles, Pbro.=Frco. Gaudi, Pbro.=Nicolás Pascual, Licdo.=Juan de la Cruz Cros.=Baltasar Piñol.=José Oliver.=Aniceto Peris.=Cipriano Varas.=Manuel Costa.

CAPITOL XVI. - (1876-85)

Dos ventes desiguals: l' alfolí. Pedra de la Constitució. Comença la Fira de S. Joan. Colege i escola de párvuls. Confusions. Cassino d' artesáns. Ordenances municipals. La Fira ben situada. Matadero. Inauguració de les òbres per a prolongació del pòrt. Cau el badall de la campana major. L' Alameda. TITOL DE CIUTAT. Temporal i naufragi. Es planeja una gran reforma. Altre temporal: barcos destruïts. Discòrdia entre mariners i patróns. Nòms de carrers. El Servòl i el pònt. El tren d' Utrilles... fantàstic. El cólera i el sectarisme; bòus sí, Ciència i Religió no; ni S. Sebastiá! Temporal i desperfèctes. Les aceres modèrnes. Dozal lleva el capitol de festes religioses; quan mor, li dediquen un carrer.

O s' escapá tampoc el local anomenat Alfolí de la sal de caure, per la Desamortisació, en poder del Govern, qui el va vendre en pública subasta, el día 29 d' abril de 1876. Era l' Alfolí, situat davant del pòrt, el depòsit i llòc de venda de la sal que estava estancada. Aquella subasta fon famosa, perque el just-prèu de la finca estava tassat per unes 8.000 pts.; i un cafeter del carrer de Cálíg, dit Camalligo, aplegá a oferir 20.000 pts.; i encara li guanyá un altre cafeter de la marina, d' apodo Miravente, qui 'n doná 27.500 pesetes, i per an ell fon l' Alfolí.

Als pòcs dies, en 6 de maig, l' Ajuntament va vendre a una Companyia Catalana, per la cantitat de 1.525 pts. el terreno de

la vòra del mar, en front dels magasems aon filaven els cordellers. Allí edificaria aquella Companyia, dixant entre mig un carrer que es diria «de la plassa de bòus».

La restauració borbònica s' havia apressurat a donar a Espanya una nòva Constitució,—la del 1876 que ha pogut aplegar fins als nostres dies—. Les autoritats civils i militars de Vinaròs ho celebraren el día 14 de maig, inaugurant en la plassa de S. Antòni també una nòva pedra de la Constitució, pos, conforme les Constitucions anaven caducant, les pedres caducaven també i havia que renovar-les... Ab tal motiu hi hagué vòl de campanes i música.

En eixe any, es ressucità ja de una manera definitiva la Fira, que en avant se titularia «de Sant Joan». Com l' antiga Conseció Real era per al mes d' agost, i mai doná resultat, l' Ajuntament demaná permís al Governador de la Província, per a traslladar la Fira al mes de juny, trasplantant-la aixina al mes de la popularíssima festa de S. Joan i dels seus bòus tradicionals. No es repará en gastos per a posar en condicions la primera plassa de bòus que la guèrra havia fet malbé, aixís com per a renovar el Teatre. Però, a S. Joan que se l' associava a la Fira per a donar-li vida, l' Ajuntament no li vullgué ressucitar la festa popular-religiosa que de temps immemorial se li feu fins l' any 1820; i aixina naixia la Fira oficial «de S. Joan», sense cap honor oficial a S. Joan...

La Fira es celebrá del día 2 al 6 de juny, en la plassa Parroquial, aon es construïren per primera vegada «casilles» de fusta per als feriants. Al carrer Major es van posar 28 faroles en cabiróns, i altres entre les plasses Parroquial i del Salvador, además de arcs de murta i banderes. Els dies 4 i 5, van tindre llòcs dos corregudes de bòus, ab sis mil i quatre mil entrades, respectivament.

Una atracció curiosa d' aquella Fira, fon una exposició de 85 figures de cera, en un gran barracó de fusta i vèles de barco, construït al costat de la Iglesia, darrere del campanar. El día 10 es va girar una fòrta ventolera que destruí en un moment tot aquell armatoste i figures de cera.

Al se'n demà l'atre (día 12), es celebrá la segona Reconciliació de la Parroquial, com dixem historiat en el capítol anterior.

Com la célebre Aula de Gramática havia desaparegut entre les ventoleres revolucionaries, es pensá en crear algo semblant que la cultura vinarocenca trobava a faltar. Mes, alló tan notable, ja no ressucitá. Lo que es va fer l'any 76, fon subvencionar l'Ajuntament ab 500 pts. anyals, a un Colege de segona ensenyança que en 1 d'octubre obrí el professor i advocat vinarocenc D. Melquiades Forés i Ramos de Arandia; a canvi de la subvenció, venía obligat a ensenyar gratuïtament les assignatures del Batxillerat, a tres alumnes pòbres de la Vila que fingueren aptituts, probades per mig d'adequat examen. Dit Colege,—que prengué el nom de Institut,—se instalá al carrer de S. Francés (Cases de Frexes). Els alumnes pagaven 10 pessetes mensuals; començá, ab 22 estudiants.

També s'obrí el mateix día, una escola de párvuls municipal, que fon instalada junt a l'edifici de l'escola superior de la Vila.

L'últim mes del 76 registra dos efemérides que ben be es poden calificar de simbòliques: El 10 de desembre, según aniversari de la entrada de les tropes governamentals que doná fi a la dominació carlista en Vinaròs, es celebrá ab vòl de campanes i música que tocá l'himne revolucionari de Riego; simbolisme de la confusió d'idees d'aquells temps, pos allí es barrejaven les idees de l'orde i del desorde, de govèrn i d'anarquía, pels mateixos elements que ajudaren o colaboraren ab els carlistes. I el día 16, s'obrí una societat titulada «Cassino d'Artesáns», ab el noble ideal de tindre un llòc neutral a on poder ajuntar-se tots passant el rato distret, dixant a la banda de fóra les divisións polítiques: simbolisme de la racial bondat i noblesa del caràcter vinarocenc. Però, l'ideal, ben pronte es va vore les cares ab la realitat: a les primeres eleccións municipals, tot l'idealisme de pau i tolerancia se'n aná al traste.

L'Ajuntament havia encarregat la redacció d'unes nòves Ordenances Municipals, al Director de l'Institut vinarocenc

D. Melquiades Forés. El qual cumplí meritoriament; i en la sessió del 27 d' abril de 1877, se li doná un vòt de gracies, quedant aprobades dites Ordenances, escrites conforme al nou estat de Dret.

L' any 1877 fon el primer en que es celebrá la Fira, ja anomenada «de S. Joan», en la plassa de S. Antòni. Començá el día 8 i acabá el 12 de juny. L' acèrt de l' any anterior, traslladant la Fira al mes de S. Joan, i l' acèrt ara, fent-la en la gran plassa de S. Antòni, s' ha vist corroborat fin als nostres dies, celebrant-se ja sempre sense interrupció.

El día 21 de setembre següent, se inaugurá el Matadero actual, construït a l' extrem del carrer de S. Pere i final de muralla cab al mar. El llòc del Matadero vell, del carrer d' Alcanar, es destiná al cap de tres anys per a hospitalitat passatgera dels pòbres transeunts.

Ja havem vist la R. O. de novembre del 1875, concedint la prolongació del pòrt; allò era una R. O. dilatòria, per a eixir només del pas, ja que havia que esperar la prosperitat ben problemática de l' Erari Públic. El temps corría i es presentava el perill de que aquella R. O. no passara d' esser una de tantes còses com es prometen i no es complixen; i a fi de que es complira, l' Ajuntament de la Vila enviá a Madrid, en diferents ocasions, als seus comissionats per a que interessaren influències i s' activaren les gestions. Dos personalitats es van distingir en eixos treballs per Madrid: el Diputat a Corts per Vinaròs, D. Josep Polo de Bernabé i Borrás, i l' il·lustre patrici D. Josep Rafèls García, Diputat Provincial.

Resultat feliç de dites gestions, fon la consecució d' una nòva R. O. per a que la prolongació del pòrt es portara avant sense mes dilacions. La noticia aplegá a la Vila el día 16 febrer de 1878; i es voltejaren les campanes, eixí la música, s' adornaren els balcóns, i es van fer llumenaries generals dos nits seguides.

El día 20, arrivá de Madrid Rafèls García, i l' Ajuntament i el pòble le tributaren una rebuda entussiasta, ab música i campanes, figurant en la manifestació dos llanxes en dos carros,

plenes de mariners. El 21 es celebrá un esplèndit dinar, pagat per l' Ajuntament, assistint molts convidats. I els dies 24, 25 i 26, es corregueren bòus pels carrers, per a diversió de tot el pòble; l' últim dia es van fer calderes d' arròs per als pòbres.

La inauguració de les òbres, de la prolongació del mòll, tingué llòc el dia 30 d' agost de 1879. A les quatre de la tarde pujá l' Ajuntament en la locomotora que 'l portá a la pedrera; d' allá baixá enseguida el primer tren ab 10 vagóns de pedra; i mentres tocava la música, es descarregaren dos vagóns tirant la pedra al mar. Els pòbres foren obsequiats ab una lliura de pa, mija de arròs, i un quinset per a cada un.

El dia 1 de setembre següent, vingué el General Arrando per a passar revista a la tropa destacada en la Vila, i aquartelada en S. Francés.

Ab motiu d' un atentat contra el Rei, en Madrid, per haver resultat ilés, disposá l' alcalde, el dumenge dia 8 febrer de 1880, que es cantara un Te-Deum en acció de gracies; lo que s' efectuá en la Missa conventual de la Parroquia.

Quan, per tal motiu, es tocaven les campanes, estant la plassa de la Iglesia plena de gent, va caure el badall de la campana major en mig d' un rògle d' oficials militars, sense fer mal a ningú ben providencialment; en terra dixá fet un clòt que doná la sensació esgarrifosa del perill en que tots havien estat.

Al mes de mars, l' Ajuntament va tindre l' acertat acòrd de fer plantar ábres en les plasses de S. Francés i de S. Antòni. Sobretot, la de S. Antòni, la mes espaiosa de la Vila, des de la plantació convertint-la en frondosa alameda, ha vingut a ser indiscutiblement la plassa vinarocenca mes hermosa. El pòble, trastocant la paraula «alameda», designa des d' allavòns aquell llòc bellíssim ab el nóm de «plassa Lamera». En els anys anteriors, els Ajuntaments havien probat de fer la «alameda» en el ample carrer de Ntra. Sra. del Socós.

L' any 1880 senyala per a Vinaròs el cim de la seua ascensió honorífica: en ell alcançà el títol de *Ciutat*. El dia 12 de maig

ho telegrafiava des de Madrid el patrici Rafèls García, i al moment fon llegit per tot el pòble el telegrama, per mig de bando, solemnisant-se ab vòl de campanes i música pels carrers.

El Real Decret publicat en la «Gaceta» del día 14, diu:

«Queriendo dar una prueba de mi Real aprecio a la villa de Vinaroz, provincia de Castellón, por la importancia que la misma ha adquirido, debido al aumento de su vecindario, desarrollo de su riqueza comercial, y por los méritos contraídos durante la guerra civil,

Vengo en concederle el título de CIUDAD.

Dado en Palacio a once de Mayo de 1880.

ALFONSO.»

El títol el tenia Vinaròs ben guanyat des de molts anys; tota la seua Història es una serie brillant de mereiximents, que ben destacats queden en el primer volum d' aquesta òbra, i en els capítols del present, aon es posen de relléu, mèrits de primer orde,—com els de la Independència,—que permaneixien per tots oblidats.

En la nit i matinada del 7 al 8 de novembre del mateix any, va haver una horrorosa tempestat de tròns, llamps, aigua i vent, posant-se la mar espantosa. En fer-se de día es va saber que havia naufragat un barco de S. Feliu de Guixols, estrellant-se contra les ròques de la Llevatera; s' aufegá tota la tripulació, compòsta de cinc hòmens i un xic. En la platja van aparèixer dos d' ells, que foren soterrats el día 9 en el Cementèri vinarocenc, acompanyant l' entèrro totes les Autoritats, la marina i extraordinària concurrència de totes les classes socials.

Del 1882 al 83, uns quants artesàns van promoure la idea d' hermossejar la ciutat ab una gran reforma, obrint carrers en alguns llòcs convenients, com per mig dels hòrts de dins la població, que obliguen, tal com están, a donar llarga vòlta per

anar d' un carrer a altre, i ab la reforma s' acurtaríen notablement les distancies. En el 82, els artesáns celebraren una assamblea en el Teatre, per a tal efecte, i es nomená una Comissió compòsta: pel mestre d' òbres Agustí Borrás (aiüelo de l' autor d' este llibre) com a President; i vocals els paletes Pau Tosca i Juliá Miralles, i el fuster Francés Rico.

La Comisió obrera activá els trevalls, de manera que en joriol del 83, entregá el plano de la reforma a l' Ajuntament, qui l' examiná, i trovant-lo acertat, acordá un vot de gracies per als seus autors, i fér-se'n càrrec de pagar els gasfos en senyal d' agraiment.

Mes, la idea d' aquells entussiasstes artesáns no es portá a cap per resultar molt costosa, i ahí quedá com una de les belles aspiracions que esperen sortir a la realitat.

El día 31 giner de 1883, a les deu del matí, un altre temporalás posá en conmoció a tot el pòble; les campanes tocaven a socós, i tot el món es traslladá al mòll, ab autoritats i clèro. Les barques xocaven terriblement unes contra altres, o contra el mateix mòll. El tripulants pugueren ésser tots salvats per mig de còrdes, sense tindre que deplorar cap desgracia personal. Materialment, els malts foren molts; dos barcos es van fer astelles, perdent el cargament: perteneixia un a Joan García, i l' altre a Batiste Fábregues. Tingué l' huracá unes tres hòres de duració.

En eixe any, els mariners formaren una Societat Cooperativa per a afendre les necessitats en cas de malaltía, vellea, etz. Posteriorment van afegir alguns articles ab els que no estigueren conformes els patróns de barco, per tratar-se d' augment de salaris i de drets; i es declará la primera «huelga» (1) i s' oiren les primeres amenasses socials, i les paraüles ofensives de «asquirols» contra els que vullgueren trevallar a pesar de tot.

Intervingué l' alcalde Ibarra sense cap bon resultat. I es presentá el secretari del Govèrn Civil de la Provincia, qui va dissoldre la Societat. La qual torná a reorganisar-se, sense avin-

(1) Conservem la paraula castellana, perque s' ha popularisat tant que si emplearem la propia de «folga» el pòble no mos entendría... El mateix passa ab altres paraüles—poques—que anirán eixint. Es una conseció forçada que es trova explicada en el próleg.

dre's tampòc ab els patròns; els mariners, tan decidits estaven a sostindre les seues condicions, que abandonaren el mar buscant colocació en la pedrera i en altres faenes.

A la fi, va tindre que intervindre el Governador en persona, qui vingué també a Vinaròs el dia 10 de setembre, i estudiada la qüestió entre les dos parts, es va solucionar el conflicte acordant-se: que cada mariner embarcat cobraría 12 duros mensuals en les embarcacions menors, 13 duros en les mijajanes, i 14 duros en les majors; además, quedaven obligats els patròns a retribuir degudament els treballs extraordinaris als mariners.

La manía de trastocar els nòms dels carrers, naixcuda per extranya coincidència junt a la florida de les Constitucions, ja havem vist que importà a nòstra ciutat nòms ridículs i exòtics. En agost de 1884, encara que es vegera la mateixa tendència de llevar dels carrers els nòms tradicionals de Sants, però al manco es va vore també un desig de fer justícia als nòms dels vinarocencs ilustres que tan abunden, sense tindre que amprar nòms de fòra sino en cassos extraordinaris de justícia: tal va intentar el síndic Sebastiá Cavaller, a propòsta del qual, l' Ajuntament aprobá els canvis que següixen: carrer de S. Jaume, es diría de l' Arquebisbe Còsta i Borrás; el de S. Josep, del Bisbe Lassala; el Nòu, del Bisbe Magí; el de l' Angel, d' Ayguals; la Travessía de S. Agustí, d' Esteller; la plassa de S. Agustí, de Vendome; el de Cálíg, de Forner; el de sta. Magdalena, de Villalobos; el del Socós, de Febrer de la Torre.

No prosperá l' acòrt; en canvi, seguirien prosperant en els anys següents els nòms de carrers dedicats a extranys que res tindrien que vore ab nostra ciutat.

En la nit del 17 al 18 de setembre, va descarregar una desfeta tempestat d' aigua i vent, desbordant-se el Servòl que inondá els camps i se'n entrá pels carrers. En els camps el mal fon de importància, pos es va pèrde la verema i molta collita de les garròfes, olives i panís. El pònt de la carretera a Ulldecona quedá destruít, tenint que reconstruir-lo enseguida per a facilitar les comunicacions generals.

Des de l' any 1881 venia preocupant l' atenció de la ciutat, un gran projecte que despertava grans esperances: la construcció d' un ferrocarril, des de Utrilles (Teròl) al pòrt de Vinaròs, —sempre l' Aragó, veent aquí son pòrt natural!— Es constituí la raó social «Contel i Companyía», formada per aragonesos, ab la finalitat d' explotar la conca carbonifera de Utrilles; con- tant-se, ademés, pels voltants, altres minerals inexplorats per falta de vies de comunicació, com el plom argentífer de La Zoma i Segura, ferro en Ejulve, manganesso en Crivillen, fosforita en Cirugeda, antimoni en Maicas, i altres; exposant-se, aiximateix, la diferència climatològica entre les terres terolenques (fredes) i castellonenques (templades), lo que seria causa de notable canvi comercial dels diferents productes alimenticis.

L' esperançador projecte es convertí i tot en «Projecte de Llei», presentat al Congrés en 10 juny de 1885, baix les firmes dels Diputats Carles Castel, Manuel Sastron, Comte de Sallent, Manuel Allende Salazar, Josep Pérez Garchitorea i Benigne Quiroga. En la sessió del día 12 aprobá el Congrés el projecte, sense cap oposició; el día 20, doná igualment, el Senat, la seua aprobació; i es publicá en la «Gaceta» del día 11 de joriol.

Per l' artícol primer del «Projecte de Llei» aprovat i sancionat, s' autorisava a D. Joan Francés Contel i Marqués, per a construir i explotar, sense subvenció de l' Estat, un ferrocarril de vía estreta, des de Utrilles—passant per Morella— al pòrt de Vinaròs. L' artícol segón, declarava la utilitat pública. L' artícol quart senyalava el plasso de sis mesos per a començar les òbres, que deurien quedar acabades en cinq anys.

Cosa raríssima: tants trevalls, tant de moviment i tanta influència, tot quedá en aigua de borryes.

En el mateix mes de juny en que s' aprobá tan fantástic projecte que inútilment s' esperava havia de donar vida al pòrt vinarocenc, les òbres de prolongació del dit pòrt es donaven per acabades el día 27.

Tot seguit es presentá la calamitat del còlera que anava rondant des de l' estiu de l' any anterior. Una altra calamitat, en l' orde de les idees, s' havia introduit en nòstra ciutat: la maçoneria, importada de Italia, ab totes les característiques conseqüències del mes intolerant anticlericalisme. Associem les dos calamitats, perque precisament en el còlera es quan es va desapar la maçoneria en Vinaròs.

I cabalment un maçó fon el primer atacat del còlera; era un infelís qui habitava en una casa de la estació del ferrocarril; fon soterrat el dia 1 de joriol (1885), acompanyant-lo els seus correligionaris, que li feren el trist homenatge de despedir-lo fins l' eternitat ab uns quants discursos maçònics.

En eixe dia, va encarregar-se de l' alcaldia, el que fon Comandant militar—vingut de Penyíscola—Angel Dozal, tingut públicament per maçó, encara que 'l verdader alcalde no era ell. En l' esmentat dia 1 de joriol, l' Ajuntament es constituí com seguix: Alcalde, Josep Escrivano Ballester; Tinent primer, Angel Dozal; segón, Aleix Querol; tercer, Esteve Cros Mateu; Síndics, Joan Pascual Esperanza i Antoni Escrivano Gil; Concejals, Francés Miralles Giner, Victoriá Cavaller Miralles, Agustí Gonel Roca, Pau Tosca Mir, Batiste Miralles Cervera, Sebastiá Cavaller Roso, Vicent Adell Juan, Sebastiá Albalat Evangelista, Josep Camós Gaudí, Sebastiá Giner Miralles, Bonifani Cavaller Gascó. Secretari, Bernalte.

Peró, el senyor Escrivano Ballester no s' encarregá de l' alcaldia, i ocupá son lloc el borbonic Dozal.

El dia 6 es presentá un comissionat del gran metge catalá Ferrán, descobridor de la vacuna anticolérica, oferint el marvellós invent que s' estava portant per tots els pòbles levantins invadits del còlera. Al comissionat el despedí Dozal sense donar-li gran crèdit; en acabant, maná fer un pregó, per a eixir del pas, manifestant que 'ls veíns que vullgueren la inoculació, serfen inscrits en una llista; i, naturalment, tenint per davant la incredulitat en la ciència, dels que devfen donar eixemple, no acudí ningú.

El dia 8, l' Ajuntament ordená instalar l' hospital de colèrics

a l' ermita de S. Gregòri, i el llòc d' observació i desinfecció a l' Ermita dels Sants Patrons.

La terrible epidemia es desenvolupà ab una virulència espantosa, ab un promèdi de 14 defuncions per dia. El 31 de joriol, van haver 24 mòrts del còlera morbo asiàtic—com es llig en el Registre parroquial—entre ells 'l ùltim Vicari Perpètu de la Parroquial mossén Sebastià Brau. Del 2 al 4 d' agost, van ocórrir 73 defuncions.

Com es de supondre, l' ànim popular estava profundament decaigut; i per a injectar un pòc de optimisme, o millor, per a apartar la imaginació de la tragèdia, a Dozal i companya no se'ls ocórrí altre mig que fomentar les corregudes de bòus pels carrers...

En canvi, els mateixos que havien dixerat passar burlesonament a la Ciència privant al pòble dels seus beneficis, també vullgueren privar-lo del conçòl espiritual de la Religió: i prohibiren les novenes que 'ls veinats organisaven particularment als portals d' algunes cases, i van propalar el perill de congregar-se dins de les iglésies.

Per a colmo del sectarisme, no tenint el valor d' oposar-se francament al desig popular de baixar de l' Ermita a S. Sebastià, Dozal oficià al Retor per a posar dificultats manant-li que si es baixava a la ciutat el Sant Patró, s' havia de col·locar a la porta fòra de la Iglesia. El cas fon consultat al Bisbe, qui contestà que 'l llòc digne del Sant Patró era l' altar major i no la porta del carrer. L' alcalde, sense fer cas dels drets de la Iglesia, ni del sentiment tradicional del pòble, publicà un bando dient que S. Sebastià no es baixava de l' Ermita per culpa de l' autoritat eclesiàstica... Era una manera hipòcrita d' excitar els ànims populars contra el Retor. Y aixina, el dia 1 d' agost, una manifestació de mes de 300 persones, es presentà davant de l' Abadía demanant que siguera baixada la Imatge de Sant Sebastià de l' Ermita; com el Retor els exposà que tal era també el seu gran desig, pero que se oposava l' alcalde a la forma digna en que s' havia de fer, com sempre s' havia fet, els manifestants anaren a l' alcalde, sense conseguir res.

I per primera vegada en la Història, quedà Vinaròs sense la

confortadora presència de la Imatge tradicional de S. Sebastiá, en una calamitat tan terrible com la que s' estava passant, la més gran de les que registra la història vinarocenca!...

La provessó de la Mare de Deu d' Agost també fon prohibida.

I aixina es passá el cólera del 85, ab el bacilus virulent del sectarisme oficial, d' espales a la Religió i a la Ciència, pero ab bona tanda de corregudes de bòus de carrer... La impopularitat de tal alcalde la posá de relleu el semanari local «*El Vinarocense*» ab un article violent titolat «*La campaña del miedo*».

El Bollett Oficial de la provincia, el día 5 d' octubre declará net el pòrt de Vinaròs. Pero, Dozal i companyía es ressiñen a que fora cantat el Te-Deum oficial; consentint, mentrestant, que atracaren els barcos ab patent bruta, ab l' imminent perill d' una nòva infestació; conducta que produí en el pòble gran malestar i no pòques suspicacies. Com tan extranya conducta no podia allargar-se sense el perill d' un motí popular o la intervenció fiscalisadora de les autoritats superiors, a la fi, el día 18 del mateix mes, es va poder celebrar en la Parroquial la tranquil·lidadora cerimonia del Te-Deum final, ab el que quedava la ciutat declarada neta oficialment; assistiren a la cerimònia totes les autoritats, oficialitat dels batallóns de Resserva i Depòsit, i gran concurs de pòble omplint el temple arciprestal de gom a gom.

El día 22 es celebrá en la mateixa Iglesia, solemne Funeral per les víctimes del cólera.

En desembre de l' any següent (1886), tingué llòc un temporal molt fòrt que causá grans desperfèctes en el tròs nòu del moll prolongat. Les autoritats acudiren al Govern, i es conseguí que dits desperfèctes foren tot seguit apanyats.

Per al bieni de 1887 al 89, passá l' Angel Dozal a ocupar l' alcaldía, nomenat per R. O. Quedá constituít l' Ajuntament casi ab el mateix personal de l' anterior bieni, com seguix: Tinent primer, Vicent Adell Juan; segón, Esteve Cròs Mateu; tercer, Aleix Querol Lázaro; Síndics, Antoni Escrivano Gil i Josep Camós Gaudí; Concejals, Victoriá Cavaller, Pau Tosca, Ba-

tiste Miralles, Sebastiá Albalat, Sebastiá Giner Miralles, Pere Giner Miralles, Sebastiá Rabasa Adell, Agustí Marmaña Cavaller, Antoni Fons Vidal, Vicent Costa Pascual, Josep Laporta Milián. Secretari, Joan Bernalte Forner.

En temps d' este Ajuntament es començaren a renovar les aceres dels carrers fent-les de pórtland les d' empedrat de l' any 1840 del carrer Major i seguint els demés carrers.

Mes la preocupació de Dozal no pareixia altra mes que la de cumplir les finalitats irreligioses i antissocials de la exòtica maçoneria i aixina, des de 'l Pressupòst municipal del 1887, es va suprimir el capítol destinat a funcions religioses des de que Vinaròs havia començat el primer capítol de la seua gloriosa història.

I aquell Municipi abandoná fins la popular festa del Patró de Vinaròs S. Sebastiá, a la que ni acudí la música municipal, i a causa d' una intensa propaganda maçònica, tan sols fon acompanyat el Sant per dos atxes, còsa que pareix inconcebible.

En maig del 1888, s' establí públicament una «llogia maçònica», ab la denominació de «Padilla», en la casa dels Ayguals del carrer de l' Angel. Al balcó posaren un ròtul que d'ia «*Asociación de Beneficencia masónica*», ab els simbòlics triángul, compás i esquadra.

La festa del Còrpus, tradicionalment tan fastuosa en Vinaròs, es celebrá en dit any, sense vòl de campanes, ni música, ni representació de cap element oficial.

Als pocs dies, Dozal moria de repent, en la matinada del día 14 de Juny, sense assistència de ningú, ja que la nit anterior no havia donat mòstres de trovar-se mal i fent la vida de costum, i al matí se 'l trová mòrt en el llit. L' entèrro fon religiós; i en aplegar al portal de la Mare de Deu aon es despedix el Clèro, una veu ordená: «Los maçóns cab a munt». Seguiren obedients els interpelats fins al Cementèri, i allí li llevaren al difunt son uniforme militar i li posaren el devantal maçònic, soltant discursos a propòsit de la significació d' aquell acte irreverent.

De l' alcaldía vacant se 'n va fer càrrec el según tinent, Es-

teve Cros. El qual es va vore obligat el día de Tots-Sants, a accedir a la petició del Rvent. Arcipreste per a que fera llevar els emblemes maçònics que s' havíen cologat en el nitxo de Dozal profanant el recinte sagrat; Cros, encara que a última hora, va fer retirar dits emblemes.

El día 31 de mars de 1889, l' Ajuntament posá una lápida en la casa aon havía vixcut Dozal en el carrer de S. Francés, i li dedicá dit carrer. Era una exaltació de la maçonería al sectarisme del pobre Dozal, despullat de tot mèrit positiu, i al qui Vinaròs no tenia res que agrair-li materialment, i molt que reprotxar-li moralment, pos ell s' atreví contra tota la progressiva tradició vinarocenca... com a que no era ell ni sisquera fill de Vinaròs... (1)

No hauríen de passar mes de cinq anys, sense que la casa que ocupá Dozal, l' habitaren unes monjes,—les de l' Assil per als vellets;—en ella obriríen un Oratori aon es celebraria la Santa Missa.

I el local de la «llògia maçònica» passaria en nostres dies, a convertir-se en la Casa de les monjes «Sierves de Jesús» enfermeres domiciliaries de malalts.

Destaquem eixes paradoxes providencials per a senyalar la inculpabilitat del bon «pòble vinarocenc», en els absurdes en que se 'l fea caure i seguiríen llançant-lo, unos quants equivocats, no tots fills de Vinaròs.

(1) Angel Dozal era fill de Brifias, provincia de Logroño, i la muller i pares, de Cádiz.

CAPITOL XVII. - (1881-99)

Renaix la Conferencia d' hòmens de S. V. de Paul. Es gestiona un Assil de vellets. Reforma de l' Abadía. Reinstal·lació de la 3.ª Orde. Les Filomenes. Inauguració de la iglesia de la Dna. Providencia; primeres Abadeses. Tercera tornada de les Monjes de l' Hospital. Aixample del Cementèri. Servici parroquial. Fundació del Circol Catòlic. Altar de sta. Teresa. Millores en S. Francés. La «Vela Nocturna». El XIII Centenar de la Unitat Catòlica. Escola dominical per a xiques. Mesequer i Còsta, Bisbe; visita a Vinaròs; regals a la Capella del Cementèri i a les Terressianes. Les Monjes de la Dna. Providencia funden en la Vall d' Uxó. Monjes per a l' Assil. Les «Sierves de Jesús». Primera Visita Pastoral del Bisbe Rocamora. Campana de l' Ermita. Inauguració de l' Assil per a vellets desamparats en el Calvari.

RENAIXQUÉ en nostra ciutat, l' any 1881, la Conferencia d' hòmens de S. Vicent de Paul—que fon suprimida en tota Espanya pel Govern revolucionari de l' any 68—.

El dia 18 d' abril, en la sacristia de S. Agustí, baix la presidencia de l' Arcipreste mossén Falcó, es constituí l' asamblea refundadora, formada per mossén Manuel Llanes i els senyors Gregòri Maria Zanón, Aniceto Peris, Manuel Hilarión Claramunt, Josep Oliver, Josep Mies, Antoni Sendra, Manuel Costa, Germán Piquer, Rafèl Perales, Josep Casanovas, Agustí Villalta i Agustí Borrás. La Junta quedá constituída per D. Gregòri

HISTORIA DE VINAROS

María Zanón (President), D. Aniceto Pèris (Vis-president), D. Manuel Hilarión Claramunt (Tesorer), i D. Josep Oliver (Secretari).

El Concell Superior d' Espanya, de les Conferencies, va admetre a la de Vinaròs en 7 de joriol; i el dia 31 del mateix mes es celebrá l' agregació, ab gran festa a S. Vicent de Paul, precedida de solemne Tríduo, en el que predicá mossén Llanes, i assistí gran concurs del pòble.

A 8 de setembre següent, es presentá una instancia a l' Ajuntament, signada per les més solvents personalitat de la ciutat, demanant l' establiment en Vinaròs d' un Assil per als vellets desvallguts, baix la direcció de les Monjes titolades «Germanes dels pòbres, de la Mare de Deu dels Desamparats», que tenien la casa-mare en Valencia.

L' Ajuntament, presidit per Ibarra, accedí a la instancia i es nomená la següent Comissió gestora: Retor, Alcalde, Josep Escrivano Ballester, Gregòri M.ª Zanón, Joan Domingo Meseguer, Ramón Frexes, Sebastiá Jordán, Joan Bernalte, Pere Dauñí, Josep Oliver, Pasqual Nebot i Aniceto Pèris. Es començaren les diligencies; mes, a l' hòra d' afrontar fondos, Ibarra es va fer arrere i fins retirá de la Comissió al representant municipal. I no es va fer res per aquell temps. De que fracassaren tan nobilíssims propòsits, s' encarregaren els ja formats en la intolerancia sectaria.

L' antiquíssima Casa Abadía o Rectoral necessitava reparacions tals, que es pensá que lo millor era construir-la de nou; mes, no es contava ab fondos, ja que la Llei desamortisadora havía acabat ab els Benifets i els bens de la Iglesia, igualment com havía prés a la ciutat les millors finques socials i de beneficència. Per tal motiu, es recurrí a acurtar la finca, venent, ab autorisació del Papa, la part lateral i la de darrere aon estaven dos cups i magaséns dels delmes, ja tot inútil. La venta fon per subasta pública, el dia 31 d' octubre de 1881, quedant a favor de Queremón Calbé, per la cantitat de 8,012 pessetes.

Contant ab tal cantitat, es procedí a la construcció de la nova Abadía en el mateix l'òc reduit de la vella. Les òbres van

durar des de l' maig fins al setembre del 1882, havent estat encarregat de dirigir-les el mestre d' obres Agustí Borrás; i van importar 1,701'5 pts. mes que l' impòrt de lo que s' havia venut.

A l' any següent (1883), fon instalada de nou, des de la ex-claustració, la Tercera Orde en S. Francés, el dia 30 d' agost, celebrant-se els eixercicis en els tercers dumenges, baix la direcció de mossén Joaquim Canalda.

En setembre es van forrar de llautó les portes de la iglesia Arciprestal.

Junt a les dos grans Associacions de xiques, la dels Dolors i la de Teressianes, es creá pels mateixos anys una tercera, la de les Filomenes, formant una poètica trilogia presidida per la Reina del Cèl, ja que totes les congregantes, ademés del títol específic de cada Associació, tenen per a totes el general i agermanador de «filles de María».

L' Associació de Sta. Filomena que venia funcionant ab caràcter particular des de fea alguns anys, adquirí des de l' any 1883 caràcter oficial baix la direcció de mossén Sebastiá Brau. La primera Junta que apareix en els papers que es conserven de la Congregació, es en 1884, i la constituïen les fadrines; Sabina Tosca, Teresa Miralles, Joaquina Caballer, Filomena Costa, Cristina Miralles, Francisca Serret i Agustina Bover.

Les entussiasmes Filomenes encarregaren a Valencia una Imatge de la llur Patrona, tamany natural, que havia de sustituir a una altra de xicoteta que ja posseïen; i al mateix temps, van fer construir en la Iglesia Arciprestal un altar, que dirigí el mestre d' obres Agustí Borrás. La inauguració fon el dia 13 d' agost, (1884), ab una senzilla i téndra cerimonia. A les sét del matí, celebrá Missa en el nou altar, mossén Brau, ab orgue i cant. En acabant, quatre Filomenes ab ciris i totes les associades cantant ab entussiasme, anaren a portar la Imatge nova de Sta. Filomena, des de la casa del Director mossén Brau, a la Parroquia, colocalant-la acte seguit en son pròpi altar.

Des d' aquell moment, la Congregació de les Filomenes formava ab les de les Esclaves i de les Teressianes, la poètica

trilogia parroquial de la joventut femenina vinarocenca. El Canonge Penitencier de Tortosa D. Miquèl Gallench proporcionà a la Congregació, un Reliquiari ab reliquies (ossets) de Santa Filomena, Sta. Llúcia i S. Antoni; la data de quina Auténtica es del 6 febrer de 1877.

En el mateix any 1884, donaren fi les òbres de la iglesia per al Convent de la Dna. Providencia, procedint a la seua benedicció el Rvent. Arcipreste, per delegació del Bisbe diocesà; cerimonia que tingué llòc el dia 9 desembre.

Aquella mateixa tarde, vingué el Bisbe Dr. D. Francés Aznar i Pueyo, essent complimentat per totes les Autoritats que l'acompanyaren desde la estació fins a la Parroquial. La vinguda del Bisbe era per a presidir la inauguració de la iglesia del nòu Convent i son altar major construït a despeses d' ell. La iglesia quedava baix l'advocació de la Divina Providencia, i patrocini de l' Arcàngel S. Miquèl i de S. Antoni de Pádua.

Fon la festa de la inauguració, a l'endemà, dia 10, assistint totes les Autoritats. A les nòu del matí, sortí de la capella provisional una proressó lluidíssima, portant el Bisbe el Santíssim Sacrament. La proressó pegà la vòlta per la plassa dels Tres Reis, i tornà pel carrer d' Alcanar al Convent, entrant en la nòva iglesia. Tot seguit es celebrà la primera Missa ab tota solemnitat predicant el Retor d' Alcanar mossén Froilà Beltrán. Per la tarde es cantà el Trisagi, fent el sermó mossén Manuel Ayxarch. S' acabà la festa ab solemne Te-Deum.

El dia 11, administrà el Bisbe el sacrament de la Confirmació en la Parroquial. I el dia 12 se 'n tornà a Tortosa, acompanyant-lo a la estació totes les Autoritats de Vinaròs.

La primera Abadesa de la Divina Providencia, Sor Juliana del Sagrat Còr de Jesús,—en el mon, María Molíns Ortiz, natural de Iborra (Lleida),—havia volat a la eternitat, el dia 25 maig de 1883. La segona Abadesa fon elegida en 12 d' abril de 1885, passant a ocupar el càrrec Sor Providencia de S. Salvador, una de les fundadores—com l' anterior—vingudes de Mataró.

Les tristeses materials i morals que afligiren a Vinaròs l'

any del cólera (1885), queden consignades al capítol anterior. Aquelles terriblessimes circumstancies posaren ben de relleu la necessitat de que l' Hospital del pòble fora ben atés en benefici dels pòbres; i el vinarocencs mes destacats en amor al pòble, lliures de sectarismes, pugueren imposar-se a la furibunda anticlericalia del foraster Dozal, i el Municipi torná a demanar a les abnegades Monjes de la Consolació que tornaren per tercera vòlta a Vinaros. I les benemérites Monjes es van fer càrrec de l' Hospital, ja de una manera definitiva, el día 9 de novembre d' aquell any, per tants motius tristissim.

En el pressupòst municipal del 1887, consten els gastos següents, a tal respecte: Monjes de la Caritat, de l' Hospital, 1.368 pessetes; enfermer, 530 pts.; mandadera, 60 pts.; metge de l' Hospital i Presó, 200 pts.; cirugiá, id. id., 200 pts.

Un problema desconegut per a Vinaròs havia importat la maçoneria: el dels enterraments dels mórts fóra del gremi de la Iglesia Católica. No hi hagué mes remei que senyalar un llòc apart, separant del recinte sagrat del Cementèri catòlic; lo qual es portá a efecte l' any 1886, quedant separada la Necròpolis del dissidents el día 11 de joriol, encara que sense inhumacions, pos el primer soterrament fon tres anys mes avant, portant-se allí a un protestant anglés que es suicidá en un barco de la seua nacionalitat.

En aquell mateix día (11 joriol del 86), va tindre llòc la benedicció de l' últim aixample que se li doná al Cementèri catòlic en el segle XIX; actuá l' Arcipreste mossén Falcó, per delegació del Bisbe, assistint gran concurs del pòble que contemplá emocionat la esperançadora cerimònia, comparant-la ab la gelor i desesperança que suposava aquell altre tròs de terra separat...

Havem indicat abáns, en este i en altres capítols, els efectes deplorables de la Desamortizació. Una sollicitut de l' Arcipreste a la Reina Regent, en 11 mars de 1887, dona a conéixer l' estat a que aplegá el servici parroquial: demanava quatre coadjutors, dels quals, dos per a la Parroquial, un per a S. Agusí, i un per a S. Francés; fonamentant la petició en que Vinaròs es Cap

d' Arciprestat, Cap de Partit Judicial i Cap de Província Marítima; que tenia un veïnat de 9.924 ànimes; i que en l' any 1854 encara havien 12 Beneficiats, ademés del Retor i Vicari, i ara no quedaven mes que dos Beneficiats septuagenaris i el Retor.

Per R. O. de 16 de mars, el Govern concedí a l' Arciprestal vinarocenc, només que un Coadjutor. De la coadjutoria creada va pendre possessió, el dia primer de joriol, mossén Ramón Castells.

Els catòlics vinarocencs, donades les circumstancies per les que s' estava atravesant, tingueren un gest de franca valentia fundant la societat «Círcol Catòlic d' Obrers», que a la tendència recreativa moralizadora, adjuntava la benéfica, establint socors per als sòcis en cas de malaltia. Foren els organitzadors, Pasqual Nebot, Joan Bte. Valanzuela, Germán Piquer i Batiste Forner; els quals vegeren l' èxit dels llurs treballs, en la inauguració del Círcol que s' efectuá el dia 30 d' octubre de 1887; la primera casa social quedá instalada al carrer de Sant Isidro.

El dia 15 d' octubre de 1888 se inaugurá l' altar de la Cofratria de xiques de Sta. Teresa de Jesús, en la Capella de la Comunió de la Iglesia Arciprestal.

En la iglesia de S. Francés es va colocar un canzell nou, en mars de 1889, pagat d' almoines recollides per mossén Francés Adell, qui estava encarregat d' aquell temple. Per Semana Santa del mateix any, s' estrená també en dita iglesia, un Monument, que construí el carceller Joan Codorniu, del producte aiximateix d' almoines.

El Dissabte de Glòria (21 d' abril) d' eixa Semana Santa, tingué llòc en l' Arciprestal, la fundació de la «Vela Nocturna»; per a quina solemne cerimonia, vingueren de Tortosa, el venerable mossén Sòl i l' advocat D. Ramón Foguet.

Vinaròs celebrá dignament el XIII Centenar de la Unitat Catòlica Espanyòla, com en el reste de la Península. Els dies 28, 29 i 30, de maig, hi hagué solemne Tríduo en l' Arciprestal; l' altar major estava adornat artísticament per un floriste de

Castelló. Predicà mossén Josep Meliá, i van assistir totes les Autoritats, exceptuant l' Ajuntament i son Alcalde de R. O. Esteve Cròs. El 2 de Juny, dumenge infra-octava de l' Ascensió, com a final de les festes commemoratives, s' efectuà una gran peregrinació a l' Ermita dels Sants Patrons, en honor de Ntra. Sra. de la Misericòrdia. Sortí la provessó de l' Arciprestal, a les cinc del matí, ab els estandarts de Sta. Filomena i de Sta. Teresa, acompanyant les fadrines, i el de la Mare de Deu del Roser acompanyant-les dònnes casades; seguía la Creu Parroquial ab gran número d' hòmens, el Clèro, la Vèrge de la Misericòrdia portada en peanya per quatre llauradors i precedint altres quatre ab atxes enceses, i l' Arcipreste ab el Lignum Crucis. En cada Associació, dirigía el Rosari un eclesiàstic, alternant ab cántics religiosos. A l' Ermita predicà en la Missa Major mossén Carlos Nolla; i per la tarde, el Retor, qui donà les gracies al pòble per la manifestació tan esplèndida de fe que estava donant. A les sis i mija de la tarde, torná la peregrinació a la ciutat, acabant-se en l' Arciprestal ab vitors a la Mare de Deu de la Misericòrdia.

I el día 18 del mateix mes darrer de l' any 1889, s' establí en el Convent de la Dna. Providencia, una escola dominical per a xiques, formant la Junta: President d' honor, mossén Batiste Maspòns; Presidenta, D.ª Irene Esteller; Vis-presidenta, D.ª Estela Claramunt; Secretaria, D.ª Filomena Còsta; i Tesorera, D.ª Concepció Gil.

A l' any següent, va saver Vinaròs ab gran alegríia que 'l Dr. D. Josep Meseguer i Còsta, nebot del gran Còsta i Borrás, havia sigut preconisat Bisbe de Lleida, de quina Sèu prengué posseció en 19 d' abril de 1890. El día 3 d' octubre de 1891, vingué a la patria dels seus ascendents, en el tren de les tres i mija del matí, acompanyant-lo son Secretari i Canonge Magistral de Lleida D. Gabriel Cardona—qui havia sigut Retor de Vinaròs l' any 73—. Desde la estació, aon l' esperaven el Clèro, una comisió de l' Ajuntament i distingides personalitats, es dirigí la comitiva al Cementèri; allí, el Bisbe Meseguer i Còsta orá davant de la sepultura dels seus pares, i celebrá Missa

en la Capella; en acabant, ja acompanyat per multitud de pòble, passá a l' Arciprestal, aon orá, i d'allí a l' Abadía.

Al se'n demá, día 4, dumenge festa del Rosari, celebrá el Bisbe de Lleida Missa de Pontifical, solemnitat que Vinaròs no havia presenciada des de la centuria anterior; predicá el Vicari mossén Rafèl García. Per la tarde ocupá el Dr. Meseguer i Còsta la càtedra sagrada, enfervorisant a la nombrosa concurrència en la devoció del Sant Rosari; i a seguit presidí la processó. Per la nit, l' obsequiá l' Ajuntament ab una serenata, per a la que allogá la música de S. Jòrdi, perque la vinarocenca estava desorganizada.

El día 5, pujá a dir Missa a l' Ermita dels Sants Patrons. El día 6, confirmá en l' Arciprestal, actuant de padrins l' alcalde D. Francés Roca, i D.ª Carme Querol Vives. Per la tarde aná a visitar al veí poble d' Alcanar, aon se li va fer gran homenatge. I per la nit l' obsequiá el Circol Catòlic vinarocenc, ab una «velada», en la que es doná a conèixer com a poeta festiu popular D. Paco Argemí, ab una poesia titulada «Els xiquets dels descansos».

En el tren de la matinada del día 8 eixí de Vinaròs cab al Sur el Bisbe Meseguer i Còsta, dixant al pòble completament enamorat de la seua sensillés, carinyo i gran vinarocenquisme, que mes avant acentuaría encara molt mes.

Com a recòrd d' aquella emocionant visita al Cementèri, el Bisbe Meseguer i Còsta encarregá en Valencia la construcció de les Imatges de la Dolorosa i de S. Joan Evangeliste, que foren beneides i colocades en l' altar de la Capella, a dreta i esquèrra de Jesús en la Creu, el día 5 d' abril de 1892.

També, per al mateix altar del Cementèri, regalá les pedres de màrmol, venint apòsta a colocar-les un lapidari de Lleida, el día 10 d' octubre següent.

El día anterior, els havia arribat a les Teresianas, aiximateix del Bisbe Meseguer, una Reliquia de Sta. Teresa de Jesús en un Reliquiari de plata.

De tornada cab a la seua Diócesis lleidetana, el Dr. Meseguer i Còsta entrá novament en Vinaròs el día 1 de desembre,

en el tren de les quatre de la tarde, sortint a esperar-lo totes les Autoritats, ab música i gran concurrència de pòble. A l'endemà, consagrà la pedra màrmol que servix de ara en l'altar del Cementèri, per ell regalada. I el dia 3, consagrà la gran pedra màrmol i àra, tot d'una pessa, que també havia ofrenat per a l'altar major de l'Arciprestal.

El dia 4, administrà la Confirmació, actuant de padrins D. Ricard Queròl i D.ª Josefa Escrivano. Per la tarde visità la Escola Dominical de fadrines. El Circol Catòlic tornà a obsequiar-lo ab una ameníssima «velada». I aquella mateixa nit, seguí el Dr. Meseguer viatge cab a Lleida.

El dia 18 d'abril, Baltasar Piñol va fer ofrena de dos coronnes de plata per a la Mare de Deu de la Misericòrdia i per al Jesuset que porta al bras.

Per R. O. del 24 de novembre, quedà legalment reconeguda i aprobada la Comunitat de Religioses de la Divina Providencia de Vinaròs, autorisant per a que puguera fundar altres convents. I efectivament, als dos mesos, en 1 febrer de 1894, sortíen dotze Monjes del Convent de Vinaròs, per a fundar la Comunitat de la Vall d'Uxò; les acompanyà la M. Abadesa Sor Providencia de S. Salvador; entre les fundadores, sis eren filles de Vinaròs; conegudes popularment per les de Bover, de Lino, de Sebastià Maria i la Molleta.

El Convent de Vinaròs fon aixamplat notablement, durant les òbres des de l'agost de 1894 fins al joriol de 1895, essent el cost d'uns vuit mil duros.

L'any 95 van tindre realisació els nobilíssims propòsits a favor dels vellets desvallguts, de que n'havem escrit al començament d'este capítol. Portades avant les gestions preliminars per la comissió dels bons vinarocencs al cap dels quals anava l'ilustre patrici Rafèls García, el dia 13 de febrer vingueren de Valencia dos monjes «Germanetes dels Pòbres de la Mare de Deu dels Desamparats», per a concretar l'establiment d'un Assil per als vellets. La Caritat Cristiana va vèncer totes les dificultats i quatre «Germanetes dels Pòbres» entraven en Vinaròs el dia 28 de mars, ab tots els honors, mú-

sica, vòl de campanes, Autoritats i entussiasme popular extraordinari.

La benèfica institució quedá instalada provisionalment, en la casa del carrer de S. Francés en la que havia vixcut el quefe maçònic Dozal. Coincidencia ben plena d' alt simbolisme! En aquella casa se inaugurarà, el día 28 de novembre, un Oratori per a dir Missa i donar la Comunió a les Monjes i assilats.

Una altra institució de la Caritat Cristiana vingué també l' any 95, com una benedicció mes de Deu, a Vinaròs: la de les Monjes enfermeres-domiciliaries, titolades «Sierves de Jesús». El día 6 de novembre se instalaren en la casa Meseguer de la plassa de S. Agustí, i l' Arcipreste beneí l' Oratòri i dependencies.

El Bisbe D. Pere Rocamora celebrá la seua primera Visita Pastoral a Vinaròs, el día 9 maig de 1896. Com venia de Benicarló, les comissions del Clèro, Ajuntament i Jusgat, sortiren a esperar-lo a Aigua Oliva cap de terme. En la plassa de S. Francés, aon s' havia alçat un altar, es revestí el Bisbe, i baix palis fon acompanyat a l' Arciprestal, en mig d' una gran manifestació popular. Tocaren les dos músiques que s' havien organitzat, la municipal i la Euterpe; i pel trajecte es construïren arcs.

El día 11, conferí el Dr. Rocamora el Sacrament de la Confirmació, essent padrins, l' alcalde D. Sebastiá Dauff i D.ª Pilar Quijada, muller del jutge D. Vicent Llopis.

Per la tarde del día 12, es traslladá el Bisbe a Alcanar, acompanyant-lo les Autoritats i comissions de les associacions catòliques.

L' any 1897, l' Ermita dels Sants Patrons es va vore afavorida ab dos ofrenes: una llántia de plata per a S. Sebastiá, en giner, regal del Comandant de Cavalleria D. Fernando Zanón; i una campana, en desembre, regal del Bisbe de Lleida, Meseguer i Còsta.

La campana de l' Ermita s' havia badat; perteneixia al segle anterior i tenia aquesta inscripció: «*Ave Maria Purísima.*—

Canton me fecit.—Tortosa, Año 1781. I tenia grabades, la Imatge de la Verge del Roser i una Custodia. L' ilustre Meseguer i Còsta s' encarregá de fer-la fondre en Barcelona, i se li posá la nòva inscripció:

«Laudate Dominum in cymbalis bene sonántibus. Laudate eum in cymbalis jubilationis: Omnis spiritus laudet Dominum. = Habiéndose roto la campana de este Santuario de Ntra. Sra. de Misericordia de Vinaroz, el Ilustrísimo Señor Dr. D. José Meseguer y Costa, Obispo de Lérida, al visitarlo ofreció su fundición, que se ha hecho por el fabricante D. Juan Dencansse, en Barcelona, en el mes de Octubre de 1897. = En la bendición se le pusieron los nombres de María Josefa.»

Se li grabaren a la campana les Imatges de S. Josep, S. Sebastiá i S. Antoni. Fon beneida el día 9 de desembre en la mateixa Ermita, ab celebració de Missa Solemne; actuá de padrí D. Josep Oliver Giner, dassignat per l' ilustre Meseguer i Còsta, i assistí el Clèro, Ajuntament i gran concurrència. Seguidament, la nòva campana fon pujada a son llòc ab tota facilitat, dirigint els trevalls Vicent Boix Miralles.

Al mes següent, per Cap-d' any del 1898, se inaugurava l' edifici pròpi per a l' Assil de vellets desamparats, construït en lo que fon Cementèri de S. Miquèl, i ara era Calvari.

Resumim els antecedents d' esta important inauguració:

Com la casa-assil que ocupaven les «Germanetes dels Pòbres» en el carrer de S. Francés, no reunia les degudes condicions, es pensá en edificar un Assil de planta en el llòc ample i independent del Calvari. Per a tal òbra tan socialment cristiana, ab lloable desprendiment donaren son patrimoní, en vida, mossén Antoni Gombau Farcha, sa germana María i sa nevoda Antonia Gombau Verdera.

El Bisbe Rocamora, l' onze de maig de 1896, estant aquí de Visita Pastoral, oficiá a l' alcalde D. Sebastiá Dauff, donant son consentiment per a la construcció de l' Assil en el Calvari. El día 2 de juny començaren els trevalls, arrancant cipresos i desfent algunes capelletes del Vía-Crucis. El día de S. Joan es co-

locá la primera pedra ab tota solemnitat firmant l' acta el Refor mossén Falcó, Leopold Querol (alcalde segón), Vicent Llopis (Jutge de 1.ª Instancia), Lluís Escribano, Aniceto Peris, Romuald Vizcarro, un representant del diari «Heraldo de Castellón», Juli Chillida, Lluís Roso, Josep Oliver, Pasqual Nebot, Antoni Sendra, Josep Esteller, Vicent Mengual, Josep Rafels (Diputat Provincial), mossén Josep Roca, mossén Batiste Aragónés i mossén Lino Redó.

Als pòbres i als tancats en la presó, se 'ls obsequiá ab calderes d' arròs i carn.

Com el pòble volfa conservar de totes maneres el Via-Crucis del Calvari, s' efectuá el restabliment del mateix el día 6 d' abril de 1897, colocalant l' Arcipreste en cada estació una creu de fústa.

L' Assil, com havem dit, pugué inaugurar-se el día 1 gíner de 1898, traslladant solemnement les Imatges de la Verge dels Desamparats i de S. Josep, des de la casa del carrer S. Francés a la iglesia del Calvari. Assistí l' Ajuntament i la música municipal. Fon un día de goig i d' eterniment per a la ciutat.

Per R. O. de 4 setembre de 1899, la Casa-Assil de Vinaròs se la declará oficialment autorisada.

CAPITOL XVIII. - (1889-1900)

Aigües potables. Tempestat. Mutualitats. Temporal tràgic. L' Ajudantia de Marina. Carrers a vinarocencs il·lustres. Nòva plassa de bòus. Llum de gas. Ràfels glorificat en vida. Carrer a Ruiz Zorrilla. Tempestat, descarrilament i el Servol eixit de mare. Teléfon públic. Quan la catàstrofe de Cuba. Ruina agrícola. Tempestat de pedra. Carrer a Castelar. Bòus. Incidents. Se'n van les «Sierves de Jesús». El desgovern de la Restauració. Te-Deum de fi de segle. Millores a l' Ermita.

AINS l' any 1889 l' aprovisionament d' aigües potables havia anat a càrrec voluntari de particulars que constituïen l' ofici de «aiguadés», els quals carrejaven l' aigua de les cenyes o de pous, en botes a propòsit proveïdes d' aixetes i posades en carro, i la venien a cànters pels carrers. Ademés, moltes cases tenien pous i cisternes per a l' aigua de pluja.

Peró, el gran caudal d' aigua trovada al pou anomenat «de Mangrano», en ple camp, pròp de la estació ferroviària, feu pensar en portar-la a la ciutat per mig de canyeríes. I posats d' acòrt convenienent, el Municipi firmá ab el propietari del pou D. Joan Bte. Pascual una contrata de servici públic d' aigües potables, el día 17 juny de 1889.

La comoditat que 'l tal servici importá, feu que 'n pòc temps

anaren desapareixent els «aiguadés» i els pous i cisternes de dins la ciutat.

Entre les obligacions de la contrata es senyalaren: suministrar gratuïtament a l'Hospital aigua suficient; dos metres cúbics diaris per al Matadero; vuit metres cúbics per a les fonts municipals i sortidor de la plassa S. Antòni; i l'aigua que fora menester en cassos d'incendis. Els particulars tindrien aigua en casa a cinq quinzets al mes, els cent litros cada 24 hores.

El día 8 de setembre, a les tres de la matinada, es desencadená una fôrta tramontana junt ab seguides descàrregues elèctriques; i al pòc, una espantosa pedregada arrasá les vinyes del Puig, Clòt i Dos Vilàs, cab a la part de Alcanar i Ulldecona. Dins l'Ermita dels Sants Patròns va caure un rayo que entrá per la còrda de la campana i destroçà la llantia de S. Antòni.

En començar la década del 1890 existien tres societats cooperatives o mutuals: la dels mariners, quins ingresos eren part dels productes de la «trista», (1) i donaven quatre quinzets diaris als malalts, i un quinzet diari als sòcis de mes de 70 anys; la dels llauradors, que contava ab uns cinq cents associats que pagaven una cuota semanal, i donaven als malats set quinzets diaris; i «La Vinarocense» per a totes les classes, que tenia uns tres cents sòcis, a dos quinzets mensuals de cuota, i cinq quinzets diaris per als malalts.

Contant, ademés, ab els socors del Circol Catòlic i els de les Conferències de S. Vicent de Paul per als pòbres, es veu que 'l sentit de la mutualitat i de la caritat estava ben extés en Vinaròs. I era aixina,—com seguix essent,—perque eixe sentit perteneix a la bona tradició vinarocenca i es troven les arrails en les mes antigues cofraries, com havem constatat en el primer volum d'aquesta Història.

El día 30 de giner fon de trista memòria per a la marina: es-

(1) Paraula ab la que 'ls mariners signifiquen els drets que cobren per algunes faenes fàcils en les que poden intervindre els vells, com varar i botar les barques, rodar bocois, etz.; destinen algunes parts als impeditos, a l'Assil i a l'Hospital. Cada «trista» part sòl arribar a unes set perretes, terme mig.

tant en la mar varies «parelles del bòu» es girá fòrta ventolera del Nòrt i volcá un parelló petit, ofegant-se els tres mariners que l'ocupaven; també se'n aná a pique una barca anomenada «Viña de Alós» morint tota la tripulació. Fon un dòl gran per a tota la ciutat.

La Comandancia de Marina es convertí en Ajundantía en este any 1890. L'últim Comandant fon D. Bertomeu Malpica, qui cessá el día 13 de mars. El mateix día prengué posseció el primer Ajudant D. Mariano Mateu.

De la Comandancia vinarocenca còsten alguns nòms destacats dels que aplegaren a Generals, com D. Josep Ojeda, D. Ramón de Castro,—qui morí ocupant la Capitanía General de Cádiz,—i D. Manuel Lobo qui arribá a General d'Artillería de Marina.

També per l'Ajudantía, en la primera dècada de la seua constitució—últim del segle—van passar dos maríns que arribaren al Generalat: D. Josep Gonzalez Billón i D. Joaquim Gutierrez Rubalcaba.

Per les Fires de S. Joan del 1890, l'Ajuntament dedicá els carrers de santa Magdalena, del Clòt i de l'Angel, als vinarocencs ilustres Arquebisbe Còsta i Borrás, Febrer de la Torre i Ayguals de Izco (Wenceslao). Aquell Ajuntament s'acreditá ab tal acòrt de verdader amant de les glòries vinarocenques; era alcalde D. Agustí Safòn Durán, ocupaven les tinences D. Batiste Valanzuela Serralta i D. Joan Morales Fuster, i les concejalíes D. Francés Rico Morell, D. Sebastiá García Peña, D. Vicent Tosca, D. Agustí Doménech Salom, D. Josep F. Escrivano Mayó, D. Sebastiá Ribera, D. Joan Vives Piñón i D. Manuel Comes.

La Fira de l'any següent (1891) va tindre l'alicient d'estre- nar una nova plassa de bòus—el tauròdromo de nostres dies—. El marqués de la Figuera i Fuente el Sol fon el que corregué ab els gastos; es trevallá des de 'l mes de mars, desfent la plassa vella de fusta, i construint en el mateix llòc la nova de mampostería, a l'estil de la de Valencia, ab capacitat per a unes dèu mil persones. La construcció no constituí cap

bon negoci per al marquès. Qui guanyà molt fon la plassa vinarocenca, adquirint categoria y permetint aixina que'n avant desfilaren per ella els millors astres de la tauromaquia.

També s'estrenà en aquella Fira el sortidor d'aigua de la plassa S. Antòni.

Per la festa de S. Josep del 1893—19 de mars—fon inaugurada la il·luminació de la ciutat per mig del gas. El gasòmetro s'havia instalat en la barriada de S. Pere, contra la muralla. L'empresari, inginyer senyor Brandolí, feu disposar allí un altar; i a les sis de la tarde, ab assistència de totes les Autoritats, l'Arcipreste Rvent. Falcó benef. les instal·lacions, mentres es voltejaven les campanes i tocava la música. Cab a les sis i mija es donà el gas a la població i en la balconada de la Casa de la Ciutat aparegué l'escut de Vinaròs format per la nova llum en mig de l'alegría i aplaudiments de la multitud que omplia la plassa.

Als pòbres se'ls repartí bona quantitat de pa, carn, arròs i vi.

Ràfels García va tindre la satisfacció de vore premiat, l'any 1895, el seu gran vinarocenquisme ab la dedicació del carrer de Càlig a son nòm. El motiu immediat de la seua glori·ficació en vida fon l'haver escrit uns «*Apuntes històrics de Vinaròs*». Era Ràfels García Diputat provincial des de 20 anys arrere, havent ocupat dos vegades la Presidencia ab satisfacció general de Vinaròs i de la provincia. L'any anterior havia presentat a la Corporació Provincial dits «*Apuntes*», la qual en 18 d'octubre (1894) feu constar en acta «que se li donava un vòt de gracies a l'historiador, Fill predilecte de Vinaròs sr. Ràfels García, per la seua magnífica obra «*Apuntes històrics*», i que se li ofería un obje·cte d'art».

Seguidament, el Municipi de Vinaròs també va fer constar en acta «la satisfacció sentida per aquells elògis tributats al mèrit de dita obra, acordant fer-la impremtar per son cónter, com a prèmi i estimul de l'ardent patriotisme que revela el revall d'una obra històrica d'esta naturalesa en tot aquell

que la porta a cap; a quin efecte, es nomenà una comissió per a que felicitarà en nom de l' Ajuntament a l' autor de la Història de Vinaròs, i li entregà copia certificada d' este acòrt».

I com a complement, acordà aiximateix el Municipi dedicar-li a Ràfels García el carrer de Càlig; cerimònia que es portà a efecte el dia del Sant onomàstic de l' il·lustre patrici (19 mars de 1895), descobrint l' alcalde D. Felip Ferrer Flòs la làpida a les deu del matí, i celebrant-se l' homenatge ab discursos encomiàstics, música, campanes i calderes d' arròs per als pòbres. D. Josep Ràfels García donà les gracies ab la natural emoció.

L' acòrt municipal de publicar la òbra de Ràfels García no es portà a efecte. (1)

En 29 de juny següent, nostre Municipi dedicà el carrer de Ntra. Sra. del Socós a D. Manuel Ruiz Zorrilla ab motiu de la seua mòrt recent; havia participat decididament en la Revolució de Setembre, fon President del Concell de Ministres en el reinat de Amadeo de Savoia, i en la Restauració borbònica venia essent quefe del partit revolucionari progressiste.

Per la nit del 20 al 21 de setembre començà una gran tempestat de vent, tròns i aigua; que durà tres dies. Un tren mixte de Valencia descarrilà en el pònt d' Aigua Oliva, no sofrint una catàstrofe milagrosament; els vagóns de passatgers quedaren damunt del pònt, i els de mercancies es destroçaren pel terraplé de la banda de Vinaròs, escampant la corrent d' aigua tots els efectes que transportaven.

El dia 23 se 'n eixí de mare el Servòl inondant la ciutat i ocasionant grans pèrdues. No hi hagueren desgracies personals, encara que es van passar-se molts perills, salvant-se els habitants del molí de la Esperança per la teulada.

A l' últim mes d' eixe any 95, quedà instalat en Vinaròs un altre dels invents del segle: el dia 8 de desembre començà a funcionar el Teléfon públic, quina central s' establí al carrer de

(1) En la revista vinarocenca "San Sebastián" del anys 1908 i 1909 es publicaren grans extractes dels «Apuntes». De son valor històric, aixis com del mèrit que suposa el noble intent, n' havem parlat en el primer tomo.

S. Francés, en una casa de construcció nova propietat de D. Josep Escrivano Mayó.

Quan al mes d' abril del 1898 començaren a divulgar-se les doloroses notícies de la catastròfica guerra de Cuba i Estats Units, es va posar en tensió la fibra patriòtica del bon poble i es celebraren manifestacions populars en diferents dies, vibrant les protestes contra els mals Governos de la Restauració borbònica.

Mes, passats només que uns mesos, quan es consumà el desastre de Cuba i Filipines, la extranya insensibilitat que s' observà en la capital d' Espanya irradiant-la per tota la península, quedà també aquí reflexada organisant-se diversions populars com per a distraure els malhumors. Els dies 19, 20 i 21 d' agost, es celebraren bous al carrer del Socós; i els dies 27, 28 i 29, al carrer de santa Magdalena.

No obstant, el malestar no podia ésser mes gran; als mals de la Patria s' ajuntaven els particulars de la ciutat, no solament polítics, sino majorment econòmics; a l' afonament de la marina—quines varies causes queden exposades en anteriors capítols—seguí el decaïment de l' agricultura, (els dos braços, mar i terra, que havien fet gran a Vinaròs). El raim, principal collita, s' aplegà a pagar a una pesseta l' arròba; prèu roïnós que exacerbà els ànims dels colliters contra els comerciants, els quals es concertaven per mig de multes entre ells per a comprar a baix prèu; en canvi, el vi de l' any anterior s' havia venut a tres pessetes el cànter.

A tot aixó, el problema del camp aplegava a un punt pavorós a causa de que la filoxera arruinava la que fon gran riquesa vinícola vinarocenca.

El dia 29 de juny del 1899 descarregà una horrorosa tempestat de pedra que vingué per la part de l' rta ab gran aparell de trons i llamps; la pedra que va caure i que feu gran trencadissa de faròls de la il·luminació pública i de moltes claraboies de les cases, era de notable volum, «com òus de gallina» pesant algunes lliura i mija—com llegim en els manuscrits de Oliver—.

En la sessió municipal del 18 de joriol següent es prengué l'acòrt de dedicar el carrer Major a D. Emili Castelar, el gran orador tribunici republicà qui acabava de morir.

La gent es divertí a manta els dies 5, 6 i 7 d'agost, en els que es celebraren corregudes de bòus en la platja, des de 'l carrer de l' Angel fins al Teatre o Fortí.

Per eixos dies corria per Espanya una ratxa de intolerancia contra les plaques del S. Còr de Jesús que 'ls ciutadans posaven a les fatxades de les seues cases. La trista ventolera s'escampà també per les terres castellonenques, i feu acte de presència en nostra ciutat els dies 7 i 29 d'agost, conmovent tumultuosament la pau vinarocenca.

A conseqüencia de tals desordens, el Bisbe de Tortosa Dr. Rocamora ordenà a les monjes enfermeres «Sierves de Jesús»—que havien sigut agredides en sa residencia de la plassa S. Agustí per defendre son escut o placa—que abandonaren nostra ciutat; cosa que van realisar el dia 3 de setembre.

El dia 24 anà a Tortosa a demanar al Bisbe el retorn de les monjes enfermeres, una Comissió formada pel Retor mossén Falcó, el Registrador D. Sixte Miralles, el Jutge municipal D. Lluís del Castillo, el farmacèutic D. Manuel Esteller i el propietari D. Josep F. Escrivano. La petició no fon atesa esperant que milloraren les circumstancies.

Les quals anaven de mal en pitjor a conseqüencia del desgovern que patia l'Estat espanyol. A l'any següent (1900) es donaren altres notes lamentables, tals com l'assalt al convit de la Primera Missa del Rvent. D. Manuel Limorte (8 de giner) buscant agredir al predicador mossén Lluch qui pugué escapar; i la interrupció violenta de la tradicional Novena del Nasareno al sisé dia (3 d' abril) només perque predicava un jesuïta, el P. Rossell.

El Govern de la Restauració borbònica sostenint-se ab el fictici poder de la fórmula cànova-sagastina dels dos partits monàrquics turnants, es desacreditaven uns darrere dels altres i es conquistaven el desafecte del pòble quins problemes no

savien solucionar, ans be els complicaven cada vegada mes ab el foment absurd de la descristianització de la societat, preparant aixís inconscienment la seua propia ruina.

La esmentada fòrmula introduí la ficció de fer apareixer a l' Estat del color que als governants a cada moment convenia. I aixís, segons el color implantat a Madrid com en un fantàstic diorama, triomfaven en els pòbles els Diputats a Corts que 'l representaven.

Foren típiques an eixe respecte les eleccions d'aquesta dècada en nostra ciutat; en 1893 triomfá el ministerial sr. Font de Mora contra el partit conegut pel «còssi» en les terres castellonenques. Al cap de tres anys, en 12 d' abril de 1896, obtingué l' acta el per turno ministerial «cossiero» Compte de Orgaz sr. Cassòla. En mars de 1898 torná a guanyar D. Pere Font de Mora; i en abril de 1899 altra vòlta el sr. Cassòla.

Figura destacada del còssi era el patrici Ràfels García, qui—com els demás significats partidaris—en eixes alternatives dioràmiques imposades des de Madrid, era obsequiat ab trenca-dissa de còssis pels carrers i fins dins de sa casa quan perdía el partit, i quan triomfava li donava la música serenates d' alegría.

La entrada del l' últim any del segle XIX fon celebrada en la I. Arciprestal vinarocenca, a miya nit, ab solemne Te-Deum i Missa cantada ab Comunió General a la que van acudir unes vuit centes persones; la iglesia s' omplí de gom a gom, demostrant la tradicional religiositat de nòstre pòble.

Donarem fi a l' historial del segle XIX dirigint la mirada cab a l' Ermita de la Mare de Deu de la Misericòrdia i del Màrtir S. Sebastiá, aon sempre Vinaròs ha trobat conçòl, misericòrdia i esperança.

Un bon vinarocenc, D. Miquèl Arribas Escribano, qui residia en Ponce (Puerto Rico), morí en París i dixá un llegat de mil duros per a l' Ermita dels Sants Patróns. Ab dit llegat, en joriol i setembre de l' any 1900 es van mampendre varies òbres conforme a la voluntat del testador; les velles portes de fusta que tancaven la placeta de l' Ermita, foren substituïdes

JOAN M. BORRÁS JARQUE

per les actuals de fèrro ab enreixat; en la placeta s'arrancá un gran llidoner i es plantaren alguns xops en benefici de la sombra per a l'estiu; en el casalici s'arreglaren tres habitacions; i fon pintada la iglesia. Baix del chòr de l'Ermita es llig: «*Pintó esta Iglesia y retocó los cuadros, el hijo de esta Ciudad Agustin Redó*». «*Se pintó a expensas de Don Miguel Arribas Escribano. Año 1900*».

ALTRES IL·LUSTRES

CAPITOL XIX

Vinarocencs preclars del segle XIX. Autoritats populars. Rectorilògi. Eclesiàstics vinarocencs. Estadística.

VINAROCENCS PRECLARS DEL SEGLE XIX

Guerrillers de la Independència

D. Manuel Febrer de la Torre: Ajudant General de Guerrilles, i Segón Comandant del Tèrs de Vinaròs, en 1810, al mando dels miliciàns vinarocencs i del Distrit de Penyíscola, estigué en contacte ab els francesos en les montanyes morellanes, causant-los molt de mal i tancant-los el pas de la Plana.

D. Manuel Febrer de Pedro: Capità dels miliciàns vinarocencs; aná, en 1810, a fer guerrilles a Segorb.

D. Vicent Colás: Capità com l' anterior, que aná també a Segorb a guerrillar contra els francesos.

Capitans, Nicolau de Becar i Tomás Esteller: En 1809 sortiren ab els miliciàns vinarocencs, cab a Benifassá i Morella, impedint el pas als invasors. El Capità Becar, en dit any, igualment com Febrer de la Torre, aná també als còlls de Vallivana ab el Somatén de Vinaròs.

D. Agustí Ballester: Tinent dels «Miliciàns honrats» de Vinaròs, en 1810 feu guerrilles contra els francesos entre Morella i Alcañiz.

D. Agustí Jordá: Subtinent, qui rellevá a l' anterior en aquell important i arriscat servici.

ALTRES ILUSTRES

D. Francés Doménech: Jurisconsult eminent, que l' any 1803 fon nomenat Conseller del Suprem de Castella, ocupant tan important càrrec ab gran lluiment i prestigi.

D. Baltasar Esteller i Ferrán: Naixqué en 10 novembre de 1755. Fon Diputat en les famoses Corts Constituyents de Cádiz, l' any 1812.

D. Joaquim García Doménech: Diputat a Corts en 1822, i Governador o Qüefe Politic superior de la Provincia de Murcia.

Teresa Ferrer Salom, o Teresa del Còr de Jesús: Naixqué el día 1 mars de 1792, i morí en el mateix día de l' any 1826, en opinió de santitat. Un extracte de lo extraordinari de la seua vida, exposem en l' *Apendix de Biografies* d' este volum.

Fra Alexandre Reverter: Ultim Abad del famós Monestir de Benifassá, per a quin prelacial càrrec fon elegit en 1818. Decretada la expulsió dels religiosos, el Rm. P. Reverter se 'n vingué a Vinaròs sa pàtria, en 14 joriol de 1821; i des d' aquí enviá a Valencia el célebre Arxiu del Monestir de Benifassá i la gran Biblioteca. Morí entre els seus paisáns el día 29 maig de 1822.

Dr. D. Manuel Crozat: Fon Arcipreste de Morella des de 'ls primers anys del sègle. Orador fácil i eloqüent. En la Guèrra de la Independència es va vore en molts perills, a causa d' ésser fill de pare francès, encara que de mare vinarocenca; era germá de l' advocat assessor de l' Ajuntament del seu pòble Vinaròs, Dr. D. Joan Batiste, qui salvá els mateixos perills. La seua honorabilitat i bon tacte quedaren ben demostrats en quant va pertenéixer a la primera Diputació Provincial que s' elegí a Castelló.

Rvent. D. Joan Antoni Ramos: Com l' anterior, fon nota-

ble orador sagrat, i també Arcipreste de Morella, dins la primera mitat del segle.

Dr. Francés García: Perteneixqué a la noble Orde de Montesa i fon Canonge de Gandía.

D. Joan Bte. Esteller: Naixqué en 19 juny de 1788. Fon Mariscal de Camp i General Governador militar de Valencia, d' aon passá ab el mateix càrrec a Zaragoza. En la capital de l' Aragó fon assassinat per una revoltina popular en 1838.

D. Josep Ballester Vilarroig: Naixqué el dia 24 novembre de 1802. Fon concejal de Castelló l' any 1835; i Alcalde de la Mateixa ciutat capital de la Plana, tot l' any 1840, aixis com del 31 mars de 1844 fins al final de 1845. També fon Comandant de la Milicia Nacional i Governador Civil de la Provincia.

D. Lluís Ballester del Cacho: Pundonorós militar i agut polític, que aplegá a Diputat a Corts.

D. Angel Villalobos: Notable publiciste. Fon Diputat a Corts en varies legislatures. L' acèrt mes gran de la seua vida pública, fon l' haver iniciat la construcció del primer ferrocarril d' Espanya. Morí en Madrid, en 26 mars de 1880.

D. Joan Bte. Lluch i Miralles: Naixqué en 25 d' octubre de 1791, i morí en Castelló el dia 28 desembre de 1850. Seguí brillanment la carrera eclesiástica, i aplegá a obtindre la Canongia de Magistral de la Catedral tortosina.

D. Sebastiá Lluch i Miralles: Germá de l' anterior, naixqué en 12 d' octubre de 1793, i també seguí la vocació sacerdotal. Igualment de gran inteligencia, ocupá el càrrec de Comensal Mestre de Ceremònies de la Catedral de Tortosa. Morí en aquella ciutat, en 24 d' agost de 1869.

D. Josep Gabaldá Bel: Músic i compositor notable. Dirigí «El Eco de Marte». Morí en Madrid, el dia 21 d' abril de l' any 1870.

D. Daniel Gabaldá Bel: Germá de l' anterior, i com ell, notable músic i compositor. Va naixer en 4 mars de 1823. Feu els estudis en el Conservatòri de Música i Declamació de Madrid. Per oposició obtingué en 1844 la plassa d' Arxiver-Copia-

dor de música de la Capella Real. Publicà varies òbres musicals, destacant un Mètode de piano i estudis didàctics.

D. Josep de Julián: Ilustre militar de Marina, perfeccionent a la primera mitat del segle. Va nàixer en la casa anomenada «Palacio» del carrer Socós. Ingresà en el Colege de Guardies Maríns; i acabats els estudis, passà a fer pràctiques en un barco de guerra, viatjant per les còstes americanes. En les pràctiques va aconseguir el títol d' Oficial de l' Armada.

Quant, obtinguts diferents ascensos reglamentaris i per mèrits, aplegà a Capitá, el Govern li confià una missió confidencial en Amèrica, aon es traslladà comanant una nau de guerra. Les gestions que portà a cap foren tan acertades, que en tornar a Espanya se li conferí el grau de Brigadier. Poc mes avant, ascendí a Comandant del Tèrs Naval de Valencia.

L' ilustre D. Josep de Julián, per son alt càrrec, fon testic de la renúncia de D.ª María Cristina a la Regencia, signant l' acta junt ab els Ministres i demés altes autoritats, en 12 d' octubre de 1840.

Acabà els seus dies en Valencia.

D. Wenceslao Ayguals de Izco: Naixqué en 18 d' octubre de 1801. En la seua joventut es dedicà al comerç, passant de Vinaròs a Reus i a Barcelona. Aficionat a l' estudi, en la Ciutat Comtal va dependre varies llengües, entre elles el lletí; i es dedicà a la literatura, escrivint versos en els periòdics i estrenant algunes òbres teatrals que no van obtindre èxit.

Desilusionat per esta banda, se 'n tornà a Vinaròs aon probà fortuna en la política, alcançant alguns èxits. Ayguals, qui tenia idees totalment contraries en el terreny religiós tradicional del pòble, contemporisà ab un sentit pràctic i comprensiu que l' honra. En lo polític, introduí la lluita i divisió del pòble, inculcant al mateix temps les idees disolvents de preses en la literatura transpirinaica, de mòda per Espanya.

Fon Diputat a Corts, Comandant de Miliciáns i Alcalde de la Vila; la seua actuació queda historiada al llòc corresponent d' aquesta òbra.

Cansat de la lluita política, abandonà Vinaròs en 1843, i

s' instal·là a Madrid on fundà un establiment tipogràfic i tornà a les seues antigues aficions literaries. En este camp conseguí algùn renòm, publicant novèles, com «*María o la hija de un jornalero*», «*La Marquesa de Bellaflor*», i «*El palacio de los crímenes*», les tres formant serie. Es tractava d'una literatura folletinesca i truculenta, en la que brillava la gran fecunditat i imaginació de l' autor, mes en la que abunden també les coses absurdes i faltes de lògica.

Tocant a la moralitat i ortodoxia, la literatura de Wenceslao Ayguals, es totalment recusable, per desgracia, pos tingué el trist privilegi d' ésser condemnat per Roma. Un altre vinarocenc de son temps, l' immortal Còsta i Borrás, essent Bisbe de Barcelona, ho donà a saver ab l' aprobació i conformitat de tots els Bisbes de l' Arxidiòcessi tarragonina, publicant en el Butlletí lo que seguix: «Posem en coneiximent de tots, que ha sigut prohibida pel Vicari de Jesucrist, «*María la Española*» historia contemporánea de Madrid, compòsta per D. Wenceslao Ayguals de Izco; primera traducció italiana de F. Giuntini. Jusguem que esta òbra es la coneguda en Espanya baix el títol de «*María hija de un jornalero*», i si no ho siguera, també està condemnada com la primera, segóns els principis de la Iglesia». (1)

Morí en Madrid, el día 17 giner de 1873.

D. Manuel Febrer de la Torre: Fill del brau guerriller del mateix nòm, naixqué en 21 setembre de 1804, i morí en 30 d' octubre de 1870. Distingit militar, honorat ab les mes altes condecoracions, i benefactor ilustre del seu pòble. Vide en *Apèndix de Biografies* d' este volum.

D. Sebastiá Fraile i Esparducer: Va náixer en 22 giner de 1805. Estudiá la carrera sacerdotal, trovant-se a l' acabar els estudis ab la «liveral» disposició del Govern espanyol «privant la llibertat» de que es pugueren conferir Ordens Sagrades.

Ab la carrera acabada i sense poder cantar Missa per la tal

(1) «Obras del Excelentísimo e ilustrísimo señor doctor D. José Domingo Còsta y Borrás», tomo I, pag. 195 i 196.

prohibició, Fraile sollicità i obtingué la Secretarí municipal del seu pòble, l' any 1837. El seu gran talent i finesa de tacte están demostrats en les actes municipals dels nou anys en que fon Secretari de l' Ajuntament, dixant satisfets a tots els alcaldes de contraries ideologies i personalment enemistats entre ells, que passaren per la Casa Consistorial, incluint a Wenceslao Ayguals, tan difícil de contentar.

L' orde de la Secretarí municipal es trova admirable en la seua época, i les actes son modèls de redacció, ab cert aire saborosament lliterari per damunt de l' aixuta pròsa ofi-nesca.

En agost de 1846 presentá la dimisió, constant en acta l' agraiment del Municipi per la saviduría ab que Fraile havia desempenyat el càrrec. La causa de la dimissió era que, restituida la llibertad de conferir Ordes Sagrades, atent Fraile a la seua vocació, vullgué ordenar-se.

I ordenat de capellá en Tarragona, se 'l nomená tot seguit Vicari Major—equivalent a Retor—de Vilarreal; i d' allí, passá a Retor-Arcipreste de Castelló, en quina ciutat finá els seus dies.

Excm. i Illm. Dr. D. Josep Domingo Còsta i Borrás: Naixqué en 14 giner de 1805, i morí en 14 d' abril de 1864. Bisbe de Barcelona i Arquebisbe de Tarragona. Realisador del secular ensomni del Pòrt de Vinaròs. El mes ilustre entre els preclars vinarocencs. La biografia detallada va a l' *Apèndix* d' este volum.

D. Josep Oliver i Giner: Va nàixer en 14 desembre de 1815. Fon un home integèrrim, cult, honorable. Es pòt dir que era l' hòme clàssic vinarocenc, representant de les virtuts característiques de nòstra nissaga tradicional.

Sentí Oliver la necessitat de que Vinaròs tinguera escrita la seua Història, i aná arreplegant dels arxius municipal i parroquial quantes nòtes històriques va poder; pero, mes que com a constructor d' una Història, com a preparador de materials per a la mateixa.

Ab una constancia extraordinaria digna de tot elogi, aná

escrivint, ademés, día per día, any per any, tot lo que durant la seua llarga vida, fins al mateix any de la seua mòrt, passà de notable en nòstra ciutat. La colecció d'eixos manuscrits es conserven a l'Arxiu Parroquial—regalats pel seu net el Rvent D. Isidor Bover Oliver, Operari Diocesà i destacat escriptor—; formen dos volums enquadernats que es titulen: «*Mesa revuelta*» i «*Noticias históricas*», i dos quadèrns ab el ròtul «*Diferentes noticias*» i «*Cuaderno de 1873 a 1880*».

En eixos manuscrits està retratada al viu tota la época que Oliver va viure. En ells hi han còses que de baes es buscaríen ni en arxius ni en cap llòc. Aixina Oliver mos ha facilitat enormement la tasca d'historiar bona part del sègle XIX.

En els capitols de dit sègle apareix repetides vegades son nòm per la seua intervenció en la vida ciutadana.

Fon un home humil, a qui la Història es complau, agráida, en donar-li el llòc de glòria que es mereix.

Morí als 90 anys d'edat, en 15 d'octubre de 1905.

D. Josep Ràfels García: Naixqué el día 13 setembre de l'any 1830; i encara que morí en 1906, les seues activitats son del sègle XIX—com Oliver—i per aixó l'incluem en el catàlec de vinarocencs preclars d'eixa centuria.

Mèrit destacat de Ràfels fon el seu intent d'escriure la Història de Vinaròs, esfòrs que es veu plasmat en els seus «*Apuntes históricos*».

Fon continuador de l'òbra de l'Arquebisbe Còsta i Borrás, conseguint l'allargament del Pòrt.

Encara que la seua biografia es trova feta en els capitols del sègle XIX, per la seua gran intervenció ciutadana, li resservem la pàgina honorífica de que se'n feu mereixedor, en l'*Apèndix de Biografies*.

AUTORITATS POPULARS

En el primer volum dixem fetes les llistes de tots el «jurats» —mes avant «regidors» i finalment «concejals» en nostres temps—de que n'havíem tingut noticia, perteneixents als segles anteriors. Alló té la importancia dels nòms antics; ade-

HISTORIA DE VINAROS

més de que molts d'aquells noms no tenen llòc en la relació històrica.

Com en este segon volum no es donen aquelles característiques, per a no allargar massa la llista, donem només els noms dels alcaldes, en general.

Es noten alguns buits, per haver desaparegut papers de la secretaria municipal, a causa de les guerres i d'altres circumstancies desconegudes.

Ajuntament de l'any 1801: Dr. Vicent Colás (Alcalde), Manuel Escrivano, Joan Bte. Tosca, Joan Bte. Albella, Miquel Sorolla, Jacinto Piñol, Baltasar Esteller. Escrivá: Agusí Sech.

Any 1808: Silvestre Gasó, alcalde.

1809: Ignasi Lazcano Gusmán, alcalde major de S. Mateu, regentá l'alcaldia vinarocenca en el primer trimestre. D'abril per avant, fon alcalde Joaquim Cervera.

1810: Pasqual Soriano, alcalde; Francés Luis de Julián, sindic personer; Agusí Roca i Manuel Esteller, diputats.

1811: Alcaldes: Sebastiá Covarsí. En setembre, —invasió francesa, —Miquel Vallés. Des de octubre, Joaquim Aragó.

1812: Manuel Febrer de Fedro.

1813: Salvador Forner, advocat. Retirats els francesos en joriol, l'Ajuntament es el de 1811. En 20 de setembre, es forma el primer Ajuntament Constitucional, presidit per Francés Antoni Esteller.

1814: Fins agost, alcalde regent, Josep Miralles. Alcalde propietari, Pasqual Febrer.

1815: Francés Còsta.

1816: Francisco de Paula Mayó, qui morí en joriol, i ocupá la regencia el regidor degá Cervera.

1817: Sebastiá Forner, advocat.

1818: Mafes Gil.

Ultim Comanador de Montesa, el Duc de Sedaví o de Sarda; i últim Procurador o Lloctinent del Comanador, Josep Agusí Ballester. En 1808 era Lloctinent, Bertomeu Igual de Izquierdo.

1819: Salvador Forner, advocat.

1821: Salvador Zaragoza.

1823: Andreu Reclus.

1833: Francés Escribano.

1837 i 38: Agustí Uguet i Josep Olmet.

1839 i 40: Wenceslao Ayguals de Izco. En 1840, des de febrer, Agusí Ballester; des de 'l 13 de setembre, altra vòlta Ayguals, qui seguix en el 1841.

1842: Donato Manso.

1843 i 44: Josep Joaquim Meseguer. En el 1844, des de 1 d' abril, Nicolau Ballester; des de 'l 15 del mateix abril, Joan Francés Forner, que seguix en el 1845.

1846 a 1849: Francés Babadés. En el 1849, des de 'l 28 d' abril, Joan Bte. Verdera.

1850: Agustí Ballester.

1851: Josep Galiana.

1851 i 52: Agustí Ballester.

1853: Joaquim Ribera.

1854: Josep Galiana, qui nomenat en 2 de mars Jutge de 1.ª instancia, s' encarregá de l' alcaldía Fernando Zanón. Per nament de la Junta de Salvació, ocupá en 19 de joriol la presidencia municipal Joan Uguet, qui fon elegit Alcalde en 22 d' octubre.

1855: Domingo Adell, Josep Gil i Joan Uguet.

1856: Joan Uguet, Josep Joaquim Meseguer, i des de 'l 13 d' agost, Francés Mayó.

1857: Cristòfol Gande fins 12 de mars; i des de 'l 14 de maig, Batiste Rico.

1858: Francés Adell; i des de 'l 12 de novembre, Estanislao Uguet.

1859 al 1862: Estanislao Uguet.

1863: Isidro Banasco només el día 1 de giner; i des de l' día 2, Josep Ráfels García.

1864: Antoni Sorolla.

1865 i 66: Batiste Agramunt.

1867: Josep Rafels García.

1868: Demetrio Ayguals de Izco.

HISTORIA DE VINARÒS

1869: Domingo Adell.

1870 al 1873: Demetrio Ayguals de Izco.

1873: des de 'l 6 de juny, Ramón Frexes.

1874: Antoni Verdera.

1875: Salvador Masdemón.

1876 al 1883: Joaquim Santos Ibarra.

1884: Antoni Esteller, metge; i Josep Safòn, boticari.

1885: en 1 de joriol fon elegit Josep Escribano Ballester, qui no vullgué pendre posseció, i ocupá l' alcaldía accidentalment el militar Angel Dozal fins al 30 juny de 1887.

1887 i 88: per R. O. Angel Dozal (foraster). Des de 'l 14 de juny en que morí Dozal, regentá l' alcaldía Esteve Cròs, qui mes avant també fon nomenat per R. O.

1890 i 91: Agustí Safòn, per elecció.

1891: des de 'l 9 de setembre, Francés Roca i Ribera.

1893: des de 'l 5 de febrer, per R. O. Josep Chavarría; des de 'l 4 d' octubre, Felip Ferrer Flòs, qui seguí ocupant la vara en el bieni 1894-95.

1895: des de 'l 1 de joriol, Sebastiá Dauff.

1898: des de 'l 23 febrer, Juliá Sanz i Roso.

1899: des de 'l 10 de febrer, Sebastiá Dauff; i des de 'l 1 de joriol, Leopold Querol i Vives.

RECTORILOGI

1. Dr. Fra Josep Rico, de la cavalleresca Orde de Montesa i S. Jordi de Alfama. Fon Retor de Vinaròs des de l' any 1788, fins al 13 novembre de 1818. Estigué, pos, al front de la Parròquia, per l' espai notable de 30 anys.

2. Dr. Fra Agustí Vaquer. Va pendre posseció de la Rectoria vinarocenca, en 25 joriol de l' any 1820. Era al mateix temps, Prior del Temple de Valencia. Fon l' últim Retor que ostentá la noble investidura de Montesa, i el que mes anys—32—ha estat al front de la Parròquia de Vinaròs. Morí en 11 d' abril de 1852.

3. Rvent. D. Vicent Piñón. Prengué posseció en 1 mars de l' any 1854; i acabá en 1 juny de 1868.

Durant 9 anys, no hi hagué Retor en propietat, i regí la Parròquia com a Ecònomo, el Rvent. D. Sebastiá Brau. En 1873 estigué al front de la Parròquia, el Rvent. D. Gabriel Cardona, qui mes avant fon Magistral de Lleida essent Bisbe d'allí el Dr. Meseguer i Còsta.

4. Rvent. D. Cristòfol Falcó Gasch. Es posseccioná de la Parròquia, en 21 d'agost de 1877, regint-la fins a la seua mòrt ocorreguda en 18 febrer de 1905.

ECLESIASTICS VINAROCENCS

Constituint-se en la segona mitat del segle XIX, marcadament en l'últim quart, un predomini, en Vinaròs, de política antirreligiosa per derivació de la pèssima política dels Governos borbònics, podria pensar-se si tot el pòble s'havía contaminat d'aquell virus monstruós. Mes, per a que nostres temps i els esdevenidors fassen justícia, constatem la llista dels molts fills del pòble que en temps tan calamitosos seguiren el Ministèri de l'Altar. El còr vinarocenc estava sa.

En esta llista, els destins están consignats en 1 joriol de 1891, com ho trovem en els manuscrits de Oliver, pero hi han capelláns de dates posteriors.

Son:

Mossén Tomás Cavaller i Doménech, Ecònomo de S. Carlos de la Rápita.

M. Federic Còsta i Miralles, Coadjutor de Serra Engarcerá.

M. Joaquim Esteller i Borrás, Retor de Torreblanca.

M. Higini Ribera i Roso, Retor de Vilanova de Alcolea.

M. Joan Bte. Muñoz i Gasó. Coadjutor de id.

M. Joan Prades i García, Coadj. de Castelló.

M. Joan Bte. Fraile i Cavaller, Retor de Fanzara.

M. Sebastiá Bover i Cardona, Coadj. de Vistabella.

M. Joan Bte. Balaguer i Vidal, Retor jubilat de Llàcoba.

M. Vicent Adell i Rodriguez, Retor de Pobla de Benifassá.

M. Pere Lluch i Verdera, Coadj. de Vallibona.

M. Josep Ramón Banasco i Zapater, Coadj. de Vall de Uxó.

M. Manuel Esteller i Borrás, Ecònomo de Canet lo Roig.

- Mossén Isidor Oliver i Egea, Regent de Chert.
- M. Josep Pere Reverfer, Ecònomo de Sta. Magdalena de Pulpis.
- M. Lino Redó i Miralles, Coadj. de Onda.
- M. Francés Adell i Juan, Capellá de la Presó.
- M. Enriq A. Darder de Vera, Coadj. de Penyíscola.
- M. Sebastiá Durán i Forner, Retor de Moncòfar.
- M. Francés Giner, adscrit a la Parroquia de S. Joan de València.
- M. Batiste Maspòns, Beneficiat de Vinaròs.
- M. Josep A. Gombau i Farcha, Capellá del Convent de la Dna. Providència de Vinaròs.
- M. Sebastiá Bel i Bover, adscrit a la Parroquial de Vinaròs.
- M. Sebastiá Miralles i Boronat.
- Pare Agustí Ribera i Doménech, exclaustrat agustiniá, resident en Vinaròs al front de la Iglesia de l' ex-convent.
- Mossén Josep F. Gaudi i Miralles.
- M. Joan Bte. Redó i Guimerá, Soxantre de la Catedral de Toledo.
- M. Gabriel Vega i Moles, Chantre de la Catedral de Teròl.
- M. Joan Batiste i Miralles, Coadj. de Traiguera.
- M. Sebastiá Forner i Miralles, Vis-president del Colège de Vocacions Eclesiástiques de Palencia.
- M. Josep D. Ferrer i Borrás, Agregat al Clèro de Vinaròs.
- M. J. Manuel Roca i Ribera, Coadj. d' Ampòsta.
- M. Batiste Aragonés i Fernandez. M. Llorèns Còt i Costa.
- M. Josep R. Marfín i Busutil. M. Salvador C. Martorell i Obiol.
- M. Batiste Juan i Zapater. M. Batiste Juan i Banasco. Mossén Francés Ibarra i Pon. M. Sebastiá Bas i Bas. M. Josep Antolí i Miralles. M. Manuel Limorte i Jardín. M. Batiste Bas i Juan.
- M. Vicent Bas i Roso.

ESTADÍSTICA

El moviment demogràfic durant el segle fon com seguix, contant per dècades:

ANYS	CASAMENTS	NAIXIMENTS	DEFUNCIÓNS
1801—10	683	2.605	1.966
1811—20	815	3.494	2.427
1821—30	739	4.291	2.488
1831—40	774	3.482	2.650
1841—50	802	3.433	2.346
1851—60	1.000	3.794	2.785
1861—70	756	3.615	2.652
1871—80	811	3.397	2.701
1881—90	821	3.574	3.283
1891—1900	652	2.990	2.314

Es nota la progressió ascendent de naiximents en les tres primeres dècades del segle. Des de la fundació de Vinaròs fins l'any 1830, sempre fon ascendent la progressió. Coincidència històrica: en eixa época comença la descristianisació de Vinaròs per mig de les lleis estatals, i acaba la progressió ascendent de naiximents; s'estaciona unes dècades, i acaba la centuria ab una descensió molt pronunciada.

En canvi, el número de defunció es manté molt igual en tot el segle—exceptuant la dècada del 81-90 en que es trova l'any del còlera—. Aixina, la diferencia entre naixcuts i mòrts acaba per minvar fortament en detriment de la població; pos, si en la dècada del 1821-30, els naiximents foren 1.803 mes que les defuncións, en els últims deu anys eixa diferència no es mes que de 676, o siga ab dos tercers parts de desventatja.

Es un fenòmen que mai havia conegut Vinaròs.

Alcançà el màxim de població nostra ciutat, l'any 1847, en que aplegà a contar 10,090 ànimes, corresponent a 2,611 veïns. L'any 1860 ja el descens s'agudisava, i el número d'ànimes era de 9,641, en un total de 2,410 veïns.

HISTORIA DE VINAROS

I en acabar-se la cenfuria, el cèns oficia! senyalá a Vinaròs una població de 7,824 ànimes, corresponents a 1,956 veïns.

Es a dir, que 'n 50 anys, la població de Vinaròs, retrocedint sempre, havia disminuït en 2,266 habitants!

Mentrimentes, les divisions polítiques i les intolerancies maçòniques importades de fóra, desmoralisaven al pòble, i el pòble emigrava a centenars a altres llòcs—sobretot a Barcelona i Amèrica—en busca de la pau social i del pa que aquí no es trobaven.

Una altra particularitat hi ha que destacar: la progressió ascendent dels pagos del pòble. L'any 1840, Vinaròs pagava a l'Estat 30,000 pts.; en 1850, els pagos eren de 42,160 pts.; i en 1888—a seguit del còlera...—la terrible progressió dels pagos pujá a 292,338 pts!

Com mes minvava el pòble, mes li tocava pagar... Era una paradoxa ben extranya i fortament desesperançadora.

El deute de la ciutat a la Diputació era, al final del sègle, de unes 200,000 pts. acumulades des de la época de Dozal.

SEGLE XX

CAPITOL XX. - (1901-1905)

Cristià començament del segle. Epissòdis. Organització de societats obreres. Majoria republicana. Contra els consúms. Carrer a Lerroux. Perdó. Sindicat de policia rural. Canalejas passa. Carrers a Pi i Margall i a Salmerón. Electricitat. Capellania dels ex-convent. Gegants i nanos. Funeral i Te-Deum Papals. Visita Pastoral. Zona militar. Una plassa al Primer de Maig. Conflictes socials. Cinquante-nar de la Purissima. Dia de dd. Nou Arcipreste. El Dr. Meseguer i Costa, Arquebisbe de Granada. Savis estrangers venen a estudiar un eclipse total de sol.

BON començament del segle XX feu la Iglesia Arciprestal vinarocenca—com per tot el mon cristià—celebrant, en la nit del 31 desembre del 1900 al 1 giner del 1901, Solemne Missa a tota orquesta i Trisagi, segons les normes donades pel Papa reinant Lleó XIII. Hi hagué també Comunió General molt concurrída. El poble omplia el temple.

Al mes d' abril d' eixe primer any van ocórrir dos epissòdis ben diferents en un mateix dia, que retraten al viu la superficialitat en que es movia la política de la Restauració, i la classe de propagandes equivocades que per aquell règimen eren consentides i encara fomentades.

Fon, que 'l dia 20 d' abril prengué possessió un Ajuntament

lliberal presidit per D. Felip Ferrer Fòls (a Varet), ocupant la segona vara D. Antoni Verdera i la tercera D. Batiste Bover.

Mes, el Governador Civil de Castelló qui havia sospès a l' Ajuntament anterior, doná una contraorde pera que tornara a pendre posseció. Els concejals destituïts, acompanyats pel Qüefe provincial del partit conservador o «còssi» D. Tiburci Martín, Vis-president de la Diputació castellonenca, es presentaren el día 9 de maig a la Sala Capitular per a encarregar-se novament del Municipi. Però... en llòc d' això, es trová D. Tiburci ab un telegrama del mateix bromiste Governador ordenant se 'l detinguera mentres se li instruía expedient per haver vingut a Vinaròs sense permís abandonant la Diputació; i que instruit l' expedient, se 'l dixara lliure. Còsa que es cumplí al peu de la lletra.

Aquella mateixa tarde, un grup dels que estaven en la plassa de la Capitular comentant els humorístics sucèssos polítics, va mòure una revoltina contra uns religiosos de la Doctrina Cristiana de Benicarló que passavan per nòstra ciutat acompanyant en passeig escolar a 40 xiquets de les seues escòles. L' alcalde D. Felip Ferrer els ampará ab tota ànima, proporcionant carruatges per a que xiquets i mestres se 'n tornaren tranquils a la població veïna. (1)

Els trevalladors de tots els oficis es constituïren en societats obreres de sentit socialiste, el día 1 d' agost, venint a constituir un gran refòrs per a la idea republicana que de día en día anava incrementant-se.

Aixina, el día 10 de novembre es celebraren eleccions municipals ab la major tranquilítat, resultant una dècissiva victòria republicana: de nòu candidats van guanyar-ne sèt, i la majoria republicana fon de dèu concejals en l' Ajuntament.

El qual es constituí el día 1 giner de 1902, ocupant l' Alcaldía de R. O. D. Felip Ferrer Flós, tinents D. Salvador Roso i D. Domingo Costa, i sindic D. Cristòfol Felip.

El mateix día, en acabant de constituir-se l' Ajuntament, el

(1) Es va fer célebre en eixe albalot la frasse que dirigí un amotinador als que estaven en la plassa: —“La reacció munta pel carré S. Tomás... i vatros aquí”. La “reacció” era l' aludit coleje benicarlando...

pòble es pronuncià contra l' arrendament dels consúms; i acte seguit, l' alcalde telegrafia al Governador demanant lo que 'l pòble volia. A l' endemà contestà el Governador concedint lo que es demanava, quedant anulat l' arrendament i passant a cobrar-se els consúms per administració.

D. Alexandre Lerroux qui estava en el ple de la seua popularitat en Barcelona, vingué a Vinaròs varies vegades (2 novembre anterior i 30 giner d' eixe any), essen rebut ab música i roidoses ovacions. Se li dedicà el carrer de S. Josep.

El día 2 de febrer es celebrà en l' Audiencia de Castelló el juí oral contra els que van interrompre la Novena del Nasareno de l' any 1900. El Retor mossén Falcó i el vicari mossén Llorens Còt—perseguits en aquells albalòts—van perdonar als encartats i retiraren la demanda.

Per a tindre conte dels camps, el día 1 d' abril se inaugurà el Sindicat de Policia Rural, formant-se la primera Junta baix la presidencia de D. Sebastià Garcia (a Colom), ocupant la secretaria el Mestre D. Llåtser Antolí; el día 3 començaren a funcionar els guardes de camp en número de vuit.

L' ex-ministre monàrquic Canalejas, per eixe temps corria de la Ceca a la Meca en viatge de propaganda política. El día 20 de juny visità nostra ciutat, essent festejat ab vòl de campanes i per la música d' aquí i la d' Alcanar. L' extrany servidor de la Monarquia discursejà des de 'l balcó de l' Ajuntament i en el Centre Republicà, barrejant sempre algúns tòpics de radicalismes polítics ab abundants promeses de conseguir per a Vinaròs la neteja del pòrt, la construcció d' un pantano, el tren d' Utrilles... i tot lo que 'ls vinaròcens vullguerem!

En el Cassino Agrícola fon obsequiat Canalejas ab un «banquet» de cent coberts. El día 21 fon obsequiat a la Closa de Querol—lliudant ab l' Ermita—; i se 'n anà en el tren de la tarde cab a Tortosa.

Per les Fires de S. Joan i S. Pere foren rotulats els carrers de S. Cristòfol i major ab els nòms de Pi i Margall i de Castellar—l' acòrt sobre este era de tres anys abàns—i la plassa de

S. Agustí es dedicà a Salmerón—els tres famosos Presidents de la primera República.

A la llum del gas venia ja a fer-li la competència la electricitat; i el dia 19 de desembre (1902) començà sense cap solemnitat a servir la nova llum a Vinaròs la Companyia «Elèctrica del Cenja»—a càrrec de D. Ignasi Vives i la Casa Trullas de Barcelona—que s' havia instalat aprofitant un salt d' aigua del riu dels antics pleits.

Gas i electricitat seguiren junts donant llum a nostra ciutat. Mes, al cap de quatre anys es quedaria a soles la mes moderna.

Les iglesies dels ex-convents agustinià i franciscà es van vore afavorides per la meritíssima familia Gil, fundant una capellania en cada una d' elles. El dia 15 giner de 1903 prengué posseció mossén Lino Redó de la capellania fundada en Sant Agustí per D.ª Carme Gil. I el dia 16, mossén Josep Antolf Miralles va pendré posseció de l' altra capellania fundada en S. Francés per D.ª Concepció i D.ª Mercé Gil i Echevarría.

Per la festa del Còrpus d' eixè any (1903) es restaurà l' antiquíssima costum d' eixir els simbòlics gegants i nanos a la provessó; cosa de la que ja no se 'n tenia ni memòria. (1) L' industrial D. Antoni Sendra fon el restaurador, havent fet construir dos gegants i sis nanos que donaren la vella nota típica an eixes provessòns. Presidiren els Judges de 1.ª instancia i municipal, el Comandant de Marina i el de la Guardia Civil.

El 28 de joriol es van celebrar en la I. Arciprestal honres fúnebres per la mòrt de Lleó XIII, el gran Papa dels obrers, qui ab les seues lluminoses Encícliques ensenyà al mon com s' han de resòldre justament les qüestions socials. En setembre Vinaròs celebrà la elecció del nou Pontífice Pío X, ab il·luminació general dos nits seguides i solemne Te-Deum al que van assistir totes les Autoritats, exceptuant l' Ajuntament—

(1) Se 'n parla dels gegants i nanos en les festes del primer centenar de la Parroquia, any 1694. (Vide tomo I, pág. 239).

com tenia per costum des de 'l còlera, ab algunes intermitències—.

El día 24 de setembre vingué el Bisbe de Tortosa de Visita Pastoral. El pòble li demostrá la seua tradicional cordialitat i afecte, i acudí a la I. Parroquial el día 25 a que foren confirmats gran número de xiquets i xiquetes; en la fèndra cerimònia de la Confirmació actuaren de padrins, la ilustre vinarocenca D.ª Hilaria Meseguer—nevoda de l' immortal Còsta i Borrás—i el patrici D. Josep Ràfels García.

L' any següent (1904), començá a funcionar en nòstra ciutat una Zona Militar com a Caixa de Reclutament. (1)

La Festa del Trevall d' eixe any fon cetebrada donant-li a la plassa del Santíssim el nòm de 'l «Primer de Maig».

A l' istiu es declará una «vaga general» per no haver avenença entre nostres societats obreres i els patróns. El conflicte social, conforme anaven passant dies, prenia caràcters mes violents, i de día i de nit tenia que patricular la Guardia Civil pels carrers a fi de guardar l' orde.

El Governador de Castelló vingué el día 14 de setembre per a vore d' arreglar personalment la qüestió social; però les seues gestions, que van durar fins al día 16, van fracassar.

No hi hagué solució pacífica i les conseqüències foren doloroses.

Per R. O. es constituí en 31 d' octubre un Ajuntament presidit per D. Joan Morales, ab facultats amplíssimes que li otorgá el Govern de Madrid. Al cap de sis dies havia una víctima d' aquells conflictes, produida pels «huelguistes».

En tan crítiques circumstancies Vinaròs vullgué associar-se a la commemoració que 'l mon catòlic celebrava del Cinquantenar del Dogma de la Inmaculada Concepció. I a tal efecte, en la Iglesia Arciprestal tingueren llòc el dies 6, 7 i 8 de desembre les festes conmemoratives ab solemníssim Trisagi.

Per la tarde del día 8 sortí molt lluida i concurrida pro-

(1) La Zona Militar vinarocenca ha durat 27 anys, desapareixent en 1931 a l' adveniment de la segona República, a causa de les reformes militars.

vessó, figurant en la presidència l'Alcalde, el Capitá de la Guardia Civil i demés Autoritats. Es registrá un petit incident que pugué ésser sofocat pels representants de l'Autoritat serenament i pronte.

El pòble va correspondre a les solemnitats en honor de la Inmaculada, adornant els balcóns i fent llumenaries per la nit.

Les festes del Cinquantenar de la Definició Dogmática foren coronades el dumenge següent, día 11, ab una animadíssima romeria a l'Ermita dels Sants Patròns, concurrint la gran majoria del pòble ab tota pau i tranquil·litat i clamorós entusiasme.

El día 14 mars de 1905 fon de dòl per a Vinaròs. A conseqüència dels conflictes socials i polítics que es venien descapdellant des de l'istiu anterior, l'alcalde sr. Morales fon tirotejat en la plassa de S. Agusí, davant de sa casa aon estava ab un grup d'adictes. El sr. Morales resultá ilés; però, dels que estaven en la seua companyia van caure un mort i alguns ferits que foren traslladats a l'Hospital.

Vinaròs quedá consternat i prés d'un fòrt remordiment colectiu.

Per defunció de l'Arcipreste mossén Cristòfol Falcó, vingué d'Ecònomo el catedràtic del Seminari de Tortosa mossén Josep Pascual Bono Boix, fill de Vilarreal, prenent posseció el día 1 de mars. Ab tota l'ánima començá a dirigir nòstra Parroquia, ajudant decididament a reanimar l'esperit públic que es trobava molt decaigut.

Les provessóns de Semana Santa resultaren esplèndides i animadíssimes, donant la sensació de l'esperit que sempre ha animat les entranyes de Vinaròs amant de la pau i del progrés.

Torná la provessó de Còrpus a alcançar el tradicional esplendor d'altres temps ab l'assistència de totes les Autoritats sense excepció alguna.

El quart dumenge de joriol fon restablida la festa del Cos incorrupte del Mártir S. Valent, que desde molts anys no es celebrava.

I per la festa de la Mare de Deu d' Agost s' estrená una nòva banda de música en la provessó de la Titular Parroquial.

El Dr. Meseguer i Còsta qui de Bisbe de Lleida passava a Arquebisbe de Granada, s' aturá en nòstra ciutat el día 16 d' agost, fent-li un grandiós homenatge de benvinguda totes les Autoritats i pòble. El día 22 confirmá en la I. Arciprestal. Presidí la provessó de sta. Filomena donant una excelent impressió de plena confiança en la religiositat i cultura de Vinaròs. I en 17 de setembre seguí son viatge cab a Granada per primera vòlta.

Ab motiu d' un eclipse total de sòl, a la una de la tarde del día 30 d' agost, com Vinaròs estava dins de la zona de totalitat, vingueren un estòl de savis estrangers a estudiar el fenómen; n' hi havia de francesos, inglesos, alemanys, italiáns i russos.

Un jesuita inglés, ab un alumne de la mateixa nacionalitat, es va instalar en casa del metge D. Sebastiá Roca—carrer S. Francés—i des de l' hòrt adjunt feu les observacions. Un professor de la Universitat de Friburg (Alemanya) s' hostatjà en la Casa Arciprestal i instalá els telescòpis i demés aparells astronòmics dalt l' Ermita, des d' aon va fer els estudis durant uns dies, baixant sempre a fer nit en la ciutat.

Els savis estrangers quedaren encantats del mar, tèrra i cèl de Vinaròs, i s' emportaren un bon recòrt de l' amabilitat i gentilesa vinarocenques.

CAPITOL XXI (1906-1910)

Incèndi de la fàbrica d' alcohols. Llum elèctrica. Barques pesqueres. El dret sobre les campanes. III Centenar de la Reliquia de S. Sebastià: preliminars. Comença la revista «San Sebastián». L' Arquebisbe de Granada istiujeja en Vinaròs. Vinarocencs en Barcelona. Visita Pastoral. L' Arciprestat a l' Ermita. Per la guerra del Rif. Tornen les «Sierves de Jesús». Inondació del Servòl. Fundació de «La Creu Roja». Les festes del Centenar de la Reliquia. Ajuntament. El pantano..... ilusió.

Al Vinaròs havia presenciat un incèndi mes espectacular com el que es registrà en la tarde del dia 25 setembre de l' any 1906. Fon l' incèndi de la fàbrica de la Unió Alcoholera, coneguda vulgarment per «fàbrica de les faixes», i situada pròp de la plassa de bòus, damunt del rocam que interrompix la platja de dins del pòrt. Bocoys plens d' alcohol, per la força de la crema, eren llançats a gran altura fent explosió en l' aire. Al mateix temps descarregava una fòrta tempestat acompanyada de tròns i llamps, que augmentava el pànic en la població.

Un rayo havia sigut la causa de l' incèndi, que providencialment no ocasionà desgràcies personals, pero que per un moment haguera pogut ésser una terrible catàstrofe, pos fea molt pòc que 'ls trevalladors havien sortit de la fàbrica acabat el treball del dia. Dita fàbrica ja no es tornà a obrir.

La llum del gas acabà l' any 1907, vensuda per la electrici-

ta; i quedá a sòles la raó social «Elèctrica del Cenja» servint el fluit a Vinaròs. De la qual industria s' encarregá des de l' any anterior, el vinarocenc D. Elies Ferrás com a Gerent-Administrador; durant quinze anys dirigí acertadament la «Elèctrica del Cenja», augmentant, tot seguit, la força que només era de 90 cavalls, passant-la a 150 cavalls; i ademés posá un motor suplitori de 120 cavalls.

La industria de l' ataraçana vinarocenca, que 'n el sègle anterior quedá, es pot dir que paralísada per lo que toca a les construccions de naus de cabotatge, gracies a la providencial construcció del port no morí definitivament, sino que es desarrollá com ataraçanal de barques per a la peixca. Només per a la inscripció de Vinaròs, es construiren en els primers vuit anys del sègle, unes 130 barques de peixca; i mes del doble per a altres matrícules; essent els fallers mes importants, segóms el volum de tonellades construïdes, els de: Joan Verdera, ab 263'75 tonellades; Pere Sorolla Banasco, 238'14 ton.; Francés Lluch, 113'83 ton.; Cristòfol Fraile, 72'67 ton.; Gaspar Caballer, 28'21 ton.; i Sebastiá Martinez Portales, 17'40 tonellades.

Per eixos anys es solucioná satisfactoriament un conflicte sortit entre les Autoritats civil i eclesiàstica, referent al dret sobre les campanes del campanar parroquial. Segurament, quan la República del 73 convertí la Iglesia Parroquial en quartel, o potser quan el borbònic Jovellar en el 74 la convertí en depòsit de municions, fon tapiada la comunicació interior de la torre campanar ab la iglesia per la capella dels bateijos; i sols quedá la porta exterior. Es pergué la memòria d' aquella comunicació interior; i l' Autoritat civil es va creure que 'l campanar era independent de la Iglesia i s' apoderá de la clau. Les campanes quedaren mudes per molts mesos, fóra dels tòcs que per mig de còrda es podíen fer des de dins de la iglesia. Mes, el nòu Arcipreste mossén Bono descobrí la comunicació interior, la restaurá, i portada la qüestió al Govern es va resòldre per mig d' una R. O. comunicada a l' Ajuntament, que 'l dret sobre les campanes corresponía plenament a l' Autoritat Eclesiàstica, i

que l'Alcalde podia també utilitzar-les en cas de necessitat demanant permís al Retor. És notable eixa disposició, perquè es considera única en Espanya.

Aprofitant les bones disposicions del poble, i la gran fe que'n el llur Patró S. Sebastià tenien els vinarocens—fe fan arraijada que havia pogut sobreviure per damunt de tan crua guerra com en tots istils s'havia fet contra la religiositat vinarocenca des de mitants del segle passat—l'Arcipreste concebé la educadora idea de celebrar les gestes pàtries, començant per el Tercer Centenar en que'l Comte de Benavent entregá en 1610 a Vinaròs, la Reliquia de Sant Sebastià. (1)

A tal efecte, el dia 9 febrer de 1908, previa invitació, es celebrá en la sacristia de l'Arciprestal una assemblea, concurrint persones de totes les classes socials. S'acceptá ab entusiasmé la idea, i per aclamació es nomená la Junta del Centenar de la Reliquia com seguix:

Presidents d'Honor: l'Arquebisbe de Granada Dr. D. Josep Meseguer i Còsta, i el Bisbe de Tortosa Dr. D. Pere Rocamora i Garcia. President efectiu: l'Arcipreste Dr. D. Josep Pasqual Bono Boix. Vis-president: l'Alcalde D. Joan Morales Fuster. Voca'ls: Mossen Manuel Roca Ribera, coadjutor; D. Joan Costas Verdià, notari; D. Joaquim Sanjuán Pascual, advocat; D. Sebastià Roca Ribera, metge; D. Carlos Pedra Borrás, mestre; D. Joan Bte. Sendra Cucala, industrial; D. Victorià Caballer Miralles, llaurador; D. Sebastià Bas Pablo, mariner.

Per a propagar la gran idea, l'Arcipreste fundá la revista mensual «San Sebastián», que començá a sortir en abril del mateix any. Ha sigut la primera revista vinarocenca de importancia literaria, ab ilustracions gràfiques. Durá en esta sa primera época, fins al giner de 1910; i per les seues pàgines passaren les firmes de tota la intelectualitat de Vinaròs, destacant-se les de Rafels Garcia, Agusí Safón, i la del saladíssim poeta popular Pacó Argemí.

El poble rebé la idea del Centenar—que s'havia de celebrar dos anys mes avant—ab gran simpatia; s'obrí suscripció

(1) Vide tomo I, cap. XXI.

verament popular, i al cap de pòc es contaven en les llistes mil setanta subscriptors, a cinq cèntims semanals, apart dels donatius extraordinaris.

A l'istiu, l'Arquebisbe de Granada Dr. Meseguer i Còsta vingué a Vinaròs a passar la temporada istiuenca; cosa que prengué per costum d'allí en avant, fins al final de la seua vida. L'Arciprestal vinarocenca adquiria, per tal causa, als istius, prestancia catedralicia.

Les causes que dixem historiades, del derrumbament econòmic de Vinaròs agravat per les lluites polítiques i socials, havfen produït una gran emigració, cab a Barcelona sobretot. I els bons vinarocencs, anyoradiços de la llur terreta, constituïren en la Ciutat Comtal un «Centro Vinarocenc». En agost del 1908, que estem historiant, dita societat vinarocenca en la capital catalana, nomená President Honorari al poeta D. Agustí Safòn, qui es traslladá el día 14 a Barcelona per tal motiu, essent festejat els dos dies següents per la colonia dels compatricis.

Cinq anys havfen passat des de la última Visita Pastoral del Bisbe de la Diócesi. El Dr. Rocamora torná a visitar oficialment a Vinaròs, el día 17 d'octubre, trovant-lo ben canviat: els carrers s'engalanaren ara en son honor, i fon honorat cumplidament per totes les Autoritats i pòble que acudiren a esperar-lo al camí de l'estació ab música i vòl de campanes. El Bisbe va estar en la ciutat tres dies.

En 29 de novembre celebrá Vinaròs el cinquantenar de la ordenació sacerdotal del Papa Pio X, ab una peregrinació o aplec a l'Ermita dels Sants Patróns, prenent part tots els pòbles de l'Arciprestat: Benicarló, Càlig, S. Jordi, Penýscola i Rossell. Acudiren tots ab estandarts i cantant un himne fet a pòsta per Safòn, aplegant a reunir-se dalt l'Ermita unes cinq mil persones. A les onze del matí es celebrá Missa de campanya ab exposició de S. D. M., servint de pabelló el pàlis, quines barres eren sostingudes per Presidents d'Associacions dels pòbles de l'Arciprestat. Predicá el Rvent. Arcipreste i organísador mossén Bono.

Acabada la Missa, donà la vòlta a l' Ermita la provessó eucarística. De una a dos de la tarde, els diferents pòbles mamprengueren el retorn, acompanyats fins la Creu de fòra l' Ermita, per comissions de peregrins vinarocencs, ab vítors plens d' entusiasme.

La peregrinació vinarocenca retorná a la ciutat a les quatre de la tarde, acabant ab una gran provessó. Enviaren telegràficament efussives benediccions als peregrins, el Bisbe de Tortosa, l' Arquebisbe de Granada, i el Papa per mig del Cardenal Merry del Val.

L' any 1909 portá la inquietut de la «semana trágica» de Barcelona, i la guèrra d' Africa. En la I. Arciprestal es celebraren, en setembre, rogatives públiques per al triomf d' Espanya en el Rif, assistint totes les Autoritats l' últim dia del Tríduo solemne.

En vista de les circumstancies, la Junta del Centenar de la Reliquia acordá aplassar les festes, quina data caía en el pròxim giner, fins i tant que pugueren tornar de l' Africa els soldats vinarocencs, els quals donarien guardia d' honor a Sant Sebastiá.

Encara abans de dites festes, Vinaròs devía una reparació de tota justícia que l' Arcipreste procurá fora degudament donada. Sabedor el Dr. Bono de les causes que obligaren a dixer Vinaròs a les monjes enfermeres «Sierves de Jesús» deü anys arrere, i considerant que l' esperit públic havia reaccionat de tal manera que ja constituía una bona garantia per a la tradicional hidalguía vinarocenca, gestioná el retorn de les benemèrites monjes. I ho conseguí plenament, tornant les «Sierves de Jesús» el dia 1 novembre de 1909, quedant allotjades en la Casa Arciprestal. Mes avant, passaren a ocupar com a residència, una casa particular situada al carreró del Convent de la Providencia, que cedí graciosament l' industrial D. Antoni Sendra.

Cab a les dos del matí del dia 2 del mateix novembre les campanes tocant alarma despertaren a la població: era que començava una inundació produida per eixida de mare del

HISTORIA DE VINAROS

Servòl. Fins pròp de les cinq, les aigües anaren pujant de nivell, corrent per tots els carrers compresos entre els de Càlig, Major, Pònt i Barranc. A dita hòra, la corrent havia trencat el pònt de la carretera general per la banda d' Ulldecona, i tenint per allí ampla sortida cab al mar, quedá la població lliure. No hi hagueren desgracies personals; mes, les pèrdues materials foren de importancia, sobretot per als llauradors. El Bisbe Rocamora contribuí ab mil pessetes per a remeiar les necessitats mes apremiants.

Durant l' any 1909, es portaren a cap les gestions necessaries per a fundar en Vinaròs l' altruista societat internacional de la «Creu Roja». I efectivament, en 10 d' octubre prengué posseció la primera Junta, que fon: President i fundador, D. Adelardo de la Calle; Vis primer, D. Agustí Safòn; Vis segón, D. Alfredo Porcar; Secretari, D. Demetrio Garcia; Tesorer, D. Joan Bte. Sendra; Contador, D. Leopòld Queròl; Director de Magasem, D. Ramón de Salvador; Vocals, D. Manuel Camós, D. Bte. Gombau, D. Tomás Juan i D. Josep Delgado (comandant).

Mentrimentes, tornaren els resservistes vinarocencs de la campanya del Rif, i ja no es pensá mes que en la celebració del III Centenar de la Reliquia, en el temps que li pertocava, o siga per a les festes pròximes de S. Sebastiá del 1910.

La Junta organiadora, s' ampliá, entrant a formar part l' alcalde D. Felip Ferrer Flos i els concejals D. Vicent Catalá Còsta, D. Josep Ràfels Cabadés i D. Higini Roca Ribera; D. Obduli Balanzá, per la Cambra de Comers; D. Josép M.ª Chillida, pel Circol Catòlic d' Obrers; D. Manuel Bas, per «La Defensora de l' Obrer»; D. Joan Ribera Gonel, per la Conferencia de S. Vicent de Paul; D. Adelardo de la Calle, Capità de Infanteria, per la «Creu Roja»; D. Silvestre Selma Escobedo, pel Sindicat de Policia Rural; D. Juliá Sanz Roso, per l' Ateneo Mercantil; mossén Joan Bte. Juan Banasco, organiste de l' Arciprestal.

Per a les festes es va fer restaurar l' antic Relicari gòtic donat pel Comte de Benavent, quina delicada tasca s' encomaná

als afamats artistes italiàns, residents en València, els germans Blay i Aleix Jaunino, que dauraren al fòc la preuada joia. Per a la Mare de Deu de la Misericòrdia construí una magnífica peanya l'artiste de Villarreal Pasqual Amorós. I l'artiste vinarocenc Josep Ràfels Cabadés—fill de l'ilustre Ràfels García—dirigí la confecció de l'Estandart de S. Sebastiá.

El día 14 giner de 1910, vingué per a presidir les festes l'Arquebisbe de Granada, fent-li el pòble i autoritats una grandiosa rebuda ab música i vòl de campanes. En la I. Arciprestal, des de 'l púlpit, l'Arcipreste li doná la benvinguda en nòm del pòble; i el Dr. Meseguer i Còsta contestá emocionat felicitant a Vinaròs. De l'Arciprestal fon acompanyat l'Arquebisbe a casa de la seua germana D.ª Hilaria.

Començaren les festes el día 19 de giner. La ciutat estava transformada, tota enjoiada de arcs, i engalanats els balcóns ab els colors blanc i blau de la matrícula vinarocenca. Dites festes es descapdellaren conforme passem a ressenyar.

Día 19: A la matinada, vòl de campanes. A les deu, en el mòll, benvinguda ab música a la colonia vinarocenca de Barcelona que venía en un vapor tot engalanat. A mig día, vòl de campanes i anunci del programa de festes per mig d'una calgata alegòrica.

A les dos de la tarde, arribada ab música dels fills del pòble emigrats, que venien en tren; en Tortosa s'agregá el Bisbe de la Diòcessi. A les sis, solemnes Maitines i Laudes en la Iglesia Arciprestal. A seguit, benedició de l'estandart de S. Sebastiá; per a lo qual, ixqué de la Casa Abadía la Junta organitzadora portant l'estandart el Rvent. Arcipreste, qui en la iglesia el passá a mans de l'Ajuntament i el Síndic municipal el presentá a l'Arquebisbe, el qual el benef i l'entregá al Bisbe de la Diòcessi, pronunciant els dos entussiasstes arengues. Aiximateix fon beneit un artístic vestit bordat en or per a la Patrona Verge de la Misericòrdia, regal de la germana de l'Arquebisbe D.ª Hilaria.

Seguidament es botá fòc a una traca per tota la vòlta de la provessó; música i campanes.

Per la nit i fotes les següents, lluminaries generals.

Día 20: A les cinc del matí, diana per la música, campanes i salves. A les sis, pujada a l' Ermita en provessó, acompanyant la Reliquia en mans de l' Arcipreste, i cantant-se el Rosari alternat ab l' Himne del Centenar compòst pel poeta tortosí mossén Bellpuig i l' organiste vinarocenc mossén Juan.

A l' Ermita acudiren també peregrinacions d' Alcanar, Sant Jordi, Càlig, Penyíscola i Benicarló, ab grans contingents i varies músiques.

L' Arquebisbe Dr. Meseguer i Còsta digué la Missa de campanya, i predicá el vinarocenc mossén Batiste Muñoz, Retor de Cherta, qui posá de relleu l' agonía mortal per la que havia passat Vinaròs i el reviscolament que presidia eixa apoteossi del Centenar de la Reliquia de S. Sebastia.

A l' hõra del dinar s' obsequiá als pòbres ab calderes d' arròs i carn, i pa.

Per la tarde s' organisi la baixada a la ciutat ab les Imatges tradicionals de S. Sebastia, i de la Misericòrdia, que des de l' última guèrra carlista no s' havien tocat de l' Ermita. Aixina es que la entrada en la població de les venerades Imatges per la carrera tradicional del camí de Càlig, fon una explosió delirant de l' entussiasme popular, que les acompanyá fins a la Iglesia ab un vífor inacabable que ixint de les goles atronant els aires, dixava els ulls banyats com una colosal torrentera d' amor indescriptible. La Imatge de S. Sebastia fon baixada en peanya; la M. de D. de la Misericòrdia en braços del Rvent. Arcipreste.

Molt avançada la nit es dispará un castell de fòcs artificials.

Día 21: A les nou del matí, solemne provessó ab la Imatge tradicional de S. Sebastia, acompanyant multitud d' homens ab atxes, jugl i música; es dirigi al mòll, donant la vòlta per la plassa del Salvador, carrers de S. Francés, S. Josep i plassa del Sanfissim.

En arribar la provessó al mòll, la ovació [de tot el pòble,

principalment dels mariners, fon imponent. Allí tingué lloc el simulacre de la entrega de la Reliquia pel Comte de Benavent conforme a la tradició; des de 'l contramòll, una esquadrilla de llanxes empavessades donant escolta a una llanxa ocupada pels Rvents. mossén Roca i mossén Piquer, que portaven la Reliquia, es traslladaren al mòll aon en les escaletes primeres (1) entregaren la Reliquia a l' Arquebisbe, i éste al Bisbe diocessá revestit de Pontifical, qui pronunciá un inflammat discurs i doná la benedicció al mar; s' acabá la simbòlica cerimònia ab el cant del Te-Deum.

La provessó seguí cab a la platja del Fortí, aon es celebrá una Missa de campanya. En acabant, la provessó doná la vòlta pels barris mariners de S. Tèlm, S. Sebastiá, entrá en la iglesia de la Divina Providència, i seguint pels carrers d' Alcanar i S. Cristòfol retorná a la I. Arciprestal en punt de mig día.

Per la nit començá solemne Triduo, tocant la orquesta tortosina de Sta. Cecilia, i formant el chòr les mes escollides veus de les catedrals de Toledo, València, Segorb, i de l' arciprestal de Castelló. El predicador fon el Rvent. D. Manuel Cubí, Penitencier de la Capella Angèlica del Pilar de Zaragoza. Assistiren els Prelats i la gentada que no cabia dins del grandió temple s' extenia per les dos plassés contigues.

Día 22: Constitució canònica de la Cofraria de S. Sebastiá i M. de D. de la Misericòrdia. A les nou del matí oficiá de Pontifical l' Arquebisbe de Granada i predicá l' orador del Triduo.

Per la tarde, el Bisbe de Tortosa batejá una xiqueta de pares pòbres naixcuda el día de S. Sebastiá, posant-li els noms de Sebastiana Misericòrdia. Actuaren de padrins, l' alcaldessa D.ª Dolors Caballer i el jutge de Instrucció. Seguidament la «centenarieta» fon retornada als seus pares en carruatge ocupat pels padrins, Bisbe, Alcalde i Arcipreste; una vintena mes de carruatges formaven l' alegre comitiva del bateig, tirant una pluja de confits i peladilles. S' havia format una benèfica agru-

(1) Avuí desaparegudes per la reforma del port.

pació femenina parroquial titulada «Roper dels pòbres», la qual regalà a la «centenarieta» una ben sortida i profitosa canasteta de recent naixcut.

Als pòbres se 'ls repartiren dos centes racions d'arròs i pa.

A les sis de la tarde, según día de Tríduo, ab les mateixes solemnitats del primer.

Día 23: A les sèt del matí, Missa de Comunió General en la que tres sacerdots estigueren distribuint la Sagrada Comunió durant mes de una hõra. En la Missa Major oficiá de Pontifical el Bisbe de Tortosa i predicá l' Arquebisbe de Granada. Es doná la Benedicció Papal.

Per la tarde gran provessó, ab tots el Sants com a Còrpus, gegants i nanos, els 24 personatges bíblics ab blandóns, els 12 apòstols. S' estrená la peanya de la Patrona. Presidiren els dos Prelats i autoritats del pòble. Tocaren, la música de la ciutat i la «Santa Cicilia» de Tortosa. Durant el traiecte es van disparar varies traques.

La provessó passá per la platja aon fon beneit el mar; la Imatge de S. Sebastiá fon entrada al carrer de S. Joan fins al front de la casa aon senyala la tradició que fon construída la Imatge per tres misteriosos peregríns. Els vítors al Sant Patró l' acompanyaren en tota la vòlta, esclafint ab inenarrable entussiasme davant del mar, al carrer de S. Joan i en retornar a la Iglesia.

A la nit, castell de fòcs artificials.

Día 24: Gran Missa de Requiem pels vinarocens difunts, a tota orquesta, omplint-se l' Arciprestal de gom a gom.

En el tren exprés el Bisbe retorná a Tortosa, fent-li el pòble i autoritats carinyosa despedida.

Per la tarde, batalla de serpentines i confetti, concurrint vuit carròsses alegòriques de gran gust artístic, presentades per D. Obduli Balanzá, D. Tomás Amigo, D. Santiago Falcó, D. Joan Ribera, D. Josep Ràfels, Fills de D. Aleix Querol i D. Sebastiá Roca.

Día 25: A les sèt del matí celebrá la Missa l' Arquebisbe

J O A N M . B O R R Á S J A R Q U E

Mesguer i Còsta, i seguidament s'organisà el retorn a l'Ermita de les Imatges de S. Sebastià en peanya, i Mare de Deu de la Misericòrdia en braços de l'Arcipreste.

En aplegar al portal, foren girades les Imatges de cara a la ciutat i tot el pòble s'aginollà, fent una emocionant despedida, mentres la música tocava la Marxa Real. La major part de la concurrència acompanyà als Sants Patrons fins a l'Ermifa, aon mossén Verdura celebrà una Missa i l'Arcipreste tancà el cicle de les festes ab una sentidíssima oració d'acció de gracies.

Es publicà un resum dels cònters del Centenar com se-guix:

<u>INGRESOS:</u> de les suscripció semanal.	4.726'55 pts.
per donatius	1.614'75 >
per loteria.	712'50 >
per altres conceptes.	566'59 >
per a la peanya de la Patrona.	135'00 >

Total. 7.755'39 >

<u>GASTOS:</u> Restauració de la Reliquia.	731'15 pts.
Estandart del S. Patró.	1.500'00 >
Festes religioses.	1.898'45 >
Festes populars.	2.341'40 >
Secció de música.	1.359'00 >
Peanya de la Patrona.	750'00 >

Total. 8.580'00 >

Resultà un dèficit de 824'61 pts. que cobrí el Rvent. Arcipreste Dr. Bono.

L'èxit meravellós del III Centenar de la Reliquia de Sant Sebastià escampà per totes bandes raigs gloriosos de llum que arreu-arreu nimbaren d'admiració i simpatia el bon nom de Vinaròs.

L'Ajuntament del bieni 1910-11 fon: Alcande, D. Felip Ferrer Flòs; tinent primer, D. Francés Rabasa Borrás; tinent segon, D. Sebastià Miralles Escura; tinent tercer, D. Gaspar

HISTORIA DE VINAROS

Caballer Obiol; síndic, D. Joan Escrivano Suñer; interventor, D. Higiní Roca Ribera; concejals, D. Francés Gonel Arnau, D. Vicent Catalá Còsta, D. Francés Adell García, D. Francés Decap Sanz, D. Domingo Còsta Mariano, D. Vicent Miralles Bover, D. Sebastià Rabasa Adell, D. Josep Ràfels Cabadés, D. Josep Redó Gilabert, D. Andreu Ronchera Beltrán, D. Joan Bte. Sendra Cucala. Secretari, D. Ramón Comes Flòs.

El començament d' eixe bieni iluminá a Vinaròs ab una flamerada d' ilusió esperançadora; des de l' Govern Central es promeſſa portar a cap el pantano del riu Servòl per al rec dels camps... Es tenſa la cosa com a certíſſima. I no passá de ilusió.

CAPITOL XXII. - (1912-1916)

Temporal memorable. Beneficencia societaria. Festes Constantines. Via-Crucis i Creu de l' Ermita. «Minjador» dels pòbres. 2.ª època de la revista «San Sebastián». V. Centenar de la Imatge de S. Sebastiá: preparatiu. Ermiteta de S. Ròc: historial i inauguració. Panteó per a les Mònjes de la Consolació. Millores en l' Assil i en S. Francés. Comissions per al Centenar. Estucat, daurat i il·luminació elèctrica de l' Arciprestal. Festes del V. Centenar de la Imatge del S. Patró.

HAVIEN passat dos anys des de que Vinaròs celebrà per primera vegada en la seua Història un grandios Centenar a llahor de son Patró S. Sebastiá, quan tingué llòc en el Mediterrani un dels mes desastrosos temporals que es recorden, ab la extraordinaria particularitat de que no hi hagué cap víctima vinarocenca, havent-ne hagut moltes de les demás matrícules: Penyíscola tingué el dolor de contar unes 40 víctimes.

Fon el temporal el día 1 febrer de 1912. Entre les còses sensorials que referí la premsa, anotem les que següen:

Una embarcació, a la vista d' una gran gentada que ab la natural emoció contemplava impotent la desesperada lluita des de nostres platges, s' estrellá contra el contramòll; de la tripulació es salvaren quatre vinarocencs, no tenint la mateixa sort els altres tres mariners que eren penyíscolans.

Al pòc rato va aparéixer una altra barca lluitant per a' cançar

el nostre pòrt, moguda com una clasca d'anòu per les selvatges montanyes d'aigua; i quan tots tremolaven esperant vòrela estrellar-se com l'anterior, la barca enfilant el pòrt es trová en un moment salvada dins la dársena. Sobre cubèrta estaven els mariners aginollats vitorejant a S. Sebastiá. Eren tots vinarocencs.

La draga de Vinaròs arrebatada per la furia del temporal, aná a parar al pòrt de Valencia sense cap avería.

Ben particular fon lo que 'ls va ocórrir a uns mariners vinarocencs en la còsta barcelonina: la tempestat els destroçá la barca i ells foren llançats an aquelles platges en l'estat deplorable que es de supondre, pero tots ilesos; al mateix temps plovia a cànters, i gelats per la banyada i per la temperatura propia del temps invernal, es refugiaren en una còva d'aquella còsta passant allí la nit; en fer-se de día, només van fer que sortir de la còva i a l'instant quedá assolada per una roca enorme que va caure damunt. Per còsa d'un moment es van trovar salvada la vida per segona vòlta.

Aquell gran temporal dixá memòria imborrable per lo benlliurats que 'n ixqueren els fills de Vinaròs, quan per tot el litoral llevant s'escampá el dòl.

Al finalisar l'any 1912, el Circol Catòlic d'Obrers tingué l'acèrt de publicar un resum de la seua beneficencia societaria. Havía gastat dins l'any, 2.133 pessetes en socors als sòcis malalts; des de la seua fundació, la cantitat entregada als obrers malalts era de 21.354 pts. Tres anys mes avant dita cantitat pujava a 25.605 pts. I aixina progressivament aná seguint.

El mont catòlic celebrá l'any 1913 el XVI Centenar de l'Edicte de Llibertat a la Iglesia de Jesucrist donat per l'emperador romá Constantí en Milán. Vinaròs s'uní dignament a la celebració mundial d'aquelles festes que 's digueren Constantinianas, ab un lluit programa de festes religioses i socials, des de 'l día 22 fins al 26 d'octubre.

El 22, a les sét de la tarde, fon traslladada en solemne processó, des de S. Agusí a la l. Arciprestal, la antiga imatge del

Sm. Crist de la Sang. I a l'efecte de lucrar el Jubileu concedit pel Papa Pio X, la provessó, portant ademés baix palis el *Lignum Crucis*, visitá les iglesies de S. Agustí, S. Francés i Arciprestal.

El 23, 24 i 25 es celebrá gran Tríduo ab Combregar General als malalts el segón día, i retorn el tercer día del Sm. Crist de la Sang a San Agustí.

Com a recòrt de tal celebració, el Rvent. Arcipreste restaurá el Vía-Crucis de l' Ermita dels Sants Patróns; les figures de taulells o rajoletes foren fabricades en Onda. Al final de les creus havia un templete ja tot assolat pel temps; aquell llòc fon convertit en una magnífica terrassa—esplèndit mirador als quatre vents—i en mig s' alçá una gran Creu de fusta que domina la montanyeta per estar en el punt mes alt. (1)

Eixe Vía-Crucis de l' Ermita i la Creu monumental, foren inaugurats el dumenge día 26, en la gran Peregrinació que s' efectuá com a final de festes, portant la Reliquia de la Vera Creu o *Lignum Crucis*.

Totes les festes Constantinianes van girar a l' entorn de la fundació del «Minjador dels Pòbres» que va tindre llòc el primer día, o siga el 22, ab un sopar, seguint els demés dies ab dinar i sopar.

L' Ajuntament de la ciutat presidí tots els actes, i el pòble adorná les cases ab l' emblema de la Creu i feu llumenaries per la nit.

El «Minjador dels Pòbres» es fundá per subscripció pública, quedant instalat en el carrer de Sta. Bárbara junt a l' Hospital, ab la fi de que sempre fora ben atés per les Monjes del mateix.

La caritativa institució caigué tan be en el pòble, que ben pronte es va fer costum entre algunes families celebrar els aconeteiximents domèstics com primeres Comunións, Casaments, etz. donant un menjar extraordinari als pòbres.

(1) Per cert que algú, poc temps mes avant, volent fer desapareixer dita Creu l' arruixá ab alguna materia inflamable i li calá foc; des de la població es veia la flamejada. Pero, la Creu no sofrí mes que un lleuger socarrim superficial; i aixina subsistix en nostres dies.

En diferents ocasions contribuïren al sosteniment del «Minjador», l'Ajuntament, el Comèrs, Societats i empreses particulars. I degut al calor popular per òbra tan simpàtica s'han organitzat «Tómbols» en algunes fires de S. Joan, havent-se distingit en la organització la dama vinarocenca D.ª Irene Calbé, junt ab altres distingides dames i damisseles en número considerable. La primera «Tómbola» es celebrá l'any 1916, i la recaudació fon de 1.213'25 pts. líquides.

Com un altre mig de recaudació per al «Minjador» posaren caixetes d'almoines en l'Ajuntament, Societats, Cafés i Fondes, que subsistixen en nostres dies. (1)

La revista «San Sebastián» que havia deixat de publicar-se l'any 1910, celebrades les festes del Centenar de la Reliquia que foren motiu de la seua aparició, tornà a sortir en 17 maig de 1914, ara ab caràcter de permanència. En la reaparició havia prés el títol de «Revista Infantil» i era quinzenal. A l'any següent (1915) tornà a pendre son títol primitiu de «San Sebastián», i al cap de pòc es convertí en setmanal definitivament. Era que s'anava a celebrar un altre Centenar vinarocenc: el de la Imatge de S. Sebastià de l'Ermita perteneixent al segle XV i auriolada per la tradició. (2)

L'Arcipreste anunciá dit Centenar en la festa de S. Sebastià celebrada a l'Ermita l'any 1915, i que fon presidida per l'alcalde sr. Dauff ab els concejals srs. Escribano (D. Lluís i D. Joan), Miralles, i Catalá (D. Vicent). Al dumenge immediat tingué llòc, a tal efecte, una reunió extraordinària; i el dia 1 de febrer, en la Casa Abadía es constituí la Junta del V Centenar de la Imatge del S. Patró com següix: Presidents d'Honor, l'Arquebisbe de Granada Dr. Meseguir i Còsta, el Bisbe de Tortosa Dr. Rocamora, i el Governador de Castelló D. Angel Pérez. Presidents efectius, l'Arcipreste Dr. Bono i l'alcalde sr. Dauff. Tesorer, D. Fèlix García, advocat; Secretari, D. Vicent Valls, mestre; Vocals, D. Eugeni Carreras, mossén Josép D. Ferrer, mos. Joan Bte. Juan, D. Joan Bte. Sendra, D. Sebastián Aragonés, D. Santiago Falcó i D. Agustí Guarch.

(1) Vide capítol XXX, «Caritat vinarocenca».

(2) Vide tomo I, capítol IX.

Gran fon l'entusiasme que es despertá, i tots començaren a preparar dignament la celebració del V. Centenar de la Imatge de S. Sebastiá, que havia de tindre llòc a l'any següent.

Mentrimentes, a l'estiu d'aquell any (1915), en la partida de «les Salines» o «Capsades» s'inaugurá una capella a Sant Ròc, quina història retrospectiva es com seguix, segóns Oliver: (1) Quan el terrible còlera de l'any 1885 assolava a Vinaròs, un pastor anomenat Serret qui vivia en una cunya de «les Salines», s'encomaná a S. Ròc prometent-li fer celebrar tots els anys una Missa si els lliurava allí de la epidèmia. Com no hi hagué vòra d'ell cap víctima, el pastor Serret cumplí el seu vòt, i l'any 1891 va fer celebrar la Missa a S. Ròc en la iglesia de S. Francés; en acabant, tot el dia de festa en la seua cunya tocant el jugláu. La festa de S. Ròc de 1892 la celebrá Serret en la I. Arciprestal, ab Missa cantada i sermó que predicá mossén Manuel Juan. El Retor beneí una petita Imatge de S. Ròc que Serret comprá en Barcelona; i acabada la funció religiosa traslladaren a la Era de Serret dita Imatge, que fon colocada en una capelleta obèrta en la paret de la casa; concurriren tres faetóns adornats ab banderes i ocupats per varies famílies de la partida. Per la tarde es celebraren corregudes de cavalls.

La festa de S. Ròc va pendre tal increment en aquells camps de vòra la mar, que fins els noms de «les Salines» i «Capsades» han vingut a confundir-se ab el de «partida de Sant Ròc».

I va nàixer aixina la idea d'edificar-li una capella-ermita al Sant advocat contra la pèsta i antic Patró menor de Vinaròs. La ermiteta s'acordá construir-la davant de la Cunya de Serret, a la banda de dalt de la carretera a Benicarló. L'ingenyer D. Felip Esteller Forés, a tal efecte, comprá a la familia de Bover Cabo un tròs de camp èrm per 75 pts., i a D.ª Antonia Comes Fresquet un altre tròs junt al primer per 35 pts. I es començá a edificar la desitjada ermiteta el dia 17 d'agost de 1913.

(1) Ar xiu parroq. «Noticias históricas» m. s. de D. Josep Oliver Giner.

Morí el bo de D. Felip Esteller, i sa germana D.ª Rogelia, en 1 d'agost de 1915, entregá una liquidació de 180'55 pts. de les almoines que s'anaven arreplegant, als comissionats per a seguir les òbres D. Manuel Zapater Juan i D. Joan J. Calatayud.

Finalment el día 22 d'agost de 1915 es va inaugurar la capelleta-ermita de S. Ròc, essent beneïda per l' Arcipreste mossén Bono, qui acte seguit, celebrá en ella la primera Missa. També fon beneïda la campana que apadrinaren D.ª Josefa Escudero de Fonet i D. Josep Núñez, Jutge de 1.ª instancia, el qual regalá la imatge de S. Ròc per a la ermiteta. (1)

(1) Per a eterna memòria dels que contribuïren a la construcció de la modesta ermiteta consignem els nòms, segons es van publicar:

Almoines en metàlic: de 25 pts., Dr. Mesguer y Còsta (Arquebisbe), Dr. Bono (Arcipreste), D. Felip Esteller; de 15 pts., D. Joan J. Calatayud, D. Francés Caballer, D. Diego Polo, D. Manuel Zapater, D. Leopold Querol, D. Josep M.ª Serres; de 10 pts., mossén Josep Antolí, D. Jaume Sanz, D. Teodor Blasco, D. Joaquim Taboada, D. Antoni Franco, D. Eduard Albiol i D.ª Francisca Ferrer, D. J. Bellver (de Valencia), D.ª Josefa Escudero; de 5 pts., D. Matties Santos, D. Vicent Landete, D. Romualdo Vízcarro, Viuda de D. Batiste Marsanet, D.ª Francisca García, Viuda de D. F. Mesguer, D. Vicent Ferrer; de 4 i 10 pts., D.ª Joana Gil (de varis); de 4 pts., D. Lluís Taboada; de 3 pts., D. Joan Pla; de 2'50 pts., Viuda de A. Reverter, D. Joaquim Costa; de 2 pts., D. Batiste Serret i muller, D. Josep Caudet, D.ª Ana Zanón, D.ª Isabel Mondejar, D.ª Elvira Mulet, D. Juli Chillida, D. Domingo Foner, D. Alexandre Anselmi; de 1 pta., D. Vicent Ferreres, D.ª Estela Juan, D. Josep Vilaplana, D. Agustí Ribera, D.ª Teresa Polo, D. Mariano Selma, D.ª Victoria Peris; de 0'50 pts., D. Francés Tapbioles, D.ª Agustina Bover, D.ª Dolors Colom; anònims, 30'10 pts. Total, 344'70 pts.

Foren els gastos totals, 422'85 pts. Per a cobrir el dèficit de 77'15 pessetes, es rifá una imatge de S. Roc regalada per D. Ricart Ribera.

Ademés van haver altres obsequis valorats com següix: de la família Esteller Forés, el terreno i 75'50 pts. de materials; Manuel Garcés, ma d'obra 3 pts.; Josep Gil, Ramón Martínez, Agustí Pablo, Josep Carbó, Agustí «lo mut», 10 pts. cascú per dos viatges de carro; Teresa Beltrán, 2 pts. blanqueig de la capella; Bte. Gil, 2 pts. per conducció de material; Francés Miralles, 5 pts. en ma d'obra; Joana Gil, la cal del blanqueig; mossén Joan Piquer, una pila per a l'aigua beneïda; Joaquina «la saborosa», una campaneta i dos candeleros; D. Antoni Sendra, una creu per al frontis, dos pilastres de ferro i travesser per al toldo davant de la porta, i el cigüenyal i demés de la campana; D.ª Noema Roso, un joc de tres toalles; Viuda de D. Bte. Valanzuela, unes vinagreres i toalles; D. Josep M.ª Serres, una pila d'aigua beneïda; D. Lluís del Castillo, dos candeleros.

Quatre anys mes avant, com ressenyarem, es va fer un petit aixample en dita ermiteta.

En aquell mateix istiu, les Monjes de la Consolació foren obsequiades pels germans D. Hilarión i D.ª Estela Claramunt, ab la propietat d'un panteó, en el Cementèri, procedent de D.ª Nativitat Ayza Ramos.

A l' Assil de vellets es van fer notables millores, posant en comunicació la casa ab la Capella, per a major comoditat dels assilats.

Aiximateix en la iglesia de S. Francés, degut al zèl de son capellá mossén Josep Antolí, es portaren a cap algunes reformes de importancia, com el nou canzell i l'enrajolat de l' altar major.

El dumenge 28 de novembre es celebrá una reunió magna en la sacristia Arciprestal per a activar els preparatius per a celebrar el Centenar de la Imatge de S. Sebastiá. I s'acordá l'ampliació de la Junta Organizadora ab les comissions que següeixen:

De música: mossén Josep Antolí, D. Joaquím Sanjuan, D. Francés Puchol, D. Santiago Falcó, D. Antoni Verdera, D. Higini Roca.

De propaganda i hospedatge: D. Joaquim Vidal, D. Josep Queral, D. Ricart Querol, D. Joan Bte. Sendra, D. Josep Llátser, D. Daniel Delmás.

De beneficencia: D. Josep Fons, D. Vicent Catalá, D. Francés Gonel, D. Carlos Esparducer, D. Manuel Roso, D. Sebastiá Guarch, D. Agustí Bosch, D. Sebastiá Daufí, D. Francés Millán, D. Eduard Meseguer.

De festes civils: D. Sebastiá Bover, D. Batiste Herrera, D. Francés Vaquer, mossén Sebastiá Verdera, D. Ramón Galiá, D. Vicent Llátser, D. Severí Guimerá, D. Sebastiá Gauxachs, D. Cristòfol Garcés, D. Ramón Comes, D. Lluís Giner, D. Vicent Arnau, D. Josep Redó.

De festes religioses: mossén Joan Bte. Juan, D. Agustí Guarch, D. Manuel Zapater, D. Silvestre Selma, mossén Josep Ferrer, D. Josep Soler, D. Adolfo Rico, D. Obduli Balanzá, D. Pere Martí i D. Eugeni Carreras.

L' Ajuntament comissioná per a que formaren part de la

Junta del Centenar als regidors D. Juliá Sanz, D. Batiste Herrera, D. Francés Gonel i D. Vicent Catalá.

El primer de giner de 1916, en acabant de pendre la vara el nou alcalde D. Felip Ferrer Flòs acompanyat d'una comissió de concejals, es presentá a la Casa Abadía a saludar al Reverent Arcipreste i oferir-li la seua cooperació al Centenar que havia de celebrar-se en aquell mateix mes.

Gran era l'entusiasme ab que es preparava tot el pòble, a pesar de la crísis econòmica ocasionada per la guerra europea allavòns en la seua plenitut; mes, providencialment, en ajuda del pòble vingué la Lotería Nacional dixant caure en nostra ciutat un prèmi de 300.000 pessetes, que per estar molt repartit doná goig general.

El dumenge día 9 de giner es celebrá la «entrá de la murta» per una corantena de carros que a la matinada sortiren fins als termes municipals veïns, i per la tarde tornaren carregats de baladre i demás fullam per adornar els carrers, omplint la ciutat d'alegría ab cants i vitors a S. Sebastiá.

Durant la semana, tots els dies es repeí eixa típica festa, contant-se mes de cent els carros que ixqueren «a fer baladre».

Tots els carrers treballaven ab ilusió. I aixina arribá la festa de S. Sebastiá, convertit Vinaròs en una població fantástica plena d'arcs i combinacions artístiques de fullam i fiòrs.

La I. Arciprestal es prepará iniciant la reforma de mes importancia que 'n ella s'ha portat a efecte des de 'ls temps del vilarrealenc mossén Soriano, del sègle XVIII. Ara també era un vilarrealenc: l'Arcipreste mossén Bono. La reforma consistia en dorar i estucar tota la magnífica nau i presbiteri del temple i Capella de la Comunió, dotant-les ademés d'una espléndida instal·lació elèctrica. La delicada obra de l'estucat i daurat la començaren els artistes, també vilarrealencs, Ramón Cifre i fills, dixant acabat el presbiteri per al Centenar.

Com a introducció a les festes centenaries, es celebrá la Novena de S. Sebastiá abans del día 20 (giner)—la costum es

celebrar-la des de 'l 21. El Novenari acabá ab un solemníssim Tríduo en el que van predicar eloquenment els vinarocencs mossén Isidor Bover (Operari Diocessá), mossén Manuel Esteller (Beneficiat d'Almaçora), i mossén Joan Bte. Muñoz (Retor de Roquetes).

Degut a les òbres de restauració, eixes funcions es celebraren davant d'un altar provisional alçat baix del presbitèri, tenint als costats les Imatges de la M. de D. de la Misericòrdia i de S. Sebastiá venerades en el pòble. L'últim dia del Tríduo, 18 de giner, es celebrá provessó eucarística per la plassa de la Iglesia, acompanyant els Sants Patròns; en tornar a entrar, ja l'altar provisional s'havia llevat, i el Santíssim Sacrament i els Sants Patròns ocuparen els llòcs respectius de l'altar major i presbitèri que ab la restauració oferien un colp de vista majestuós.

A les tres del matí del dia 19, els campaners feren senyal per al vòl: i a les quatre, mentres les campanes voltejaven, tot el pòble es despertava per a seguir els trevalls d'ornamentació dels carrers començats la nit anterior.

Per la nit, solemnes Maitines i Laudes; i en acabant es cantá un Te-Deum i s'estrená la modèrna i espléndida iluminació elèctrica de l'Arcipresfal. La ciutat aparegué ja completament ornamentada i enlluernada.

A les vuit, vòl de campanes, música i traca per tota la vòlta de la provessó fins dalt del campanar.

Dia 20: La tradicional pujada de tots els anys a l'Ermita, acompanyant la Reliquia de S. Sebastiá, es verificá ab solemnitat extraordinària, ab les banderes de totes les Associacions religioses, cantant-se l'himne del Centenar compòst per l'eminent pianiste vinarocenc D. Leopold Querol.

En la plassa de l'Ermita es celebrá Misa de campanya, tocant la banda de música. Acabada la Missa, des de 'l balcó de l'Ajuntament pronunciá un emocionant panegíric mossén Cot.

A mig dia, pa i calderes d'arròs per als pòbres.

En el tren de la tarde van arribar les Autoritats provincials,

pujant seguidament a l'Ermita acompanyats per l'alcalde sr. Ferrer, Eren, el Governador Civil sr. Izquierdo, Governador Militar General Pacheco, i Diputats D. Cristòfol Aicari i D. Joan Aragonés, que foren saludats ab música i grans aplaudiments.

L'alcalde en nom del poble descobrí la lápida commemorativa del Centenar, adossada a la fatxada de l'Ermita. Dita lápida es obra de l'artiste vinarocenc D. Francés Vaquer.

A les quatre de la tarde, baixá a la ciutat la tradicional Imatge de S. Sebastiá portada en peanya, acompanyant també la Reliquia i la Patrona; es descansá en S. Gregòri, i seguint pel Caminás, atravessant la vía férrea, entrá la provessó pel carrer de Cálíg o Ràfels García, aon bullía la gentada fent una recepció delirant d'entusiasme que la ploma no es capás de descriure. Els vítors a S. Sebastiá no van parar un moment en tota la vòlta de la provessó; en passar per davant del carrer de S. Joan, la Imatge cinq vòltes centenaria del Sant Patró de la ciutat fon girada de cara a la casa aon senyala la tradició que la fabricaren els tres misteriosos peregrins: la ovació clamorosa del poble esclafí imponent. I en entrar en la Iglesia Arciprestal fon com un desbordament torrencial inenarrable.

Van presidir tan grandió acte les Autoritats provincials abans nomenades, ab l'Ajuntament, Comandant i Oficialitat de la Zona Militar, Jutge de Instrucció, Capitáns de la Guardia Civil i de Carabiners, Ajudant de Marina, Queses d'Aduana, Correus i Telégrafs.

Día 21: Missa de campanya en la platja de S. Tèlm, davant de la Illeta aon estava l'hospital d'apestats als que, segóns tradició, s'aparegué S. Sebastiá en 1650. Fon transportada allí la tradicional Imatge del Sant Patró en provessó solemne que sortint de l'Arciprestal, aná per la plassa del Salvador, carrers de S. Francés, S. Josep, Santíssim, Còsta i Borrás, Forfí i S. Tèlm.

Van presidir totes les Autoritats com el día anterior.

Acabada la Missa en llòc tan poètic, seguí la provessó per

la platja i carrers de S. Sebastiá, Alcanar, i S. Cristòfol, retornant a la I. Arciprestal a mig dia. Durant tot el trajecte els vïtors al Sant Patró foren clamorosos i es cantá l' himne del Centenar acompanyant la banda de música.

En els trens de la tarde, s' entornaren les Autoritats provincials, anant-se'n extraordinariament ben impresionats de Vinaròs. El Governador digué: «Vinaròs es hermòs per la seua situació, i gran per la seua fé: no he vist còsa igual». I el General Pacheco: «Mai en la meua vida he sentit emoció com la de la entrada de S. Sebastiá. Ab un pòble com Vinaròs que té una fé tan gran, es pot anar a totes bandes». Dites Autoritats es saludaren ab els Prelats de Tortosa i de Segorb que arribaren en el tren de Valencia, i Canonges Rius, Valls i Beltrán en el de Tortosa. La ciutat despedí a uns i rebé als altres ab música i vòl de campanes.

El Bisbe de Segorb s' allotjá al Molí Carsi, i el de la Diòcessi i Canonges en la Casa Arciprestal.

A les tres s' organísá una gran cabalgata alegòrica ab personatges mig-evals en cavalleries i a pèu; i tres carròses notables; una de la Marina, representant les maniòbres en una barca, altra del Comèrs presentada per D. Batiste Herrera, i una tercera ab un gran quadro panoràmic de l' Ermita degut al celebrat artiste Puig Ròda. Hi hagué també batalla de serpentines i confetti.

A les sis i mija començá el gran Tríduo del Centenar en la I. Arciprestal. Presidía l' alcalde D. Felip Ferrer en representació del Rei, ocupant un trono a la banda de la epístola en el presbitèri. En front, a l' altra banda, presidien els Prelats baix grandíós doser ab escalinata alfombrada.

La orquesta i chòr, reforçats ab els millors elements de la diòcessi i dirigits pel Canonge Dr. Faulí, interpretaren selectes trisagis. Els sermóns anaren a càrrec de l' eloqüent Canonge Magistral de Segorb Dr. Quixal, fill de Cálíg. La concurrència fon enorme els tres dies.

Per la nit del 21 es dispará un castell de fòcs artificials a la vòra del mar.

Durant el Tríduo es repartiren a uns quatre cents pòbres per día, racions de pa i arròs en especie, a fi de que participaren les respectives famílies. Els vellets de l'Assil també foren obsequiats espléndidament per la Comissió de Beneficència del Centenar.

Día 22: El Bisbe de Segorb celebrá Missa de Pontifical, eixecutant la capella la partitura del Mestre Giner. Predicá el Canòneg Quixal.

Per la tarde tingué llòc el bateig d'un xiquet pòbre naixcut en les festes centenaries. Administrá les aigües baptismals el Bisbe de Tortosa, des de l'altar major, i foren padríns l'alcalde i la senyora del Jutge de 1.ª instancia, posant-li al neòfit el noms de Sebastiá de la Misericòrdia. Acabada la cerimònia fon tornat el xiquet a casa dels seus pares, ab música, vòl de campanes i acompanyament de carruatges tirant-se confits a manta. (1).

A les nou i mija de la nit, la Comisió de Beneficència del

(1) Com es va tindre la curiositat de fer la llista de la Comissió femenina que es cuidá de fer-li al «Centenariet» l'aixobar de recent naixcut, podem dixer aquí estampats els noms. Van regalar-li: La canasteta, les Esclaves de la M. de D. dels Dolors. Un gorret cada una, Elissa Pidal, Amparo Sendra, Ester Bordes, Julia Chillida, Joaneta Giner, Consolet Ayora, Paula Giménez, Roseta Meseguer i Amalia Sanz (qui ademés regalá tres pitets). Camisetas: Liduvina Saiz de Aja, Soletat Guerrero, Concha Santapau, Providencia Fernandez, Anita Gimenez. Chambres i camises: Emilia Santapau, Sofia Ramos, Agustina Bover. Cambra: Concha i Isabel Boix, Rosalia Arseguet, Agustina Serralta, Matilde Gisbert, Rosalia Chalé. Bolcades: Providencia Giner, Paquita Giner, Paquita Morales, Rogelia Bernat. Bolquers de fil: Soletat Fons, Pilar Piquer, Lola Ribera. Bolquers de moletó i lona: Pilar Zapater. Pítets: Pilar Bono, Herminia Mercader, Consolet Obiol, Consolet Giner, Roseta Giner Serra, Maria Aragonés. Abriguet: Tereseta Segura. Jocs de ves'tir: Agustina Roure, Consolet Garcia, Misericordia Piñana. Bolquers de llana i chambres: Manuela Gausach, Consolet Bover, Nonila Juan. Bata blanca: Teresa Forner. Bata llarga: Francisca Marzá. Bolquer de fil camisa, sis bragues i dos parells de calcetinets: Paquita Araque. Sabatetes per a calçar-lo: Victoria Forner. Bolquer de llana: Teresa Antolí. Juponets: Sebastiana Serret, Herminia Aragonés. Teresa Segura, Lola Delmás, Filomena Chillida, Teresa Llátser. Faixa: Paquita Libori. Estisores: Margarita Amigo. Borla; Teresa Domenech. Bufanda de punt: Amparo Delmás. Lligues, dos parells: Rosa Forner. Coll: Anita, Maria i Joana Zanón. Bolquers de lona: Soletat Costa. Coixinereta i dos parells de sabatetes: Celia, Enriqueta i Vicenta Bort. Un medalló: Vicenta Sacanelles. Corbatetes: Felicia Sacanelles. Un bolquer: Purificació Marzá. Faixes i drapets: Sabina Tosca.

Centenar distribuí als alumnes pòbres de les escoles llibretes d' estalvi de l' Institut Nacional de Previsió; este acte es celebrá en el Teatre Ateneu, ab gran concurrència, amenisant la orquesta i cantors.

Día 23: A les set i mija celebrá Missa de Comunió general el Bisbe de Segorb. Digué la Major el Bisbe de Tortosa de Pontifical, interpretant la capella la gran partitura d' Eslava i predicant el Dr. Quixal.

A les tres de la tarde Provesó general, acudint les Imatges en peanya de totes les iglesies i carrers fent la cort d' honor als Sants Patrons. Els gegants es quedaren de guardia a la porta de la I. Arciprestal per no poder passar pels carrers a causa de la ornamentació.

Portava la Reliquia l' Arcipreste acompanyat de dos sacerdots ab muceta roja. Seguía el Bisbe de Segorb revestit de Pontifical, ab els seus ministres; el Bisbe de la Diòcessi i els Canonges ab hàbit coral. Tancava la provessó l' Ajuntament i banda de música.

L' entussiasme popular esclafí sense mida en tota la vòlta, sobretot quan fon beneit el mar, davant del carrer de S. Joan, i en la entrada a la Iglesia entre vòl de campanes, música, salves i traques.

La concurrència de forasters en este dia fon extraordinaria.

Día 24: Com a bell final de les festes centenaries de la Imatge de S. Sebastiá, es celebraren eixe dia dos actes ben emocionants. Al matí un solemne funeral per les ánimes de tots els vinarocencs difunts. Per la tarde, una originalíssima provessó que consistí en visitar S. Sebastiá la majoria dels carrers conforme als desitjos dels veíns; el recorregut fon: plassa Parroquial, carrers de S. Vicent, Socós, S. Isidro, Major, Sant Jaume, S. Tomás, Roser, Puríssima, Socós, S. Joan, Sants Metges, S. Tomás, Sta. Rita, Angel, S. Valent, Sta. Ana, Sant Pasqual, S. Cristòfol, Carme, Carreró, Sta. Mònica, Sant Miquèl, Assil, Bombi, Nou, Pont, Ninyo, Convent, Alcanar, Animes, S. Pere, Platja, S. Tèlm, Fortí, Sta. Magdalena, Sant

HISTORIA DE VINAROS

Antoni, Travessia, S. Tomás, S. Valent, S. Cristòfol, Sant Ramon, Rafels Garcia, Sta. Bàrbara, Hospital, S. Francés, Salvador i Parroquial.

Durà eixa original provessó des de les tres de la tarde fins les vuit de la nit.

Aquell matí, a les deu, el Bisbe de Segorb administrà el Sacrament de la Confirmació. I per la tarde, els dos Prelats i Canonges se 'n tornaren a les seues residencies, fent-los Vinaròs una carinyosa despedida; les Autoritats els acompanyaren fins l'estació.

Dia 25: Retorn de la gloriosa Imatge de S. Sebastià a l'Ermita pel tradicional camí del Pont, aon fon la despedida a la ciutat en mig de gran emoció. Moltíssima concurrencia seguí fins al cim. Allí celebrà la última Missa del Centenar el Reverent Arcipreste, qui posá fi a les festes ab una vibrant alocució que arrancá els últims vitors, clamorosos com si foren els primers, al Màrtir S. Sebastià.

El tesorer de la Junta del Centenar D. Félix Garcia presentá els cònters de les festes, quins gastos foren de 8.377 pts. que es cobriren per mig de limosnes de tot el pòble, i per un reintegro de 1.000 pts. de la Loteria Nacional.

Ab motiu del Centenar, les Camareres de la M. de D. de la Misericòrdia van restaurar els ornaments sagrats de l'Ermita i aumentar els objèctes del culte, dels que havia gran necessitat, ab la cooperació de moltes persones devotes. (1)

(1) Es feu pública la llista de regals a l'Ermita com seguix:
D.ª Francisca Garcia, vda. de Aragoncillo, dos jocs de purificadors, un joc d' albes, dos jocs sinagües i un amito. D.ª Carme Teixidó, dos rams. D.ª Dolores Ferrer, dos rams de talco i sacres. D.ª Teresa Juan, dos rams de flors. D.ª Teresa Font, dos rams de talco. D.ª Tonina Sacanelles, dos pedestals maceters. D.ª Francisca Ferrer Flos, una alba de tul. D.ª Palmira Uguet, vda. de Gimeno, i varies, una alba. D.ª Amparo Cucala de Sendra, dos jocs de purificadors. D.ª Catalina Monserrat, un mantell de nipsis per a la Comunió. D.ª Consol Roso, un joc de puntilles per a dos mantells. D.ª Dolores O'Callaghan, un joc de vinagreres. D.ª Julia Calbé, una alfombra. D.ª Roser Vizcarro, un mantell per a l'altar del Roser i altre per al de S. Josep. D.ª Josefa Meseguer, un sobremantell per a S. Sebastià. D.ª Josefa Adell, un amito. D.ª Antonia Chaler, una llàntia per a S. Antoni. D.ª Antonia Comes, un sobremantell per a la Verge. D.ª Josefa Suarez, vda. de Vizcarro, un mantell de puntilla de bolillos. D.ª Consol Julve, una guirnalda per al Camaril.

Aiximateix D. Hilarión Claramunt, i sa germana D.ª Estela, des de l' any anterior, havien convingut en costejar perpètuament la llum d' una llàntia a la Mare de Deu de la Misericòrdia. I en este any (1916) D.ª Estela regalá a la Patrona un vestit bordat de sa ma, i D. Hilarión un quadro de son pinzell per a cobrir el camaril.

D.ª Agustina Redó, un joc d' amitos ab cintes de moré, borles d' or i puntilles de bolillos. D.ª Vicenta Mortes, dos jocs de mantells per als Sants Patrons. D.ª Raimunda de Chambó, vda. de Mulet, D.ª Jesusa Mulet de Boix i D.ª Francisca García, un joc de cinguls. D.ª Isabel Mondejar de Iguales, D.ª Agustina Redó i D.ª Ana Zanón, vda. de Sorolla, un joc de cinguls. Monjes de la Consolació, un humeral artísticament pintat. D.ª Estela Claramunt, una guirnalda xicoteta per a la peluca de la Verge. Alumnes del Convent de la Dna. Providencia, un amito de cintes pintades, dos palies pintades, sis lavabos, sis purificadors i dos corporals. América i Teresa Boix, una guirnalda. Enriqueta Alegret, un sobre-copó. Germanes Sacanelles, dos gèrros per a flors. I algunes altres coses de innominats.

CAPITOL XXIII. - (1916-18)

A la memòria del Bisbe Lassala. Restauració de capelles de l' Arciprestal. Monument a Còsta i Borràs; acta municipal d' adhesió; subscripció Nacional i Popular. Visita Pastoral. Cinquantenar sacerdotal de Meseguer i Còsta. Inauguració del monument. Restauració de la Capella de la Comunió de l' Arciprestal. Id. de l' altar del Nazareno en S. Agustí.

GRATÍSSIMA com es la memòria que Vinaròs conserva de son ilustre fill el Bisbe Lassala, disposà el Rvent. Arcipreste celebrar el segon centenar del naiximent de 'l eminent savi, que es cumpria el dia

7 d' agost de 1916.

A l' efecte es celebrà en la I. Arciprestal, a la eterna memòria del que fon Bisbe de Solsona i catedràtic universitari de Valencia, un solemne Pontifical de Requiem, oficiant l' Arquebisbe de Granada Dr. Meseguer i Còsta assistit per son nebot el Canonge Dr. Lluís López-Dòriga, familiar Dr. Jaume González i Clèro Parroquial. Actuà de Mestre de Ceremònies el Canonge de Tortosa Dr. Josep M.ª Beltrán. Assistiren totes les Autoritats, i el chòr interpretà la partitura de Perosi.

Havía al presbiteri, vestit de dòl, el trono prelacial, i al centre de la nau un sever túmul ab atxòns encesos, insignies episcopals, i tot enjardinat de flors naturals.

L' Arcipreste, ab motiu de la commemoració, proposà des de la revista «San Sebastián» que se li dedicara al Bisbe

Lassala un carrer en son pòble. La proposició s'ha renovat moltes vegades... i està esperant que tal acte de justícia per a un tan gran vinarocenc es realise algún día.

Seguint les òbres de restauració i decorat de l' Arciprestal, s' encarregá dels gastos que per a tal objecte ocorregueren en la Capella de la Pila Baptismal l' Arquebisbe de Granada; de la Capella del Roser, sa germana D.ª Hilaria; i de la Capella de la Puríssima, D.ª Palmira Huguet Febrer, descendent dels Febrer de la Torre.

Per a contribuir als gastos generals de la Capella de la Comunió s' encarregaren de recollir almoines mensualment algunes devotes ab el títol de Celadores, i altres persones feren donatius extraordinaris. (1)

Des de la revista «San Sebastián» del 15 d' abril de 1917, l' Arcipreste llançá la idea d' erigir un monument al gran Còsta i Borrás, prenent per ocasió el Cinquantenar Sacerdotal de l' Arquebisbe de Granada Meseguer i Còsta, nevot d' aquell i també gran vinarocenc de sang encara que naixcut en Vallibona.

Aquell mateix dumenge es celebrá en la sacristia Arciprestal una reunió magna en la que s' acordá portar a la práctica aquella felis idea.

En la sessió municipal del 22 d' abril, presidida per D. Facundo Fora, s' acordá contribuir a la erecció del monument, nomenant al Síndic D. Adolfo Cabadés per a que representara a l' Ajuntament en la Junta Erectora. Meréix aquella acta que la transcrivem fidelment girada: «22 d' abril de 1917.—La Presidencia (sr. Fora) doná cónter de que ahir se li presentá una nombrosa comissió presidida pel Rvent Retor D. Pasqual Bono, a enterar-lo dels trevalls que realisa dita comissió per a erigir a la entrada del pòrt una estàtua a l' eximi i preclar vinarocenc

(1) Entre eixos donatius trovem publicats: de 500 pts. D. Sebastiá Reverter i sa esposa D.ª Teresa Roca; de 450 pts. D. Ramón Saiz de Carlos, Diputat a Corts; de 100 pts. D.ª Francisca Ferrer Flòs; de 25 pts. D. Sebastiá Guarch Molinos, D. Vicent Catalá; D.ª Vicenta Morte, 5 pts.; i D.ª Rosa Borrás Calbe, 5 pts.

Les Celadores foren: Sabina Tosca, Teresa Sendra, Isabel Comes, Misericòrdia Salfon, Teresa Miralles, Assumció Juan, Rosa Ferrer, Rosa Llonart, Dolors Boix, Agustina Serralta i Ester Bordes.

D. Ricart Alcoverro regalá per al comulgatori dos candeleros de plata.

Arquebisbe Còsta i Borrás, solificant de l' Ajuntament la cooperació i que nomene un representant; trová molt plaussible la idea i va prometre portar el prec als seus companys, com ara ho fea gustosament. = El sr. Sanz diu que está identificat ab el pensament de la comissió per tratar-se d' una figura del relleu i condicions del festejat, pos fon gloria del pòble aon va nàixer i honra de la patria i de l' episcopat espanyol. = El sr. Dauff fa seua l' anterior manifestació, afegint que tot li pareix pòc per a enaltir al mes preclar dels vinarocencs; tots mos enorgullim d' ésser compatricis del gran Còsta i Borrás. = El sr. Ferrer fa propies les anteriors manifestacions i afegix que per a honrar la memòria del mes genial dels vinarocencs, no res tan apropiat com la idea que porta la comissió d' eregir-li una estàtua a la entrada del pòrt, pos a tots mos consta que éste es òbra de Còsta i Borrás i que els demás van coadjuvar a tan magna empresa. = Estant tots conformes en patrocinar tal ideal per entendre interpretar el sentir general de la població, s' acordá designar al sr. Síndic per a que represente a l' Ajuntament en la esmentada comissió o Junta ».

La junta Ereactora quedá formada baix la presidencia de l' Arcipreste pels senyors: D. Josep M. Uguet, D. Adolfo Cabadés, D. Josep Esteller, D. Josep Caballer, D. Agustí Bosch, D. Sebastiá Bover, D. Agustí Guarch, D. Antoni Fons, D. Joan Ribera, D. Sebastiá Bas, D. Antoni Escrivano, D. Daniel Delmás, D. Sebastiá Roca, D. Severí Guimerá, D. Félix García, D. Domingo Còsta, D. Franc. Chaler, D. Federic Còsta i D. Paco Argemí.

Posada en marxa la idea, s' obrí una suscripció nacional, encapsalant-la l' Arquebisbe de Granada i familia ab 5.000 pessetes.

L' Ajuntament en sessió del 10 d' agost acordá suscriure's «per al monument i per a urbanisar el llòc aon s' ha de colocar» ab 3.000 pts. L' acòrt fon per unanimitat, havent concurrit a la sessió l' alcalde D. Sebastiá Dauff i els concejals srs. Fora, Puchal, Ferrer, Herrera, Adell, Cabadés, Escrivano i Sorolla.

D. Ramón Saiz de Carlos, Diputat a Corts, 1.000 pts.
 Viscomte de Eza, Ministre de Foment, 500 pts.
 Oratori de S. Felip Neri de Barcelona, 500 pts.
 Bisbat de Lleida (suscripció diocessana), 754 pts.
 Arquebisbe de Tarragona Dr. Antolí López Peláez, 500 pts.
 Bisbe de Tortosa Dr. Pere Rocamora, 500 pts.
 Cabilde Metropolità de Granada, 285 pts.
 Arcipreste de Vinaròs Dr. Josep P. Bono, 250 pts.
 D. Angel Febrer de la Torre i Mon, 250 pts.
 Bisbe de Barcelona Dr. E. Reig, 200 pts.; Carsi i Companyia, 200 pts.; Dr. Ramón Pérez Rodríguez, Canonge Vicari General de Granada, 150 pts.; Abad i Cabilde del Sacro Monte de Granada, 125 pts.; Real Universitat de Párrocos de Granada, 125 pts.; Arquebisbe de Valencia, 155 pts.; Bisbe d' Urgell, Princep d' Andorra, 125 pts.; Bisbe de Girona, 125 pts.; Bisbe de Guadix, 100 pts.; Bisbe de Segovia, 100 pts.; Cardenal Arquebisbe de Sevilla, 50 pts.; Bisbe de León, 25 pts.

Suscriptors per 100 pts.: Beneficiats de la Catedral de Granada; Abad i Comunitat del Real Monastir de Montserrat; Canonge Dr. Francés Borrás; Dr. Jaume González; Dr. Paulino Cobo, de Granada; D. Antoni Escrivano, D. Josep M. Uguet, D. Sebastià Roca, D. Joan Ribera, D. Félix García, D. Josep Esteller, D. Daniel Delmás, D.ª Palmira Uguet Ferrer, D. Angel Giner, Societat Salvament de Nàufrecs, Fills de Aleix Querol, D. Josep M.ª Serres, D. Francés Adell Querol, D. Mauro Serrret i Mirete, D. Josep Redó, D. Agustí Carbonell, D. Lluís O'Connor.

Suscriptors, per 90 pts. D. Joaquim Sanjuán; per 75 pts., Circol Catòlic, Dr. Federic Ferreres (Canonge de Valencia); per 60 pts. D. Josep Caballer, D.ª Dolors Escrivano, D. Josep Chavarría; per 50 pts. mossén Joan Bte. Juan, mos. Enriq Darder, mos. Josep D. Ferrer Borrás, mos. Joan Muñoz, mos. Joan Piquer, mos. Joan Bte. Juan Banasco, D. Eladi Ballester, D. Sebastià Reverter, D. Pau Béjar, mos. Joan Aragonés, mos. Pere Lluch, mos. Manuel Roca, mos. Vicent Adell, mos. Llorens Cot, D. Antoni Sendra, D. Juli Chillida, D. Higini Roca, D. An-

toni Ratto, D. Adolfo Cabadés, mos. Manuel Esteller, mos. Tomás Caballer, mos. Josep Muedra, D. Sebastià Dauff, D. Eduard Meseguer, D. Lluís del Castillo, D. Ramón de Salvador, D. Abduli Balanzá, D. Joan Roca Pedra, D. Andreu Ronchera, D. Josep M.ª Chillida, D. Batiste Herrera, D. Emili Freissinier, Societat de Mariners «El Progreso», Ajuntament d' Amposta, Vda. i fills de D. Josep Bonet, D. Lino Pla.

Per quantitats menors contribuïren una llarguíssima llista de subscriptors aixís de la ciutat com de diferents bandes d' Espanya.

Apart d' eixos donatius, s' obrí una subscripció popular de «dos perretes» a la setmana que constituí un verdader plebiscit del pòble pro monument a l' immortal patrici Còsta i Borrás.

En la primera quinzena del setembre de 1917, el Bisbe de Tortosa Dr. Rocamora visità pastoralment nostra ciutat, enterrant-se ab gran satisfacció de les gestions encaminades a l' èxit del monument. L' Ajuntament en la sessió del dia 7 nomenà per a complimentar al Prelat, als concejals srs. Puchal, Adell i Herrera.

El Cinquantenar Sacerdotal de l' Arquebisbe de Granada el celebraren aquella Metropolitana i la Ciutat nostra, el 13 giner de 1918. Aquí consistí en una Missa celebrada pel Reverent Arcipreste, al final de la qual es cantà un solemne Te-Deum. Assistiren a l' acte les Autoritats ab l' Ajuntament i gran concurrència de totes les classes socials.

En nom de Vinaròs se li envià al Dr. Meseguer i Còsta una artística casulla litúrgica bordada en or i sedes, a càrrec de les Congregacions d' Esclaves, Teressianes i Filomenes. (1)

L' Arquebisbe, agrait a la finesa vinarocenca, va remetre una almoïna ab la que foren obsequiats els pòbres ab dinar i sopar extraordinaris en el «Minjador».

A fi de que 'l monument a Còsta i Borrás fora una verdadera obra d' art digna de Vinaròs i de son fill mes excèls,

(1) Fon confeccionada la casulla, baix la direcció de les Monjes de la Consolació, per Liduvina Saiz de Aja, Paquita Araque, María Esteller, Marina Uguet, Pilar Dauff, Amparo i Genoveva Sendra, Rosa Meseguer, María Guarch, María Talavera, Lola Balanzá, Pilar Piquer, Joaneta Giner, Carme Sanjuán, Lola Ribera i Concepció Llasat.

s' obrí concurs públic de bocetos. I la Comisió Erectora escollí el presentat per un dels artistes millors d' Espanya; D. Josep Ortells fill de Vilarreal pensionat en Roma i que acabava de conseguir la Primera Medalla en el Concurs Nacional d' Esculptura.

L' òbra d' Ortells fon digna de la seua fama. El crític J. Blanco Coris escrigué en un periòdic madrileny: «El Monument té vuit metres d' altura; en el pedestal figuren en dos medallóns els retrats de Febrer i de Ràfels, i quatre escuts decoratius de gran originalitat. Damunt d' esta base s' alça la hermosa figura del Prelat, que no es una estàtua convencional del pompós art moderniste... de naturalesa completament desenfocada, no; Ortells ha sigut esclau de la tradició i del natural en tots els detalls, ha imprés tota la vida, tota la sensació de l' ilustre Bisbe de Vinaròs, no solament en detall, sinó en el conjunt i en les proporcions, donant al cap del venerable Arquebisbe de Tarragona tota la magestat, tota la espiritualitat. Ortells ha realisat, dins de les dificultats inherents a la especialitat d' estes òbres de l' art esculptòric, tot lo que es humanament possible fer».

Les òbres del pedestal foren dirigides i eixecutades per l' artista madrileny D. Paulino Caballero, qui interpretá ab justesa i elegancia la concepció artística d' Ortells. (1)

La inauguració del Monument es senyalá per al dia 3 novembre de 1918. La vespra, dissabte, es celebrá solemne Pontifical de Requiem a la memòria del gran Arquebisbe Còsta i Borrás, oficiant son nebot l' Arquebisbe Meseguer i Còsta. Als bancs de les Autoritats estaven l' alcalde D. Josep M.ª Serres i concejals srs. Segura, Puchal, Roca, Herrera i secretari sr. Comes; Jutges de Instrucció i Municipal; Capità de la Guardia Civil, Capità i Tinents de Carabiners; Comandant, Capità i Tinent de la Zona, Ajudant de Marina i President de la Creu Roja. En el presbitèri ocupava llòc preferent la Junta Erectora presidida per l' Arcipreste.

(1) D. Paulino Caballero, fixá ab tal motiu la seua residencia en nostra ciutat i d' aquí no s' ha mogut. El seu depurat art lapidari s' ha obert pas i conta ab moltes obres escampades pels pobles veïns i del Maestrat. Nostre Cementeri, baix l' art de Caballero en numeroses làpides i panteóns, ha adquirit un aire d' elegancia i modernitat que s' agermana i encara augmenta la espiritualitat característica del lloc.

Aquella tarde vingué a la ciutat el Bisbe de Tortosa ab el Doctoral sr. Martínez, essent rebuts en la estació per les Autoritats i nodrides representacions. També vingueren el Diputat pel Distrit D. Josep Castelló i Tárrega, l' autor de la estàtua sr. Ortells, els representants de l' Ajuntament de Vilarreal srs. Broc i Viñes, l' orfeó vilarrealenc «Els XIII» i molts forasters i vinarocencs de fóra.

El dumenge día 3, Vinaròs es vestí de gran gala, apareixent els balcóns ab covertors. A les 10 del matí, la banda de música de la ciutat ixqué a rebre a la de Alcanar, donant les dos la vòlta per la població. La de Alcanar estrenava la Senyera. El vòl de campanes s' ajuntá a l' alegría de les músiques.

Tot seguit, les Autoritats, Clèro i Junta Erectora ab les músiques, es trasladaren al domicili de D.ª Hilaria germana de l' Arquebisbe de Granada, i des d' allí companyaren an este i al Bisbe de la Diòcessi a la I. Arciprestal. A un costat del presbitèri ocupá un trono el Bisbe diocessá, acompanyat pel Doctoral de Tortosa i el Secretari de Cambra de Granada Dr. Lluís López-Dòriga Meseguer.

Entre les Autoritats i representació militar figuraven comissions municipals de Benicarló, Alcanar i Vilarreal.

L' Arquebisbe Dr. Meseguer i Còsta celebrá la Missa d' acció de gracies assistit per l' Arcipreste Dr. Bono, i familiar Dr. Jaume González. «Els XIII» de Vilarreal interpretaren clàssics motets d' Eslava, Palestrina, Victoria i altres. En acabant, passá l' Arquebisbe al trono i oficiá el Bisbe de Tortosa descobrint a Sa Divina Magestat i entonant el Te-Deum. L' orfeó vilarrealenc cantá la partitura de Ubeda, del Patriarca de Valencia; es resservá ab el «Tantum ergo» de Palestrina.

Des de l' Arciprestal, finat l' acte religiós, s' organísá una manifestació cívica, anant al cap la música d' Alcanar; Presidencia d' honor, formada per l' Arquebisbe Meseguer i Còsta, i Bisbe Rocamora, ab els Canònges López-Dòriga i Martínez; Presidencia oficial, constituída per l' alcalde ab la representació

del Governador Civil, Tinent Coronel D. Ricart Lillo ab la del Governador Militar, Jutge de Instrucció D. Josep Soler ab la dels President i Fiscal de l' Audiencia de Castelló, Administrador d' Aduanes D. Ramón de Abaria ab la del Delegat d' Hisenda de la provincia, Arcipreste com a President de la Junta Erectora, Ajudant d' Obres Públiques D. Joan Ribera representant a l' Ingenyer Quefe, i el Jutge municipal D. Teodor Blasco.

Segufen els Diputats del Distrit D. J. Castelló i Tárrega i D. Domingo Esteller; concejals, representants municipals dels pòbles abans dits, Junta Erectora, Militars, Clèro, Creu Ròja, funcionaris, representacions socials de la ciutat, i gran concurrència del pòble, tancant la manifestació la música vinarocenca.

Pel carrer Major i Alameda es dirigiren a l' emplaçament de la Estátua a Còsta i Borrás, davant de la platja. Mentres les músiques tocaven, els Prelats estiraren un cordó de seda i es descorregué la Bandera de Vinaròs que cobria la Estátua, quedant ésta a la vista en mig d' una emocionant ovació.

El Bisbe Dr. Rocamora en un sentidíssim discurs doná la enhorabona a Vinaròs per saver honorar a son fill glòria de l' Episcopat espanyòl. El nevot de Còsta i Borrás l' Arquebisbe de Granada, tot emocionat, doná les gracies. Y el pòble esclafí en vitors i aplaudiments entussiàstics.

El Dr. Meseguer i Còsta convidá a la seua taula a les Autoritats i representacions de la ciutat i dels municipis. Al final del banquet, l' orfeó «Els XIII» doná un concèrt que fon molt celebrat. Al mateix temps, les bandes de música d' Alcanar i de Vinaròs donaren també un concèrt popular davant del Monument.

Detalls del Monument: La estátua de bronze, en actitut de beneir, descança damunt d' un magnífic pedestal, ab escalinata als quatre angles. El front del pedestal té una lápida de màrmol ab la inscripció: «*Al Excm. e Ilmo. Sr. Doctor D. José Domingo Costa y Borrás, Arzobispo de Tarragona, su patria agradecida*». Al pèu, l' escut de Vinaròs en bronze. A ma dreta, el

bust de D. Manuel Febrer de la Torre, en relleu de bronze, i al peu son escut d'armes. A ma esquerra aiximateix en bronze, el bust en relleu de D. Josep Rafels García, i a son peu l'escut de la provincia de Castelló.

A la banda posterior la inscripció en màrmol: *«Este célebre hijo de Vinaroz, fué distinguido por el Papa Pio IX y por S. M. la Reina doña Isabel II de quien alcanzó la concesión de este Puerto, cooperando sus ilustres compatriotas don Manuel Febrer de la Torre y don José Rafels García»*. Al peu, l'escut arquebisbal de Còsta i Borrás, en bronze.

El contrate ab l'escultor sr. Ortells fon de 18.000 pts.

La Junta Erectora doná participació als pòbres obsequiant-los ab menjars extraordinaris al «Minjador» i a l'Assil de vellets.

Un altre aconteiximent de importancia va vore també l'any 1918: la inauguració de la Capella de la Comunió Arciprestal restaurada i daurada, cosa que com queda dit s'havía iniciat des de l'any 1916, i s'afectuá l'any 18. El día 23 de maig—dijòus—fon traslladat el Santíssim Sacrament a l'altar del Salvador. I el dillúns día 27 van començar les òbres. L'estucat, pintat i daurat fon òbra dels artistes vilarrealencs Francés Candau, Josep Cifre i Josep Llop.

L'altar de Sta. Teresa fon llevat de la Capella de la Comunió i traslladat a la iglesia, junt a la pòrta lateral, davant per davant de l'altar de S. Francisco Xavier i aon abans estava la Mare de Deu dels Desamparats quin llèns es guarda en la sacristía.

De la entrada a dita Capella per la iglesia, foren suprimits dos altars que allí s'havien adossat en el sègle anterior tapant la bella columnata que ara tornava a reparéixer ab sa elegancia primitiva realçada ab l'estucat i l'or.

Les pedres de llum dels alts finestrals i de la llanterna arquitectònica que dixaven la Capella sempre a fosques, foren substituïdes per cristaleres de colors que donen un bany de llum alegre i confident.

I en mig, penjant de la cúpula, enfront de l'altar de Sant

Sebastià i S. Valent, es colocà una aranya de cristal elèctrica regalada per D.ª Isabel Mondejar.

La inauguració de la Capella de la Comunió restaurada es celebrà el dia 15 desembre, per la tarde, traslladant-se allí, acabades Vespres, el Santíssim Sacrament, ab tota solemnitat. Seguidament quedà de manifestat S. D. M. i el chòr de les Esclaves cantà a quatre veus els Dolors de la Verge. La concurrència fon gran i tots quedaren extraordinàriament ben impressionats de les reformes allí fetes, que completaven les de tota l' Arciprestal.

Com a conseqüència d' estes grans reformes, l' Associació de Filomenes va fer construir un altar nou per a la seua Patrona, en el mateix llòc que ocupava el vell a la entrada de la Capella de la Comunió. I davant per davant, s' alçà un altre altar al Diví Jesús de Praga, regal de la vinarocenca D.ª Agustina Redó de Miravet. D' eixos dos altars parlarem mes avant.

Els mateixos doradors de la I. Arciprestal srs. Candau i Cifre, foren encarregats de restaurar i daurar l' altar del Nasareno aon es venera el Cos incorrupte de Sta. Victoria, en la iglesia de S. Agustí. L' òbra, molt artística, s' estrenà per la festa de Sta. Victoria en desembre de 1918.

Anteriorment—dos anys arrere—dita iglesia havia sigut enrajolada en pórtland; en les excavacions es descobriren algunes criptes sepulcral, perteneixents als temps dels frares agustíns—per l' istil de les que hi han en la I. Arciprestal i en la de S. Francés—quedant cobertes pel nou enrajolat.

CAPITOL XXIV (1914-18)

Aviació. Boy-scouts. Dòl i Te-Deum. Neutralitat i Junta de Defensa. Projectes de ferrocarrils. Varadero i estadística naval. Festa de l' arbre. Ponts nous. Torpedeig. Ferroviaris. Istiueig de moda. Electricitat i fòns al port. Xoque de trens. Estació nova. Obertura del carrer S. Nicolau: mirada retrospectiva. Dos torpedeijos mes. Reviu l' ataraçanal. Parelles del «bou». Peixca. La invasió de la «redonda». Es rebaixa el deute per contingent. Jocs Florals. Assembla d' Alcañiz. Adhessió als parlamentaris de Barcelona i procés. Dos alcaldes en 15 dies. Embargament de la caixa. Carretera a Cálig. La gripe. Por l' autonomia.

DER les Fires de S. Joan de l' any 1914 Vinaròs posà una atracció de festes consistent en un número d' aviació, còsa que començava a fer furor en tot el mon civilisat. S' establí un hangar en la desembocadura del Servòl, i l' aviador francès Mr. Berger i sa esposa efectuaren alguns vòls que causaren sensació per la novetat. Es curiós fer constar tal atracció, perque dixà sentada una vegada mes la preocupació que sempre ha sentit Vinaròs en tot progrés humá. (1)

Una altra modernitat estava en moda: la dels «boy-scouts» o xics exploradors, de invenció inglesa, i Vinaròs l' acceptá de bones a primeres. El 23 d' agost del mateix any, en la plassa de S. Antòni, es celebrá solemnement la promesa de la Bande-

(1) El primer vol d' aviació en Espanya s' havia efectuat quatre anys abans en Barcelona, el dia 11 febrer de 1910.

ra i benedicció de la mateixa. A tal efecte celebrá Missa de campanya el Canonge de Granada D. Lluís López-Dóriga Meseguer. La benedicció la efectuá l' Arquebisbe Meseguer i Còsta, actuant de padrins la espòsa de l' alcalde sr. Gonel i el Comandant Militar. Els pòbres foren obsequiats ab calderes d' arròs i carn.

Per la tarde a les set, en el teatre Ateneo—construït en l' hòrt del Palau del carrer Socós—tingué llòc un festival exhibint-se pel·lícules cinematogràfiques sobre «Exploradors», i fent eixercicis gimnàstics els «boy-scouts» vinarocencs. D. Lluís López-Dóriga doná en eixe festival una magnífica conferencia sobre «escutisme» i finalitats de dita institució.

Ab motiu de la mòrt del Sant Pare Pio X, l' Ajuntament feu constar en acta del 21 d' agost el sentiment de la Corporació vinarocenca, transmetint l' acòrt per mig d' una comissió, a l' Arquebisbe de Granada qui istiujava aquí, i a l' Arcipreste de la ciutat.

El 3 de setembre el telegraf anunciá la elecció del nou Papa Benedicte XV, i Vinaròs ho celebrá ab vòl de campanes i Te-Deum en la I. Arciprestal.

Havía esclatat la guèrra europea en eixe istiu, i Vinaròs per mig de la revista «San Sebastián» es sumá a la campanya nacional en favor de la neutralitat espanyòla, contra les manifestacions d' algùn sector que volia embolicar a Espanya en aquella tremenda lluita. Indirectament molt tingué que sofrir Espanya, encara que neutral, agravant-se els mals que fonament la minaven a l' interior. Una senyal de tal gravetat foren les Juntes de Defensa que en tots els ordes socials tingueren que crear-se contra les deficiències estatals.

Vinaròs també tingué la seua Junta de Defensa que trevallá tot lo imaginable per a conseguir alguna atenció del Govern per a les millores que necessitava la ciutat. Era President l' Arcipreste, i tesorer D. Abduli Balanzá, estant constituïda por totes les forces vives.

Una de les gestions mes laborioses de la Junta de Defensa fon encaminada a la consecució d' un ferrocarril que unira l

Aragó al pòrt de Vinaròs. En la idea estaven interessats conjuntament ab nostra ciutat, Alcañiz i Morella. En febrer de 1915 es celebrá en Alcañiz una gran assemblea per a tal efecte, i una comissió de les tres poblacions aná a Barcelona per a recabar la influencia del Diputat a Corts per Alcañiz senyor Andrade, qui allí estava de Governador Civil i es mostrá entusiasmats ab el projecte.

Al mateix temps es projectava un altre ferrocarril de Amposta a Vinaròs, de interés particular i domini públic. El día 8 de mars es portaren a cap els treballs de confrontació militar dins de la zona de còstes, per una Comissió mixta formada pels ingenyers Tinent Coronel D. Baltasar de Montaner i Capitá D. Lluís Sanz, junt ab els representants del peticionari D. Antoni Martínez Soliva i de l'ingenyer autor del projecte D. Lluís Harguindey. Datada a 10 de mars fon dirigida una instancia al Ministre de Foment, signada pels alcaldes d' Ampòsta, Sant Carlos de la Rápita, Alcanar i Vinaròs, manifestant conformitat ab la petició del ferrocarril Ampòsta-Vinaròs, i demannat que 'n Ampòsta devía arrancar el trassat de la vía des de la estació del ferrocarril del Nòrt.

Datada a 21 del mateix mars, es dirigí també al Ministre de Foment un' altra sollicitut demanant la construcció d' un varadero en el pòrt de Vinaròs: firmaven l' alcalde D. Sebastiá Dauffí, el President de la Junta de Defensa Dr. Bono, el President de la Lliga Marítima D. Francés Adell, el President de la Societat de Mariners D. Sebastiá Bas, i el de la de fusters de ribera D. Sebastiá Saura.

Per a demostrar la necessitat del varadero s' adufen en la instancia eixes cifres eloqüents:

Segóns les estadístiques oficials, durant els dos últims anys de 1913 i 1914, mentres en Valencia es construiren 45 barques ab un tonellatge de 266'36, i en Castelló altres 33 barques ab 57'23 tonellades d' arqueig total, en Vinaròs foren construïdes 46 barques ab un arqueig de 605'94 tonellades; es a dir, tres vegades mes que Valencia, i onze vegades mes que Castelló. En canvi, mentres eixes dos ciutats teníen excelents depen-

dències per a varar les barques i reparar-les, Vinaròs ab tanta mes importància careixia de tant necessari utilitatge.

En 28 de mars es celebrà una reunió general de la Junta de Defensa en el saló de sessions de la Casa de la Ciutat, assistint representacions de totes les classes socials. Es donà cònter dels treballs fets i per a fer, mereixent la Junta l'aplaussu popular. I reinà un moment d'optimisme.

Des de Madrid anirien venint les desilusions. El projecte de ferrocarril secundari entre Alcañiz-Vinaròs per la Pobleta, Morella i Chert, fon desestimat per R. O. als pocs dies de presentat...

En eixe any (1915) es celebrà en Vinaròs per primera vegada la Festa escolar de l'arbre, en la tarde del dumenge día 7 de mars. Patrocinà la Festa l'Ajuntament qui obsequià als alumnes de les escoles ab verenars. Van concurrir les Autoritats, xiquets i xiquetes de les escoles i secció d'Exploradors, amenisant la banda de música l'acte que consistí en la replantació d'arbres per l'interior de la ciutat.

Des de primers de maig quedaren obèrts per al trànsit públic quatre pònts, que per l'Estat s'havien construït en la carretera general entre Vinaròs i Benicarló, deguts a les gestions del Diputat a Corts pel Distrit sr. Saiz de Carlos.

Descalabrat, com dixem dit, el projecte del ferrocarril Alcañiz-Vinaròs, l'atenció vinarocenca seguí interessada en l'altre projecte Amposta-Vinaròs que pareixia anar vent en popa. Els Bulletíns oficials de Tarragona i de Castelló publicaren en giner de 1916 les instruccions reglamentaries, obrint el període informatiu per a poder reclamar, si havia cas, contra la concessió que es demanava de dit tren. Els tràmits es portaven a gran velocitat. Dins del mes de febrer s'eixcutà el replanteig del trassat, alçant-se acta en Ampòsta, S. Carlos de la Rápita, Alcanar i Vinaròs.

Com la estació en Alcanar, segóms el trassat, s'havía de construir a dos kilòmetres de la població, reclamaren i conseguiren que es construïra junt al pòble, donant Alcanar el terrenu i tres kilòmetres de vía.

Tot anà com una seda. Dos anys mes avant, el Consell d' Obres públiques aprobá el projecte en un tot. Pero, el ferrocarril Ampòsta-Vinaròs no passá del paper...

Els clafits de la guèrra europea s' havien escampat fins per nostre mar. El día 23 de juny (1916) a les quatre de la tarde, entre les 40 i 50 milles al sudest de Vinaròs, un submarí ab bandera austriaca torpedejá al bergantí-goleta italiá «Giuseppina» de 2.800 tonellades. La tripulació—a la que l' submarí va concedir cinc minuts de temps per a salvar-se, abans del torpedeig—aplegá a nostre pòrt, en bots salva-vides, a les cinc de la matinada del día 24. L' Ajudantía de Marina va atendre humanitariament als 20 individus de dita tripulació salvada.

No eren sòls els clafits de fòra. Les complicacions de dins portaren la intranquil·litat al pòble ab la «vaga» ferroviaria del mes de joriol. Nostra estació i vía quedaren vigilades per la Guardia Civil, i l' alcalde D. Felip Ferrer delegá l' autoritat en el Comandant Militar, qui publicá un bando fent saver la declaració d' estat de siti en tota Espanya. Sortosament eixa anormalitat durá només que uns dies.

La platja vinarocenca de tant bones condicions per a l' istiu, aná adquirint crèdit notable per eixe temps. En les partides marítimes, sobretot en la de S. Ròc, es construiren de any en any gran número de «villes» elegants, propies per a la temporada de l' istiu. En la de dit any 1916, D. Agustí Ribera Miralles inaugurá en la platja del Santíssim, dins del pòrt, un establiment de banys montat a la moderna, ab café i restaurant, baix el títol de «Balneari Miramar».

El pòrt, degut a les gestions de la Junta de Defensa, adquirí una important millora: la iluminació eléctrica, que fon inaugurada el día 6 d' agost per l' Arquebisbe Meseguer i Còsta en mig de grans aplaudiments del pòble. L' Enginyer Quefe d' Obres Públiques sr. Pérez, i l' Ajudant sr. Ribera, obsequiaren a l' Arquebisbe i convidats ab un xampany d' honor en la casa del farero, a la entrada del mòll.

Complement d' esta millora foren les fònts instalades al

mòll i contramòll, que s'obriren al servici públic el dia 19 del mateix mes.

El 9 de setembre següent, a les dos i mija del matí, ocorregué pròp de la estació d'Alcanar un xoque entre dos trens de càrrega. De Vinaròs va eixir un tren de socós i nostra secció de la Creu Ròja se'n va fer càrrec de les dos víctimes, que foren el maquiniste Manuel Cucó i un xic de 17 anys, traslladant-los al nostre Cementèri.

Per este temps la estació ferroviaria de nostra ciutat fon notablement millorada, construint-se un edifici nou ab marquesina en l'andén, i quedant l'edifici vell o estació primitiva per a habitacions i magasem.

Per R. O. del 7 d'octubre ocupá l'alcaldia D. Josep M.ª Serres, havent dimitit la vara D. Felip Ferrer. En la sessió del dia 29 s'acordá donar eixida cab al mar al carrer de S. Nicolau, expropiant la casa que ho impedia. Còsa que es portá a efecte sense dilacions.

A propòsit de tal carrer, un dels mes vells «de fóra vila», còsta en els documents de l'arxiu parroquial que no ha tingut nòm pròpi definitiu fins a començaments del passat sègle XIX, en que 'ls aficionats al jòc de pilòta van fer construir la capelleta i la imatge de S. Nicolau que li doná nòm al carrer. Abans se'l coneixia pel nòm de la persona mes principal que 'n el carreró habitava, i també per «carrer de jugar a pilota».

De la casa que tancava el carreró hi han notícies a l'arxiu des de 'l sègle XVII, en que 'ls propietaris Jaume Gotis i Magdalena Eixides (matrimoni) carregaren la finca ab un cèns de 200 lliures a favor de la Iglesia Parroquial. Sempre fingué per propietaris a persones principals; fins que 'n la Guèrra de Sussecció, el vengatiu primer Borbó Felip V confiscá dita casa perque els propietaris d'ella no havien guerreat a son favor, i la cedí al Governador borbònic de Roses D. Antoni Marfín de Gurea. La casa quedá abandonada convertint-se en un pati, i el cèns baixá a 80 lliures. Com tancava la sortida natural de les aigües pluvials, havia oca-

sionat sempre gran perjudic al carreró, que ara ab l'acertat acord municipal passava als honors de carrer sanejat i higiènic.

A les 11 de la nit del 30 d'octubre, arribaren a nostre port, en una llanxa, set mariners ab son capitá Calixte Renoux que componien la tripulació de la goleta francesa «María Teresa», la qual havia sigut tirada a pique, a 50 milles de les Columbretes, a mija nit anterior.

El día 2 de novembre a la una de la tarde, un submarí alemá torpedejá també la goleta italiana «Giovanni Auteri Beretta», a 20 milles sur del cap de Tortosa. A les deu del matí següent arribá a nostre port la tripulació ab son capitá Adolf Seonterguazza.

Uns i altres foren atesos degudament per les autoritats vinarocques i presentats als Consulats respectius.

A causa de la guerra europea les construccions navieres de gran calat tornaren a tindre vida en l'ataraçanal vinarocenc. Aixina, el día 5 de joriol fon varat pel constructor Sorolla un vapor de 100 tonellades, destinat a remolcador del port de Valencia, aon se li posaria maquinaria de 500 H. P. Se li posá el nom de «Ana María». El mateix construí en eixe any un pailebot de 180 tonellades, i un veler de 200 tonellades, entre altres.

També el constructor Verdera va tindre els seus tallers molt animats, posant la quilla a una nau de 53 tonellades dita «Joven Elena», i altra de 115 tonellades la «Montssianell», les dos per a la Ràpita; i dos mes, per a la matrícula vinarocenca.

Les parelles del bòu que 'n eixe any peixcaven, del districte de Vinaròs, eren: vinarocques, 23 grans i 20 xicotetes; de Torreblanca, 19 g. i 20 x.; de Penyíscola, 7 g. i 10 x.; i de Benicarló, 6 xicotetes.

En tota la temporada de la peixca del bòu de 1915 a 1916, en nostra platja es van desembarcar 49.805 arrobes de peix que es van vendre per 473.705'65 pts.

Durant l'any 1917 seguí en gran escala el moviment ma-

ritim vinarocenc. Unes 70 embarcacions es dedicaren al transport de la taronja en tota la regió cab a França. Els prèus de les barques tingueren un alça enorme; hi hagué mariner que va vendre per 5.000 pts. una barca que no li'n havia costat an ell mes que tres centes.

La nota culminant de nostra marina fon la construcció d'un pailebot de quatre pals i de 1.200 tonellades, baix la direcció del mestre de ribera D. Francés Lluch i propietat de D. Damià Frontera. Tenia 50 metres d'eslora, 10'20 m. de mànca i 5'10 m. de puntal; havia d'esser dotat de motor. Degut an estes grans dimensions, es tingué d'habilitar la platja al costat del mòll, donant l'Ajuntament (sessió del 20 de maig) totes les facilitats per lo tocant a la via pública. La construcció durá dos anys. Pero tingué mala sort, pos la hermosa nau en un dels primers viatges embarrancá en la Rápita.

En la sessió del 4 de febrer (1917), l'Ajuntament es preopá sobre la qüestió ja antiga de la invasió de la «redonda» per particulars. Digué el concejal sr. Sorolla que si no es prenia interés l'Ajuntament, pronte quedaria l'Ermita sense un pam de terra a causa de les usurpacions. El sr. Dauí afegí que s'havia d'obligar a que foren retornades les terres usurpades. El sr. Ferrer confirmá que havia molt que fer en tal sentit. En conseqüència es nomená una comissió formada pels srs. Dauí, Sorolla, Llatse i Herrera, a favor de la històrica «redonda». I no es passá d'ahí.

Un respir va tindre Vinaròs en conéixer el repart rebaixat que la Diputació havia fet entre tots els pòbles deutors del contingent provincial, per a cobrar-se. El deute de Vinaròs era de 428,717 pts.; de quina cantitat, conforme a la mida general presa per a tota Espanya, la Diputació condonava 229,448 pts.; i per a amortisar el reste, en 15 anys, fixava a Vinaròs la cuota anyal de 13,258 pts. Eixe benefici obedía a la Llei substitutiva dels consums del 12 juny de 1911; pero, que no havia de surtir efectes totals fins passats set anys mes. Constituía un respir per al Municipi en vistes als

anys millors que anaven a vindre per a les hisendes municipals.

Per les Fires de S. Joan es van celebrar eixe any uns Jòcs Florals, resultant una festa molt brillant i simpática. La Reina de la Festa fon la filla del Registrador D. Eladi, Pietat Ballester, formant la Cort d' Amor Joaneta Giner, María Sanz, Roser Serres i Carme Sanjuan, ab les xiquetes Lola Camós i Teresa Talavera com a patges.

Actuá de Mantenedor el Canonge de Granada D. Lluís López-Dóriga qui entussiasmá a l' auditori ab un discurs ple d' inspiració i d' eloqüencia. La «Flor Natural» es concedí a la poesia «Arcadia» del poeta burrianenc D. Josep Calzada, i accèssit a la poesia «A Vinaròs» de D. Joan Ribera Gonel.

Foren altres prèmies: del Bisbe de Tortosa i de Benavente, a D. Miquel González; de l' Arquebisbe de Granada i de l' artiste Béjar, al Rvent. Juliá Sanjuán; del Diputat Saiz de Carlos, a D. Josep M. Uguet; del Mantenedor, a D. Juliá Poy; de l' ex-president de la Diputació D. Domingo Esteller, a D. Josep Ramos Ten, i accèssit a la senyoreta Estela Esteller Fons; de l' inginyer sr. Membrillera, accèssit a D. Francés Marín Meliá; del Registrador sr. Ballester, a D. Enriq Ribés Sangüesa, i accèssit a D. Francés Esteller Fons; del Ateneo, al Rvent. Manuel Limorte, i accèssit a D. Josep Ramos; del Centro Republicá, a D. Joaquim Sanjuan; de l' Ajuntament, a D. Joan Ribera; de la societat Benavente-Quintero, a D. Josep M.ª Castell. També havien concedit prèmies—que no foren adjudicats—els germans Quintero, el Canonge D. Francés Borrás, la Diputació provincial, els diputats srs. Castelló i Tàrrega i Aragonés Champín, l' inginyer D. Federic Membrillera, i el Rvent. Arcipreste.

En el mes de joriol fon nomenat alcalde de R. O. D. Sebastiá Dauff. Presidí la primera sessió el día 8, i en ella es doná cónter d' una comunicació de l' alcalde de Castelse-rás (Terol) propositant reunir-se en Assemblea i gestionar per segona vegada del Poder Públic, la construcció del ferro-

carril Alcañiz-Vinaròs aprofitant la circumstància de que 'ls Diputats terolencs Andrade i Marqués de Lema eren ara Ministres.

S'obrí pas el projecte de tal Assemblea, i en octubre es rebé altre convit del pòble de Calanda, i s'acordá cooperar ab tot entusiasme. En auto anaren a Alcañiz, l' Arcipreste mossén Bono i D. Sebastiá Roca per la Junta de Defensa, ab els srs. Puchal i Herrera per l' Ajuntament. El día 27 d' octubre es celebrá l' Assemblea i s' entregá a propies mans del Ministre sr. Andrade una exposició pro ferrocarrils secundaris Alcañiz-Vinaròs i Vivel-Calanda; firmaren en primer llòc els quatre representants de Vinaròs, i a continuació els de Morella, Zorita, Palanques, Ortells, Forcall, Alcoriza, Los Olmos, La Mata, Gargallo, Castel de Cabra, Castellote, Cas-telserás i Alcañiz.

El Ministre D. Rafèl Andrade doná paraula de que dits ferro-carrils es construirfen. Tots ho donaven com a cosa feta. I aquella mateixa nit es rebien notícies de que 'l Govern estava en crisi... Era la tercera mudança del Govern en aquell any, en que caigué Romanones en abril, García Prieto en juny i ara Dato.

I torná a esfumar-se tota esperança...

Una altra Assemblea de gran importància, però de caràcter polític, havia tingut llòc a l' istiu (1917) en Barcelona; els assembleistes eren parlamentaris de tots els partits, i el Govern els havia declarat «sediciosos». En Vinaròs tingué allò algunes conseqüències: En la sessió municipal del 17 d' agost, els concejals srs. Fòra, Sorolla i Llatse van presentar una proposició d' adhesió als parlamentaris de Barcelona. L' autoritat militar va pendre cartes i processá i tancá a la presó als tres concejals. L' alcalde sr. Dauff i el secretari sr. Comes anaren a parlar ab el Capitá General de Valencia, i es decretá la llibertat provisional de dits concejals. En la següent sessió del día 24 el sr. Ferrer demaná constara en acta el sentiment de la Corporació pel procés dels tres companys. La causa que se instruía pel «supòst delit de induir a la rebelió» fon

sobresseïda en 6 de setembre, i en la sessió del 14 els tres concejals del gest simpàtic tornaren a ocupar el càrrec.

El 17 de desembre, en sessió extraordinària celebrada a les dos de la tarde, l'Ajuntament elegí alcalde a D. Batiste Herrera.

Mes, als pòcs dies, en començar l'any 1918 la majoria municipal havia canviat i en la sessió del dia 1 de giner fon elegit alcalde primer D. Josep M.ª Serres, segón D. Facundo Fòra, tercer D. Eduard Torres, quart D. Domingo Agramunt, síndic D. Josep M. Segura, interventor D. Antoni Sorolla. Els demés concejals que componien l'Ajuntament per al bieni 1918-19, eren: D. Bte. Herrera, D. Joan Verdera, D. Higini Roca, D. Serverí Guimerá, D. Sebastiá Albalat, D. Sebastiá Rabasa, D. Sebastiá Daufí, D. Felip Ferrer, D. Domingo Caballer, D. Adolf Cabadés i D. Josep Puchal.

En la sessió del 4 de maig es doná cónter de que la Diputació provincial havia embargat el 25 per 100 de la caixa municipal per deutes al contingent.

A requeriment de l'alcalde de Calanda (Terol) anaren eixemes a Madrid representacions de dit pòble i de Vinaròs, Morella i Alcorisa, per a gestionar encara el ferrocarril del Baix Aragó a Vinaròs. La comissió vinarocenca aprofitá la ocasió per a gestionar també altres assumtes de nostra ciutat, entre ells la construcció d'un edifici escolar i el varadero del pòrt, ademés d'activar la ja concedida construcció de la carretera a Cálíg. En este últim respecte se'n sortí avant per intervenció del Diputat Saiz de Carlos qui, tres mesos abans havia conseguit de R. O. 14.933 pts. per a Vinaròs, 15.935 pts. per a Benicarló i 7.662 pts. per a Cálíg, com a subvenció de les òbres del camí veinal de Cálíg que passa pel terme del tres municipis. (1)

Respecte al ferrocarril se ho prengué en gran interés el

(1) De Benicarló a S. Mateu, per Cálíg, es va construir també una carretera, conseguida d'una manera que pinta al viu aquell règimen de influències: El Ministre de Foment D. Rafel Gaset tenia aprovada pel Congrés la construcció de 1.000 Km. de carreteres; en el detall de l'aplicació d'aquells Km. no estava esta; els Diputats Saiz de Carlos i Cantos influïren per a que Gaset la incluïra, i com no podia ser sino barrant alguna de les concedides ja, s'acudí an este mig, es feu una raspadura i damunt es posá la carretera Benicarló-S. Mateu. Quan el Diputat de la carretera raspada se'n doná cónter ja era tarí; acudí a una campanya de premsa... i Gaset tingué que dimitir. Pero la carretera Benicarló-S. Mateu estava conseguida.

Diputat per Morella D. Lluís Montiel, qui particularment va fer estudiar el trassat des de Alcañiz a Vinaròs, costant-li 15.000 pessetes el projecte de ingenyeria.

Al mes d'agost estava en Vinaròs la quantitat consignada per a la carretera de Càlig; i també en Obres Públiques aplegà una R. O. ab 24.982 pts. per a començar el varadero.

En efecte, es començaren a fabricar els blòcs per al varadero en la platja del Santíssim. Y aquells blòcs allí están esperant—quant es publica este volum—a que sòne l'hòra de que la òbra siga completada.

Com el mar s'havía retirat deixant una gran faixa de terreno des de 'l mòll a S. Tèlm, l'Ajuntament acordà en 9 d'Agost demanar permís al Govern per a convertir en passeig marítim el tràs des de 'l mòll fins a la estàtua de Còsta i Borràs.

Cab al final de l'estiu es desenvolupà ab gran intensitat la malaltia pestífera dita per la Ciència «la grip», i pel pòble humorísticament «la cucarata». Es van pendre tots els mitjos higiènicos que es van considerar necessaris; empleats del municipi arruixaven totes les nits ab una solució de sidol les aceres, alternant els carrers; el Retor fea desinfectar la I. Arciprestal a diari; l'Ajuntament acordà que 'ls dies de Tots-Sants i Animes no es puguera fer la visita popular de costum al Cementèri; i les escolles no s'obriren fins el dia 7 de novembre en que ja es donà per passada la gravetat.

Acaba l'any 1918 afirmant Vinaròs la seua valenciania, acordant l'Ajuntament, en desembre, enviar una representació a València per a pendre part en una projectada Assemblea de municipis «pro autonomia».

La marina seguí donant a la mar naus de gran calat.

El valor de la peixca fon com a mínimum, en joriol, de 38.073'85 pts., i máximum, en octubre, de 128.819'25 pts. El total de l'any passà de cent vuitanta mil duros.

CAPITOL XXV. - (1919-1923)

Cèdules de societats. Catastre. Passeig del mar. Pa municipal. Pau europea. Homenatge al Mestre Segura. Semana pedagògica. Supresió dels consums. La caixa d'estalvis postal. Moren Puig Ròda i el Mestre Antolí. Prèmis de la Creu Roja. Acaben els «boy-scouts». Els vinarocencs de Barcelona. Ajuntament. Protestes populars per les subsistències. Gravàmens. El fumadors a règimen. Vaga de mariners. Reparació del tauródromo. Neu. Mòr Béjar. Quartel de la G. C. Incèndis. Mòr el Mestre Selma. Lot. 3 millóns. Banc de Tortosa. Guerra del Rif. Feminisme magistral. El Servòl desbordat. Mòr el Mestre Pedra. Alcantarillat. Cabalgata dels Reis Magos. Camí del Cementèri. Cau un aerò. Memòria de reformes del pòrt. Camí a Rossell. Ajuntament de R. O. Cau un hidro. Pòsit marítim. Adoquinat «de l'arròs». Edifici nou per a la Zona. La Dictadura. Ultims Diputats en la monarquia.

LA, en 1919, l'encariment de la vida era un fenomen general produït per les conseqüències de la guerra europea. I contribuïen al molestar també els «catastròfics» mitjos que l'Estat anava posant en pràctica per a augmentar els ingressos fiscals.

Respecte a tals ingressos, en eixe any se inventà la cédula per a societats considerades com a persones jurídiques, i en tal concepte s'obligà a dit pago a l'Ateneo, Centre Republicà, Circol catòlic, Club taurí, Cassadors, Protectora del treball, Cooperativa «Sant Tèlm» dels mariners, Cooperativa «La econòmica», Grèmi de barbers, El Progrés, Joventut Republicana,

Unió de barbers, Lliga de higiene, Unió de armadors de peixca, Taurina del Servòl, La Confiança, i societats de jornalers paletes, panaders, xocolaters i calafats.

En el mes de mars va acabar la tasca, popularment motejada de «catàstrofe», la comissió oficial del Catastre o comprobadora del Registre Fiscal de Urbana. Resultat de tals treballs manats pel Govern, els edificis de Vinaròs passaven a pagar unes 18.000 pts. mes, a l'any, de lo que fins allí contribuïen.

El terreno guanyat al mar,—del que se'n parla al capítol anterior,—es demanà al Ministre de Foment que 'l declarara de utilitat pública a fi de convertir-lo en passeig públic; petició que s'aprobà en la sessió municipal del 14 de mars.

Com alguns particulars havien sol·licitat eixos terrenos marítics, la Superioritat envià un enginyer de Obres Públiques per a fer un reconeixement; i en sessió del 4 d'abril reafirmà l'Ajuntament el seu major dret.

S'aprobà també en esta sessió un dèficit de 95'56 pts. que tingué l'Ajuntament per haver elaborat uns dies el pa per administració municipal, tractant de provar si es podria beneficiar al poble. El bon intent fracassà.

Les vibracions d'alegria mundial per la Pau Europea es van deixar sentir en Vinaròs, acordant l'Ajuntament en 4 de joriol felicitar a la nació francesa per mig de son consulat. S'acordà aiximateix donar el nom de «carrer dels Aliats» al del Pònt, i «plassa de Bèlgica» a la de S. Tèlm; en eixe acòrd hi hagué empat que va desfer l'alcalde: votaren a favor els srs. Serres, Fora, Segura, Roca i Sorolla, i en contra els srs. Ferrer, Guimerà, Puchal, Verdera i Herrera, els quals sostenien la sana tésis democràtica de que per als canvis de noms dels carrers s'oïra el paréixer dels veïns respectius.

Havia mort el dia 13 de maig, en Castelló, el popular Mestre «Roget» D. Antòni Segura Queral, qui per espai de 40 anys havia dirigit en nostra ciutat una de les escoles oficials, i els seus deixebles i admiradors es proposaren honrar la seua me-

mòria. L' Ajuntament s' adherí en la sessió del 4 de joriol, i obrí una subscripció popular. El 29 d' agost es celebrá en la Parròquia solemne funeral ab extraordinaria concurrència. I a l' any següent (1920), per les Fires de S. Joan, se li dedicá una artífstica làpida—òbra del marmoliste D. Paulí Caballero—que fon colocada en la fatxada de la escòla que 'l Mestre Segura dirigí en l' ex-convent de S. Tèlm. (1) En l' acte del descobriment de la làpida parlaren en lloança del gran Mestre, l' alcalde accidental sr. Fòra i el concejal sr. Guimerá (D. Severí). En acabant es celebrá un acte necrològic en el Teatre Ateneo, prenent part eloqüenment el Mestre D. Josep Sanchiz i l' Inspector D. Josep Senent; el fill de l' homenatgeat i també Mestre D. Juli, en nòm pròpi i dels seus germans D. Pío (metge) i D.ª Marfa, allí presents, doná les gracies ple d' emoció.

Bon final de vacances escolars van ésser les de l' estiu de 1919, per haver organitzat els Mestres ab les Autoritats provincials d' ensenyança, una «Semana Pedagògica», la qual es celebrá els dies 11, 12, 13 i 14 de setembre. L' acte inaugural tingué llòc en el Saló de sessions de l' Ajuntament, donant-li gran relleu la presidència de l' Arquebisbe Dr. Meseguer i Còsta, ab la Junta local de 1.ª ensenyança, Junta de l' Associació provincial de Mestres i Diputat sr. Castelló i Tàrrrega.

En les escòles es celebraren sessions pedagògiques dirigides pels respectius Mestres D. Germán Carbó, D. Josep Vilaplana i D. Josep Sanchiz; aixís com també donaren conferències l' Inspector sr. Senent, les Mestresses D.ª Josefa Amigo i D.ª Amparo Brandez, el catedràtic de Barcelona senyor Vidal i Nadal, l' advocat de Castelló D. Josep Castelló Soler, el Mestre de Cervera sr. Martínez i l' Arcipreste Dr. Bono.

Fon tancada la «setmana» ab un mitin cultural en el Teatre Ateneo, prenent part el prestigiós advocat de Castelló D. Fernando Gasset Lacasaña.

(1) La làpida al Mestre Segura fon traslladada l' any 1929 al Grup Escolar «S. Sebastia» per haver-se construït el Mercat sobre l' ex-convent, com se dirá en son lloc.

En la sessió municipal del 2 d' octubre s' acordá la supressió dels Consums.

Des de 'l monument a Còsta i Borrás—inaugurat l' any anterior—fins al mòll, s' anava terraplenant una ampla faixa de la platja, que constituint ja un bon passeig acordá l' Ajuntament denominar-lo «Avinguda de Colón»; còsa que es doná per efectuada en la sessió del 17 d' octubre sense cap solemnitat.

L' esperit vinarocenc de previsió econòmica, del que 'n altres capítols mos havem ocupat, quedá ben de relleu en eixe any a causa d' un estat que doná a llum l' Administrador de Corrèus D. A. Lleó Ferrer, segóns el qual la Caixa d' estalvis postal—recenentment fundada—ocupá en Vinaròs el primer llòc de la provincia l' any 1916, primer de funcionament, ab un promedi del 13 per cada 100 habitants; Segorb ocupá el segón llòc ab un dèu i mig per cent; i Castelló no arribá al quatre. Els anys següents seguí ascendint l' estalvi vinarocenc en dita Caixa, aplegant en 1919, totalisant des de la inauguració, a 213.751 pessetes.

Dos persones notables pagaren son tribut a la mòrt abans d' acabar eixe any: En novembre, Gabriel Puig Roda, gran pintor aquarelliste; nòstre patrici Ràfels García alcançá de la Diputació provincial que pensionara a Puig Ròda en sa joventut, i aixina fon oficialment pensionat en Valencia, Madrid i Roma; era natural de Tírig, i des de l' any 1903 havía fet de Vinaròs sa segona pàtria.

En desembre morí el Mestre de primera ensenyança D. Llatser Antolí, casi nonagenari, qui havía il·lustrat a varies generacions vinarocenques. Per suscripció entre els deixebles i admiradors, que proposá i obrí la revista «San Sebastián», se li celebraren en la I. Arciprestal solemnes exequies, i se li dedicá una arística lápida per a cobrir dignament la seua sepultura.

La festa patronal de la Puríssima celebrada eixe any—com de costum—per la Creu Ròja, tingué la bella nota de condecorar ab premis concedits per l' Assemblée Suprema a varis dels

seus components: «Menció honorífica» al camiller Batiste Vens, i medalles de bronze de 3.ª classe, al mateix i als seus companys Vicent Albella, Raimón Gasulla i Salvador Albella. Era President el metge D. Sebastià Roca.

Els anys de 1919 registren també la desaparició en nostra ciutat dels Exploradors o «boy-scouts»; quedà un remanent de 20 pessetes que foren entregades al Roper per als pobres.

Els vinarocencs de Barcelona, com havia desaparegut la societat de compatricis que allà havien fundat anys arrere, anyoradiços tornaren a crear en la Ciutat Comtal un «Centro cultural vinarocenc» que ha alcançat vida fins als nostres dies. Fon eixa fundació el dia 13 de mars de 1920, formant la primera Junta Directiva: President, D. Gerardo Delmás; Vis, D. Agustí Bas i D. Felip Martínez; Secretari, D. M. Escardo; Vis, D. Joan Giner; Tesorer, D. Antoni Esparducer; Contador, D. Bte. Domenech; Vocals, D. Silvàri Forner, D. Josep García D. Eduard Ferras i D. Juli Salom. Es nomenaren també Juntes per a les seccions de Divertiments, Beneficència i Instrucció, de la que formaren part D.ª Irene Calbé, D. Josep Mañias Bonví i D. Josep Forner Chaler, entre altres.

El Dijòus Sant de 1920, dia 1 d' abril, prengué posseció el nou Ajuntament d' elecció popular, formant-lo: Alcalde, D. Vicent Landete; primer tinent, D. Facundo Fòra; segón, D. Felip Miralles Caballer; tercer, D. Bte. Tosca Gombau; Interventor, D. Joan Talavera; Síndic, D. Eduard Torres; Concejals, D. Felip Ferrer, D. Juliá Sanz, D. Carlos Pedra Borrás, D. Bte. Herrera, D. Agustí Sorolla, D. Joan Verdera, D. Severí Guimerá, D. Higini Roca, D. Bte. Sabater, D. Josep M. Segura i D. Sebastià Rabasa.

L' encariment de les subsistències aplegà en este any a tal grau, que 'l pòble exasperat exteriorisà la seua protesta. El dia 10 de maig hi hagué una imponent manifestació popular reclamant l' abaratament, sobretot del pa que anava a pesseta el kilo.

Allavóns la Junta de Subsistències acordà enviar al Go-

H I S T O R I A D E V I N A R O S

vernador unã comissió demanant-li farina barata. El dia 11 dimitií l'alcaldia el sr. Landete per motius de salut. El 12 seguiren les profestes populars. I el 13 es pagaven en Castelló per a Vinaròs 100 sacs de farina intervinguda pel Govern, conseguint facilitar el pa a 0'90 pessetes kilo per uns dies...

L'alcaldia passà a ocupar-la D. Agustí Sorolla.

La sessió municipal del 9 de juny acordà els gravàmens com a substitutius de l'impòst de consums, conforme an este detall: «Llum», gravar ab un 30 per 100, el 17 que cobrava l'Estat; «Gossos», abonar els amos cinq pessetes a l'any per cada un; «Carruatges», els autos 60 pts., motos 12 pts., ab siderar 18 pts., bicicletes 5 pts., cotxes de dos cavalleries 20 pts., de una 15 pts., tartanes 12 pts., carros de varies cavalleries 15 pts., de llaurança 10 pts., carrets 5 pts., camions 100 pts. «Carn», en fresc 0'154 pts. per kilo, salada i tocino fresc 0'198 pts., tocino salat 1'886 pts., grasses 0'10 pessetes.

En este any D. Eduard Torres comprá la plassa de bòus que estava ja molt deteriorada, i la posá en bones condicions que 'ls aficionats aplaudiren per les Fires de Sant Joan.

Un fenòmen d'eixa època, general en tota Espanya, mos tòca registrar: la escassèç de tabac que obligava als fumadors a formar llargues files davant dels estancs per a poder adquirir-ne un pòc... quan n'hi havia... i a pesar de la qualitat que no podia ser mes infame. A fi d'ordenar la venta, en el mes de joriol l'alcaldia obligá a pendre carnets d'identitat en la Casa Capitular, podent ab ells comprar tabac per a dos dies. I com ni aixina es podia posar orde, es passá la venta del tabac a la Casa Capitular; còsa que a primers d'agost prohibí el Governador, tornant la venta als estancs.

En la sessió del dia 1 d'agost dimitií la vara el sr. Sorolla, declarant que tot anava massa malament, ab un dèficit municipal de 300.000 pts.; i el 10 de setembre quedá elegit alcalde accidental D. Facundo Fóra.

Per la matinada del dia anterior (9 setembre) un gran incendi en els astillers Sorolla va conmourre a tota la població; acudiren les bombes del Molí Carsí, de Boccara i de l' Ajuntament ab personal de la Creu Ròja, podent evitar que es propagara el foc a les cases veïnes.

A causa d' algunes dimissions, en la sessió municipal del 22 d' octubre foren elegits: primer tinent d' alcalde, D. Bte. Herrera; segón, D. Joan Verdera; tercer, D. Severí Guimerá; síndic, D. Carlos Pedra; interventor, D. Sebastiá Rabasa. L' alcalde sr. Fóra, en la sessió del 7 de novembre injectá un pòc d' optimisme declarant que era falsa la bancarròta del municipi, ans be assegurava que per a l' any vinent estaríen cubèrtes totes les atencions locals.

Acabá l' any 1920 ab una vaga de mariners que durá 70 dies, des de novembre fins al giner, acceptant els armadors les bases presentades per aquells. En la peixca es conegué el conflicte molt seriament, com ho probá el fet de que en tot el mes de desembre només es facturaren per tren 15 tonnellades de peix, quantitat que solía correspondre tan sóls a tres dies.

El dia 10 desembre caigué una gran nevada; fenomen que per lo rar en Vinaròs l' hem fet constar les vegades clares que ha ocorregut.

L' ultim dia de l' any arribá el cadáver de l' afamat pintor pasteliste D. Pau A. de Béjar Novella, qui havia mòrt en Londres el dia 12 de desembre. essent traslladat a nòstra ciutat d' aon era la seua viuda D.ª María Calbé Segura. Per la tarde es celebrá l' entèrro, des de casa D. Joaquim Sanjuán, resultant un gran homenatge de Vinaròs a l' eminent artiste qui havia traslladat als llensos les belleses naturals vinarocenques.

Una de les dificultats per les que havia passat el Municipi era la falta de llòc desent i pròpi per a quartel de la Guardia Civil, la qual en diferents circumstancies estigué a punt d' anarse'n per tal causa. Es solucioná per mig d' una voluntariosa suscripció popular en la que es recolliren unes cinq mil pesse-

tes; ab quin producte es construí un quartel al Camí Carreró, tocant a la muralla. (1)

Altra vegada, el día 29 d' abril de 1921 per la nit, ocurrí un violent incèndi: fon a l' astiller que D. Damiá Frontera tenia en el barranc, platja de Sant Pere, quedant totalment destruit; les bombes trevallaren en la extinció del foc fins al mig día del 30.

El 18 de maig dixá d' existir el Mestre de pàrvuls D. Silvestre Selma qui havia educat a la infancia vinarocenca, per mes de 40 anys. La extraordinaria manifestació de dòl que se li feu, demostrá lo molt que se 'l volia.

El día 27 ocupá l' alcaldía per R. O. D. Severí Guimerá.

Tingué Vinaròs en eixe mes la sensacional alegría d' haver-li tocat el Primer Prèmi de la Loteria Nacional consistent en tres millóns de pessetes. La música va recórrer els carrers, es voltejaren les campanes, i el día 29 es cantá en la Iglesia Arciprestal solemne Te-Deum. El número de la sort fon el 6.464 que 'l tenia abonat l' Administrador al front de la qual estava D. Juli Chillida, advocat; el número estava molt repartit per tot el pòble en petites participacions de pesseta.

El Banc de Tortosa instalá en nòstra ciutat una Sucursal que s' inaugurá el día 3 de joriol, celebrant un esplèndit «baquet» al que convidá a les autoritats, prensa local, societats i elements de prestigi. Nota simpática fon una subscripció a favor dels pòbres, promoguda pel Diputat de Tortosa sr. Camós, donant el Banc 500 pts. i recaudant-se en total 1.375 pts. que foren repartides entre el Roper, Conferencies de S. Vicent de Paul, Assil i «Minjador dels pòbres».

Ademés, el Banc doná 20 llibretes de cinq duros d' estalvis a 20 xiquets i xiquetes pòbres.

(1) Contribuiren, ab 500 pts: Carsi i C.^a Saiz de Carlos; ab 400 pts., Fills de Querol, Bocrara et fils; 300 pts., D. Angel Giner; 250 pts., D. Josep Redó; 200 pts., D. Eduard Torres; 150 pts., D. Sebastiá Reverter i D. Damiá Frontera; 100 pts., Ajuntament, D. E. Ballester, D. A. Sendra, D. J. Asensi, D. J. M. Serres, D. V. Landete, D. J. Chillida, D. T. Juan, D. A. Ronchera, D. A. Bosch, D. F. Garrido, Ateneo, Café Colón, sr. Carbonell; 50 pts., Rvent. Arcipreste, D. M. Zapater, srs. Llusá-Masiá, L. E. d' Explossius, Viuda de J. E. Giner, Vda. de Bonet, Duellas y Castaños, srs. Adell i Barceló, D. Bie. Herrera, D. F. Adell Carol; 25 pts., Astillers Sorolla, Hispano S. del Maestrat, D. Ag. Piñana, D. Hig. Roca, D. R. de Salvador, D. J. Adell, D. Joaq. Aragonés; i altres per cantitats menors.

Altra vòlta es nomená alcalde de R. O. en el mes de joriol, essent ara D. Juliá Sanz qui començá presidint la sessió del día 8.

La guèrra d' Africa tornava a omplir de dòl a tota Espanya, ara mes que mai a causa del desastre d' Annual. En la defensa de Arruit havia mòrt un héroe vinarocenc, D. Antoni Cortina Roca Tinent d' Artillerfa.

Vinaròs, com sempre, s' associá al dolor general oferint l' Hospital per als ferits i obrint suscripcions per als soldats vinarocencs d' Africa; la Casa Abadía obrí una oficina gratuita d' enllás entre dits soldats i les seues families. I des de Vinaròs, un Comité de Mestres oficials format per D.ª Francisca Ferrer Flòs de la ciutat, D.ª Amparo Brandez de Benicarló, D. Joan J. Calatayud de Castelló i l' autor d' esta òbra, llançaren per tota Espanya la idea de que les escoles nacionals es constituïren en padrines dels soldats dels pòbles respectius; idea que fon practicada en moltes bandes i mereixqué la gratitut de l' Eixèrcit comunicada pel Ministre de la Guèrra en telegrama del 20 de setembre.

Dit Comité de Mestres, del que formava també part el de Benassal i exquisit poeta D. Carles Salvador, irradiá aiximateix des de Vinaròs una gran propaganda sobre «feminisme magistral» a favor de la Mestra i de la cultura femenina; obtingué el gran èxit d' haver-se rebut adhesions de casi totes les provincies d' Espanya.

El riu Servòl, al cap de dotze anys de fer bondat, torná a visitar els carrers de la població ixint-se'n de mare a les onze de la nit del 9 d' octubre; el desbordament fon major que 'ls passats, arribant a l' altura de 60 centímetres damunt l' acera del carrer del Pònt. A les dos hòres les aigües començaren a amainar. No hi hagueren desgracies; quedá destroçada la barana del pònt de la carretera, i foren moltes les pèrdues i desperfèctes en els camps, Molí Carsi i alguns magasems.

El penúltim día de l' any 1921, morí el concejal D. Carlos Pedra Borrás qui s' havia distingit com a Mestre particular en primera i segona enseyança, i darrerament en el Consis-

tòri defenent l' administració pública sense partidismes, lo que li havia conquistat l' aplausso popular. Fon catòlic integèrrim, com la mes fòrta característica de son fòrt caràcter.

L' Ajuntament veent ja en camí saludable a la hisenda municipal es decidí a mampendre algunes òbres necessaries a la ciutat, i en 14 de desembre anunciá les subastes per a l' alcan- tarillat i Mercat públics. Es celebraren dites subastes el 18 giner de 1922, quedant desèrta la del Mercat, i adjudicant-se l' alcan- tarillat a l' únic postor D. F. Vaquer per 15.700 pts. En el mateix mes es començaren les òbres pel carrer de Ràfels García i part del de S. Francés, i seguiren per la plassa del Salvador fins al campanar. I a tal punt quedá l' alcan- tarillat... esperant, com el varadero, que sòne l' hòra de que siga l' òbra portada a bon terme.

L' any 1922, a iniciativa del Rvent. Arcipreste coadjuvat per la òbra caritativa del Roper, es celebrá per primera ve- gada en Vinaròs la cabalgata dels Reis d' Orient. Fon un desfile dels simbòlics Magos en cavalleries seguits de gran número de autos, repartint-se joguets i ròba als infants pò- bres, als que portá sobretot ilusió i alegria, al mateix temps que constituí una simpatiquíssima festa nocturna per a la ciutat.

Digne de lloança també fon el pensament de D. Agustí Forner Cano d' embellir el camí del Cementèri, plantant a l' efècte bòn número de arbres i colocalant bancs de pedra per tot el trayècte, cosa que realisá en el mes de giner per pròpi impuls.

El día 1 d' abril es constituí l' Ajuntament baix la presiden- cia de D. Felip Ferrer nomenat alcaide de R. O. Foren elegits, primer tinent D. Amadeo Sorolla; segón, D. Felip Miralles Ca- baller; tercer, D. Bte. Tosca Gombau; síndic, D. Pere Barceló; interventor, D. Juliá Sanz; ab els demés concejals, D. Hi- gini Roca, D. Eduard Torres, D. Agustí Sorolla, D. Batiste Sabater, D. Vicent Landete, D. Joan Talavera, D. Ramón Adell, D. Manuel Bover, D. Salvador Agramunt i D. Josep Rabasa.

Per averia aterrisá en la platja de S. Agustí dins de la mar, a la una de la tarde del día 8 de juny, l'avió correu de Toulouse-Casablanca que portava dos passatgers. L'avió doná la vòlta de campana i el pilot baix l'aigua, cap per avall, corregué imminent perill d'ofegar-se, del que 'l salvá D. Abelard Forés qui es tirá a socórrer als náufrecs. El vinarocenc sr. Forés fon premiat pel Govern de França ab un Diploma i Medalla de plata.

Demanat per R. O. que es redactara una Memòria estudiant les reformes a fer en nostre pòrt, ho complimentá l'inginyer D. Lluís Oliveros, calculant les dites reformes en cinq millóns de pessetes. Fetes les gestions del cas, per R. O. de 14 novembre s'aprobá la Memòria, conseguint l'inginyer D. Federic Membrillera que encara s'afegiren algunes millores, ordenant-se la redacció dels projectes necessaris.

En el mateix mes, el Diputat a Corts sr. Saiz de Carlos comunicá la orde de Obres Públiques per a la construcció immediata del camí veinal a Rossell.

A l'acabar l'any 1922, l'Ajuntament es constituí governativament per haver-se anulat les eleccions populars. Foren, alcalde D. Felip Ferrer, primer tinent D. Bte. Herrera, segón D. Domingo Caballer, tercer D. Cristòfol Llatse, síndic D. Joan Verdera, interventor D. Facundo Fòra.

Com les possibilitats del municipi anaven millorant a causa dels impostos substitutius dels consums, fins al punt de que totes les atencions locals estaven cobertes, de conformitat ab les forces vives ab les que es celebrá una optimista reunió, s'acordá en 9 de mars de 1923 construir tres grups escolars, demanant l'ajuda de l'Estat; l'Ajuntament consignaria des de l'any vinent 10.000 pts. en pressupòst cada any fins a completar lo necessari. Vinaròs ja respirava... Tot pareixia anar vent en popa...

Fins per a arreglar la carretera general dins de la població, s'acabaven de concedir per l'Estat 20.000 pts.

El día 28 de maig amarà forçosament en nostre pòrt un

hidro de la Escola Aeronàutica de Barcelona, veent-se en gran perill els dos tripulants, que foren auxiliats heròicament per Agustí Faro, Manuel Febrer i Josep Miralles, els quals, vestits i tot, es tiraren a la mar. La Societat E. de Salvament de Nau-frecs premià al sr. Faro ab Medalla de plata i 60 pts.; al sr. Febrer, ab Medalla de bronze i 30 pts.; i Vot de gracies al sr. Miralles.

Des de l' any 1914 estava al front de l' Ajuntantia de Marina el Capitá de corbeta D. Joan Feliu, qui ha vingut distingint-se trevallant pel millorament cultural i material dels mariners. A tal efecte fundá Pòsits en Benicarló, Penyíscola, Vinaròs i Torreblanca—en eixe orde correlatiu—. El de nòstra ciutat quedá constituït el día 10 juny de 1923, ab la següent Junta: President, Vicent Obiol; Vis, Jaume Simó Guzman; Tesorer, Josep M. Simó Nos; Contador, Pere Meseguer; Secretari, Francés Caudet; Vis, Sebastiá Aragonés; Vocals, Batiste Meseguer, Batiste Libori, Batiste Tomás, Miquèl Ayza i Batiste Escardó.

Seguint el camí d' optimisme mamprés, l' Ajuntament acordá en 15 de juny, construir també un Mercat públic en mig de la plassa de S. Agustí.

Per la festa de S. Jaume se inaugura l' adoquinat del carrer de Rafèls García, essent el primer carrer afavorit ab tal millora per ser camí de l' estació al pòrt. Els antecedents d' eixe adoquinat dit «de l' arròs» son: L' any 1920 el pòrt de Vinaròs fon l' únic de la provincia autorisat per a embarcar arròs, conseguint ademés el Molí Carsí que per aquí s' embarcava l' arròs de la Ràpita perteneixent a la veïna provincia de Tarragona. Eixa autorisació era per a la Diputació castellanenca una sanejana font d' ingresos, pos cobrava cinc pesetes per cada 100 Kgs. Per tal motiu es gestioná que del benefici de la Diputació se 'n destinara una part a Vinaròs. L' any 1921 es conseguiren 20.000 pts.; pero, fon necessaria una R. O. per a que la Diputació no les destinara, com volfa, per a cobrar-se dels atrasos del contingent. Aixina fon com, a la fi, del «benefici de l' arròs» es pugué adoquinar eixe carrer en 1923.

L'última millora de lo que s'havia de dir «antic règimen» fon la inauguració d'un edifici pròpi per a la Zona Militar, evitant que—com s'havia amenaçat—es traslladara de població, per les males condicions en que abans estava instal·lada en edificis al·logats. Importà el cost total de la nova construcció, 15.297 pessetes. La inauguració es celebrà el dia 9 d'agost, i l'autoritat militar obsequià a la civil ab un «lunch».

Al cap de pòcs dies, el 13 de setembre, tenia llòc la instauració de la Dictadura en Espanya; i l'alcalde actual, l'anterior, el primer tinent i el secretari municipal tornaren a entrar en la Zona, però ja no com a convidats sino com acusats...

La Monarquia borbònica començava la seua última fassa que l'acabaria de portar a la ruïna.

Els últims representants populars en la Monarquia per nostre Distrit foren:

En les primeres eleccions del segle per a Diputats a Corts celebrades en 19 maig de 1901 quedà elegit el Marqués de Benicarló D. Joan Pérez Sanmillán. Es feu célebre eixa elecció perque hi hagué una mòrt en un albalot que es produí en la plassa de S. Antòni aon fon trencada la urna del colege electoral del Teatre.

Durant la primera década, Sanmillán obtingué l'acta dos vòltes, una Trénor (de Valencia), i altra en 1909 O'Connor (de Benicarló). Des de 1910 per avant fon Diputat a Corts sense interrupció el madrileny D. Ramón Saiz de Carlos.

Diputats provincials per Vinaròs-S. Mateu: 1913 al 1916, D. Domingo Esteller Vallés (de S. Jòrdi), D. Joan Aragonés (de S. Mateu), D. Norberto Ferrer (de Castelló), D. Manuel Febrer Cherta (de Benicarló); 1916 al 1921, D. Domingo Esteller, D. Joan Aragonés, D. Manuel Febrer i D. Josep Castelló i Tàrrrega (Director propietari de «Heraldo de Castellón»); 1921 al 1923, els srs. Castelló i Tàrrrega, Masip (de Benicarló), D. Aleix Querol i D. Joan Avenent, la ideologia dels qual era, lliberal el primer, republicà el segon, i conservadors els dos últims.

CAPITOL XXVI. - (1919-1925)

Diví Jesús de Praga. Entronisació del S. Còr de Jesús. Jubilèu episcopal. Mòr el Canonge Borrás. La Sda. Família. Missió notable. Colege de la Consolació. Altar de Sta. Filomena. Sagrari monumental i Copó. Mòr l' Arquebisbe Meseguer i Còsta. Llènsos de la Capella. Cinquantenar de les «Sierves». S' assòla Sta. Magdalena. Papals. Altar nòu i Escòla dominical en la Consolació. Enrajolat. Bandera de l' Adoració Nocturna. Tercer òrgue. Chòr nòu. Jubilèu de l' Assil. Altars parroquials. Capella Baptismal. La Patrona de S. Mateu. Jesuset de Nadal. Bisbe Auxiliar. Mòr el Bisbe Rocamora. Per una iglesia nova de Sta. Magdalena.

E inaugurarà el dia 26 mars de 1919 en la I. Arciprestal, l' altar dedicat al Diví Jesús de Praga donació del matrimoni D. Cristòfol Miravet i D.ª Agustina Redó, celebrant-se una lluida festa. Els donants mantenen sempre encesa una llantia en dit altar, i tots els anys fan celebrar la festa ab tota solemnitat.

El dumenge dia 22 de juny, en la Missa de dotze ab Exposició tingué llòc la conmovedora consagració de la infància vinarocença al S. Còr de Jesús, llegint el xiquet Rafèl Aragonés en nòm de tots la renovació de les promeses del Baptisme. Per la tarde s' entronisà el Còr de Jesús en la Parròquia, predicant el famós jesuïta fundador de la lleproseria de Fontilles, P. Carles Ferrís; i seguidament, acte oficial de consagració de les

H I S T O R I A D E V I N A R O S

famílies vinarocenes, acabant ab una magna provessó eucarística per la ciutat que vestía les gales de les grans solemnitats.

Finalment, els sacerdots es distribuiren per tota la població entronisant el Sagrat Còr de Jesús en gran número de cases particulars. Aixina Vinaròs feu honor a la seua esplèndida tradició religiosa, al mateix temps s'adhería a la consagració nacional feta en Madrid en el mes de maig anterior.

Com a bona filial, la Parròquia vinarocenca celebrá en 26 d'agost els 25 anys de la consagració episcopal del Bisbe diocesà Dr. Rocamora, ab Comunió General i Te-Deum. El bon Bisbe correspongué enviant almoines de 150 pts. a l'Assil, 100 pts. al «Minjador dels pòbres» i 50 pts. a cada una de les Conferències de S. Vicent de Paul. La Parròquia li ofrená al Bisbe un atril de plata.

El día 16 de setembre morí en Tortosa l'illustre vinarocenc Canonge Degá d'aquella Catedral Dr. Francès Borrás. No fea mes que cinq mesos que havia obtingut aquell alt càrrec, al qual aplegá desde la Canongía que eixercía en Granada. Moría en plena joventut, i Vinaròs li feu gran dòl. L'Ajuntament va fer constar en acta son sentiment, i assistí en incorporació als funerals que es celebraren el día 27 en la I. Arciprestal ab tota pompa.

Començá l'any 1920 celebrant-se per primera vegada en Vinaròs la festa de la Pía Associació Universal de les famílies cristianes consagrades a la Sagrada Família, per a quin efecte l'Arcipreste havia desenvololat previamente la devoció de la Visita Domiciliaria, formant grups de 30 famílies. Els dies 8, 9 i 10 de giner es prepará la festa ab solemne Trídúo, en el que predicá el Dr. D. Isidro Gomá, Canonge de Tarragona (mes avant Bisbe de Tarazona). El día 11 fon la festa principal, ab Comunió General, Missa solemne, i per la tarde lluidíssima funció. L'altar major de l'Arciprestal estava bellament adornat ab les capelletes de la Visita Domiciliaria. En anys següents, com els chòrs de la Visita augmentaren en número considerable, les capelletes domiciliares han anat

colocant-se pels demés altars parroquials el dia de la festa. (1)

La Quaresma d' eixe any dixá recòrt per la Missió que celebraren el famós P. Ferrís i el Dr. D. Antòni Justo, del Corpus Christi o Patriarca de Valencia. Durá la Missió des de 'l 21 al 29 de febrer. El fundador del sanatori de Fontilles predicava els doctrinals del matí i de la nit; el Dr. Justo era l' encarregat de predicar als xiquets i a la joventut pel matí, i a tots també per la nit. En l' altar major estava el Sant Crist de tamany natural de la época de la primitiva Iglesia Parroquial. La concurrència fon enorme. Les comunions fòren tan extraordinaries, que l' últim dia es calcularen en unes dos mil.

A principis d' any, la casa que ocupava el Circol Catòlic entre 'l carrer del Socós i plassa de S. Antòni, passá a propietat de les Mònjes de la Consolació. El Circol es traslladá a l' edifici de l' antic «Palau» del carrer Socós. I les Mònjes instalaren en sa propietat un hermós Colège que fon inaugurat el dia 8 d' abril, traslladant el Santíssim Sacrament des de 'l Sagrari de l' Arciprestal a l' Oratori, ab lluidíssima provessó que presidí la Rma. M. General de l' Institut de la Consolació. Des d' allavóns que 'l Colège ve funcionant fins als nostres dies ab èxit creixent.

Les grans reformes que s' havíen portat a cap en l' Arciprestal exigíen també la renovació de l' altar de Sta. Filomena per a ocupar dignament el llòc que se li havia respectat. Les «filomenes» obriren suscripció, i en la festa celebrada el 26 de setembre d' eixe any (1920), estrenaren un altar primorós, d' estil gòtic, construït per l' artista de Tortosa D. Vicent Benet. Es cantá Missa a tota orquesta i predicá el Canonge Penitencier de Tortosa D. Joan Bte. Martínez. Celebrada la lluida provessó de la tarde, se inaugurá l' altar. Formaven la Junta: Presidenta, srta. Manuela Gausachs, i srtes. Consòl Roso, Carme Miralles, Emilia Santapau, Josefa Llatse, Amparo Sendra, En-

(1) En 1931 es constituí una Junta de l' Associació, formant-la: Presidenta, D.ª Teodora Fernández; Vis, srta. Dolores Gasó; Secretaria, srta. Concha Boix; Tesorera, srta. Teresa Vidal.

carnació Juan, Estela Adell, i Nativitat Caballer. El Director, mossén A. Darder.

El 14 de novembre quedà com una data memorable en els anals de l' Arciprestal de Vinaròs: Fon la inauguració del Sagrari monumental.

Havia dit l' Arcipreste als seus feligresos: «la Casa del Senyor l' hem restaurada ricament; es precis ara oferir-li al Senyor un trono digne en lo possible». I les families vinaroquenques contestaren ofrenant objectes de plata, joies, dobles i onces d' or. L' artiste de Valencia sr. Vilaplana, a la vista del públic, fundí les monedes, en la sacristia arciprestal; i en acabant, en els seus tallers de Valencia construí la gran jòia del Sagrari, d' estil plateresc, tot recobert d' òr, ab els següents relleus: enfront, entre nuvols, les Taules de la Llei i la serp en la creu de Moisès; al remat, el Sant Graal ab la Hòstia; al peu, l' anagrama de Jesús; als costats, els escuts del Bisbe de la Diòcessi i de l' Arquebisbe de Granada Dr. Meseguer i Còsta.

Per a la inauguració del Sagrari es celebrà solemne Triduo els dies 11, 12 i 13 de novembre. El dia 14, de matí, tarde i nit, esplèndides funcions, acabant ab provessó claustral per a colocar el Santíssim en el nou Sagrari. Tots el dies predicà el Dr. D. Antòni Justo. Es repartiren almoines extraordinaries als pòbres, i es serviren dinars abundants en el «Minjador» i l' Assil dels vellets.

De l' òr i alhajes que sobraren, es va construir mes avant un Copó, òbra de l' orfebre de Valencia sr. Orrico, constituint un altra jòia de la que s' envanix l' Arciprestal vinarorenca.

Acabà l' any 1920 ab una noticia que va commoure profundament a tot Vinaròs: el dia 9 de desembre havia passat a la eternitat el venerable Arquebisbe de Granada Dr. Meseguer i Còsta, en la seua Arxidiòcessi. L' Ajuntament s' associà al dol general, i com a Granada havia anat l' Arcipreste Dr. Bono avisat de la inminencia del fatal desenllaç, se li telegrafia que representara oficialment a Vinaròs en les exèquies; la sessió

municipal tinguda només per ad este objecte el día 10, s'alçá en senyal de dòl. Les campanes de la Arciprestat van doblar funeralment, i la bandera de la Capitular es posá a mija asta durant tres dies.

Per coincidència ben notable, la última demostració de carinyo de Vinaròs al bon Arquebisbe en vida, quedava indeblement escrita en el llòc mes monumental que ell mateix puguera desitjar: en el Sagrari, ab son escut arquebisbal.

Durant l' any 1921, en la Capella Arciprestal de la Comunió foren colocats grans llensos eucarístics pintats apòsta per D. Hilarión Claramunt, representant «L' últim Sopar», «Les bodes de Canaá», «La samaritana» i «Marta i Maria».

Les Mònjes enfermeres «Sierves de Jesús» celebraren els dies 23, 24 i 25, el Cinquantenar de la fundació de son Institut, ab funcions religioses solemníssimes; estrenaren un armonium adquirit d' almoines.

En la segona semana de setembre, un gran temporal de plujes causá molts perjuíns en el terme aon quedaren gitats tots els panissals, i en la ciutat que sofrí una perillosa inundació. La vía férrea quedá interceptada en el pont de Benicarló, tenint que trasbordar en nostra estació a la veina per mig de carruatges durant alguns dies.

I l' antiga iglesia marítima de Sta. Magdalena, a causa del temporal s' assolá. Per la festa de la Santa s' havia celebrat Missa Major predicant l' Arcipreste; i es nomenaren majors als srs. Jaume Simó, Joaquim Chaler, Joan Marí, Sebastiá Maspòns, Manuel Fenollosa i Vda. de Sebastiá Arnau, els quals, ab el barri marítim, s' havien proposat restaurar la històrica iglesia ja amenaçada de ruína. Com ara acabava de desaparéixer, l' Arcipreste va promoure la idea de construir una iglesia nòva a Sta. Magdalena; còsa que 'l barri marítim i tota la ciutat acceptaren ab entussiasme, obrint una suscripció popular de la que donem cónter al final del capítol.

Entre el primer i el segón mes de 1922 ocorregué la mòrt del Papa Benedicte XV, i la elecció del Papa actual Pio XI (Cardenal Aquiles Ratti), quins aconteiximents celebrá Vi-

naròs en la Iglesia Arciprestal ab un solemne funeral el 22 de giner, i Te-Deum el 12 de febrer, als que assistiren totes les Autoritats.

En 21 d'abril d'eixe any, el Colège de les Mònjes de la Consolació estrená ab gran festa un artístic altar per a l'Oratori, construït per l'artista de Barcelona sr. Folia. En 26 de novembre se inaugurarà en tan important Colège la Escola Dominical per a la joventut femenina, constituint la Junta, D.ª Catalina de Feliu (Presidenta), D.ª Gloria de Esteller, D.ª Dolors Roca i D.ª Agustina Caudet, ab les instructores, srts. Carme Torres, Julia Chillida, María Lluisa Mora, Matilde Adell, Conchita Costas, Conchita Mira, i Guadalupe Roca, baix la direcció de les Mònjes.

Abans d'acabar l'any, el presbitèri de la Iglesia Arciprestal fon embellit ab un magnífic enrajolat de pórtland, construït exprofés en la fàbrica del donador sr. Farnós, de la ciutat.

En començar l'any 1923 passá a dirigir l'Adoració Nocturna el Beneficiat Rvent. D. Josep Muedra, presidint el veterà D. Sebastiá Fontanet. S'acordá dotar a l'Adoració d'una nòva Bandera, la qual fon bordada en òr i sedes per les Mònjes de la Consolació que feren una òbra de art. La benedicció de la Bandera fon a l'any següent, en el mes de mars (1924) ab gran solemnitat. Es prepará ab una semana d'Eixercicis Espirituals, dirigits pel P. Pere Voltas, Religiós del Còr de María. I en la nit del 29 al 30, a les deu, en començar la Veïlla, fon benéida la Bandera, essent padrí D. Abduli Balanzá. Assistiren ab les respectives banderes, comissions dels Adoradors de Castelló, Alcalá, Benicarló, Càlig i Ulldecona. Acabá a la matinada ab lluidíssima Missa de Comunió General que celebrá el Rvent. Arcipreste.

La festa de S. Sebastiá tingué eixe any (1923) l'aconteiximent d'estrenar-se l'òrgue modèrn de l'Arciprestal ofrenat per l'exquissit organiste vinarocenc Rvent. D. Joan Bte. Juan Banasco. Fon benefè en la funció de Maitines de la vespra de S. Sebastiá, i a cada lliçó el mateix organiste toca òbres selèc-

tes dels mes afamats autors. Fon construït l'òrgue per D. Pere Palòp de Valencia; els tubos de metal—aprofitant el de l'orgue vell—es fundiren en la casa Estadella de Barcelona; les membranes del secret tubular eren de la casa Laukuff de Vutemberg (Alemanya); i les cànules, llengüetes i altres accessoris, de la casa Pinett, de París.

Cònsa de tres teclats, de cara a l'altar: dos manuals de 56 notes cada un, i el pedalié de 27 notes ab contrabaix de 16 pèus i pedals de combinació, palanca d'expressió i 15 registres. El número de tubos sonors es de 1.500; i tot va tancat en una caixa de ressonancia, ab quatre jòcs de persianes al fròntis per als efectes d'expressió.

Una altra novetat acompanyá al nou òrgue, i es que fon col·locat damunt del canzell, aon el Rvent. Arcipreste va fer construir un chòr apropiat i elegant. Aixina l'altar de S. Josep, aon havia estat l'òrgue vell, quedá lliure i readquirí la majestuositat de les demés capelles. En retirar l'òrgue vell, aparegueren en les parets els atributs pintats de l'antic Grèmi dels Fusters, lo que pròba que primitivament l'altar havia estat lliure com ara.

Des d'eixe any, en la capella de S. Josep s'instala ab gran elegancia el Monument de Semana Santa, el qual es venia fent baix del canzell obstruint la entrada principal. Ara, quedant lliures totes les pòrtes, les provessóns de Semana Santa passen sense cap dificultat i adquirixen grandiositat nova.

En el mateix mes de giner del 1923, les Germanetes dels vellets desamparats, commemoraren el Cinquantenar de la fundació de l'Institut en Barbastre (Valencia), i els Vinticinq anys de la inauguració de l'Assil vinarocenc. En eixos 25 anys, havien recollit en nostre Assil 209 vellets. Les funcións commemoratives fòren solemníssimes, els dies 25, 26 i 27; l'últim día, les dames del «Roper del Còr de Jesús per als pòbres» obsequiaren als assilats ab un dinar extraordinari, servint-los elles mateixes.

Cab a finals d'eixe any fòren renovats els dos altars laterals del presbitèri parroquial, l'un a despeses de D.ª Vic-

toria Pèris de Ballester col·locant-se el S. Còr de Jesús, i l'altre per la fàbrica del temple essent col·locada la Patrona de la ciutat.

També es procedí a restaurar la Capella Baptismal—com ja queda apuntat—inaugurant-se el Dissabte Sant del 1924 (día 19 d' abril) ab la benedicció de l' aigua. El mateix día foren batejats els primers neòfits: una xiqueta, Teresa Maria de la Misericòrdia Ribera Pascual, filla de Sebastiá i de Julia; i un xiquet, Josep Manuel Sebastiá Balaguer Bas, fill del Mestre D. Manuel i de D.ª Manuela.

A la semana següent, el día 30, de pas cab a S. Mateu, arribava la Patrona d' aquella població, la Mare de Deu dels Angels, portada per son Arcipreste mossén Belf i Delegat Governatiu sr. Suarez. La Imatge, de marmol, havia sigut benedida en Roma pel Papa Benedicte XV; d' allà fon traslladada a Tarragona, i ara passava cab a S. Mateu per a ésser instal·lada en aquella ermita que havent sigut totalment destruïda per un incendi, els sanmatevans la reconstruïren de nou en poc temps. La nova Imatge fon exposada en l' Abadía a l' admiració dels vinarocencs; al se 'n demà, l' Arcipreste mossén Bono celebrá Missa de Comunió, estant la M. de D. dels Angels a l' altar major. A les 11, col·locada en un auto engalanat de flors i ab les banderes espanyola i sanmatevana, baix la custòdia dels senyors primerament dits, fon despedida entusiasmàticament ab vòl de campanes.

Per Nadal d' este any (1924) s' estrená en l' Arciprestal el Jesuset en el bressol, de gran tamany, que tots els anys fa tanta festa col·locat en el Tabernacle de l' altar major.

Durant eixes festes, el día 27 fon consagrat en Valencia Bisbe Titular de Zarai Auxiliar de Tortosa el Dr. D. Fèlix Bilbao Ugarriza, a quina solemnitat assistí l' Arcipreste de Vinarós representant la Parròquia i l' Ajuntament segons acòrt municipal.

A punt se li havia donat Auxiliar al nonagenari Bisbe Rocamora, qui abans d' un mes, en giner de 1925 dixava d' existir, morint en Castelló aon ivernava. D' allí son cadá-

ver fon traslladat a Tortosa, i a la estació nòstra ixqueren l' Ajuntament i Clèro ab la Creu Parroquial per a resar-li un respòns.

Inmediatament el Papa nomená Administrador Apostòlic de la Diòcessi, al nòu Bisbe Titular de Zarai Dr. Bilbao.

Abans de tancar este capitol, tenim que apuntar algunes nòtes sobre la iglesia de Sta. Magdalena, assolada—com di-xem escrit—en setembre del 1921 per un temporal de plujes. A fi de reconstruir la històrica iglesia marítima, l' Arcipreste reuní, el día de Reis, de 1922, al veïnat de Sta. Magdale-na i del Santíssim, mostrant-se tots plenament decidits a la reconstrucció. I per a recaudar fondos al punt es van ofer-rir els reunits i es formaren chòrs de suscriptors que s' ex-tengueren per tota la ciutat, arreplegant almoines semanal-ment.

Tot l' any 1922 i el 1923, seguí ab entussiasme l' arreplega de fondos, reflexada semanalment en la revista «San Sebas-tián». Quan la cantitat permetia començar les òbres, l' Arci-preste encarregá els planos i demaná el permís de òbres a l' Ajuntament en 3 d' agost del 1923. Aquell Ajuntament, com cònsia en acta, es mostrá ben dispòst a concedir permís per a que s' alçara la nova iglesia marítima aon havia estat la vella. Però, en aixó, vingué la Dictadura, i...

Es reproduí la petició en 4 giner de 1924, sense resòldre's; s' acudí al Delegat Governatiu i a tota la escala d' autoritats governamentals, i manant tots, als Ajuntaments que resolgue-ren, no van resòldre mes que... demanar pròbes de la pro-pietat del llòc per a la Iglesia, com si les centuries de pro-pietat efectiva hagueren sigut un ensòmni. (1) No podent-se negar la propietat, es demaná el canvi de llòc; i contant ab totes les facilitats de l' Autoritat eclesiàstica, no tingueren cap pressa els Ajuntaments en proporcionar el llòc decoròs per al canvi.

En mig de tan extranya obstrucció, era natural que 'ls veïns, decepcionats, dixaren de donar almoines per a la iglesia

(1) Vide tomo I, cap. XIV (segle XVI).

nova de Sta. Magdalena, i la suscripció quedà extinguida en febrer de 1924, havent aplegat a la quantitat de 19.201'90 pessetes. (1) En altre capítol tornarem a parlar d'eixa qüestió.

(1) Al front dels chòrs de suscripció es distingiren ab el Rvent Arcipreste, D. Vicent Catalá, D. Josep Fornas, D. Manuel Llatser, senyores Concha Boix, Isabel Comes, Rosa Ferrer, Cinta Libori, Romualda Balaciart, Josefa Bas, Encarnació Juan, Teresa Miralles, Paça Marzá, Dolors Escardó, Agustina Serralta, Ester Bordes, Consuelo Giner, Filomena Pallicé, Josefina Navarro, Mercé Esparducer, Dolors Rius, Concha Santapau, Providencia Giner, Beatriz Espí, Angela García, Fidela Ribera, Lluisa Giménez, Rosa Llanusa, Isabel Lluch, Amparo Sendra, Inés Zapater, Teresa Rillo, Carmela Giner, Assumta Juan, Manuela Vinaja, Teresa Cuarch, Anita Zapater, Josefa Vidal, Josefina Nos, Francisca Guarch, Paula Roso, María Santapau, Teresa M. Serret, Paquita Calbé, Dionisia Ricart, Francisca Samper i Teresa Polo.

Hi hagueren donatius extraordinaris: de 500 pts., Rvent. Arcipreste, D. Bte. Miralles, D.ª Agustina Redó de Miravet i un anònim; de 250 pessetes, Carsí i C.^a i un anònim; de 100 pts., Bisbe Rocamora, Canonge Redó, D. Hilarión Claramunt, Viuda de Béjar, D. Josep M.ª Serres, D. Jesús Verdú, Rvent. Manuel Esteller, D. Josep M.ª Ribera, D. Agustí Bas; de 75 pts., anònim; de 60 pts., D. Joan Martí Miralles, advocat; de 50 pts., mossén A. Darder, mos. Joan Bte. Juan Zapater, mos. Manuel Calduch, D. A. T., D.ª Josefa Cortina, D.ª Modesta de Puértolas Pardo de la Costa, D. Joan Carsí, D. Primo Redó, D. Federic Bas; de 30 pessetes, D.ª Lluisa Ruiz, D.ª Francisca Ferrer; de 25 pts., mossén Sebastià Forner, mos. Bte. Pla, mos. Josep D. Ferrer, mos. Sebastià Verdera, D. Abduli Balanzá, D.ª Sebastiana Serret, D.ª Vicenta Boix viuda de Bono, Viuda de D. Manuel Usó (Vilarreal), D. Vicent Zaragoza, D. Calixte Cabo, la xiqueta Liduvineta Artola Saiz de Aja; de 20 pessetes, D.ª Magdalena Esteller, D. Sebastià Isarch, mos. Antoni Brau; de 15 pts., Carmencita i María Borrás Bono, D.ª Rogelia Esteller. I altres per quantitats menors.

CAPITOL XXVII (1923-26)

La Dictadura (1.ª època). Destitucions i nou Ajuntament. Presó i pessetes. Delegació governativa. F. C. Val de Zafán. Ve 'l Ministre de Foment. Canvi d' Ajuntament. Passa 'l Dictador. Els vinarocencs de Barcelona. «Carsi Industrial». Banc de Castelló. Inestabilitat municipal. La U. P. Pòu dels Dos Vilás. Crèu Ròja. Recluta d' alcaldes a Madrid. Projèrtes del pòrt aprobats. Assemblees. Liquidació d' un deute a la Hisenda. Pro canal de l' Ebre. Contra les suspensions del Governador. L' éxit del «Pou de S. Sebastiá dels Dos Vilás». Sindicat del Salvador. Neu. Raid de Franco. Mercat en dos places. Ciclista. Un desterrat catalaniste. Pensions i estalvis. Motors a les barques. Una plassa al Dictador. Aceres. Renovació de la U. P. Gran temporal. Socors. Moviment del pòrt.

bacs anava la Monarquia borbònica. El desgovern dels seus Ministres produí el colp d' Estat del General Primo de Rivera en 13 Setembre de 1923, que 'l pòble aplaudí en un principi perque creia havia de vore satisfetes les seus ànsies de justícia i bon govern. I se instaurá la Dictadura que havia de desilusionar al pòble i acabar ab la Monarquia que volia defendre.

En nòstra ciutat començá la Dictadura per un acte ben violent: El 1 d' Octubre, a les deu de la nit, es convocá de sorpresa als concejals i vocals associats, fent alçar del llit a la majoria que ja s' havien gitat. Als tres quarts per a la una de la matinda, el Tinent Coronel de la Zona obrí la sessió en la Casa Con-

sistorial i declará destituít a tot l' Ajuntament per orde del Directòri.

Seguidament es formá la nòva Corporació d' entre els vocals associats quedant Alcalde D. Angel Giner, primer tinent D. Pasqual Ibáñez, según D. Joan Ricart, tercer D. Daniel Delmás, interventor D. Alexandre Esteller, síndic D. Josep Llatse, concejals D. Cristófol Juan Miralles, D. Bte. Puchal Doménech, don Carlos Santos, D. Vicent Roso Caballer, D. Antòni Sabater Boix, D. J. Lázaro, D. Antòni Calduch, D. Josep M.ª Caudet, D. Germán Piquer, D. Bte. Julve Forner i el difunt D. Bte. Quixal.

Sessió extraordinaria el día 5 per a substituir al difunt i als srs. Santos (per edat, 78 anys), Roso (malalt), Delmás, Lázaro (ausent) i Julve (ausent); es nomenaren per a les concejalíes a D. Joan Castell, D. Adolf Cabadés, D. Joan Arseguet, D. Joaquim Sanjuán, D. Sebastiá Marzá i D. Bte. Nento. La tercera tenencia de l' alcaldía passá a ocupar-la el sr. Sanjuán.

A finals d' Octubre l' autoritat militar ordená una inspecció en l' Ajuntament començant-la el Tinent Coronel D. Joaquim Tirado, qui ordená a uns quants polítics que no ixqueren de la ciutat, al mateix temps que 'ls aná cridant a la Zona, un a un, a declarar sobre gestions anteriors.

Resultat: el día 2 de Novembre, a mig día, una parella de la Guardia Civil portava des de sa casa a la presó a D. Felip Ferrer; aquella mateixa nit li sucefa igual a D. Ramón Comes; el día 3 a D. Juliá Sanz, i el día 4 a D. Facundo Fòra. D' aquí foren traslladats el día 6 a la presó de Castelló. La població quedá fortament impresionada. El día 22 de Desembre, tornaven lliures a Vinaròs, sense que ningú els diguera per qué els havien tingut 48 dies en presó comú tan arbitrariament.

A altres se 'ls va fer pagar a resultes d' un expedient a un caixer municipal d' anys anteriors; l' expedient es va sobreseir, pero les pessetes no es van tornar; eren les que s' havien fet pagar: 1.744'33 pts. a D. Josep M.ª Serres, i 648'50 a D. Higini Roca, D. Francés Guarch, D. Antòni Sorolla, D. Domingo Agramunt i D. Eduard Torres.

El 21 de Desembre es constiluf la Delegació Governativa del

Partit Judicial, ostentant-la el Comandant de Infanteria D. Josep Pérez Gramunt.

A causa de l'arbitrarietat en ell comesa, el secretari en propietat de l'Ajuntament D. Ramón Comes, presentá la dimisió irrevocable en la sessió del 16 Giner de 1924; es feu constar en acta que la Corporació no tenia cap queixa d'ell i li donava un vòt de gracies pel temps en que l'havia servida. Per a la vacant fon elegit (6 de Febrer) D. Fèlix García.

En la sessió del 6 de Febrer es feu constar que 'l Concell de Obres Públiques havia informat favorablement per a que es portara a cap l'estudi del trassat del ferrocarril Val de Zafán-Mediterràni des de S. Carlos a Vinaròs.

Per a la realisació d'eixe ferrocarril es celebrá una magna assemblea en Tortosa, el 24 de febrer, assistint les forces vives de Vinaròs presidides per l'alcalde i l'Arcipreste. Seguidament (sessió mun. del 7 de mars) el Ministre de Foment ordená a Obres Públiques l'estudi de la prolongació a Vinaròs de dit ferrocarril.

Ben impresionat nostre pòble per tal orde, vingué a visitar-nos en 25 de mars el Ministre de Foment General Vives, fént-se-li una rebuda apoteòssica, ab música i vòt de campanes, acudint ab les Autoritats totes les societats sense excepció i pòble. El Ministre afirmá que era un fet la prolongació del tren del Nòrt des de la estació al mòll, i que 'l tren de l'Aragó també vindria... Obsequiats espléndidament en la fonda de Ayora, el mateix matí se 'n anaren els visitants a S. Carlos.

En abril l'Ajuntament sofrí altra renovació per dimissions i per a constituir-se conforme al nou Estatut municipal. Fon en la sessió del dia 8, presidida pel Delegat G.; hi hagué la novetat de nomenar-se 4 concejals corporatius, que foren: D. Francés Gonel pel Sindicat de Policia Rural, D. Ginés Doménech pel Circol Catòlic, D. Domingo Querol per la Cooperativa, i D. Joan Bte. Sendra per la Conferència de S. Vicent de Paul. Es constituí la Corporació com seguix: alcalde, D. Joan Arseguet; primer tinent, D. Pascual Ibáñez; según D. Josep Ramos; tercer, D. Adolfo Cabadés; suplents, D. Joan Castell,

H I S T O R I A D E V I N A R O S

D. Bte. Sendra i D. Miquèl Pola; concejals, els 4 corporatius i D. Cristòfol Juan, D. Paco Argemí, D. Alexandre Esteller, D. J. M.ª Caudet, D. Bte. Nento i D. Antòni Sabater. Quedaven sospesos els càrrecs de síndic i interventor, i disòlta la Junta d' associats. El sr. Argemí va dimitir al pòc.

Pòcs dies més avant, el 20 d' abril, Pásqua de Ressurrecció, passá el Dictador, qui anava des de Catalunya a Valencia en auto baixant a tots els pòbles. S' alçaren arcs en son honor. Al pas, en el carrer de S. Francés, passá revista als somatents, a quin efecte estaven ab els de la ciutat, els de Sant Mateu, Canet, Chert, La Jana, Traiguera i S. Jòrdi. El somatent de Vinaròs s' havia constituït en els mesos anteriors, figurant com a Cabo de Partit D. Obdulí Balanzá, i Subcabo D. Josep Queral.

Els compatricis residents en Barcelona fundaren allá, el día 3 de maig, una segona societat baix el titol de «Ateneu Vinarocenc», formant la primera Directiva: President, D. Joan M. Verdura Comas; Vis, D. Juliá Esparducer i D. Antòni Borrrelles; Secretari, D. Tomás Mengual; Vis, D. Joan Casanova; Tesorer, D. Rafèl Julve; Contador, D. Francés Badía; Vocals, D. Emili Estivill, D. Ricart Santos, D. Lluís Gil i D. Manuel Miralles.

L' altra societat «Centro Comarcal Vinarocenc» començá en joriol a publicar un «Bullettí Oficial», donant cónter del moviment social i conservant el fòc sagrat de l' amor a la terra.

La important Societat en C. «Carsi i C.^a» que fins allí havia estat domiciliada en Barcelona, el 5 d' agost es domiciliá en nostra ciutat aon té son famós Molí, i passá a denominar-se «Carsi Industrial i Comercial, S. A.», seguint formant el Concell la familia Carsi-Alcoverro, i essent Director Gerent D. Obdulí Balanzá.

L' últim día del mateix mes, se inaugurá una Agencia del Banc de Castelló ab un xampany d' honor al que foren convidades les autoritats i representants industrials. Es concediren cinc llibretes d' estalvis de 100 pts. per als cinc naiximents mes

pòbres de setembre; 50 pts. a l' Assil, i 25 pts. a l' Hospital, «Minjador dels Pòbres», Conferències de S. Vicent de Paul i «Sierves de Jesús».

L' Ajuntament seguia sense trobar la necessària estabilitat. En el Ple del 28 de joriol, per orde del Governador cobriren vacants D. Aleix Querol i D. Carlos Esparducer, els quals dimitiren seguidament, pero tingueren que seguir a la fòrça. En 3 de setembre començá a presidir les sessions D. Joan Bte. Sendra per dimissió del sr. Arseguet. El 15 dimitíx el sr. Ramos; i s' acorda que si dins de quatre mesos no es normalisa el funcionament del municipi, dimitirán tots. En el Ple del 9 d' octubre es possecciona el nòu concejal D. Ramón Adell, i s' elig alcalde a D. Aleix Querol; pero, per renuncia d' este, li tocá seguir presidint al sr. Sendra en tot el reste de l' any, assistint algunes sessions ell a sòles ab el Secretari.

L' últim día de l' any (1924) el Ple elegí alcalde al sr. Gonel, empatat a 7 vots ab el sr. Adell, vallgué la major edat del primer.

En el mes d' octubre d' eixe mateix any, es funda la «Unió Patriòtica» en Vinaròs, constituint el comité local: President, D. Josep Sanchiz; Vis, D. Ramón Adell; Tesorer, D. Angel Giner; Secretari, D. Jaume Chillida; Vocals, D. Francés Gonel, D. J. Queralt i D. Sebastiá Bover.

Al marge de la política i ben apartat d' ella, tingué llòc en eixe any (1924) un aconceiximent de gran importancia: la constitució de la societat de recs «Pou de S. Sebastiá dels Dos Vilás». Els antecedents son: en abril de 1897 l' Ajuntament maná fer un pòu en la partida del Dos Vilás, aplegant fins descobrir l' aigua, en quin punt quedá l' obra abandonada. Al cap de vint anys, en febrer de 1917, l' Ajuntament acordá tappar aquell pòu «per a evitar desgracies». Passen sèt anys mes, i en mars de 1924 es celebra una reunió en el Sindicat de Política Rural per a vore si alguna Companyia explotaría el pòu per al rec. No doná resultat.

Fon allavóns quan l' Arcipreste mossén Bono reunix en l' Abadía als llauradors propietaris de les tèrres dels Dos Vilás,

i els incita i els convéns per a que ells mateixos es constituïquen en societat de recs i exploten el pòu per cónter pròpi. Aixina es comprometeren 60 terratinents per a regar un centenar de jornals. Les reunions de l' Abadía que començaren en Primavera, seguiren ab creixent entussiasme tot l' Istiu fins l' Ivèrn. Els llauradors demanaren la propietat del pòu a l' Ajuntament, qui els la concedí (sessió municipal del 17 d' octubre) per prèu de mil pessetes, a pagar en vuit anys; pero, fent-se la venta, no a particulars sino a la Comunitat de regants.

I la Comunitat de regants es constituí el día 14 de novembre baix la denominació de «Pòu de S. Sebastiá dels Dos Vilás», firmant-se en la Casa Abadía la escriptura pública de constitució de la Societat i de la compra del pòu a l' Ajuntament. Formaren la primera Directiva; President, D. Bte. Herrera; Vis, D. Josep Puchal; Tesorer, D. Bte. Pedra; Secretari, D. Paco Puchol; Vis, D. Bte. Miralles; Vocals, D. Marín Pedra, D. Josep Forner, D. Vicent Llatser, D. Nicolau Coron, D. Isidro Chaler, D. Sebastiá Miralles Nento, D. Joaquim Casanova, D. Josep Ayora, D. Bte. Redó; Consiliari, el Rvent. Arcipreste.

També en eixe any 1924 tingué llòc la reforma de la Creu Ròja, quedant disòlts els comités de cavallers i de dames, i formiant una sòla Assemblea local mixta que es constituí a primers de desembre com seguix: Presidenta, D.ª Francisca Ferrer Flòs; Delegat, D. Miquèl Pola; vis, D.ª Irene Calbe i D. Vicent Catalá; Secretari, D. Josep Sanchiz; Tesorer, D. Bte. Herrera; Contador, D.ª Francisca Muñoz; Vocals, Rvent. Josep Muedra, D. Mariano Cams i srtes. Pura Frexes i Carme Callao.

En giner de 1925, l' alcalde i el secretari anaren a Madrid a pendre part en la recluta d' alcaldes que organísá el Directòri per al día del Sant del Rei. Además, la sessió municipal del día 19 nomená a D. Alfòns i a D.ª Victoria alcaldes honoraris de Vinaròs.

Les noticies de Madrid eren agradables: el día de S. Antòni,

l'inginyer sr. Oliveros comunicava que s' havia aprovat el projecte del mòll transversal; i el mateix telefonejà el dia de S. Sebastiá, que també s' havia aprovat l' aixample del diq de Llevant. Ja no mancava mes que la inclusió en el Pressupòst Nacional.

A començaments de mars li fon admítida la dimissió al Delegat Governatiu D. Josep Pérez Gramunt, qui es reintegrá a l' Eixèrcit, dixant en Vinaròs bona memòria per la seua cavallerositat. El reemplaçá el Comandant d' Artillería D. Diego Delmás Pastor, passant ara a Delegació per a Vinaròs i Morella.

En el mateix mes fon destinat a esta Zona Militar el Tinent Coronel D. Nicolau Pelufo Simó qui s' ha captat generals simpatfes.

La sempre viva aspiració de comunicació directa ferroviaria ab l' Aragó torná a demostrar-se els dies 3 i 4 de maig, celebrant una assemblea de les forces vives i reunió dels alcaldes de Morella, La Jana, Catí, Chèrt, S. Mateu, Traiguera, S. Jòrdi i Canet, per a firmar la deguda petició al Govern.

Una altra assemblea d' autoritats i forces vives es celebrá el dia 26 de maig, procedint a formar una nòva Junta de Defensa integrada per representants de l' Ajuntament, Clèro, Somatén, Ateneo M., Unió Patriòtica, Circol Catòlic, Centre Republicá, Democracia, Penya Taurina, Societats de cassadors, deportives, peóns, fusters, carreters, i de ribera, Pòsits «El Previsor» i «Marítima Terrestre», Crèu Ròja, Pòu dels Dos Vilás, Cooperativa, Sindicat de Policia Rural, i representants de la banca, intelectualitat, indústria, comèrs i premsa local. Només que la Dictadura no volia Juntes de Defensa... i la va dissoldre.

La caixa municipal acabava d' ésser embargada per la Delegació d' Hisenda en un 66 per 100, per a cobrar-se unes deu mil pessetes per multes i reintegros del timbre. Era una qüestió que molestava fea alguns anys, havent acudif diferents alcaldes a que es solucionara o be perdonant-se el deute al municipi,

o be pagant els que havien tingut el descuit dels reintegros. El sr. Gonel donà fi a la qüestió liquidant el deute ab la Hisenda i quedant alçat l'embarg; de lo qual donà cónter en la sessió del 9 de joriol.

El día 20 del mateix mes, se inaugurá el faro del pòrt ab llum elèctrica. I el 28 es celebrá una assemblea en el Teatre Ateneo pro canalisació de l'Ebre per al rec del Baix Maestrat, presidint el Delegat Gov. D. Diego Delmás, el de Tortosa sr. Suarez de Figueroa, alcalde sr. Gonel, i l'inginyer de «Recs i Forces de l'Ebre» D. Narcís Amigó; assistiren representacions oficials de Benicarló, Penyíscola, Cálig, S. Jòrdi, Ulldecona, Alcanar, S. Carlos, Sta. Bárbara, Godall, Freginals, La Galera, Roquetes i Aldover.

En eixe istiu el Governador Civil suspengué als concejals srs. Cabadés, Juan, i Sabater, «per faltes d'assistència a les sessions», substituint-los pels srs. Muñeu, Cano i Miralles. L' Ajuntament, guardant totes les atencions als nòus proposats, votá contra aquelles suspensions; mes, el Governador posá 50 pts. de multa a cada un dels concejals que tal votaren; i en novembre declará incompatible al concejal D. Ramón Adell qui s' havia distingit contra les suspensions governatives i a favor de les atribucions del municipi. En esta mateixa sessió (4 de novembre) dimitiren els srs. Pola, Bover i Nento.

La secretaría municipal havia quedat vacant, i anunciat el concurs en la «Gaceta», el Ple municipal de 26 de novembre, per unanimitat, nomená Secretari a D. Josep Cid Lopez, advocat, natural de Sta. Bárbara, qui desempenyava allavóns la secretaría de Ampòsta.

La òbra del «Pòu de S. Sebastiá dels Dos Vilás» començada l' any anterior, tingué complet èxit en este de 1925. Mancava capital; i el Rvent. Arcipreste posá a la Societat del Pou en relació ab la Federació Castellonenca de Sindicats Catòlics, la qual prestá el capital ab les mes grans facilitats. I en la Junta General celebrada en la Casa Abadía el día 6 de febrer, es pogué donar cónter de la compra d' un motor Diesel de 75

cavalls, marca M. A. N. de Alemanya, i d'una bomba centrífuga.

Vingueren tècnics a fer la instal·lació. I el dia del Santíssim Salvador, 6 d'agost, es posà en marxa la maquinaria a última hora de la tarde, donant sortida als primers glops d'aigua que foren saludats ab vífors d'alegría, comprensibles perque molts havien dubtat de l'èxit.

Seguiren els treballs dels pouers a diari, i s'engegava la maquinaria de tant en tant fins a buidar el toll. El dia 20 d'agost el pòu ja no s'esgotá, donant la bomba un xorro seguit de 2.500 litres d'aigua per minut. Era la victòria decisiva! I era el nou camí de progrés que s'obría per a la prosperitat de Vinaròs. Per el moment, aquelles tèrres de secar que s'havien pagat a 50 duros el jornal pujaren al punt a 200 duros.

El Ple de l'Ajuntament per unanimitat felicitá al Rvent. Arcipreste i a la Societat del Pòu.

Per a completar la òbra de foment de l'agricultura es fundá el «Sindicat Agricol del Salvador»; quina primera Directiva fon: President, D. Josep Puchal; Vis, D. Josep Forner Gombau; D. Joan Artola; D. Bte. Miralles, D. Bte. Pedra i D. Ramón Adell.

Començá l'any 1926 regalant a Vinaròs ab l'espectacle d'una nevada que durá tot el matí del dia 14 de giner.

I ab una grata notícia: la del vòl trasatlàntic de l'aviador Franco en l'aero «Plus Ultra» quina arribada a l'Argentina—el primer raid que cap allá es verificava—fon celebrada el mateix dia (10 de febrer) per Vinaròs ab vòl de campanes, música, cobertors als balcóns i Te-Deum en la I. Arciprestal ab assistència de totes les autoritats i pòble.

El mercat del dijòus que resultava massa embutit per a la plassa de S. Agustí, es descongestioná per orde de l'alcalde des de 'l 11 de mars, quedant la venta de comestibles en dita plassa, i passant la roba, quincalla i demés, a la de Sant Antòni.

Per la festa de S. Josep tingué llòc un festival deportiu consistent en una carrera ciclista organísada des de Vilarreal.

H I S T O R I A D E V I N A R O S

Aquí era terme de la primera etapa, i entrà al cap el madrieny Telmo García a les 13:28 hores, essent saludats tots per la música en el carrer S. Francés abarrotat de gent que aplaudí als corredors. El retorn fon a les 14:15 h.; aplegant a Vilarreal el primer a la meta el famós cicliste vilarrealenc Llorèns.

Vinaròs va ésser testic en eixa Primavera de una de les grans equivocacions de la Dictadura: la persecució contra Catalunya. El 20 de mars venia aquí, «desterrat» de Barcelona, l'advocat catalaniste D. Víctor Blajot per no voler acatar la orde dictatorial de que dimitira de la Junta d'aquell Colège d'Advocats per aon l'havien elegit els vots dels seus companys; tots els de dita Junta foren igualment exilats a Morella, Alcalá i altres poblacions. Aquí es va estar Blajot fins el 19 de maig respectat i admirat per tot el pòble. L'alcalde tingué l'acèrt de dispensar-lo de la presentació diària. I durant els dos mesos de destèrro, rebé moltes visites de Catalunya que passaven per nostra ciutat com per un llòc venerable de peregrinació...

Les Fires de S. Joan tingueren eixe any (1926) números extraordinaris además de la tradicional correguda de bòus de primer orde. Com la banda de música estava desfeta, l'Ajuntament contratá la del Regiment de Tetuán (Castelló), que doná gran relleu a les festes. Es celebrá un Homenatge a la Ancianitat que resultá magnífic, otorgant-se pensió vitalícia a dos vellets; per a lo qual aportá 1.160'65 pts. la Caixa de Previsió de Valencia, i cantitat igual per suscripció. (1).

També hi hagué una festa escolar, regalant l'Ajuntament 100 pessetes a cada una de les sèt escoles per a llibretes d'estalvis.

El 15 d'agost es feren les pròbes, ab èxit, d'una barca-motor propietat de D. Tomás Sanz i senyors Sorolla. Tenia importància la pròba, porque la marina vinarocenca comença-

(1) Contribuiren a la pensió, ab: 200 pts. Ajuntament, Pòsits Marítims i Societat de carreters; 100 pts. Alfonso XIII, Diputació, Sindicat de P. R., Cooperativa i Societat de paletes; 70 pts. Soc. de fusters; 50 pts. Caixa C. de C. Marítim, Banc de Castelló, srs. Mes-tres; 25 pts. Arcipreste, Círcol Catòlic, Rev. «San Sebastián», Ateneo, Democracia, Penya Taurina i Escola de D.ª Francisca Ferrer.

va a sofrir una radical transformació: les barques anaven perdent la poesia de les vèles per a adquirir la velocitat del motor que, ademés, les havia de lliurar dels inconvenients de les calmes i dels vents contraris.

La Dictadura, que organís en setembre un plebiscit nacional a son favor, obtingué en nostra ciutat 3.434 firmes. En la sessió municipal del dia 11 s'acordá nomenar al Dictador «fill adoptiu de Vinaròs», i dedicar-li la plassa Parroquial.

L'Ajuntament realís en eixe any una bona millora en la ciutat, fent construir mulfitut de bordillos i acerés; entre eixes, les del carrer de S. Gregòri-Alcanar, camí de l'estació, plassa de S. Valent i Monument de Còsta i Borrás. Aixamplá el local de la Zona M.; obrí concurs per a l'adquisició d'un auto-cuba (1) (18 juny) per al servici d'incèndis i rec de carrers, i es decidí la construcció del Mercat i de un Grup escolar (8 d'octubre i 11 novembre).

En 11 de novembre van pendre posseció els nous concejals D. Elies Ferrás, D. Agusí Arnau i D. Carlos Esparducer.

La caixa municipal havia alcançat restablir-se de la crònica anèmia, i podien pendre's ja acorts com els abans dits.

En estes favorables circumstàncies, el Marqués de Benicarló D. Joan Perez Sanmillán, trovant-se en inmillorables condicions de influència ab la Dictadura, es posá a trevallar per a reconquistar-se el Distrí i manar de la província. En nostra ciutat depositá la seua confiança en l'Ajudant d'Obres Públiques D. Joan Ribera Gonel, de gran intel·ligència i tenacitat. En la segona semana de setembre, portá Sanmillán al fill del Dictador, com a demostració indubtable de la seua posició, i es celebrá un acte de U. P. oferint a Vinaròs el favor del Poder. El 2 de desembre torná Sanmillán a presidir la reorganissació de la U. P., quedant President el sr. Ribera Gonel, con-

(1) Això de l'auto-cuba ha anat «picant en història». Des de eixa sessió s'ha reproduït a saver les vegades... I l'auto-cuba no ha aparegut quan apareix este volum.

sellers D. Sebastiá Roca i D. Ramón Adell, i secretari el del Municipi sr. Cid.

L' any 1926 es despedí flagelant despiadadament a nòstre pòble ab una gran calamitat: en la nit del 25 al 26 de desembre un temporalás ocasioná dins del pòrt la mes gran catàstrofe que s' havia conegut. Els mòlls quedaren tots desconjuntats ab grans badalls, el faro arrancat i caigut dins l' aigua, un gran número de barques de peixca i algunes de cabotatge a pique, i dos mariners mòrts.

Es demanaren auxilis als Poders, i el General Primo de Rivera telegrafiaó que 'l Govèrn enviava 25.000 pts. per a socors, i assegurava es fomentarien les òbres del pòrt.

Per a socorrer les necessitats mes urgents s' obrí una subscripció, a proposta del Rvent. Arcipreste, en una gran reunió celebrada el día 27 en la Casa Capitular. La recaudació total fon de 32.659 pts., havent contribuít ab: 25.000 pts. el Govèrn; 1.000 pts. 'l Ajuntament; 500 pts. la Diputació i Astillers Sorolla; 780 65 pts. postulació de la Crèu Ròja el día de Reis següent; 200 pts. Carsi I. C., D. Just Ferrús, i Ateneo M.; 206 pts. D. Sebastiá Chaler ab els sòcis de la «Joventut Tarrassenca» de Tarrassa; 127'55 pts. Centre C. Vinarocenc de Barcelona; 100 pts. Arcipreste mossén Bono, Revista «San Sebastián», Canònge Dr. Lopez-Dóriga, Ajudant de Marina D. Joan Feliu, Dr. Sebastiá Roca, Banc de Tortosa, Banc de Castelló, D. Ant. Sendra, Registrador de la Propietat, D. Angel Giner, D. Josep M.ª Serres, D. Elfes Ferrás, D. Higini Roca, Srs. Llusá i C.^a, D. Joan Ribera, Centre Republicá, Sindicat de P. Rural, Doutsche A. G., Cooperativa, D. Joan Sorolla Doménech, D. Franc. Balaguer (Castelló), Club taurí Berna de Barcelona; 80'20 pts. Ateneo Vinarocenc de Barcelona; 50 pts. D. Lluís del Castillo, D. Obduli Balanzá, D. Joan Castell, D. Agustí Arnau, D. Josep Asensi, D. Paco Puchol, La Democracia, D. Sebastiá Juan, D. Lluís Colomina, «Petromax»; 40 pts. Unió E. d' Explossius; i gran número de suscriptors de 25 pts. per avall.

Ademés, el Govèrn va manar tot seguit 6.000 pts. a Obres

J O A N M . B O R R À S J A R Q U E

Públiques per a 'ls primers gastos de reparació del faro i de la balandra del servici oficial a les illes Columbretes que havia quedat inservible.

El moviment del port, en l' any 1926, fon: 16,136.656 kgs. per cabotatge d' eixida, i 6.400.436 kgs. d' entrada.

La exportació, 1.760.200 kgs.; importació 4.038.277 kgs.; devengant per drets 123.607 pts.

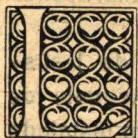
S' embarcaren mes de cinq millóns de kilos de garròfes, i 63.000 sacs d' arròs.

CAPITOL XXVIII. - (1925-30)

A Roma. Fatxada de S. Agustí. La Dolorosa d' Esteve en peanya. Peregrinació. Casa de les «Sierves». Franciscanes. Lluisos. Any Sant. Biblioteca Parroquial. Nòus «passos» de Semana Santa. A la Font de la Salut. El II Centenar de la segona Imatge de la Patrona. Daurat del Tabernacle arciprestal. Pau del Rif. La Infanteria. Cinquantenar de la Dna. Providència; dels anals del Convent. Mòr sor Monserrat, de l' Hospital. Visita Pastoral. Un «recòrd» de peregrins vinarocencs. Campana de les «Sierves». La «Qüestió Romana». A Sevilla. Primera Pedra de la iglesia de Sta. Magdalena. Els 75 anys del Dogma de la Puríssima. Jubileu Parroquial de l' Arcipreste. Camaril de la Dolorosa. Coadjutor-Organiste.

Any Sant de 1925 el celebrá Vinaròs dignament, prenent part en la Peregrinació a Roma organisa-da en la Diòcessi tortosina pel nòu Bisbe Doctor D. Félix Bilbao Ugarriza. S' efectuá en el mes de juny, des de 'l día 19 fins al 3 del mes següent. El grup de Vinaròs estigué format per l' Arcipreste mossén Bono, mossén Joan Bte. Juan Banasco, mossén Quintín Sendra, D. Bte. Ser-rano, D.ª Vicenta Boix vda. de Bono, Dolors i Pilar Bono, Encarnació Juan, Carlota i Amalia Meseguer i Isabel Querol. L' itinerari fon: Lourdes, Nissa, Génova, Roma, Assís, Floren-cia, S. Remo. Els vinarocencs, en Roma, tingueren ademés el goig de visitar les catacumbes de S. Sebastiá aon l' Arcipreste celebrá una Missa per Vinaròs.

Entre els dos últims mesos d' este any i primers de 1926 es portá a cap en la iglesia de S. Agustí una notable millora consistent en la restauració de la fatxada i de les dos torres. Les òbres foren a despeses del matrimoni D. Cristòfol Miravet i D.ª Agustina Redó.

La maravillosa escultura de la Dolorosa ab son Fill mòrt, atribuïda a Esteve, sortí per primera vegada a les solemnes provessóns del Dijòus i Divèndres Sants del 1926. El célebre artista l' havia construïda per a estar fixa en la Capella de la Comunió arciprestal. Mes, ara, considerant el Rvent. Arcipreste la gran valúa de la escultura, feu acabar el treball en els detalls precisos per a posar-la sobre peanya. I des d' eixe any, les tradicionals provessóns oferiren ab la Dolorosa un nou motiu d' esplendor i art. De portar la magnífica Imatge s' encarregá voluntariament el «Club Taurí», essent els primers que la van traure, revestits ab vèstes especials de gran visualitat, D. Bte. Herrera, D. Paulino Caballero, D. Domingo Cervera, D. Vicent Bernat, D. Domingo Obiol, D. Mariano Camps, D. Pere Morales, D. Joaquim Vidal, D. Pere Ayora, D. Josep Farga, D. Francés Miralles i D. Francés Caudet.

Entre juny i joriol es celebrá una altra peregrinació diocessana, ara a Lourdes, Begonya, Limpias, Oviedo, Covadonga i el Pilar, prenent part lluída representació vinarocenca presidida per l' Arcipreste.

Les monjes enfermeres domiciliaries «Sierves de Jesús» adquiriren la propietat de la casa que fon de Ayguals de Izco en el carrer de l' Angel, i en la que havia estat instalada una llògia maçònica. Allí es traslladaren, essent la inauguració el día 19 de setembre. El Rvent. Arcipreste benef el local i seguidament es celebrá en l' Oratori Missa Solemne.

En octubre, les iglesies franciscanes de l' ex-convent de S. Francés i del convent de la Divina Providència, van adherir-se al mon catòlic commemorant ab grans solemnitats el 7.^é Centenar del Pobret d' Assís. Els dos barris extrems de Vinaròs, ab tal motiu, es van vestir de festa per a honorar les provessóns que les respectives iglesies van organisar d'

acòrt i ab la cooperació de la Arciprestal i presidides per l' Ajuntament.

El día 10 del mateix mes, una nombrosa comissió de congregants lluisos representá a la joventut catòlica vinarocenca en l' Assemblea Mariana de Tortosa, presidits pels Rvents. Arcipreste i Muedra. La Junta Directiva la formaven els jovens: Francés Bailà, Manuel Llatser, Joan Gombau, Juliá Brau, Ramón Cid, Francés Esbrí, Sebastiá Gombau, Cayo Fons, i Manuel Redó.

El Jubileu de l' Any Sant es lucrá en nostra ciutat el divendres día 26 de novembre, ab una preparació de cinq dñes d' Eixercicis Espirituals dirigits pel jesuít P. Iñesta. La concurrència als Eixercicis com a les provessóns jubilars fon extraordinaria. Els infants efectuaren les visites a S. Agustí, Providència, S. Francés i Parroquial, dematí i tarde. Els majors per la nit, resant el Rosari en veu alta. Dona idea de la concurrència el detall de que, anant en files de sis de fondo, quan la provessó entrava en S. Agustí encara estava sortint de la Parròquia.

La Biblioteca Parroquial instalada en l' Abadía, fon en eixe any (1926) notablement aixamplada pel Rvent. Arcipreste ab la cooperació intel·ligent del Rvent. Bte. Pla. A la Biblioteca se li agregá l' Arxiu, que havia estat amontonat sempre en un departament de la sacristía arciprestal; en ell destaquen gran número de profocols notariais—«baldufaris»—des de 'l sègle XV en que es començaren a confeccionar per manament dels Reis Catòlics. Es catalogaren uns tres mil volums, sense contar l' Arxiu.

Seguint la idea de millorar les tradicionals provessóns de Setmana Santa començada l' any anterior ab la treta de la Dolorosa d' Esteve, des de 'l 1927 contribuïxen al major llument les iglesies de S. Francés i de la Providència, constituint una sèrie de provessóns parcials que van a engrossar la general. De S. Francés ixen ab la Tercera Orde els «passos» de «La Oració a l' Hòrt» i «La Flagelació», estrenats eixe any; de la Providència surt el de «Jesús crucificat i la Verge, la Magda-

lena i Sant Joan»; acudixen a la plassa Parroquial, aon ab la Dolorosa acompanyada del Clèro Parroquial, Autoritats, Esclaves i música, es dirigixen a S. Agustí pels carrers de Sant Jaume i Sant Tomàs, i de allí s'organisà la provessó general.

En la del Divèndres Sant s'estrenà, també, per a acompanyar al Sant Sepulcre, un riquíssim Palis, jòia de l' Arciprestal, confeccionat i bordat en òr i sedes per les mònjes de la Divina Providència i alumnes. Aiximateix estrenaren les Autoritats els bancs restaurats per l' Ajuntament per a l' assistència a les funcions parroquials.

La provessó de l' Encontre en la matinada pasqual de Resurrecció, que s' efectuava per la vòlta del campanar, començà a findre llòc en la plassa de S. Antòni donant la vòlta general i adquirint aixina mes relleu i visualitat.

La V. O. T. de S. Francés organisà el dia 22 de maig una peregrinació comarcal al Santuari de Ntra. Sra. de la Fònt de la Salut, terme de Traiguera. Els terciaris vinarocencs presidits per l' Arcipreste i el Director mossén Josep Antolí, acudiren en gran número ocupant vuit autos. En S. Jòrdi els reveren les autoritats ab música. I en el Santuari celebraren la festa ab els peregrins de Traiguera, S. Jòrdi, Benicarló, Càlig, La Jana, Cervera i Canet.

Un tercer Centenar vinarocenc organisà el Rvent. Arcipreste en setembre d' eixe any (1927): el dels Dos cents anys de la Imatge de la Misericòrdia que reproduïda conforme a la tradicional de l' Ermita, es construí per a la ciutat en 1727—com havem historiat en el primer tomo—.

Igual com en els Centenars de la Reliquia i de la Imatge de S. Sebastià, en este de la segona Imatge de la Patrona l' entussiasme popular fon indescriptible i encara, potser, superat.

Per a major lluïment es restaurà el Tabernacle de l' altar major arciprestal, contrastant magníficament l' òr nòu ab el vell del secular retaule; damunt del Tabernacle, el baix relleu de S. Joan Batiste adquirí major vida; i destacà mes el llèns

que cobrix el Manifestador, quina pintura els crítics d'art consideren de gran valor, capaç d'acreditar a un artista quina firma desconeixem.

La Junta del Centenar quedá constituída baix la presidència de l' Arcipreste per mossén Bte. Juan Zapater, mossén Josep Muedra, D. Joan Ribera Piquer (advocat), D. Agustí Ribera Hernandez (metge), D. Jaume Chillida (advocat), D. Josep Llatser, D. Josep Caballer, D. Josep Redó, D. Josep Fòns i D. Miquèl Herranz (veterinari). La comissió de música la formaren mossén Bte. Juan Banasco, mossén Vicent García Julbe, D. Tomás Mancisidor i D. Joan Ricart.

L' Ajuntament estava representat en la Junta per l' alcalde D. Higini Roca i els concejals D. Paco Puchol, D. Joan Carsi i D. Josep Escofn.

Les monjes de la Divina Providència ab les alumnes Conchita Camós, Joseta Guimerá, Paquita Libori i Paquita Araque, bordaren primorosament un vestit per a estrenar la Patrona en les festes. I el jove artista D. Ricart Santos Ramos dibuixá una simbòlica estampa de la Misericòrdia i l' Ermita, que impremtada en gran tamany i en postals, serví de propaganda i recòrt.

El dumenge 11 de setembre fon el primer número de les festes ab la típica «entrada de la murta». A les set i quart de la tarde fon isada la bandera dalt de tot del campanar, es voltejaren les campanes, tocá la banda de música, i els carros que s' havien passat el dia fent baladre pel terme, acudiren des de les entrades de la ciutat a la plassa Parroquial i donaren la vòlfa ab vítors entussiaístics a la Patrona.

Vinaròs torná a transformar-se com en un Paradís ideal. Els carrers tots, en competència, foren decorats ab gust i art, i en alguns s' alçaren altars de flòrs.

El programa es desenrotllá com seguix: Dissabte, día 17, en la solemne Sabatina es beneïren els magnífics mantell i vestit de la Verge. Per la nit es botá fòc a una gran traca seguida de la música.

Día 18: Aplec a l' Ermita acudint el pòble en massa. Allí es

celebrá Missa Solemne ab sermó pel Rvent. Arcipreste. Al retorn, per la tarde, gran provessó por la ciutat.

Días 19 i 20: adorno dels carrers, construcció d' arcs, etz.

Día 21: a mig-día, sortida dels «Nanos», ja que 'ls Gegants no podien passar pels carrers a causa de la ornamentació. Els «Nanos» anaven tirant versos alussius; els acompanyaven els donsainers o «juglá». Per la nit, serenata i traca.

Día 22: bateig solemne d' un xiquet i una xiqueta pòbres, naixcuts el día 18; els apadrinaren les autoritats, i regalaren els aixobars les xiques del «Roper del Còr de Jesús», i mil pessetes en «segurs» la societat «El Porvenir de los Hijos». Assistí la banda de música, i en el Círcol Catòlic hi hagué gran xampany.

Per la nit es començá solemne Tríduo, predicant el Canònge de Valencia Dr. Archent. El tercer día del Tríduo es celebrá Combregar General per als impedits, conforme a l' orige de la segona Imatge de la Patrona.

La festa principal fon el día 25, en la que cantá la Missa «Segona Pontifical» de Perossi, la brillant «Schòla Cantorum» de l' Arciprestal vilarrealenca. Per la tarde provessó general presidida per l' Ajuntament i demés Autoritats; en retornar a la Parroquia es dispará una llarga traca.

De tots els carrers demanaren els veïns que 'ls visitara la Patrona; i per a donar gust a tots, s' organisaren llarguíssimes provessóns, el día 26 pels carrers centrals, el 27 pels de Sant Francés i Santíssim, el 28 pels de S. Pere i Providència. Per tot arreu es desbordava l' entussiasme popular de manera que la ploma es sent impotent per a descriure.

Per a tancar la commemoració es celebrá un funeral solemne pels vinarocencs difunts; i el día de l' Arcàngel S. Miquèl, com a Protector de Vinaròs, fon coronat el Centenar ab Missa solemne i Te-Deum de gracies.

L' Ajuntament, ab mótiu del Centenar, obsequiá al pòble ab corregudes de bòus a l' estil antic, tenint llòc quatre dies entre els carrers Major i Socós, i dos dies als carrers de Sta. Magdalena i Còsta i Borrás.

El dia de la Mare de Deu del Pilar es celebrá en la I. Arciprestal solemne Te-Deum per la pacificació del Rif, i funeral pels soldats allá mòrts, assistint totes les Autoritats. Als soldats que havien servit en Africa els obsequiá l' Ajuntament ab un dinar.

L' arma de Infantería dedicá a la seua Patrona, el dia de la Puríssima, solemnes cultes en la I. Arciprestal; i a l' endemá, funeral pels «infants» difunts.

En el primer mes de l' any 1928, les monjes de clausura Clarisses franciscanes de la Dna. Providència, celebraren somtuosament el Cinquantenar del convent de Vinaròs. Els dies 12, 13 i 14 de giner, tingueren llòc a l' efecte solemnes Coranta Hores, predicant, respectivament, el P. Guardiá dels Franciscans d' Alcalá, el de Vich P. Saura, i el de Balaguer P. Càlper.

El dumenge dia 15 fon la festa principal, celebrant la Missa de Comunió General el Rvent. Arcipresbe, qui aiximateix predicá en la Solemne que celebrá el Provincial franciscá P. Jardí ministrat pels Guardiáns de Vilarreal (P. Rosendo Llorens) i el de Balaguer.

A la commemoració s' associá el pòble aixís com totes les Autoritats.

Acabada la Missa es doná un pa a cada pòbre i una pesseta als de les Conferències de S. Vicent de Paul. Per la tarde la pluja impedí la celebració d' una gran provessó; mes, aixina i tot, encara sortí de la Providència i aplegá a la I. Arciprestal, aon es donaren per acabades les festes del Cinquantenar ab molt d' entusiasme. (1).

Peró, com a causa de la pluja les Imatges del Convent havien quedat en la Parròquia, dites festes tingueren un número impensat. El dumenge dia 22, festa de «S. Sebastianet», acabada la provessó tradicional del S. Patró, ab el mateix acompa-

(1) En els actes del dia 15 representaren a les monjes fundadores, vestint habits apropiats, les xiquetes Conchita Ribera, Amparito Alcoverro, Pepeta Ferrer, Pepeta Boix, Lluïseta Esparducer, Solin Adell, Pepeta Roso, Carme Alcoverro, Angela Bareda, Agustina Nento, Consuelo Vives, Lola Adell, Lola Diarte, i Maria Borrás Bono. Vestia de Sta. Clara, Carme Borrás Bono; de S. Francés, el xiquet Francés Forner; de S. Antoni, Josep Anglés; de S. Miquél, Agustí Forner; de Angel, Genoveva Olmedo Sendra; i de Bisbe, Mateuet Cano.

nyament d' autoritats, música, vòl de campanes i pòble, foren retornades al Convent les seues Imatges, i l' Arcipreste portà ademés la Reliquia de S. Sebastià que fon adorada per les mònjes. I d' allí es traslladaren tots a l' Assil per a que també els vellets pogueren adorar la Reliquia del Sant Patró de Vinaròs.

En els anals del Convent de la Dna. Providència destaca l' auxili que prestá al de la mateixa Orde que hi ha en Torroella de Montgrí (Girona), aon es traslladaren el 9 d' agost de 1913 les mònjes d' aquí Sor Purificació de la Sda. Família i Sor Teresa del S. Còr de Jesús. Morí allà santament en 22 setembre de 1920 Sor Teresa. La Comunitat de Vinaròs enviá a Torroella en 26 juny de 1924 dos mònjes mes, Sor Pietat de la Passió de Jesús i Sor Mercé de la Providència. En 4 d' octubre següent regressá de Torroella a Vinaròs Sor Purificació de la Sda. Família, qui allà eixercí el càrrec de Abadesa, i aquí la elegí la Comunitat també per al mateix primer llòc. En tots eixos viatges acompanyá a les Religioses el Rvent. Arcipreste ab sa germana Pilar.

Tornant a l' historial del 1928, el día 10 de giner morí la Religiosa de la Consolació Sor Monserrat Esteller Alvaro, Superiora de l' Hospital, molt popular per haver cuidat nostres malalts per espai de 44 anys.

El Bisbe Dr. D. Fèlix Bilbao efectuá la primera Visita Pastoral a nòstra ciutat en 11 de mars, essent molt obsequiat per les Autoritats i pòble. El Rvent. Arcipreste l' acompanyá a les Visites del pòbles veïns.

Vinaròs batí el «recòrd», en eixe any, en la peregrinació anyal a Lourdes, entre tots els pòbles diocessáns: anaren 72 peregrins vinarocencs, presidits com sempre per l' Arcipreste. Previament es celebrá en la Parròquia una novena a la Verge de Lourdes. El día de la sortida, 27 de juny, tots els peregrins es reuniren a la una de la tarde en l' Arciprestal, i ab càntics i vòl de campanes pujaren als autos cab a l' estació, aon en el tren especial tenien resservat un vagó ab el nom de «Vinaròs».

El dia 11 de novembre fon beneïda una campana per a l' Oratòri de les «Sierves de Jesús» ab gran solemnitat; actuaren de padrins l' alcalde D. Higiní Roca i sa muller D.ª Filomena, posant-li a la campana els noms de «Misericòrdia-Filomena».

L' any 1929 portá l' aconteiximent mundial de la solució de la «Qüestió Romana» ab la independència del Papa en son Estat Vaticà. Vinaròs s' adherí al goig universal celebrant el 24 de febrer un solemne Te-Deum en la I. Arciprestal; i l' Ajuntament visitá oficialment al Rvent. Arcipreste i al Cònsul de Italia per a manifestar la satisfacció de nostre poble que 'n el sègle VX estigué baix la Senyoria del Papa.

Vinaròs acostumat a pendre part en totes les manifestacions de Religió i de gran cultura, acudí també ab una bona representació al Congrés Mariá Hispano-Americá, que 'n maig tingué llòc en Sevilla.

A l' istiu, el Bisbe de Tortosa vingué a beneir la primera pedra per a la iglesia de Santa Magdalena. Havem historiat en altre capítol la gènessi d' aquest assumpte. Com antecedent precís copiem de la sessió municipal del 28 febrer de 1928: «El Governador Civil trasllada a l' Ajuntament una comunicació copia de l' expedient detalladíssim del senyor Admor. de Rentes Públiques, per la que es dona cónter de l' ofici de la Direcció General de Propietats, de conformitat ab l' informe de lo Contenció de l' Estat, reconeixent com a propietat de la Iglesia el solar i ermita de Santa Magdalena».

L' Ajuntament gestioná allavòns una permuta de solars per a que la iglesia de Santa Magdalena no es reconstruïra en son llòc primitiu. L' Autoritat Eclesiàstica doná totes les facilitats. Al cap de quinze mesos, la sessió municipal del 15 juny de 1929 oferí un llòc del Passeig marítim, davant del mòll.

Aceptada la permuta per l' Autoritat Eclesiàstica, immediatament es procedí a la Benedicció de la Primera Pedra, el dia 13 de joriol a les sis de la tarde. Oficiá de Pontifical el

H I S T O R I A D E V I N A R O S

Bisbe Dr. Bilbao, i assistiren totes les Autoritats, resultant un acte grandíós. S' alçá acta per duplicat colcant-se un eixemplar en el fonament, junt a la primera pedra. Dita acta es redactá com seguix: *«En el nombre de Dios. Amen. En la muy noble y leal ciudad de Vinaroz, a las seis de la tarde del día trece de julio del año del Señor mil novecientos veintinueve, el Ilustrísimo y Reverendísimo Señor Dr. D. Félix Bilbao Ugarriza, Obispo de Tortosa, bendijo y colocó la primera piedra de esta Santa Iglesia dedicándola a Santa María Magdalena, asistiendo el Rdo. Clero, Autoridades y todo el pueblo que presenció con religiosa devoción las sagradas ceremonias que revistieron grandiosa solemnidad.=Y para que haga memoria en los venideros se levanta la presente acta que dentro de una botella lacrada se coloca en el fundamento junto a la Primera Piedra bendecida.=Vinaroz, fecha ut supra. A. M. D. G. y de la Bienaventurada Virgen María Madre de Misericordia y del glorioso Mártir San Sebastián y de Santa María Magdalena titular de esta Iglesia.= † Félix, Obispo de Tortosa.»*

Seguixen les firmes per este orde: L' alcalde, Higini Roca. El Retor Arcipreste, J. Pasqual Bono. El Jutge de Instrucció, Josep Porcel. El Comandant Militar, Enriq Pardo. L' Ajudant de Marina Capitá del Pòrt, Joan Feliu. Constançio Germán, Comandant de Somaténs. Sebastiá Roca, V. P. Diputació. Joan Redó, Arcediá de Oviedo. Lino Redó, Beneficiat. Joan Bte. Juan, Coadjutor. Lluís del Castillo, Jutge Municipal. Román Iglesias, Registrador de la Propietat. Banc de Castelló, el Director Francés Fuster. Capitá de Carabiners. Gonçal Fernandez. El secretari de l' Ajuntament, Josep Cid. Juli Chillida. President de l' Ateneo Mercantil, Alfredo Gomez. Sebastiá Verdura pbre. Enriq A. Darder de Vera, Coadjutor. Josep D. Ferrer, pbre. Director de cant pla. Joan Bte. Sendra concejal. Banc de Tortosa, l' admor. E. Ferrás. Germán Carbó, Mestre N. Ramón Adell, President del Circol Catòlic. Sindicat Policia Rural, J. Ferrer. Tomás Miralles, concejal. Cabo del Distrit del Somatén, Miquèl Herranz. Manuel Limorte

pbre. Batiste Pla pbre. Ginés Domènech, concejal. Vicent García Julbe pbre. Josep Antolí pbre. custodi de S. Francés. Joan Meseguer, seminariste. Manuel García. Andreu Roca, seminariste. Josep Sanchiz Asensi, Mestre N. Julia Querol, Mestra N. J. Vilaplana E., Mestre N. Pau Tosca, minoriste. M. Llatser, secretari A. n. e. Josep Muedra pbre. Beneficiat. Francisca Ferrer, Mestra N. Per el Pòsit de peixcadors «El Previsor», J. Vidal, Josep Mañias, catedràtic de la Escola de Ingenyers Industrials de Barcelona.

Ja era còsa de mampendre les òbres. S'acudí a passar la propietat del solar pel Registre... i no es pugué, perque es tractava de zona marítima sobre la que té que resoldre l'autoritat competent de Marina, altra vòlta des de Madrid...

Acabá l'any 1929, en son aspecte religiós, ab grans solemnitats que Vinaròs celebrá, commemorant els 75 anys de la Proclamació Dogmàtica de la Puríssima. En la Iglesia Arciprestal predicá el Rvent. D. Josep Avellana, Director de les Rosarieres de Vilarreal. La provessó, des de la Parròquia, doná la vòlta general de costum, i en retornar pel carrer Major es dirigí al Convent de la Dna. Providència pels carrers de S. Jaume, S. Valent, Sta. Ana, S. Pasqual i S. Gregòri; visitá el Convent i sortí pel carrer del Pònt, seguint pels Tres Reis i S. Cristòfol, anant a acabar en la iglesia de l'ex-convent de S. Francés.

En la octava celebraren la mateixa commemoració els Terciaris de Sant Francés ab gran solemnitat, organisant una altra provessó lluidíssima. Predicá l'Arcipreste i oficiá el Cànonge Redó.

Tanquem la història religiosa de nostra ciutat ab la celebració espontània i carinyosa que feu Vinaròs del Jubilèu Parroquial del Rvent. Arcipreste Dr. D. Josep Pasqual Bono Boix, qui el día 1 mars de 1930 complía els 25 anys de la presa de posseció de la Parròquia vinarocenca.

Organisá dit XXV Aniversari el Circol Catòlic ab els actes següents: Día 1 mars, Visita popular de felicitació i adhesió al Rvent. Arcipreste.

Día 2, dumenge: a les set i mija, Misa de Comunió General. A la Missa de les onze, Solemne Te-Deum. A les onze i mija, en el Circol, repart de pa i arròs als pòbres. A mig-día, vermouh d'honor, en el que es pronunciaren discursos sentidíssims.

Tot el pòble s' uní a l' homenatge a son Retor; totes les classes socials desfilaren per l' Abadía. Els regals foren molts i valiosos, destacant una casulla i alba de gran mèrit.

Els llaços de sang que unixen a l' autor d' esta òbra ab l' homenatgeat, mos impedixen destacar com caldría la justícia ab que Vinaròs demostrá son entussiasme per son Arcipreste. Per altra banda, els fets públics que ho abonen son de la Història, i en sos capítols queden estampats. Però, demanem indulgencia per a transcriure algo de lo que, ab tal motiu, escrigué en *Diario de la Mañana* de Castelló, el corresponal de premsa D. Ventura Puchol ab el pseudònim de «*Juan de Vinaroz*»: «Realment el sr. Bono, en eixos 25 anys, ha realisat un treball tan intèns i fecond, que proclama en gran manera son amor a Vinaròs i el fan digne d' este homenatge popular.

«Des de 'l principi, nostre zelós Pastor ha fet que 'l Culte de nòstra Parròquia siga esplendorós com mai; a les seues iniciatives es deuen la transformació de la mateixa; ell organisá tres Centenars, orgull de nòstra ciutat a la que li han donat molt de renòm; també per ell, s' han tributat homenatges als ilustres Prelats vinarocencs Còsta i Borrás i Lassa-la; ell ha iniciat i fomentat suscripcions a les que 'l pòble ha correspost sempre ab entussiasme; l' agricultura te en ell un decidit i valent protector, la fundació del Sindicat del Salvador i la magna òbra del Pòu dels Dos Vilás son un eixemple...

«Per tot aixó i algunes coses mes que omítm per a no ferir la seua modèstia, el sr. Arcipreste de Vinaròs es mereixedor d' este homenatge; pero, qui no ha tingut la dif-xa de vore la llum primera en nòstra ciutat i trevalla tan

incansablement per ella durant 25 anys, es digne de molt mes».

El sr. Puchol acabava demanant que l' Arcipreste fora declarat «Fill Adoptiu de la Ciutat», fent-se eco d' un desig popular.

L' última òbra del Rvent. Arcipreste—quan surt el volum—ha estat la construcció del camaril de la Dolorosa (d' Esteve); òbra elegant i acertadíssima.

Per dimissió del Rvent. Joan Juan Banasco—a causa d' enfermetat—ocupà el càrrec de Coadjutor-Organiste el jove Dr. D. Vicent Enrique Tarancón, fill de Burriana.

CAPITOL XXIX (1927-31)

La Dictadura (2.ª època). Hegemonia de Sanmillán. Gran comissió a Madrid. Acòrts: escòles i música. Assemblea sindical agraria. Concejalies. Subvenció de l' Estat i «diners dels Reis». Carrer a Alfonso XIII. Reorganització de la banda. Les Fires. L' auto-cuba. Ve el Ministre de la Guerra. Bandera del Somatén. Emprèstit. Subastes de les grans òbres. Llum i faro. Sessió de honor. A Madrid. Homenatge al Marqués i al Governador. Esperantisme. Al Bisbe Lassala. Musical. Mòr D. Antòni Sendra. El Dr. Roca. Subvenció a la Història. Escòla de dibuix. Inauguracions. Exposició d'Art. Homenatge als vells. Nòu emprèstit. Aument de pagos. Denuncies. Concejals nous. Diputació. Banc E. de Crèdit. Fàbrica de hidrossulfits. El Pòsit als vells. Educació física. F. c. de Valdezafán. Cau la Dictadura. Ajuntaments de la post-dictadura. Comença la República.

OMENÇA l' any 1927 ab la hegemonia política sobre Vinaròs—com sobre la província—del marqués de Benicarló; còsa que havia de durar fins la caiguda de la Dictadura.

L' alcaldia passà a mans de D. Higini Roca Ribera. La Presidència de la U. P., ocupada per D. Joan Ribera Gonel, tingué els honors de Quefatura política de la ciutat.

El nòu mando publicà un manifest acusant al tres anys dictatorials anteriors d' haver-los passat sense fer res «*contando los botones que tenía la casaca de Napoleón*», i assegurant que la hegemonia d' ara «dedicaria totes les energies

HISTORIA DE VINAROS

i entusiasmes a la exaltació de les fonts de riquesa de Vinaròs». I donava cònter de que les forces vives anaven a Madrid a gestionar lo que Vinaròs necessitava, en òbres a fer i en remeis urgents per la catàstrofe del pòrt ocorreguda en el temporal del desembre anterior.

La comissió que aná a Madrid, a primers de febrer, fon: l' alcalde, el President de la U. P., els representants del Pòsit «El Previsor» sr. Caudet, de «La Marítima Terrestre» sr. Boix, i de la societat de carreters sr. Miralles Forner, i per la Industria i Comers D. Obduli Balanzá, D. Carles Esparducer, D. Elies Ferrás, D. Agustí Arnau i Dr. Sebastiá Roca. L' Arcipreste, també comissionat, no pugué anar per malaltia.

Als pocs dies, telefonejava l' alcalde des de Madrid: «Ministre Foment ordenat immediata reparació pòrt; oferint subastar òbres dragat, escollera transversal i ampliació llevat; ordenat inclusió caràcter preferent òbres carretera circuit traicte Vinaròs-Alcalá. (1)

Era un éxit grandió.

El Ple municipal del 25 de febrer acordá ademés la creació d' un Grup Escolar, contant ab la subvenció de 80.000 pessetes de l' Estat. I Per a tindre una bona banda de música, creá la plassa de Director ab 3.000 pessetes de sòu, ab la obligació de dirigir també una Acadèmia municipal de música.

Al costat de tot aixó que s' anava a mampendre com un bon remei per a les necessitats del present i millorament del futur, havia que atendre a les «fonts de riquesa», que es lo permanent i lo que hauria de donar vida a les presents millores. Una d' eixes fonts, l' agricultura, la venia fomentant des de dos anys arrere la òbra del «Pòu de S. Sebastiá dels Dos Vilás» i el «Sindicat Agrícol del Salvador». Els quals, per a popularisar mes la campanya, celebraren el 13 de mars una Assemblea Sindical Agraria, assistint de la Federació Cas-

(1) Les obres del Circuit es mampengueren enseguida, però no des de Vinaros, sino des de Benicarló cab Alcalá... Al canvi de Régim encara el Circuit no aplegá a Vinaros.

tellenenca de Sindicats Agrícols son President D. Antòni Dols, Vis D. Manuel Candau, i Consellers D. Joaquim Gallejo i D. Miquèl Cantavella, i representacions dels Sindicats de Vilarreal, La Jana, S. Jòrdi, S. Mateu, Alcalá i Benicarló. Resultá un acte magnífic de propaganda.

L' Ajuntament, el 18 de mars, admí les dimissions dels concejals D. Bte. Miralles, D. Josep M. Caudet i D. Alexandre Esteller; i en 25 d' abril foren substituïts per D. Ramón Adell, D. Joan Carsi, D. Tomás Miralles i D. Ruperto Guiral.

Per R. O. de 23 d' abril es concediren les 80.000 pts. per al Grup Escolar de la marina; i el Ple municipal del 10 de maig concedí autorisació a l' alcalde per a admetre «un donatiu d' alguns vinarocencs» ab que pagar el solar per a un segon Grup Escolar.

Tal donatiu era de 20.000 pts. donades per un candidat a Diputat a Corts en les últimes eleccions de l' any 1919, que fon derrotat. Eixa cantitat coneguda per «dinés dels Reis», des de allavòns era sollicitada per a totes les millores que s' anaven proposant; i a la fi fon ara entregada per al pago de dit solar, situat en el Camí Carreró, per valor de 13.200 pessetes. (1)

El 17 de maig es celebrá els 25 anys de la coronació del Rei, obsequiant l' Ajuntament ab 2 pessetes, a cada un dels presos, dinar extraordinari a l' Assil i «Minjador dels pòbres» i dedicant a D. Alfons XIII el carrer de Ntra. Sra. del Socós.

La plassa de Director musical fon guanyada pel santanderí D. Tomás Mancisidor, en oposicions celebrades en Castelló davant de tribunal competent. En juny començá a reorganisar la Banda que debutá per la festa del Còrpus. I seguidament ocupá son llòc en les Fires de S. Joan, en les que es celebrá per primera vegada el «festival de la música» ab la concurrencia de les Bandes Municipals de Catí,

(1) La cantitat sobrant s' empleá en 1931 per a material d' escoles i urbanisació del mateix Grup Escolar.

H I S T O R I A D E V I N A R O S

Cervera, Lira Ampostina d' Amposta i la Filarmònica de Vall d' Uxó.

En eixes Fires, els ex-alumnes del Mestre D. Josep San-chiz celebraren un homenatge en son honor, dedicant-li un artístic permagí, essent presidit l' acte per l' Inspector Quefe D. Emili Monserrat.

També es celebraren per primera vòlta, regates ab barques de motor.

Com l' adquisició d' un auto-cuba per a rec i incèndis, acordada en juny de l' any anterior, havia quedat oblidada, el concejal D. Paco Puchol la torná a traure a llum en les sessions del 3 i del 17 d' agost, conseguint en la del 25 que s' acordara novament el concurs... sense poder lograr que es passara d' ahí.

El concejal sr. Castell dimití en 19 d' agost, i el Governador C. nomená, per a substituir-lo, a D. Angel Bosch en setembre.

Celebrant-se en eixe mes les Festes Centenaries de la Misericòrdia—historiades al capítol anterior,—vingué a nòstra ciutat, el dia 26, el Ministre de la Guerra D. Joan O'Donnell, Duc de Tetuán i Comte de Lluçena, quina població de son títol comtal havia anat a visitar. Junt ab el Ministre vingueren el Bisbe de Tortosa, els Governadors Civil i Militar, Marquesos de Benicarló i Comandant general de Somaténs, baixant dels autos al carrer de S. Francés aon s' havia alçat un arc d' honor. (1) D' allí es dirigí la comitiva a la plassa de S. Antòni, aon el Bisbe beneí la Bandera del Somatén, apadrinada per la filla del Marqués María Victoria Sanmillán ab la cort d' honor formada per les damiceles Filomena Guarch, Pilar Serres, Concepció Juan, María Josefa Membrillera, Pilar Gausachs i Visitació Pola. Ab el somatén local estaven els dels pòbles comarcals. Seguidament l' Arcipreste celebrá Missa de campanya.

En acabant anaren a descobrir les lápides dels carrers

(1) Ab motiu d' eixa visita tingueren orige els «parterres» que tan adorden el carrer de S. Francés.

dedicats al Rei i al Dictador. En el Teatre Ateneo es celebrà un banquet assistint numerosos comensals de la ciutat i pòbles veïns.

Cab a les cinq de la tarde se 'n anaren a Benicarló.

S' anava a acabar l' any 1927 ab una gran serie de subastes donant realitat a algúns del grans projectes que de anys acariciava Vinaròs; el qual honorará en el futur—lliure d' apassionaments—el nòm de D. Joan Ribera Gonel i els dels per ell espentejats pèr a que conseguiren de l' Estat eixes hòres d' atenció i de munificencia.

L' Ajuntament, per a la construcció del Mercat i del Grup Escolar, recurrí a un emprèstit de 318.618·14 pts. al Banc de Crèdit Local, a reintegrar en 15 anualitats, abonant per interesos i altres conceptes el 6·90 per 100; contracte que aprobá el Ple del 18 d' octubre.

La subasta del primer Grup Escolar fon el día 29 del mateix mes, en Madrid, adjudicant-se a D. Josep Colomina de Magón, per 246.471·59 pts. El projecte facultatiu sobre 'l que s' havia de obrar era de l' arquitecte D. Jordi Gallegos, de la Oficina tècnica del Ministèri de Instrucció Pública.

En 28 de novembre s' adjudicá la subasta de l' axample de nostre pòrt, a D. Lluís Colomina, germá de l' anterior, per 932.800 pts. Projecte del sr. Oliveros, aprovat en 1925.

En 3 de desembre s' adjudicá a una Companyía el dragat del pòrt.

En 24 del mateix s' adjudicaren les òbres del Mercat a D. Manuel Roda, per 113.539 pts. Projecte de D. Francés Tomás Traver, de l' any 1921.

Les últimes subastes de la gran serie es van fer dins de l' any 1928. En 31 giner la de l' abovedament del tròs d' acequia del Mercat, adjudicant-se a D. Vicent Moliner Edo, de Castelló. per 9.240 pts.

En 18 d' abril la del mòll transversal, que s' adjudicá també a D. Lluís Colomina per 1.130.000 pts. Projecte del sr. Oliveros, aprovat en 1925. El transversal tindria 40 m. ample per 150 m. llarg.

HISTORIA DE VINAROS

En 20 de novembre la del segon Grup Escolar, adjudicada a D. Manuel Roda per 231.992 pts. Com el primer Grup, tenia subvenció de l'Estat, tocant-li pagar al Municipi 46.402 pessetes.

Tan bon punt com s'anaven adjudicant les subastes, es mamprenfen les òbres.

El Dijòus Sant del 1928 s'inaugurà la il·luminació pública de gran potència en els principals carrers; els de la vòlta de la provessó, ja fea temps que per cónter pròpi s'havien fet les instal·lacions, passant mes avant a càrrec del Municipi.

En abril s'estrenà el nou faro, de columna mes resistent que l'arrancada pel temporal, i ab fanal de construcció parissenca, aparat òptic de 375 m. m. de diàmetre, i llanterna cilíndrica de 710 mm.

El dia 12 del mateix mes, el Ple municipal celebrà una sessió d'honor en homenatge al Ministre de Foment, Governador Civil i Marqués de Benicarló, per les millores conseguides; acordant: donar el nom del Comte de Guadalhorce a la plassa dels Tres Reis, el nom del Marqués a l'Avinguda de Colón o passeig marítim que s'estava construint, i declarar «fills adoptius» al Marqués sr. Sanmillán i al Governador C. sr. Castelló Madrid.

Per disconformitat ab la censura de premsa que s'eixercia arbitràriament, el sr. Adell dimíff la concejalía. El Governador C. nomenà nous concejals a D. Josep Sanchiz Asensi i a D. Angel Giner Roca.

En 4 de joriol, una comissió municipal ab el Quefe de la U. P. anà a Madrid a entregar-li a Guadalhorce un pergami d'honor i una «exposició» demanant la prolongació del f. c. de Valdezafán fins a Vinaròs.

La entrega dels pergamins als srs. Sanmillán i Castelló Madrid fon el dia 7 d'octubre, en que vingueren a nostra ciutat a rebre personalment l'homenatge. La recepció fon en el carrer de S. Francés, baix d'un artístic arc de O. P. L'orde dels actes, amenisats per la Banda vinarocenca i «La Artística» de Vall d'Uxó, fon com seguix:

Descobriment de la làpida rotulant la plassa del Comte de Guadalhorce, ab parlaments del Marqués i del Governador.

Entrega dels pergamins, en la Capitular, donant les gracies eloqüenment els homenatgeats.

Imposició de medalles a les padrines dels somaténs de Llucena i de Vinaròs, Sara i María Victoria filles del Marqués; i la del Mèrit Militar a D. Sadurní Lizondo, de Llucena. A les padrines acompanyava una cort formada per les damiceles Lola i M.ª Agustina Ribera, Carme Soto, María Aragonés, Pilar Gausachs, Pepeta Landete, Teresa Ramos, Lola Sanchiz, Pilar Pola i Angelina Torres. Discurs del Governador.

Vermouth a les Autoritats en l' Ateneo Mercantil.

Banquet en el Teatre Ateneo, assistint comissionats dels somaténs i U. P. dels pòbles comarcals. Parlaments del Marqués, Governador, Quefe local i Canonge Dr. Martínez.

Benedicció i inauguració del Passeig del mar i un banc-biblioteca, dedicats al Marqués.

El mes anterior havia tingut llòc una solemnitat de caràcter cultural: Fon el XV Congrés Esperantiste Catalá i XIV Jòcs Florals Internacionals, en quina organisió trevallá decididament D. Sebastiá Chaler, vinarocenc resident en Tarrassa. El programa es desarrollá els dies 8, 9 i 10 de setembre, en el Teatre Ateneo cedit pel Circol Catòlic. En la I. Arciprestal es celebrá Missa Solemne, predicant en esperanto—seguit de traducció segóns orde del Diocessá—el Rvent. Josep Font catedràtic del seminari de Girona. Dels Jòcs fon Reina la filla del Marqués María Victoria, formant la cort Pepeta Landete, Ampar Delmás, Consol Vaquer, Lola Ribera i Enriqueta Torres, ab els patges Carmeta Alcoverro i Fernandina Saez.

L' Ajuntament subvencioná dites solemnitats ab 1.500 pts., i dedicá el carrer de sta. Bàrbera al polac Zamenhof inventor de l' Esperanto.

En 29 de novembre també acordá l' Ajuntament dedicar el

HISTORIA DE VINAROS

carrer del Pònt al gran vinarocenc Bisbe Lassala; només que l'acòrt quedá incumplit. (1)

En eixe mateix any (1928) la banda de música vinarocenca començá a destacar, mereixent un segón premi en el certamen musical de Castelló celebrat en les seues festes de joriol. Mes, el Director de la banda D. Tomás Mancisidor que tan bellament cumplía, es traslladá en octubre a Asturies; i ja no es torná a donar per oposició el càrrec, decaent la banda i desapareixent l'academia oficial de música una llarga temporada. (2)

En 17 de joriol morí D. Antòni Sendra Bonet, qui si no era vinarocenc de naiximent ho fon de adopció, pos aquí vixqué des de 'l sègle anterior al front d'una fundició de fèrro, i passejá triomfalment pel món el nòm de Vinaròs ab les seues patents de invenció, conseguint prèmies en les exposicions de París, Roma, Zaragoza, Novara, Castelló, Bruseles, Tortosa, Murcia, Medina de Rioseco i Barcelona.

Des de començament d'any ocupava dignament el llòc de Diputat provincial i la Vis-Presidencia el Dr. D. Sebastiá Roca.

El Ple municipal del 15 juny de 1929 creá una escola de dibuix aplicat a les Arts i Oficis, baix la direcció del veterá poeta i artista D. Paco Argemí, que seguix en el día ab èxit.

Les fires d' eixe any van tindre notables novetats: La inauguració oficial del Mercat, construít damunt de l'ex-convent de S. Agustí, i la del Grup Escolar del mar ab el títol de «S. Sebastiá», que foren beneíts pel Canonge Dr. Matamoros.

En el Grup es celebrá al mateix temps una Exposició d' Art Retrospectiu i Modèrn, ab lluminoses conferencies que donaren el Rvent. Dr. Jaume Gonzalez i D. Lluís Revest del Cós Oficial d' Arxivers.

(1) La revista «San Sebastián» des de molts anys venia demanant la dedicació d'un carrer al Bisbe Lassala. La censura de premsa, en eixa época tató molts escrits, entre ells un del Canonge Redó defenent la justícia que es devia a l' immortal compatriet.

(2) En 1931 ha tornat el sr. Mancisidor, reorganisant-se novament la banda i obrint-se l' academia ab general satisfacció.

I en 'l Assil tingué llòc un tèn dre Homenatge als Vells en el que les xiquetes de les escol es regalaren flòrs a les aueletes, i els xiquets ofrenaren cigarros puros als auelets, completant-se la festa ab un dinar extraordinari.

En joriol l' Ajuntament efectuá nòu emprèstit ab el Banc de Crèdit L. d' E., per a començar a trevallar en la construcció del segón Grup Escolar.

L' emprèstit importava un gravamen sobre el Municipi, durant 15 anys, de uns vuit mil duros anyals. L' augment de pagos en el repart del pòble pujava a 10.000 pts. La Indústria que abáns contribuía el 13 per 100, les disposicions del Govern la colocaven al 32 per 100. Rústica i Urbana que abáns no pagaven, ara havien passat a contribuir ab el 20 per 100.

En eixe istiu (1929) es presentaren al Governador C. dos denuncies: Una, del concejal sr. Guiral, per irregularitats administratives, que dita autoritat declará falsa i destituí de la concejalía al denunciante. Altra, la formulá qui estes pàgines escriu, contra procediment del Quefe de la U. P.; fon motiu immediat la indefensió en que mos trobàvem davant del semanari de la U. P. «Heraldo de Vinaroz» que mos atacava mentres se mos negava la defensa. Nostra conducta fon lleal, pos avisàrem lo que anàvem a fer sino se mos admiffa la rèplica. Dit periòdic seguí tot l' istiu en son «monòlec» apassionat, involucrant injustament a altres personalitats i entitats.

No per aixó puguèrem tampòc glatir, a pesar de que nostre acte de civisme fon calificat de tots els horrors imaginables; la censura ni local ni provincial no mos permiffa el «diàlec»; se mos prohibí l' accés a l' Arxiu municipal aon investigàvem per a la Història; el Governador C. desestimá nòstra denuncia «per falta de pròbes»; i la U. P. Provincial decretá—no per unanimitat...—nostre «extermini»... del que mos tinguè que salvar el pròpi Dictador. (1).

En acabar-se l' istiu s' acabaren sobtadament eixos incidents. Coincidí la dimissió del Quefe per manca de salut i la

(1) La correspondència ab les autoritats, fins ab el Dictador, fon llarga i viva; no la incluí en estes pàgines, entre altres motius, perque volem en elles la màxima serenitat i la major consideració a les persones.

HISTORIA DE VINAROS

de tot l'Ajuntament. Però vingué el Marqués i les dimissions foren retirades.

En novembre cobriren baixes quatre concejals nous: Don Sebastiá Tosca, D. Josep Aragonés Simó, D. Federic Bas i D. Pere Giner. Les finences primera i segona les passaren a ocupar els srs. Arnau i Tosca.

Finá l'any 1929 sortint-se'n de la Diputació el Dr. D. Sebastiá Roca qui acabava de conseguir 19.000 pts. per a l'abovedament total de l'acequia (1) de nòstra ciutat, i pujar a 500 pts. la subvenció provincial per a l'Assil de vellets, que des de la fundació era de 250 pts. conseguida allavòns per Rafels García. La vacant del Dr. Roca passá a ocupar-la D. Joan Ribera, qui ademés fon elegit en la Diputació per a Assembleíste Nacional.

Registrem en eixe any (1929) altres fets importants:

El día 18 de giner s'inaugurá al carrer Major una Sucursal del Banc Espanyol de Crèdit, concurrint a l'acte les Autoritats i representacions de la vida vinarocenca. El Reverent Arcipreste benef. les dependències; i acabá l'acte ab un esplèndit lunch. La direcció de la Sucursal començá a càrrec de D. Miquèl Guillot, i la Intervenció de D. Rafèl Pastor.

En 16 de setembre fon la inauguració de la fàbrica de hidrossulfits «Foret S. A.» ab un banquet al que assistiren les Autoritats locals i provincials, baix la presidencia del Director General d'Indústries D. Vicent Gay. Es la fàbrica mes important d'Espanya en eixa producció.

El Pòsit marítim «El Previsor» també realisá un acte memorable ab l'Homenatge als vells mariners, el 20 d'octubre, pensionant a quatre ab una pesseta diària. La festa es celebrá en la Casa del Pòsit, fent sentits discursos l'Arcipreste qui cantá la justícia i solidaritat social, i l'Ajudant de Marina Don Joan Feliu, qui doná les gracies. Els vellets foren ademés obsequiats ab un dinar que presidiren el President de la Junta del Pòsit, l'Arcipreste i l'Ajudant de Marina.

(1) Eixa obra s'efectuá en 1931, per 29,000 pts. segòns subasta, essent l'empresari D. Manuel Roda, i el projecte de l'arquitecte sr. Montesinos.

Un altre fet que destacà fon un Curset d'Educació Física organitzat i donat pel Mestre de Benicarló D. Eduard Martínez Ròdenas, ab alumnes pròpis. Tingué llòc els dies 30 de novembre i 1 de desembre, en la Sala Capitular, presidint l'Inspector Quefe sr. Monserrat. El jove Dr. D. Agustí Ribera Hernandez donà una conferència mèdica, i el Mestre sr. Sanchiz una «xarla» amena.

El 16 de desembre es celebrà una assemblea «pro ferrocarril Valdezafán-Vinaròs», ab motiu d'haver ordenat el Ministre sr. Guadalhorce lo mateix que s'havia ordenat en 1924, o siga que es feren els estudis per al projecte de prolongació de dit f. c. des de la Ràpita a Vinaròs. Entre les representacions d'alguns pòbles destacà la d'Alcanar; assistí també l'alcalde de Alcañiz. Acabà ab un banquet en honor al Marqués sr. Sanmillán i al empresari d'òbres públiques sr. Colominas.

Tot just començat l'any 1930, en 28 de giner caigué la Dictadura propiament dita, víctima dels seus pròpis desacèrts que li vallgueren la repulsa general, fins dels mateixos pòbles ab ella beneficiats. La impopularitat alcançà igualment al Monarca en proporcions asfixiants.

La post-dictadura no va fer mes que preparar millor l'adveniment de la República.

El Govern presidit pel General Berenguer manà constituir els Ajuntaments de manera automàtica, conforme a la legalitat anterior al colp de Estat de l'any 1923.

I aixina, en febrer ocupá l'alcaldia interinament D. Felip Ferrer Flòs, ab els tinents D. Joan Verdera i D. Batiste Sabater, i concejals D. Andreu Ronchera, D. Francés Sorolla, D. Adolfo Cabadés, D. Bte. Herrera, D. Higini Roca, D. Facundo Fòra, D. Severí Guimerá, D. Eduard Torres, D. Felip Miralles C., D. Joan Talavera i D. Joaquim Aragonés.

En novembre foren nomenats per R. O. alcalde D. Joan Morales Fuster, primer tinent D. Eduard Torres, según D. Adolfo Cabadés i tercer D. Felip Miralles,

En giner de 1931 D. Juli Chillida Saura ocupá la concejalía com a major contribuent vacant per defunció de son sògre el

HISTORIA DE VINAROS

sr. Ronchera. L' alcalde i tinents foren reafirmats en els seus llocs per elecció dels concejals.

Canvià el Govern formant-se una concentració monàrquica presidida per l' Almirant Aznar. I en 12 d' abril es celebraren eleccions populars per a la constitució definitiva i total dels Ajuntaments presentant-se en nòstra ciutat a les urnes la candidatura republicana-socialista a sòles, sense contrincant.

Quedà l' Ajuntament constituït com seguix: Alcalde, D. Antòni Torres; tinent primer D. Amadeo Sorolla, segón D. Juli Balaguer, tercer D. Manuel Bover; i concejals, D. Joaquim Aragonés Simó, D. Josep Rabasa Domenech, D. Bte. Marzá, don Adolfo Rico Fraile, D. Manuel Zapater, D. Josep Arnau Torres, D. Salvador Agramunt, D. Sixto Mir Felip, D. Sebastià Pedra Camós, D. Manuel Rabasa Caballer, D. Anselm Codorniu i D. Bte. Chalor Fonellosa.

I quedà proclamada en Espanya la República a conseqüència d' eixes eleccions que donaren gran majoria republicana en les principals ciutats.

Comença una nòva era.

Siga-li permés a l' autor d' aquesta Història posar fi sense rebassar el dia 14 d' abril, fent vòts per a que la Llibertat, Igualtat i Fraternitat siguen rectament portades a l' abrás ab la Justícia.

I que Valencia—la terra valenciana—ressucite la seua personalitat, en germanor ab les demés nacionalitats d' Espanya.

= 369 =

= 370 =

25

CAPITOL XXX

Vinarocencs preclars. Condecorats de la Creu Ròja. Demografia. Caritat vinarocenca. Estadística de peixca. Mirant al camp. Periodisme.

D. Agustí Safòn Durán: Inspirat poeta que obtingué premis en diferent concursos, ressaltant una òda magnífica «*Al Santíssimo Sacramento*» que se li premià en Vilarreal, en les festes centenaries de la canonisació de S. Pasqual, l'any 1894.

Fon conseqüent republicà de àmplia i culta concepció política, sense confondre la llibertat ab les persecucions sectaries que tan abundaven en son temps, i per això mateix, mes digne de lloança i destacable son esperit modern.

Ocupá ab dignitat l'alcaldia vinarocenca, i a l'Ajuntament per ell presidit en 1890 es deu la justícia d'haver honorat la memòria de ilustres fills de la terra, dedicant carrers a Febrer de la Torre, Ayguals de Izco i Arquebisbe Còsta i Borrás.

El primer Centre Vinarocenc que es fundá a Barcelona el nomená son President d'Honor l'any 1909.

Eixercí la farmacia.

HISTORIA DE VINAROS

Morí en 29 d' agost de 1916. I a la seua memòria li dedicà el Municipi la Travessia de S. Agustí.

D. Hilarión Claramunt Forés: Llicenciat en Dret Civil i Canònic eixercí l' abogacia durant 30 anys.

Peró, la seua gran afició fon l' art pictòric. Llensos molt lloats per la crítica pintá per al convent de S. Joan de Deu de Valencia. Nòstra Ermita i S. Agustí lluxen bònes pintures d' ell; i sobretot, la Capella de la Comunió de nòstra Arciprestal conserva la seua bona memòria ab quatre grans pintures eucarístiques de «L' últim Sopar», «Les bodes de Canaá», «La samaritana» i «Marta i María».

Son bon caràcter i tenacitat están ben retratats en un notable incident: quan en el llèns «L' últim Sopar» començava la figura de Judes, li vingué un atac apoplètic que 'l dixcá inútil de tota la part dreta del còs; i digué festivament quan pugué dirar el llit:

—«Te pintaré encara que no vullgues, malaí!».

I ab la ma esquerra acabá aquell llèns i pintá els tres següents, sense poder-se menejar de la cadira; era l' any 1921.

Morí en 7 de febrer de 1930, als 79 anys d' edat.

Dr. D. Francés Borrás Juan: Naixqué en 7 joriol de 1877 i morí en 16 setembre de 1919.

Cursà la carrera eclesiàstica en Tortosa, i els dos últims anys de Sda. Teologia en la Universitat Pontificia de Tarragona, alcançant el Doctorat en 1902.

Durant vuit anys fon catedràtic de Metafísica i Prefecte del seminari de Tortosa, de quina catedral fon també Retor Ecònomo del Sagrari. En 1909 guanyá brillants oposicions a Canònge de la Metropolitana de Granada, de quin Cabilde fon Secretari Capítular per nou anys, i Director de la Universitat Pontificia per dos anys.

En 24 mars de 1919 passá a la dignitat de Degá de la catedral de Tortosa, prenent possessió en 23 d' abril. Als cinq mesos d' ocupar llòc tan preeminent, Deu el cridá a la eternitat.

En la sacristía de l' Arciprestal vinarocenca es colocá son retrat, en la galería de ilustres, en el primer aniversari de la seua mòrt. El quadro, a l' òli, es òbra de l' artiste Castell.

Excm. Dr. D. Josep Meseguer i Còsta: Arquebisbe de Granada. Fill de pares vinarocencs, nebot de l' immortal Còsta i Borrás, encara que va nàixer en Vallibòna, nostre pòble el considera com un vinarocenc ilustre.

L' historiador aixís ho consigna reflexant el sentir popular.

Les pàgines d' aquesta Història, en les que tantes vegades aparéix el Dr. Meseguer i Còsta, demòstren la justícia plena de tal consideració.

La biografia va a la «Secció biogràfica» d' este volúm.

Dr. D. Joan Bte. Redó: Fon alumne del Colège de Sant Josep de Tortosa aon seguí la carrera del sacerdoti brillantment.

Posseint hermosa veu i gran cultura musical, guanyá per oposició el càrrec de Soxantre que l' eixercí en Tortosa, en Toledo (aon ho era l' any 1895) i en Valencia.

D' eixa ciutat passá a Oviedo com a Majordòm del Bisbe D. Lluís Pérez fill de Burriana. Allí alcançá la dignitat de Canonge Arcediá.

Un acte d' heroïsme tenim de fer constar, que demòstra el seu gran còr i sacrifici pels demés: en l' istiu de 1916, en Valencia, doná la seua sang per transfusió en cantitat pròximament d' un litre per a salvar la vida d' un malalt. Caritat heròica que fon lloada en totes les esferes socials.

Els últims anys de la seua vida els passá en Vinaròs a causa de la llarga enfermetat que 'l portá al sepulcre el día 25 febrer de 1931, contant 65 anys d' edat.

Condecorats de la Crèu Ròja

L' Assemblea Superior de la Crèu Ròja, en l' any 1931, ha

HISTORIA DE VINAROS

condecorat ab la Medalla de 1.ª classe de la Institució al President en nòstra ciutat Dr. D. Sebastiá Roca; i ab la Medalla de 2.ª classe al Rvent. D. Josep Antolí, D.ª Francisca Ferrer Flòs, D. Josep Sanchiz, D. Batiste Herrera, D. Daniel Saez i D. Vicent Izquierdo.

Demografia

La Estadística Oficial corresponent al 1920, senyalá a Vinarós una població de 7.846 habitants de fet, i 7.964 de dret. En 1930 es senyalen 8.285 habitants de fet, i 8.290 de dret; viuen 1.109 fóra muralla; son varóns 3.910 i dònnes 4.377.

El primer tèrs del sègle XX es optimiste: s' ha lograt contindre el descèns de població tan alarmant en la centuria anterior.

En canvi no s' ha lograt contindre el descèns de naiximents, que dona una progressió força desagradable, com es veu per eixa taula comparativa:

Un sègle arrere, en 1829, el naiximents foren.	411.
Cinquanta anys arrere, en 1879.	355.
Vinticinq anys arrere, en 1905.	219.
I en 1929 han sigut els naiximents.	171.

Ademés, en eixe any, ha ocorregut una diferència de 6 naiximents mes que les defuncions. Eixa diferència era de 150 com a mínimum, una centuria arrere, o siga abans de la descristianisació imposada pels Govèrns borbònics.

Tal conducta de dits Govèrns, a la fi havía d' ésser fatal per a la mateixa Monarquia que volíen apuntalar, com s' ha vist en nostres dies en que ha desaparegut sense cap violència ni per a tirar-la ni per a deféndre-la.

Caritat vinarocenca

De l' Hospital de Caritat registrem tres benefactors destacats en nostres dies:

En primer lloc, la Societat de Mariners «El Progreso» que des de 'l sègle passat ve afavorint a l'Hospital i també a l'Assil de vellets, destinant a tal efecte per als dos Establiments benèfics, part del producte del treball anomenat «la trista». (1)

D. Joan Verdera, qui dedicat anys arrere a la construcció de barques evolucionant des de la post-guerra a la industria de la serreria mecànica i automovilisme, ve tenint present les necessitats de l'Hospital en lo que an ell pertany, proporcionant gratuïtament tota la serradura que allí fa falta. En la sessió municipal del 13 febrer de 1920 es va fer constar en acta l'agraïment.

I D. Hilarió Talavera, industrial de sifons i gaseoses, qui seguint la benemèrita costum dels seus pares, regala per als malalts de l'Hospital totes les esmentades begudes que es necessiten. La caritat de la casa Talavera es important, no tan sols per lo que dona, sino també per la constancia, pos eixa lloable costum conta al present una cinquantena d'anys.

Ademés dels que ja consten en el còs de la Història, registrem com a benefactora de l'Assil de vellets a la familia Membrillera que en 1929 cedi generosament 21 metres quadrats de terrero tocant al benèfic establiment, essent aprofitats per les mònjes per a un aixample beneficiós als assilats.

Junt a l'Hospital, les mònjes del mateix—com havem apuntat en son lloc—cuiden del «Minjador» que es fundá per als pòbres en 22 d'octubre de 1914. En els 16 anys de funcionament, fins al 1930, s'han invertit 42.798 pts. en la òbra de misericòrdia de «donar minjar a qui té fam». Eixa cantitat arrellegada d'almoines—hi ha una suscripció permanent mensual entre el pòble—diu prou en lloança de la caritat vinarocenca.

En els capítols anteriors consten moltes altres modalitats d'

(1) Vide capítol VIII.

aquesta virtut caritativa, tals com el Roper del S. Còr de Jesús, les Conferències de S. Vicent de Paul, i el «Pa de S. Antòni» instalat en les iglesies, molt acertadament calificat de «provi-dència dels pòbres».

El «Pa de S. Antòni» de l' Arciprestal está a càrrec d' una Junta de senyores dirigides pel Retor. Durant l' any 1929, les almoines han sumat 1.372·50 pts. que es distribuïren: 300 pts. en pa; 658·30 pts. en llet; i lo demés, en almoines en metàlic i socors al pòbres malalts. En 1930, eixes almoines foren 1.483 pts.; invertint-se en pa 586·70 pts., en llet 541·20 pts., i lo res-tant per als malalts.

Ademés, es distribuïxen moltes altres almoines ja corpora-tives, ja particulars, per diferents motius. Aixís, cada any, en l' aniversari fundacional del «Minjador», l' Ajuntament ha vin-gut donant-li 40 pts.; al mateix li oferecen 60 pts. les Societats Obreres en el 1 de maig; el Molí Carsi regala gran quantitat d' arròs, per Nadal, a tots els establiments de beneficència; el Circol Catòlic repartix «mones» per la Pascua, als pòbres i als tancats en la presó. Molts casaments, bateijos, i altres acon-teiximents familiars i socials es escelebren ab almoines a dits centres de caritat. La «Crèu Ròja» des de la fundació del «Min-jador», en la seua festa de la Puríssima obsequia als pòbres ab un dinar extraordinari; i el mateix ha fet la Escola Nacional de la Mestra D.ª Francisca Ferrer Flòs en la festa escolar de Sta. Catalina, servint als pòbres les mateixes «catalinetes», fins la jubilació de dita Mestra ocorreguda en 1931.

Altres detalls dixem escrits en el capítol XXII.

Es pòt ben be afirmar que la caritat es la virtut vinarocenca mes arrailada i destacada.

La subvenció primitiva de la Diputació Provincial a nòstre Assil de vellets consistent en 250 pts. anyals, aumentada a 500 pts. en 1929 per intervenció del Diputat vinarocenc Dr. D. Se-bastià Roca Ribera, fon altra vòlta aumentada a 750 pts. per gestions del Diputat sanmatevá D. Joan Aragonés Champín, qui també conseguí una subvenció de 230 pts. per a les mònjes enfermeres «Sierves de Jesús».

La peixca

Eixa notable «fònt de riquesa» vinarocenca ha produït en els últims anys les cantitats que següeixen: en 1922, pts. 990.271; en 1923, pts. 949.987; en 1924, pts. 955.263; en 1925, pessetes 938.241; en 1926, pts. 1.254.058; en 1927, pts. 1.563.507'30; en 1928, pts. 1.490.200; en 1929, pts. 1.565.648'68; en 1930, pessetes 1.877.607'15.

A l' Ajuntament li han correspost per drets municipals sobre eixes ventes del peix, 14.015'92 pts. en l' any 1929, i 16.900 pts. en l' any 1930.

La venta del peix es fa per subasta en les «barraques» de la platja del pòrt que perteneixen al Pòsit «El Previsor» i a D. Facundo Fòra.

El detall de venta en dites «barraques» en els dos últims anys fon:

	«EL PREVISOR»		SR. FORA	
	1929 — Pessetes	1930 — Pessetes	1929 — Pessetes	1930 — Pessetes
Giner.....	105.859'50	129.916'25	35.937'00	44.708'55
Febrer.....	95.992'70	111.880'95	28.568'10	39.021'05
Mars.....	143.683'20	115.427'75	37.141'45	30.838'35
Abril.....	91.364'60	125.756'50	23.734'95	27.057'80
Maig.....	30.032'00	17.346'90	8.865'63	1.581'95
Juny.....	46.918'30	38.294'95	10.150'30	3.603'20
Joriol.....	18.843'95	93.516'40	3.462'90	16.520'25
Agost.....	121.795'35	142.412'60	47.632'60	41.140'35
Setembre....	127.065'65	164.781'00	30.208'15	57.385'10
Octubre.....	132.724'80	168.489'40	36.008'15	72.948'55
Novembre...	131.829'55	161.322'45	60.690'15	61.999'65
Decembre...	139.662'10	148.454'75	57.477'70	63.203'75
TOTALS...	1.185.771'70	1.427.599'60	379.876'98	460.008'55

Mirant al camp

El camp de Vinaròs, l'altra «font de riquesa» la més important, que tan fonda crisi ha sofrit des de la segona mitat de la passada centuria, está en camí de tornar a ésser lo que fon.

L'exemple l'está donant el «Pòu de S. Sebastiá dels Dos Vilás», que ab la tècnica reclamada pels nous temps ha convertit en regadiu una zona notable abans inculta, triplicant el valor de la tèrra.

De la crisi per la que ha passat el nostre camp dona idea el fet de que les dos terceres parts del terme de Vinaròs está en poder de propietaris dels pòbles veíns. En la comprobació de finques que va fer el Catastre en 1922, resultá que de uns 7.000 títols que corresponen a nostre terme, perteneixien uns dos mil a veíns d'Alcanar, un miller a veíns de S. Jòrdi, i un miller a veíns de Benicarló, Càlig, Cervera i Ulldecona.

Per al remei de l'Agricultura, Vinaròs demaná en el sègle passat a les Corts la construcció del Canal de l'Ebre. Alló, i també la construcció d'un pantano en el Servòl, han vingut essent fins nostres dies un tòpic aprofitats per totes les polítiques sense cap resultat positiu. Mes, l'aspiració del Canal está viva en l'ànima vinarocenca i de molts altres pòbles, i es d'esperar que aplegue a realisar-se dins d'una acertada política federal.

Mentimentres, sense esperar en proteccions oficials tantíssimes vegades fallides, els llauradors dels Dos Vilás, associant-se per a traure ab abundancia l'aigua de les entranyes de la tèrra, han dit aon están les esperances infalibles de la resurrecció agrícola vinarocenca, i ab ella la vida pròpia del pòrt i la vida ufana de la ciutat.

Periodisme

Vinaròs que 'n tots els ordes del progrés humá ha ocupat sempre les avançades entre les poblacions de la seua categoria, també ha fet els honors al periodisme.

Les primeres manifestacions periodístiques foren a la primera mitat del segle XIX, en forma de fulles sense periodicitat —proclames, manifestos, etc—. Eixemple típic es el de la época de Wenceslao Ayguals de Izco (1839 en avant), com dixem historiat als capítols corresponents.

En 1864 es publicà el primer periòdic en forma, que ha estat casi sempre la semanal. La duració de dits periòdics ha sigut molt curta, i per tal causa la serie es llarga, com es veu pels títols dels que 'n tenim notícia:

«El Progreso Vinarocense» (1864), fundat per D. Josep Ràfels García, ab ideologia patriòtica i de orde.

«El Vinarocense» (1885), polític constructiu.

«El Batallador» (1887), polític destructiu.

«El Sufragio Universal» (1889), republicà, que aparegué afirmant respectaria les opinions religioses de tots, conforme a la verdadera política democràtica en la que els ciutadans deuen respectar-se mútuament com essencia de la Llibertat. Tan bons propòsits no foren complits.

«El Demócrata» (1891), polític.

«La Condordia» (1892), catòlic fundat per l' advocat D. Juli Chillida Melià ab un gran ideal de pau cristiana per al progrés i benestar del poble; lo que li va valdre la persecució dels elements intolerants de la esquerra.

«El Ideal» (1893), republicà demòcrata, ab bons ideals de Llibertat i Tolerancia que 'ls de la esquerra feen fracassar.

«La Alborada» (1896), independent.

«La Fulla de còl» (1896), humorístic, fundat pel poeta popular D. Paco Argemí; además de l' ingeni del celebrat poeta, tingué el mèrit d' estar escrit en la llengua de la tèrra.

«Cupido» (1897), sense color polític.

«El Defensor» (1897), polític.

Además, han vist la llum entre el segle passat i lo que va del que estem: «El Mediterráneo», «El Nuevo Vinarocense», «Bromas y veras», «La Lley», «La República», «El Eco», «El Imparcial», «La Voz del Pueblo», «El Eco de la Verdad», «Pa-

tria», «Patria Nueva», «Heraldo de Vinaroz» i «San Sebastián».

Els tres últims es publiquen quant surt este volum. «Patria Nueva» a l'adveniment de la República es diu «Nueva Patria» i es dirigida per l'advocat D. Alvaro Pascual Leone; conta 10 anys de vida i s'ha distingit en ideología antirreligiosa.

«Heraldo de Vinaroz» fundat en i per la Dictadura de la segona època; ha evolucionat, essent actualment lliterari apolític baix la direcció del jove D. Manuel Foguet.

«San Sebastián» es la revista parroquial, i mereix un lloc destacat per diferents estils: per son vinarocenquisme pur, apartat sempre de totes les lluites personals, i aprofitant tota ocasió per a defensar la moralitat, cultura i progrés de Vinaròs; per la gran tasca de revisió històrica que en les seues pàgines ha realitzat son fundador-propietari l'Arcipreste mossén Bono; i per sa llarga duració, pos cumplix quan surt este llibre 18 anys de vida, sense contar els de la seua primera aparició en 1808, 9 i 10, cas únic en la premsa vinarocenca. El número de subscriptors ha arribat a passar del miller, també cas únic. L'administració l'ha portada D. Joan Bte. Sendra. Des de l'any 1914, la popular «revista» ha vingut utilisant el servici urgent de la gran Agencia periodística «Premsa Asociada» per a donar en la pissarra pública instalada en el Circol Catòlic les notícies sensacionals, aixís com les sòrts de la Loteria de Nadal, contribuint a donar a Vinaròs aspecte de gran modernitat.

Ultimament ha sortit a llum un nou semanari republicà titolat «La Verdad», dirigit per D. Facundo Fora ab ideals de concòrdia ciutadana.

Com a premsa vinarocenca incluim també el «Butlletí del Centre Cultural Vinarocenc» que es publica en Barcelona, de ideal societari i patriòtic. Ab molt d'acèrt i ab gran sentit pràctic ha laborat per la unió de nostres compatricis. En la capital catalana ha instaurat la festa vinarocenca de S. Sebastián en el poètic lloc de la «Font d'en Fargas».

APENDIX

SECCIO DE BIOGRAFIES

Venerable Dr. Damiá Esteller

A nàixer en Vinaròs el dia 27 setembre de 1626, perteneixent els seus pares a lo mes distingit de la societat vinarocenca.

Ja desde la infantesa demostrá decidida vocació al sacerdoti, i dirigit a tal intent estudiá en acabant de la primera ensenyança, el lletí, sobreixint entre els seus condeixebles.

De la Vila natal passá Damiá Esteller a la capital de la Diòcessi per a seguir la carrera eclesiàstica en el seminari tortosí. La seua afició a l' estudi l' encaminá, acabada la carrera, als estudis superiors eclesiàstics fins conseguir el grau de Doctor en Sagrada Teología.

Ab gran fama de il·lustrat i de virtuós aplegá a cantar Missa; i tot seguit, ab plena satisfacció del Clèro com dels seus paisans, va pendre possessió d' un Benifet en la Parròquia del seu pòble.

Tota la seua vida fon eixemplar, adquirint gran predicament com a director de ànimes. Dirigi ab extraordinaria circumspecció i saviduria, a la Venerable Vicenta Ginart des de la primera edat. I el seu dictàmen era de tanta fòrça per als que estaven dedicats a tan difícil com delicada ciencia, que sense discussió acceptaven lo que ell admittía. Tan era aixís, que 'l franciscá Fra Albelda (qui substituí al Dr. Esteller—quan éste morí—en la direcció espiritual de la Venerable Ginart), afirmava que per a considerar a la Ginart com ànima bona i no enganyada en les visió que tenia, li era sufficient el criteri favorable que havia sostingut el Dr. Esteller.

Tenia el Dr. Damiá Esteller especialíssima devoció a Sant Joaquim. I per a estendre i enlairar el culte del sant pare de la Verge Santíssima, posá tota la seua ciencia i el seu entusiasme, dirigint els seus treballs a que la festa de S. Joaquim fora declarada de precepte. Cosa que aplegá a efecte als 24 anys de la seua santa mòrt.

En 1654, per acòrd del Capítol Parroquial vinarocenc en 22 d' abril, fon nomenat Síndic del Clèro de la Vila. També eixerci el càrrec d' arxiver. I fon honorat ab l' important d' Examinador Sinodal del Bisbat de Tortosa. En tots els quals càrrecs cumplí ab el zèl que posava en totes les seues còses i que tan admirable el va fer als ulls de tot el mon.

Si tots el volíen i el veneraven, aixis superiors com iguals i inferiors, d' una manera especial va ésser estimat pels desamparats de tot be material. Els pòbres teníen en el Doctor Damiá Esteller un germá que 'ls visitava i els consolava i els donava tot quant posseía per amor de Deu.

Ple de mèrits aplegá als 75 anys d' edat, havent portat una vida santa tota martirisada de mortificacions, sacrificant la carn ab cilicis i penitències.

Ni a tan avançada edat vullgué donar-li descàns al còs; fins que 'l visitá la última malaltía, i en 3 d' abril de 1701 entregá la seua ànima a Deu, tenint una mòrt dolça i envejable.

Fon soferrat primerament al Cementèri o Fossar que 'n aquella época ocupava la banda del Nòrd de la avuí cèntrica plassa—allavòns fòra muralla o «fòra Vila»—que ha tingut els nòms de plassa del Sòl, de l' Hospital, del Salvador i de Jovellar.

Cumplit el centenar de la seua santa mòrt, dos anys mes avant, en 25 giner de 1803, fon traslladat a la Iglesia Parroquial, a la part de la Epístola de l' altar major, en quin sòl es veu la lápida que diu: *«Aquí yace el V. Dr. Damián Esteller, examinador sinodal de este Obispado. Murió el 3 de abril de 1701. Fué trasladado del cementerio a esta iglesia el 25 de enero de 1803»*.

Vicenta Ginart, «La Beata Marinera»

AN l' arxiu parroquial de Vinaròs hi ha un manuscrit de mossén Batiste Morales pvre. acreditant la copia, en 22 de maig de 1789, del que escrigué mossén Josep Febrer, Beneficiat i Vicari, sobre la vida i virtuts de Vicenta Ginart, de la qual fon l' últim confessor.

Advertix el biògraf que a la relació que fa no se li deu donar mes crèdit que la de una fe humana falible. De dita relació extraem:

Va nèixer Vicenta Ginart en Vinaròs el 5 d' abril de l' any 1657, filla d' uns pòbres peixcadors.

Des de 'ls 7 anys, es passava en la iglesia llargs ratos en oració sense que ningú la instruïra en tan alt eixercici. Als 12 anys va pendre per confessor al Dr. Damiá Esteller qui la encaminà a la perfecció per la pràctica de les virtuts. Mòrt el Dr. Esteller, tingué Vicenta Ginart per director espiritual, uns vint anys, al religiós descalç franciscà Fra Llorèns Albelda; i quan eixe, en 1714, passà a Castella, ocupà son llòc mossén Febrer—el biògraf—.

Els tres tenien de Vicenta Ginart la opinió mes alta, judicant que 'n tota la seua vida mai havia perdut la gracia, ni cometia pecat venial ab advertencia. Sobre eixe últim extrem afirmava Vicenta: «mes m' estimo estar a l' infèrn en gracia de Deu, que 'n lo mon en pecat venial». Frasse d' extraordinaria fòrça es-

cética, que sortida dels llavis d'una humil marinera, demostra lo privilegiat del seu esperit.

Sentia tan gran amor de Deu que li semblava no tindre prou còr, el que desitjava fora tan gran com el cèl i la tèrra per a que puguera cabre en ell tant mes amor; i patia com d'un incendi interior i gran set i dolor físics. De la resignació ab que suportava els molts sofriments, dona idea una altra frase d'ella: «si en aixó tinc de donar tanta gloria accidental a Deu, encara que només siga com lo que equival a la punta d'una agulla, no tan sols aixó sinó tota la meua vida aniré gustosa arrastrant per tèrra».

Rebia a diari la Sagrada Comunió, i tan afavorida es sentia pel Sacrament de l' Amor que a vegades li semblava que no se li consumien les especies sacramentals, sentint com si se li depositara hòres i hòres damunt del còr la Forma consagrada.

No dormia mes que dos o tres hores, passant la nit en adoració de Jesús Sacramentat. I li sucfeia a sovint, que veia des de sa casa el Sacrament en el viril com si vegega a través de les parets.

En una ocasió, estant en S. Jòrdi el día de l' Ascensió, com allí no es celebrara la Missa d' Hòra que era costum en Vinaròs en tal festa, se 'n va eixir al camp a mig-día i baix d' una olivera s' estigué aginollada de cara al seu pòble, assistint espiritualment a la Missa ab exposició de S. D. M. que aquí estaven oint els seus compatricis en aquella hòra.

Tenia gran devoció a la Mare de Deu, tant que 'n els darrers anys, desitjava morir per a vore a Deu i besar els pèus a Nostra Senyora. Una vegada que vingué a Vinaròs al Pavorde Dols i posá a l' altar major una imatge de la Verge de l' Auxili, en dir-li a Vicenta que anara a vore tan preciosa pintura, contestá: «Tinc impresa en el meu còr una altra imatge de la Verge tan hermosa, que totes les de la tèrra no son mes que un borro en comparació d' Ella».

Resava tots els dies les nous parts del Rosari: tres en despertar-se, tres en la iglesia oint Missa, i tres per la tarde. Estes

parts de la tarde les resava: dos en la capella de Nostra Senyora del Roser, i l'altra en la Capella de la Comunió on s'estava de dos a tres hores.

Si alguna vegada, a temps de fer la estació de la Vía Sacra—devoció que també practicava diàriament—tocaven al Rosari, se la dixava per acudir an eixa altra devoció; i si algú li aconsellava que seguira aquell eixercici i en acabant ja resaria el Rosari, contestava «que n.el Rosari de comunitat seria escoltada per Deu, pos que entre tants n'hi hauria molts que estarien en gracia, i oint Sa Divina Magestat an eixos, la escoltaria també an ella». Lo que demostrava la seua gran humilitat.

Aquesta virtut la posseïa en grau tan alt, que s'ofenia de que la tingueren com a singular afavorida del cèl, pos ella es considerava com una gran pecadora. I aixís, un día, instada per a que anara a vore una xica molt malalta, els de la casa li prengueren el rosari que tenia a les mans i li l'aplicaren a la malalta; mes, Vicenta ho sentí tant, que ja no torná mes an aquella casa, a causa de la massa bona opinió en que la tenien.

En eixa opinió de santitat la tenia tot el pòble.

Una altra prova de tan extraordinaria humilitat fon, que demaná permís per a amagar baix de terra els cilicis, disciplines i demés instruments de penitència, a fi de que quan vinguera la seua mòrt ningú els vegera i aixina no la tingueren per masa bona.

Les conversacions de Vicenta Ginart només eren per a parlar de coses santes. Ni mai parlava mal del pròxim, ni consentia que ningú murmurara, excusant sempre al pròxim per la inadvertència o ignorancia.

Estimava la pobresa com un regal de Deu.

Ab son trevall de joveneta havia conseguit arregar 405 lliures valencianes que guardava per alimentar als seus pòbres pares. El Dr. Esteller per a probar-la, li va dir que li entregara aquells diners, pos la volia vore ben pobreta del tot; i Vicenta li entregá molt gustosa dita cantitat, la qual el Dr. Esteller li retorná satisfet de prova tan definitiva.

No podent treballar en els seus últims anys a causa dels grans sofriments físics que patia, els passà completament d' almoïna; i així i tot, si alguna almoïna no la necessitava per al dia, no l'admissa, perquè considerava que havien altres més pobres que ella.

I en sa absoluta pobresa vullgué morir, no acceptant els ofers de passar-ho millor, com el del Dr. Ignasi Anglés, d' Alcanar, qui li oferí anara a viure en sa casa.

De molt joveneta, ab l'aprobació del Dr. Esteller, va fer Vicenta Ginart vòt de castedat; en quina adorable virtut es posà per modèl a S. Vicent Ferrer, procurant, fins estant a sòles, la major modèstia i puresa, pos sempre considerava la presència de Deu.

Traslladem textualment del manuscrit del biògraf: «En referir visions, parles interiors, afegia que no la cregueren i s'omplia de confusió; i preguntant-li si volia enganyar al confessor, contestava que no; i si quan tenia la visió estava dubtosa si alló seria engany, afirmava que no dubtava sinó que ho tenia per cert. De les moltes visions que va tindre, només ne referiré dos: Estava un dia en la Capella de la Comunió fent peticions a Maria Santíssima davant d' un llèn de la Puríssima Concepció i reparà que de la Imatge es despenia una gran claretat i oí una veu en son interior que li va dir: *demàna'm lo que vullgues*. En altra ocasió, fent oració a Nòstra Senyora del Roser en el seu altar, suplicant es dignara assistir-la en l'hora de la mòrt, va vore en l'aire a Maria Santíssima auriolada de resplandor i li oferí per an aquella hora la seua assistència. L'any 1705 li manifestà el Senyor l'ofés que estava pels pecats d'Espanya i els grans treballs que havia de patir eixa monarquia. (1)

(1) Es ben notable aquesta profecia. Començava a reinat en Espanya la Casa francesa dels Borbóns, que al cap de pòc arrasava les llibertats regionals imposant un centralisme i uniformisme odiós que ha portat a Espanya a bacs. Durant «eixa monarquia» Espanya ha perdut tot son impèri colonial. Els «treballs patits» no han pogut ésser mes «grans», així s'entenga la «monarquia» lliteralment per la Casa de Borbó, com si s'entén per la Nació Espanyola. Per aixó en nostres dies acaba de desaparèixer la «monarquia» llançada per la voluntat del pòble cansat de tants desacerts i treballs que al cap i a la fi damunt d'ell pesaven de manera insostenible. Acabats eixos «grans treballs», que Deu mos lliure d'altres de nós!

«I volent Deu, segons es pot plament creure, premiar els seus mèrits, el día 12 d' octubre de 1730 es va fer malalta, va rebre el Viàtic i la Extremaunció, i des d' eixe instant ja no parlá, i cada vegada que se li dfa alguna jaculatoria, la seua resposta era dir l' Ave Maria sancera; i el día 18 del dit mes i any, a mig día, morí».

Fon soterrada en la Iglesia Parroquial, a la part de la Epístola de l' altar de N. S. del Roser, en prèmi a la seua santa vida, ja que la Iglesia no mira la fortuna material sino a la riquesa moral de les virtuts.

El pòble venerava tant a Vicenta Ginart que la nomenava sempre carinyosament ab el titol de «la Beata Marinera».

Venerable P. Joan Bte. Miralles

Al llibre corresponent de Baptismes de l'arxiu parroquial de Vinaròs es llig eixa partida:
«*Juan Batiste Valentí Matheu, fill de Pere Miralles de Jaume y de Bárbera Pujalt, font batejat per mi Francés Febrer pvre. vicari, a 15 de febrer de 1635. Padríns, Matheu y Sinforiana Pujalt, germáns*».

El dia abans havia naixcut el neòfit; els seus pares perteneixien a les principals families de la Vila.

La infantesa de Joan Bte. Miralles fon ja un anunci clar de lo que seria d'hòme fet. Quan tenia set anys, molts veïns, edificats, anaven a la iglesia a pòsta per a vore'l en oració, tan devòt i ple de fervor que pareixia un àngel. I «àngel» li dién la gent.

En aquells anys s'havia encés la guèrra de Catalunya i França, i com Vinaròs—portalada del Regne de Valencia—havia que sofrir les calamitats inherents an aquelles anormals circumstancies, els pares de Joan Batiste volent-lo lliurar dels perills a que la Vila estava exposada, el van alluntar cab a dins del Regne. I aixís, als 10 anys, viatjà per Valencia, Alacant, Oriòla, fins parar a Gandía aon perfeccioná la seua instrucció en el Colège dels Jesuïtes. Allí, als 12 anys, ja consagrà a Deu la seua virginitat; i tres anys mes avant, en 20 maig de 1650, es despedia del mon i entrava en la ínclita Compànyia de Jesús.

Pronte va descollar en virtut i en ciència. En el Colège

de Zaragoza va defensar el P. Miralles públicament un acte de Teologia que dixá admirats a tots els que tingueren la fortuna d' oir-lo.

Quan aplegá a cantar Missa, el seu gran esperit evangèlic l'impulsá a sollicitar als seus superiors que li senyalaren un llòc de perill per a dedicar-se a la conquesta de les ànimes dels infiels de la China, no arredrant-lo la visió del martiri que allá segurament hauria de trobar, ans be convertint-se el martiri en un desig mes encés de la seua ànima heròica.

Per a fer mèrits a fi de conseguir el permís de missionar en la China, s' havia preparat ab profonds estudis científics. Mes, els seus superiors no li concediren tal permís; i ell, tan observant de les Regles que havia professat, obedí humilment sacrificant el seu desig que li arrancá plòrs com el dolor mes gran de la seua vida. Tingué que renunciar al martiri entre infiels, però el seu desig quedava supeditat i sublimat per la Obediència, i tota la seua vida seria un seguit martiri ofrenat per al mateix fi de la salvació dels pecadors.

Cilicis, flagelacions i esgarrifoses penitències li martiritzaven el còs ab gran gòig de la seua ànima privilegiada. Per la nit fea les estacions del Via-Crucis carregat ab una pesada creu.

Destinat a Valencia, allí eixercí el seu apostolat de manera admirable conquistant totes les voluntats i la veneració de tots. En materia tan difícil com es la inmodestia del vestir en les dones—mal de tots els temps...—conseguí ressonants victòries aon la mateixa autoritat eclesiàstica havia fracassat, fent triomfar la modestia cristiana en la societat femenina valenciana, que acatá i obrá conforme a la evangèlica campanya del Pare Miralles.

Durant 14 anys dirigí en Valencia la devoció del sant Rosari tots els dumenges, i l' eixercici de la Bona Mòrt els divendres.

Una altra devoció especialíssima del P. Miralles fon la del Pare de Maria Santíssima Sant Joaquim, al qual dedicá en la iglesia de la Companyia una hermosa capella. Quan estava

fent construir dita capella ab l'ajuda d'algunes ànimes caritatives, un fet posá de relleu el dò profètic ab que Deu l'havía regalat: un xiquet se li presentá un día portant de part de son pare una almoïna per an aquelles òbres; i el P. Miralles li va dir al xiquet donant-li les gracies: —«S. Joaquim també sab fer bisbes»... I aquell petit, anys mes avant fon el Bisbe de Córdova Dr. Marcelino Siuri.

En honor de S. Joaquim va compòndre uns Goijos admirables, que van meréixer l'aprobació de la Verge Santíssima, com ho diu el pròpi P. Miralles en els «Apuntaments» de la seua vida, escrits per obediencia als seus directors espirituals contrariant bona cosa la seua extremada humilitat.

No content encara ab tot aixó en honor del Sant de la seua especialíssima devoció, dirigí un notable «Memorial» al Sant Pare Innocenci XI, per a demanar que fora destacada com es mereixía la festa de S. Joaquim. En vida no va poder vore cumplits els seus desitjos; mes, passats 36 anys de la seua mòrt, en 1725 es declará festa de precepte en Espanya la de S. Joaquim; i en 1738 fon traslladada per a tota la Iglesia Catòlica, la festa del Sant, a la dominica infraoctava de l'Assumció de la seua Santíssima Filla.

Ab el P. Miralles trevallá per a la festa de S. Joaquim son compatrici i coetani el Ven. Esteller, com dixem escrit.

A la edat de 54 anys i dos mesos, el P. Miralles morí santament abrassat ab la creu—com dormía ordinariament en vida— el dissabte 16 d'abril de l'any 1689.

Tant de dòl va causar a Valencia, que per pregó públic les Autoritats manaren la interrupció de tots els treballs per a que tots pugueren anar a vore i revenciar l'estimat còs del Pare Miralles. En els solemnes funerals que li feu la Congregació de la Bona Mòrt, va estar encarregat de la oració fúnebre el Retor de S. Martí Dr. D. Pere Granel, qui mes avant fon Bisbe de Barcelona.

Al cap de sis anys, en 7 febrer de 1695, les despulles del P. Miralles foren traslladades a la capella que 'n vida li havia dedicat a S. Joaquim, i allí en la sepultura se li posá el següent

epitafi: «D. O. M. Hic jacet V. P. Joannes Baptista Miralles, Vinarosensis, Soc. Jesu, Vir Angelicus, Insignis Pietate in B. V. et S. Joachim, Deo et Hominibus charus. Obiit Valentiae 16 Aprilis 1689, Aetati suae 54. Translatus in hunc Locum Die 7 Februarii 1695». Que en valenciana llengua vòl dir: Aquí descansa el Venerable P. Joan Batiste Miralles, Vinarocenc, de la Companyía de Jesús, Varó Angèlic, Insigne per la seua devoció a la Beattíssima Verge i a Sant Joaquim, Benvollgut de Deu i dels Homens. Morí en Valencia a 16 d' abril de 1689, als 54 anys d' edat. Fon traslladat ad este llòc el día 7 de febrer de 1695.

Entre els fets extraordinaris que se li atribufen al P. Miralles ja en vida, es conten algunes curacions repentines i fins la resurrecció d' un mòrt.

Al present no es sab aon paren les seues venerables despuelles desaparegudes en la Revolució de l' any 1868 en que fon destruïda la iglesia de la Companyía.

Mes, la seua memòria es immortal.

Nota bibliogràfica: Havem tingut en cónter la Biografía del P. Joan Bte. Miralles publicada per l' ilustre vinarocenc de nòstres dñes el P. Josep M.ª Bover Oliver S. J. en la revista de Vinaròs «San Sebastián», febrer de 1909.

Vicenta Sabater

NAIXQUÉ en 18 d' abril de 1635, en Vinaròs, de familia principal.

Tota la infantesa i joventut de Vicenta Sabater fon modèl d' amor i respecte als seus pares; còsa que destacá quan contava ella 19 anys d' edat, en que sense sentir vocació per al matrimoni, es casá per a no contradir als seus progenitors ni causar-los disgust.

Efectuat el casament, es traslladá el matrimoni a Valencia; i allá, en el mateix any, fent Vicenta un dia oració davant l' altar de la Puríssima de la Companyía, vegé la Imatge vestida de dòl... ab quina visió s' omplí de tristesa pressentint alguna mala nòva. I efectivament, quan aplegá a sa casa trobá malalt al seu marit, qui morí als pòcs dies.

En quedar viuda Vicenta Sabater torná a viure al seu Vinaròs; i podent cumplir ja lliurement el seu gran desig, va fer vòl de castetat perpètua.

L' any 1660, Vicenta per a seguir millor el camí de la perfecció sense abandonar la vida ordinaria en mig del mon, es feu terciaria de S. Francés. Tant es distingí per la seua pietat en la maravillosa Tercera Orde franciscana, que al cap de dos anys se li imposá l' hàbit de Beata que només es donava a les persones d' edat algo avançada i de ben probada virtut. Ella no contava mes de 27 anys.

Trovant-se, pos, en plena joventut, en posició social desahogadíssima i lliure, quan la vida reclama vehenment passar-

la divertida i regalada, Vicenta Sabater només pensava en el sacrifici per a donar goig a Deu i ésser de profit per a la seua ànima i les del pròxim que 'n tan gran número viuen com si ànima no tingueren: Vicenta passava la vida en gran mortificació; portava cilicis, prenía quatre disciplines per semana tot l'any, i una disciplina diària durant el temps de l'Advent i la Quaresma. Dormía damunt de taules i al capsal tenía una creu de dos vares i mija de llarga.

Tenia molt especial devoció a la Verge Puríssima, i ab la seua pròpia sang com a tinta firmá defendre el Mistèri de la Inmaculada Concepció—dos sègles abans d'ésser proclamat Dogma per la Iglesia—.

Combregava tots els dies, i varies vòltes se li manifestá Jesucrist en l'Hostia Consagrada quan El visitava estant en Exposició en la Parroquia.

Tota la seua riquesa, que era de importancia, la empleá en l'esplendor del culte i en socós dels pòbres, els seus dos grans amors. La predilecció que sentía a favor dels pòbres era tan manifesta que fins els preparava conserves fetes per ella mateixa. I tots els anys, per Nadal, en honor a la Sagrada Família de Nazareth, regalava a tres pobrets—un home, una dona i un xiquet—tres vestíts complets cosíts per ella.

Destiná 500 lliures valencianes per als gastos de la canonisació del Sant de la Eucaristía S. Pasqual Bailón, i altres 200 lliures per a ferli un altar al mateix. I per a la Mare de Deu d'Agost li regalá una mija-lluna, una corona imperial i una diadema, tot d'argent, que des de 'l sègle XVII fins a nostres dies ve lluint en les festes de l'Assumció de la Iglesia Parroquial vinarocenca la dolcíssima i artística esculptura de la Verge Dormida.

Morí Vicenta Sabater en 14 giner de 1670, i a l'entèrro acudí tot el pòble que la tenía en opinió de santa.

Fon sepultada en la iglesia de S. Francés.

Altres vinarocencs ilustres dels segles XVI al XVII

Berenguer Botarell: de l'any 1311; es l'autoritat popular de mes antic que havem trovat en document. (*Vide tomo I, pàgina 63*).

Pere Mestre (Justicia), *Guillem Vives i Arnau Torres* (Jurats), *Guillermo Soler, Pere Forner i Guillermo Caramany* (Síndics): de l'any 1359; son el primer Ajuntament de Vinaròs lliure, quan li donà la Jurisdicció plena el Gran Mestre de Montesa Fr. D. Pere de Thous. (*V. tomo I, cap. VI i VII*).

Bernat Miralles (Justicia), *Bernat Mestre i Bartolíf Roca* (Jurats), *Bernat Botarell i Mascarós Bertomeu* (Síndics): son l'Ajuntament de l'any 1410, quan Vinaròs estigué baix la Senyoria del Papa. (*V. tomo I, cap. VIII, i pag. 93*).

Antòni i Carles Pinyol: artistes orfebres del segle XVI.

Sebastiá Rojer i March Sancho: (fusters notables); *Miquel Gabaldá* (metge i escriptor); *P. Cosme Gombau* (savi dominico; *L' ilusirissim Francés de Vinaròs* (Vicari General espanyol de Flandes), tots del segle XVI. (*Vide tomo I, cap. XIX*).

Geroni Febrer: (boticari i fundador de la ermita marinera de Sta. Magdalena). (*V. t. I, pag. 130*).

Melchor Rabasa: (esculptor); *Josep Pascual* (pintor i dauador); *Felip Febrer* (esculptor); *Mossén Pere Doménech* (gran benefactor dels pòbres); *Vicent Guillo* (pintor molt destacat en el Regne); *Dr. Francés Guillo* (el primer que intentá

HISTORIA DE VINAROS

escriure la Història de la Vila); *Venerable Bàrbara March* (dama distingida per les seues virtuts); *Mestre D. Jaume Sabater* (es el Mestre de primeres lletres mes antic que trovem en els documents; empró la «escòla de la Vila» era molt mes antiga, com havem constatat al cap. XXIV del primer tomo. Tots del sègle XVII. (*Vide tom. I, cap. XXIX*).

Guillem Noguera i sa muller *Isabel Navarro* (fundadors del convent de S. Francés). (*Vide tom. I, pag. 218*).

Abads vinarocencs de Benifassá en el sègle XVII: *Fra Damiá Ferrer Gombau* i *Fra Robert Forner*. (*Vide tomo I, capitol XXIII*.)

Ilustríssim Dr. D. Rafel Lassala

L llibre de batejos corresponent de l' arxlu parroquial de Vinaròs hi ha la següent partida:

En huyt de Agost mil setsens y setse, yo Mo- sen Joseph Febrer, preb. Vicari de Vinaròs, bategf a Raphel, Cayetano, Salvador, fill de Joan La Sala y de Clara Losela cóngs. Foren Padrins Francisco Losela y Francisca Cruz, Vda., naixqué el día antecedent a les quatre del matí». Hi ha una nota que diu: «En 7 agost 1767 fonch elegit Bisbe ausiliar de Valencia y en 1773 fonch elegit Bisbe de Solsona y en 7 de Juny consagrà esta Igl.^a y altar major. 1773».

La casa aon va nàixer eixe preclaríssim vinarocenc, gloria nacional, era cantonera entre el carrer Major i la Travessia de S. Agustí (o carrer de Safòn avuí día).

Talent extraordinari

Els primers estudis de lletres i Humanitats, els feu Rafel Lasala baix la direcció de son tío carnal Fra Máxim Locela, demostrant ja son talent extraordinari.

De Vinaròs passá a Valencia com aspirant dels PP. Agustins. Allí, als 15 anys d' edat, vestí l' hàbit de la Orde Agustiniàna en 23 d' agost de 1731, en el convent del Socós. Un any mes avant va fer la professió, en 24 d' agost de 1732.

Quan contava 23 anys d' edat, en 3 setembre de 1739, alcançá son primer triomf lliterari, guanyant en brillantíssimes opo-

sicions el títol de Lector d' Arts i Teologia. Al poc temps obtenia el Doctorat en les mateixes matèries, causant gran admiració el portent de saviduria que va manifestar en els actes lliteraris del Doctorat.

Catedràtic de la Universitat valenciana

La competència del ja Doctor Lasala culminà quan només contava 25 anys, triomfant en 2 setembre de 1741 en les oposicions a la càtedra d' Arts de la Universitat de Valencia.

Quatre anys mes avant, en 18 mars de 1745, alcançava també la càtedra de Matemàtiques de la mateixa Universitat.

Ja no era una esperança. La Orde de S. Agustí ja tenia en el Dr. Lasala una bella realitat que la omplia de goig i d' honor. Ja era imprescindible per a donar relleu als actes religiosos i acadèmics, i aixís fon requerit per al lluiment de la Congregació Provincial dels Agustins en Barcelona l' any 1747, i en Valencia en octubre de 1749, mereixent que se 'l calificara de «Pico de la Mirándola», prenent-li el nom al famós erudit i teòlec italià del sègle XV.

An eixos anys perteneixen dos tomos de Filosofia escrits per Lasala, i que copiats per un deixeble d' ell es conserven manuscrits en l' arxiu parroquial vinarocenc.

Un Plan d' Estudis sensacional

La fama de la seua saviduria s' escampà per tota Espanya; i ad ell li consultaven les questions mes difícils aixís en Valencia com el Concell Suprem de Castella, i el Duc de Liria i Marqués de la Jamaica, Comte de Parcent i Bureta, la Duquesa d' Alburquerque i l' Arquebisbe Mayoral.

El Rei Carles III li encomanà la redacció d' un Plan d' Estudis que en presentar-lo causà sensació. Per lo que de dit Plan coneixem, es una obra de gran Pedagogia ab idées avançades per damunt de les dominants en aquell sègle, puix en el nostre s' estimen com a novetats encara. Segurament si el Plan d' Es-

tudis del Dr. Lasala s' haguera posat en vigència eficaç, l'avançament d' Espanya en l' orde pedagògic—que fants altres ordes implica—no haguera tingut res que envejar a les nacions mes progressives.

Els seus superiors el destinaren a governar les tres cases mes célebres que tenien els Agustíns en el Regne de Valencia, com eren el Convent del Socós, el Gran P. S. Agustí i el Col·lege de S. Fulgenci; tot sense abandonar la seua càtedra de la Universitat.

Bisbe Auxiliar de Valencia

Volent el Rei premiar an aquella intel·ligència tan preclara, el volia proposar per a Bisbe d' Avila; mes, l' Arquebisbe Mayoral de Valencia no es resignà a pèrde aquella joia humana i demanà que li'l donaren per a Auxiliar. Aixís fon com el Dr. Lasala sigué nomenat Bisbe Auxiliar de Valencia en 7 d' agost de 1767. En 14 desembre del mateix any, el Papa el preconisà ab el títol de Bisbe de Adramita. La seua consagració episcopal es celebrà en 20 de mars de 1768, en la Iglesia de S. Felip el Real de Madrid, essent consagrant l' Arquebisbe de Zaragoza Dr. Saenz de Veragua, assistents els Bisbes de Tarazona i Oriola, i padrí el Duc de Huéscar en representació de son pare el Duc d' Alba.

La Universitat i el pòble madrilenys es van associar a la festa de la consagració episcopal del Doctor Lasala considerant-lo con una gloria nacional, honor de la ciencia espanyola.

Comunicació ab son pòble

El mateix día que 'l Dr. Lasala va rebre la nova del seu nomenament episcopal, escrigué a son germá D. Joan Batiste per a que ho comunicara al Clèro de Vinaròs. Aixís consta en el «Llibre de Determinacions» de l' arxiu parroquial aon es llig: «En 20 agost 1767 congregats la major part de la Comuni-

*tat, President lo Decano, representá lo Sindic que Joan Batis-
te Lasala y Locella suplicava el permís pera entrar en capitol
a donar un recado. I havent concedit llicensia entrá en Capítol
y feu saber de part de son germá lo Rvent. P. Mestre Fr. La-
sala, Agustino Príor del Convent de Sant Agustí de Valencia,
fill de esta Vila, com está elegit per Bisbe Auxiliar del Arzo-
bispat de Valencia, pues així los prevenía en carta que havia
rebut, fins tan dit senyor Illm. ho participava en carta. I se li
va respondre que este Clero estimava molt la atenció y que
havia tingut goig especial de la elecció per Sa Magestat, y
que este Clero li donava la enhorabona al dit Lasala. Y ha-
vent donat lloch fonch resolt se escriga este correu al dit Ilus-
tríssim y Reverendíssim senyor en la major expressió con-
forme mereix; expressant lo gran gust que ha rebut este
Clero oferirse etc. Lo que eixecutá en este dia lo Archiver».*

*Del mateix «Llibre»; «En 28 agost 1767. Congregats la
major part de la Comunitat, President lo Decano per estar
fora Vila lo retor, va entregar lo Síndich una carta que es del
Sr. Illm. Bisbe Auxiliar de Valencia que es la present res-
posta a la que li va escriure lo Revt. Clero per medi el Archi-
ver. La que llegida en Capítol es va comprendre lo afecte
en que respon al Revt. Clero, y este resolgué que en lo
día 30 dels corrents se cante lo Te-Deum Laudamus en gra-
cies al Senyor, y que li done acert en lo nou ofici».*

Del 17 de novembre fins al 27 de desembre del mateix any
1767, estigué el Dr. Lasala entre 'ls seus paisáns en el seu
Vinaròs. Aquí estava quan el Papa el preconisá Bisbe d' Adra-
mita.

Les «Determinacions» contenen com seguix la despedida que
li feu la seua Parroquial vinarocenca: «En 27 desembre 1767.
Congregats la major part de la Comunitat, President lo Retor,
lo Sr. Illm. D. Rafel Lasala, Bisbe Auxiliar del Arzobispat de
Valencia, se va despedir del Retor y Clero manifestant les
mes vives expressions de afecte a esta Comunitat; a les que va
respondre igualment en nom de tota la Comunitat lo Retor.
Ceremonial que es va fer al vindre a esta Iglesia y al tornar-

sen a la casa de sa morada: Se li tocaren les campanes repicant. Varen rebre a la porta al dit Senyor lo Síndich y tres residents mes, y a la porta de la sacristía la demás Comunitat y al últim lo Retor y lo Capítol acompanyaren al expresat Sr. Illm. fins fora la porta de la Iglesia. Se li posá una cadira de respecte en la sacristía entre el Retor y el mes antich dels assistents en la dita despedida. Nota: que dit Senyor es fill de esta Vila». etz.

Insustituible en Valencia

Pròp de cinq anys va estar el Dr. Lasala com a Bisbe Auxiliar de l'Arquebisbat de Valencia. L'any 1770 va morir l'Arquebisbe Dr. Mayoral qui tanta confiança i carinyo havia posat en nostre compatrici, i fon elegit per a succeir-lo en la Seu valenciana D. Tomás de Azpuru, el qual també vullgué que continuara d' Auxiliar el Dr. Lasala.

Durant eixos cinq anys practicá el Dr. Lasala la Santa Visita a tots els pòbles de l' Arxidiòcessi, en els que efectuá mes de cinquanta una mil confirmacions. Conferí a sovint Ordes Sagrades; proveí Rectorats, i a tots omplí de bon zèl ab son millor eixemple.

Pensava el Rei portar-lo a Madrid per a encarregar-li la Direcció de la Enseyança Pública ja que tan notable pedagog s' havia demostrat; mes fon considerat que la seua tasca en l' Arxidiòcessi valenciana era insustituible i aixís li ho comunicá el Secretari d' Estat D. Manuel de Roda des de Aranjuez en 26 Juny de 1770.

Autoritat científica

Entre altres comissions reals de importancia, va rebre el Dr. Lasala la de traure la reliquia d' una cama del Cos de Sant Pasqual Bailón que es conserva i venera en Vilarreal; efectuada la delicada operació, posá en precíós relicari dita

preuada reliquia del Sant de la Eucaristia i la traslladà a la Capella Real de Aranjuez aon es venera des d'allavòns.

La Sagrada Congregació romana de Rites li encarregà el procés de la vida i virtuts heròiques de la Venerable Sor Inés de Benigànim, lo que cumplí ab acèrt insuperable.

L'autoritat científica i escriturística del Dr. Lasala s'havia imposat de tal manera que la seua opinió es considerava imprescindible en moltíssimes delicades matèries de molt diferents ordens. I aixís se 'l consultà afincadamente en lo que 's referia a la famosa traducció de la Bíblia que portà a cap el célebre P. Felip Scio, a fi d'anar mes sobre segur en obra de tantíssima importància.

Quan en 7 juny de 1772 morí l'Arquebisbe Azpuru, el Cabilde Catedralici unànim proclamà Vicari Capitular al savi Bisbe Auxiliari Lasala.

Bisbe de Solsona

Peró els seus mereiximents per a regir una Diòcesi pròpia eren incontrastables, i cinc mesos mes avant, en 30 d'octubre, fon promogut oficialment per a la Seu de Solsona, preconisant-lo el Papa en 15 de mars següent (1773).

Abans de passar a Solsona vullgué el Dr. Lasala demostrar altra vegada son carinyo a la seua tèrra, i el 29 de maig entrava a Vinaròs en mig de l'homenage popular i alegría dels seus compatricis. Eixa estada dixá recòrt imborrable, pos el dia 7 de juny Consagrà solemnialment la Parroquia, conforme queda historiat en son lloc. (*Vide tomo I, capitol XL*).

De Vinaròs anà a pendre possessió del Bisbat de Solsona, aon se li va fer una grandiosa entrada, demostrant el goig ab que 's rebia per a regir la Seu a un Bisbe tan sant com savi i d'indiscutible renòm.

Totseguit, el Dr. Lasala començà a treballar ab son acostumat zel, celebrant un Sínodo Diocesà els dies 27, 28 i 29 de novembre de 1773. La ofrena en metàlic que, segóns costum, li presentaren els eclesiàstics, la destiná al socós dels pò-

bres que sempre havien de vore en ell un Pare misericordiosíssim.

Per a fomentar la ciència i pietat del clèro, instituí Acadèmies de Teologia i Sagrada Escriptura, de les quals era ordinariament ell mateix, incansable, el President i Mestre.

En la semana de Sexagèssima reunía a tot el clèro, i per l' Advent el fea reunir en les capitals dels Arciprestats per a que celebraren conferències litúrgiques, morals i Escripturístiques, a l' ensems que practicaven obres de pietat.

Durant tot el seu pontificat, el Dr. Lasala encara als darrers anys ja molt vellet i ab poca salut, visitá ab freqüència als seus diocessáns, en quines Visites Pastorals no dixava mai de dirigir la seua fogosa paraula al pòble. Aiximateix predicava en la Catedral totes les festivitats i dumenges.

Gran catequista

Sentía una gran predilecció per la ensenyança del Catecisme, i a l' efecte escrigué un «Catecisme major» i un «Catecisme menor», aon están ben de relleu son talent extraordinari, profunda saviduría i pasmosa erudició. Una de les seues savies disposicions en les Visites Pastorals era que 'ls Retors examinaren als feligresos de Doctrina Cristiana davant d' ell.

Per a mes fomentar dita ensenyança, celebrava en son Palau de Solsona certamens catequístics ab premis. Una tendra manifestació de lo que 's fea de voler aixís de les persones majors com per l' infantesa, fon la donada per les xiquetes de Madrid que li regalaren un amito bordat per elles en agraiment a la delicadesa del bon Bisbe Lasala que 'ls enviá gran número d' eixemplars del seu «Catecisme menor».

A favor dels obrers i dels pòbres

Ab el fi principal de donar treball als obrers maná construir un nou Palau episcopal. Resultá dit Palau una obra magnífica; mes, el lloc destinat per a habitació particular d' ell, no vullgué

el Dr. Lasala que fora mes que una despullada celda de convent; els únics adornos que feu colocar, foren algunes estampes de la seua devoció i quatre llenços de l'artista valencià Josep Vergara representant la mòrt i el desprendiment del mon.

En els anys 1774—quan havia començat son pontificat a Solsona—fins al 1789, hi hagué en Catalunya gran carestia. I el bon Bisbe Lasala acudí a remeiar la necessitat de la seua Diòcessi comprant grans quantitats de blat que distribuí de baes als pòbres, i a baix preu als que podíen pagar algo en benefici dels mes necessitats.

També passá per temps d'epidèmies en els que exposá la seua salut i fins la vida, visitant als malalts als que consolava i socorría espiritualment i corporal, edificant a tot el mon.

Per a Vinaròs

Des de Solsona no dixava de recordar tendrament a la seua terra. I una bona pròba fon el regal que alcançá del Papa per a Vinaròs del Còs incorrupte de Santa Victoria màrtir. (*Vide tomo I, capítol XXXVII*).

Santa mort

A través d'una vida santa i gloriosa per tots estils, el Bisbe Lasala aplegá a l'hora de la mòrt quan contava 76 anys d'edat. En aquella hora suprema encara doná un altíssim eixemple; el día 12 de juny de 1792, quan només fea llit des de 'l día anterior, es feu administrar el Sant Viàtic, rebent el malalt la Sagrada Comunió, revestit de mig Pontifical i aginollat, en quina postura va permanéixer 36 minuts, com referix Fra Josep Mollá en son «*Elogi fúnebre del Ilm. Sr. Lasala*».

Entregá l'ànima a Deu el día 17 juny de 1792.

Memòria eterna

La Diòcessi de Solsona el plorá justament i al dòl s'uní Espanya que perdía una gloria. La Universitat de Valencia co-

locá son retrat en el Paraninfe, com a catedràtic excèls que havia honorat les seues aules.

La Parroquial de Vinaròs—la seua tèrra estimada—té el retrat del Bisbe Lasala en la galeria d' ilustres formada en la sacristia. Además de les mòstrs imborrables d' amor al seu Vinaròs que doná el Dr. Lasala i que ja queden historiades en eixe article i en el primer tomo, la Parroquial vinarocenca recorda que essent Prior del convent mes important de Valencia, vingué l' any 1751 a predicar la Quaresma; i en 1758 torná per a predicar quan les festes de la Vila en acció de gracies als Sants Patrons per haver-la lliurada de la llangosta i de la epidèmia. Per tot lo estampat, l' Arcipreste Dr. Bono feu celebrar el segón Centenar del naiximent del gran Lasala, el día 6 d' agost de 1916, ab extraordinaries exequies. (*Vide capitol XXIII*).

Mes, la ciutat está en deute ab son fill per tants conceptes ilustre. Vinaròs, que a tants hòmens ilustres d' altres tèrres ha sabut generosament homenatgear, deu recordar-se d' eixe vinarocenc preclaríssim que feu honor a la seua tèrra en les demés tèrres hispàniques.

Dr. D. Francés Locella, advocat

A náixer el día 2 d'agost de 1700, essent bateijat totseguit davant del perill en que 'l recent naixcut es trobava de no poder acampar, segóns es desprén de la partida de bateix que diu aixís en valenciá:

«En dos de Agost de 1700 jo Joseph Doménech, Pbre. Vicari de Binaròs ministrí los sants olis y demes seremonies acostumbrades a Ignacio Francés havenli donat la aygua del sant bautisme lo Dr. Joseph Miralles, Pbre. cassu nessestítatis, fill del Doctor Rafel Locella y Francisca Cruz conjs. de que foren padríns Berthomeu Losella y Margarita Ferra y de Cruz».

Mes, Francés Locella havia de viure per a donar llustre a la seua patria.

Ab la primera ensenyança, cursá també en la Vila el llef—com era costum en aquells temps de la famosa Aula—baix la direcció del seu parent Fra Tomás Locella humaniste de molta i mereixcuda anomenada.

De Vinaròs, ja ben preparat, passá a Valencia en quina Universitat seguí els estudis fins a doctorar-se en Jurisprudencia, fent una carrera brillantíssima que li conquerí l' admiració i aprèci de catedràtics i condeixebles.

Obrí bufet en la mateixa ciutat del Turia i en poc temps adquirí gran reputació. El Dr. Francés Locella era buscat com una garantía d' èxit per la seua saviduría quan havfen causes difícils i de notable importancia. L' Ajuntament del seu pòble

nadiu li encarregà alguns assumptes d' abogacia dificultosos que 'l Dr. Locella va saver fer-los triomfar, per lo que la Vila li va remetre cumplides felicitacions.

Els mateixos companys de foro el respectaven com a una potencia, i temien enfrontar-se ab ell defenent parts contraries davant dels Tribunals de Justicia.

Degut a la seua fama i competencia fon nomenat pel Conceil Real Oidor de l' Audiencia de Valencia. En quin enlairat càrrec entrà en relació ab l' Oidor Marqués de Angulo qui era Llocinient General de la Orde de Montesa, i com a tal estava en íntima relació ab Vinaròs, una de les viles montessianes mes importants. Aixís fon com el Dr. Locella i el Marqués de Angulo, comprenent-se en els mútuos mèrits, es distingiren en avant ab una gran i ferma amistat. Els dos junts visitaren algunes vegades a Vinaròs, aon se 'ls demostrava palesament lo molt que se 'ls volia i lo que la Vila s' honrava de tindre a fill tan ilustre com Locella; fon memorable l' homenage que als dos els va fer la Vila en 29 d' agost de l' any 1755, passant a complimentar-los l' Ajuntament en corporació i el Clèro.

Tots els anys solia isfinejar el Dr. Locella en Vinaròs passant els mesos d' agost i setembre en casa dels seus pares.

Diuen les «Determinacions» de l' arxiu parroquial: *«En 30 Agost 1752. Congregats la major part de la Comunitat, president Mossen Josep Miralles mes antich del Capítol, per estar ausent lo Retor, proposá lo Dr., Salvador que havent vengut a esta Vila D. Francisco Locella, Oidor de la Real Audiencia de Valencia, fil de la present Vila al que el Reverent Clero y en representació de este havien cansat molt en diferents consultes, ya dit Salvador com Mosen Carlos y signanter en lo pleit sobre herencia de Mosen Vilar y que este sempre ha manifestat afecte gran a este Clero, se pareixía ser rahó que passara recado de benvenida de part del Reverent Clero y així mateix se li fassa alguna expresió de regalo. I fonch resolt passen los Reverents que foren: Salvador, Vidal, Esteller y Reverter, y de part del Clero donen la benvenida a dit D. Francisco Locella y se li envíen una dotzena de*

gallines y una dotzena de pollastres de regalo. = De tot lo qual haventse posat per obra, quedá molt agrait. I no volgué admetre lo regalo.

«En 26 de setembre, congregats, etz., president lo Retor, D. Francisko Locella demaná permís pera entrar en capitol y havent entrat expresá com se restituía a Valencia y que quedava molt agrait a les expresions que se havia dignat ferli este Reverent Clero y que esperava ocasións pera manifestar son afecte, y fen altres moltes expresions. I per lo Retor y Clero se li correspongué; y después tot lo capitol el acompanya fins la porta principal de la Iglesia».

«En 29 Agost 1755, congregats, etz., president lo Reverent Retor, representá lo Sindich que en lo día antecedent havien arribat a esta Vila lo Marqués de Angulo nomenat per sa majestat Lloctinent General de Montesa y D. Franciseo Locella, els dos jutjes de la Real Audiencia de Valencia y que pareixia ser rahó y convenient que per part del Reverent Clero se li passara recado de benvenguda. I fonch resolt que passe lo Síndich associat del Dr. Salvador, de Mossen Piera y de Mossen Reverter y que donen als dits senyors la benvenguda de part del Clero y que sels fassa tota demostració de compliment. I en 19 de setembre dits senyors Oidors se despediren del Dr. Salvador per ser lo mes antich dels quatre que passaren a donar la benvenguda, expresant despedirse del Reverent Clero y manifestant desitjen ocasións en que puguén servir a esta Comunitat».

En 1766, per Real Orde donada en el mes de joriol, el Doctor Locella fon nomenat per al preeminent llòc de Regent de la Audiencia de Zaragoza. I d' allí, al cap només de dos anys, en 1768, la gran fama de Locella fon coronada ab el nomenament de Conceller del Real i Suprem Concell de Castella, per a cobrir la vacant produída per la mòrt del Comte de Troncoso.

Totseguit el Dr. Locella s' oferí a Vinaròs des de 'l nòu enlairat càrrec, i l' Ajuntament en nòm de la Vila felicitá efussivament al fill preclar que tan amunt havia colocat ab el seu nòm, el de la seua tèrra.

HISTORIA DE VINAROS

Aiximateix notificá el Dr. Locella el seu nomenament al Clèro vinarocenc des de Zaragoza, en 11 de maig, tan bon punt com havía rebut la R. O. de tan important ascens. El Rector en nòm del Clèro Parroquial contestá a l' ilustre fill de Vinaròs ab entussiasme, i en la Parroquial es cantá solemne Te-Deum per ésser D. Francés Locella *Patrici verdader*, com es feu constar en les «Determinacions» arxivades.

En el Concell Suprem de Castella seguí el Dr. Locella corroborant la justícia ab que en sa brillant carrera anava ocupant els llòcs mes alts de la societat. Fins el Tribunal de la Inquisició de Madrid el cridá també per a Conceller, constituint la major garanía com a home savi, de tacte i honradíssim, que foren les característiques de tota la vida del preclar vinarocenc.

Morí cristianament en Madrid el 17 d' abril de l' any 1772. En Vinaròs se li celebraren solemníssims funerals en 12 de maig següent, associant-se la Vila tota al dòl.

Altres vinarocencs il·lustres del segle XVIII

(Vide tomo I, capítol XXXIX)

Francés i Ignasi Verdera (pare i fill): autors del retaule de la Mare de Deu de la Misericòrdia, de l' Ermita. (Vide tomo I, cap. XXXII).

Jaume Morales, escultor: autor dels retaules de S. Sebastià i de S. Antòni, i de la imatge d' este Sant, tot en l' Ermita.

Miquèl Gisbert (escultor); *Manuel Pujol* (escultor); *Doctor Joan Francés García Doménech* (Canonge de Gandia); *Dr. Vicent Pasqual* (Canonge de Lorca); *Fra Agustí Cabadés i Magí* (Catedràtic de la Universitat de Valencia).

Mossén Josep Febrer: qui trasplantà l' Hospital del carrer de S. Jaume a la plassa del Fossar o Salvador, dixant a l' efèctè una casa d' ell en testament. (Vide tomo I, cap. XXXV).

Fra Francés de Vinaròs: de la familia Febrer; Provincial Caputxí i Calificador del Sant Ofici.

Guillem Noguera: humanitari deslliurador d' esclaus.

Fra Pere Gonel: arquitecte agustinia, autor del desaigüe del Caminàs, de la ermita de S. Gregòri i altres obres notables.

D. Josep Carlos Esteller: militar prestigiós, qui portà des

de Roma i Nàpols el Còs del Màrtir S. Valent. (*Vide tomo I, cap. XXXVI*).

Batiste Nicolau: esculptor, autor de l'altar de l'ermita de S. Gregòri.

Fra Màxim Tomàs Locella: montessià, célebre Mestre de Gramàtica de la famosa Aula vinarocenca.

Fra Josep Cambra: Retor de Montesa i notable escriptor.

Dr. Tomás Forner: Canonge i Governador eclesiàstic de la Diòcessi tortosina.

D. Joan Bte. Febrer de la Torre: Alcalde de la Vila elegit per molts anys. Alcançá declaració de Noblesa.

D. Manuel Brusca;—*Família Julian i Oset*: obtingueren també títol Nobiliari.

D. Joan Pau Forner (Fiscal del Concell Suprem); *Fra Miquèl Borràs* (agustinià distingit per la seua ciencia i eixemplaritat); *Dr. Diego Forner* (gran propulsor del Grèmi de Llauradors i de la devoció a S. Sebastià).

Ilm. D. Ramón Melchor Magf: de la Orde de la Mercé i Bisbe de Guadix.

Abads vinarocencs de Benifassá en el sègle XVIII: *Fra Josep Lluch Reverter*; *Fra Tomás Covarsi*; *Fra Plàcid Lanuza Doménech*; *Fra Francés Gonzàlez*; *Fra Lluís Antoni Ayguavives*; *Fra Forner*; *Fra Josep Piera Salom*. (*Vide tomo I, capítol XXXVII*).

Teresa Ferrer Salom o Teresa del Cor de Jesús

EN la última década del sègle XVIII i fot el primer quart del XIX, mentres Vinaròs es debatía entre les heroicitats i sofriments èpics per la Independència i pels trastorns nacionals dels realistes i constitucionalistes, humilment, com una amagada violeta, perfumá la vida vinarocenca ab les seues virtuts i fets extraordinaris una modesta filla del pòble anomenada Teresa Ferrer Salòm.

Li manaren els seus directors espirituals escriure a manera de cartes tot quan li soçofra i lo que sentira.

Havien quedat extraviades eixes cartes de Teresa Ferrer Salòm i ja ningú 'n tenfa memòria ni coneiximent d' elles. Però, al cap de tants anys, les ha trobades l' actual Arcipreste de Vinaròs Rvent. D. J. Pasqual Bono Boix, de manera impensada—pos no 'n tenfa ni la mes llunyana idea—regirant per les seues aficions històriques en l' arxiu parroquial. I donant-se cónter de la importància de la troballa, publicá en 1930 un petit resum d' aquella vida extraordinària extreta de dites cartes, ab l' aprobació del Bisbe de Tortosa Dr. Félix Bilbao conforme la censura del Canònge Dr. Manuel Rius.

Tal resum es el que posem a seguit, traslladat a la nostra llengua, i ab la necessària:

Protesta de l' autor que diu: «En conformitat al decret de Urbá VIII, no intentem atribuir als fets aquí narrats altra fe que la humana, ni pretenem previndre el jut de la Santa Iglesia».

Aquesta mateixa protesta fem extensiva per a algunes de les biografies anteriors en les que càpiga per la llur índole.

* * *

Naiximent: Teresa Ferrer Salòm naixqué en Vinaròs el 1 mars de 1792, en la casa núm. 1, del carrer de S. Francés. En el mateix día va nàixer també a la gracia, rebent les aigües regeneradores del sant baptisme ab els nòms de Teresa, Francisca, Xaviera, Josefa, Pascuala, Rodesinda i Romana.

Els seus pares, Antòni Ferrer i Maria Agustina Salòm, la van educar piadosament i creixqué en edat i en virtut.

Vas escollit: L' amorosa Providència la escollí com vas d' elecció, posant-la des de la infancia baix la direcció espiritual d' un observant franciscá, el P. Ramón Simó, del convent d' esta allavòns vila, deparant-li este àngel tutelar com en altre temps Rafèl a Tobíes.

Quan aplegá a la edat d' elegir estat per a servir millor a Deu en tota la seua vida, el còr la inclinava a la vida religiosa, enamorada de les mortificacions de les primeres filles de Santa Clara; i no podent portar a cap son desig, fon clarissa primitiva de còr i per la penitencia, i Terciaria Franciscana de professió. En cónter d' ésser englantina en els jardins del claustre, fon lliiri entre espines en mig del mon, tota per a son Estimat a qui escollí per únic espòs de la seua ànima.

Aquesta gracia singular la conseguí lluitant valerosament contra els afalacs del mon qui li ofería pretenents del gust de la seua familia. Com altra Inés va saver contestar: «Hi haurá algú mes bo, hermós i ric que Jesús?».

El dolç retir del claustre el sapigué trovar nostra Teresa

vivint en el món, però lluny de tot lo mundá. No sovintejava mes que la Iglesia i la casa.

Del retir sortí Teresa il·luminada ab la resplandor de totes les virtuts, com Moissés quan ab el rostre resplandent baixá de la soletat del Sinai.

Humilitat: La seua humilitat era profundíssima. No solsament es d'ia an ella mateixa «Teresa la pecadora», sinó que desitjava la tingueren per la major pecadora del món; i per aixó li demanava a son Director li permetira fer confessió pública dels seus pecats.

Si se li d'ia que alguna persona parlava mal d'ella, confessava que eixa era la que la coneixia. Tenia sed d'humillacions i buscava ésser despreciada. Es considerava indigna de rebre les gràcies que 'l cèl li concedia, li demanava a Deu que otorgara els seus favors a altres ànimes que 'ls sabrien correspondre.

La seua gran satisfacció era: amagar als ulls de tots les gràcies que revia, i en canvi publicar els seus defectes i faltes.

Savent per experiència que solia quedar extasiada quan revia la Sagrada Comunió, només la demanava a son Director, i si no estava este a son confessor, queixant-se al mateix si comprenia que algú li havia notat algo extraordinari.

Obediència: Tan gran com la humilitat era la obediència de Teresa Ferrer Saldó. Moguda per l'esperit del Senyor va fer vòt de obediència a son Pare espiritual i de obedir als superiors, iguals i inferiors, i fins de previndre la obediència.

Veía en la obediència al mateix Deu, i era tan perfecta en esta virtut, que procurava en tots els seus actes el rendiment de la seua voluntat i just, obedit sempre ab puntualitat, exactitut i alegria, fins en les còses al paréixer insignificants i mes contraries al seu gust i inclinacions.

Zèl: El zèl per la gloria de Deu i salvació de les ànimes era com un fòc que abrasava el còr de Teresa, desfent-la en desitjos de morir mil mòrts per a que Deu no siguera ofès, sospirant per a patir i fer penitència pels pecadors, fins oferir-se com a víctima per la llur salvació i desitjar les mateixes penes de l' infèrn per a conseguir-ho.

Y no podria ésser d'altra manera, pos Jesucrist li mostrava son infinit amor a les ànimes i els dolors que sofrí per elles, al mateix temps que li fea vore el número incontable d'ànimes en pecat, lo qual a Teresa la fea morir d'amor i dolor—com ella dia—.

I com de l'abundancia del còr parla la boca, Teresa en tots els seus escrits manifesta eixos desitjos d'ella, i ab son Director no tracta mes que de la conversió dels pecadors. No hi ha ocasió que no la aprofite son zèl per a fer be a les ànimes i se inginya per a guanyar als pecadors. Naixen de son còr paraules tan enceses en el fòc de l'amor diví, que no hi ha pecador que les ressistixca.

Purificació.—Enfermetat: El Senyor la purificá com òr en crisòl. L'affligí ab enfermetats. Molt a sovint tirava sang per la boca, ab tanta abundancia que la obligava a gitar-se posant-la com per a morir. A causa d'aixó la teníen per física.

Murmuracions: Va permetre Deu que s'alçaren murmuracions contra Teresa i que persones roïnes clavaren en la seua honra les malignes dentellades de la maledicencia. Ella encara demaná al Senyor que ningú la creguera en les còses de son esperit; i fon escoltada la seua petició, pos fins persones que abans l'apoiaven, ara l'abandonaren i la tingueren per visionaria.

Probá l'amargura de la soletat quan son Director espiritual fon nomenat Guardiá del convent de l'Alcora. Allavòns quedá com una nau sense timó a la ventura dels colps de sofriments del còs i dubtes i afflictions de l'espirit.

Guèrra de l' infèrn: Seguint Teresa la llei sobrenatural que, quan una ànima es admesa als goijos de les íntimes comunicacions ab Deu, permetix el Senyor als dimònis que s' acòsten per a tentar-la, fon ella objecte del furor i rabia de tot l' infèrn. Se li presentaven els diables ab visions de figures terribles; produïen grans sarabastalls, oïnt en algunes ocasions els roïdos la gent de casa; i finalment la maltractaven pegant-li; i aixó era cada nit i a vòltes de dia i per alguns anys, arriant els dimònis a tirar-se-li com gossos rabiosos, agarrant-la del coll per a ofegarla, i donant-li còlps fins trencar-li els braços per varies parts.

«O patir o morir» exclamava com la seua Patrona la seràfica Doctora; i afegia, «o viure per a patir mes».

«Pare meu—escrivia a son Director—demane per caritat al Senyor per an esta pòbra filla, no conçòls ni alivios en este mar de penes, sinó que s' augmenten encara mes les creus; que no parle mes que de creus, i que vixca i mòr-ga abressada i crucificada ab Aquell que morí en ell per mi».

Estigmatizada: Un dels majors prodigis ab que Jesús la afavorí fon la impresió dels dolors de la Passió i de les seues Llagues. Tenia Teresa obèrta la llaga del costat, de la qual a seguit rajava sang, a vegades ab abundancia.

Sentia en les seues espàles els dolors de la flagelació i en elles tenia ratlles sagnantes com produïdes pels assòts.

En el seu cap sentia els dolors de la corona d' espines i ella mateixa les tocá ab les seues mans, notant que li aplegaven fins a la orella. Tenia totes les costelles dislocades. En els seus pèus vegé i tocá les ferides dels forats dels claus, i alcançá del Senyor que 'ls cobrira la pell per a amagar-ho a la vista de la gent.

En els últims anys de la seua vida els éxtassis foren incontables, com les visions i revelacions.

Amor a la Verge: Son amor a la Verge era com el de la

filla mes amant a sa Mare, al qual corresponia la Mare de Deu ab les demostracions mes tendres dient-li «filla predilecta». Particularment en les seues festivitats solia la Verge regalar ab gracies singulars a Teresa. La consolava i recreava ab sa presencia i a sovint la alimentá ab la puríssima llet dels seus pits virginals.

«Pare meu—escriu una volta a son Director—si jo tinguera de cooperar als desitjos que senc de donar-li cónter de lo que 'l Senyor i sa Mare i alguns Sants i Santes han fet en eixos dies, crec que no acabaria; tan sols m' acontento en dir-li algo en general. Des de 'l día de la Immaculada Concepció de nostra Mare Maria que seguixen totes estes coses, pero en particular des de la Nit de Nadal... He vist a nostra Mare Maria varies voltes en eixos dies, ab grans caricies i paraules de gran carinyo. Entre altres de les coses que ha fet la meua Senyora Mare Maria, es l' acostar-se i donar-me el néctar preciós dels seus pits per dos voltes... No cal mes, Pare meu, per a que es fassa càrrec de lo que será de les demés caricies d' esta bona Mare ab esta miserable pecadora...»

Era amantíssima del Sm. Rosari quins 15 mistèris resava tots els dies ab gran devoció. El Senyor li manifestá el poder salvador d' eixa devoció divina. Li va fer vore milagrosament a una dòna mòrta tràgicament en el camp, i li digué el Senyor que l' havia lliurat de caure a l' infèrr: per haver sigut devota del Rosari de la seua Sma. Mare, encarregant-li que resara per ella.

Mes dons de l' Estimat: El Senyor li doná el dò de penetrar i conéixer l' interior de les ànimes; i el de traslladar-se ab vòls misteriosos per a remeiar necessitats del pròxim, aixís del còs com de l' ànima, lliurar dels perills als devots que an ella s' encomanaven, i també per son pròpi conçol. Teresa Ferrer en eixos misteriosos vòls fon portada al cèl, a l' infern i al purgatori.

Li va fer vore el Senyor lo que va patir en Jerusa-

lem, i vegé a la Verge ab el seu Fill Diví mort en els seus braços, i oi cóm li explicava els dolors de son còr.

Visites dels Sants: Incontables vegades fon visitada pels corfesans de la gloria, especialment per S. Josep, Santa Teresa de Jesús, S. Francés, Sta. Clara, S. Antòni, S. Pere d' Alcántara, i d' una manera molt especial per S. Pasqual Bailón.

S. Pasqual fon son Custodi: El Senyor li destiná per custodi i protector a S. Pasqual, i Teresa Ferrer correspongué als favors que revia del Sant professant-li una extraordinaria devoció. Teresa anomenava sempre al Sant dient «nostre Sant Pasqual». Portava al còll una reliquia del Sant; en sa casa venerava una imatge del mateix i en la iglesia de S. Francés el visitava varies vegades tots els dies en son altar.

Un dels seus desitjos mes grans era visitar el sepulcre de S. Pasqual en Vilarreal, i quan a les darreríes de la seua vida, gitada per la enfermetat, es veia privada de poder-ho verificar, exclamava ab tristesa: «Ara sí que pèrc l' esperança de visitar a nostre S. Pasqual». El va vore moltes vegades en forma humana i la seua vista li produía inefables dolçors que es renovaven quan ho recordava.

S. Pasqual, com a Protector i Custodi de Teresa, se li apareixia i li parlava; li anunciava ab còlps en les seues imatges i reliquies lo que havia de soçoir; i venía a lliurar-la del furor dels infernals enemics.

Alguna vòlta la reliquia de S. Pasqual que Teresa portava al còll se li desapareixia per a anar en socós dels devots que imploraven son auxili.

Prodigis eucarístics: Indubtablement Teresa Ferrer en la seua comunicació ab el Sant de la Eucaristía va dependre son amor al Sacrament del Sant.

Revia tots els dies a Jesús Sacramentat, i quan per la ma-

laltia o altre motiu no podia combregar, desfallia la seua ánima de sants desitjos, als quals atenia el cèl algunes vòltes; pos en algunes ocasións, impedida d' anar a la iglesia, milagrosament se li apareixia en l' aire la Sagrada Forma i combregava. Lo matéix li soçó alguna vegada en la iglesia quan no podia acostar-se a l' altar per trovar-se en éxtassis.

En els seus escrits llegim que li doná la Comunió dos vòltes S. Pere d' Alcántara ministrat per S. Francés i S. Antòni de Pàdua.

Acostumava voré en la Sda. Hòstia a Jesús Infant. En acabant de rebre la Comunió veía al Jesuset en son còr aon permaneixia com en son bressòl, dient-li que allí tenia les seues delícies.

Permuta de còrs: Un serafi traspassá el còr de Teresa Ferrer ab una fletxa. I varies vòltes vegé ella al Senyor que li arrancava el còr i li 'l mostrava ferit i ab la fletxa i li 'l permutava dient-li que en ell trobava son descàns i en ell fea son niu com un colom i allí el trovaria sempre.

Jesús se li aparegué en una ocasió i li va dir que s' havia d' anomenar *Teresa del Còr de Jesús* i Ell seria Jesús per al còr de sa esposa Teresa.

Poder que Deu li doná: Va voré a la Sma. Trinitat ab distinció de Persones en la mitat de la divina essencia: i el Pare li doná el poder d' alcançar la salut als malalts si convenia a la llur salvació; el Fill li doná el poder damunt dels dimònis; i l' Espirit Sant el dò de conéixer l' interior de les conciencies.

El Senyor li manifestá la gloria que tindria en el cèl, i li revelá que seria enlairada al honor dels altars.

Plena de mèrits, en un éxtassis d' amor diví, com anys abáns li fon revelat, volá la seua ànima als braços de son Estimat Espòs Jesús qui la cridava per a coronar-la de gloria.

Fon aixó el 1 mars de 1826. El mateix día que 34 anys abáns

JOAN M. BORRÁS JARQUE

havia naixcut al mon i a la vida da la gracia, entrá per a viure eternament en el cèl.

* * *

Aixina acaba la sentida biografia escrita pel Rvent. Arcipreste ab la corresponent aprobació.

Fon soterrada Teresa Ferrer Salòim, o Teresa del Còr de Jesús, en el Cementèri de S. Miquèl, aon avuí día está l' Assil de Vellets.

Brigadier D. Manuel Febrer de la Torre

LS Febrers ocupen llòc destacat en la Història vinarocenca.

Des de 'l sègle XV (any 1460; *vide t. I, pág. 89*) apareixen els Febrers com a prohòms de la Vila, eixercint càrrecs populars d' autoritat en els sègles posteriors.

A finals del sègle XVIII (*t. I, pag. 454*) els Febrer de la Torre obtingueren Declaració Real de Noblesa.

I als començaments del sègle XIX, en la Guèrra de la Independència destacaven els Febrers baix el cognóms «de la Torre» i «Depedro» o «de Pedro». També apareixqueren els Febrers ab el cognom de Ferrán.

D. Manuel Febrer de la Torre, del que ara mos ocupem, va náixer en Vinaròs el día 21 setembre de 1804, fill del bravíssim guerriller de la Independència de qui heretá els mateixos nòms i belles qualitats.

Fen honor a sa Casa i a la nissaga vinarocenca alcançant llòcs preeminents en la milícia i en la política.

Com tota la infància l' havia passada en mig dels eixemples

heròics dels de sa Casa, prengué tanta afició a la carrera de les armes, que només contava 12 anys d'edat quan ja sentà plassa en el Regiment de Dragons de Sagunto, obtenint un lloc de cadet. Al cap de tres anys (1819), contant-ne ell quinze d'edat, ja va ascendir a Alferes.

Seguidament lluità en Catalunya en el primer Eixèrcit d'operacions, resultant dos vòltes ferit en aquelles malhaurades dissencions civils entre realistes i constitucionalistes. El Mariscal de Camp Milàns del Bosch donà cónter encomiàsticament al Govern de l'actuació brillant de Febrer de la Torre.

Durant eixa campanya alcançà el grau de Tinent en 1821. I les Corts de 1823 el declararen—com a altres companys d'armes—«Benemèrit de la Patria» i li concediren la Creu de S. Fernando, per haver-se distingit en el mes de febrer en el séti de Valencia i en l'acció del Puig aon fon gloriosament ferit en defensa de la Constitució.

Trionfants els realistes en aquell mateix any 1823, Febrer de la Torre —com tants altres militars—fon confinat a Castella, a resultes de lo que es va dir «juf de purificació»,—que avuf es diria «de responsabilitats».—La llealtat de Febrer de la Torre per als Poders constituïts fon reconeguda, i en 1826 retornà ab tots els honors a la milícia.

En esta segona etapa els seus estudis el portaren a ocupar altres llocs de responsabilitat mes difícil dins de la mateixa carrera de les armes. En el Tribunal Suprem de Guèrra i Marina eixercí el càrrec d'Ajudant Fiscal; i mes avant passà al Concell d'Estat com a Major de la Secció de Guèrra i Marina.

En 1849 era Comandant, Gentil-Hòm de Cambra del Rei ab eixercici, condecorat ab la Creu de S. Hermenegildo, i Cavaller de la Real Orde de Carles III. Patrona d'eixa preclara Orde era la immaculada Concepció; i D. Manuel Febrer de la Torre, donant una pròba de son vinarocenquisme es recordà del Patronat eixercit abans per la seua Casa sobre l'altar de la Puríssima de la I. Parroquial de Vinaròs, i com a Cavaller i vinarocenc tornà a fer reviure el culte i festa del 8 desembre ab el tradicional lluiment. (*Vide cap. IV i IX*)

Requerit pels seus compatricis, en 1863 presentá la seua candidatura a Diputat a Corts per Vinaròs, i tots el van votar sense distinció de idées, donant un gran eixemple de patriotisme. Al moment es posá a trevallar fent costat a l' Arquebisbe Còsta i Borrás en les gestions per a conseguir el Pòrt vinarocenc. Tal conjunció de trevalls doná resultats tan rápits, que 'n començar giner de 1864 es feu pública en Vinaròs la sensacional noticia de l' aprobació oficial dels arbitres per a les òbres del mòll. I d' allí en avant, ja tot lo referent al Pòrt de Vinaròs aná com una seda. (*Vide cap. XI*).

En el mes de mars del mateix any 1864, l' Ajuntament de Vinaròs li enviá un mensatge de gratitut, com es veu pel que dirigí a Còsta i Borrás (*pág. 134*).

En 15 novembre següent alcançá el grau de Brigadier de Cavallería. I en 22 del mateix mes, forná a esser elegit Diputat a Corts per Vinaròs. Conforme a la llei de incompatibilitats que s' havia aprovat en la legislatura anterior, fingué que renunciar l' alt càrrec que ocupava en el Concell d' Estat.

Ja abans d' ésser Diputat posá la seua influència per a que li foren concedits a Vinaròs els títols de «Molt Noble i Lleal». També conseguí l' anulació de la venta del Teatre vinarocenc salvant-lo de la Desamortisació; la construcció des de Vinaròs a la Serafina, de la carretera prolongant la de l' Aragó; la declaració de primera classe i principal de la provincia per a l' Aduana de Vinaròs; subvenció de l' Estat per a acabar de construir la Iglesia Parroquial de Sta. Magdalena de Pulpis; la carretera d' Albocàcer a Alcalá passant per les Còves de Vinromá; i l' habilitació del fielat de Cap i Còrp (Alcocebre) per a embarcar.

En 1867 formá part altra vòlta del Tribunal Suprem de Guèrra i Marina.

A l' any següent, triomfant la Revolució de setembre, Febrer de la Torre es retirá a la vida privada; i al cap de dos anys, en 30 d' octubre de 1870 passá a la eternitat.

Ademés de tots els honors que D. Manuel Febrer de la Torre havia alcançat, conforme queda escrit, fon també Cavaller de

la Sagrada Religió i Orde de S. Maurici i S. Llåtser de Cerdanya.

Vinaròs ha immortalisat la memòria del Brigadier Febrer de la Torre, col·locant el seu bust en bronze a la dreta del Monument de l' Arquebisbe Còsta i Borràs.

Arquebisbe Còsta i Borrás

INFANCIA.—La partida de baptisme—traslladada a la llengua vernàcula—diu aixina:

«*Dia 14 de giner de l' any 1805, jo l' abaix signat Vicari perpètu de la Parroquial Iglesia de Vinaròs, he batejat i crismat a Josef Domingo fill lilegitim de Domingo Maties Còsta i de Lluèia Borrás. Auelos de Pare Agustí Còsta i Agustina Gombau. Auelos de Mare, Cristòfol Borrás i Josefa Gombau. Padríns Josef Agustí Adell i Agustina Gombau. Tots naturals d' esta. Testics Pere Campos i Josef Verdera. Naixqué ahir a les sèt de la nit.*—Dr. Josef Soriano Vic. perp.»

Al marge diu: «*Domingo Còsta, Arquebisbe de Tarragona Primat de les Espanyes*».

En sa infància ja fon modèl com a fill obediènt, estudiós i ben educat. Des de ben menut sentí la vocació al sacerdoti, començant per ésser escolanet de manera tan eixemplar que edificava a la gent veent-lo ajudar a Missa. Els seus pares resaven a diari el Sant Rosari i ell heretà tan tèndra devoció.

Estudiant

Durant la invasió francesa, la família Còsta i Borrás—com tantes altres—es refugià a Penyíscola. Retornats a Vinaròs, començà Josep Domingo en 1814 a estudiar humanitats en la famosa Aula de la Vila.

La qual tenia la lloable costum, d'organisar certames llite-raris que es celebraven en la plassa Parroquial baix la presi-dència de l' Ajuntament i del Retor; prenien part els estudiants vinarocencs i els dels pòbles veïns, i per damunt de tots desta-cava sempre Còsta i Borrás.

No tenia mes que 12 anys quan ja posseïa el lletí com un mestre, i se 'l considerava com un polemiste temible.

En eixa edat—any 1817—guanyá per oposició una beca al colège imperial de S. Maties fundat en Tortosa per l' empera-dor Carles V. D' allí, ja tonsurat, passá a la Universitat de Valencia en 1820, alcançant brillanment els graus de Batxiller, Llicenciat i Doctorat en Jurisprudència Canònica i Civil.

Als 23 anys opositá a les canongies doctorals de Tortosa i Zaragoza, essent proposat en terna per a la primera, i causant tanta admiració a l' Arquebisbe de la segona Dr. Bernat Fran-cés, que escrigué al Retor de Vinarós demanant-li informes «d' eixe jove de tan extraordinari talent».

Catedràtic de la Universitat de Valencia

L' esser tan jove era una dificultat per a alcançar aquelles dignitats. Pero Còsta i Borrás a l' any següent (1829) torná a opositar a la canongia doctoral de la Colegiata de S. Felip de la ciutat de Xàtiva i aquell Cabilde el proposá en primer llòc de la terna a l' Arquebisbe de Valencia. En el mateix any guanyá també per oposició una càtedra d'Institucions Canòniques en la Universitat valenciana, i una altra càtedra de Decretals ab pa-bordia anexa en la Catedral.

Allavóns rebé les sagrades ordes menors i subdiaconat en Segorb, el diaconat en Tortosa i el presbiterat en Tarragona el día 24 setembre de 1831, de mans de l' Arquebisbe Echanove i Zaldívar, qui honorá a Còsta i Borrás posant-lo en dita cere-mònia en llòc distingir..... com a presagi de que mes avant hauria d' ocupar aquella Seu Metropolitana.

Passats dos anys de cantada la Primera Missa, obtingué en

16 novembre de 1833 l' ascens a la càtedra de terme de sagrats cànons i pabordia primaria de la Universitat de Valencia.

L' anticlericalia dels Governos borbònics d' aquella època que ja començaven a destroçar a Espanya materialment i moral, no podia perdonar al catedratic Còsta i Borrás integèrrim i lliure en la exposició de la doctrina de la Iglesia. I en 18 d' octubre de 1840, una Junta provisional de Govern el separà de la seua càtedra i li llevà l' assignació, acusant-lo falsament—(per a donar-li color a l' arbitrariedad)—d' haver fet armes en la guèrra carlista, quan tots els estudiants podien acreditar la seua ensenyança sense interrupció any per any.

En aquelles forçades vacances va donar a llum un follet titolat *Las Posdatas* combatint fogosament l' abús d' aquells Governos que s' arrogaven fins el dret de donar llicències als capellàns per a confessar,—enormitat que es coneix en la història baix el nòm d' *atestats*.—*Las Posdatas* es va fer célebre pel ridícol en que posà als defensors d' aquell abús; pero no es conegué com a son autor a Còsta i Borrás fins a la seua mòrt en que ho revelà son biògraf el Dr. Ezenarro.

Als tres anys de separació, l' ilustre vinarocenc fon reposat en sa càtedra valenciana com un acte de reparació i justícia que la opinió va aplaudir.

Quan Pío IX envià en 1847 a Madrid a son Delegat Mons. Joan Brunelli per a refer les relacions ab Espanya destorbades per aquells sectarismes, fon cridat nostre gran Còsta i Borrás per a que junt ab l' eximi filosof D. Jaime Balmes ilustraren la preparació d' un nou Concordat.

Bisbe de Lleida

Tan destacá en Madrid Còsta i Borrás al costat de Balmes, que se 'l considerá digne de les mes altes preeminències. I en 12 d' agost del mateix any (1847) fon presentat per a la Seu d' Orense; mes, Còsta i Borrás tan savi com humil renunciá considerant-se indigne d' honor tan alt. Tampoc vullgué acceptar la Mitra de Santiago de Cuba, per a la

qual recomanà al Venerable P. Claret Fundador de la benemèrita Congregació de «Missioners Fills del Còr de Maria».

Tanta humilitat sols conseguí posar mes de relleu els mèrits de Còsta i Borrás, qui finalment tingué d'admetre la Seu de Lleida per a la que 'l proposá Isabel II en 11 setembre encara del mateix 1847.

Fon consagrat en la seua festa patronímica, 19 mars de 1848, pel Nunci del Papa, essent apadrinat pel Marqués de Bellel, ex-alumne seu de la càtedra valenciana. Al mes següent, en 18 d' abril, feu la entrada solemne en Lleida, ab gran goig dels lleidetans per tindre de Bisbe a un savi tan eminent i virtuós.

En 4 de maig publicá sa primera pastoral glosant el *Diligens* que havia adoptat per a son escut d' armes episcopal, cantant les glòries de la Espanya Catòlica i exortant al bon eixemple del clèro i al bon amor de tots.

Al cap d' un mes tingué que anar altra volta a Madrid, requerit per a seguir l' estudi del Concordat (1) junt ab una comissió de juriconsults eminents de molt diferents pensars, descollant entre tots aixís per la solidés i profunditat de la seua ciència, com per la seua prudència exquisita.

Bisbe de Barcelona

La fama adquirida per Còsta i Borrás feu que en joriol de 1849 la Reina el proposara per a la Mitra de Barcelona, i 'li concedí la Gran Creu de Isabel la Catòlica. Pío IX el preconisá en 7 giner de 1850, i nòstre preclar compatrici entrá en 9 de maig en la capital de Catalunya.

Estava Barcelona molt difícil a causa dels perturbadors d' ofici, enemics de la moralitat i de l' orde social, i per consegüent de la Religió, amparats a sovint per la autoritat civil.

Còsta i Borrás presenta cara an aquelles dificultats propo-sant-se la reforma de costums des de 'ls primers moments. I aixís ordená al clèro uns eixercicis espirituals en els que ell mateix va intervindre. Enviá missioners per tota la diòcesi.

(1) Es el Concordat que ha estat vigent fins a l' adveniment de la segona República.

Escampá arreu-arreu les bones lectures. Fundá associacions de caritat i fomentá la catequesis.

Davant d' eixe apostolat, la mala gent i la mala premsa començaren a tronar contra el valent Bisbe que 'n tota ocasió condenava tot desorde. El Governador civil, posant-se de la banda de la impietat, multá tres vòltes a l' impresor dels edictes del Bisbe i fins maná arrancar-los de les portes de les iglesies, lo que eixcutaren els guardes municipals. Tampoc mancá gent dels que es diuen en tots temps «amics de la prudència», que assustats en la llur covardia titllaren al Bisbe de comprometedor...

Contestant a tots, publicá Còsta i Borrás una pastoral en 28 d' abril de 1852, magnífica, perdonant noblement als enemics, però atacant ab fermesa els errors i immoralitats reinants.

Sis pastorals mes doná a llum en pòc temps, fent front no tan sols a la impietat barcelonina, sino fins a la madrilenya quins periòdics anticlericals l' atacaven també, i al protestantisme que apoiat per l' Anglaterra intentava fer prosèlits en nostra península.

Aprofitant una reunió de tots els Prelats de Catalunya en Tarragona ab motiu de la consagració del Bisbe d' Urgell, en agost de 1853, els exposá la conveniència de publicar una pastoral signada per tots condemnant les doctrines «errònies, herètiques, escandaloses, injurioses a la Iglesia i als seus Ministres», que es prepagaven per la premsa. Aixina es feu, alcançant aquesta pastoral colectiva gran ressonancia i l' adhesió de molts altres Bisbes de la Península, com els de la Metropolitana de Santiago que van estampar:

«El fet es que nostre venerable germá el Bisbe de Barcelona, havent notat el primer eixes tendències perniciososes de certs periòdics en materia de Religió, doná el crit d' alarma com centinela d' Israel... Reprobem i estigmatisem als periòdics contraris a les doctrines de la Iglesia catòlica, les quals nostre germá de Barcelona ha tingut la gloria de defendre el primer en esta ocasió».

El Govern de Madrid, posant-se de part dels desmoralisadors, va recriminar la reunió episcopal de Tarragona, fent-los saber que sense autorisació real els quedava prohibit eixir de les seues diòcessis.

En 5 d' abril de 1854, Còsta i Borrás publicá una altra pastoral que es considera la millor de totes, en defensa de la Religió i dels seus Ministres, apareixent també signada pel Metropolitá Dr. Echanove i pels Bisbes sufraganis, als que havia enviat l' escrit per a que es solidarisaren, ja que tenien prohibit el reunir-se.

Desterrat a Madrid

Aquesta segona pastoral colectiva fon, com la primera, malrebuda pel Govern de Madrid, qui tot seguit maná a Còsta i Borrás, por R. O. del 10 d' abril, que es presentara a la cori.

Dita R. O. la rebé en Divendres Sant, i contestá que aniria quan li ho permitiren la santitat d' aquells dies i el compromís de consagrar al Bisbe de Vich.

Cumplí, pos, ab tot lo que tenia entre mans, i es traslladá a Madrid el día del Patrocini de S. Josep, anant a allotjar-se a la casa-seminari dels P. P. Paúls. I demaná oficialment al Govern quins càrrecs tenia que fer-li.

El Govern li digué: «que 'l Capitá General de Catalunya havia denunciat que 'n la última revòlta ocorreguda en Barcelona figuraven alguns individus del Clèro, i per tant, que 'l Bisbe o era impotent o consentidor».

La contestació de Còsta i Borrás fon clara i valenta: «que ell, des de 1852 havia estat escrivint contra el comunisme cridant l' atenció del Govern al que havia remifit i tot impresos dels revoltosos; que per a contrarrestar la desmoralisació dels obrers, ell mateix els havia exortat penetrant en les fábriques; que 'l Capitá General havia fet tancar la Escòla de la Virtut de Barcelona, dedicada a la ensenyança religiosa de la classe proletaria; que consumat tal acte arbitrari i antissocial, aparegué el

conflicte revolucionari; que ell, el Bisbe, fent cara a tot perill, reprobà als amotinats i defensgué a les autoritats militar i civil; que a tan noble procedir havia correspost el Capità General d'una manera cruel i calumniosa, acusant al Clèro i al propi Bisbe sense probes, pos si les tenia devia presentar-les».

No pogué contestar el Govern a tan concret alegat de Còsta i Borrás, quedant ben de relleu la injustícia de l'acusació i l'arbitrarietat del destèrro o retenció en Madrid. Allí tingué d'estar forçadament nou mesos, sense conseguir mai permís de manejar-se, ni per a poder assistir a les morts de la seua mare i de sa germana! ni per anar a Roma conforme al convit del Papa a tots els Bisbes per a la Definició Dogmàtica de la Immaculada Concepció.

Durant eixa llarga retenció en Madrid, ocurrí en Barcelona una segona revòlta ab incèndis de fàbriques i molts assassins, i es propagá el còlera morbo. Ja que no podia anar personalment en auxili dels seus feligresos, Còsta i Borrás els enviá una sentida pastoral i contribuí abundantment a la subscripció pública de l'Ajuntament barceloní a favor dels pobres.

Com el Govern havia prohibit les pastorals, Còsta i Borrás burlá la nòva tirania acudint a les «exposicions». I aixina, aprofitant la estada accidental d'altres Bisbes en Madrid, els proposá soscriure una carta convidant a tots els Prelats d'Espanya a signar una «exposició» a Isabel II abogant per la independència del Clèro; tots van contestar afirmativament i la «exposició» es presentá en 6 de juny.

I en 1 d'octubre alçá una segona «exposició» també colectiva, queixant-se del desbordament de la premsa impia i de les publicacions inmorals.

Finalment, en 21 giner de 1855, el impertèrrit Còsta i Borrás dirigí a les Corts Constituents també una valenta «exposició» contra la llibertat de cults que es discutia, glosant admirablement el text bíblic: *«No habitarán en vostra tèrra els sectaris d'un altre cult, no siga que vos fassen pecar contra mí sei-*

vint als seus deus, lo que seria ab tota certesa la ruïna vostra».

Desterrat a Cartagena

Veent el Govern de Isabel II que encara perdía de retindre en Madrid a Còsta i Borrás, aquell mateix dia li maná per R. O. que se'n anara dins de les 24 hóres a un altre llòc de residència.

El gran vinarocenc escollí la seua tèrra. En aplegar a Getafe, aon pernoctá, una gran nevada que durá uns dies li impedí seguir cab a Vinaròs de moment; i allí, l'alcalde de Getafe a altes hòres de la nit se li presentá ab una altra R. O. manant-li que si no anava a la seua diòcessi, es traslladara a Cartagena o a Murcia. Era de lo mes maquiavèlica eixa R. O. pos ara l'atacava en son honor, ja que les negatives governamentals a dixer-lo sortir de Madrid no estaven escrites i ara venía a supòndre que era el Bisbe mateix qui no volia tornar a Barcelona.

A pesar de la infamia governamental, Còsta i Borrás es dirigí resòltament cab a la seua diòcessi. Mes, en aplegar a Vinaròs, camí de Barcelona, li ixqué la Guardia Civil (1) ab noves ordes governamentals de que dins 24 hòres es traslladara a Cartagena o Murcia. Estava malalt—una lesió orgànica de l'estòmec, que arrastrava de anys arrere, i exacerbada ara per tanta persecució—ho certificaren els metges i alçá acta un escribá; el Govern no va atendre a res i l'obligá a seguir la marxa.

Com la R. O. li donava a triar entre aquelles dos ciutats, aná a Murcia. Una tercera R. O. l'enviá a Cartagena.

La conducta torpe i crudel del Govern fon aplaudida per la premsa sectaria, excitant encara les ires populars—probant entre tots que 'l sectarisme no té entranyes d'humanitat—. Còsta i Borrás publicá allavòns un alegat probant clarament la seua

(1) Es la data primera (1855) en que tenim notícia de la G. C. en Vinaròs. Al text de la Història, la trovem per primera vegada en 1873. (pág. 153).

innocència, noblesa i sumissió, i posant de manifest aquelles contradictories i persecutories Reals Ordes que dixaren en ridícol al Govern.

Tot l'Episcopat donà pròba de germanor protestant contra aquella persecució arbitraria «sense les consideracions legals» a que té dret tot ciutadà» escrivíen els Bisbes de Catalunya, i afegíen: «i per prèmi de la seua reconeguda innocència i dels seus treballs incessants a favor de la Religió i de l'Estat, se'l fa passar que les pròbes d'un penós sofriment». Els Bisbes de Galícia, els d'Aragó, els de Castella, declararen que estaven solidarisats ab la conducta digna de Còsta i Borrás.

El qual, des de l' destèrro de Cartagena seguí batallant heròicament, i envià a les Corts Constituyents una «exposició» contra la Llei Desamortisadora que s'anava a consumir. Sancionada dita Llei, envià sa apostòlica protesta a la Reina en 11 juny (1855).

Com en aquell istiu aparegué novament el còlera en Barcelona, escrigué Còsta i Borrás al seu Provisor que a despeses d'ell organisara un hospital de colèrics, i si els bens de la mitra no eren pròu, que es tirara ma fins de l'últim càlis dels bens de la Iglesia.

No sols socorría als seus diocessàns, sino aon savia haver necessitat, com ho pogueren atestiguar els teixidors de seda de Valencia als que va remetre per eixe temps una fòrta cantitat per a remeiar la crissi que passaven.

Vint mesos va durar el destèrro a Cartagena de Còsta i Borrás, qui malalt i tot no dixá escapar mai ocasió de combatre contra els enemics de les doctrines de la Iglesia, aixís com d'adoctrinar als seus diocessàns barceloníns enviant-los savies pastorals.

En el destèrro escrigué la obra «Presente y porvenir de la Iglesia en España», obra apològica calificada de primer orde.

Retorn del destèrro

Canvia la situació política i un R. D. del 10 setembre de 1856 alçá el destèrro a Còsta i Borrás, qui en la nau de guerra «Piles» fon retornat des de Cartagena a Barcelona aon aplegá el día 30 ab tots els honors.

La rebuda que li van fer els barceloníns fon apoteòssica, constituint al mateix temps una clamorosa protesta popular contra els Governns que fan crudelment havíen perseguit a l' indefens i apostòlic Bisbe. Acudiren al mòll les Autoritats que li proporcionaren la daurada carrossa del marqués de Castellvell per a portar-lo a la Catedral, mentres la multitud el vitorejava blandint rams d' olivera i soltant gran número de colóms blancs.

El Clèro li regalá una artística Mitra; i entre molts altres regals dels ciudadáns, destacá una ploma d' òr ab dedicatória alussiva.

Vinaròs li enviá un mensatge de felicitació, al que contestá ab efussió el gloriós vinarocenc.

Còsta i Borrás tot seguit va mampendre la segona Visita Pastoral per tota la Diòcessi, omplint-la de son gran esperit.

I com a millor mig per a defendre tot lo mes sagrat, escollí l' arma moderna de la premsa i fundá el diari «*La España Católica*», per a lo que tingué de fer un depòsit de vint mil pessetes exigides pel Govern.

Isabel II, com una reparació als gran sofriments que li feren passar els seus Ministres, el condecorá ab la Gran Creu de Carles III, i el presentá per a la Sèu Metropolitana de Tarragona en 9 d' abril de 1857. No acceptá Còstá i Borrás tal preeminencia fins que 'l mateix Papa el preconisá en 3 d' agost següent, en el Consistòri celebrat en Bolonia.

Arquebisbe de Tarragona

Rebé el palium en el Monastir de Montserrat, de mans del Bisbe de Vich D. Antòni Palau qui era son successor en la Sèu barcelonina.

I es traslladà a pendre posseció de l' Arquebisbat tarragoní aon se 'l va rebre triomfalment el dia 3 de novembre.

Com la nòva dignitat tenia adjunta la de Senador del Reine, anà a Madrid en 6 de giner següent (1858) per a ocupar son llòc en el Senat, aon en 5 de febrer pronuncià un notable discurs contra la Desamortisació que s' havia portat ja a efecte.

Mes, asquejat de la política, el 18 del mateix febrer se 'n tornà a Tarragona a seguir son apostolat, fomentant en els pòbles no sòls el be moral, sino també el material, a benefici de tots sense distinció.

En 6 de novembre, posats en capella sis infelissos condemnats a mòrt, n' hi havia dos d' impenitents que retxassaven tot auxili espiritual. L' Arquebisbe en saber-ho anà a la presó i els va convèncer de tal manera per a que feren una cristiana mòrt, que agraits li suplicaren no 'ls dixara fins l' últim moment. Aixina els acompanyà paternalment fins al patíbul, havent-los conseguit la gracia—ja que no pugué la de l' indult—de que no 'ls portaren damunt dels àsens com era costum. El bon Arquebisbe plorà ple de misericòrdia, i finada la execució manà a son majordòm que exortara a la bona vida a la multitud de curiosos que allí havien acudit.

La èpica ploma de Còsta i Borrás seguí lluitant per totes les bones causes; i es distingí en la defensa dels Jesuites i de Pío IX quan foren assaltats els Estats Pontificis per a incorporar-los a la unitat italiana. Nostre gran Arquebisbe demanà inútilment que les armes espanyòles ajudaren al Papa; i allavòns escrigué aquestes profètiques paraules: *«El Pontífice tot ho ha perdut per salvar sa consciencia, sa dignitat i sa honra. La seua causa es la de la societat, es la de tots. Si els principis*

disolvents que escriuen els seus enemics ab la punta de les espases, i publiquen ab els clafits dels canóns, aplegaren a imperar en el mon, llurs fatals conseqüències s' extendrien fins l' últim recó».

El Papa li escrigué varies vòltes mostrant-se-li agrairíssim i calificant-lo de «son primer soldat» i «centinela avançat»; i manifestá a la Reina Isabel II son desig de fer Cardenal a Còsta i Borrás... però s' oposá el Govern Real de Madrid...

En 13 maig de 1862, s' embarcá Còsta i Borrás en el pòrt de Barcelona, ab 17 Prelats mes, cab a Roma per a assistir a la Canonisació del catalá S. Miquèl dels Sants i Màrtirs del Japó. La espectacular cerimònia tingué llòc el día 8 de juny, i en ella actuá Còsta i Borrás com a Prelat assistent al Sacre Sòli Pontífici, escollit per Pío IX, qui vullgué aixina premiar i distingir al famós apòstol vinarocenc.

L' últim crit de l' Apòstol

L' última producció de la fecondíssima ploma de Còsta i Borrás pertany al 9 giner de 1864—tres mesos abans de la seua mòrt.—Fon una «exposició» a la Reina, signada per tots els Bisbes de Catalunya, queixant-se ab la acostumada valentia dels «obstacles que creaven al lliure eixercici del ministèri episcopal les moltes Reals Ordes dictades en desacòrt ab el Concordat, contraries als drets de la Iglesia, a la justícia, al bon sentit i fins al significat del llenguatge».

En dita «exposició» hi han frases que retraten ben al viu el caràcter integèrrim de Còsta i Borrás, com aquestes: «*Cèrtes mides que per desgracia es repetixen ab massa freqüència, ni honren ni afavorixen a V. M., ni als Bisbes, ni als fiels, ni als mateixos autors d' elles.*» «*Si es tractara d' una que altra disposició aïllada i justificada pel be públic, es pensaria d' una manera; mes, tanta insistència, no pareix sino òbra d' un plan que fa vindre a la memòria les màximes dels grecs cismàtics, dels Enriqs, dels protestants, del assembleístes francesos, les que provocaren altres sucessos recents de dins i de fòra de*

nòstra casa.» «Quants treballs al Govern de V. M. per a tindre a ratlla a uns hòmens que no ensomfen mes que en conspiracions. ¡Quán gran es la responsabilitat dels que permetten que es pervertisca i es fassa ingovernable eixe gran pòble qui deu a la seua Religió l' enteniment proverbial, el caràcter noble i generós, sa incomparable història!»

Cab a la eternitat

El día de S. Josep—son onomàstic—d' eixe any (1864), es declará la gravetat de la malaltia que 'l venia minant des de molts anys.

Tota Espanya s' interessá per la salut del gran Còsta i Borrás; es celebraren rogatives públiques; Vinaròs, conmogut, li enviá un metge company d' infància.

Li havia aplegat l' hora del descàns.

A mig-día del 14 d' abril entregá la seua ànima a Deu. Contava 59 anys i 3 mesos d' edat.

Per la tarde fon embalsamat pel sistema d' inyecció. Y exposat ab els ornaments pontificals en el saló del Palau, tot el pòble tarragoní desfilá en homenatge al sant i valerós Arquebisbe.

En 28 d' abril de l' any següent (1865) fon exhumat de la sepultura provisional i traslladat solemnement a la definitiva que es construí en la Capella gòtica de l' Anunciació de Ntra. Senyora—la qual Capella ell en vida havia fet restaurar.—

La llarga inscripció funerària en lletí, diu entre altres còses: «Ací jau el Rm. D. Josep Domingo Còsta i Borrás, Arquebisbe de Tarragona, condecorat ab les Grans Creus de Carles III i de Isabel la Catòlica, Conseller Regi, Senador del Reine, Noble Romá, etz.—Preclar Pontífice, fill de Vinaròs.—Tot hu omplí de sana doctrina.—Sofrí fortament persecucions per la justícia.—Els Prelats el següen com a Capitá i columna de la Iglesia».

Perfil físic i moral

Els que el coneixien afirmaven que Còsta i Borrás constituïa el tipus d'un gran Bisbe. Era d'alta estatura i d'un aire imponent. El rostre macilent, de músculs estirats que denotaven energia, d'ulls vius que reflexaven saviduria, inspirava un sant respecte. Son llenguatge era tan afable, lògic i oportú, que infundia la convicció fins l'extrem de fer-se obedir sense manar.

Aborria la mentira i era molt dur en donar crèdit sobretot a les acusacions. Son cor no sabia resistir ni a les llàgrimes ni a l'infortuny. La seua humilitat el feia fugir de tota ostentació particular. S'aconsellava dels inferiors, quines indicacions seguia en conèixer que eren mes profitoses per al servici de Deu.

Era condescendent i tolerant fins aon ho permetia una cristiana prudència; mes, enèrgic i inflexible contra lo que directament o indirecta xafara els drets de la Iglesia. Una autoritat digué oficialment al Govern de Isabel II quan se'l perseguia: «La energia d'eixe Prelat es indomable. El sr. Còsta i Borrás té'l valor dels antics màrtirs.»

Vivia pòbrement, ab penitència i abstinència continua i dissimulada, a pesar de que des de la infancia sofria de l'estómac, lo que a la fi el portá al sepulcre.

Al començament de son episcopat en Barcelona, ab motiu d'una campanya de la premsa sectaria contra n'ell, escrigué: *«Investits, encara que sense mèrits, de l'august magistèri que entranya nostra divina missió, reprendrem, suplicarem, exortarem ab tota paciència i doctrina, i en cas necessari tronarem contra l'atrevit. No cal assegurar que essent inofensiu per deure i per convicció, a ningú tractarem de fer mal, sino de fer-li be; pero, quan els interessos de la Religió reclamen nostra defença, sempre se mos vorá en el llòc mes avançat a participar de la gloria que tenen els que es sacrificuen per tan santa causa.»*

Quan mes se'l perseguí i es vullgué tacar el seu nom pels mateixos governants ab la baba de la calumnia, escrigué al Mi-

nistre de G. i J. en sa protesta del 19 maig de 1856: «*Deu vol que baixi al sepulcre, cab al que de baes se m' espèn ab fresnesí, deixant un nom immaculat.*»

A tot acudía. Pedagòg eminent

En mig de les series ocupacions, lluites, i polèmiques que sostenia, com queda ressenyat, la seua vigilància pastoral s'extenia a totes les necessitats i millorament de la diocessi. Ho pròba la multiplicitat varia de la seua activitat assombrosa: el Catecisme bilingüe—en català i castellà, com a verdader precursor de les reivindicacions de la llengua catalana,—que publicà essent Bisbe de Barcelona, ab coneiximent tan perfecte i modern de la Pedagogia aplicada a la infància i al pòble, que es una meravella; la formació d'estatuts per an aquell Cabilde catedralici, la reforma del Seminari, les nombroses circulars sobre instrucció pública, predicació, extirpació de llibres immorals, reprobació dels balls, teatres escandalosos, bacanals de Carnaval, profanació dels dies festius i festes majors dels pòbles; reforma de la música en les iglesies, reparació i construcció de temples; en fi, a tot acudía i a tots escoltava per a resoldre les innombrables consultes que de totes bandes li dirigien.

En la Sèu Metropolitana tarragonina trevallà ab molta cura en la preparació d'un projectat Concili Provincial, en el que tots els Bisbes de Catalunya estaven entusiasmats; i feu confectionar el catàlec dels antics Concilis tarragonins, relligant los en alguns volums. Publicà la notable revista eclesiàstica «Repertorio»—precursora del Buletí Oficial.—

Va fer reparar el monumental aqüeducte de la ciutat, d'utilitat pública; reformà el Palau, fundà un assil-refugi contra el vici.

I desenvollopant ab son gèni organisador un plan complet d'ensenyança d'acòrt ab la mes moderna Pedagogia, avançant en molt al seu temps, fundà una gran escola primaria en el Seminari mateix, i reformà el règimen interior d'eixe creant una Secció Econòmica, Gabinet de Física, Laboratòri de Química,

càtedres de Grec i Hebreu, ampliació d' ensenyança del cant gregorià ab una secció de cant figurat i orquesta pels mateixos alumnes, i conferències d' Arqueologia, Mística, Sociologia i Agricultura.

La Universitat de Valencia, honorant la gloriosa memòria del que fon son eminent pedagog, ha colocat el retrat de Còsta i Borrás en la galeria dels seus catedràtics mes famosos en el Paraninfo.

Son recopilador i biograf

Tingué Còsta i Borrás en Tarragona per Provisor Vicari General al Dr. D. Ramón de Ezenarro, Dignitat de Tesorer de la Metropolitana.

El qual, a l' any següent de la mòrt del gran Arquebisbe, publicá les Obres completes del mateix, conservant aixina recopilades totes les pastorals, «exposicions» i demés escrits, en els que—com diu Ezenarro en el pròleg—«dixá retratada nostra actual situació i descobert el misteri de nostre pervindre: les seues prediccions descansen en la estabilitat de les lleis que imposá Deu al mon moral».

Verdaderament, llegint avuí día aquells lluminosos escrits de Còsta i Borrás, es nota clarament que 'ls anys han anat passant... donant-li la raó al gran savi vinarocenc.

En la «exposició» a Isabel II del 25 juny de 1861, escrigué la frase lapidaria: «*El pobles que no temen a Deu, no es dixer governar pels homens*».

Al front de dites Obres, el Dr. Ezenarro escrigué una documentada biografia de Còsta i Borrás, de la que havem extret moltes de les anteriors notícies, i transcrit el «perfil» de nostre immortal compatrici.

Algúns detalls sorprenents

A son nebot el Dr. Meseguer i Còsta, qui fon Arquebisbe de Granada, devem algúns altres detalls, que publicá en la revista

«San Sebastián» de Vinaròs l' any 1908, en una lluminosa biografia que mos ha guiat també en este treball.

Conta que en sa càtedra valenciana, dirigint-se, Còsta i Borrás a un dels seus alumnes, li advertí que es fixara be en les explicacions d' aquell dia, perque li serien útils, temps avant, en la dignitat episcopal a que Deu el destinava. Aquell alumne s' anomenava Monzón, i efectivament aplegá a la dignitat de Bisbe de S. Domingo i Arquebisbe de Granada.

En Tarragona, la primera vegada que oí un sermó a Sanz i Forés, anunciá també que es posaria la Mitra. I en efecte, fon Bisbe d' Oviedo, i Arquebisbe de Valladolid i de Sevilla, aon alcançá la pòrpra cardenalicia.

Quan se li oferí la Sèu de Santiago de Cuba, ja dixem escrit com recomaná Còsta i Borrás per a tal llòc al P. Claret, com si vident li obrira pas al sant fundador dels Missioners Fills del Còr de Maria.

Tan bon punt com en Vinaròs es conegué la gravetat de la malaltia de son fill ilustre, la matrícula de mar li enviá un acreditat metge, amic de la seua infancia. No pugué el metge evitar la mòrt de son immortal compatrici; pero Còsta i Borrás salvá espiritualment a l' amic metge qui era descregut i el feu coneixedor de la veritat.

Un altre amic del sant Arquebisbe, de idees i conducta equivocades, aná a vore 'l poques hòres abans de la mòrt, i en ocasió en que 'l malalt estava privat de totes les seues facultats a causa dels sofriments de la malaltia. «Ab admiració dels que allí estaven—referix el Dr. Ezenarro—allarga el moribund la seua ma, estreny la de l' amic, recobra claritat i energia, i li dirigix una exortació carinyosa per a que torne a Deu, acabant per fer-li donar paraula de que es confessaria i mudaria de vida. La modulació de veu i el sentiment, inspiraven l' anunci també per a l' amic, de la mòrt pròxima, que efectivament occurrí als pocs mesos».

Amor a son pòble

Descobrix el Dr. Meseguer i Còsta, en la biografia abans dita, algunes intimitats de son ffo que demostren el vinarocenquisme pur i sempre encés de Còsta i Borrás.

Aixina diu que la oració casolana de les families vinarocenes

«Bon día (o bona nit) Mare de Deu
cara de ròsa florida,
doneu-me la bendició
i os diré un Ave Maria».

depresa d' infant, la recitava sempre en alçar-se o gitar-se.

Les minjades que preferia eren les vinarocenes. Parlar de Vinaròs era per an ell una delícia. Quan sortia de passeig al pòrt de Tarragona, solia alçar sonrient el bastó cab a Saldu i exclamava: «Allí detrás, Vinaròs».

El recòrt de l' Ermita l' engissava; tant, que per a fer-se la ilusió d' estar pròp de la montanyeta de S. Sebastià i la Mare de Deu de la Misericòrdia, va fer plantar en l' hòrt del Palau arquebisbal alguns ceps, i rodejar els quadros del jardí ab timonets i romers, que es lo típic de la sèrra del Puig.

Que son amor no era platònic queda consignat en les pàgines d' aquesta Història. La campana gran de la torre arciprestal vinarocena ho proclama sempre que tòca les hòres i quan anuncia els actes parroquials: ell la feu refundir l' any 1861, constituint un día de goig popular el de la benedicció. (*Vide pàgines 130 i 131 d' este volum*).

La gran òbra de Còsta i Borrás per al seu pòble fon el Pòrt des de centuries disitjat. Ell qui ab santa humilitat sofria en silènci i com si tal còsa el desaire del Govèrn negant-li la porpra cardenalicia ab la que 'l Papa el volia honorar, com si tal assumpte no l' afectara personalment, acudí als mateixos governants i a la Reina a demanar ab tota l' ànima per al seu pòble;

i lo que en cents de anys ningú havia pogut aconseguir, ell ho alcançà.

El Pòrt de Vinaròs va sortir com un encant al caliu de l'entusiasme vinarocenc del mes gran dels fills de Vinaròs. L'Ajuntament li donà les gràcies en important document que hem transcrit en les pàgines 133, 134 i 135. (*Vide cap. IX, X i XI*).

Vinaròs agrait

En la galeria d'eclesiàstics vinarocencs il·lustres formada en la sacristia de l'Arciprestal, presidix un gran retrat de Còsta i Borrás.

El carrer de la marina que dona al Pòrt i que s'anomenava de Sta. Magdalena «de fóra»—per haver-ne un altre anomenat «de dins»,—s'ha titolat «Carrer de l'Arquebisbe Còsta i Borrás.» (*Vide pág. 227*).

I davant de la platja central, presidint el magnífic passeig que damunt d'ella s'ha construït, ha sigut alçat a la seua eterna memòria un monument,—esplèndida òbra de art,—que es portà a efecte per subscripcions popular i nacional. (*Vide capítol XXIII*).

Florilègi

Es podria formar un florilègi de moltes pàgines ab les lloances que a Còsta i Borrás han tributat l'Episcopat espanyol i els escriptors de mes relleu, aixís de son temps com del nostre, i aixís nacionals com estrangers.

Dels estrangers ocupa llòc preferent el periòdic de París «L'Univers» qui ab son director Labarrese i ab els famosos Lluís Veuillot i Eugèni Du-Lac, demaná per a tractar coses d'Espanya el consell de Còsta i Borrás, al qui comparaven ab en Jaume Balmes i Donoso Cortés.

Dels de casa, l'il·lustre publiciste Dr. Sardá i Salvany escrigué que «no es podrà fer la Història eclesiàstica d'Espanya,

sense dedicar un capítol molt especial a l'insigne Còsta i Borrás».

L'Abad de Montserrat D. Antòni M.ª Marçet, en suscriure's per al monument a Còsta i Borrás en Vinaròs, escrigué: «Remitíxcs nostra humil ofrena com a testimoni d' admiració i gratífut al digníssim Prelat, glòria i honor de la Iglesia espanyola i restaurador d' este Santuari i Monestir de la Verge i S. Benei Abad».

Conta son nevot Meseguer i Còsta respecte d' eixa restauració, que estant Còsta i Borrás en Monserrat i tractant-se d' escollir el mig millor per a tan patriòtic i religiós objècte, digué: «jo 'm suscric per dotze frares»; indicant que la restauració havia de començar per la comunitat. I el temps ha rubricat son acèrt.

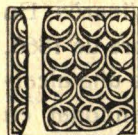
A la suscripció del monument en Vinaròs també contribuïren els P. P. de S. Felip Nèri de Barcelona, en recòrt de les grans lluites que Còsta i Borrás sostingué—essent Bisbe d' allí—per a rescatar-los la llur magnífica iglesia entregada pel Govern als francesos.

El gran «Semanari Catòlic de Reus» quan l' any 1916 es començà a celebrar el «Día de la Premsa Catòlica» en tota Espanya, dedicà un número d' homenatge a Còsta i Borrás «varó insigne—escrigué en la dedicatoria—verdader apòstol de la premsa catòlica en la primera mitat del passat sègle, colossal figura, gloria i ornament de l' Episcopat i de la Nació». Colaboraren en lloança de nostre gran compatrici, Arquebisbes, Bisbes, Canònges, Acadèmics i notables escriptors.

Corona tot l' enlluernador florilègi que es podria formar a llaor de l' immortal vinarocenc, la felissitació que l' Papa Pío IX li envià en retornar Còsta i Borrás del destèrro, dient-li «*que de la seua eximia religiositat, virtut i saviduría, esperava grans conçols i bens a favor de la república civil i eclesiàs-tica*».

D. Josep Ràfels García

A seua biografia la trovem escrita per la seua pròpia ma—document apreciable que es conserva a l'arxiu parroquial—; i res mos sembla millor que traslladar aquí, girat a la llengua vernàcula lo que 'l mateix Ràfels García escrigué autobiografiant-se, respectant son mateix orde i estil, encara que extractant a causa de la molta extensió:

* * *

Naixqué en Vinaròs el día 13 setembre de 1830. Foren els seus pares D. Josep Ràfels Adell i D.ª Agustina García Lluch.

Cursá la carrera de Lleis en la Universitat de Valencia. Regentant l'alcaldia de Vinaròs en 1861, per haver contribuït eficazment a salvar la vida—ab perill de la seua—a sèt nauífrecs del llaud «Estrella» de la matrícula de Aguilas, i proporcionar-los aliments, vestits, nau que 'ls retornara a les seues families i socós per al viatge, tal comportament el va fer acreedor a que la Reina manifestara «haver sabut ab verdader agrado» tan digne procedir, i disposar se li concedira la «Creu de Beneficencia de 2.ª classe», essent esta de les primeres que es donaren en Espanya.

Mes avant, havent sigut Alcalde i Diputat provincial, obtin-

gué en 29 desembre de 1864 els honors de Quefe d' Administració Civil; mes tart, en sessió pública acordá l' Ajuntament de Vinaròs per unanimitat i en recomensa dels importants servicis prestats al seu pòble natal, concedir-li l' honrós titol de «Fill predilecte de Vinaròs»; i últimament, el savi Professor i Ex-Rector de la Universitat de Valencia D. Eduard Pérez Pujol, en recompensa de cèrts trevalls que li encarregá sobre instrucció pública, el proposá «Sòci de Mèrit» de la Real Societat d' Amics dels País de Valencia.

Des de 1860 fins a 1895, fon: Primer tinent d' alcalde, nomenat en 19 desembre de dit any; Alcalde, en 20 desembre de 1862, i Comandant Militar accidental del Cantó de Vinaròs. En 1853 Diputat provincial pel Distrit; i en 13 desembre de 1866, Alcalde i Comandant Militar. En la segona época de dita alcaldía alçá l' Hospital de Caritat que estava molt abandonat en començar l' any 1867, dotant-lo de tot lo necessari, extenent un contrate ab la Superiora de les Mònjes de la Caritat per a que s' encarregaren dels malalts, sense ésser gravós a la caixa municipal, pos havent sollicitat l' auxili dels fills de Vinaròs, obtingué tan bon resultat, que quan Ráfels García dixá la vara quedaven coberts i admirablement atesos els servicis de l' expresat establiment benèfic. Abans de dixar l' alcaldía vullgué construir un edifici de nòva planta per a Hospital; mes, per tindre que dixar l' alcaldía a causa dels aconteiximents nacionals de setembre del 1868, no pugué realisar tan important millora, quedant arxivat el notable proyècte fet per l' arquitecte provincial sr. Montesinos.

Ab gran discreció i prudència s' havia sobreposat Ráfels García a les exigencies de les autoritats superiors i del mateix pòble, evitant moltes llàgrimes a Vinaròs, quan s' oposá respetuosament a les ordes donades pel Govern en 1867 al capitá de la Guardia Civil per a la detenció i deportació d' alguns vinarocencs de idees avançades, i a les del Capitá General sr. Gaset dictades contra D. Francés Cortiella tancat ja en les torres de Serráns de Valencia, conseguint que tots foren llivertats.

Trionfà la revolució de 1868 i Ràfels García es retirà a sa casa; fins que en 1 de desembre de 1873, obrant en defensa de les seues idees lliberals, de la seua persona i dels seus interessos, i obligat pels preceptes legals, ingresà en la Milícia Nacional, de la qual la oficialitat l' elegí Comandant 1er Qüefe, quin càrrec renuncià al poc temps per no poder ressistir la conducta despòtica i arbitrària del Comandant Militar Coronel Navarro; en la nit del 17 febrer de 1874, estava fent servici en les muralles, i quan va saver que 'ls carlistes havien penetrat en la població, es refugià ab altres Nacionals en el vapor «Jorge» anclat al pòrt, realisant viatge cab a Barcelona.

Allà, Ràfels García es presentà al Governador Civil i a l' Alcalde, conseguint 408 pts. diaries per als emigrats; ademés recaudà per suscripció 3.600 reals que també foren distribuïts entre els mes necessitats.

Algüns mesos va estar ausent del seu pòble Ràfels García, i fént-se-li pesada la separació dels seus fills i l'abandó de sa casa i interessos, una nit en que es trobava en Vinaròs la columna del Brigadier La Guardia, regresà a sa casa i en ella va permanéixer intranquil, fins que en 10 de desembre de 1874, a causa de la proximitat de l' Eixèrcit del Centre, els carlistes abandonaren la vila. Ràfels García ab D. Josep Martínez va sortir a les afòres a complimentar al General Jovellar. A l' endemà, li demanà al General la reconstrucció de les muralles que 'ls carlistes havien destruït, i que dixara la suficient guarnició de tropes per a la defensa; tot lo qual fon concedit.

L' Ajuntament i majors contribuïents el nomenaren «Vocal de la Junta de defensa» i «President de la secció admva. de les òbres de id». (*Vide capítols XII, XIII i XIV*).

En 8 giner de 1875 el Municipi el nomenà son «Advocat consultor», i en 8 de mars li donava les mes caluroses gracies. En 6 del mateix mars fon nomenat per R. O. Diputat provincial pel Distrit de Vilarreal; i als pòcs mesos el mateix càrrec pel Distrit de Vinaròs, que seguí desempenyant per espai de mes de 25 anys, sense mes interrupcions que les dos suspensions

que sofrí la Diputació Provincial en 1884 i 1893, eixercint en la primera la Presidència, i en la segona la Vis-Presidència de la Comissió Provincial; occurrint que 'n els dos diferents períodos ocupá dos vòltes la Presidència, ab el cas especial en 1883 d' ésser al mateix temps President de la Diputació i Vis-President de la Comissió Permanent, únic eixemple ocorregut en Espanya, pos a l' any següent es declará la incompatibilitat de dijs càrrecs.

S' ocupá ab tota ánima per a la consecució del pòrt de Castelló, recabant del Diputat per Vinaròs D. Geròni Anton Ramirez, quan es conseguí la R. O. per a la construcció, que presentara un projecte de llei al Congrès declarant dit pòrt d' interès general, lo que s' aprobá; igualment s' aprobá en el Senat, per a lo que interessá al Duc de Tetuán.

Ràfels García sugerí també en la Diputació Provincial la construcció d' un Hospital Provincial, lo que es portá a cap ab l' ajuda de la herencia que per a tal efecte dixá en testament D. Teodor Ramos Cruzado.

Per a Morella, secundant els desitjos de D. Josep Lafiguera, conseguí de la Diputació Provincial una subvenció per a reparar l' aqüeducte de les aigües potables, destroçat pel temps i les guèrres civils.

Quan es cremá la Iglesia Parroquial de S. Mateu, conseguí per mig del Duc de Tetuán i del Diputat per Vinaròs sr. Anton Ramirez, que 'l Govern destinara algúns mils de duros per a reparar-la. Lográ que la Direcció de Camíns millorara la carretera de Càlig a Vinaròs, obligant-se la Diputació Provincial a pagar la mitad del còst. Per a Segorb conseguí en unió del Diputat provincial sr. De Ocon i de 'l inginyer senyor Conejos, que la Diputació construira el pònt del riu Palancia.

Per mig del Diputat a Corts per Vinaròs D. Manuel Febrer de la Torre, va contribuir a la terminació de la Parroquial de Sta. Magdalena de Pulpis ab una subvenció de l' Estat.

Per a Alcalá va suscriure ab el Marqués de Villores una proposició per la que la Diputació subvencioná la mitad del

còst per a la conducció de les aigües de la font del Salz a dit pòble; i ab el concurs de l'altre vinarocenc sr. Febrer de la Torre, obtingué en 1866 la conseció de la carretera d'Albocácer per les Còves a Alcalá, i la habilitació del fíelat de Cap i Corp.

Aiximateix, Ràfels García conseguí millores per a S. Jòrdi, Traiguera, La Jana, Canet i Chert, ab la carretera de segón orde de la Serafina.

Ell proposá—i s'acceptaren—les pensions provincials de pintura a Gabriel Puig Roda, d'arquitectura a Francés Tomás, i de música a Emili Segarra, el tres allavòns molt jòvens, i que mes avant han donat dies de glòria a la Província.

També afavorí als escriptors, fent que la Diputació donara a llum una obra de D. Fernando Bou sobre el cultiu del taronger; una altra, premiada al Jòcs Florals de Valencia, deguda a la ploma de D. Melchor Bellver i D. Vicent del Cacho, sobre «la influencia que eixercí la dominació àrabe en l'agricultura, industria i comers»; i algunes de l'erudit D. Joan A. Balbas.

Ademés dels càrrecs referits, Ràfels García fon moltes vegades «Vocal de la Junta Provincial de Instrucció Pública», «President dels tribunals de oposicions per a la provisió d'escòles vacants de Mestres en la Província», i com Diputat Lletrat «Vocal del Tribunal Provincial Contenciós Administratiu».

Son pòble Vinaròs li deu gratitut pels seus trevalls a favor del Pòrt; per l'acabament de la carretera de l'Aragó per la Serafina, i la de Catalunya per Ulldecona. Per la seua iniciativa es construí la plassa de bòus. Contribuí a que l'Aduana fora habilitada de 2.ª classe, i la seua Administració passara a Principal de la Província; que l'Ajudantía de Marina es declarara Comandancia, i Vinaròs capitalitat de la Província Marítima del seu nòm. I trevallá per a que Vinaròs alcançara el títol de Ciutat. (*Vide cap. XI i XVI*).

En 1857 l'Ajuntament de Vinaròs pagá la impresió luxosa,

en la imprenta Orga de Valencia, del poema de Ràfels García titolat «*Muerte, Lauros y Gloria*». En el teatre vinarocenc es representaren algunes òbres d'ell. I escrigué els «*Apuntes históricos*» tan celebrats i premiats per la Diputació i l'Ajuntament que li dedicà el carrer de Cálíg. (*Vide capítol XVIII*).

El periòdic «*Heraldo de Castellón*» en un certamen que organísà, va premiar la biografia del vinarocenc Fra Rafèl Lasala escrita per Ràfels García, quin tema i prèmi presentà l'Ajuntament de Vinaròs.

Finalment, Ràfels García associà son nom a la gran obra de caritat portada a cap en Vinaròs a favor dels vellets desamparats. Ell presidí la Junta que projectà i feu construir l'Assil; i conseguí des de 'l primer moment una subvenció anyal de la Diputació per a tan cristiana i patriòtica obra. (*Vide cap. XVII*). Les Mònjes «*Germánes dels Pòbres*» que s'encarregaren de l'assistència dels vellets, col·locaren el retrat de Ràfels García en la sala de visites.

* * *

L'autobiografia acaba aquí. L'havem extractada i girada del castellà curosament. Alguns punts que mereixen mes detall, es troven en les pàgines d'este volum—segóns havem anotat convenientment—.

Ràfels García acaba el seu treball ab aquestes paraules que traslladem al peu de la lletra, perque en el fondo retraten una época. Diu:

«Nostre biografiat com polític, en be del pòble que 'l va vore nàixer, tingué que renunciar sos bells ideals; colocá l'interés suprem de sa Patria, per damunt de tota classe d'interessos polítics, militá ab verdader entusiasme en les files del partit republicà en la seua joventut; pero, per convindre als sagrats interessos del seu pòble natal, s'afiliá al partit moderat i mes avant al conservador lliberal, essent un dels mes antics, conseqüents i lleals de la Provincia a son ilustre Qefe l'Excm. Duc de Tetuán a qui deu tant Vinaròs, com ho sigué també al seu

J O A N M . B O R R Á S I A R Q U E

malogradau vellgut amic i company de la Diputació Provincial
D. Victorino Fabra Gil, i molt abans al distingit vinarocenc
D. Manuel Febrer de la Torre».

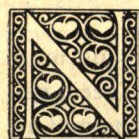
* * *

Morí D. Josep Ràfels García el dia de Dijòus Sant de l' any
1906. Son bust de bronze ornamenta la banda esquerra del
Monument a Còsta i Borrás, immortalisant aixina Vinaròs la
seua grata memòria.

Arquebisbe Meseguer i Còsta

NEVOT del gran Còsta i Borrás, fill de pares vinarocencs, i havent demostrat en tota la seua il·lustre vida un vinarocenquisme pur i entusiasta, son títols suficients per a que ocupe en estes pàgines un lloc d'honor, encara que no sigue naixcut en Vinaròs.

Fon son naixement el dia 9 novembre de 1843 en la pintoresca vila de Vallibòna, en el còr de l'imponent Maestrat, aon son pare eixercia de metge. Se l'imposá en el bateig el nom de Josep, com Josep era son pare i Josefa sa mare—germana de l'inmortal Josep D. Còsta i Borrás—.

La mare morí en plena joventut assistint als atacats del còlera, durant el destèrro a Cartagena de son germá Bisbe de Barcelona; el pare assistí en els últims anys a son cunyat Còsta i Borrás, morint nou mesos abans que ell.

El transcurs de la infantesa i joventut de Meseguer i Còsta ho conta ell mateix en el «Semanari Catòlic de Reus» (29 juny de 1916) ab motiu d'un número extraordinari d'homenatge a son tío Còsta i Borrás. Diu, ab aquella dolça sensillea que fon la característica de sa figura simpática a tot el mon:

«En Lleida iniciá—(Còsta i Borrás)—la meua educació religiosa ensenyant-me d'ajudar a Missa; encara recordo que per ésser jo tant xicotet, es digná baixar el càlis per a que alçara a depositar el vi de les ablucions.

«Traslladat (Còsta i Borrás) a regir la Sèu dels Olegaris i

dels Pacians, me posá en el Colège de S. Tomás per a cursar la segona ensenyança; en les vacances curtes tenia en son palau el meu llòc de descàns, m'omplia d'obsèquis, i molt xiquet encara me va fer vestir sofana i portar-li la cola de la capa magna.

«Ab ell vaig passar a Tarragona; allí me tingué en el Seminari aon vaig cursar Teologia i Cànon, havent-se dignat ésser el meu professor en la Disciplina Eclesiàstica. Allavòns me va dir: *per a saver hi ha qu' estudiar, i per a dependre millor, ensenyar*; i m'encarregá una càtedra de Filossofia. Durant llargues temporades el vaig acompanyar en la Santa Pastoral Visita; en alguns decrets apareix la meua signatura com Vice-secretari.

«Només me conferí la tonsura i ordes menors, perque morí en acabar jo la carrera, donant-me fondos necessaris per a pagar la quinta, els graus i el patrimòni eclesiàstic, constituït ab títols de l' emprèstit de Pío IX. Allavòns vaig retirar-me al meu antic Bisbat de Tortosa aon la Providencia me compensá la pèrdua de totes les meues ilusions, posant-me al costat d' un Prelat tan ilustre com el sr. Sanz i Forés que morí Cardenal de Sevilla.

«Sense dubte que les oracions del meu plorat Tío van alcançar-me els nòus i inesperats favor que 'm constituïren en dignitats eclesiàstiques tan distingides com inmereixcudes».

Aixina acaben eixes nòtes autobiogràfiques tan plenes de carinyosa gratitut i d' humilitat, que prenen el còr.

Les completarem breument:

En l' Institut de Tarragona es graduá Meseguer i Còsta de Batxiller en Arts l' any 1860; i en el Seminari cursá la Teologia i Dret Canònic ab les millors qualificacions sempre. Acabá la carrera en Valencia ab la recepció de les dos borles de Doctor en 1867 i 68.

Encara seguí estudiant fins graduar-se, l' any 1874, de Llicenciat en Dret Civil en la Universitat de Oviedo, aon s' havia emportat Sanz i Forés nomenant-lo son Secretari de Cambra en el Bisbat asturiá.

Tal càrrec el desempenyà ab gran acèrt des de 'l 1868 fins al 1882. En eixe anys passà Sanz i Forés a Arquebisbe de Valladolid, emportant-se també a Meseguer i Còsta en sa companyia ab el mateix càrrec.

Nostre biografiat alcançà ademés en Valladolid una canongia, fon agraciat ab la dignitat d' Arcipreste, i en 1887 ab la de Degà.

D' allí fon promogut en 1889 per a Bisbe de Lleida, ocupant dita Sèu en 19 d' abril de 1890, ab la emoció d' haver sigut així mateix aquell el primer Bisbat de son ilustre ffo. L' apadrinà en la solemne consagració episcopal el Marqués de Bellet, antic deixeble de Còsta i Borrás en la Universitat de Valencia al qual havia apadrinat també en son temps.

A l' any següent vingué a visitar la terra dels seus ascendants. La visita a Vinaròs fon emocionant, traslladant-se directament des de l' estació del tren, a les tres i mija del matí, al Cementèri per a orar davant la sepultura dels seus pares i celebrar per ells la Missa en aquella Capella. Era el dia 3 d' octubre de 1891.

Al se 'n demà, festa del Rosari, celebrá de Pontificat en la Iglesia Arciprestal vinarocenca, i per la tarde predicá sobre aquesta fèndra devoció. S' estigué fins al día 8, haven donat la Confirmació, visitat l' Ermita dels Sants Patrons i el pòble d' Alcanar, i essent molt festejat per les autoritats i pòble. Regalá a la Capella del Cementèri les imatges de la Dolorosa i Sant Joan Evangeliste i les pedres de màrmol per a l' altar; un altra gran pedra i àra igual per a la Parròquia; i una reliquia de Santa Teresa ab reliquiari de plata, per a l' Associació de les Teressianes.

Del 1 al 4 desembre, tornant del Sur cab a la Diòcessi lleidetana, va estar segona vòlta en el seu estimat Vinaròs.

Pasats sis anys, l' Ermita vinarocenca estrená la campana refundida a despeses del Bisbe Meseguer i Còsta. (*Vide capítulo XVII*).

En Lleida va fer construir el Seminari de nòva planta, procurant sempre millorar-lo, i fomentar les ensenyances posant-

les a l'altura dels últims progressos moderns. També fundà un Museu episcopal admirable, elogiat i celebradíssim en tota Espanya.

Restaurà moltes iglesies rurals i va recórrer per tres vòltes tot el Bisbat; vint parròquies encara el van vore per quarta vegada.

En 1905 fon proposat per a la Sèu Metropolitana de Granada. De pas per a pendre possessió de tan alta dignitat, es detingué en Vinaròs que estava sortint d'una llarga enfermetat de lluites socials i polítiques, agravades per un sectarisme irreligiós ple de intoleràncies que ompliren de dòl l'ànima vinarocença. La presència de l'Arquebisbe Meseguer i Còsta, des de 'l 16 d'agost fins al 17 de setembre, contribuí a donar la sensació de tranquil·litat i pau ciutadana que tan necessitava Vinaròs. (*Vide cap. XX*).

La solemne entrada oficial en Granada fon el dia 24 de setembre del mateix 1905. I començà son pontificat publicant una bellíssima Pastoral ab el títol de l'Ave Maria.

El bon recòrt que Granada conservarà sempre del bon Arquebisbe Meseguer i Còsta serà imborrable. Ell conseguí que en 1 giner de 1907 començara a regir l'arreglo parroquial projectat anteriorment i que presentava no poques dificultats per a implantar-se. Visità l'Arxidiocessi dos vòltes, sense tèmer la dificultat de les comunicacions en moltes bandes, edificant en tots els llòcs a la gent ab la seua bondat característica i acrisolada virtut.

Aixamplà el Seminari, enriqué la Biblioteca, creà els estudis d'Arqueologia i Sociologia, i fundà 40 beques per a estudiants pòbres.

En l'acció social els obrers granadins li foren deutors de la fundació de centres per a la llur instrucció i auxili, ab l'establiment també de institucions de crèdit per als mateixos.

I fundà el gran diari «La Gaceta del Sur» que des de 'ls primers moments es colocà en llòc preminent de la premsa.

Dos òbres capdals de Meseguer i Còsta en Granada foren

la Coronació de la Verge de les Angústies i el Centenar del P. Suarez.

La Coronació tingué llòc el 20 setembre de 1913; en quin acte solemníssim, Meseguer i Còsta ofrená a la Verge Patrona del granadíns son pectoral i l'anell pastoral.

Temps mes avant, el Camaril de la Verge fon destruit per un incendi; i Meseguir i Còsta contribuí a reconstruir-lo ab cinq mil pessetes, que—detall preciós!—aná pagant mensualment en petites cantitats, perque 'l bon Arquebisbe sempre se ho gastava tot a benefici dels obrers i dels pòbres.

El Centenar del P. Suarez s' efectuá en setembre de 1917, concurrint savis de totes les parts del mon en homenatge al gran filosof internacional.

Des de Granada acentuá Meseguer i Còsta son vinarocencisme, venint tots els anys a Vinaròs a passar l' istiu, donant aixína prestancia a nostra estació istiuenca, i donant-li tò catedralici a nòstra Iglesia Arciprestal en quin presbitèri s' alçava en son honor el trono prelacial.

El «bon Arquebisbe» o «nòstre Arquebisbe»—com carinyosament i familiar li dfa tot vinarocenc—des de l' any 1910 omplí de suavitat i de majestat algunes pàgines de nòstra Història, com es consigna en els capítols XXI (Centenar de la Reliquia de S. Sebastiá), i XXIII (Centenar de Lasala, Cinquantenar sacerdotal pròpi; Monument a Còsta i Borrás); además d' altres pàgines aiximateix suavíssimes i majestuoses, escrites unes, altres no, com la seua cooperació a tot lo que Vinaròs li demanava; la seua assistència, any per any, a la solemne Missa d' Hòra de la Mare de Deu d' Agost, com a altres solemnitats; i un mes d' octubre que 'l passá aquí, la seua assistència, totes les nits, a la funció del Rosari en sa estimada Parròquia, desafiant ventoleres i plujes de la tardó...

Sentía un carinyo fondíssim al dialecte vinarocenc que 'l parlava ab fruició mentres permaneixía en nòstra ciutat, i sempre que estara aon estiguera es trobava ab algùn fill de Vinaròs.

Qui aixó escriu li of assegurar que quan estava en Lleida

gojava d' escoltar als lleidatáns per la semblança notable entre aquella parla i la vinarocenca—(lo que fa suposar que 'ls fundadors de Vinaròs foren lleidatáns)—.

I quan venia a istiuuejar, des de l' estació al pòble, contemplant ab deler els camps des de 'l carruatge, mos dia als que havíem anat a rebre 'l: —Oh! eixos panissals de Vinaròs... això es únic en el mon...—.

Per això, Vinaròs que li corresponia en amor i veneració, es va comòure profundament quan el telegraf anonciá la mòrt del bon Arquebisbe ocorreguda en Granada el dia 9 desembre de 1920. La bandera de la Casa de la Ciutat es posá a mija asta durant tres díes; i en representació del pòble—segóns acòrt municipal—i del Clèro de Vinaròs, estigué a les exèquies en Granada l' Arcipreste Dr. D. Josep P. Bono. (*Vide capítol XXVI*).

El Govern disposá que es tributaren al cadàver de l' Arquebisbe Meseguer i Còsta els honors militars corresponents a Tinent General. Granada en pés li va fer un gran homenatge de dòl.

Fon enterrat en una cripta obèrta als pèus de la Verge Patrona de Granada a la que ell, en vida havia coronat.

Vinaròs ha colocat el retrat del bon Arquebisbe en la galeria d' eclesiàstics vinarocencs ilustres, com el de un vinarocenc mes; i en el Sagrari d' òr de l' Arciprestal, grabat está son re-còrt ab son escut arquebisbal.

* * *

En memòria de son ilustre germá, D.ª Hilaria Meseguer i Còsta regalá a l' Arciprestal vinarocenca una gran alfombra de moqueta superior per a cobrir l' escalinata de l' altar major en les grans solemnitats, unes riquíssimes estovalles per a dit altar i precioses vineres de plata daurada ab esmalts.

Altres vinarocencs il·lustres dels sègles XIX i XX

(Vide capítols XIX i XXX)

Guerrillers de la Independència: D. Manuel Febrer de la Torre, D. Manuel Febrer de Pedro, D. Vicent Colás, D. Nicolau de Bécar, D. Tomás Esteller, D. Agusí Ballester, i D. Agusí Jordá.

D. Francés Doménech: (Jorisconsult); *D. Baltasar Esteller i Ferrán* (Diputat de les Constituents de Cádiz); *D. Joaquim García Doménech* (Diputat a Corts).

Fra Alexandre Reverter (darrer Abad de Benifassá); *Doctor Manuel Crozat* (Arcipreste de Morella i Diputat); *Rvent. D. Joan A. Ramos* (Arcipreste de Morella); *Dr. Francés García* (Montessiá i Canonge de Gandía).

D. Joan Bte. Esteller (Mariscal); *D. Josep Ballester Viarroig* (Governador Civil de Castelló); *D. Lluís Ballester del Cacho* (Militar i Diputat); *D. Angel Villalobos* (Diputat a Corts).

D. Joan Bte. Lluch i Miralles (Canonge de Tortosa); *Don Sebastiá Lluch i Miralles* (Comensal Mestre de Ceremonies); *D. Josep Gabaldá Bel* (Músic compositor); *D. Daniel Gabaldá Bel* (com l' anterior).

HISTORIA DE VINAROS

D. Josep de Julián: Militar de Marina. Comandant del Tèrs Naval de Valencia.

D. Wenceslao Ayguals de Izco: Alcalde i Comandant de Milicians de Vinaròs. Lliterat.

D. Sebastiá Fraile i Esparducer: Secretari municipal de Vinaròs, Retor de Vilarreal i Arcipreste de Castelló.

D. Josep Oliver i Giner: Recopilador de gran número de notes històriques vinarocenques.

D. Silvestre Gasó: Alcalde de l'any 1808 en la Independència.

D. Agustí Safon Duran: Alcalde i poeta.

D. Hilarión Claramunt Forés: Advocat i pintor.

Dr. D. Francés Borrás Juan: Canonge de Granada i Degá de Tortosa.

Dr. D. Joan Bte. Redó: Canonge de Oviedo.

INDEX

	<u>PAGINA</u>
Próleg - Notes.....	5
Juins crítics.....	9

SEGLE XIX

CAPITOL I. (1801-10).—Trànsit de Carles IV. La Guerra de la Independència. Junta Governativa vinarocenca. Rogatives a S. Sebastià. Vinaros indefens, ajuda a tots. L'exportació del vi prohibida. Revolta popular i assassinat de Mirán. Vinaros demana l'amistat de Inglaterra per a salvar a Espanya. A les Costes de Oropesa. Ajuntaments dels anys vuit, nou y deu. A les montanyes morellanes. Sortides dels «miliciàns honrats» en 1810. Vinaros saquejat dos voltes. S. Cristofol..... 13

CAPITOL II. (1811-15).—(Continuació de la Guerra de la Independència). Municipaleries. Model de patriotisme. Exposició de mèrits dolorosos. Les alhajes de la Parroquial. Suchet avança. El terror francès. Cau Penyíscola. Autoritats. El Frare guerriller. Vergonyosa proclama francesa. Regidors a la presó. Els francesos es retiren. Primer Ajuntament constitucional. Passa Fernando séptim. Declaració cavallerosa. Liquidació de gastos per la Independència 27

CAPITOL III. (1800-19).—Forn de la marina. Es solicita la construcció del moll. Inondació tràgica del Servol. Edifici propi per a escoles i Aula. Drets del Comanador i Sacrista. Rentes de la Vila. Forns lliures. Per l'Alcalde ordinari. Es demanen escoles. Trasllat del Matadero. Els cotxes-

diligencies. Temporal del 17. Rellonge del campanar. Es trasllada el Mercat. Primers alcaldes de barri. Ajuntaments dels anys 1815 a 1819..... 39

CAPITOL IV. (1800-39).—S. Pasqual a l' Ermita. El Cementeri a S. Miquel. Cabadés, el Roser i els Agustins. Rogatives l' any tres. Campana de S. Sebastiá. Els Febre i la Cofraria de la Puríssima: la propietat d' una Imatge. Rogativa l' any nou. Magisteri d' orgue i capella. S' obliga als Nobles a recullir l' almoina dels forns. S. Joan, festa popular. Sacristia nova. Mariners, llauradors, i els Sants Patrons. Armonia dels Gremis. Rogativa de l' any 16. El Cementeri a S. Gregori. Es tancat el monestir de S. Telm. L' últim Abad de Benifassá. Els advocats a S. Cristofol. L' últim Retor montessiá. Nou trasllat del Cementeri, i el definitiu. Tornen els Agustins. Supressió de convents, i incautació d' alajes. La Majoralia de la Sang i la Semana Santa 49

CAPITOL V. (1820-34).—Les escoles i l' Aula en 1820 i 21. Pleyt de la Marina. Refugi dels lliberals castel·lonencs. Vinaros neutral entre realistes i constitucionals. El joc de pilota del carrer S. Nicolau. Tránsits Reals. Nous tramits per a la construcció del moll... que tampoc suren. Costa i Borrás, catedràtic. També desperta la centenaria idea de la carretera a l' Aragó, i torna a dormir-se. Passa la Infanta Amalia. El cólera del 1834..... 67

CAPITOL VI. (1833-38).—La guerra civil del set anys. El Baró d' Hervés. L' acció d' Alcanar. Llista gloriosa dels héroes. Auxili a uns náufrecs enemics. Afusilament del Governador de Tortosa. Jurament, en la Parroquial, de la Constitució del 37. Ajuntament. Agraiment Nacional a Vinaros. Salvament d' un batalló de Valencia. Nou amurallament de la Vila. Vinaros salva el comer marítim de Valencia-Barcelona. Suscripció voluntaria. Cabrera en Morella. Politiqueries. S. Agustí, quartel. Cónfers de la fortificació. Detall dels forts. Les subsistencies..... 75

CAPITOL VII. (1839-42).—Wenceslao Ayguals alcalde i comandant. Manifest de foc i flama. Música miliciana. Benedicció de la Bandera. Justicia aygualista. Aniversari d' Alca-

nar. Te-Deum. Represalies lliberal-carlistes. Eleccions protestades. Discordia, presó, desterro i nou Ajuntament contra Ayguals. Aceres. Tornen Ayguals i la discordia. Hospital militar. Fracassa la restauració de la Fira. Pronunciament de setembre; torna a manar Ayguals. Canvi d' empleats. Festes civic-religioses del Pronunciament. Acabada la guerra civil, es tornen els S. Patrons a l' Ermita. Comença el Registre Civil. Pólvora en sta. Magdalena. A favor de Sta. Magdalena de Pulpis. La Creu de S. Francés. Estil aygualiste. Precaucions. La Milicia Nacional dividida. Teatre municipal. Ajuntament sense Wenceslao. Informes sobre el Clero. Contra un «de la Torre». Provesions lluides. Pressupost per a la Iglesia. Llum pública. Faros. Contra els Sants dels carrers Rinya en Benicarló. El germá de Wenceslao mana de la M. N. Antigüetat de la M. N.

87

CAPITOL VIII. (1842-45).—Escoles: Elemental i párvuls en Sant Agustí: primer altar. Lletinitat. Traspás dels ex-convents: el de S. Francés per a Presó; el de S. Agustí, venut a particular. Exposició a la Reina. La Vila recompra l' ex-convent agustinia. Venta de Propis. Pronunciament del 43, i l'altre Ayguals a la que salta. «Las luces» i el Fortí-Teatre. El segón Ayguals fracassa. Junta de Seguritat del Distrit. Original celebració de la major edat de Isabel II. Disolució de la M. N. El nou Ajuntament demaná Rogatives d' aigua. S. Francés quartel. Passa Isabel II per Vinaros sense una bayoneta, i visita la Vila. La Marina vinarocenca, segona matrícula d' Espanya. Moviment del port. Contra el canvi de noms de carrers del 42. Antolí, Mestre de l' Aula. Torna a passar la Reina. La Parroquial agregada a la catedral de Roma.

103

CAPITOL IX. (1846-55).—Ajuntament. De secretari a Retor. Celebració del casament de Isabel II. Inauguració de l' actual Calvari. La carretera de l' Aragó, realitat. Nou Ajuntament. Costa i Borrás, Bisbe de Lleida. Campoamor i el mercat semanal. Costa i Borrás, Bisbe de Barcelona. La campana major. Els Febrer de la Torre i la Puríssima. Invasió del jardí del Guardiá de S. Francés. Ultima baixada a la Vila, de la M. de D. de Misericordia, en rogativa. Torre telegráfica. Costa i Borrás i el port. Ultima correguda de cavalls, dels llauradors. El forn dels Alfacs,

venut. El rellonge actual de la torre. La plassa de bous vella. L' últim Retor montessiá. Carnisseria i peixcateria a S. Agustí. Altre canvi ridicol dels noms de carrers. Pronunciament de 1854. El cólera i rogatives a Sant Sebastiá que es baixat a la Vila. Grans festes d' acció de gracies. El S. Patró novament en la Vila. Aixample del Cementeri

115

CAPITOL X. (1855-71; 1817-72)—Celebració del Dogma de la Puríssima. Resserva del Sm. en S. Francés. Reconstrucció d' altars en S. Agustí. Fundació de les Conferencies de S. Vicent de Paul. L' Obra del Catecisme. L' organiste Argemí. Fundació de la Cofraria del Carme. La campana de Costa i Borrás. Capella del Cemementeri de S. Gregori. Célebre Missió de Sans i Forés, qui funda la Congregació de les Esclaves. L' Ajuntament felicita a l' Arquebispe Costa i Borrás. Les monjes de la Consolació i l' Hospital. La «Minerva» del Santíssim. Coses de l' Ermita (1817-72): La «redonda» invadida. Altars de S. Josep i del Roser. Les pintures al fresc, de Oliet. Emoluments i obligacions de l' ermitá

127

CAPITOL XI. (1856-66).—Es demana una «Casa de Misericordia»; es venen finques de Propis per als gastos; i no es realisa. Passa el Príncep de Baviera. L' intent carliste de S. Carlos de la Rápita. Isabel II concedix a Vinaros els titols de «Molt Noble i Lleal». Les aigües del riu Cenia. Pont, sobre el Servol. Venta de la Casa gremial del Salvador. La primera plassa de bous. Un Febrer de la Torre, Diputat a Corts. Es concedix, a la fi, la construcció del port. Circol Agrícola. Primer periódic. Aduana principal de Castelló. Tempestat. Tranvia de la cantera i ferro-carril de comunicacions. La primera pedra del moll. Inondació i estropicis del Servol. Les naus de cabotatge; resum del segle

139

CAPITOL XII. (1867-73).—Els «asgarrats» d' Alcalá. Adhessió a la «Gloriosa». Naix la idea de canalisar l' Ebre cab aquí. Primera entrada dels carlistes, sense ressistencia. La República i les rinyes republicanes. Destituició del segón Ayguals i nou Ajuntament. Celebració solemne del Corpus. Villacampa. Els republicáns comensen a mostrar-se anti-

clericals. Volien assolir la Capella de la Comunió. La Iglesia Parroquial la fan servir de quartel. L' anarquia del 73.....

149

CAPITOL XIII. (1874).—Segona entrada dels carlistes a Vinaros, ara per assalt. La nit del 17 al 18 febrer. Comença el domini carliste. Destrucció de les muralles. L' Ajuntament complimenta al carliste General Palacios. Segarra posa en llibertat als presoners. Hi hagué venta? Reconciliació de la Parroquial. Junta carlista. Cinq dies de parentesi: la columna governamental de La Guardia. Cucala es porta mal. A Vallés se'l ressibix entusiasmàticament. Moviment de les partides i pagos exorbitants. Estada en la Vila dels Infants D. Alfons i D.ª Blanca. Acaba la dominació carlista en Vinaros.....

159

CAPITOL XIV. (1874-76).—Jovellar. A reconstruir les muralles. La Iglesia Parroquial altra vegada deposit militar. Treballs i amenasses. Restauració borbònica. Atac de Cucala el dia dels Reis. Recepció oficial del moll. L' Ermita tançada, i els S. S. Patrons a la Vila. Pagos arruinadors. Alarmes. Un emprèstic forçós. Dozal, comandant de Vinaros. Presoners de Cherta. Dones d' Alcalá presoneres. Plassa Jovellar. Bando despòtic. Presoners de Cantavieja. S. Francés, hospital. Es donen armes als veïns, pero no als federals. Un rayo al campanar. Reinauguració del tren. Festes per la pacificació del Centre. Tornada dels S. S. Patrons a l' Ermita. Fundació de les Teressianes. Prolongació del port. Jubileu. Monjes d' ensenyança que se'n van. Festes de la Pau

173

CAPITOL XV. (1876-80).—L' Hospital popular en S. Francés, i d' açi a sta. Magdalena; quartel. L' Arciprestal retornada al Culte: segona Reconciliació. Mes del Cor de Jesús per primera volta. Nou Patronat de l' altar de la Puríssima. El venerable Ossó funda el «Rebañito». Els forts de la Iglesia. El Gov. Civil a les festes de S. Sebastiá. Via-Crucis en l' Arciprestal i en S. Agustí. Les Monjes de l' Hospital segona volta despedides. Per la llibertat del Papa. L' Arcipreste Falcó. Imatge de sta. Teresa. Missa del gall. Fundació del convent de la Dna. Providencia: ensenyança per a xiques; primera pedra de la iglesia; la

campana. Via-Crucis al Convent i al Calvari. Torna l' Hospital a S. Francés i va el quartel a S. Agustí. Acta de la primera pedra.....

187

CAPITOL XVI. (1876-85).—Dos ventes desiguals: l'alfolí. Pedra de la Constitució. Comença la Fira de S. Joan. Colege i escola de párvuls. Confusions. Cassino d' artesans. Ordenances municipals. La Fira ben situada. Matadero. Inauguració de les obres per a prolongació del port. Cau el badall de la campana major. L' Alameda. TITOL DE CIUTAT. Temporal i naufragi. Es planeja una gran reforma. Altre temporal: barcos destroçats. Discordia entre mariners i patróns. Noms de carrers. El Servol i el pont. El tren d' Utrilles... fantàstic. El cólera i el sectarisme: bous sí, Ciència i Religió no; ni S. Sebastià! Temporal i desperfectes. Les acerces modernes. Dozal lleva el capitol de festes religioses; quan mor, li dediquen un carrer.....

199

CAPITOL XVII. (1881-99).—Renaix la Conferencia d' homens de S. V. de Paul. Es gestiona un Assil de vellets. Reforma de l' Abadía. Reinstalació de la 3.ª Orde. Les Filomenes. Inauguració de la iglesia de la Dna. Providencia; primeres Abadeses. Tercera tornada de les Monjes de l' Hospital. Aixample del Cementeri. Servici parroquial. Fundació del Circol Católic. Altar de sta. Teresa. Millores en Sant Francés. La «Vela Nocturna». El XIII Centenar de la Unitat Catòlica. Escola dominical per a xiques. Meseguer i Costa, Bisbe; visita a Vinaros; regals a la capella del Cementeri i a les Teressianes. Les Monjes de la Dna. Providencia funden en la Vall d' Uxó. Monjes per a l' Assil. Les «Sierves de Jesús». Primera Visita Pastoral del Bisbe Rocamora. Campana de l' Ermita. Inauguració de l' Assil per a vellets desamparats en el Calvari.....

213

CAPITOL XVIII. (1889-1900).—Aigües potables. Tempestat. Mutualitats Temporal tragic. L' Ajudantía de Marina. Carrers a vinarocencs ilustres. Nova plassa de bous. Llum de gas. Rafels glorificat en vida. Carrer a Ruiz Zorrilla. Tempestat, descarrilament i el Servol eixit de mare. Teléfon públic. Quan la catástrofe de Cuba. Ruina agrícola. Tempestat de pedra. Carrer a Castelar Bous. Incidentes. Se'n van les «Sierves de Jesús». El desgovern de la Restauració. Te-Deum de fi de segle. Millores a l' Ermita ...

225

- CAPITOL XIX.—Vinarocencs preclars del segle XIX. Autoritats populars. Rectoroligi. Eclesiastics vinarocencs. Estadística..... 235

SEGLE XX

- CAPITOL XX. (1901-1905).—Cristià començament del segle. Episodis. Organització de societats obreres. Majoria republicana. Contra els consúms. Carrer a Lerroux. Perdó. Sindicat de policia rural. Canalejas passa. Carrers a Pi i Margall i a Salmerón. Electricitat. Capellanies dels ex-convents. Gegants i nanos. Funeral i Te-Deum Papals. Visita Pastoral. Zona militar. Una plassa al Primer de Maig. Conflictes socials. Cinquantenar de la Purissima. Dia de dol. Nou Arcipreste. El Dr. Meseguer i Costa, Arquebisbe de Granada. Savis estrangers venen a estudiar un eclipse total de sol 249

- CAPITOL XXI. (1906-1910).—Incendi de la fàbrica d'alcohols. Llum eléctrica. Barques pesqueres. El dret sobre les campanes. III Centenar de la Reliquia de S. Sebastià: preliminars. Comença la revista «San Sebastián». L'Arquebisbe de Granada istiuja en Vinaros. Vinarocencs en Barcelona. Visita Pastoral. L'Arciprestat a l'Ermita. Per la guerra del Rif. Tornen les «Sierves de Jesús». Inondació del Servol. Fundació de «La Creu Roja». Les festes del Centenar de la Reliquia. Ajuntament. El pantano... ilusió 257

- CAPITOL XXII. (1912-1916).—Temporal memorable. Beneficència societaria. Festes Constantines. Via-Crucis i Creu de l'Ermita. «Minjador» dels pobres. 2.ª época de la revista «San Sebastián». V. Centenar de la Imatge de S. Sebastià: preparatius. Ermiteta de S. Roc: historial i inauguració. Panteó per a les Monjes de la Consolació. Millores en l'Assil i en S. Francés. Comissions per al Centenar. Estucat, daurat i iluminació eléctrica de l'Arciprestal. Festes del V. Centenar de la Imatge del S. Patró 269

- CAPITOL XXIII. (1916-18) —A la memoria del Bisbe Lassala. Restauració de capelles de l'Arciprestal. Monument a

Costa i Borrás: acta municipal d' adhessió; suscripció Nacional i Popular. Visita Pastoral. Cinquantenar sacerdotal de Meseguer i Costa. Inauguració del monument. Restauració de la Capella de la Comunió de l' Arcipresbital. Id. de l' altar del Nazareno en S. Agustí.....

285

CAPITOL XXIV. (1914-18).—Aviació. Boy-scouts. Dol i Te-Deum. Neutralitat i Junta de Defensa. Projectes de ferrocarrils, Varadero i estadística naval. Festa de l' abre. Ponts nous. Torpedeig. Ferroviaris. Istiueig de moda. Electricitat i fons al port. Xoque de trens. Estació nova. Overtura del carrer S. Nicolau: mirada retrospectiva. Dos torpedejos mes. Reviu l' ataraçanal. Parelles del "bou". Peixca. La invasió de la "redonda". Es rebaixa el deute per contingent. Jocs Florals. Assemblea d' Alcañiz. Adhessió als parlamentaris de Barcelona i procés. Dos alcaldes en 15 dies. Embargament de la caixa. Carretera a Calig. La gripe. Per l' autonomia.....

295

CAPITOL XXV. (1919-1923).—Cédules de societats. Catastre. Passeig del mar. Pa municipal. Pau europea. Homenatge al Mestre Segura. Semana pedagógica. Supresió dels consums. La caixa d' estalvis postal. Moren Puig Roda i el Mestre Antolí. Premis de la Creu Roja. Acaben els "boy-scouts". Els vinarocens de Barcelona. Ajuntament. Protestes populars per les subsistencies. Gravaments. Els fumadors a régimen. Vaga de mariners. Reparació del fau-ródromo. Neu. Mor Béjar. Quartel de la G. C. Incendis. Mor el Mestre Selma. Lot. 3 millóns. Banc de Tortosa. Guerra del Rif. Feminisme magistral. El Servol desbordat. Mor el Mestre Pedra. Alcantarillat. Cabalgata dels Reis Magos. Camí del Cementeri. Cau un aero. Memoria de reformes del port. Camí a Rossell. Ajuntament de R. O. Cau un hidro. Posit marítim. Adoquinat "de l' arros". Edifici nou per a la Zona, La Dictadura. Ultims Diputats en la monarquía.....

307

CAPITOL XXVI. (1919-1925).—Diví Jesús de Praga. Entronisació del S. Cor de Jesús. Jubileu episcopal. Mor el Canononge Borrás. La Sda. Familia. Missió notable. Colege de la Consolació. Altar de Sta. Filomena. Sagrari monumental i Copó. Mor l' Arquebisbe Meseguer i Costa. Llen-

sos de la Capella, Cinquantenar de les "Sierves". S'assola Sta. Magdalena. Papals, Altar nou i Escola dominical en la Consolació. Enrajolat. Bandera de l' Adoració Nocturna. Tercer orgue. Chor nou, Jubileu de l' Assil. Altars parroquials. Capella Baptismal. La Patrona de Sant Mateu. Jesuset de Nadal. Bisbe Auxiliar. Mor el Bisbe Rocamora. Per una iglesia nova de Sta. Magdalena 321

CAPITOL XXVII. (1923-26).—La Dictadura (1.ª época). Destitucions i nou Ajuntament. Presó i pesseses. Delegació governativa. F. C. Val de Zafán. Ve 'l Ministre de Foment. Canvi d' Ajuntament. Passa 'l Dictador. Els vinarocencs de Barcelona. «Carsi Industrial», Banc de Castelló. Inestabilitat municipal. La U. P. Pou dels Dos Vilás. Creu Roja. Recluta d' alcaldes a Madrid. Projectes del port aprovats. Assemblees. Liquidació d' un deute a la Hisenda. Pro canal de l' Ebre. Contra les suspensions del Governador. L' éxit del «Pou de S. Sebastiá dels Dos Vilás». Sindicat del Salvador. Neu. Raid de Franco. Mercat en dos places. Ciclista. Un desterrat catalaniste. Pensions i estalvis. Motors a les barques. Una plassa al Dictador. Aceres. Renovació de la U. P. Gran temporal. Socors. Moviment del port 331

CAPITOL XXVIII. (1925-30).—A Roma. Fatxada de S. Agustí. La Dolorosa d' Esteve en peanya. Peregrinació. Casa de les «Sierves». Franciscanes. Lluisos. Any Sant. Biblioteca Parroquial. Nous «passos» de Semana Santa. A la Font de la Salut. El II Centenar de la segona Imatge de la Patrona. Daurat del Tabernacle arciprestal. Pau del Rif. La Infanteria Cinquantenar de la Dna. Providencia; dels anals del Convent. Mor sor Manserrat, de l' Hospital. Visita Pastoral. Un «record» de peregrins vinarocencs. Campana de les «Sierves». La «Qüestió Romana». A Sevilla. Primera Pedra de la iglesia de Sta. Magdalena. Els 75 anys del Dogma de la Puríssima. Jubileu Parroquial de l' Arcipreste. Camaril de la Dolorosa. Coadjutor-Organiste 345

CAPITOL XXIX (1927-31).—La Dictadura (2.ª época). Hegemonia de Sanmillán. Gran comissió a Madrid. Acorts: escoles i música. Assemblea sindical agraria. Concejalies. Subvenció de l' Estat i «diners dels Reis». Carrer a Alfonso XIII.

Reorganissació de la banda. Les Fires. L' auto-cuba. Ve el Ministre de la Guerra. Bandera del Somatén. Emprerstit. Subastes de les grans obres. Llum i faro. Sessió de honor. A Madrid. Homenatge al Marqués i al Governador. Esperantisme. Al Bisbe Lassala. Musical. Mor D. Antoni Sendra. El Dr. Roca. Subvenció a la Historia. Escola de dibuix. Inauguracions. Exposició d' Art. Homenatge als vells. Nou emprerstit. Aument de pagos. Denuncies. Concejals nous. Diputació. Banc E. de Crèdit. Fàbrica de hidrossulfits. El Posit als vells. Educació física. F. C. de Val de Zafán. Cau la Dictadura. Ajuntaments de la post-dictadura. Comença la República 359

CAPITOL XXX.—Vinarocencs preclars. Condecorats de la Creu Roja. Demografia. Caritat vinarocenca. Estadística de peixca. Mirant al camp. Periodisme. 371

APENDIX

SECCIO DE BIOGRAFES

Venerable Dr. Damià Esteller 383
 Vicenta Ginart, «La Beata Marinera» 385
 Venerable P. Joan Bte. Miralles 391
 Vicenta Sabater 395
 Altres Vinarocencs ilustres dels segles XVI al XVII 397
 Ilustríssim Dr. D. Rafel Lassala 399
 Dr. D. Francés Locella, advocat 409
 Altres vinarocencs ilustres del segle XVIII 413
 Teresa Ferrer Salom o Teresa del Cor de Jesús 415
 Brigadier D. Manuel Febrer de la Torre 425
 Arquebisbe Costa i Borrás 429
 D. Josep Rafels García 449
 Arquebisbe Meseguer i Costa 457
 Altres Vinarocencs ilustres dels segles XIX i XX 463

HISTORIA DE VINAROS

(Segueix de la pág. 10).

ra el estar escrita (la obra) en nuestra lengua valenciana, a fin de que llegue al pueblo a quien va dirigida; y la segunda tratar escuetamente de la historia de Vinaroz, prescindiendo de largas disquisiciones de historia general; muchos otros aciertos tiene la obra de que nos ocupamos, pero aunque solo fuese por esos dos, merece su autor los plácemes que se le han tributado.»

De D. Lluís Revest Corzo, del Còs Oficial d' Arxivers, en el «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura»

«Por la copia de datos, la amplitud del plan y la acertada ordenación de la materia, no menos que por la crítica, en general sana, del autor, es obra sumamente útil... Lleva en apéndice diez documentos, algunos de bastante valor, y muchos mas intercalados en el texto. Hay que esperar que el autor complete dignamente su tarea en los dos tomos que prepara. Nos contentaríamos con que las olvidadas e interesantes historias de muchos de nuestros pueblos cayeran en manos como las del Sr. Borrás.»

De la revista de Valencia, del Centre Escolar Mercantil, «Cultura Valenciana»

«Fon presentada al tema que doná la Diputació de Castelló este extens i acurat treball històric de l' il·lustrat Joan M. Borrás.

«Els XXXIX capítols d' este volum contenen tots els temps que durá la documentació escrita en llengua valenciana, i resulta per tan ben científic i depurats els jufns, fent esperar que 'l complet de la obra serà, per lo vist ja, un timbre de prestigi per a l' autor, i decisiva per a coneiximent i amor de Vinaros. Enhorabona a l' autor i a tan valenciana ciutat.»

De «La Escuela», orgue de l' Associació provincial castellonenca y de la Federació de Llevant dels Mestres Nacionals

«Es una historia detalladísima del gran pueblo de Vinaroz. No

ha omitido dato que pueda interesar al mas exigente, viéndosele surgir y desarrollarse bajo los múltiples aspectos que constituyen el alma de los pueblos, sin faltar su intervenció en las luchas así internas como externas de la naci6n.

«Está escrito en valenciano, campeando en todo él una claridad y elegancia de estilo, que sin darnos cuenta vamos devorando páginas y páginas...

«Nuestra mas cordial felicitaci6n al autor por su triunfo, estimulándole a que continúe ejercitando sus excelentes facultades para obtener nuevos lauros, que a la vez que le honran, honran a la clase.»

De un «Glosari» d' En Carles Salvador, Mestre i Poeta

«Es quasi una necessitat que l' escriptor valenciá siga un enamorat de les activitats polifacéticas. Aci tenim un mestre d' escola qui ha demostrat diverses vegades les seues dots excel·lents, pedag6giques, les dots de narrador, les de novel·lista, les de contista, les de folk-lorista, les de poeta. . Ara les de historiador.

«La seua millor obra es aquesta última: «Historia de Vinaros».

«Es un llibre escrit honradament. Sab trobar el relleu dels fets i de les persones. Ha sabut documentar-se i té una bona prosa—no massa treballada—aliteraria que va com l' anell al dit.

«Si aquelles diverses activitats que hem constraatat en el mestre d' infants eren probatures, ara ja pot fer camí per el que mes li convé: l' historia. Quan li coneguerem el seu «Vendome» ja destacava la seua personalitat d' historiador. En «Las Villas de un Maestro» les páginas hist6riques están per damunt de les novel·lísticas. Ara la demostraci6 es mes que clara. Borrás Jarque ha trobat el camí dels llorers.»

De la revista «Levante» de Valencia

«El cultísimo escritor castellonense ha publicado el primer tomo de esta interesante Historia... con cuyo trabajo acredita su autor

sus admirables dotes de investigador y reconstructor del tesoro histórico de la bella ciudad de la Plana.

«Escrito en lengua vernácula, la prosa valenciana de Borrás Jarque tiene una limpidez sonora y una grata y sencilla tendencia popular, que la hace comprensible al pueblo, para quien fué escrita la obra, con una fervorosa exaltación del sentido patrio y dentro de la selección y dignidad que el nombre literario de su autor exige.

«Esperamos con verdadero interés la publicación del segundo tomo que completa la *Historia de Vinaros* para dar a nuestro comentario la amplitud que reclama tan impropia labor.

«Nos limitamos por ahora a felicitar a Borrás Jarque y creemos de corazón que su notable trabajo alcanzará el triunfo que su esfuerzo y sus méritos merecen por derecho propio.»

Del «Correo de Tortosa»

«El primer tomo acaba de salir a luz de publicidad con los más atractivos arreos tipográficos de la Editorial Católica «Correo de Tortosa».

«La lectura da clara idea de la cultura y de las normas críticas que se ha impuesto el autor. Desde luego, es muy de elogiar en él la suma diligencia en rebuscar en libros impresos y en papeles manuscritos cuantos datos aprovechables brinda la erudición, y hay que confesar también que, en general, la elaboración documental responde harto bien a las aspiraciones de la historiografía moderna.

«Señalamos con la consabida «piedra blanca» la aparición de esta historia, que en realidad viene a llenar un vacío, al incorporar al catálogo de las poblaciones historiadas a la *muy noble y leal* ciudad de Vinaroz.

«Tanto como al autor, por su erudito trabajo, son acreedores a la más entusiástica enhorabuena el Ayuntamiento que ha patrocinado su impresión, la Diputación de aquella provincia y el Rat-Penat de Valencia, que le honraron con valioso premio, y a los muchos paisanos que han llenado la lista de suscriptores, aportando

de este modo su concurso material y moral para asegurar el éxito de esta publicación.»

Del Mestre N. vinarocenc

D. Francés d' A. Argemí

«M'han produït tanta joia les noves impensades de que 'ns abasteix el teu llibre, que difícilment s' esvairà del meu cor vinarocenc. Ultrapassa de molt lo que un hom aguardava assolir sobre coneiximents del seu poble sense haver d' entafurar-s-hi pels arxius com cal fer per a finir una tasca com la que tu t' has sapigut imposar per la gracia de Deu.

«Sobretot m' agrada moltíssim paladejar les pinsellades biogràfiques d' aquells nostres compatricis.

«Veig també que has sapigut esvair forsa be en la Proto-historia el concepte erroni sobre l' orige de Vinaros, etimologia d' aquest mot, i a l' ensems de son escut.

«I no cal dir aixó ni alló, puig que en haver fet de llegir, un hom hi sospira: «*ara si que sé lo que es el meu poble*»; doncs que l' essència dels pobles la formen les seves tradicions.»

Del Mestre N. benicarlan-

do D. Francés Avila

«No solament els vinarocencs, sino també els benicarlandos devem agrair moltíssim al Sr. Borrás la publicació d' aquesta obra.

«A mes de les noves que en ella trovem respecte a la tan desconeguda historia de Benicarló, mos senyala el camí a seguir; mos indica les fonts on algún jove i estudiós benicarlando podrà beure les aigües de la veritable historia d' eixe poble que com Vinaros ha sigut sempre «lleal i noble, religiós i progressiu, heroic, respectat i vollgut, justicier, alegre i optimiste» —com ben gràficament escriu l' autor en el Proleg del primer volum—.»

De la Ilustración «La Hormiga de Oro» de Barcelona

«El señor Borrás Jarque, ya ventajosamente conocido de nuestros lectores, por sus anteriores libros y sus frecuentes artículos publicados en estas columnas, nos muestra con esta nueva obra, una nueva faceta de su talento: la de historiador.

«Vinaroense ilustre, ha querido escribir en la lengua vernácula una historia de su pueblo, fiel y desapasionada, amante ante todo de la veracidad histórica, y ha sabido obrar bellamente el propósito. Su *Historia de Vinaròs* según hace suponer este primer tomo, lleno de interesantísima documentación y concebido con un clarísimo y acertado método, ha de constituir una obra meritísima y una valiosa aportación a la historiografía de la región valenciana.

«Una paciente rebusca de archivos y muchas horas perdidas en la contemplación de códices, manuscritos y libros antiguos, ha situado al señor Borrás Jarque en excepcionales condiciones para escribir esta obra: la documentación copiosa y el encendido amor a Vinaroz, el rincón nativo, se complementan y constituyen el fondo de esta obra que su autor va componiendo con tanto fervor y tanto amor.»

Del «Diario de la Mañana» de Castellón

«La bibliografía castellonense acaba de enriquecerse con una obra de verdadero empeño: la *Historia de Vinaròs*.

«Su autor, el culto literato valenciano, queridísimo amigo nuestro D. Juan M. Borrás Jarque, es una garantía de acierto, pero esta vez se ha superado a su fama.

«Es algo completo, definitivo, esta obra que acabamos de leer con avidez y con deleite, porque el engarce primoroso de las novedades históricas—verdaderas sorpresas, perfectamente justificadas y documentadas—del estilo limpio, claro, armónico y de la bien estudiada trama—por decirlo de algún modo—modelo de ordenación

y metodicidad, hace que esta obra tenga siempre amenidad y un creciente interés en cada página.

«Está escrito en valenciano actual correctísimo y va enriquecido con un apéndice de documentos transcritos fielmente por el autor, en colaboración con otras autoridades en la materia, como son el arcipreste de Vinaroz D. Pascual Bono Boix, el archivero-bibliotecario de nuestra provincial D. Luis Revest Corzo y el canónigo de Tortosa D. Manuel Rius Arrufat.

«La lectura de este libro da la impresión de que hasta su aparición se desconocía la historia de Vinaroz.

«La fecunda obra literaria de Borrás Jarque ha prestigiado su nombre entre los amantes de las letras; la *Historia de Vinaròs* le consagra como hombre de superior cultura y merecimientos.»

De «Diario de Castellón»

«Por lo que respecta al primer tomo recibido, escrito todo él en lengua valenciana corriente, con gran pureza ortográfica, debemos decir que su contenido revela la inmensa labor realizada por el señor Borrás, rebuscando archivos, bibliotecas y papeles inéditos de coleccionadores de asuntos históricos; aparte de haber leído y estudiado mucho cuantas obras principales de historia general aluden a la ciudad de Vinaroz y la región, así como todas las obras conocidas de historia regional y muchas de las que hasta la fecha se hallaban ignoradas.

«De este modo, atendiendo principalmente al documento y con un espíritu crítico muy claro y despierto, ha conseguido levantar un trascendental monumento literario para la perpetuación de los hechos gloriosos del pueblo de Vinaroz desde sus orígenes.

«Todas las personas doctas y cuantos amen la instrucción y sientan latir en su corazón el espíritu de ciudadanía, que son generalidad en nuestras comarcas, hallarán gran satisfacción y deleite en la lectura del referido primer tomo que contiene la Historia completa y documentada de Vinaroz desde tiempos remotos y principalmente a partir de la reconquista cristiana del reino valentino.»

Del filòleg P. Josep Calveras
en «Lo Missatger del Sagrat
Còr de Jesús» de Barcelona

«L' autor fill de Vinaros, ens ofrena en valencià popular, com diu ell, però prou literari, el primer volum de la *Historia de Vinaros* de tot el temps que durà la documentació escrita en la nostra llengua gloriosa.

«De veritat, el mèrit mes gran d' aquesta copiosa historia local es l' aprofitament dels documents regionals, cercats amb tota diligencia i coordinats amb encert.

«Aprofitant una abundor gran de documents, refà la historia de la seua vila en múltiples aspectes, desde la reconquista.

«Un apendix porta copiats bona cosa d' aquets documents, que tenen interès també filologic, perque son en llenguatge local i d' èpoques diferents.

«Si els pobles i viles de les nostres terres trobessin fills entusiasmats i treballadors per fer monografies com les de l' autor d' aquesta, quin esplet de coneixements historics nous i quina aportació de documents no en resultaria, a gran utilitat de la historia i de la filologia!»

Del Rvent. Isidor Bover en
«Correo Josefino» de Tortosa

«Ningún mejor elogio podemos hacer de este libro, que decir de él que es *verdadera historia*, corroborada a cada paso por documentos, en su mayor parte de primera mano.

«Mérito grande—que revela notables dotes de avezado narrador—es haber sabido contrarrestar la inevitable aridez de tales transcripciones, hilvanando una relación sugestiva, y frecuentemente dramática, de los hechos que constituyen la historia de *Vinaros* desde sus nebulosos orígenes.

«Con muy buen acuerdo, evita el autor en el lenguaje un exce-

sivo purismo, que malograria para la casi totalidad de los obligados lectores, el fin principal del libro.»

* * *

Per no haver aplegat a les nostres mans no podem donar referencia d'altres «jufs crítics» publicats en la premsa.

LLISTA DE SUSCRIPTORES

A LA "HISTORIA DE VINAROS"

ENTITATS:

Magnífich Ajuntament de Vinaròs: La Permanent, formada per l' alcalde D. Higini Roca Ribera, concejals D. Elfes Ferrás Catalá, D. Franc. Puchol Puchol, D. Joan Bte. Sendra Cucala, i secretari D. Josép Cid López, en la sessió del 22 d' agost de 1928 acordá subvencionar ab 400 pesetes, la publicació del primer tomo.

Excm. Diputació Provincial de Castelló.

Biblioteca Provincial de Castelló.

Ateneo Vinarossenc, de Barcelona.

Centro Vinarossenc, de Barcelona.

Sindicat Agricol Católic de Vilarreal.

Ateneo Mercantil, de Vinarós.

Círcol Católic, de Vinarós.

Biblioteca Parroquial, de Vinarós.

PARTICULARS:

A

Abaria y Munt (D. Ramón de) Admor. d' Aduanes. Cullera.

Adell Vizcarro (D. Ramón) Industrial. Vinarós.

Adell Juan (D. Vicent). Oficial de Telégrafos. Vinarós.

Agramunt (D.ª Filomena). Barcelona.

Alcoverro (D. Josep). Villa Maipú - Argentina.

Alloza Delmas (D. Emili). Mecanic. Palma de Mallorca.
Amigó Fons (D.ª Josefa). Mestra Nacional. Sta. Bárbara.
Anguera Llovera (D. Josep). Dr. de I. Químiques.
Antolí Miralles (D.ª María, viuda de Selma). Benicarló.
Aragonés Adell (D. Josep). Vinarós.
Aragonés (Rvent. Joan Bte.) Retor de Serra Engarcerá.
Argemí Mustich (D. Francés). Mestre N. Blanes (Girona).
Arseguet Costes (D.ª Angeles). Mestra N. Mas de Barberáns.
Avila Ferrer (D. Francés). Mestre N. (Huesca).
Ayora Vidal (D. Pere). Fondiste. Vinarós.

B

Balaguer (D. Manuel). Mestre N. La Jana.
Balanzá Capuz (D. Obduli). Industrial. Vinarós.
Ballester Ciurana (D. Eladi). Registrador de la Propietat. (Vila-real).
Ballester Peris (D. Eduard). Registrador de la Propietat.
Bas i Bas (D. Agustí). Barcelona.
Bas Carceller (D. Agustí). Barcelona.
Bas Costa (D. Manuel). Roda.
Bellido Rubert (D. Manuel). Publiciste. Castelló.
Bernalte Gombau (D.ª Agustina). Barcelona.
Blajot (D. Victor). Advocat. Barcelona.
Bover Oliver (Rvent. D. Isidor). O. D. Tortosa.
Brau Roso (Rvent. D. Antoni). Coadjutor Coves de Vinromá.
Buch Guimerá (D. Domingo). Roquetas.

C

Caballer Obiol (D. Joan). Cirugiá dentiste. Barcelona.
Caballer (Rvent. Tomás). Retor de S. Carles de la Rápita.
Caballero (D. Paulino). Escultor marmoliste. Vinarós.
Cabadés Adell (D. Adolfo). Metge. Vinarós.
Calbé (D.ª Irene).
Calatayud del Castillo (D. Lluís). Procurador dels Tribunals. Vinarós
Calduch Cano (Rvent. D. Tomás). Coadjutor del Grau de Burriana.
Callau Cros (D. Joan). Rellonger. Vinarós.

Camós Juan (D. Manuel). Ex-Diputat i Ex-concejal de Tortosa.
Carsí Giner (D. Joan). Industrial. Vinarós.
Castelló i Tárrega (D. Josep). Ex-Governador Civil. Castelló.
Chaler Martínez (D. Sebastiá). Barcelona.
Chaler Polo (D. Josep).
Chillida Nos (D. Jaume). Advocat. Vinarós.
Chillida Nos (D. Juli). Del comerç. Vinarós.
Chillida Saura (D. Juli). Del comerç. Vinarós.
Cid López (D. Josep). Secretari de l' Ajuntament.
Comes Flos (D. Ramón). Procurador dels Tribunals. Vinarós.
Compañó (D. Florenci). Barcelona.
Cot (Rvent. D. Llorens). Retor del Grau de Castelló.
Covarsí (D. Adelardo). Dr. Escola del Trevall de Badajoz.
Cros Reig (D. Francés). Director de Colege. Reus.
Cucala Amella (D. Antoni). Metge. Alcalá de Xivert.
Cumelles Pablo (D. Joan). Barcelona.

D

Despons (D.ª Clara). Academia de modes. Castelló.
Doménech Arnau (D. Ginés). Mestre d' obres i Ex-Concejal. Vinarós.

E

Egea Mateu (D. Agustí). Comerç. Barcelona.
Enrique Tarancón (Rvent. Vicent). Coadj.-Organiste.
Esparducer Fábregues (D. Juliá). Comerç. Barcelona.
Esparducer Vidal (D. Antoni). Barcelona.
Espert Alquer (D. Vicent). Vinarós.
Espí (D. Daniel). Sort.-Lleida.
Esteller Fons (D. Francés). Comerç. Vinarós.
Esteller Muñoz (D. Josep Manuel). Reus.
Esteller Vallés (D. Domingo). Ex Diputat. Prov. Vinarós.

F

Fernández (D. Manuel). Palamós.
Ferrán (D. Vicent). Publiciste. Valencia.

Ferrer Caballer (D. Felip). Oficial de Secretarfa de l' Ajuntament.
Vinarós.

Ferrer Flos (D.ª Francisca). Mestra Nacional. Vinarós.

Ferrer (Rvent. D. Ramón). Vinarós.

Ferrer Vidal (D. Agustí). Advocat. Barcelona.

Foguet Mateu (D. Manuel). Vinarós.

Fornier Brau (D. Sebastiá). Barcelona.

Fornier Chaler (D. Josep). Oficial de Correus. Barcelona.

Fornier Miralles (D.ª Rosa). Guinardó - Barcelona.

Franco Ferrer (D. Antoni). Oficial del Registre de la Propietat.
Vinarós.

Fresquet Fornier (D. Sebastiá). Tranviari. Barcelona.

Frexes Blasco (D. Gonzalo). Metge. Benicarló.

Frexes Blasco (D. Ramón). Teruel.

G

García Bordes (D. Batiste). Barceloneta.

García García (D. Demetrio). Alcácer (Valencia).

García Julián (D. Tomás). Sastre. França.

García Julve (Rvent. D. Vicent). Mestre de Capella de la Catedral
de Lugo.

García Llidó (D. Josep). Advocat. Barcelona.

García de Ulcina (D.ª Roseta). Badalona.

Gasió Roca (D. Francés). Barcelona.

Gasó Uceda (D.ª Eulalia). Telefonista. Sarriá.

Gil Cortina (D. Rafel). Advocat. Valencia.

Gil Micolau (D. Victoriá). Peñarroya de Tastavíns.

Giner Borrás (Rvent. D. Sebastiá). Organiste de Alcora.

Giner (D.ª Lola, Viuda de Carsi). Barcelona.

Giner Juan (D. Manuel). Barceloneta.

Giner Torres (D. Pere). Almaceniste en fusta. Vinarós.

Giner Vidal (D. Ezequiel). Barcelona.

Giner (D. Sebastiá). Vinarós.

Gombau Miralles (D. Sebastiá). Industrial. Vinarós.

Gombau Taus (D. Joaquim). Lampiste. Vinarós.

Gómez (D. Ricart F.). Comers. Madrid.

Gomez de Arce (D. Alfredo). Advocat. Vinarós.

Guarch Guarch (D. Agustí). Apoderat del Bano de Castelló.
Vinarós.

Guimerá Muñoz (Rvent. D. Batiste). Retor de Cálíg.

Guinot (D. Eliseo). Electriciste. Girona.

H

Herranz Ruiz (D. Miquel). Albalate del Arzobispo (Teruel).

Herrera Pauner (D. Batiste). Comers. Vinarós.

J

Juan Banasco (Rvent. D. Juan Bte.). Vinarós.

Juan Zapater (Rvent. D. Joan Bte.) Coadjutor. Vinarós.

Julbe (D. Antoni). Barcelona.

L

Libori (D.ª Cinta de Lázaro). Barcelona.

Limorte (Rvent. D. Manuel). Vinarós.

López-Dóriga Meseguer (Dr. D. Lluís). Diputat de les Constituents
per Granada.

López Marín (D. Josep). Ajudant d' Obres Públiques. Valladolid.

Lores (D.ª Maximina). Guinardó - Barcelona.

Llatser Arseguet (D. Josep Manuel). Vinarós.

M

Mañas Bombí (D. Josep). Catedratic. Barcelona.

Mariano Castell (D. Josep). Mestre N. Montroy.

Martinez Boix (D. Manuel). Farmaceutic. Benassal.

Martorell Martí (D. Vissent). Fabricant d' edredóns. Vinarós.

Marzá Ferrer (D. Sebastiá). Benimaclet.

Marzá Roda (D. Vissent). Electriciste.

Mengual Juan (D. Francés). Barcelona.

Mengual Juan (D. Tomás). Barcelona.

Miralles Bover (D. Antoni). Sabadell.

Miralles Chaler (D. Batiste). Vinarós.

Miralles Agramunt (D. Emili). Panadería. Vinarós.

Miralles Gallén (D. Sixto). Registrador de la P. jubilat. Vinarós.
Miralles Ramón (D.ª Concepció). Mestra N. Valencia.
Miralles Redó (D. Joan Pere). Mestre N. Pedra i Coma - Lleida.
Miralles (D.ª Rosa). Barcelona.
Miravet (D. Cristófol). Comers. Valencia.
Miró Miralles (D. Ramón). Vinarós.
Miró (D.ª Teresa). Barcelona.
Molés Andreu (D. Josep). Pintor decorador. Vinarós.
Muedra Codorniu (Rvent. D. Josep). Beneficiat de la Arciprestal.
Vinarós.
Muñoz (Rvent. D. Joan Batiste). Rector de Roquetes.

O

Obiol Castellá (D. Francés). Escrivent. Vinarós.
Obiol Comes (D. Manuel). Vinarós.
Orero Chaler (D. Joan). Barcelona.
Ortí Ferrás (D. Elies). Mestre N. Lugo.

P

Parera Sanchiz (D. Joan). Oficial de teléfonos. Guinardó-Barcelona.
Pedra (D. Josep). Barcelona.
Pérez del Arco (D. Manuel). Madrid.
Piquer Valanzuela (Rvent. D. Joan Bte.). Rector de S. Blai.
Tortosa.
Pla Bover (Rvent. D. Batiste). Vicari del C. de la D. P. Vinarós.
Polo Poy (D.ª Basilisa). Barcelona.
Poy Villarejo (D. Juliá). Magistrat S. de l'Aud. Castelló.
Primitiu González (D. Nicolau). Publiciste. Valencia.
Puig Aloácer (D. Gabriel). Artiste. Barcelona.
Puig (Rvent. Joan). Coadjutor de Albocácer.

Q

Queralt Biosca (D. Josep). Ingenyer I. Girona.
Quixal Borrás (D. Manuel). Amposta.

R

Rabasa Caballer (D. Miquel). Grau de Valencia.
 Ramos (D. Josep). Agent Consular de França. Vinarós.
 Redó Alonso (D. Agustí). Pintor decorador. Vinarós.
 Redó Guillem (D. Lluís). Vinarós.
 Redó Lleonart (D. Xaxier). Seminariste. Vinarós.
 Redó Monroig (D. Emili). Electriciste. Vinarós.
 Ribera Gonel (D. Joan). Ajudant d'Obres Públiques. Vinarós.

Ribera Hernández (D. Agustí). Metge. Vinarós.
 Ribera Piquer (D. Joan). Advocat i Procur. dels Tribunals. Vinarós.

Ricart Miralles (D. Joan). Practicant. Vinarós.
 Rius Barranco (D.ª Dolors). Mestra N. Escós-Estach (Lleida).
 Rius Fons (D. Antoni). Palafrugell.
 Rivera Miralles (D.ª Teresa). Vinarós.
 Roca Pedra (D. Joan). Admor. d'Aduanes, jubilat. Valencia.
 Roca Ribera (D. Higini). Ex-Alcalde.
 Roca Ribera (Rvent. D. Manuel). Ulldecona.
 Roca Ribera (D. Sebastià). Metge i Vis Ex-president de la Diputació de Castelló, Vinarós.

Roda Navarro (D. Cristofol). Capità de la G. C. Castelló.
 Romeu Calatayud (D. Domingo). Practicant. Vinarós.
 Roso Bonagarde (D. Emili). Sub-admor teléfans. Murcia.

S

Sabater (Rvent. D. Agustí). O. D. Almerfa.
 Sabater Ferrer (D.ª Rosarió). Barcelona.
 Sabater Redó (D. Sebastià). Comers mobles. Barcelona.
 Saez Castro (D. Daniel). Aiferes. Murcia.
 Salom Calero (D. Juli). Industrial. S. Andreu de Palomar-Barcelona.
 Salvador Corrau (D. Ramón de). Metge titular. Vinarós.
 Salvador Gimeno (D. Carles). Mestre N. Benassal.
 Sanjuan Escrivano (D. Juliá). Enginyer. Suissa.
 Sanjuan Pascual (D. Joaquim). Advocat. Vinarós.
 Santapau Franco (D. Joan Bte.). Proc. dels Trib. Vinarós.

Santos Gombau (D. Maties). Farmacia. Vinarós.
Sastriques Cucala (D. Vissent). Ferroviari. Valencia.
Sendra Cucala (D. Joan Bte.).
Sendra Cucala (Rvent. D. Quintín). Coadjutor de Castelló.
Serrano Adell (D. Joan Bte.). Factor. Vinarós.
Serret Blanchadell (D. Antoni). Industrial. Vinarós.
Soto (Sra. viuda de D. Josep). Impremta. Vinarós.
Superiora del Colege de la Consolació. Vinarós.

T

Tarragó Calbé (D. Agustí). Barcelona.
Tarragó (D. Josep). Barcelona.
Teigeiro (D. Manuel). Tarragona.
Torres Miralles (D. Sebastiá). Barcelona.
Torres Tomás (D. Sebastiá). S. Adriá - Barcelona.
Tosca Quixal (Rvent. Pau). Coadjutor de Chert.

U

Uguet (D.ª Nieves, viuda de Escrivano). Vinarós.
Usó Molina (D. Manuel). Propietari. Vilarreal.

V

Verdera Mariano (D. Joan). Tallers mecánics. Vinarós.
Vernia Ros (D. Pere). Mestre N. Sarratella.
Vicent Viñes (D. Joan Bte.). Vilarreal.
Vidal (D.ª Francisca). Vinarós.
Vilaplana Esbrí (D. Josep). Mestre N. Vinarós.

Y

Ysarch Sanz (Sra. viuda de). Barcelona.

Z

Zapater Costa (D. Joaquim). Confitería. Vinarós.

OBRES DEL MATEIX AUTOR

PUBLICADES

Narraciones y Leyendas levantinas. Editorial «Hormiga de Oro». Barcelona.

Las Villas de un Maestro. Novela cultural. Castelló.

Amic de debó. Escena lírica Escolar. Estrenada al Colege de S. Lluís de Sans (Barcelona).

La Predilecta. Editorial Barcelonesa, volum I de «Cuentos Blancos» premiats.

La Orden valenciana de Montesa y sus pueblos. En el llibre «Enseñanzas» de l'Associació Provincial de Mestres N. de Castelló.

L' anell de promesos. Novel·la premiada als «Jocs Florals» de València. Folletí del «Diario de València».

El primer plor de Napoleó. Composició poètica premiada als Jocs Florals de Gràcia-Barcelona. Almanac de la Bonanova-Barcelona.

Colecció de «El Cuento del Dumenge» de València

L' Ermita assolada. Comedia en tres actes, estrenada en el Circol Moral Instructiu d' Hostafranchs-Barcelona.

Vendome i el darrer pirata. Novel·la.

Dimes i el bon lladre. Lligenda.

Colecció de la revista «San Sebastián» de Vinaros

El glorioso Patrono. Drama en tres actes, estrenat en el Circol Catòlic d' Obres de Vinaros.

La Ciutat de l' Amor. Poema, Llorejat ab la Flor Natural als Jocs Florals de Vilarreal.

L' Hora Misteriosa. Poema-escenic, accessit a la Viola d' Or dels Jocs Florals de València.

Conqueridor conquerit. Poema, llorejat ab la Englantina d' Or dels Jocs Florals de València.

La Neus de Vallivana. Poema, accessit a la Flor Natural dels Jocs Florals de Morella.

PER A PUBLICAR

Refraner i Modismes Valenciàns. Mes de tres mil locucions, la majoria recollides directament en Vinaros, Vilarreal i Maestrat. Accessit als Jocs Florals de Valencia.

Ball de rams. Dialecte, estrenat en el teatre de «Catalunya Nova» de Barcelona, en un benefici dels dos primers actors.

Mentres plou. Sainet premiat als Jocs Florals de Vilarreal.

A la porta del carrer. Entreteniment còmic, estrenat en el Sindicat C. A. de Vilarreal.

Solana de Nadal. Visió dramàtica en tres quadros i en vers, ab il·lustracions musicals de l' Organiste i Croniste de Vilarreal mos. Benet Traver.

La venganza del bandido. Drama nadalenc en tres actes i sis quadros; prosa i vers; ab música de mos. Benet Traver.

Pons Pilat. Llegenda dramàtica en dos actes.

La Llei del Cor. Comèdia valencianista, en vers, en col·laboració ab En Carles Salvador.

Versos llevantins. Llibre de poesies valencianes.

Versos Nazarenos. Colecció de poesies religioses.

Casos y cosas... Aplec d' un centenar de contes—alguns premiats—publicats en diferents revistes.

A través del año. Llibre de lectures amenes i instructives, en tres parts: 1.ª «Los meses». 2.ª «Navideñas». 3.ª «Leyendas de la Pasión».

Un gran negoci. Novel·la curta.

L' aüelo es distrau. Novel·la de costúms de la Plana.

AQUEST VOLUM SEGÓN DE LA
HISTORIA DE VINAROS

:: HA SIGUT ESTAMPAT EN LA ::
IMPREMTA DE JOAN BTE. MAS FORTANET
DE LA CIUTAT DE CASTELLÓ,
SORTINT A LLUM EL DIA 1 DE
L' ANY 1932

♦ ♦

EL PRIMER VOLUM
FON IMPREMTAT EN LA
EDITORIAL DEL «CORREO DE
TORTOSA» L' ANY 1929

